ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÂNE
INSTITUTUL DE ISTORIE ŞI FILOSOFIE

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE

ANUL III
1952

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÂNE
INSTITUTUL DE ISTORIE ŞI FILOSOFIE

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE

Tomul III 1952

SUMAR

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
INSTITUT D'HISTOIRE ET DE PHILOSOPHIE

ÉTUDES ET RECHERCHES D'HISTOIRE ANCIENNE

Tome III 1952

SOMMAIRE

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ И ФИЛОСОФИИ

ТРУДЫ И ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ДРЕВНЕЙ ИСТОРИИ

Том III 1952

СОДЕРЖАНИЕ

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul III, 1952

IMPORTANŢA LUCRĂRILOR TOVARĂŞULUI STALIN CU PRIVIRE LA LINGVISTICĂ PENTRU ARHEOLOGIA SOVIETICĂ [1]

Un eveniment de seamă în istoria ştiinţei sovietice îl constitue lucrările tovarăşului Stalin cu privire la problemele marxismului în lingvistică. Ele sunt un aport imens la tezaurul teoriei marxist-leniniste. Insemnătatea lor depăşeşte cu mult limitele ştiinţei despre limbă. Lucrările geniale ale tovarăşului Stalin au arătat căi noi nu numai lingviştilor, ci şi filosofilor, istoricilor, arheologilor şi etnografilor. Ele ridică o serie de probleme istorice concrete, care trebue să fie supuse unei studieri ulterioare, ele conţin o serie de teze importante cu privire la diferite probleme ale istoriei şi ale istoriei culturii, care au o mare importanţă principială. Datorită studierii profunde de către I. V. Stalin a problemelor importante cu privire la desvoltarea social-economică, istorico-culturală, etnică şi lingvistică, se deschid perspective foarte largi pentru studierea concretă a ginţilor, a triburilor şi a popoarelor care au populat teritoriul Patriei noastre din timpurile cele mai vechi.

Ştiinţa arheologică, în decursul întregului său drum, s'a desvoltat ca o ştiinţă istorică, care-şi propune ca sarcină cercetarea istorică a materialului arheologic, cu scopul de a crea istoria cea mai veche a popoarelor Patriei noastre. Dintr'o „disciplină istorică ajutătoare", arheologia s'a transformat într'o ştiinţă care este în stare să pună şi să rezolve diferite probleme istorice. Lucrările arheologilor sovietici au adâncit cu milenii întregi istoria Patriei noastre. In special o mare importanţă au avut aceste lucrări pentru crearea istoriei popoarelor care nu au avut scriere, şi, din această cauză, nu au avut istorie scrisă. Concluziile principale trase de arheologii sovietici au încetat să fie bunul unui cerc strâmt de specialişti, ele sunt incluse în cercetările istorice, în manualele de istorie universitare, cât şi în cele şcolare. Marele avânt al lucrărilor arheologice făcute pe teren dă o afluenţă neîntreruptă de materiale noi, care asigură rezolvarea cu succes a problemelor care stau în faţa arheologilor. Numeroase monografii şi publicaţii, al căror număr s'a mărit mai ales în ultimii ani, dovedesc în mod clar această desvoltare a ştiinţei arheologice sovietice. Sub

---

[1] Editorial din *Vestnic Drevnei Istorii,* 1951, Nr. 2, p. 3—11.

forma unor treceri în revistă a unor articole şi recenzii, ea îşi găseşte mereu oglindirea şi în paginile revistei „V.D.I.” Realizările arheologiei sovietice sunt relevate de guvern prin acordarea în repetate rânduri a premiilor Stalin pentru cercetări arheologice.

Ştiinţa arheologică a obţinut aceste succese incontestabile parcurgând un drum lung şi complicat, pe care, alături de o serie de realizări, s'au făcut şi diferite greşeli. Acesta, pentru ştiinţa istorică marxist-leninistă, era un drum de luptă dus împotriva ştiinţei burgheze. In istoria arheologiei sovietice au existat şi încercări de lichidare a ei ca ştiinţă în general, precum şi alte tendinţe lichidatoare. Arheologiei sovietice i-a fost dat să sufere influenţa dăunătoare a „şcoalei lui Pocrovschi”, care s'a manifestat în deosebi prin înlocuirea studiului concret al faptelor cu o sociologizare abstractă. Observaţiunile istorice ale lui I. V. Stalin, S. M. Chirov şi A. A. Jdanov cu privire la conspectele manualelor de istorie şi rezoluţia Consiliului Comisarilor Poporului al U.R.S.S. şi a C.C. al P.C. (b) cu privire la „predarea istoriei civile în şcoalele din U.R.S.S.” au ajutat pe arheologi să biruie influenţa scolasticei şi a schematismului de bucheri, şi au trezit avântul activităţii de cercetare. De atunci a început o desvoltare deosebit de reuşită a ştiinţei arheologice sovietice.

Arheologii sovietici au luptat mereu împotriva „ştiinţei” burgheze de peste hotare. Arheologii sovietici, împreună cu etnografii şi antropologii sovietici, au desvăluit esenţa reacţionară şi plină de ură faţă de om, a teoriilor rasiste ale „savanţilor” germano-fascişti, anglo-americani, etc., care s'au pus în mod deschis în slujba politicii imperialiste a colonizatorilor şi aţâţătorilor la război. Totodată, arheologii sovietici, urmând îndrumările date de partidul nostru, au luptat mereu împotriva pătrunderii în ştiinţa sovietică a influenţei ştiinţei burgheze, împotriva cosmopolitismului, lipsei de principialitate şi apolitismului.

Totuşi, până nu de mult, arheologia sovietică a fost influenţată de teoriile lui Marr şi ale adepţilor lui. Chiar arheologii care nu erau adepţii lui Marr nu şi-au dat seama de fondul vulgarizator şi pseudo-marxist al aşa zisei „învăţături noi despre limbă”. Afară de lingvistică, numele lui Marr a fost cel mai mult legat de arheologie. Numai demascarea lui N. I. Marr de către tovarăşul Stalin, ca un simplificator şi un vulgarizator al marxism-leninismului, a ajutat şi pe arheologii adepţi ai lui Marr să înţeleagă greşelile şi rătăcirile lor.

Insă o renunţare formală la tezele greşite nu a însemnat în fond o biruire a acestora. Lucrările geniale ale tovarăşului Stalin ne înarmează pentru biruirea greşelilor şi lipsurilor din activitatea noastră, şi de aceea, prima etapă în însuşirea acestor lucrări a fost critica greşelilor făcute de Marr, alături de studierea problemelor noi care apar. Oare putem socoti această etapă ca parcursă? Desvăluirea greşelilor trebue să joace un rol mare în desvoltarea ulterioară a ştiinţei; noi nu putem spune că în această privinţă a fost făcut totul. Tezele cu totul greşite ale lui N. I. Marr, care şi-au găsit oglindirea în lucrările arheologilor — situarea limbii în suprastructură, afirmarea despre caracterul de clasă al limbii şi despre caracterul *stadial al* desvoltării limbii — sunt arătate în articolele tovarăşului Stalin;

însă câte greșeli izolate, care rezultă de aici, mai există încă în lucrările arheologilor, și câtă muncă trebue să se depună, pentru desrădăcinarea acestor greșeli, toate acestea nu sunt încă pe deplin apreciate de toți savanții noștri.

La consiliile științifice care au avut loc la Institutul de Istorie a Culturii Materiale al Academiei de Științe a U.R.S.S. — instituția arheologică științifică centrală a țării noastre — se auzeau voci diferite care susțineau că Marr nu a avut niciodată vreo legătură cu arheologia sovietică, că ea s'a desvoltat pe căile ei juste, și că deaceea nu este nimic de spus despre greșelile arheologilor, care au avut numai o „simpatie față de teoria academicianului Marr". Unii afirmau ceva cu totul opus: Marr a creat o „învățătură nouă greșită despre limbă", însă, în domeniul arheologiei, lucrările sale sunt prețioase, el a fost un arheolog de seamă, creatorul științei arheologice sovietice.

In consiliul științific al secției din Leningrad a Institutului de Istorie a Culturii Materiale al Academiei de Științe a U.R.S.S., după o jumătate de an dela intervențiile istorice ale tovarășului I. V. Stalin, cu privire la problemele lingvisticei, în raportul prof. A. P. Ocladnicov, ca și înainte, în ciuda faptelor, N. I. Marr este declarat drept un arheolog sovietic de seamă. După raportor, au participat la discuții și câțiva colaboratori. V. I. Ravdonicas și A. N. Bernștam au preamărit unele merite închipuite ale lui N. I. Marr în arheologia sovietică. A. N. Bernștam a propus ca una dintre sarcinile arheologilor sovietici să fie socotită alegerea „tezelor celor mai valoroase ale lui N. I. Marr".

In fond, ambele aceste păreri au fost o încercare de a scoate pe Marr și pe adepții lui de sub focul criticii. Majoritatea arheologilor sovietici au respins aceste încercări și au desvăluit rolul adevărat al tezelor greșite ale lui Marr în istoria arheologiei sovietice[1].

Pentru ca să arătăm pe deplin căile luptei duse pentru formarea arheologiei sovietice, și pentru ca să desvăluim pe deplin greșelile și rătăcirile făcute pe această cale, este necesar să creăm istoria arheologiei sovietice. In această lucrare un loc important trebue rezervat pentru a arăta rolul lui N. I. Marr în arheologie și pentru a demasca răul pe care l-au pricinuit greșelile lui Marr și ale adepților săi, desvoltării științei. Trebue să arătăm că N. I. Marr nu a putut fi și nu a fost creatorul arheologiei sovietice, nici teoreticianul ei, și nici un arheolog-practician, care să posede cunoștințele necesare, precum și o pregătire teoretică. Marr se interesa de știința arheologică numai în măsura în care el a putut s'o folosească pentru susținerea „teoriilor" sale lingvistice. Chiar Academia de Istorie a Culturii Materiale a fost înființată de N. I. Marr, mai întâi de toate cu scopul de a desvolta „învățătura nouă despre limbă", și pentru studierea acelor probleme de care are nevoie această învățătură.

Dece s'a întâmplat așa, că, în decurs de peste două decenii, toate

[1] Cu privire la ședințele Consiliului Științific al Institutului de Istorie a Culturii Materiale al Academiei de Științe a U.R.S.S., consacrate problemei despre greșelile lui Marr în arheologie, vezi cronica numărului respectiv al revistei „V. D. I.".

realizările principale ale arheologiei sovietice au fost legate de numele lui M a r r şi atribuite prelucrării reuşite a teoriilor sale? La aceasta a contribuit „regimul aracceevist”, despre care vorbeşte tovarăşul S t a l i n, şi care a existat pe timpul lui M a r r nu numai în lingvistică ci şi în arheologie. Cu ajutorul acestui regim, născocirile lui M a r r erau impuse savanţilor sovietici ca un adevăr incontestabil, ca unicele concluzii, chipurile marxiste. Sub pretextul de a lupta împotriva ştiinţei burgheze, au fost alungaţi din Academia de Istorie a Culturii Materiale cei mai de vază savanţi sovietici: membrul corespondent al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., A. A. S p i ţ î n, savanul emerit V. A. G o r o d ţ o v, academicianul V. V. B a r t o l d, care mergeau spre marxism pe căi care nu coincideau cu concepţiile lui N. I. M a r r. Aceleaşi măsuri administrative au fost luate de M a r r şi de adepţii lui împotriva tuturor celor care nu erau de acord cu ei. Insă afară de „regimul aracceevist” au fost şi alte cauze care au dat posibilitate lui M a r r să ocupe un loc de frunte şi nemeritat în arheologie. Acestea au fost rătăcirile sincere ale multor arheologi, care s'au încrezut în propaganda sgomotoasă a adepţilor lui M a r r, care afirmau că ei luptă împotriva ştiinţei burgheze, de pe poziţii marxiste. Critica aspră în formă a rasismului şi a altor doctrine burgheze, frazeologia de „stânga” a lui M a r r a atras spre el o serie de colaboratori ştiinţifici, care nu şi-au dat seama că această critică era dusă de pe poziţii greşite. Această critică avea un caracter lichidator şi, pe lângă negarea neîntemeiată a metodei istorico-comparative, a dus la încercări de a discredita toate procedeele cercetării arheologice ca fiind burgheze.

Trebue să spunem că „teoriile” lui M a r r reprezintă aceeaşi vulgarizare a ştiinţei istorice marxist-leniniste ca şi greşelile aşa zisei „şcoli” a lui P o c r o v s c h i. Ceeace arheologii „datorează” lui M a r r este că o întreagă etapă în ştiinţă se caracterizează printr'o sociologizare abstractă şi printr'o teoretizare deşartă. Materialul concret era ajustat într'o schemă dinainte inventată, în loc să se tragă concluzii obiective, care rezultă din studierea a însuşi materialului. Se credea, de pildă, că pe o anumită etapă a desvoltării istorice, printr'o transformare miraculoasă, în urma unui salt, un popor se transforma în altul. Aşa se prezintă speculaţiunile cu privire la „transformările stadiale” ale Cimerienilor în Sciţi, ale Sciţilor în Sarmaţi, ale Sarmaţilor în Goţi, etc.

Proclamând unitatea stadială, găsind elemente închipuite de asemănare între diferite procese, M a r r şi adepţii săi lăsau la o parte, în lucrările lor, specificul local al diferitelor fenomene culturale. Cercetarea arheologică istorică concretă era înlocuită cu teorii cosmopolite. Aceasta oprea ca cercetarea să desvălue rădăcinile etnice şi specificul etnic local. Procesul istoric căpăta o culoare ştearsă şi era simplificat la maximum.

Adepţii lui M a r r socoteau că meritul lor cel mai important era lupta pe care ei o duceau împotriva teoriilor burgheze cu privire la migraţiuni şi împotriva teoriei împrumuturilor. Insă tezele cu privire la desvoltarea autohtonă a unor triburi şi popoare izolate au fost enunţate de ştiinţa progresistă cu mult timp înainte de M a r r şi independent de

el. In schimb, noi datorăm lui M a r r apariția autohtonismului hipertrofiat, prin izolarea totală a triburilor de vecinii lor. In timp ce pentru știința istorică marxist-leninistă, migrațiunile și împrumuturile prezintă un obiect de cercetare și de explicare, adepții lui M a r r negau orice rol al migrațiunilor, ba, câteodată, și existența lor în istorie. Caracterul demagogic al acestei afirmații se desvăluie cel mai bine prin aceea că, negând, în ciuda faptelor, migrațiunile care au avut loc în realitate, M a r r și „adepții" lui inventau migrațiuni fantastice, oricât de multe, dacă aceasta le era necesar ca să explice o oarecare comparație pe baza celor patru elemente (Olbia și Alba-Longa, de pildă, au constituit „temeiul" pentru a susține migrațiunea Etruscilor în regiunea Mării Negre).

Adepții lui M a r r considerau drept un merit al lor lupta dusă de ei împotriva teoriilor burgheze, dar oare nu M a r r a fost acela care a răspândit în știința sovietică teoria idealistă a lui L é v y - B r ü h l despre gândirea primitivă? Adepții lui M a r r au creat atitudinea *nihilistă* față de problemele legate de știința izvoarelor. De aici rezultă învinuirea de factologie burgheză la adresa arheologilor care se ocupă de problemele științei izvoarelor, de aici negarea deplină a metodei tipologice, care a servit pentru clasificarea și datarea materialului arheologic.

Cele mai multe greșeli au fost făcute în lucrările arheologilor consacrate problemelor etnogenezei. Aceasta este lesne de înțeles, fiindcă problemele cu privire la etnogeneză nu pot fi rezolvate făcând abstracție de istoria limbii. Iar încercările de a folosi, pentru rezolvarea problemelor cu privire la originea popoarelor, tezele greșite ale teoriei lui M a r r, duceau la concluzii false. Aici s'au oglindit unele „descoperiri" ale lui M a r r, ca teza despre existența în istoria antică a limbilor, a limbajului „prin gesturi" sau „cinetice", și teza despre rolul conducător al încrucișării limbilor în formarea limbilor și în desvoltarea lor, ca și aceea despre desvoltarea stadială a limbilor, etc.

Tezele profund greșite enumerate aici ale lui M a r r și ale adepților săi nu s'au manifestat în arheologie într'o măsură egală și în acelaș timp. Este necesar ca arheologilor sovietici să li se arate rolul dăunător al marrismului în tot decursul desvoltării științei noastre. Această luptă trebue să fie dusă nu numai pe planul istoriografiei, și nu trebue să aibă un caracter de campanie, ci trebue să fie continuată timp îndelungat. Marrismul este primejdios prin aceea că fondul său dăunător se ascunde în dosul unei formule exterioare cu aparență marxistă. De-aceea este câteodată mai greu să-l descoperim și să-l demascăm decât o teorie burgheză fățișă. Desigur că greșelile lui M a r r și ale adepților săi, demascate de tovarășul S t a l i n, nu au nici un fel de șansă de a renaște în știința sovietică, însă există multe derivate ale lor. Toate aceste derivate trebue să fie scoase în evidență în procesul criticii și al autocriticii, care asigură creșterea și desvoltarea științei noastre.

Importanța lucrărilor tovarășului S t a l i n cu privire la problemele lingvisticii depășește cu mult limitele criticii teoriei greșite a lui M a r r. Aceste opere ale lui I. V. S t a l i n au deschis mari posibilități pentru desvoltarea științei, ele au lărgit programul viitor de activitate nu numai al lingviștilor, ci și al istoricilor și al arheologilor.

De mult timp arheologii simt o necesitate grabnică de a avea un strâns contact ştiinţific cu lingviştii. Fără o atare colaborare, problemele cu privire la etnogeneză nu pot fi rezolvate, fiindcă limba este un indiciu etnic foarte important. Incercarea de a rezolva problemele cu privire la originea popoarelor numai pe baza datelor arheologice este greşită.

Totuşi, în timpul stagnării care a existat în domeniul lingvisticii, până la discuţia asupra problemelor lingvisticii, şi în timpul unei neproductivităţi ştiinţifice aproape totale a lingviştilor adepţi ai lui Marr, era greu să ne aşteptăm la rezultate efective dela o atare colaborare între arheologi şi lingvişti. Mai mult încă, faptele arată că o atare „colaborare" dăuna mult arheologiei sovietice. Acum arheologii şi istoricii antichităţii trebue să stabilească un contact strâns cu lingviştii, şi nu numai să se folosească de realizările lor ştiinţifice în rezolvarea problemelor ce şi le propun, ci să ajute şi pe lingvişti în marea muncă ce le revine acum. *„In afara societăţii nu există limbă"* — scrie tovarăşul Stalin. *„Deaceea limba şi legile ei de desvoltare pot fi înţelese numai în cazul când sunt studiate în legătură indisolubilă cu istoria societăţii, cu istoria poporului căruia îi aparţine limba studiată, şi care este creatorul şi purtătorul acestei limbi"* [1]. Fără ajutorul istoricilor şi arheologilor, lingviştii nu vor putea să rezolve o serie de probleme, şi, în special, problema foarte importantă cu privire la originea diferitelor limbi.

Intrucât în problemele privitoare la etnogeneză au fost făcute o mulţime de greşeli, aici trebue să se desfăşoare o mare muncă constructivă. Oare aceasta înseamnă totuşi că greşelile făcute depreciază lucrările din domeniul etnogenezei în general? Desigur că nu. In fond, savanţii sovietici se bazau nu pe teoriile greşite ale lui Marr. Concluzia lor principală că fiecare popor, fiecare naţiune nu-şi are originea într'un singur strămoş, ci în vreo câţiva strămoşi, că numărul unităţilor etnice ale triburilor şi ale popoarelor, în cursul istoriei, nu se măreşte, ci se micşorează — se sprijină pe date obiective. Totuşi, socotind în mod just că formarea caracterului comun etnic are loc în urma apropierii şi descompunerii unor formaţiuni etnice mai vechi, arheologii făceau greşeala de a presupune că la formarea popoarelor toate elementele componente participă în mod egal. In prezent, în lumina învăţăturii staliniste cu privire la limbă, apare clar necesitatea de a stabili elementele principale printre strămoşii poporului — acele triburi, care erau purtătoarele limbii poporului viitor. Această problemă se complică prin faptul că noi nu cunoaştem limbile din acele epoci istorice timpurii, când aceste triburi au apărut. Deaceea, pentru stabilirea legăturilor genetice ale oricărui trib cu epoca anterioară şi cu cea următoare, noi suntem nevoiţi să ne limităm numai la datele arheologice. Este necesar ca metoda de cercetare să fie perfecţionată în aşa mod, încât argumentarea arheologică să devină cu totul incontestabilă. Este foarte important ca problemelor referitoare la ştiinţa izvoarelor, pe care Marr şi adepţii lui le neglijau, să li se acorde mai multă atenţie. Atenţia faţă

[1] I. V. Stalin, *Marxismul şi problemele lingvisticii.* Gospolitizdat, 1950, p. 22; Ed P.M.R., p. 23.

de obiecte, față de uneltele de producție, față de arme și de ceramică, sistematizarea, clasificarea și datarea obiectelor arheologice găsite, constitue o etapă importantă în munca fiecărui arheolog, fără de care este imposibil să tragem o concluzie istorică motivată și exactă. Arheologii sovietici au luptat împotriva „factologiei" burgheze, care constă în aceea că studierea obiectului devine un scop în sine, și că obiectul este studiat în desvoltarea lui, care se pretinde că îi este proprie, fără să se țină seama de condițiile istorice, în care el a fost făcut. Adepții lui M a r r au căutat să situeze în categoria științei factologiei burgheze orice studiere a obiectelor. Sarcina noastră constă nu numai în aceea de a acorda toată atenția problemelor științei izvoarelor, ci să desvoltăm, și în acest domeniu, metodele noi de cercetare, bazate pe realizările cele mai noi ale științei.

In domeniul etnogenezei slave, una dintre problemele cele mai importante este studierea triburilor slave din perioada cea mai veche, și acumularea unor date noi, pentru a stabili legăturile genetice dintre Slavi și Sciți, deasemenea, și studierea problemei despre așa zisele triburi purtătoare ale culturii „ceramicii cu șnur", recunoscute, în ultimul timp, ca strămoșii triburilor dela Lujița și ai altor triburi slave vechi.

Deasemenea, nu putem socoti ca rezolvată problema cu privire la triburile slave nordice și dela răsărit. Arheologii trebue să acorde atenție deosebită dialectelor din regiunea Cursc-Orlov și Poltava-Chiev, studiind istoria lor cea mai veche.

Arheologii au desfășurat o mare activitate de cercetare în reconstituirea istoriei antice a Patriei noastre. Insă această activitate este încă departe de a fi desăvârșită. S'a acumulat mult material, a cărui clasificare și sistematizare a dat posibilitatea să se creeze o periodizare arheologică-istorică inițială. Insă, în majoritatea cazurilor, avem de a face numai cu „culturi arheologice", exprimate într'un complex de indicii, care oglindesc numai specificul teritorial al triburilor. Insă problema cu privire la atribuirea etnică a culturilor arheologice este complicată și în multe cazuri nu a fost rezolvată. In prezent, pe arheologi îi mai satisface într'o măsură oarecare, ca o formulă de muncă, denumirea convențională a culturii „tripoliene" sau „fatiene", „srubnaia" (a construcției în bârne) sau „cargopoliană" (atari noțiuni generalizatoare ca „cultura ceramicii pictate", „cultura ceramicii ornamentate prin impresiuni de pieptene și gropițe", etc., devin o etapă parcursă în arheologia sovietică). Totuși, sarcina finală a cercetării arheologice este studierea activității acelor societăți vechi, care oglindesc aceste „culturi", includerea triburilor și popoarelor care se ascund în dosul termenului „cultură", în procesul istoric general care s'a desfășurat pe teritoriile vaste ale Patriei noastre.

Aici se simte nevoie nu numai de o muncă intensă, pentru a studia desvoltarea politică, culturală și social-economică a triburilor și a popoarelor, ci și de o muncă preliminară — „în ciornă" — a arheologilor, care însă nu a fost făcută într'o serie de cazuri. Forma extensivă a economiei în epocile istorice timpurii a condiționat caracterul izolat al populației, și a dat naștere și caracterului fărâmițat al triburilor. Arheologii trebue să aibă de a face adesea cu „culturi", care acoperă

teritorii vaste. Relativ nu de mult, în cadrul răspândirii aşa zisei „culturi a ceramicii ornamentate prin impresiuni de pieptene şi de gropiţe“ de pe teritoriul dela Baltică până la Ural, au fost scoase în evidenţă diferite culturi locale; aceeaşi muncă s'a depus şi în ce priveşte cultura „ceramicii ornamentate cu impresiuni de rogojină", precum şi faţă de alte culturi. Aceeaşi muncă trebue să se depună şi faţă de celelalte „culturi arheologice", unde, în dosul unui termen general, se ascunde adesea o pluralitate de triburi.

Intr'o anumită măsură, când arheologul are de a face cu atari „culturi", care acoperă spaţii imense, el face o greşeală, pe care pentru alte condiţii istorice o fac istoricii care se ocupă de epoci mai târzii, când ei examinează imperiile din perioada sclavagistă sau medievală, ca ceva integru, uitând de necesitatea studierii triburilor şi a popoarelor, care au intrat în componenţa statului. Mari „comunităţi de cultură", cercetate de arheologie, puteau să unească, şi probabil că, într'o serie de cazuri, uneau triburile care vorbeau diferite limbi. Numai o lucrare paralelă cu privire la crearea unei hărţi arheologice foarte amănunţite a Patriei noastre, precum şi o lucrare cu privire la interpretarea istorică a „culturilor arheologice" vor pune baza pentru scrierea istoriei celei mai vechi a U.R.S.S., care va fi o istorie cu adevărat civilă, în care vor fi oglindite toate laturile cele mai importante ale procesului istoric şi în care îşi vor găsi răspuns la întrebarea cu privire la origine, cu privire la izvoarele culturii lor, toate popoarele numeroase de pe teritoriul Patriei noastre. Formula stalinistă cu privire la desvoltare *„...dela limbile ginţilor la limbile triburilor, dela limbile triburilor la limbile popoarelor şi dela limbile popoarelor la limbile naţionale..."* ne dă posibilitatea să studiem linia neîntreruptă a desvoltării poporului din adânca antichitate, când au fost puse elementele limbii actuale, şi până în zilele noastre.

Arheologii au nevoe de o periodizare mai precisă decât cea existentă. Greşeala tovarăşului H o l o p o v, de care ne fereşte I. V. S t a l i n, a fost încercarea de a transpune fenomenele caracteristice pentru o epocă de desvoltare a societăţii într'o altă epocă, în ale cărei condiţii aceste fenomene sunt imposibile din punct de vedere istoric. Deaceea, o nouă periodizare precisă, cu privire la istoria primitivă, va ajuta pe savanţii noştri să studieze fenomenele unei anumite epoci istorice potrivit cu anumite legi ale procesului istoric, caracteristice pentru o epocă dată. Acest proces a fost foarte complex, variat şi diferit pe diferitele trepte.

Arheologia trebue să se desvolte în colaborare cu alte ştiinţe şi, în primul rând, nu numai cu lingvistica, ci şi cu etnografia. Intr'o serie întreagă de cazuri, arheologul poate să studieze fenomenele istoriei antice numai în mod retrospectiv, mergând în adâncime pe baza faptelor mai târzii bine cunoscute, ori studiind fenomenele care au supravieţuit, cunoscute din etnografie. Şi totuşi, în colaborarea creatoare dintre arheologi şi etnografi nu există acel contact deplin, care să asigure întrepătrunderea ambelor ştiinţe şi rezolvarea cu succes a tuturor acelor probleme, care sunt ridicate de operele tovarăşului S t a l i n cu privire la lingvistică.

Lucrările tovarășului S t a l i n cu privire la lingvistică desvoltă în mod creator una dintre problemele cele mai importante ale teoriei marxist-leniniste: problema cu privire la bază și suprastructură. Tovarășul S t a l i n arată că limba *„este legată nemijlocit de activitatea de producție a omului, și nu numai de activitatea de producție, ci și de oricare altă activitate a omului în toate sferele muncii sale, dela producție la bază, dela bază la suprastructură"*. Arheologul, când studiază organizațiile sociale concrete (ginta-tribul-poporul), trebue să studieze, deasemenea, corelația dintre producție, bază și suprastructură, de pildă, atunci când studiază, pe baza unui material arheologic, problema cu privire la originea artei primitive sau cu privire la originea religiei. Deaceea o tratare justă a acestor probleme și rezolvarea justă a problemei corelației dintre producție, bază și suprastructură, pe baza unui material concret al arheologiei, va da posibilitatea ca să înțelegem ideologia și alte fenomene de suprastructură, care au jucat un rol imens în desvoltarea societății. Arheologii au acordat multă atenție acestor probleme și, câteodată, chiar prea multă, cum a fost de pildă în al treilea deceniu, când teoria „magică" a lui M a r r, construirea stadiului „totemic" și al celui „cosmic" în istoria gândirii primitive ocupau un loc important în cercetările științifice. Aceste „cercetări" s'au bazat pe născocirile fantastice ale lui M a r r, pe teoria idealistă a lui L é v y - B r ü h l, introdusă de el în știința sovietică, cu privire la gândirea primitivă, și pe transformarea proprie a concepțiilor greșite ale lui N. I. V e s e l o v s c h i. In momentul de față sarcina este să tratăm într'un fel nou, în lumina indicațiilor geniale ale tovarășului S t a l i n, problemele cu privire la ideologia primitivă și alte fenomene de suprastructură. Corelația dintre cultură și limbă stabilită de I. V. S t a l i n are o mare importanță în desfășurarea istoriei: *„cultura în ceeace privește conținutul ei se schimbă cu fiecare nouă perioadă de desvoltare a societății, în timp ce limba rămâne în esență aceeași în decursul câtorva perioade, servind în egală măsură atât cultura nouă cât și cea veche"*.

Deaceea anumite legi, care sunt descoperite în limbă, nu pot fi transpuse în mod mecanic în istoria culturii. In legătură cu aceasta, este deosebit de important pentru arheologi de a explica caracterul convențional al termenului „cultură arheologică", care unește obiectele, care reflectă fenomenele și monumentele de suprastructură, care ne dau posibilitate să ne dăm seama de starea bazei unei sau altei societăți.

Arheologia sovietică a crescut și s'a întărit în lupta împotriva științei burgheze. Rolul conducător al științei sovietice este recunoscut în toată lumea nu numai de prietenii noștri. Chiar savanții burghezi, dușmanii noștri, sunt nevoiți să recunoască puterea și influența concepțiilor savanților sovietici. Noi trebue să ducem o luptă permanentă împotriva științei burgheze, prin desvoltarea științei noastre arheologice în general, și cu ajutorul unei critici deschise, făcută lucrărilor și concepțiilor false și dușmane ale savanților din străinătate. Mulți dintre ei cred, probabil, că demascarea concepțiilor lui M a r r, care se opun de pe poziții greșite științei burgheze, deschide posibilitatea pentru regenerarea concepțiilor burgheze. Așa, de pildă, M a r r și adepții săi țipau

că ei luptă împotriva teoriei limbii primitive şi împotriva teoriei migraţiunilor. Oare respingerea construcţiei lui Marr nu înseamnă o întoarcere spre aceste teorii? Nu, nu înseamnă. In primul rând, fiindcă nu Marr, ci întreaga ştiinţă sovietică, şi nu de pe poziţii marriste, ci de pe poziţii marxist-leniniste, a luptat împotriva acestor teorii reacţionare; în al doilea rând, fiindcă, demascând greşelile lui Marr, tovarăşul Stalin a schiţat în acelaş timp un lung program de desvoltare a ştiinţei, pe baza teoriei marxist-leniniste, şi savanţii sovietici merg numai pe această cale, unică, justă.

Trebue să spunem că savanţii sovietici nu au negat (dacă excludem denaturările lui Marr) niciodată migraţiunile, în general. Ei s'au manifestat numai împotriva năzuinţei ştiinţei burgheze de a înfăţişa migraţiunile ca unică sau principală forţă motrice a procesului istoric. Această tendinţă, atât de răspândită la savanţii burghezi, duce inevitabil la rasism. Acelaş lucru se referă şi la teoria „limbii primitive". Teoria „limbii primitive", împotriva căreia au luptat savanţii sovietici, s'a manifestat ca o teorie universală a desvoltării istorice a limbilor şi nu se baza deloc pe recunoaşterea faptelor concrete. Ea ducea în mod inevitabil la recunoaşterea patriei primitive şi la recunoaşterea migraţiunilor ca fiind bazele istoriei, ea ducea la transformarea arheologiei într'un joc de-a migraţiunile şi împrumuturile, lipsit de conţinut. Această pseudo-ştiinţă a fost prin toate mijloacele folosită de rasişti pentru scopurile lor. Luptând împotriva denaturărilor marriste, noi nu trebue să încetăm lupta noastră împotriva migraţionismului antiistoric şi burghez.

Invăţătura stalinistă despre limbă înarmează, atât pe arheologi cât şi pe lingvişti, cu o armă foarte puternică şi ascuţită, care le va ajuta în lupta lor împotriva tuturor teoriilor reacţionare.

Legea progresului este principala lege a ştiinţei sovietice. Un mijloc puternic pentru aceasta îl constitue lupta de opinii în ştiinţă. Necesitatea criticii şi autocriticii, necesitatea discuţiilor creatoare şi a desbaterilor trebue să fie recunoscute ca un stimulent principal în desvoltarea arheologiei. Stagnarea creaţiei care a existat în lingvistică se explică într'o mare măsură prin „regimul aracceevist" şi prin lipsa unei lupte creatoare de opinii. In arheologie nu a existat o atare stagnare; arheologia în fond se desvoltă pe căi juste, însă lipsa de discuţii cu privire la o serie de probleme urgente ale ştiinţei, totuşi, întârzia rezolvarea cu succes a problemelor celor mai importante. Ca rezultat al recunoaşterii autorităţii indiscutabile a lui Marr, şi din cauza lipsei luptei de opinii, greşelile marriste, făcute de arheologi într'o serie de cazuri, nu au fost descoperite la timp.

In procesul desbaterii problemelor principale, care au apărut în faţa arheologilor în legătură cu apariţia lucrărilor tovarăşului Stalin cu privire la lingvistică, a fost pusă baza discuţiei creatoare, care trebue să se desvolte şi să atingă toate laturile de activitate ale marelui colectiv de arheologi sovietici. Cu toate că arheologia sovietică a suferit influenţa tezelor greşite ale lui N. I. Marr, totuşi, ea a parcurs, în anii de după Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie, un drum imens în transformarea ştiinţei obiectelor materiale, într'o ştiinţă legată organic de ştiinţa istorică marxist-leninistă. La sesiunea Secţiei de Istorie şi Fi-

losofie și la plenara Institutului de Istorie a Culturii Materiale al Academiei de Științe a U.R.S.S., care au avut loc între 19—25 Aprilie a.c., au fost trase concluzii cu privire la activitatea de cinci ani a arheologilor sovietici. Au fost arătate succesele mari realizate de știința arheologică sovietică, și realizările importante în aplicarea tezelor geniale ale lui I. V. Stalin cu privire la lingvistică în cercetările de arheologie.

Operele geniale ale lui I. V. Stalin cu privire la marxism în lingvistică ridică știința noastră pe o treaptă nouă și mai înaltă. Insușindu-și în mod creator măreața învățătură marxist-leninistă, desvoltând și precizând metoda de cercetare, arheologii sovietici trebue să caute să ridice știința istorică la acel nivel de desvoltare pe care îl arată tovarășul Stalin când scrie: *„Știința istoriei societății poate deveni, cu toată complexitatea fenomenelor vieții sociale, o știință tot atât de exactă ca biologia, de pildă, o știință capabilă de a folosi în practică legile desvoltării societății"* [1].

[1] *Istoria P.C. (bolșevic) cursul scurt*, p. 109; Ed. P.M.R., p. 159.

STUDII ŞI CERCETARI DE ISTORIE VECHE
Tomul III, 1952

CAMPANIA DE SĂPĂTURI ARHEOLOGICE DIN ANUL 1951 RAPOARTE PRELIMINARE

ŞANTIERUL VALEA JIJIEI

Lucrările de pe şantierul arheologic Valea Jijiei au fost reluate în campania anului 1951, la începutul lunii Mai şi au fost încheiate la jumătatea lunii Septembrie.

Activitatea anterioară a şantierului şi rezultatele la care ea dusese (a se vedea ultimul raport, privind campania din 1950, în S.C.I.V., II, Nr. 1, 1951, p. 51 şi urm.) au determinat colectivul nostru să încerce în 1951, pe de o parte, adâncirea unor probleme cu privire la care se ajunsese la o documentare mai bogată, iar pe de altă parte, extinderea cercetărilor şi asupra unei perioade din desvoltarea Barbariei în această regiune, cu privire la care datele documentare de care dispunem erau ori insuficiente, ori lipseau cu totul. S'a socotit, de aceea, necesar să se facă o anchetă mai largă în cuprinsul regiunii, pentruca prin recunoaşteri sistematice să se identifice cât mai multe aşezări străvechi şi totodată, şi eventuale obiective pentru sondagiile sau săpăturile colectivului. S'au executat astfel în cursul lunii Mai, de către o parte a membrilor colectivului, o serie de recunoaşteri, care deşi nu au putut cuprinde întregul complex geografic al depresiunii Jijiei, au dus totuşi la identificarea a numeroase noi aşezări şi cimitire din principalele perioade ale istoriei vechi a patriei noastre.

Una din problemele centrale, care se degajează din activitatea de până acum a şantierului, a fost aceea a genezii şi desvoltării culturii de tip Tripolie-Cucuteni. Cercetarea mai completă a acestei probleme se desenase ca posibilă datorită faptului că la Glăvăneştii-Vechi putuse fi cercetată o aşezare din faza Cucuteni A şi unele resturi din faza pre-Cucuteni, precum şi o aşezare de tip Cucuteni B. In acest timp, tot acolo, desgroparea unor resturi bogate ale culturilor de tip Criş şi cu ceramică liniară îndemna şi ea la completarea investigaţiilor cu privire la originile şi etapele de desvoltare ale culturii Cucuteni.

O a doua problemă care se înfăţişase cu oarecare stăruinţă colectivului a fost aceea a locuirii din epoca de Bronz desvoltată şi din epoca de Fier, în regiune. Cercetările noastre de până acum se semnalaseră doar unele urme din prima epocă a Fierului şi eventual dela începutul celei de a doua (la Glăvăneştii-Vechi şi la Corlăteni), fără să ne fi pus la dispoziţie documente din epoca de Bronz şi pe acele ale culturii băştinaşe dacice din a doua epocă a Fierului.

Situaţia schiţată mai sus a determinat alegerea obiectivelor în care s'au executat, în campania 1951, sondagii şi săpături. In afară de aceasta, era necesar să se continue săpăturile începute încă din 1949 la Corlăteni (Dorohoi). Ca şi în 1950, şi de data aceasta a fost nevoie ca şantierul să întreprindă şi o săpătură de salvare, pe aceea dela Holboca. Continuarea săpăturilor dela Corlăteni (Dorohoi) şi deschiderea şantierelor dela Larga Jijia (Iaşi) şi Truşeşti (Botoşani) au căutat să satisfacă primul obiectiv, privind cultura Cucuteni. La Corlăteni s'au putut obţine unele date — primele — cu privire la epoca de Bronz şi documente mai bogate din prima epocă a Fierului. Deasemenea la Truşeşti, un cimitir dela începutul epocii de Fier a luminat în chip aproape neaşteptat această perioadă, în timp ce câteva morminte mai noi, dar din aceeaşi epocă, dela Holboca, au deschis noi probleme. In sfârşit la Larga Jijia s'a putut identifica tipul de aşezare din prima epocă a Fierului de forma „movilelor de cenuşe" *(zolniki)*, pe care recunoaşterile noastre le semnalaseră şi la Cârlig (Iaşi).

Lucrările şantierului s'au desfăşurat astfel paralel, în mai multe puncte, cu etape dictate de posibilităţile de constituire a diferitelor subcolective.

Din punct de vedere organizatoric, s'a procedat în aşa fel, încât pentru fiecare punct s'a format un subcolectiv, pus sub conducerea unui responsabil, ales dintre arheologii mai experimentaţi ai colectivului. Responsabilul şantierului — care începând dela 1 August a avut şi sarcina conducerii şantierului dela Suceava — a vizitat periodic, pentru perioade mai lungi sau mai scurte, toate punctele în care şantierul a executat lucrări. Subcolectivele dela diferitele puncte au vizitat reciproc săpăturile respective, pentru a face schimb de experienţă.

Autorităţile administrative (Sfaturile populare), ca şi organizaţiile de Partid, raionale şi locale, au dat un sprijin preţios lucrărilor şantierului şi au făcut ca, în multe privinţe, activitatea colectivului să se desfăşoare în cele mai bune condiţii.

Filiala Academiei R. P. R., ca şi secţia locală a Institutului de Istorie precum şi Muzeul de Antichităţi din Iaşi au sprijinit de asemenea munca pe care Academia R. P. R. a dat-o spre îndeplinire colectivului şantierului Valea Jijiei.

VALEA JIJIEI I

RECUNOAŞTERI ARHEOLOGIGE IN VALEA JIJEI ŞI A BAHLUIULUI

In vederea organizării şi extinderii săpăturilor arheologice ale şantierului „Valea Jijiei", s'a executat în cursul lunii Mai o serie de recunoaşteri pe teren, pentru identificarea aşezărilor primitive şi a tuturor urmelor de viaţă antică din basinul Jijiei. S'au explorat atât valea proprie a Jijiei, cât şi văile afluente ale Sihnei şi Bahluiului, ca şi o parte a podişului moldovenesc, brăzdat de aceste văi.

O parte din punctele determinate şi din materialele adunate sunt contribuţia colegilor din colectivul Facultăţii de Geografie şi Muzeului de Etnografie din Iaşi, care au cules şi semnalat urmele arheologice întâlnite în cursul cercetărilor proprii. Locurile indicate au fost în genere cercetate, confirmate sau completate în perieghezele noastre.

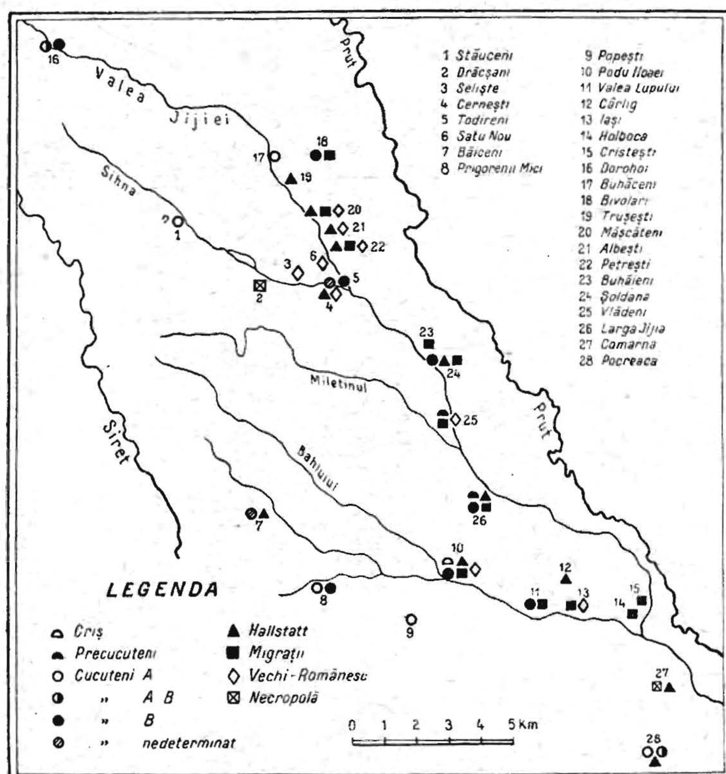

Fig. 1

Aşezările omeneşti din valea Jijiei şi Bahluiului au fost condiţionate atât de topografie, cât şi de modul de viaţă al umanităţii primitive: ele se află pe boturile de deal, deasupra şesului albiei sau pe grindurile (în unele locuri, pe Jijia, cu numele specific de *scruntare* pentru „grindurile cele mai joase") rămase din vechile terase ale văii.

Harta arheologică a basinului Jijiei şi al Bahluiului, atât cât au fost parcurse în luna Mai, comportă, pentru cele 28 de localităţi, un număr de 73 aşezări sau urme de aşezări vechi, cu deosebire din următoarele epoci (harta din fig. 1).

25 aşezări din epoca neolitică	de tip: *Criş*	2
	pre-Cucuteni	3
	Cucuteni A	5
	Cucuteni A-B	2
	Cucuteni B	10
	nedeterminate	3

16 aşezări din prima epocă a Fierului.
18 aşezări din epoca migraţiilor.
14 aşezări din epoca statului moldovenesc (vechi româneşti).

S'au lăsat de o parte necropolele (5 de inhumaţie, 2 de incineraţie) şi movilele, asupra cărora nu avem decât informaţii şi care urmează a fi mai întâi determinate ca epocă.

Lipsa urmelor din epoca Bronzului şi din a doua epocă a Fierului (La Tène) poate fi întâmplătoare, cercetarea concentrându-se în deosebi asupra văilor şi nu a platoului.

Cultura primei epoci a Fierului prezintă trei faciesuri care ar putea corespunde la trei faze:

Tip I: Podul Iloaiei (Dealul Ţintei); Cârlig; Cerneşti; Truşeşti; Măşcăteni; Albeşti (Malul Jijiei); Larga Jijia;

Tip II: Podul Iloaiei (Grădina Poloşescu); Albeşti (La Ostrov); Şoldana;

Tip III: Comarna.

Ceramica aşezărilor din epoca statului moldovenesc este denumită aici convenţional de tip „vechi românesc". Cronologia ei, nefixată încă, poate merge dela primele secole ale Voivodatului până la Fanarioţi sau chiar până în secolul trecut. Isbitor este numărul mare al vetrelor de sate vechi româneşti distruse. Se pune problema vechimei lor exacte, a raportului satelor actuale cu satele dispărute, în fine, a cauzelor dispariţiei acestor sate. Resturile materiale vechi româneşti, ceramică şi teracotă, se „arheologizează" abia acum, în legătură cu ultimele cercetări şi săpături (Zimnicea, Suceava).

La enumerarea localităţilor, s'au notat cu cifre romane punctele şi cu cifre arabe aşezările sau culturile.

VALEA SIHNEI

Stăuceni (Botoşani)

La cca 1500 m spre Răsărit de Şcoală şi la cca 400 m de marginea de Sud-Est a satului, pe dealul „Holm", pe proprietatea gospodăriei agricole „Vasile Roaită", s'a identificat o aşezare cucuteniană. Fragmentele ceramice culese sunt foarte corodate, dar este probabil că aşezarea aparţine fazei A.

Lacul Suliţa

Terenurile din jurul lacului, etajate prin lunecarea straturilor de lut şi nisip, în urma tăierii lor transversale de firul apei Sihnei (sau Sitnei), sunt în cea mai mare parte împădurite sau necultivate (imaş).

S'au cercetat eroziunile cauzate de puhoaie sau tăieturile drumurilor, care pot servi de secţiune: nu s'a găsit nicio urmă de aşezare şi nu s'a cules niciun fragment ceramic. De asemenea, locuitorii întrebaţi n'au putut da nicio informaţie.

Drăcşani (Botoşani)

I. La Sud de capătul Est al lacului Suliţa se înalţă platoul pe care e aşezat satul. Pe mal, la capătul iazului, se află moara Tg. Suliţa. In

1940 s'a săpat un drum, care urcă cotit dela lac în sat. Drumul s'a construit tăindu-se vertical marginea platoului satului.

In timpul lucrului s'au scos mai multe schelete cu urme de cărbune,

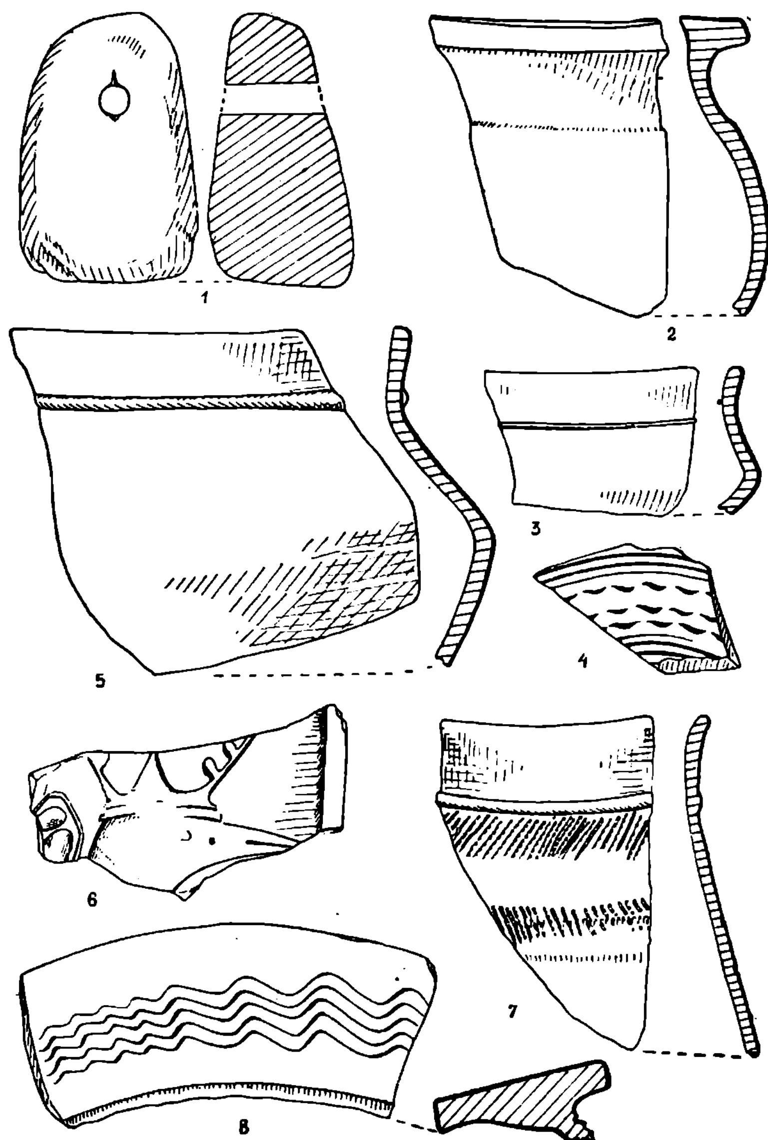

Fig. 2

oasele fiind apoi îngropate în cimitirul satului. In dreptul morii, pe faleza verticală, imediat sub stratul negru vegetal foarte subțire, se pot observa încă trei gropi de mormânt secționate, la distanță de 20—30 m

unele de altele. La cercetarea lor, s'au găsit, în unele din ele, două calote umane în fragmente şi resturi din oasele scheletului, amestecate cu arsură neagră şi ruginie. Alături de oasele umane, un craniu de cal cu

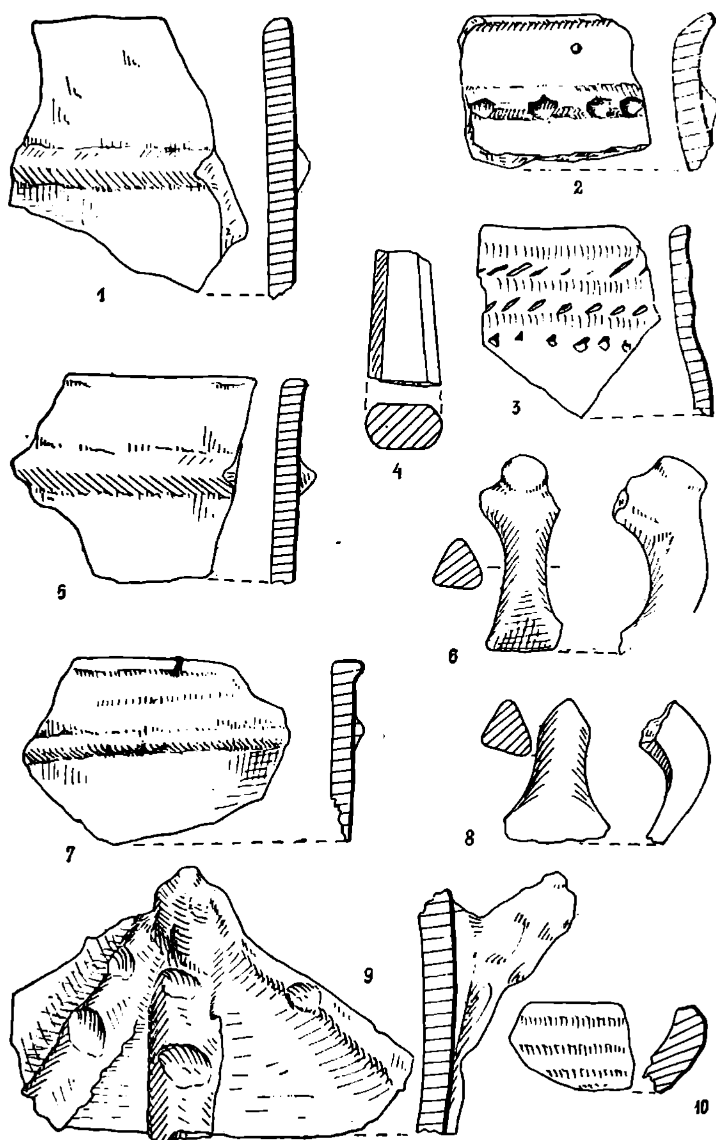

Fig. 3

urme de ardere. Intre oasele umane, un fragment ceramic cărămiziu cu urme de arsură neagră, de aspect însă *vechi românesc*. Complexul pare deranjat.

II. La Est de iazul Suliţa, marginea platoului satului constitue terasa veche sudică deasupra văii Sihnei. In continuarea falezei cu mormintele de mai sus, dincolo de cotitura drumului nou, în dreptul gurii Sihnei la ieşirea ei din iaz, pe locul Domnicăi Moise, s'a găsit în 1940, la săparea tranşeului de pe muchia platoului, un alt mormânt cu scheletul întins. Deasupra scheletului, în diagonală, o sabie scurtă de fier, cu mânerul de os. Scheletul şi sabia au fost îngropate în cimitirul satului. Nu s'a putut însă găsi locul, preotul şi omul care le-au îngropat fiind decedaţi. Autorităţile din Tg. Suliţa au promis continuarea cercetărilor. Sabia rămâne astfel nedeterminată.

Locuitorii afirmă că schelete şi cranii apar şi în cimitirul satului, la săparea gropilor noi. Se pare că pe platoul satului se află o necropolă, care rămâne deocamdată nedeterminată ca epocă.

Selişte (Botoşani)

Drumul care duce pe malul stâng al Sihnei, dela Todireni la Tg. Suliţa, taie la Vest de satul Selişte dealul „Borcila". Botul dealului cuprins între drum şi şesul Sihnei constitue vechea terasă a Sihnei. La săparea drumului, în 1902, s'au scos din acest deal mai multe schelete. Pe botul dealului s'au cules fragmente de chirpic roşu şi numeroase cioburi *vechi româneşti,* din pastă cărămizie sau cenuşie groasă sau subţire, şi împodobite la exterior cu striuri orizontale. Un fragment de buză lată, de strachină sau farfurie, este acoperit cu smalţ: pe fondul alb, câte un chenar de trei linii pe marginile buzei, încadrând trei linii vălurite în câmpul buzei, toate de culoare brună (fig. 2,4). Fragmentul se apropie de ceramica corespunzătoare, dela Zimnicea.

De asemenea, pe un spaţiu restrâns, ca aria unei ruini de construcţie, s'au cules numeroase fragmente de teracotă *moldovenească,* probabil din sec. XIV—XV. Teracotele sunt acoperite cu smalţ verde sau brun şi decorate cu motive în relief, florale sau figurate. Un fragment nesmălţuit (sau cu smalţul distrus) este împodobit cu un cap de pasăre încoronat (fig. 2, 6).

Cerneşti (Botoşani)

I. 1) In marginea de Sud a satului, pe terasa stângă de deasupra şesului Sihnei, în locul unde ea se numeşte „Dealul Curţii", azi lotul şcolii, s'au cules — la suprafaţa ogorului — fragmente ceramice informe, în genere cu luciu cafeniu, şi două fragmente de arcer de piatră prismatic (fig. 3, 4).

In secţiunea unei gropi de scos lut, pe panta terasei, stratul vegetal gros de 0,40 m acoperă un strat de humă cenuşie sau de cenuşă compactă, (peretele este prelins de apa ploilor). Dela baza negrului vegetal, s'au scos din profil două fragmente de vase cu luciu cafeniu, buza turtită şi câte un brâu cu creastă separând gâtul mai subţire de corpul cu peretele mai gros al vasului. Unul din fragmente are crestături pe brâu şi gâtul perforat de o gaură mică (fig. 3, 2). Pe malul gropii, un fragment ceramic cu luciu cafeniu, asemănător cu cioburile culese deasupra terasei: toate de caracter *hallstattian* (prima epocă a fierului).

2) Tot la suprafaţa ogorului s'au cules şi numeroase fragmente de mici dimensiuni, cărămizii şi cenuşii, de ceramică *veche românească.*

II. 1) Tot la marginea de Sud a satului, pe aceeaşi terasă, se află „lutăria lui D. Neamţu", de unde se extrage lut galben. La săparea terasei, pe o suprafaţă destul de mare, s'au găsit mai multe gropi umplute cu pământ negru, din care s'au scos fragmente ceramice de tip *Cucuteni,* fie în pastă bună, dar corodată, fie în pastă poroasă, cu şănţuiri făcute cu degetele pe barbotină.

In profilul malului rămas nesăpat se pot observa 4 gropi secţionate, în formă de pâlnie, una cu fundul plat, celelalte cu fundul arcuit. Una are pereţii arşi până la roşu pe o grosime de 10 cm, alta are numai fundul ars cărămiziu.

2) Pe malul lutăriei, se pot culege însă fragmente de ceramică cenuşie cu incizii (şanţuri orizontale, şiruri de găurele cu rotiţa, linii în zigzag), *veche românească.*

Todireni (Botoşani)

1) Dealul pe care e aşezat satul se prelungeşte la Est printr'un bot de terasă cuprins între pârâul Sihna, la Sud, şi Jijia la Nord. Botul de terasă, orientat Est-Vest şi înalt de cca 5 m deasupra şesului Jijiei, măsoară 150×100 m de suprafaţă arabilă. Pe acest loc se află acum Şcoala medie, odinioară conacul unui proprietar, de unde numirea locului „La Curte".

La suprafaţa ogorului s'au cules fragmente de chirpic ars şi cioburi de tip *Cucuteni B,* pictate pe fond deschis, fie cu dungi brune de culoarea şocolatei, fie cu dungi negre, largi, încadrând linii roşii subţiri (grupa ζ).

In colţul Sud-Est al botului, spre Sihna, o groapă de lutărie serveşte de secţiune: stratul vegetal negru şi apoi brun, cu resturile arheologice, are o grosime de cca 0,40 m. Sub cioburile din profil se observă secţiunea a două gropi în formă de pâlnie, săpate în lutul galben şi umplute cu pământ negru. Pereţii gropilor sunt arşi, negricioşi (foc de paie), pentru păstrarea grânelor. Forma şi dimensiunile gropilor, exact ca la Cerneşti.

2) La suprafaţa ogorului s'au cules de asemenea cioburi *vechi româneşti:* buze evazate sau mulurate, torţi cu nervură dorsală asimetrică, din pastă cărămizie sau negrie, fără smalţ.

Satul Nou (Botoşani)

Satul e aşezat în continuare, la Nord de Todireni, pe terasa Jijiei. La capătul de Sud al satului, spre Todireni, unde terasa înaintează cel mai mult în şesul Jijiei, se află bisericuţa de vălătuci a satului, cu un turnuleţ de scânduri. In jurul bisericuţei, pe botul de terasă veche, se culeg fragmente de ceramică *veche românească.* Locul pare că se numeşte „Ciair" sau „La Grădini".

VALEA BAHLUIULUI

Băiceni (Iaşi)

S'a cercetat şi teritoriul comunei Băiceni, deasupra căreia se înalţă vestita „Cetăţuie" dela Cucuteni, săpată de H. Schmidt.

I. La Sud de sat, dealul înalt ca şi „Cetăţuia" numit „Gosanul" are aceeaşi substructură de lespezi de gresie, învelită însă de un strat vegetal mai subţire, lespezile de piatră apărând la suprafaţă şi fiind exploatate pentru şosele. In ultimul război, s'au săpat deasupra mai multe tranşee.

Atât în tăetura tranşeelor cât şi la suprafaţa ogoarelor s'au cules rare cioburi: 1) de tip *Cucuteni*, corodate; 2) de tip hallstattian.

Stratul de civilizaţie e foarte subţire. Locuitorul P. Beceriu ţine minte că H. Schmidt a sondat şi acest deal, dar a renunţat.

II. Pe un dâmb situat la marginea de Nord a satului, pe malul drept (de Vest) al pârâului Recea, şi numit „Silişte", se pot culege cioburi „ca pe Cetate", deci *cucuteniene*.

Din cauza ploilor s'a renunţat la cercetarea locului.

Prigorenii Mici (Iaşi)

Staţiunea de tip *Cucuteni A* şi *B* a fost semnalată de mult, o colecţie de ceramică fiind expusă la Muzeul de Antichităţi din Iaşi, fără a se cunoaşte precis locul.

Staţiunea se află lângă bisericuţa de lemn, pe botul de deal din marginea satului, spre valea Bahluieţului. Botul de deal e un platou dreptunghiular (100 × 50 m), udat la Vest şi Nord de pârâul Bahluieţului, deasupra căruia se ridică ca o terasă înaltă de 0,10 m.

Suprafaţa platoului, înclinată spre valea apei, e acoperită cu iarbă măruntă de imaş. La cele mai mici eroziuni ale terenului apare la suprafaţă stratul de chirpic roşu al aşezării. Cioburi nu se pot culege la suprafaţă.

In colţul NV al platoului se află o groapă mare de lutărie, în care se observă stratigrafia aşezării: până la adâncimea de cca 0,50 m sunt două straturi de chirpic, cel inferior mai gros, cel superior mai subţire şi imediat sub stratul de iarbă. De asemenea, din profil se pot scoate numeroase cioburi acoperite complet cu calcar.

Popeşti (Iaşi)

La depărtare de cca 5 km de Podul Iloaiei, pe valea Dudăului, la Est de confluenţa pârâului Dudău cu pârâul Juganilor, se află „Dealul Viei", mai jos decât dealurile înconjurătoare şi orientat NV-SE. Din profil, dealul prezintă o culme ascendentă prelungă. Privit din faţă, dela confluenţa pâraielor, botul dealului descrie un arc de cerc. Lăţimea dealului este de cca 100 m, înălţimea frontală a botului de cca 10 m. Frontul botului de deal e tăiat de o lutărie. Deasupra botului e plantată o vie.

In secţiunea lutăriei se observă, *in* şi *sub* pătura de pământ vegetal, stratul de cultură: cioburi şi urme de chirpic foarte rare, pe o grosime de 0,20—0,40 m. Deasupra, atât în vie cât şi pe ogoarele de pe

culmea dealului, se culeg cioburi corodate şi pictate, determinând o aşezare de tip *Cucuteni A*.

Satele Popeşti, la SV de culmea Juganilor, şi Doroşcani, la Sud de Dealul Viei, sunt la o depărtare de 1—1,5 km.

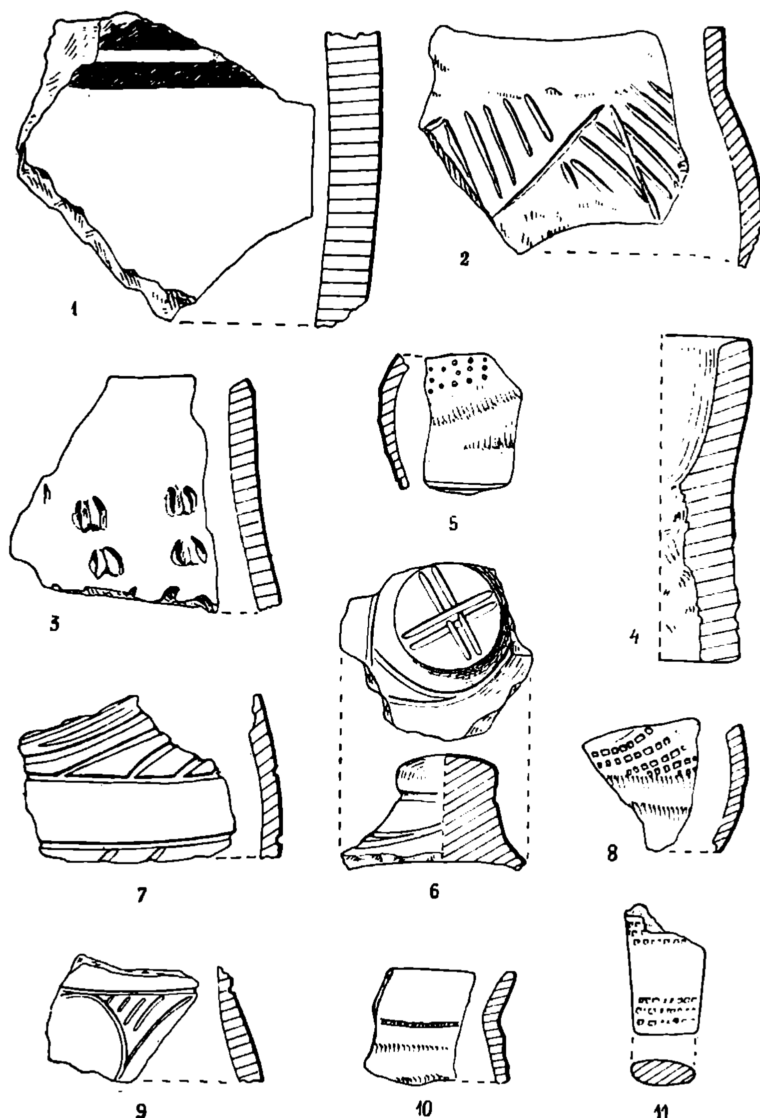

Fig. 4

Podul Iloaiei (Iaşi)

I. 1) La SE de târg, pe malul drept al Bahluieţului şi **Bahluiului**, se înalţă „Dealul Podiş". Pe marginea de SE a Podişului, dea-

supra capătului de Est al satului Holm, s'au cules numeroase fragmente de ceramică indicând o așezare de tip *Criș.*

Pasta este amestecată cu pleavă şi arsă neegal, prezentând o culoare cenuşiu deschis pe faţa interioară şi o culoare cafeniu deschis sau rozie, cu luciu, pe faţa exterioară. Fragmentele, unele foarte groase, prezintă buze drepte sau funduri plate.

Semnalăm două fragmente în pastă poroasă, cărămizie pe ambele feţe, unul decorat cu motivul „vârfurilor de săgeţi" caracteristic (alveole răspândite pe suprafaţa vasului, ale căror margini sunt răsfrânte îngemănat şi juxtapuse în forma unor vârfuri de săgeţi) (fig. 4,3) şi al doilea provenit tot dela gura unui vas, decorat cu incizii, o linie orizontală în zigzag, ale cărei unghiuri sunt haşurate oblic (fig. 4, 2) ; un profil de vas-suport mic, din pastă cu luciu castaniu; un ciob gros, pictat, cu fond roşu pe ambele feţe şi cu motive lineare negre, pe faţa externă (fig. 4, 1).

2) Odată cu ceramica Criş s'au cules câteva fragmente pictate în stil *Cucuteni B.*

3) Numeroase fragmente de ceramică din pastă poroasă şi cenuşie bună, un fragment de mănuşă de amforă roză-gălbuie, în fine o greutate piramidală perforată, din pastă cărămizie aspră, toate din epoca *migraţiilor* (fig. 2, 1).

II. 1) Din marginea de NV a „Dealului Podiş", deasupra capătului de Vest al satului Holm, înaintează un bot de deal, continuat cu un pinten mai jos, izolat prin eroziune şi numit Ţiclău. Dealungul coastei de Est a botului Podişului, scurgându-se în Bahlui printre Ţiclău şi satul Holm, curge o gârlă mică fără nume, care de fapt a accentuat acest mic bot în unghiul de NV al Podişului. Privit din Valea Bahluiului, botul înalt din unghiul Podişului apare ca un bastion cu pereţii oblici şi suprafaţa plană.

Pe suprafaţa arată a botului de deal s'au cules cioburi corodate de tip *Cucuteni;* un ciob este însă pictat în stil *B* şi altul, cu pasta şi decorul stilului *C.*

2) De asemenea s'au cules câteva fragmente de ceramică cenuşie, din epoca *migraţiilor.*

3) şi câteva fragmente cărămizii de buze de vase *vechi româneşti.*

III. La NV de târg, peste calea ferată Iași-Podul Iloaiei-Hârlău, poala prelungă a dealului Henciu formează terasa joasă pe stânga Bahluiului. Peste capătul de Vest al dealului, trece drumul Podul Iloaiei-Româneşti. Capătul de Est al dealului se termină în marginea şoselei naţionale Podul Iloaiei-Iaşi. Poala dealului, în porţiunea care atinge şoseaua spre Iaşi, se termină cu un bot de terasă joasă orientat NV-SE, cu spinarea uşor arcuită, adâncit pe latura de NE printr'o vâlcea de scurgere a apelor. Locul se numeşte „Silişte".

La suprafaţa ogoarelor se văd urme de chirpic amestecate cu numeroase fragmente ceramice, determinând mai multe aşezări primitive:

1) Ceramică de tip *Criş;*

2) Ceramică de tip *Cucuteni B;*

3) Ceramică din epoca *migraţiilor* (fig. 2, 2) : un fragment cenuşiu deschis cu buză orizontală îngustă.

IV. Pe poala dealului Henciu, la dreapta drumului spre Româneşti, s'a construit un grup de case răzleţe, pe ogoare, constituind „cartierul Henciu".

Pe ogorul locuitorului Gh. Vicol, dispus în lungul terasei, s'au cules numeroase cioburi cenuşii din epoca *migraţiilor*. Spre Vest, cioburile se întind, mai rare, până la drumul Româneştilor. Dincolo de drum, terasa Henciu e nearată, învelită de imaş, dar se poate ca aşezarea să continue şi aici.

V. In şesul Bahluiului, între terasa Henciu şi calea ferată spre Hârlău, lângă podeţul de lemn peste care trece drumul spre Româneşti, în faţa primei case a cartierului Henciu pe dreapta drumului, se afla un tumul, pe care locuitorii cartierului l-au distrus pentru a scoate lut de vălătuci.

In corpul movilei s'au găsit mai multe schelete umane „cu faţa în sus" şi două coarne mari de bovideu: ele au fost îngropate alături de movilă, din care a mai rămas în picioare doar un pilon masiv.

VI. la 1 km NNV de târg, drumul Podul Iloaiei-Erbiceni urcă pe poala dealului Ţintei. Atingând poalele dealului, care constituesc terasa stângă a şesului Bahluiului, drumul se bifurcă, o ramură apucând spre NNE la Totoieşti. La bifurcarea drumului se văd două movile: prima pe dreapta drumului spre Totoieşti, situată mai sus pe coasta dealului; a doua, pe stânga drumului spre Erbiceni, situată pe poala joasă a dealului spre marginea terasei. Partea coastei de S a dealului aflată la dreapta drumului spre Totoieşti se numeşte „Roata". Partea din stânga, cuprinsă între cele două braţe ale drumului şi prelungită până la marginea terasei Bahluiului, poartă numele „La deal de sat". Pe acest loc se află o colibă şi o vie, între cele două drumuri.

Marginea terasei în dreptul viei, între drumul Erbicenilor şi şesul Bahluiului, este acoperită de imaş şi de o mică plantaţie de puieţi de salcâm. Atât din gropile plantaţiei, cât şi din tranşeul săpat pe marginea terasei, s'au scos cenuşă masată şi cioburi: locul apare ca o uşoară ridicătură de pământ, în forma unei movile de cenuşă hallstattiene. In tăietura pereţilor drumului spre Totoieşti şi în pereţii unei gropi mari, de lângă coliba viei, se observă grosimea stratului de cultură: pătura vegetală, relativ subţire, şi stratul de pământ negru-brun cu cenuşă până la adâncimea de cca 0,60 m. Atât la suprafaţă cât şi la desfundatul viei, s'au găsit fragmente de chirpic, de vetre şi de ceramică:

1) Predominantă este ceramica de tip *Hallstatt*, cu pasta densă, aspră, cu fire de cvarţ şi arsă neegal, cu ape cafenii şi negre. Buzele sunt turtite, ca retezate.

2) La suprafaţa solului săpat s'au cules câteva fragmente de ceramică cărămizie cu incizii dese, de tip *vechi românesc*.

VII. Partea de sus a târgului se află pe botul de deal cuprins între văile Bahluiului şi Bahluieţului.

In marginea de SV a târgului, pe terasa stânga a Bahluieţului, înaltă de 3—4 m deasupra şesului apei, pe o distanţă de 200—300 m dealungul marginei terasei, în special în grădina locuitorului D. Poloşescu, unde terasa este mai înaltă şi prezintă un taluz oblic, s'au cules fragmente de ceramică: 1) *hallstattiană* şi 2) din epoca *migraţiilor*.

Pe hotarul de Vest al grădinii s'a săpat un canal de scurgere Nord-Sud, care taie adânc muchea terasei. In pereţii tăieturii se observă stratul de cultură: pătura vegetală groasă de 0,40 m şi un strat negru-

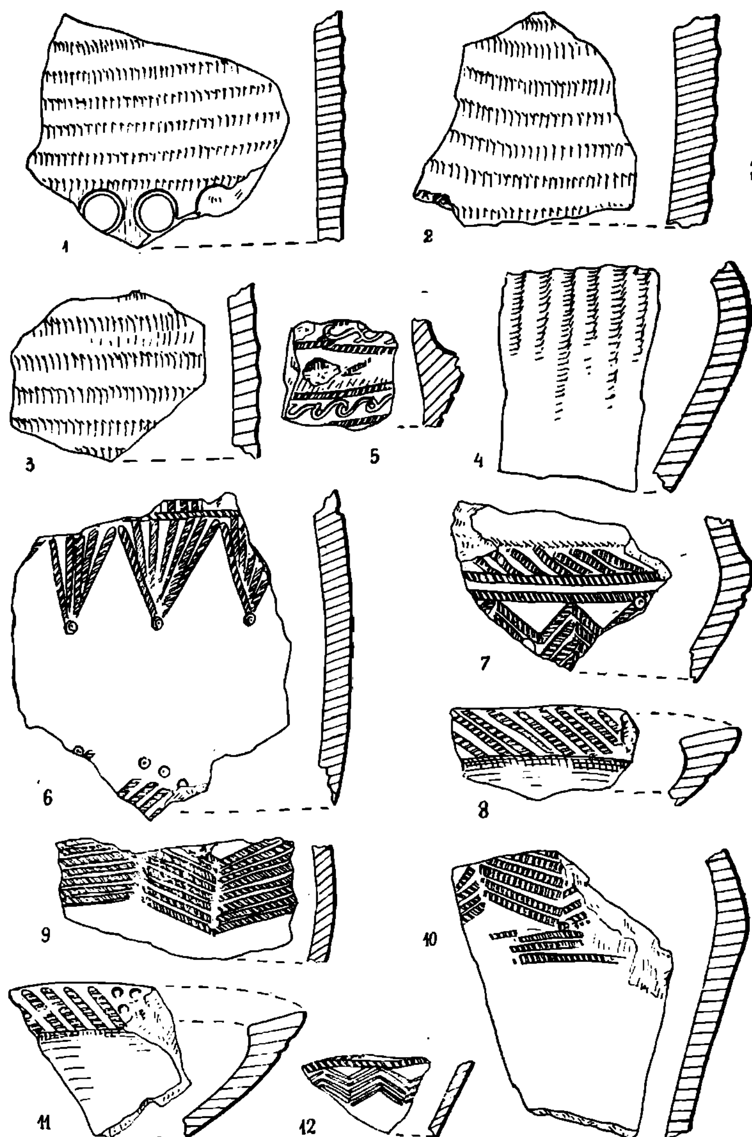

Fig. 5

cenuşos, gros de cca 1 m, cu fragmente de ceramică şi de oase. Un fragment ceramic hallstattian este pe faţa interioară cărămiziu, pe faţa exterioară cu luciu negru şi decorat cu un grup de caneluri orizontale şi un şir de cercuri imprimate (fig. 5,1).

Valea Lupului (Iaşi)

1) La marginea de Est a satului, se desprinde pe dreapta, din şoseaua naţională Iaşi-Tg.-Frumos, drumul de ţară care leagă satul de comuna Rediu-Tătari. Urcând din şosea, drumul de ţară taie dealungul botul unui deal perpendicular pe valea Bahluiului; pe stânga drumului, suprafaţa botului este acoperită de gospodăria şi via locuitorului Stroie Pantazi; pe dreapta drumului, se află livada şi via Teodorescu. Frontul botului de deal este tăiat de şoseaua naţională, odinioară însă forma terasa superioară stângă a Bahluiului.

Sleahul drumului prezintă pete de arsură roşie şi fragmente ceramice: săparea acestui drum a stricat o aşezare preistorică. Panta drumului este săpată de o viroagă adâncă de cca 0,50 m, în pereţii căreia se văd fragmente mari ceramice. In muchea terasei, viroaga taie chiar o groapă de locuinţă, conturul cenuşos al groapei desemnându-se clar pe fundul de lut al drumului. Din această groapă s'au scos numeroase fragmente ceramice de mari dimensiuni. In via Pantazi se vede un petec de câţiva metri cu fragmente de chirpic şi cioburi asemănătoare, corespunzând ariei unei locuinţe. Atât în pereţii drumului, cât şi în tranşeele săpate în livada Teodorescu, se observă grosimea stratului de cultură, cca 0,50 m.

Astfel pe botul dealului, odinioară moşia lui N. Beldiman, se află o aşezare de tip *Cucuteni B*. Decorul este pictat pozitiv în dungi negre late şi grupe de linii roşii subţiri, fie pe fond roşu, fie pe fond alb. Umărul unui vas biconic, din groapa drumului, este pictat pe gât în dungi negre late şi linii roşii subţiri iar pe umăr, cu spirala specifică a grupului E.

2) Câteva fragmente cenuşii, culese odată cu cioburile cucuteniene, aparţin probabil epocii *migraţiilor*.

Cârlig (Iaşi)

Satul se află la 2,5 km spre Nord de Tg. Copou (Iaşi), peste albia pârâului Cacainei, pe coasta de Vest a dealului Şorogari (Cârlig).

Dealul, pe care se înalţă bisericuţa de lemn a satului, coboară dela Nord la Sud între pârâul Cacainei la Vest şi alt pârâiaş la Est, care curge prin mijlocul satului între dealul bisericii şi dealul Şorogari. Spre botul dealului bisericii, laturile de Vest şi Est ale dealului sunt tăiate în terasă de albiile celor două pâraie, terasa dela Est fiind joasă, cea dela Vest înaltă de câţiva metri. Botul dealului, cuprins între bisericuţă şi confluenţa celor două pâraie, este turtit şi împărţit în două pante uşoare aproape egale, cea dela Vest mai înclinată, cea dinspre Est, aproape orizontală şi ocupată în întregime de gospodăria şi grădina locuitorului Gh. Hârjolescu.

Pe botul dealului se observă clar 5 umflături de teren de formă circulară, cu diametrul în medie de 30 m şi de culoare mai deschisă, la uscăciunea verii aproape cenuşii: două pe panta de Vest şi trei în grădina lui Gh. Hârjolescu. Pe suprafaţa lor se culeg numeroase fragmente de oase de animale şi de ceramică, determinând o aşezare hallstattiană de movile de cenuşă *(zolniki)*.

Ca obiecte, s'au găsit un pisător de râşniţă sau percutor de piatră de

râu, în forma unei prisme patrulatere cu muchiile rotunjite, şi un os-patină, radius de bovideu sau equideu cu una din feţe roasă şi lustruită.

Ceramica prezintă o pastă grăunţoasă şi aspră, neagră în ruptură,

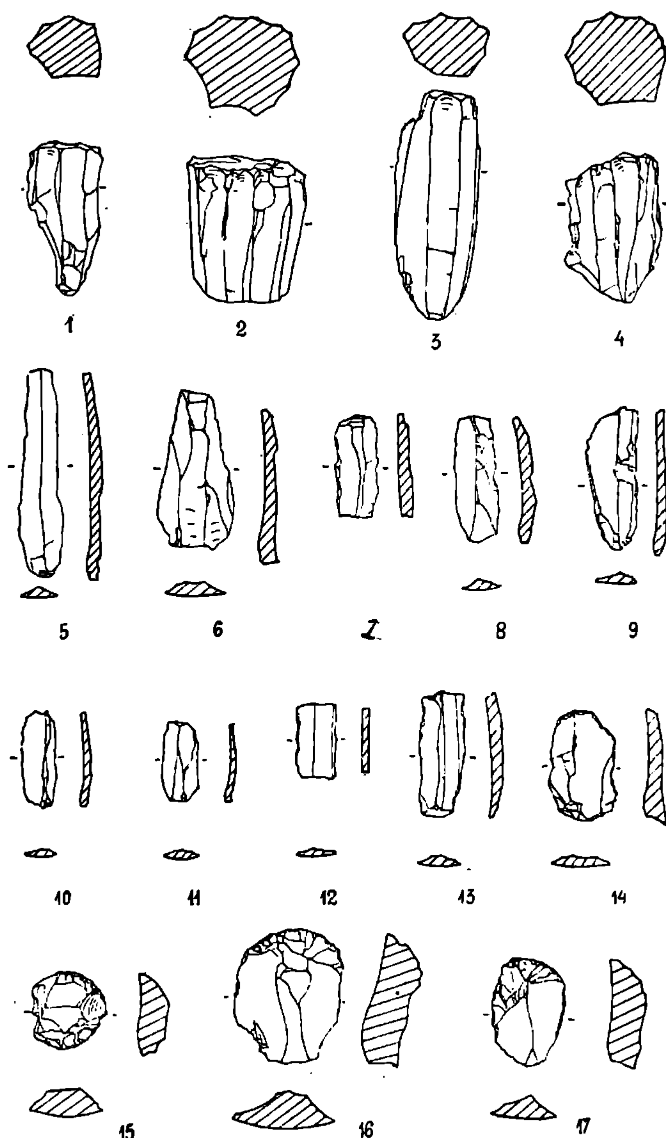

Fig. 6

cu luciu cafeniu sau cenuşiu pe ambele feţe, în genere însă în interiorul vasului cenuşie, la exterior cu luciu cafeniu sau în două ape, pete negrii şi cafenii.

Nu există nici un profil complet de vas. Diversele fragmente dela fundul sau gura vaselor pot sugera forme biconice (căni cu toartă), ceşti, străchini sau cupe, în fine borcane.

Fundurile sunt toate simple, plate.

Buzele variază: simplă, de aceeaşi grosime cu gâtul vasului, fie dreaptă, fie uşor răsfrântă: în genere buza este turtită orizontală, ca retezată, depăşind grosimea gâtului vasului. La un fragment ceramic, buza este uşor subţiată şi întoarsă înăuntru, curbura exterioară prezentând caneluri oblice aproape imperceptibile.

Caneluri concentrice apar pe un ciob de umăr de vas. Sub gura vaselor, la o distanţă care variază, decorul e format de o dungă în relief orizontală, în general cu creastă ascuţită (de secţiune unghiulară), simplă sau crestată vertical. Uneori dunga separă gâtul mai subţire de corpul mai gros al vasului.

Torţile sunt fie inelare şi plate, fie mai înalte şi cu creastă dorsală (secţiune triunghiulară). S'a cules şi un fragment de mănuşă de amforă gălbuie, pe spate cu un brâu în relief, aşezat simetric şi scindat printr'o incizie longitudinală. De asemenea apar şi proeminenţele primitive şi plate, uneori de dimensiuni foarte mici, 2 cm lungime.

IAŞI

I. Abator

La capătul liniei de tramvai, pe stânga şoselei, se află fabrica de ţiglă şi cantonul şoselei. In spatele fabricei şi cantonului, terasa înaltă (superioară) a Bahluiului e săpată până la bază de două gropi enorme pentru scoaterea lutului. In tăietura pereţilor verticali se observă, deasupra lutului galben închis, un strat gros de cca 1 m de culoare închisă, trecând dela negrul vegetal la brun cu urme de cenuşă. La o adâncime medie de 0,40 m se văd urme de chirpic roşu sau fragmente de crustă de vatră. Din grosimea stratului se pot scoate fragmente ceramice diferite:

1) Fragmente cenuşii sau cărămizii din epoca *migraţiilor;*

2) Fragmente cenuşii sau cărămizii, cu incizii sau smalţ, de ceramică *veche românească;*

3) In fine, sub stratul închis, în peretele de Est al gropii din dosul cantonului, s'a scos un craniu uman întreg, restul scheletului fiind desigur distrus la săparea lutăriei. Ţinând seama de necropolele semnalate pe aceeaşi terasă, la Holboca şi Cristeşti, probabil avem şi aici indicarea unei necropole de determinat prin cercetări ulterioare.

Craniul a fost depus la Laboratorul de Morfologie al Facultăţii de Ştiinţe Naturale din Iaşi.

II. Cartierul Păcureţi

La capătul şoselei Păcurari, la Nord de şosea, „Cartierul Păcureţi" se întinde pe coasta de Est a unui bot din terasa înaltă stângă a Bahluiului. La poalele coastei de Est, curge dela Nord la Sud un pârâiaş fără

nume. Latura opusă a botului de terasă, orientată NVV-SEE, este tăiată vertical de gropi de lutărie, care continuă exploatarea lutului începută de o fostă fabrică de cărămizi, ale cărei ruini se văd încă în poalele terasei, pe dreapta şoselei Iaşi-Tg. Frumos. In unghiul frontal al botului de terasă, deasupra şoselei, în faţa morii de foc Romila, se află o movilă înaltă de cca 4 m deasupra terasei şi cu un diametru de cca 30 m. Botul terasei este numit de localnici „Moşia Pastioaia", după numele celui care administra locul. Pe harta planului director, botul terasei e în marginea proprietăţii „Miroslava". Acum botul de terasă e parcelat pentru noi locuinţe.

In tăieturile gropilor de lut, pe o distanţă de 200 m, se observă stratul de cultură; pământul negru vegetal, apoi negru-brun amestecat cu cenuşă şi diferite resturi (cioburi, chirpic şi oase) are o grosime de cca 0,60 m.

Din profilul staţiunii, ca şi la suprafaţa ogoarelor s'au cules numeroase fragmente de ceramică în pastă diversă, aparţinând epocii *migraţiilor* (fig. 2, 3-7). Un fragment de cupă din pastă cenuşiu deschis are o nervură subţire sub buză, iar un fragment de cană din pastă cenuşiu închis este decorat sub gură cu o nervură lată, iar pe gât cu două brâuri imprimate, formate de linii punctate şi invers oblice.

Holboca-Cristeşti (Iaşi)

Pe terasa inferioară dintre Jijia şi Bahlui, între cele două sate, anume în dreptul cantonului părăsit, lângă şosea, s'au cules câteva fragmente ceramice cenuşii din epoca *migraţiilor.*

VALEA JIJIEI

Dorohoi (Botoşani)

La 2 km spre ENE de oraş, pe coasta „Dealului Urlea" înclinată în pantă uşoară dela NE la SV spre lacul Iezer, din Pomârla, se găseşte o întinsă aşezare cucuteniană, din care s'au cules fragmente de chirpic şi de ceramică de stil Cucuteni A-B şi B, răspândite pe o distanţă de 200 m. Un vas-binoclu fragmentar este pictat în stilul grupei B, cu dungi negru-brune de fond alb (fig. 7,1).

Buhăceni (Botoşani)

Pe botul de deal numit „Holm" a fost o aşezare din faza Cucuteni A. S'au strâns cioburi şi un fragment de idol antropomorf.

Bivolari (Botoşani)

Satul aparţine comunei Dobârceni, la 8 km dela Truşeşti spre Prut. La Nord de sat sunt două iazuri mici legate printr'un fir de apă, unul chiar în marginea satului: Iazul de sus, celălalt în afara satului spre Prut: Iazul de jos. La NNE de sat, pe malul opus al Iazului de sus se află crupa dealului „Curtea Veche", lungă de cca 250—300 m şi lată la mijloc de cca 100 m. Culmea dealului, mai joasă decât înălţimile din preajma satului, coboară uşor în direcţia celor două iazuri. Transversal, spinarea dealului descrie un arc de cerc. Crupa dealului are o mică vie plantată, restul este arabil.

1) La suprafaţa ogoarelor de pe crupa dealului se văd fragmente mari de chirpic roşu, grupate în petece rare, corespunzătoare locuinţelor primitive distruse de arătură. Pe suprafeţele de chirpic se culeg frag-

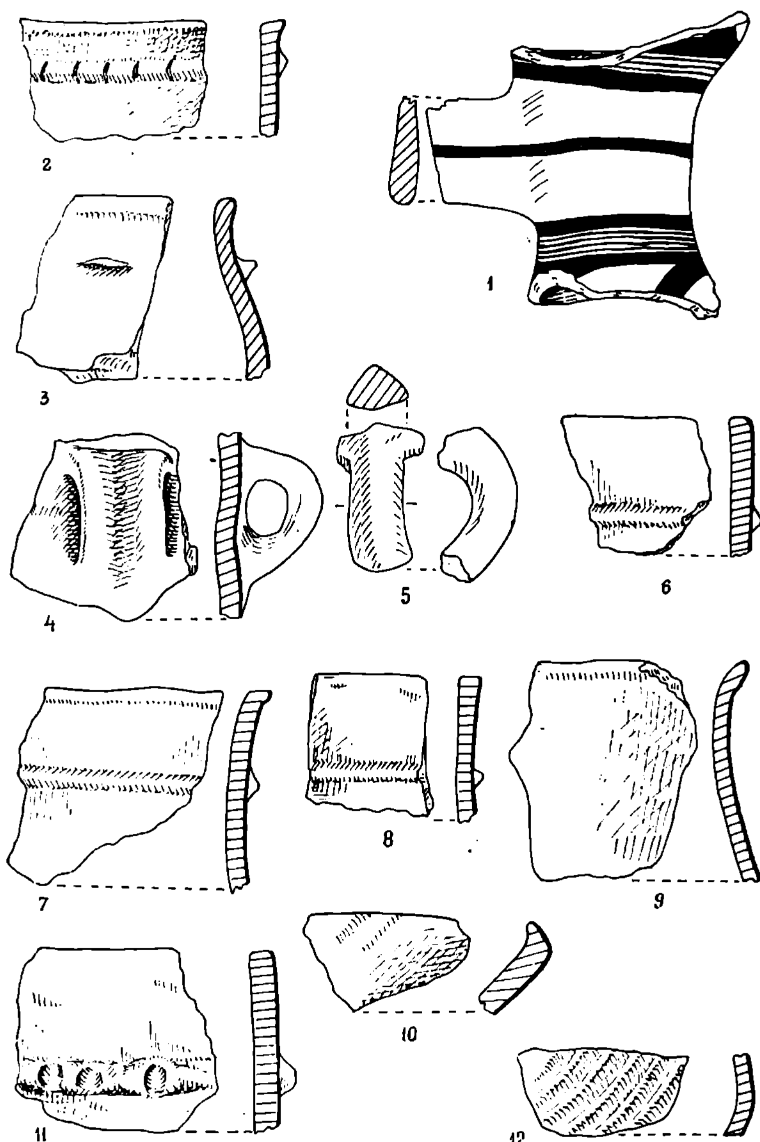

Fig. 7

mente sau lame de silex şi cioburi de dimensiuni mari dela vase poroase sau pictate în stil *Cucuteni B,* cu dungi negre late şi linii roşii subţiri pe fondul cărămiziu al vasului (grupa ζ).

La desfundatul viei, stratul de chirpic avea o grosime de două pene

de hârleț (50— 60 cm), sau nici n'a putut fi spart în unele locuri.

2) Pe acelaşi deal, locuitorul Mihai I. Ștefan a scos la arat, pe ogorul său, 4 monete de argint. Singura păstrată este un dinar imperial roman cu inscripția:

Av.: ANTONINVS AVG(ustus) P(ius) P(ater) P(atriae);

Rv.: TR(ibunicia) POT(estate)... CO(n)S(ul) III, deci din anul 141 al erei noastre.

Truşeşti (Botoşani)

I. Grindul „La Capac" e situat la NV de „Țugueta", între şoseaua Maşcăteni-Truşeşti şi apa Jijiei. Grindul e un mic platou arat de 100×100 m, cu suprafața înclinată pierzându-se spre şosea. Latura de lângă şosea are la ambele capete câte o prelungire paralelă cu şoseaua. Pe această margine a grindului se află trei case. Latura opusă a grindului constituie terasa stângă a Jijiei, înaltă de cca 10 m deasupra apei.

La suprafața ogoarelor, câteva silexuri atipice şi numeroase cioburi de tip *Hallstatt* (fig. 3,3), ca la Cârlig, indicând posibil aşezarea corespunzătoare necropolei hallstattiene de pe Țugueta. Pasta densă, amestecată cu pietricele de cvarț, se prezintă în genere cenuşie în interior, cu luciu cafeniu sau în două ape, şi pete cafenii şi negre, la exterior. Cioburile, groase, sunt cu deosebire fragmente de buze turtite. Un fragment prezintă o dungă în relief, aparent cu creasta caracteristică. Un fragment de gură de ceaşcă, cu peretele subțire, prezintă pe gât trei caneluri neaccentuate, separate prin două brâuri uşor reliefate, acoperite cu crestături adânci oblice. Sub canelura a treia, limita gâtului spre corpul vasului prezintă un şir de triunghiuri oblice, adânc crestate.

II. Un alt grind, mic şi jos, numit „la Movilă" se află în şes, la SV de „Țugueta", pe malul drept al Jijiei, lângă podețul de lemn peste care trece drumul Măşcăteni-Truşeşti. Pe grind se află o mică vie şi ogoare.

La suprafață, s'au cules fragmente ceramice *hallstattiene* (fig. 3, 8, 10) ca la „Capac". Un fragment de buză fațetată prin caneluri orizontale, în pastă cafenie, precum şi un fragment de toartă cu creastă, în pastă negrie, sunt de menționat în deosebi.

De asemenea s'au cules numeroase fragmente de silex, mai ales negru.

Măşcăteni (Botoşani)

I. In marginea de Est a satului, pe restul de terasă înaltă a Jijiei, pe care se află biserica satului, s'au cules fragmente de ceramică:

1) *hallstattiană,* identică cu cea dela Truşeşti;

2) din epoca *migrațiilor,* fragmente cenuşii sau de toartă de amforă rozie;

3) *veche românească,* cenuşie.

II. In marginea de Vest a satului, în via locuitorului Costache Iuşcă, plantată pe terasa unei văi secundare, s'au cules fragmente de ceramică *hallstattiană* cu luciu cafeniu, între care un fragment cu toartă cu creastă dorsală.

Albeşti (Botoşani)

I. 1) Satul este aşezat pe un deal, care coboară perpendicular pe apa Jijiei. Capătul de Vest al satului se află chiar pe botul acestui deal, de forma unui platou triunghiular, lung de 150 m şi lat de 100 m. Vârful prezintă o pantă înclinată spre podeţul de lemn de pe Jijia, peste care trece drumul gării. Laturile sunt tăiate vertical: latura de Nord formează terasa Jijiei, înaltă de 10 m şi roasă continuu la temelie de curentul apei; latura dela Sud, mai joasă, e tăiată de drumul satului spre gara Zlătunoaia. Baza triunghiului spre sat este delimitată de un mic iaz. Denumirea locului: „Malul Jijiei".

In ruptura malului Jijiei, pe porţiunea neacoperită de vegetaţie, se observă un strat de cenuşă, presărat cu cioburi, de o grosime de 1,50 m. In tăietura artificială, spre drum, ca în profilul unei secţiuni, se observă stratul gros de cenuşă şi arsură roşie până la 2 m adâncime şi două gropi în pâlnie, una tăiată prin gura ei şi cu pereţii arşi roşii, cealaltă tăiată în lentilă.

La suprafaţa ogoarelor de pe platou s'au cules nenumărate cioburi la fel cu acelea din profiluri, determinând caracterul *hallstattian* al aşezării: pasta, formele şi decorul identice cu cele dela Cârlig şi Truşeşti. Un fragment de perete de vas prezintă o proeminenţă plată, alungită şi oblică, dela baza căreia se ramifică trei brâuri în relief, cu crestături alveolare (fig. 3, 7, 9).

2) La baza platoului, aproape de iaz, spre malul Jijiei, se văd temeliile unei bisericuţe. La suprafaţa ogoarelor, odată cu cioburile hallstattiene, se pot culege şi fragmente de ceramică *veche românească*, din pastă cărămizie sau cenuşie, unul smălţuit în interior cu dungi orizontale albe şi roşii alternativ, toate asemănătoare cu acelea de pe grindul vecin „Silişte".

3) In vârful botului de deal, unde se află ultima casă a satului, s'au scos mai multe schelete: cimitirul poate sta mai curând în legătură cu bisericuţa şi vechea aşezare românească.

II. Capătul de Nord al satului (partea nou construită) se întinde dealungul terasei înalte de 8 m a Jijiei, la o distanţă de cca 100 m dela marginea terasei. In acest punct marginea terasei este tăiată de gropi pentru lut. Locul, vizibil de departe, restul terasei fiind acoperit de verdeaţă, se numeşte „In lutării". Suprafaţa terasei între lutărie şi linia caselor este arată şi poartă denumirea „Pe Toloacă".

Pe ogoare se culeg mici fragmente, destul de rare, de ceramică *veche românească,* din pastă cărămizie şi cenuşie. Un ciob este smălţuit portocaliu deschis în interior, cu dungi orizontale albe şi roşii în exterior.

III. Pe şesul Jijiei, la SV de sat şi la Sud de drumul spre gara Zlătunoaia, între apa Jijiei şi calea ferată, se ridică un grind în formă de potcoavă, paralel cu Jijia, lung de cca 250 m. Frontul grindului spre Jijia e un taluz înclinat, atingând în curbura potcoavei o înălţime de 4,5 m. Spatele grindului, spre calea ferată, ca şi cele două capete ale potcoavei, se pierd treptat în şes. Grindul este astfel un şes din vechea terasă a Jijiei. Locul se numeşte „Silişte" sau „La Ostrov".

1) In curbura potcoavei, pe panta taluzului ca şi deasupra pe mu-

chea frontului, s'au cules câteva cioburi *hallstattiene.* (fig. 5, 3-4). O ruptură în frontul grindului nu prezintă nimic ca stratigrafie. Ceramica are peretele gros de 0,8—1,5 cm, din pastă poroasă cărămizie sau pastă bună cu luciu cafeniu sau negru. Două fragmente cu luciu negru sunt decorate cu caneluri orizontale, late de 1 cm. Un fragment de vas cu peretele subţire şi buza dreaptă prezintă două proeminenţe mici alăturate. Un fragment de umăr de strachină cu luciu negru este decorat cu o grupă de caneluri verticale înguste.

2) Pe suprafaţa înclinată a grindului, în ogoare, s'au cules fragmente numeroase de ceramică *veche românească:* buze simple (drepte), îngroşate (mulurate) sau orizontale înguste; funduri plate; un fund de capac; torţi late. Pasta este cenuşie sau cărămizie, caracteristică. Decoraţia cu incizii (un şanţ lat sub buză), sau cu dungi în tehnica luciului (un zigzag pe spatele torţii), sau cu smalţ (alb, brun sau verde întins uniform sau alternând în dungi paralele).

S'a găsit şi un fragment de teracotă nesmălţuită, cu desene florale în relief.

Petreşti (Botoşani)

Pe malul stâng al Jijiei, din poala dealului pe care e aşezat satul, se desprinde spre şesul Jijiei un grind de aspectul unui *tell* jos, tăiat în două părţi neegale de drumul Todireni-Albeşti. Grindul este un rest de terasă şi se numeşte „Şendreanu".

In tăietura pereţilor drumului se observă, până la adâncimea de 1 m, oase şi arsură neagră sau roşie indicând un strat de cultură.

Pe ogoare, deasupra, se culeg fragmente diferite de ceramică:

1) *hallstattiană,* câteva fragmente infime, cu luciu cafeniu;

2) probabil din epoca *migraţiilor,* fragmente mari cenuşii;

3) *veche românească,* în pastă cărămizie sau cenuşie, cu ornamente incizate (şanţuri paralele, val) sau smalţ.

Buhăieni (Iaşi)

I. 1) La depărtare de 500 m spre Nord de sat, pe malul Jijiei, unde se văd o movilă mare şi una mică, îngemănate, şi unde malul Jijiei e săpat de o lutărie, s'au cules fragmente de chirpic şi de olărie cărămizie şi cenuşie, un ciob fiind decorat cu motivul „în val" degenerat, determinând o aşezare din epoca *migraţiilor.* In malul lutăriei se observă urme de arsură.

2) De asemenea, la săpatul lutului, oamenii au scos mai multe schelete, rămase nedeterminate.

II. In grădina locuitorului Gavril Bere s'au cules pe o suprafaţă de cca 300 m², fragmente de chirpic şi de ceramică cenuşie şi cărămizie, indicând iarăşi o aşezare din epoca *migraţiilor.*

Şoldana (Iaşi)

I. La Vest de cimitirul satului, pe o platformă-terasă, care iese în relief faţă de şesul Jijiei şi se lărgeşte spre V atingând marginea satului Buhăieni, se află o movilă ovală orientată NV-SE, cu înălţimea de cca 6 m şi diametrele de 25×16 m. Pe movilă, cu deosebire pe versantul

vestic, s'au găsit cioburi de tip *Cucuteni B* corodate, unul singur pictat în stilul grupei ζ, cu dungi negre late pe fond alb.

La o distanţă de cca 150 m spre Vest de movilă s'au cules, pe terenul G.A.S. „9 Mai" secţia Andrieşeni, de o parte şi de alta a şoselei

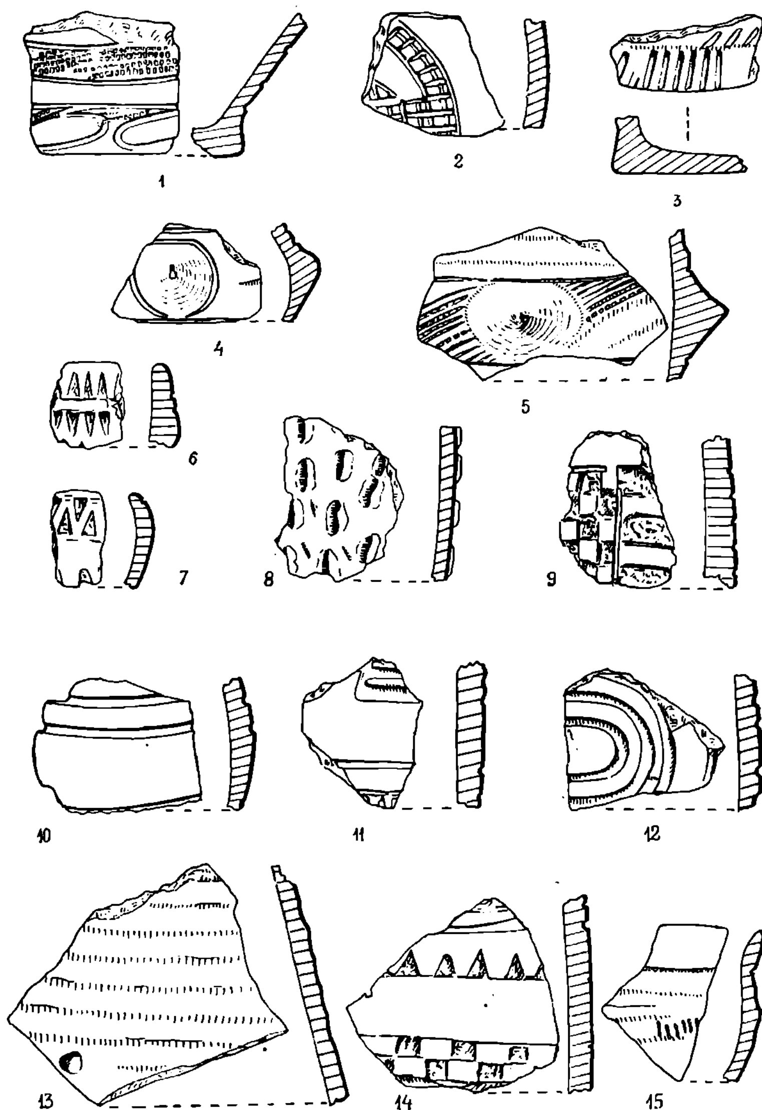

Fig. 8.

strategice Bivolari-Şipote, cioburi cucuteniene identice, desemnând aşezarea din care s'a scos pământ pentru ridicarea movilei.

II. 1) La 200 m Est de biserica izolată la 1 km spre Nord de sat, pe terasa inferioară a Jijiei, tot pe terenul G.A.S. „9 Mai", s'au cules

câteva fragmente de ceramică *hallstattiană,* între care un ciob gros cafeniu pe fața interioară, cu luciu negru și caneluri late pe fața exterioară (fig. 5, 2).

2. De asemenea câteva cioburi de ceramică din epoca *migrațiilor.*

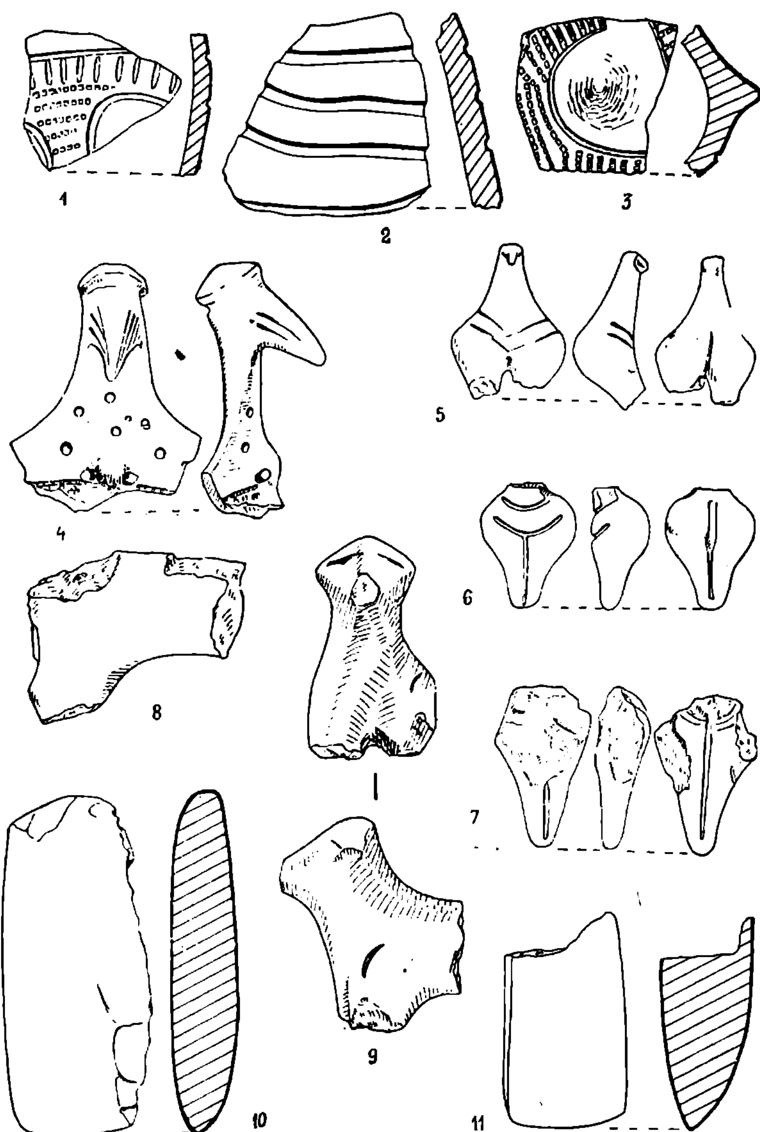

Fig. 9

Vlădeni (Iași)

I. La marginea de NE a satului, în grădina locuitorului Dumitru Brădeanu, terasa inferioară a Jijiei prezintă o ridicătură în formă de movilă rotundă, înaltă de 1 m și cu diametrul de cca 40 m.

Atât pe movilă cât şi în jurul ei, se culeg silexuri negre şi fragmente ceramice *precucuteniene* (fig. 8, 6-13).

II. 1) Pe terasa inferioară a Miletinului, în locul numit „Gâtul Lupului", se află de asemenea o aşezare *precucuteniană* (fig. 4, 5-11; 8, 8, 1-5; 9, 4, 7).

2) Câteva fragmente de amfore roşii şi un fragment de mănuşă de amforă rozie, culese la „Gâtul Lupului", aparţin mai curând epocii *migraţiilor* decât La Tène-ului.

III. Pe marginea terasei inferioare a Jijiei, la cca 100 m la Nord de biserica satului, în grădina lui D. C. Tănase, s'au cules câteva cioburi din epoca *migraţiilor,* din pastă cenuşie, bună sau poroasă.

IV. La Sud de sat, pe terasa inferioară a Jijiei, la cca 300 m spre VNV de cantonul CFR Nr. 16 şi la 60 m de calea ferată, s'au găsit câteva fragmente infime, cărămizii, de ceramică *veche românească.*

Ceramica din cele două aşezări precucuteniene dela Vlădeni prezintă o pastă cenuşie sau negrie în ruptură, fie cenuşie la exterior şi negrie în interior, fie arsă până la cărămiziu pe ambele feţe. Structura pastei este uneori poroasă, în genere este însă fină, pudroasă la pipăit, ca cea cucuteniană.

Ornamentaţia ceramicei prezintă de asemenea unele trăsături comune ambelor aşezări: decor în bandă spiralică negativă determinată în tehnică diversă, fie prin incizii înguste, fie prin caneluri, fie prin decor punctat, sau decor de alveole cu marginea răsfrântă executate în suprafaţă (motivul „fagurelui de albine").

Ceramica prezintă însă şi elemente decorative, specifice fiecărei aşezări, care pot fi însă întâmplătoare (la Larga Jijia speciile merg împreună). Pe movila lui D. Brădeanu, fragmentele ceramice prezintă pe de o parte tehnica inciziilor largi, mărginind benzile spiralice şi meandrice, pe de altă parte tehnica exciziei, determinând în negativ motivul „dinţilor de lup" şi al „zigzagului", sau al „tablei de şah", ca în decoraţia ceramicei de stil Boian.

La „Gâtul Lupului" ceramica prezintă decorul imprimat cu zimţii unei „rotiţe" sau cu dinţii unui „pieptene", rezultând şiruri de găurele pătrate.

Fragmentele culese în ambele aşezări sugerează forme articulate pentru vase, în genere ceaşca biconică cu umăr carenat, accentuat prin proeminenţe, cu gura răsfrântă şi cu fundul diferenţiat la baza peretelui printr'o porţiune verticală sau oblică în afară, decorată cu grupe de incizii verticale, sau cu bucle spiralice. De asemenea s'au cules la „Gâtul Lupului" un buton de capac cilindric scund, decorat simplu cu un motiv cruciform (fig. 4, 6) şi un fragment de coadă de lingură, decorată transversal cu grupe de şiruri de găurele „cu rotiţa" (fig. 4, 11).

Tot la „Gâtul Lupului", trei piese plastice. Un „cap de pasăre" în pastă cenuşie (fig. 9, 4), reprezentând o toartă proeminentă deasupra gurii unui recipient, terminată cu un buton plat şi un apendice în formă de „plisc". Feţele laterale ale „pliscului" sunt decorate cu striuri paralele, iar faţa inferioară a torţii, înfăţişând „gâtul pasării" este decorată cu 5 găurele dispuse pe două rânduri şi cu o proeminenţă perforată aşezată sub gura vasului.

Partea inferioară a unei figurine feminine în pastă cărămizie (fig. 9, 7), cu coapsele separate pe ambele fețe printr'o incizie longitudinală.

In fine un colț de măsuță de cult, deasupra cu marginea ridicată (acum ruptă) și pe fața inferioară, cu urma unuia din picioare. Pasta cafenie.

In ambele așezări s'au cules mai multe fragmente de silex, negriu, la movila lui D. Brădeanu, cenușiu-albicios, la Gâtul Lupului: nuclee mici fațetate (fig. 6, 1), lame lungi și înguste, răzuitoare scurte și carenate (fig. 6, 15).

Larga Jijia (Iași)

I. In vatra satului, botul de deal pe care se află școala elementară prezintă fragmente ceramice de tip *Cucuteni B.*

II. La Est de sat se înalță „Dealul lui Dumnezeu", a cărui poală se prelungește spre Nord de șesul Jijiei, constituind un grind plat și jos, frontul său fiind tăiat în terasă de albia majoră a Jijiei. Intre coasta dealului și grindul terasei s'a construit partea nouă a satului, numită Satul Nou.

Pe marginea terasei se află doi tumuli, unul mai mic lângă calea ferată, celălalt mai mare în largul albiei, unde grindul atinge înălțimea de 2,5 m. Grindul poartă numele de „La Grădină".

Pe grindul terasei, la Nord și Vest de movila mare, s'au cules silexuri, chirpic ars și ceramică, indicând o suprapunere de mai multe așezări de epoci diferite:

1) Numeroase silexuri și fragmente ceramice indicând o așezare *precucuteniană* ca la Vlădeni:

Silexurile, de culoare fumurie, dela negriu la cenușiu și chiar albicioase, prezintă nuclee fațetate, cu urma lamelor desprinse și planul de percuție (fig. 6, 2-4), lame întregi sau fragmentate, fie lungi, subțiri și înguste (fig. 6, 5-14), fie răzuitoare largi și groase, cu retușe frontale (fig. 6, 16-17), în fine numeroase așchii, ca într'un atelier local.

Două topoare șlefuite, de piatră moale albicioasă, unul de tip plat, întreg, cu una din muchii cioplită sau sfărâmat (fig. 9, 10), celălalt de tip prismatic (cu ceafa groasă) și fragmentar (fig. 9, 11).

Ceramica (fig. 8, 14-15; 9, 1-3), prezintă în genere o pastă cenușie, închisă pe fața interioară, deschisă pe fața exterioară. Decorul, alături de tehnica „inciziei": șanțuri înguste sau largi, comportă și tehnica „imprimării cu rotița": șiruri de găurele pătrate și tehnica „exciziei": dinții de lup și tabla de șah.

Două figurine antropomorfe: din prima s'a păstrat partea inferioară, cu coapsele (fig. 9, 6), înfățișând o figurină feminină „în picioare", identică cu cea dela Vlădeni; a doua, având lipsă numai extremitatea picioarelor, completează prin partea ei superioară, figurina dela Vlădeni, indicând astfel tipul plastic al reprezentărilor antropomorfe precucuteniene (fig. 9, 5). Ea înfățișează figurina feminină „sezând" șoldurile simbolic proeminente; coapsele ușor depărtate; partea superioară a corpului redusă la un gât prelung și treptat îngustat; capul nediferențiat, prezintă numai amănuntele caracteristice: ochii incizați

oblic şi nasul proeminent, modelat prin presiunea degetelor; ornamentaţia, incizată, este redusă la detaliile anatomice: două linii în unghiu pentru centura pelviană, un punct adâncit drept omphalos.

Două figurine zoomorfe fragmentare: protoma unui ovideu, din pastă uşor cărămizie (fig. 9, 9), şi partea posterioară a unei figurine, probabil asemănătoare, din pastă cenuşie (fig. 9, 8).

2) Câteva fragmente informe şi fără decor de ceramică *hallstattiană.*

3) Foarte multe fragmente ceramice din epoca *migraţiilor,* printre care un fragment de strachină din pastă cenuşie, cu umărul accentuat, gura lărgită şi o nervură în relief sub buza simplă a vasului (fig. 2, 5).

Cioburile din epoca *migraţiilor:* buze, funduri şi torţi de oală din pastă cenuşie, fragmente de mănuşi de amfore roşii, fragmente de greutăţi conice perforate, etc., se întind şi pe restul terasei, pe o suprafaţă de 200×50 m la Est de moviia mică. Un fragment de buză orizontală, lată spre interiorul gurii, de dolium cenuşiu, este decorată cu motivul „în val" (fig. 2, 8).

III. Pe terasa inferioară a Jijiei, cca 50 m la Nord de „Movila Başceauş", se află o tranşee lungă de 300 m şi orientată Est-Vest; din pereţii tranşeului s'a scos ceramică *hallstattiană* (fig. 3, 5-6) de ex. un fragment de vas cu buza turtită (retezată) şi cu nervură cu creastă pegât, ca la Cârlig, şi o toartă de ceaşcă cu buton şi creastă ca în necropola de pe „Ţugueta".

Comarna (Iaşi)

Pe dealurile din vatra satului, plantate cu vii şi livezi, s'au găsit, înainte de războiu, următoarele urme arheologice:

I. Pe „Dealul Andrieşului", mai multe schelete, vârfuri de săgeţi de bronz cu 3 aripi şi un pumnal scitic de fier. Discutarea acestor date şi publicarea pumnalului se vor face într'un articol separat, împreună cu alte urme scitice din Moldova.

II. Pe „Dealul Plopilor", orientat dela Nord la Sud, pe coasta de E înclinată spre pârâul Ţiganului, în via locuitorului Acostăchioaiei, s'au scos la desfundare câteva urne de incineraţie cenuşii. Forma lor sferică, cu gâtul cilindric, acoperit cu un capac perforat ca o strecurătoare, indică aparent o necropolă *sarmatică.* Urnele au fost ridicate de Pr. Ursăcescu pentru Muzeul personal dela Curteni (Huşi).

III. Pe „Dealul Stânca", orientat dela Nord la Sud şi apoi spre SE, pe coasta numită a „Mocrei" (coasta de Sud, spre pârâul Comarna), s'au scos — la desfundatul viei locuitorului Vasile Chirca — urne înalte cenuşii, deci ca la Poieneşti (Vaslui) sau Vârteşcoi (Putna). Urnele, conţinând oase calcinate şi monete de argint, au fost de asemenea duse de Pr. Ursăcescu la Curteni. E posibil să fie vorba de o necropolă din epoca *migraţiilor.*

Este necesară verificarea acestor descoperiri în colecţia dela Curteni.

Pocreaca *(Iaşi)

I. Satul este învăluit, la Nord şi Est, de dealul Burduganul. Din acest deal se desprinde, la Nord de sat, un pinten orientat cu capul spre Sud şi cuprins între pâraiele Pocrecuţa la Vest şi Nemţoaica la Est. Pintenul, al cărui cap are o înălţime de cca 40 m deasupra pâraielor, poartă numele de „Cetăţuia". Capul înalt al Cetăţuiei se continuă printr'un picior prelung până la confluenţa celor două pâraie. Piciorul acesta reprezintă numai substructura de argilă cu fosile a capătului de odinioară al Cetăţuiei distrus de ape. Laturile Cetăţuiei sunt de asemenea ameninţate de eroziune, mai puternic la Est, spre pârâul Nemţoaica. O săpătură arheologică ar salva această aşezare pe cale de năruire. Pintenul apare astfel ca un platou înalt şi îngust. Suprafaţa sa este arată. Chiar la capul actual al platoului, de unde începe să coboare piciorul format prin eroziune, se văd două şanţuri paralele, aparent cu val, care accentuează caracterul de „Cetăţuie" al platoului.

Pe piciorul desgolit al platoului, până la confluenţa pâraielor, se regăsesc urme ale stratului de cultură. Pe laturile roase ale „Cetăţuiei" ciobурile au fost cărate până în albia pâraielor, iar deasupra platoului, pe ogoare, ele se întind până spre coada Cetăţuiei. Dacă şanţurile de pe capul Cetăţuiei sunt antice, s'ar părea că avem deaface cu două aşezări succesive, în două etape de extindere.

Cioburile culese sunt de tip *Cucuteni A* şi *A-B* (grupa B).

II. La Est de Cetăţuia cucuteniană, pe coasta de Vest a dealului Burduganul, înclinată deasupra pârâului Nemţoaica şi denumită tot „Nemţoaica", anume pe ogorul Măriucăi N. Iordache, s'au cules mai multe cioburi fie cenuşiu închis, mate, fie cafeniu cu luciu, fie cu luciu negru, de caracter *hallstattian* (fig. 5, 5-12).

Cioburile cenuşii şi negre prezintă un decor geometric de linii subţiri incizate, sau de şanţuri largi imprimate cu „torquesul". Liniile incizate sau imprimate sunt adânci, lăsând între ele dungi în relief rezervate din fondul vasului şi subliniind decorul adâncit. Ornamentaţia prezintă astfel un dublu decor în tehnică negativă şi pozitivă.

Motivul principal, pe cioburile culese, este banda (grupa) de linii în zigzag, dispusă pe umărul vasului la formele biconice, sau sub buza vasului, la formele tronconice. Banda în zigzag poate fi de asemenea înlocuită cu o bandă dublă de triunghiuri haşurate, juxtapuse prin baza lor şi separate printr'o linie continuă orizontală, întocmai ca în ornamentaţia ceramicei bandate. In unghiurile zigzagului sau în vârful triunghiurilor se află un cerc cu punct. Formele bitronconice au uneori umărul carenat, accentuat printr'un brâu lat, în relief, decorat cu incizii sau amprente oblice, ca şi buzele străchinilor sau cupelor. Alături de linia dreaptă, apare şi spirala în *S* continuă, ca în Neolitic şi Bronz.

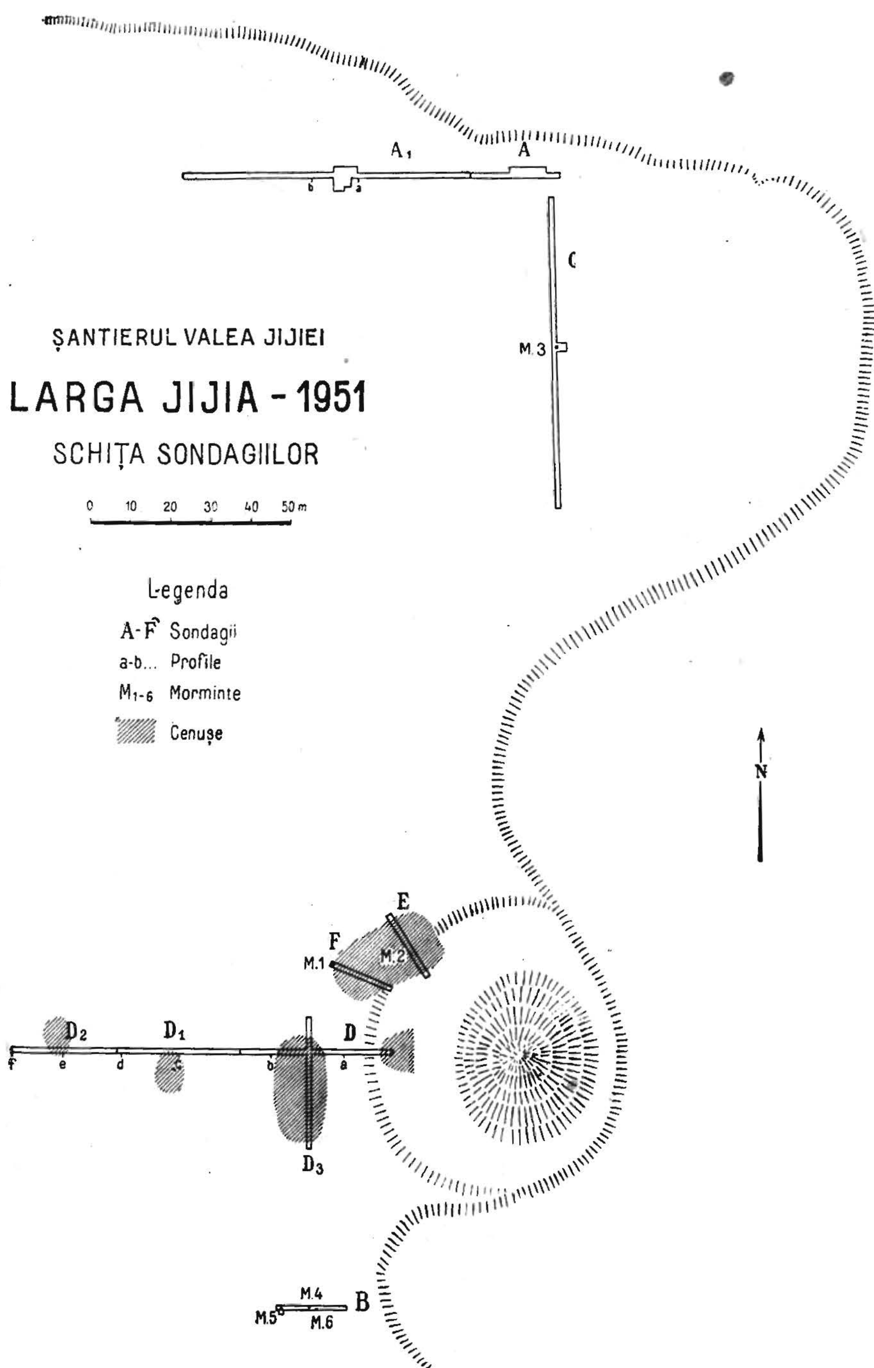

ȘANTIERUL VALEA JIJIEI
LARGA JIJIA - 1951
SCHIȚA SONDAGIILOR
0 10 20 30 40 50 m
Legenda
A-F Sondagii
a-b... Profile
M1-6 Morminte
Cenușe
A1
A
C
M.3
N
E
F
M.1
M.2
D2
D1
D
D3
f
e
d
c
b
a
M.4
M.5
M.6
B

Fig. 1

VALEA JIJIEI II

SONDAGIILE DELA LARGA JIJIA, COM. MOVILENI, RAIONUL IAŞI, REGIUNEA IAŞI

In urma recunoaşterii făcute (vezi mai sus p. 43), s'a hotărît efectuarea unui sondaj pe grindul „La Grădină" dela Larga Jijia. Lucrările au fost executate între 14 August şi 14 Septembrie.

Problema urmărită era stabilirea raportului stratigrafic între cultura precucuteni şi cea cu ceramică liniară, ale căror urme fuseseră descoperite cu prilejul recunoaşterii. Totodată se urmărea şi obţinerea de noi date cu privire la cultura populaţiei băştinaşe din secolul IV e.n., ale cărei resturi se găseau de asemenea numeroase la suprafaţă.

Toate urmele au fost descoperite la suprafaţa unui grind situat la Est de satul Larga. Grindul are o întindere de câteva hectare, găsindu-se urme mai numeroase în jumătatea lui de Est, care este şi uşor mai înaltă decât restul. In colţul nordic al grindului se găsesc cele mai multe silexuri şi fragmente ceramice, în cea mai mare parte aparţinând culturii pre-Cucuteni. Pe întreaga suprafaţă sunt risipite şi rare urme hallstattiene; cu aceeaşi întindere, dar mai numeroase spre Vest, apar de asemenea resturi din sec. IV e.n. Fragmente ceramice liniare se găsesc rar în partea dela Sud. In acel punct se află o movilă mare care străjuieşte grindul la Sud-Est şi adăposteşte probabil morminte cu ocru.

Şanţurile de sondaj s'au trasat în jumătatea de Est a grindului şi anume (planul în fig. 1):

Şanţurile A, A_1 şi C, în regiunea unde se găsesc aproape exclusiv materiale pre-Cucuteni şi rare urme hallstattiene şi din sec. IV e.n. Şanţurile D, D_1, D_2, D_3, E şi F, în partea de Sud a grindului, cu relativ rare urme liniare, pre-Cucuteni, hallstattiene şi din sec. IV e. n. Şanţul B,

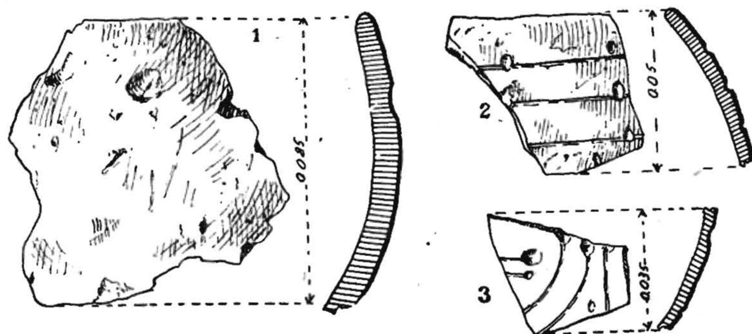

Fig. 2

aproape de capătul sudic al grindului unde păreau că sunt mai dese urmele liniare.

Rare fragmente liniare s'au găsit în şanţurile D, D_1, D_3, E şi F în vechiul humus, fără urme de locuinţe. Mai multe fragmente au fost în

şanţul B, dar fără ca să fi apărut nici acolo vreun complex de locuinţă. Ceramica liniară dela Larga Jijia este în totul asemănătoare celei dela Glăvăneştii Vechi. Apare tot cu cele două specii cunoscute: specia grosolană — cu pleavă în pastă, căreia îi aparţin vase de mărime mijlocie, rareori decorate şi atunci cu proeminenţe neregulate sau mici gropiţe făcute prin presiunea degetului (fig. 2, 1) — şi specia fină, cu pasta bine frământată, de culoare cenuşie deschisă, cu vase mici şi mijlocii, de cele mai multe ori cu decor din linii drepte sau arcuite întrerupte de mici gropiţe, „capete de note" (fig. 2, 2 şi 3). Nici o altă urmă nu s'a găsit în sondagii care să poată fi atribuită culturii cu ceramică liniară. Mai trebue amintit că nu s'a găsit niciun fragment ceramic liniar în partea de Nord a grindului unde este locuirea intensă pre-Cucuteni, dar că rare răspândiri pre-Cucuteni apar în regiunea cu ceramică liniară şi împreună cu ea, în vechiul humus.

Depunerea pre-Cucuteni se prezintă imediat sub humusul recent, sub forma unui pământ cenuşiu uşor roşcat; pământul galben de sub el s'a colorat uşor prin infiltrări din el. Depunerea a fost spălată în parte; în afară de aceasta terenul a fost foarte deranjat de gropi moderne. (v. profilul şanţului A_1 în fig 3, 1).

Stratul pre-Cucuteni, gros de aprox. 0,60 m, se adânceşte pe alocuri albiat, aceste albieri reprezentând „funduri de cabană". In aceste lo-

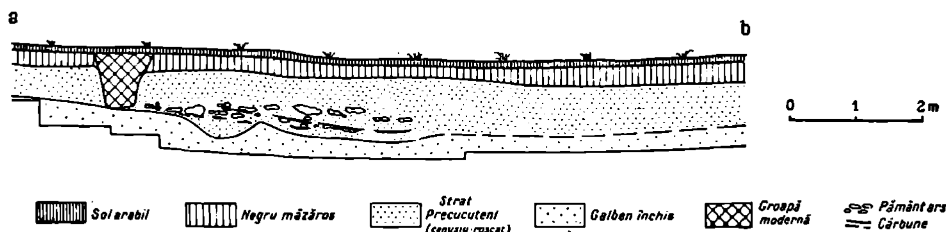

Fig. 3

cuinţe nu s'a găsit chirpic din pereţi, dar chirpicul a existat de bună seamă, căci îl găsim apărând în mare cantitate într'o groapă modernă şi într'o groapă veche, cilindrică (din lărgirea Nord a şanţului A), groapă săpată probabil special pentru strângerea chirpicului după dărâmarea colibei.

Un singur „fund de cabană", în şanţul A_1, a fost mai mare şi a cuprins şi un material mai bogat. Printre bucăţi de cărbune şi pământ ars, s'au găsit foarte multe oase de animale domestice, mai mult vite

şi porci; dar şi cele de animale sălbatice sunt prezente sub forma unui colţ de mistreţ şi a unor bucăţi de corn de cerb şi ţap. In cabană s'au găsit şi numeroase piese din cremene. Ea va fi fost şi prelucrată chiar acolo, căci s'a găsit sub forma de bulgăraşi, aşchii, nuclee, lame şi răzuitoare. In afară de cele de cremene, s'au descoperit şi unelte din piatră şlefuită şi din corn şi os. Din lut, fragmente din două strecurători şi nenumărate fragmente de vase, din care nu s'a putut însă întregi decât un pahar mare bitronconic, (fig. 4) şi în sfârşit mai multe figurine fragmentare zoo- şi antropomorfe.

Fig. 4

Cea mai mare parte a materialului pre-Cucuteni provine din cabana pomenită mai sus şi din şanţul C; în acest din urmă loc s'a dovedit însă că depunerea pre-Cucuteni nu era *in situ,* ci aluvionată. Dintre unelte, cele mai numeroase sunt din cremene, şi anume din cremene neagră cu pete alburii şi, în mai mică măsură, din cremene cenuşie deschisă, aproape albă. E impresionant faptul că majoritatea instrumentelor găsite sunt răzuitoare scunde, de tradiţie microlitică; unul singur era deosebit de mare (fig. 5, 1-6). Chiar şi cele mai mici aşchii au fost folosite. Lame sunt numai câteva; în schimb apar mai multe nuclee care arată că din ele s'au scos lame, tot microlitice (fig. 5, 7-9). Intre uneltele de piatră, se pot semnala diverse pietre şlefuite, întrebuinţate probabil la sfărâmatul grăunţelor, şi destul de numeroase topoare de piatră şlefuită. Acestea din urmă sunt de două tipuri: cu ceafa subţire şi cu ceafa groasă, primele formând majoritatea. Intre topoarele cu ceafa subţire, sunt unele cu tăiuşul mai lat decât ceafa şi arcuit, celelalte având ceafa şi tăiuşul drepte, aproape egale (fig. 5, 10-12). Trebue menţionat şi un toporaş, îngust şi înalt, amintind de topoarele în formă de calapod. Instrumentele de os sunt mai puţin numeroase; în afară de un împungător sau pumnal şi de patru sule mici, foarte fin lucrate, s'au mai găsit (în cuprinsul cabanei din şanţul A_1) oase lucrate din tibii de vită şlefuite pe mijloc, al căror scop nu îl putem încă preciza. Din lut ars, s'au găsit strecurători de trei tipuri, un mâner, probabil dela un polonic şi un bulgăre în care se văd imprimate degete.

Vasele precucuteniene aparţin la trei specii ceramice:

a) Specia din pastă grosolană dar bine arsă, de culoare brun deschis, uneori roşcat, căreia îi aparţin vasele de uz comun — vase cu gura largă, gâtul simplu, mai lat sau mai îngust, uneori despărţit de corp printr'un brâu simplu sau alveolat: corpul vasului este acoperit cu

barbotină sau mai des cu mici proeminenţe sau alveole, contrastând puternic cu gâtul simplu şi lustruit (fig. 6).

b) A doua specie, tot din pastă grosolană mai puţin bine arsă dar

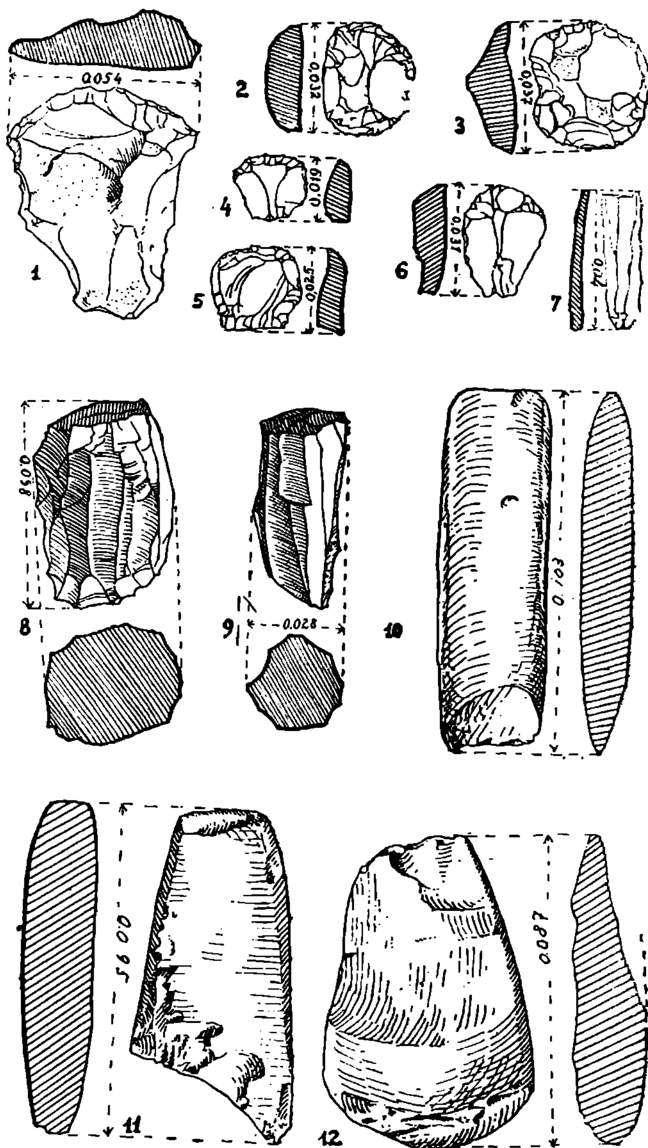

Fig. 5

cu suprafaţa îngrijit lustruită, este de culoare cenuşiu brun şi se caracterizează prin decorul cu incizie lată — linii drepte şi spirale — şi cel excizat. La acesta din urmă, motivele cele mai des întâlnite sunt şahul

şi triunghiurile în dinţi de lup sau faţă în faţă, rezervând o linie în zigzag. O singură dată se rezervă un motiv spiralic. Nu se pot preciza formele aparţinând acestei specii, în afară de strachina cu umăr şi de unele fragmente aparţinând probabil unor vase cilindrice (fig. 7, sus).

c) A treia specie cuprinde ceramica fină, din pastă bine frământată, omogenă, de culoare cenuşiu-brun deschis şi bine arsă. Cele mai multe fragmente aparţin unor vase-pahare bitronconice sau tronconice, cu pereţii bombaţi uşor, cu gâtul şi piciorul bine marcate. Decorul lor constă mai ales din şiruri de impresiuni cu pieptenele, caneluri puţin

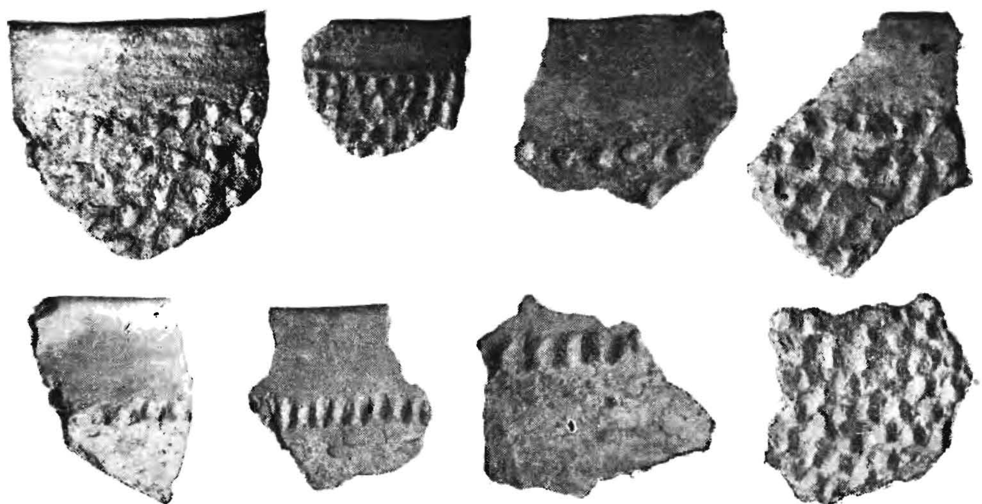

Fig. 6

adânci şi mici proeminenţe. Mai puţin numeroase sunt fragmentele din vase de mărime mijlocie, a căror formă nu se poate preciza şi pe care apare decorul spiralic, incizat în benzi formate din două, trei sau patru linii (fig. 7, jos). Din lut ars sunt şi figurile zoo- şi antropomorfe. Cele zoomorfe, cu chip de porc, căprioară sau pasăre, sunt toate în stare fragmentară şi par mai degrabă a sluji ca apucători sau ornamente la vase, decât ca figurine independente. Figurinele antropomorfe sunt de tipul obişnuit în cultura precucuteni. Trebue menţionate însă şi unele deosebite, de o formă generală cilindrică, în contrast cu modelarea mai realistă a celorlalte (fig. 8).

In şanţurile C şi E au fost găsite câteva fragmente ceramice Cucuteni B târzii, în primul caz, într'o depunere aluvionată, în al doilea, în humusul vechi. O depunere Cucuteni B nu a fost identificată. Un frag-

ment de toporaş de piatră lustruită, cu gaură de înmănuşare (din şanţul D) poate fi pus în legătură tot cu răspândirile Cucuteni B.

Fig. 7

Şanţurile D, D_1, D_2, D_3, E şi F au dus la descoperirea unor movile de cenuşă din a doua epocă a fierului (Hallstatt), sub humusul recent conţinând urme din sec. IV e.n. Una singură din aceste movile a

fost secționată de două ori pentru a i se vedea întinderea (v. profilele în fig. 9). De formă probabil ovală, avea axul lung de 26 m. Inălțimea maximă a movilei de cenușă era de 0,50 m. Este vorba de o movilă din cenușă aproape curată, care are într'un loc, la bază, urme de arsură pe pământ, pământ ars închegat și bucățele de vatră risipite. Ea reprezintă de bună seamă rămășițele unui sălaș incendiat. Materialul cuprins în movilele de cenușă se reduce mai ales la destul de numeroase oase de animale — vite, oi, porci și cai — ; unelte de piatră și os sunt destul de puține și tot atât de puține sunt și fragmentele ceramice. In legătură probabil cu aceste movile de cenușă stau și două gropi în formă de pâlnie, în imediata vecinătate a uneia din ele. Pământul de umplutură al gropilor era mult mai consistent decât cenușa movilelor, fiind amestecat cu pământ, bucățele de cărbune, iar într'una din gropi era și fragmentul unui vas mare.

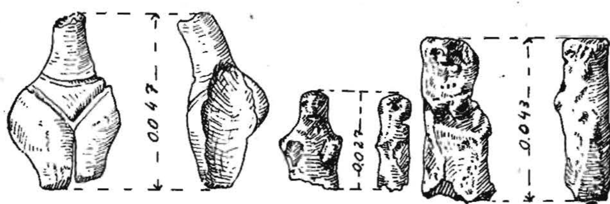
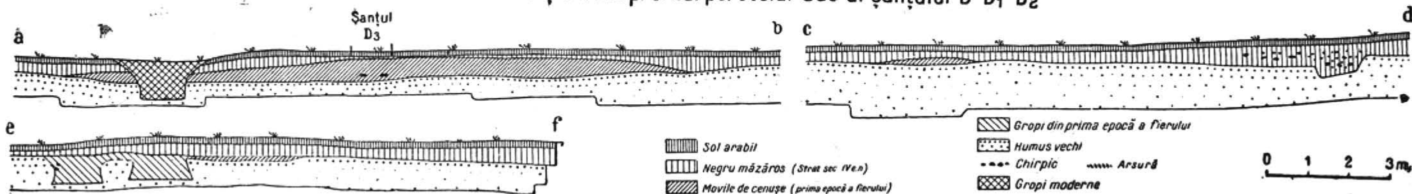

Fig. 8

Inventarul movilelor de cenușă, după cum am mai spus, nu este prea bogat. Singura unealtă de piatră găsită este doar un mic frecător rotund de gresie. Uneltele din os sunt mai numeroase, relativ neglijent lucrate și, în deosebi, apar numeroși „piepteni pentru ceramică" făcuți din omoplați de bou, și având un șir de 10—15 dințișori nu prea îngrijit executați (fig. 10) ; un singur exemplar are 16 dințișori împărțiți în două grupe de 12 și 4 dinți cu un spațiu de 1 cm între ele. Instrumente asemănătoare s'au găsit și în depunerea hallstattiană dela Corlăteni. Fragmentele ceramice sunt puține ; marea majoritate a materialului o formează margini de vase de mărime mijlocie cu pereții mai mult sau mai puțin oblici, drepți, mai rar bombați, buza dreaptă și subliniată, la o distanță care variază, de un brâu în relief simplu, rar alveolat, sau combinat cu proeminențe sau brâușoare în relief. Tot din pastă grosolană mai sunt lucrate și un vas mic aproape cilindric a cărui parte superioară lipsește și fragmentul unui vas mare, cu corpul bombat și gât răsfrânt în afară. Câteva fragmente aparțin unei specii mai îngrijit lucrate, cum e un fragment de „urnă" bitronconică cu apucătoare pe maxima bombare, un fragment de strachină cu marginea ușor adusă spre interior și decorată la exterior cu fațete orizontale și un vas mic tronconic. Nu s'au găsit decât două fragmente de cești cu toarta în bandă. Un mic fragment, negru la exterior, are un decor de fals șnur ; e vorba probabil de un fragment de urnă. Tot unei urne îi aparține și un fragment ceramic de culoare brun închis, cu suprafața lustruită, și decorat cu canelură în ghirlandă.

Secolul IV e.n. a fost în general prezent în sondagii numai în solul cu humus, sub forma de rare fragmente ceramice. In șanțurile D și D_1,

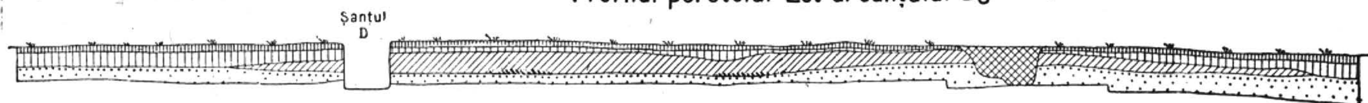

Fig. 9

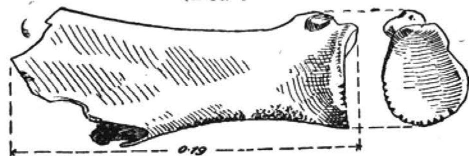

Fig. 10

Fig. 11

s'au surprins aglomerări de chirpic mărunt care indică apropierea unor locuinţe, aşezate probabil risipite pe grind.

Din materialul puţin care s'a recoltat, menţionăm doar un cuţitaş de fier, o cute de ascuţit din gresie de tipul obişnuit acestei culturi şi un fragment ceramic din pastă bună, lucrat la roată, de culoare cenuşiu deschis şi cu un decor de linii în zigzag şi frunzuliţe executate prin lustruire (fig. 11).

In cursul săpăturilor au fost descoperite şi trei morminte cu ocru: două, mormintele 4 şi 5, în şanţul B, unde terenul era uşor mai ridicat, şi unde putem presupune că a fost o movilă teşită; al treilea, mormântul 1, în şanţul F la poalele movilei mari din capătul de SE al grindului şi în afara ei.

Mormântul 1 cuprindea scheletul unui copil de 8—10 ani, relativ prost păstrat. Zăcea în pământul galben, la 0,95 m adâncime, pe spate, cu picioarele strânse şi culcate pe dreapta. Avea ca ofrandă un arşic aşezat lângă humerusul drept. Orientarea: capul NE, picioarele SV.

Mormântul 4 era al unui matur, al cărui schelet, relativ prost păstrat, era îngropat la 1,65 m adâncime, în pământ galben, culcat chircit pe dreapta. Pe oase avea slabe urme de ocru roşu, iar deasupra capului, puţin spre Est, o dălţiţă paralelipipedică de cupru. Orientarea: capul NE, picioarele SV.

Mormântul 5 cuprindea scheletul foarte prost păstrat al unui adolescent, la 1,58 m adâncime, în pământul galben, culcat chircit pe stânga. Tot scheletul era presărat cu un strat subţire de ocru roşu, iar sub cap avea un mic bulgăre de ocru. Orientarea: capul N, picioarele S.

Mai trebue pomenite şi resturile a trei morminte descoperite în şanţurile de sondaj.

Mormântul 6, în şanţul B: Dintr'un mormânt distrus s'au păstrat doar o falangă şi fragmente dintr'un vas globular cu gâtul scurt şi decorat pe umăr cu proeminenţe împinse dinăuntru în afară. Resturile păstrate nu permit identificarea epocii căreia îi aparţine mormântul.

Mormântul 2, în şanţul E: Mormânt distrus de o groapă modernă care n'a cruţat decât tibiile şi peroneele unui schelet întins într'o groapă îngustă care a tăiat movila de cenuşă şi care aparţine probabil secolului IV e. n.

Mormântul 3, în şanţul C, aparţine probabil tot secolului IV e. n. Din el n'au mai rămas decât câteva fragmente din craniul unui copil foarte mic, care avea ca ofrandă o cană lucrată cu mâna, cu toarta de secţiune rectangulară şi aşezată sub buză (fig. 12).

Fig. 12

Sondagiul nu a putut stabili raportul stratigrafic între cultura cu ceramică lineară şi cultura pre-Cucuteni. Reamintim că în sondagiile din regiunea cu locuire precucuteniană nu au fost deloc resturi ale culturii liniare; dar s'au găsit urme ale culturii precucuteniene în regiu–

nea unde prin apropiere trebue să fi fost centrul de locuire al culturii cu ceramică liniară.

Ceramica care părea a reprezenta cultura Criş s'a dovedit a aparţine culturii precucuteni. De bună seamă însă o moştenire Criş în cuprinsul culturii pre-Cucuteni. De asemenea trebue subliniată strânsa legătură dintre specia excizată a ceramicei pre-Cucuteni şi ceramica Boian (varianta din regiunea dealurilor). In ce priveşte succesiunea culturilor, suntem totuşi înclinaţi a considera ceramica liniară ca cea mai veche la Larga Jijia, urmată de cultura pre-Cucuteni.

Rarele urme ale culturii Cucuteni B şi mormintele cu ocru încheie aci treapta de mijloc a barbariei, neoliticul. Treapta superioară a barbariei — prima epocă a fierului — e prezentă prin „movilele de cenuşă" asemănătoare celor numite *zolniki*, din U.R.S.S. şi atribuite acolo Sciţilor agricultori.

Resturile culturii băştinaşilor din sec. IV e.n. sunt cele întâlnite în mod obişnuit în aşezările de acest fel din Moldova şi reprezintă ultimele urme ale vieţii, pe grindul dela Larga Jijia.

Pentru viitor se impune o continuare a săpăturilor începute la Larga Jijia, întrucât există încă şansa să se poată surprinde raportul stratigrafic între culturile liniară şi pre-Cucuteni, iar locuirea pre-Cucuteni a fost destul de intensă ca să ne poată oferi o îmbogăţire a cunoaşterii inventarului ei. Cât priveşte importanţa pe care o poate avea cunoaşterea mai îndeaproape a movilelor hallstattiene de cenuşă, ea nici nu este nevoie să fie subliniată.

VALEA JIJIEI III

SĂPĂTURILE DELA TRUŞEŞTI (RAIONUL TRUŞEŞTI, REGIUNEA BOTOŞANI)

Pe valea Jijiei, între Truşeşti şi Măşcăteni, pe partea dreaptă a Jijiei, se află înălţimea „Ţugueta", cunoscută prin unele descoperiri arheologice din vremea orânduirii comunei primitive, făcute întâmplător cu ocazia săpăturilor pentru lut sau chiar intenţionat de către unii diletanţi pasionaţi.

In 1943, Seminarul de Arheologie şi Preistorie al Facultăţii de Litere şi Filosofie din Iaşi a întreprins câteva sondagii, atât pe „Ţugueta", cât şi pe locul „la Grui", din albia majoră a Jijiei. Cu prilejul acestor cercetări s'a descoperit pe „Ţugueta" o importantă aşezare cu multe morminte dela sfârşitul epocii Bronzului şi începutul primei epoci a Fierului. De asemenea, „la Grui", s'au găsit resturi neolitice, dintr'o fază târzie Cucuteni B şi din prima epocă a Fierului, de un aspect şi dintr'o fază care urmează să se determine prin cercetările viitoare. Materialele arheologice descoperite în 1943, ca şi o parte din acelea găsite mai de mult, se află la Muzeul de Antichităţi din Iaşi.

Având-se în vedere importanţa descoperirilor arheologice dela Truşeşti, pentru arheologia societăţii primitive din Moldova, s'a propus în

1949 ca să se efectueze lucrări intensive în acea aşezare neolitică [1]. Aceste lucrări au fost prevăzute în planul de lucru al Şantierului Valea Jijiei din 1951.

Cu prilejul recunoaşterilor preliminare întreprinse la Truşeşti, în primăvara anului 1951, s'a putut constata pe teren importanţa localităţii Truşeşti pentru cercetările arheologice de pe Valea Jijiei. S'a constatat astfel că pe înălţimea „Ţugueta" (la cca 1 km Nord de Măşcăteni) se află o aşezare neolitică cucuteniană, de dimensiuni foarte mari, o movilă a cărei latură sudică fusese distrusă parţial de către o săpătură mai veche, precum şi un cimitir, a cărui întindere şi vechime urma să se precizeze prin săpături.

De asemenea, în apropierea aşezării de pe „Ţugueta", pe locurile ridicate din albia majoră a Jijiei, denumite „la movilă" şi „la capac", sunt alte aşezări din neolitic şi din prima epocă a Fierului (Hallstatt). „La movilă" s'au găsit fragmente ceramice cucuteniene dintr'o fază târzie Cucuteni B şi hallstattiene, iar „la capac" numai fragmente ceramice hallstattiene. In afară de acestea, alte resturi din aşezări hallstattiene au fost identificate în apropiere, pe teritoriul comunelor Măşcăteni şi Albeşti (vezi raportul perieghezei din 1951).

Regiunea Truşeşti-Măşcăteni-Albeşti se află în partea centrală a câmpiei moldave şi anume, în zona promontoriului înalt, şi în cea mai mare parte păduros, Copălău-Cazancea, dintre valea Prutului şi masivul Dealul Mare, care separă stepa Bahluiului la Sud, de depresiunea Dorohoiului la Nord. In acest loc, valea Jijiei are un şes, a cărui lungime variază dela câteva sute de metri, în regiunea Albeşti şi Truşeşti, până la 2 km în regiunea Măşcăteni.

In interiorul acestui şes, apar o serie de resturi izolate din terasa inferioară a Jijiei, cunoscute în regiune sub numele de *scruntare*. Aceste crâmpeie de terasă, înalte de 10—15 m, prezintă uneori aspecte de terasă-grind, ca de ex. la „la movilă" şi „la capac".

Forma de teren numită „Ţugueta" este un martor din terasa medie a Jijiei, izolat de dealul Mereştilor printr'o înşeuare, creată prin pătrunderea isvoarelor unui afluent al văii Puha în zona de contact dintre terasă şi dealul Mereştilor. In înşeuare se află o movilă. Podul terasei este mult alungit pe direcţia EV şi îngustat pe direcţia NS. Cel mai înalt punct al podişului terasei se află imediat la Est de sondagiul din 1943, aproximativ în mijlocul aşezării. Dela acest punct, înălţimile terenului scad spre V şi spre E. In afară de aceasta, podul terasei este uşor înclinat pe direcţiile N şi S. Datorită alunecărilor, pe latura sudică terenul este învălurit din zona de desprindere şi până la piciorul pantei. Pe laturile de Sud, Vest şi pe o parte din latura de Nord, pantele terenului sunt abrupte. In spre capătul de Est, se constată o mică albiere a terenului, orientată NV—SE, care se lăţeşte spre latura de Nord, de unde terenul începe să prezinte pante mai domoale. La Est de această albiere, pantele terenului sunt în cea mai mare parte intrate în echilibru.

[1] *Studii şi cercetări de Istorie Veche,* I, 1950, Nr. 1, p. 32.

TRUȘEȘTI - ȚUGUETA . 1951

(Raionul Trușești reg. Botoșani)

Planul săpăturilor

Locuința I

II

III

IV

V

VI

VII

1N

2N

3N

4N

5N

6N

1S

2S

3S

6S

L

M o v i l a

Profilul a

LEGENDA

Resturile dărâmate din locuințele și anexele așezării Cucuteni A

Bucăți de chirpic din pământul de umplutură a movilei

Platforma de lut ars pentru sobă

Placa de cuptor perforată

Vatra

Groapă Cucuteni A

Groapă Cucuteni B

Groapa mai nouă decât movila

Suprafața săpată

Mormânt din epoca Bronzului și începutul Hallstattului

Mormânt din epoca migrațiilor

Mormânt mai nou

Movila din sol castaniu cu oxizi de fier și impresiuni de de vegetație

Pământul de umplutură a movilei

0 2 4 6 8 10 m

58

Aşezarea neolitică se pare că s'a întins până la această albiere a terenului, având o lungime de cca 300 m şi o latură care variază între aproximativ 50 m la Vest şi 100 m la Est. Săpăturile pentru lut au contribuit în bună măsură la îngustarea capătului vestic al aşezării.

Intinderea exactă a aşezării se va cunoaşte numai după ce se va săpa capătul ei estic. Atunci se va preciza dacă a existat o locuire şi dincolo de albierea terenului şi din ce vreme datează. De asemenea, tot prin săpături se va preciza dacă aşezarea a fost apărată printr'unul sau mai multe şanţuri, ca şi alte aşezări neolitice din această vreme. In acest din urmă caz este foarte posibil ca, pe fostul şanţ de apărare din spatele aşezării, procesele de şiroire să fi contribuit la formarea văiugii depresionare din acest sector.

Prin poziţia ei geografică, aşezarea de pe „Ţugueta" prezintă o serie de avantagii. Astfel, ea este un important punct de apărare. In preajma aşezării se găseau păduri, mai ales la Est, Nord şi Vest. Pe locurile libere de pădure din apropiere, oamenii se puteau îndeletnici cu cultura primitivă a plantelor şi cu creşterea vitelor, iar în apele Jijiei, cu pescuitul. In afară de acestea, pe interfluviile din spate, dela Est, se uşura circulaţia, iar prin terasele-grinduri, un fel de capete de pod din valea Jijiei, se făcea legătura cu terasa dela Vest.

Săpăturile din 1951 au fost precedate de ridicarea topografică a terenului, care s'a făcut de către un specialist dela Institutul de măsurători terestre din Iaşi.

Pentru această campanie s'a ales pentru săpat numai capătul de Vest al aşezării şi movila de pe latura sudică, în total o suprafaţă de 0,5 ha.

Planul săpăturilor a fost stabilit la faţa locului de către responsabilul şantierului Valea Jijiei şi apoi executat de către colectivul şantierului Truşeşti, în două etape (a se vedea planul din fig. 1).

In prima etapă s'a săpat un şanţ principal de 109,40 m $\times$ 2 m prin mijlocul aşezării (şanţul L). De o parte şi de alta a acestui şanţ, până în marginele de Nord şi de Sud ale aşezării, s'au săpat alternativ mai multe şanţuri de câte 2 m lăţime şi la 15 m unele faţă de altele (şanţurile 1 —6 N şi 1—3,6 S). Cu ajutorul acestor şanţuri s'a lămurit stratigrafia aşezării, s'au semnalat resturile locuinţelor neolitice şi unele gropi şi s'au descoperit câteva morminte cu schelete chircite.

Tot în prima etapă, s'a săpat un şanţ *a—b* prin movilă, lat de 1,5 m şi paralel cu marginea de Sud a aşezării, ca şi o casetă în spre Sud, în dreptul porţiunii care fusese distrusă în mare parte prin săpăturile anterioare. In acest fel s'a obţinut stratigrafia movilei şi s'au putut face unele observaţii relativ la sistemul ei de construcţie.

In etapa a doua s'au făcut trei mari lărgiri în jumătatea de Nord a aşezării, în dreptul a cinci locuinţe, care fuseseră identificate cu ajutorul şanţurilor 1 N—4 N. De asemenea, în jumătatea de Sud, în spre capătul de Vest al aşezării, s'au făcut două mari lărgiri în dreptul mormintelor şi s'a săpat în întregime movila de pe latura de Sud. In total, în această campanie s'au săpat cca 2300 m². Porţiunile nesăpate, din

acest sector al aşezării, urmează să fie cercetate în 1952, când se va obţine şi planul complet al capătului de Vest al aşezării.

Stratigrafia. Peste solul galben, fin, nisipos-lutos şi solul galben cenuşiu, urmează o depunere subţire, cenuşiu mai deschis cu pete albe, care conţine ici şi colo câteva fragmente ceramice Cucuteni A, precum şi unele bucăţele de cărbune şi chirpic ars. Peste acest sol s'a depus un altul, care formează un strat de culoare cenuşie, a cărui grosime medie este de cca 0,40 m. La baza acestui strat s'au găsit toate resturile de locuinţe descoperite până în prezent. Acest strat, după inventarul pe care-l conţine, mai ales în dărâmăturile locuinţelor şi în gropile săpate dela baza lui, aparţine fazei culturale Cucuteni A. In jumătatea de Nord, în spre capătul de Vest al suprafeţei săpate, acest strat este foarte subţire şi chiar dispare, solul cu humus de culoare brună mai închis suprapunându-se direct peste o porţiune din massa de chirpic a locuinţei I. Lipsa solului Cucuteni A din acest sector se datoreşte şiroirilor favorizate de panta terenului, care în acest loc este dela S la Nord. Tot datorită şiroirilor se explică de ce apar uneori pe marginile în pantă ale aşezării porţiuni desvelite din dărâmăturile locuinţelor. Peste stratul Cucuteni A s'a depus stratul de cernoziom degradat cu humus, castaniu închis, cu excepţia părţii superioare lucrată recent, care este de culoare castanie mai deschisă. In şanţul 1 S, şi anume pe profilul peretelui de Est, s'a observat o îngroşare a acestei depuneri. De asemenea, tot aici s'a mai distins şi o depunere subţire de culoare castanie mai închisă. In acest loc şi forma actuală a terenului este mai înălţată.

In stratul cu humus, în afară de resturile materiale ale culturii Cucuteni A, s'au găsit şi câteva din fazele Cucuteni B şi C. Acestea din urmă s'au găsit în număr mai mare, atât într'o groapă săpată la baza acestei depuneri cât şi chiar în cuprinsul locuinţelor şi anexelor din faza Cucuteni A. Aceste resturi pot fi puse în legătură cu o locuire mai nouă, din faza Cucuteni B, care se pare că a fost destul de activă în acest sector al aşezării. Până în prezent nu s'a găsit niciun rest de locuinţă din această fază. Tot în stratul cu humus s'a găsit şi un fragment ceramic hallstattian. De asemenèa, s'au descoperit şi câteva obiecte sarmatice din secolul IV e.n. Nu se poate încă preciza dacă există sau nu o legătură între resturile sarmatice şi depunerea de culoare brun închis din dreptul şanţului 1 S, în spre capătul de Vest al aşezării.

In ceeace priveşte movila de pe latura de Sud a aşezării, s'a constatat, că este mai nouă decât resturile de locuire Cucuteni B, şi mai veche decât mormintele dela sfârşitul epocii Bronzului şi începutul Hallstattului. Celelalte observaţii stratigrafice, relativ la movilă şi cimitirul hallstattian, se vor menţiona cu prilejul descrierii săpăturilor respective.

AŞEZAREA NEOLITICA

In aşezarea neolitică din faza Cucuteni A, au fost cercetate prin săpături 7 locuinţe (I—VII), două cuptoare cu plăci perforate parţial şi mai multe plăci întregi şi fragmentare, cinci platforme pentru sobele din interiorul locuinţelor şi 19 gropi, dintre care cinci urmează să fie terminate în 1952.

Din suprafaţa săpată, şase locuinţe se află în sectorul nordic al aşezării şi numai una în cel sudic, în dreptul movilei. Alte resturi de locuinţe şi anexe au fost identificate în şanţurile: 6 N; în două locuri dinspre marginea de Est a şanţului L; la capătul de Nord al şanţului 2 L; în colţul de NE al casetei locuinţei I c; la capătul de Est al şanţului, care secţionează movila pe direcţia Est-Vest şi în caseta dela Nord, dinspre capătul de Vest al aceluiaşi şanţ. Aceste resturi urmează să fie trecute în planul aşezării, după ce se vor curăţa şi studia metodic în 1952.

In sectorul sudic, de pe capătul vestic al aşezării, este un spaţiu mai mare liber de locuinţe. Din nefericire nu putem şti dacă aici, pe marginea sudică a aşezării, au fost sau nu locuinţe, deoarece o mare parte din această margine a fost distrusă recent cu prilejul săpăturilor pentru scoaterea lutului.

Locuinţele cercetate se prezintă astăzi sub forma de platforme rectangulare din chirpic ars, puţin ridicate faţă de solul pe care zac. Două din aceste platforme sunt de dimensiuni mici (IV a : 6 m $\times$ 5 m = 30 m^2 şi VII : 5,5 m $\times$ 4,5 m = 24,75 m^2), iar restul de cinci, de dimensiuni mijlocii (I : 6,5 m $\times$ 19 m = 123,5 m^2, II : 6 m $\times$ 10 m = 60 m^2, III : 10 m $\times$ 5 m = 50 m^2 ; V : 12 m $\times$ 8 m = 96 m^2 şi VI : 9,5 m $\times$ 6 m = 57 m^2). In ceeace priveşte orientarea platformelor, nu se constată o regularitate. Astfel, o platformă este orientată NNV—SSE (I), alte două NNE—SSV (II, VII) şi în fine restul de patru VNV—ESE (III—VI).

Starea de conservare a platformelor depinde de solul în care zac şi de adâncimile la care se găsesc, care variază între 0,17 m şi 0,75 m. Numai în două cazuri masa de chirpic ars, găsită la adâncimi mai mari, este mai compactă şi mai bine conservată (IV şi V). In rest, chirpicul platformelor este conservat mai prost, din care motiv se prezintă mai puţin unitar. Golurile din interiorul masselor de chirpic, ca şi de pe marginea lor, se datoresc probabil unor deranjamente ulterioare, produse atât de locuirea Cucuteni B cât şi de lucrările agricole.

Caracteristică pentru planul aşezării este îngrămădirea pe un spaţiu restrâns a patru platforme (II—V), între care se află un spaţiu rectangular, lat de 5,5 m şi lung de 10 m. Acest spaţiu, comun pentru toate cele patru platforme, este deschis spre Nord şi comunică cu două uliţe înguste şi paralele, de cca 1—1,20 m lăţime, orientate VNV—ESE, ca şi locuinţele III—IV. Prima dintre aceste uliţe se află între platformele IV şi V, iar a doua între platformele II, IV şi III. Tot acest complex se află aproximativ la jumătate distanţă între platformele I şi VI, din sectorul nordic al aşezării.

Platformele prezintă unul până la trei rânduri de lipituri; câte o porţiune mai ridicată de lut ars fără păioase, deobicei lângă latura lungă a platformei; uneori bucăţi de chirpic înfipte vertical lângă feţuiala dela margine; şiruri de chirpic perpendiculare pe axul lung al platformei şi bucăţi de chirpic mai mici şi mai friabile cu urme de nuele, beţe mai groase şi şipci pe faţă sau pe dos. In afară de acestea, se mai găsesc vase întregi şi fragmentare Cucuteni A, de diferite forme şi dimensiuni, cu decor pictat sau adâncit, idoli antropomorfi şi zoomorfi, topoare şi

râşniţe de piatră, oase de animale, etc., al căror loc de găsire s'a notat în planul fiecărei locuinţe. In special inventarul ceramic este foarte abundent, mai ales în cuprinsul platformei şi mai puţin în afară, cu excepţia spaţiilor libere dintre locuinţele IV şi V, unde s'au găsit mai multe fragmente ceramice. In afară de inventarul caracteristic fazei Cucuteni A, în cuprinsul platformelor, în spaţiile libere sau câteodată chiar între chirpici, sunt şi fragmente ceramice şi vase întregi din faza Cucuteni B, care, din cauza condiţiilor aparente de zăcere, în nici un caz nu pot fi atribuite fazei Cucuteni A.

Demontându-se platformele şi secţionându-se porţiunile mai caracteristice, s'au putut face observaţiuni interesante în legătură cu sistemul lor de construcţie. Astfel, s'a precizat că în toate cazurile, platformele reprezintă podinele locuinţelor. Aceasta rezultă atât din forma rectangulară a platformelor cât şi din urmele regulate de lemne despicate, care se recunosc în toate cazurile pe dosul podinei de lut ars. Pereţii locuinţelor fiind mai puţin masivi şi mai friabili, s'au distrus în cea mai mare parte, după incendiul locuinţei, ne mai rămânând din ei decât doar resturi mai mult sau mai puţin sporadice, prăbuşite pe podea sau uneori lângă ea. Aceste resturi se deosebesc de podeaua locuinţei atât prin aspectul diferit şi consistenţa mai slabă a chirpicului, cât şi mai ales prin urmele de nuele, beţe mai groase şi şipci, pe care le prezintă pe una din feţe.

Podeaua locuinţei era construită direct pe pământ sau uneori peste unele resturi de locuire, tot din faza Cucuteni A, ca de exemplu fragmente ceramice Cucuteni A; o placă de cuptor perforată parţial (VII); o porţiune de pământ ars (V) sau chiar o groapă (I b). Aceste resturi de locuire nu trebue considerate ca aparţinând în bloc unei faze de locuire mai veche, deoarece pot fi, cel puţin în parte, contemporane cu locuinţele. Astfel, groapa de sub locuinţa I b aparţinea probabil locuinţei I a. Pentru mărirea locuinţei I a, s'a construit o nouă încăpere, I b, peste groapă, bine înţeles după ce aceasta s'a umplut sau a fost umplută intenţionat.

Faptul că se găsesc uneori asemenea resturi imediat sub podea este un indiciu că terenul nu a fost curăţat totdeauna înainte de construcţia unei noi locuinţe. Lemnele despicate, de secţiuni semi-ovale, trapezoidale sau rectangulare, erau aşezate direct peste aceste resturi. Totdeauna lemnele despicate erau puse de-a latul podelei, adică perpendicular pe axul ei lung. In felul acesta nu era nevoe de lemne prea lungi. Uneori, între lemnele despicate se mai puneau şi pene, tot de lemn, ca să se umple golurile din lemnăria podelei. Apoi, peste lemne, se adăuga un strat de lut amestecat cu pleavă, care era bine îndesat între lemne, după care se feţuia partea lui superioară. Peste această feţuială, care făcea corp cu lutul cu pleavă de peste lemne şi dintre ele, se observă uneori încă una până la trei feţuieli, păstrate mai mult sau mai puţin parţial, care corespund diferitelor lutuiri din interiorul locuinţei.

Odată cu montarea lemnăriei podelei este probabil că se făceau şi montanţii, pari mai subţiri sau şipci verticale care susţineau împletiturile de nuiele şi şipcile orizontale din pereţii locuinţelor. Lutuirea pereţilor se făcea probabil după ce se usca podeaua de lut. Desigur aceasta

trebue pus în legătură cu importanţa pe care o avea podeaua de lemn şi de lut în casele neolitice cucuteniene, atât pentru sănătatea oamenilor, cât şi pentru păstrarea, uscarea şi prelucrarea cerealelor, pe care podeaua le ferea de umezeala pământului şi de rozătoare[1].

In ceeace priveşte construcţia pereţilor şi poziţia lor faţă de podea, locuinţele dela Truşeşti au permis câteva observaţii interesante care vor trebui verificate cu prilejul cercetărilor viitoare din această aşezare.

Astfel, pe o porţiune din peretele de pe latura de Sud a locuinţei I a, prăbuşit în afară, se observă urme orizontale de nuiele şi beţe de secţiune ovală, care alternează cu urme de şipci, de secţiune rectangulară. Deasemenea, aproape de mijlocul laturei locuinţei sunt şi bucăţi de chirpic, care prezintă pe o porţiune lată de 0,20 m patru şiruri de urme de şipci verticale, care provin dela montanţi. Este interesant că în câteva cazuri, pe aceleaşi bucăţi de chirpic se observă urme de beţe orizontale, perpendicular pe urmele de şipci. Rezultă deci că pentru construcţia peretului de Sud s'au folosit câţiva montanţi care au sprijinit beţele şi şipcile orizontale. Din cauza condiţiilor de zăcere ale platformei nu s'a putut preciza dacă aceşti montanţi, aflaţi către mijlocul laturei au fost fixaţi pe duşumea sau lângă ea pe pământ.

In câteva cazuri a fost determinată şi poziţia pereţilor faţă de duşumea. Astfel, în colţul de SE a laturei de Est a locuinţei II, pe o bucată de chirpic de pe marginea duşumelei, s'a observat un orificiu oval cu diamentrul de cca 0,06 m care perfora fețuiala de lut lângă creasta de lut dintre urmele a doi pari de secţiune semiovală. Acest orificiu, care se află la 7 cm de marginea arcuită a feţuielii duşumelei, provine dela un montant de secţiune ovală, fixat pe capul unui lemn al duşumelei. Deci, în acest caz, peretele de pe latura lungă a locuinţei a fost construit pe duşumea. In ceeace priveşte laturile înguste ale locuinţelor, în patru cazuri s'a constatat că pereţii se construiau lângă duşumea; astfel, pe una din laturile înguste ale locuinţelor I b, II-IV, s'au găsit bucăţi din marginea podelei, care prezentau pe faţa interioară urma orizontală dela ultimul lemn al podelei, iar pe acea exterioară, urme de nuiele sau şipci, orizontale sau împletite, asociate uneori cu altele verticale. In acest caz, nuielile sau şipcile au fost aranjate pe montanţi care au fost fixaţi în pământ şi nu pe duşumea. Marginea duşumelei este dreaptă şi nu arcuită ca în dreptul montantului de SE al locuinţei II. In afară de acestea, lângă marginea de Sud a duşumelei locuinţei V, s'au găsit bucăţi de chirpic înfipte vertical, care prezintă pe faţa interioară urme arcuite, ca şi cum lutul s'ar fi mulat pe capetele lemnelor, sau urme de şipci asociate cu urme de nuiele. Deci în acest caz se pare că peretele de pe o latură lungă a fost construit lângă duşumea şi nu pe duşumea, ca la locuinţa II. Rezultă deci că chiar în cuprinsul aceleiaşi aşezări nu se pot încă generaliza observaţiile relative la poziţia pereţilor, faţă de duşumea. Deasemenea, neputându-se face observaţiuni pentru aceeaşi locuinţă asupra poziţiei pereţilor faţă de cel puţin o latură lungă şi alta scurtă, nu se poate şti dacă poziţia pereţilor faţă de duşumea este aceeaşi pe toate

[1] Cf. T. S. Passec, *Periodizarea aşezărilor tripoliene*, în *Materiale şi Cercetări de Arheologie a U.R.S.S.*, Nr. 10, 1949, p. 88.

laturile locuinţei sau dacă eventual pereţii de pe latura lungă au fost construiţi pe podea şi acei de pe latura scurtă lângă ea, sau uneori şi invers.

In interiorul locuinţelor s'au deosebit platforme ridicate din lut ars, probabil pentru sobe, plăci perforate şi, într'un caz, un element dintr'o construcţie mică care nu a putut fi determinată. Toate acestea erau într'o stare mai mult sau mai puţin fragmentară.

Platformele ridicate au fost construite direct pe podea lângă o latură lungă a locuinţei, şi anume cea dela Nord pentru locuinţele orientate VNV—ESE (III—VI) şi cea dela Est, pentru locuinţele orientate NNV—SSE (I) şi NNE—SSV (II). Ele se prezintă astăzi sub formă de ridicături, constituite din plăci de cărămidă. Grosimea plăcilor variază între 5 şi 16 cm, iar faţa lor superioară este mai compactă şi mai bine arsă. Starea de conservare a acestor platforme nu este deloc bună. Din acest motiv nu li se pot reconstitui deocamdată, decât cu aproximaţie, forma şi dimensiunile. Astfel, deşi sunt unele indicii că forma platformelor este rectangulară, totuşi nu se poate preciza dacă este pătrată sau dreptunghiulară. Deasemenea, nu ştim dacă colţurile erau rotunjite sau drepte. In ceeace priveşte dimensiunile, una din laturile mai bine conservate este de 1,10 m (II). In două cazuri s'au păstrat lângă platforme şi resturi din gardină (II—V). Acestea se prezintă sub formă de două sau trei lipituri subţiri de lut aşezate vertical pe podea, lângă platforme. In acest caz lipiturile ulterioare ale podelei se opreau în dreptul gardinei. In ceeace priveşte scopul acestor platforme, este probabil că aparţin unor sobe, din care nu ni s'a păstrat decât partea cea mai solidă — platforma — restul dispărând, în special bolta, care era mai fragilă. In sprijinul acestei ipoteze se pot invoca resturile de sobe mai bine conservate din unele aşezări tripoliene.

Plăcile perforate parţial s'au găsit sub locuinţe (VII), în interiorul locuinţelor (II, IV — VI) şi mai ales în afara lor, în preajma locuinţelor şi a anexelor. In interiorul locuinţelor, în afară de unele plăci fragmentare, s'a găsit chiar o placă întreagă rectangulară, de 0,70 m × 0,65 m şi cu două şiruri ovale de perforaţii, aşezată oblic faţă de peretele sudic al locuinţei (IV). In afara locuinţelor s'au descoperit patru construcţii cu asemenea plăci, dintre care două cu mai multe rânduri de plăci, suprapuse. Observaţiile făcute asupra construcţiilor cu plăci perforate, din afara locuinţelor, ne fac să credem că avem de a face cu cuptoare, probabil pentru ars oale. De altfel, în două cazuri massa prăbuşită din plăci zăcea într'o groapă, iar între plăci erau numeroase cioburi, cenuşă, bucăţi de cărbune, şi lipituri de lut ars. Deasemenea, lângă marginea prăbuşită a construcţiei, s'au găsit şi bucăţi mai mari de chirpic, de formă arcuită, care prezenta pe faţa interioară urme de crenguţe şi de nuiele. Aceste bucăţi de chirpic s'ar putea să provină din bolta cuptorului. In ceeace priveşte fixarea plăcilor, nu se pot face deocamdată decât presupuneri. Astfel, după urmele de crenguţe dispuse radial de pe dosul unor plăci, s'ar putea deduce că se folosea uneori pentru aceasta crengi sau nuiele, aşezate orizontal şi care convergeau în spre centrul plăcii cuptorului. Plăcile fiind prăbuşite în groapa cuptorului nu s'a putut observa niciodată dacă au depăşit marginile gropii pe care eventual s'ar fi spri-

jinit. Deasemenea, nu s'a observat în nici un caz groapa olarului, probabil din cauza solului în care a fost săpată.

Plăcile erau confecţionate din chirpic cu pleavă şi foarte friabile. Grosimea lor varia de obicei între 2,5 cm — 4 cm, iar forma era rectangulară cu colţurile rotunjite. Marginile plăcilor erau teşite oblic sau drept. Orificiile parţiale, deobicei oblice spre interior faţă de margini, erau dispuse în mai multe şiruri. In unele cazuri orificiile sunt numai proectate dar neexecutate. Perforaţia totală este foarte rară.

In ceeace priveşte dimensiunile plăcilor, se pare că în genere erau mici, laturile lor nedepăşind în lungime 1 m. In cazul cuptorului mai mare, de lângă anexa locuinţei III, după resturile din marginile plăcilor din interior, nu este exclus să fi fost două plăci în fiecare rând şi nu una singură.

Din nefericire, nu s'au putut face observaţii mai precise asupra sistemului de construcţie, deoarece cuptoarele erau prăbuşite în groapa lor. Din acest motiv, forma şi dimensiunile plăcilor s'au determinat mai bine după resturile lor din cuprinsul locuinţelor şi nu din afara lor. In ceeace priveşte scopul plăcilor din interiorul locuinţelor, este mai greu să se poată da un răspuns. In nici un caz nu puteau servi pentru cuptor de ars oale. Este interesant de amintit că pe una din plăcile perforate dintr'o locuinţă (V) se văd urmele unei labe de câine, întipărită pe placa umedă înainte de a fi uscată.

In afară de acestea, lângă marginea de Sud a locuinţei III, într'un loc unde duşumeaua este întreruptă, s'a găsit un rest arcuit dintr'o construcţie nedeterminată, din lut fără de păioase, cu marginea interioară teşită oblic şi cu aceea exterioară arcuită lin. Inălţimea maximă a fragmentului păstrat este de cca 10 cm, iar grosimea feţuielii superioare este de cca 2,5 cm. Nu se poate încă preciza dacă acest rest provine sau nu dintr'o vatră cruciformă, cunoscută din unele aşezări tripoliene.

In toată suprafaţa săpată nu s'a găsit decât un rest dintr'o vatră fragmentară, în spre latura de Vest a locuinţei VII. Intre pământul ars, de sub vatră, şi duşumea este un strat subţire de pământ. De aici se poate presupune că această vatră aparţine mai curând locuirii Cucuteni B, care este bine reprezentată în acest sector al aşezării.

Alte câteva observaţiuni se mai pot face în legătură cu planul de construcţie al locuinţelor. Astfel, se pare că majoritatea locuinţelor au avut dela început aceleaşi dimensiuni, anexele fiind construite probabil odată cu locuinţele. O situaţie deosebită oferă numai locuinţa I care se pare că reprezintă un caz de mărire a locuinţei iniţiale (I a) prin adausul a încă două încăperi (I b şi I c), sau eventual trei locuinţe mici apropiate. In nici un caz nu poate fi vorba de o singură locuinţă construită dintr'o dată. La această aserţiune se opun atât deosebirile care se constată la construcţia podelei din lemn şi lut, din cele trei platforme, cât şi orientarea neobişnuită a blănilor, care în acest caz ar fi paralelă cu axul lung al locuinţei, aşa cum este la celelalte locuinţe din

această aşezare şi nu perpendiculară pe el. Aci, din contră, blănile sunt perpendiculare pe axul lung al fiecărei încăperi sau locuinţe mici. Până în prezent nu s'au putut face observaţiuni în legătură cu intrarea, pereţii despărţitori şi forma acoperişului.

Atât lângă locuinţe cât şi în spaţiul liber din sectorul sudic al suprafeţei săpate s'au găsit câteva porţiuni mici din bucăţi mai răsleţe din chirpic ars, dintre care unele vor fi cercetate în continuare în 1952. Este probabil că aceste porţiuni aparţin unor anexe cu pereţi subţiri, construite simplu pe sol. Tot în suprafaţa săpată în 1951, s'au descoperit şi 19 gropi, dintre care 18 datează din faza Cucuteni A şi numai una este Cucuteni B. Majoritatea gropilor s'au găsit în preajma locuinţelor şi a anexelor din sectorul nordic şi din dreptul movilei. In schimb, acestea lipsesc în spaţiul fără de locuinţe din sectorul sudic al suprafeţei săpate. Forma gropilor în plan, delimitată în solurile galben murdar şi galben, este mai mult sau mai puţin ovală. După secţiune, se deosebesc gropi neregulate, cu laturile oarecum în trepte, şi gropi regulate, în formă de clopot, sac şi puţ. Adâncimea gropilor, faţă de solul dela baza căruia au fost săpate, variază de obicei între 0,80 m şi 1,80 m. Face excepţie o singură groapă îngustă, în formă de puţ, care depăşeşte 5 m. Diametrul gurii gropilor variază şi el între 1,10 m — 3,20 m. Gropile sunt umplute mai des cu soluri cafenii şi mai rar cu soluri galbene sau negre. In solurile de umplutură ale celor mai multe gropi s'au găsit numeroase vase de lut ars, întregi şi în stare fragmentară, figurine de lut ars, aşchii de silex, sule de os, plăci de lut cu păioase, câteva pietre, cenuşă, bucăţele de chirpic şi cărbune, oase de animale, coarne de cerb, scoici, etc. Numai în solul cafeniu, foarte compact, din groapa adâncă în formă de puţ s'au găsit puţine fragmente ceramice şi în schimb, foarte multe bucăţele de chirpic ars şi o mare cantitate de cenuşă.

Prin cercetările viitoare se vor aduce preciziuni relativ la forma şi umpluturile gropilor din faza culturală Cucuteni B. In solul de culoare cafenie din singura groapă din această fază, descoperită până în prezent la Truşeşti, s'au găsit mai multe vase fragmentare, dintr'o fază târzie Cucuteni B, alături de resturile unui vas mare, din faza Cucuteni C.

In ceeace priveşte scopul practic al acestor gropi, nu se pot face decât presupuneri. Astfel, gropile Cucuteni A din preajma locuinţelor şi a anexelor au fost săpate probabil pentru a se scoate pământul necesar chirpicilor, apoi ele au fost folosite pentru depozitarea resturilor din locuinţele din apropiere şi în primul rând a ceramicei. In legătură cu aceasta se constată că, în timp ce vasele pictate sunt întregi şi deseori întregibile, majoritatea vaselor uzuale sunt într'o stare foarte fragmentară, neputându-se întregi decât în număr redus. Unele gropi s'au umplut încă din timpul locuirii Cucuteni A, altele după aceea, după cum o dovedesc atât resturile scurse din locuinţele incendiate cât şi unele fragmente ceramice Cucuteni B.

In ceeace priveşte inventarul aşezării Cucuteni A, predomină cera-

mica, ca de altfel în toate aşezările culturii Cucuteni. Aceasta provine, în cea mai mare parte, din cuprinsul locuinţelor şi mai ales din gropile de lângă locuinţe. Se deosebesc trei specii de ceramică, şi anume: pictată, cu decor adâncit şi uzuală.

Fig. 2

Ceramica pictată (fig. 2, fig. 3, 2 şi 3, fig. 4,1 şi 2—2a) se caracterizează prin calitatea superioară a pastei, prin tricromie (alb, roşu şi negru), tehnica negativă (benzi decorative albe cruţate din fondul alb al vasului cu culorile roşu şi negru) şi stil liber, care nu ţine seama de părţile componente ale vasului. Se constată însă şi devieri dela unele din aceste caracteristici. Astfel, unele vase pictate sunt confecţionate dintr'o pastă mai puţin bună; decorul uneori este pozitiv, cele trei culori fiind aplicate una lângă alta şi stilul este tectonic, adică ţine seama de părţile componente ale vasului. Cele mai frecvente forme sunt paharele, castroanele, suporturile cu două orificii diametral opuse la partea superioară, cupele cu picior, bolurile, capacele, etc. In afară de acestea, un vas mic cu mici cupe (fig. 5), adăugate pe gura de formă pentagonală, reprezintă o formă nouă în inventarul ceramicei cucuteniene. Vasele sunt pictate la exterior sau interior şi câteodată pe ambele feţe. Motivele spiralice şi derivatele lor predomină, în comparaţie cu motivele meandrice, care sunt mai rare. In afară de acestea apar şi unele elemente decorative noi. Astfel, este motivul foarte fantezist, derivat probabil dintr'o spirală, din interiorul unui bol. Deasemenea, ca şi în aşezarea dela Hăbăşeşti, s'au găsit mai multe fragmente ceramice decorate cu benzi unghiulare, din dungi negre pe fondul alb. In legătură cu aceasta, este interesant de amintit că unele din fragmentele acestea dela Truşeşti prezintă pe aceeaşi faţă, sau pe dos, motive pictate cu roş şi negru, pe fondul de culoare albă a vasului. Nu încape deci nici o îndoială că specia de pictură caracterizată prin motive de culoare neagră pe fondul alb este contemporană cu ceramica tricromă Cucuteni A. In afară de acestea, unele din vasele pictate dela Truşeşti sunt însoţite şi de elemente plastice, ca de exemplu capete de vite cornute, ca şi în alte aşezări cucuteniene.

De o deosebită importanţă este ceramica cu decor adâncit (fig. 6, a, b, c), care se întâlneşte alături de ceramica Cucuteni A. Tehnica pastei nu este însă atât de desăvârşită ca la ceramica pictată. Din repertoriul formelor fac parte numeroase vase-binocluri (fig. 3, 1), străchioare, vase mari piriforme, vase bitronconice (fig. 6, a, b, etc). Pentru

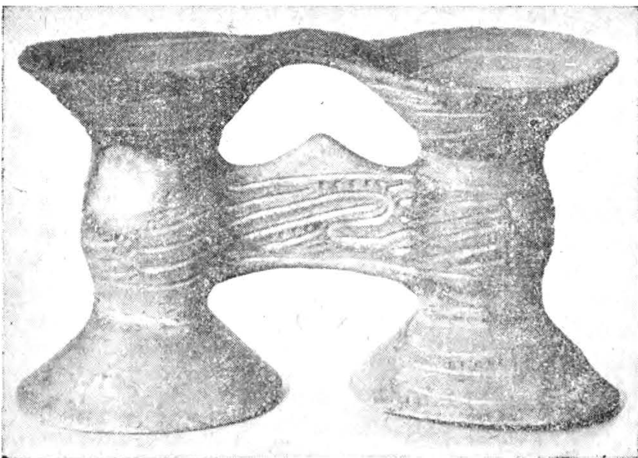

Fig. 3, 1

Fig. 3, 2

Fg. 3, 3

Fig. 4

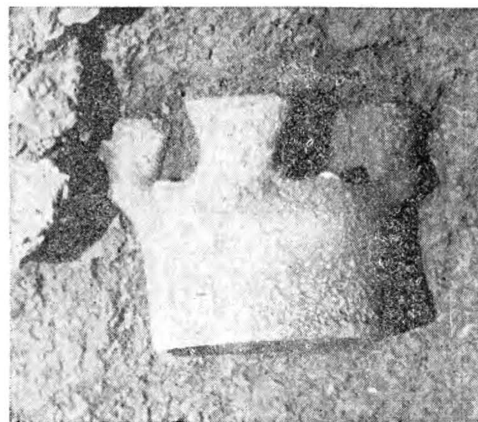

Fig. 5

această specie ceramică este caracteristic decorul lat, adâncit, efectuat probabil cu un beţişor mai mult sau mai puţin bont, sau cu un instrument neted la capăt. Decorul se distinge prin motive

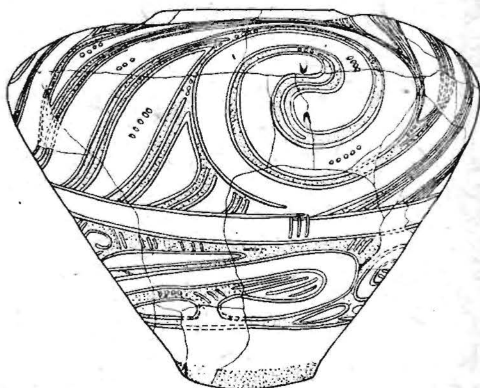

Fig. 6

Fig. 6 a

spiralice, benzi unghiulare sau oval-ascuţite şi adâncituri rotunde, ultimele fiind grupate deobicei pe banda spirală. Aceste motive decorative sunt asociate uneori cu caneluri, pictură roşie crudă şi încrus-

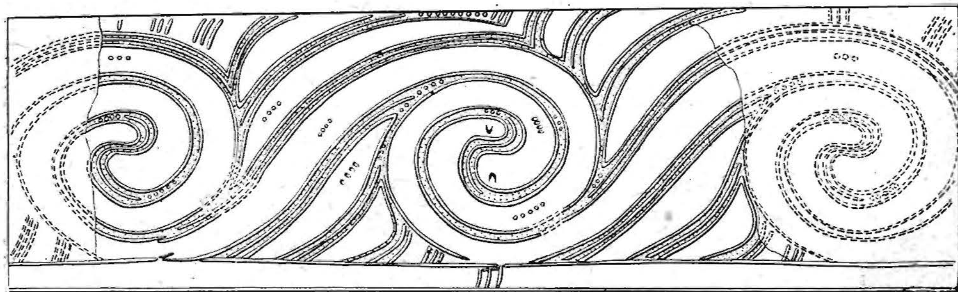

Fig. 6 b

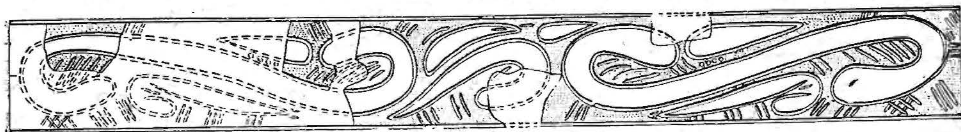

Fig. 6 c

taţie cu alb. Motivele din puncte şi din dungi înguste, adâncite, sunt mai rare. Tehnica decorului este negativă şi pozitivă, ca şi la ceramica pictată Cucuteni A. Motivele sunt cruţate deobicei din fondul

vasului cu ajutorul culorii roşii crude, care se aplică în interspaţiile nelustruite. Tot din această grupă ceramică fac parte şi câteva variante noi, care în afară de decorul adâncit, caneluri şi pictură roşie crudă, folosesc pictura de culoare albă, castanie şi neagră.

Ceramica uzuală se caracterizează printr'o pastă de calitate inferioară. La exterior are barbotină dispusă neregulat sau regulat, iar la interior se observă deseori dungile dela netezire. Din această pastă s'au confecţionat vase de diferite forme şi dimensiuni, prevăzute la exterior cu urechi perforate sau cu proeminenţe.

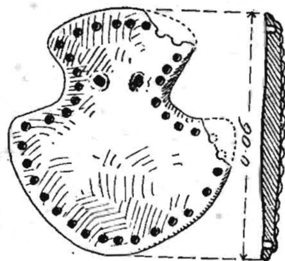

Fig. 7

In aşezarea Cucuteni A, de la Truşeşti, în afară de ceramică s'au mai găsit obiecte de lut ars, piatră, os şi metal.

Obiectele de lut ars sunt reprezentate prin plastica antropomorfă şi zoomorfă, polonice pictate şi o jucărie în formă de pasăre cu pietricele de calcar în interior.

Plastica antropomorfă se distinge printr'o figurină feminină întreagă şi numeroase fragmente de figurine feminine, cu decor incizat şi adâncit şi mai ales printr'o figurină plată (fig. 7), de tip troian, decorată pe margine de jur împrejur cu mici proeminenţe executate în tehnica „au repoussé". Deasemenea, tot în legătură cu plastica antropomorfă trebue pus şi un bust de femeie, de dimensiuni neobişnuit de mari şi cu capul spart, din vechime.

Plastica zoomorfă se caracterizează printr'o reprezentare uneori realistă a animalelor, ca de ex. a vitelor cornute, porcului, câinelui ş.a.m.d.

Din piatră s'au confecţionat diferite unelte de producţie. Numărul acestora este încă destul de redus. In cuprinsul locuinţelor şi în preajma lor, s'au găsit mai multe râşniţe şi percutoare din piatră, câteva topoare plate de piatră şi foarte puţine aşchii şi lame din silex de culoare neagră.

Din os s'au găsit doar câteva sule.

In ceeace priveşte metalul, în groapa de lângă colţul de NE al locuinţei VI, s'a găsit un idol (fig. 8) plat de aramă, argintat, prevăzut cu două orificii în dreptul ochilor. Această piesă de metal este unică până în prezent la noi. Forma ei este foarte apropiată de a idolilor troieni, de lut ars, dintre care unul s'a găsit şi la Truşeşti.

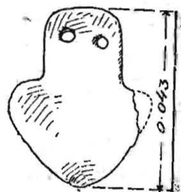

Fig. 8

Din inventarul Cucuteni A, descoperit până în prezent în aşezarea neolitică dela Truşeşti, rezultă că acolo este reprezentat un aspect al culturii Cucuteni A, caracterizat în primul rând prin asocierea dintre ceramica pictată Cucuteni A şi aceea tripoliană, cu decorul larg adâncit.

O ceramică similară, cu decor adâncit, s'a descoperit în Vestul R.S.S. Ucraina, şi anume în unele aşezări tripoliene de pe cursul mijlociu al

Nistrului şi Bugului, care datează din fazele A şi B I din clasificarea T. Passec[1]. Acolo se cunosc însă foarte puţine cazuri în care această specie ceramică apare laolaltă cu ceramica pictată, tricromă, ca de ex. la Danabani şi Sabatinovca, unde ceramica pictată este puţină.

Ceramica cu decor larg adâncit a mai fost semnalată şi pe teritoriul R.P.R., în unele aşezări Cucuteni A, ca de ex. la Ruginoasa[2] sau Hăbăşeşti[3], fără însă a se putea preciza dacă aparţine sau nu fazei culturale Cucuteni A. Prin săpăturile recente dela Truşeşti s'a dovedit în mod sigur contemporaneitatea acestor două specii ceramice

Specia ceramică cu decor lat, adâncit, dela Truşeşti s'a desvoltat din ceramica precucuteniană, care se pare că a fost destul de bine reprezentată în Nordul Moldovei, după cum ne-o dovedesc descoperirile recente dela Glăvăneştii-Vechi, Larga Jijia şi Vlădeni, toate localităţi din raionul Iaşi.

Pentru moment nu se pot preciza fazele de evoluţie ale acestei specii ceramice. Se constată doar că la Truşeşti, ea este asociată cu o ceramică pictată, care în afară de elementele principale ale culturii Cucuteni A, prezintă şi unele trăsături originale, care se vor desvolta în faza următoare, ca de ex. dinamismul în reprezentarea unor motive decorative şi îndepărtarea în acest fel dela canoanele stilului Cucuteni A, poate în urma contactului cu specia cu decor lat adâncit, apoi motivele din dungi brune pictate pe fondul de culoare albă ş.a.m.d.

Pornindu-se dela aceste indicaţiuni cât şi dela alte consideraţiuni generale, s'ar putea bănui că asocierea dintre cele două specii ceramice datează dintr'o fază mai târzie a culturii Cucuteni A.

In această vreme, triburile neolitice trăiau în locuinţe bine construite din lemn şi lut, în aşezări întinse, prevăzute câteodată cu unul sau două şanţuri de apărare, în porţiunea de teren mai uşor accesibilă. Uneori, prin mărirea familiei se lărgea şi locuinţa, prin adăugire de noi încăperi, necesare gospodăriei.

Ocupaţia economică principală era cultura primitivă a plantelor, care se făcea cu unelte de producţie primitive, ca topoarele din corn de cerb şi piatră.

Creşterea vitelor, deşi se practica pe scară întinsă, nu se desvoltase încă atât de mult ca în perioada dela sfârşitul Neoliticului şi începutul Bronzului.

In afară de aceste activităţi economice, oamenii din aşezarea neolitică dela Truşeşti îşi mai procurau hrana cu ajutorul pescuitului şi culesul de molusce.

In ceeace priveşte meşteşugurile, s'a desvoltat în primul rând olăria, care se executà la faţa locului. Prelucrarea pietrei, a silexului şi a osului se pare că a fost ceva mai redusă. In schimb s'a lucrat mult lemnul, necesar construcţiei locuinţelor. Ţesutul era cunoscut, după cum ne-o arată urmele de pe fundul unor vase.

[1] T. S. Passec, *Periodizarea aşezărilor tripoliene*, în *Materiale şi Cercetări de Arheologie a U.R.S.S.*, Nr. 10, 1949, fig. 8, 1—5 (Borisovca), fig. 1, 2, 5 (Crasnostavsca), fig. 19, 7—9, 11, 13 (Sabatinovca).

[2] Cf. Hortensia Dumitrescu, *La station préhistorique de Ruginioasa*, în *Dacia* III—IV (1927—1932), fig. 16, 6.

[3] Cf. *Studii şi cercetări de Istorie Veche*, II, 1951, Nr. 1, p. 83, nota 9.

Asemănările din inventarul aşezărilor tripoliene şi cucuteniene dovedesc relaţii continue şi nu trecătoare între triburile neolitice tripoliene şi cucuteniene [1]. In afară de aceasta, prezenţa idolilor troieni în unele aşezări cucuteniene ne indică că au fost legături şi cu triburile mai îndepărtate, în Estul Egeei şi Asia Anterioară.

Inventarul din vremea locuirii B constă numai din ceramică (fig. 4, 3 a şi b, fig. 9), găsită atât în regiunea locuinţelor Cucuteni A, cât şi într'o groapă Cucuteni B de lângă marginea de N a locuinţei II. Această

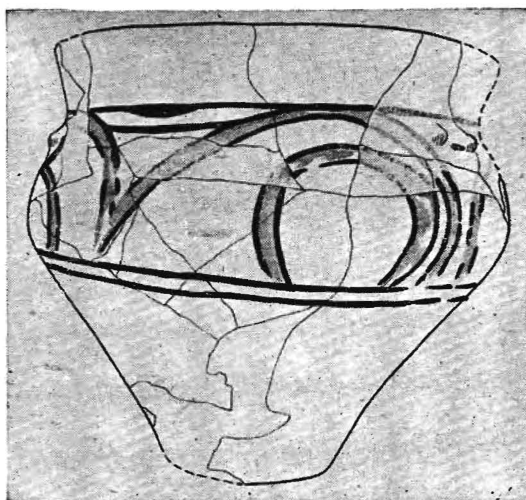

Fig. 9

ceramică se caracterizează printr'o pastă ceva mai puţin consistentă, prin decor pozitiv şi stil tectonic. Din repertoriul formelor, se disting vase bitronconice sau cu marginea îndoită, vase mari cu marginea răsfrântă şi cu umărul desvoltat. Alături de decorul brun executat pe fondul vasului sau pe un înveliş de culoare albă, se întâlnesc şi motive pictate cu roşu şi brun, ca în stilul ζ.

Vasele Cucuteni B, descoperite până în prezent la Truşeşti, datează dintr'o fază târzie a culturii Cucuteni B. Tot din această fază datează şi specia ceramică Cucuteni C, găsită împreună cu ceramica Cucuteni B şi care se caracterizează atât prin scoicile pisate din pastă cât şi prin urmele dela netezire de pe marginile vaselor.

MOVILA

In sectorul de SE al suprafeţei săpate se află o movilă, înaltă de 0,90 m şi cu diametrul maxim de 22 m. Conturul actual al bazei movilei nu a putut fi urmărit decât parţial, deoarece terenul urcă în dreptul la-

---

[1] T. S. Passec, *Periodizarea aşezărilor tripoliene,* în *Materiale şi Cercetări Arheologice a U.R.S.S.,* Nr. 10, 1949, p. 54.

turii de Est, iar latura de Sud a suferit modificări prin săpături, nivelări şi surpături. In afară de aceasta, porţiunea de movilă exsitentă ne dă prea puţine elemente pentru a se putea stabili centrul.

Starea de conservare a movilei a impus ca întâi să se cerceteze sectorul sudic şi apoi cel nordic. Pentru aceasta, în prima fază, s'a săpat un şanţ de 1,5 m × 5,5 m tangent la centrul presupus al movilei şi paralel cu şanţul L. Cu ajutorul acestui şanţ, s'a urmărit să se obţină atât o secţiune E—V prin movilă, cât şi continuarea acestei secţiuni în afara movilei, pentru a se găsi eventual locurile de unde s'a scos pământul de umplutură al movilei. Concomitent cu şanţul, în jumătatea de Sud a movilei, s'a săpat şi o casetă perpendiculară pe acest şanţ. După aceasta, în faza a doua, jumătatea de N a movilei a fost împărţită în două sectoare, care au fost săpate foarte atent, ţinându-se seama de observaţiile din jumătatea de Sud a movilei.

Cu prilejul acestor cercetări s'au făcut observaţii interesante în legătură cu sistemul de construcţie al movilei. Astfel, s'a constatat (fig. 10) că pe o lungime de cca 17 m, pe un teren uşor în pantă dela E la V, peste depunerea cenuşie mai deschisă şi stratul Cucuteni A, se afla un sol castaniu puţin consistent în care s'au găsit doar câteva fragmente ceramice Cucuteni A, bucăţele izolate de chirpic ars şi foarte

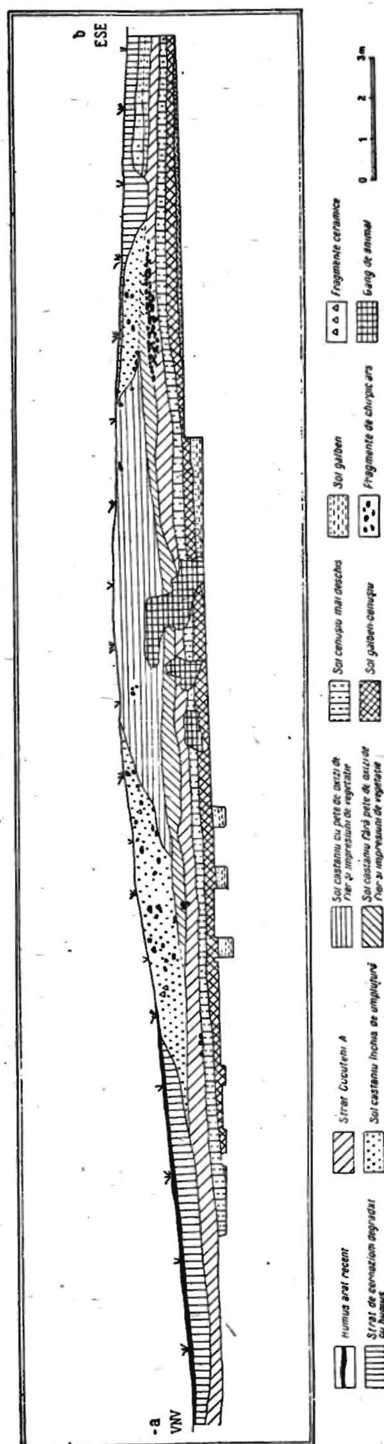

Fig. 10

puţine oase de animale. Solul acesta se deosebeşte de depunerea Cucuteni A, pe care o suprapune, atât prin consistenţă, cât şi prin culoarea mai închisă. Nu se poate preciza dacă acest sol s'a depus neîntrerupt peste stratul Cucuteni A sau eventual a fost adăugat intenţionat peste nivelarea terenului, mai ales că în acest loc partea superioară a stratului Cucuteni A este destul de neregulată.

Peste acest sol s'a construit o movilă, care se deosebeşte prin sistemul ei de construcţie. Astfel, în centru, este o movilă probabil ovală, înaltă de 1,20 m şi cu diametrul maxim păstrat de 12,50 m din cernoziom remaniat care prezintă pete de oxizi de fier şi impresiuni de vegetaţie, în care s'au găsit foarte puţine fragmente ceramice Cucuteni A, B, şi C şi câteva bucăţi de chirpic. De jur împrejurul acestei movile, pe poalele ei şi pe o porţiune din afară, este un brâu lat format din pământ de umplutură scos din aşezare, care conţine o cantitate mai mare de fragmente ceramice Cucuteni A şi B, câteva bucăţi de vatră şi bucăţi din plăci de lut ars, precum şi mai multe rânduri suprapuse de bucăţi de chirpic, grupate în două sectoare arcuite lângă laturile de V şi E ale movilei. Bucăţile de chirpic provin din pereţii şi podelele locuinţelor arse din aşezare şi nu formează o massă unitară şi compactă, fiind cuprinse în pământul de umplutură al movilei.

Nu se poate şti dacă cele două porţiuni de chirpic sunt izolate sau fac parte dintr'un brâu care a înconjurat movila. In pământul de umplutură din sectorul nordic nu s'a mai găsit nici o altă porţiune de chirpic ars, iar observaţiile asupra bucăţilor de chirpic din sectorul sudic nu sunt suficient de concludente, din cauza deranjamentelor ulterioare.

Forma şi dimensiunile movilei, cu pete de oxizi de fier şi impresiuni de vegetaţie, şi ale brâului împrejmuitor din pământ de umplutură au fost determinate cu precizie, în sectorul nordic al movilei şi cu aproximaţie, în cel sudic.

Peste pământul de umplutură al movilei s'a depus stratul de cernoziom cu humus care suprapune stratul Cucuteni A din aşezare.

In cuprinsul movilei s'au găsit numai câteva morminte de inhumaţie cu schelete chircite, care fac parte din cimitirul hallstattian, şi un mormânt cu scheletul în poziţie întinsă, cu capul la N şi picioarele la S, răvăşit în parte de un gang de animal. Acest mormânt, fără nici un element de inventar, datează probabil dintr'o epocă mai nouă, care nu poate fi precizată.

Nu s'a găsit nici un mormânt din vremea movilei, deşi s'a cercetat suprafaţa ei prin şanţuri înguste la intervale de câte un metru, săpate până la adâncimea de peste 3 m. Aceasta nu exclude totuşi posibilitatea ca să fi existat unul sau chiar mai multe morminte, aproximativ în centrul movilei, care au fost apoi distruse de două gropi mari şi adânci, mai noi decât movila, probabil moderne, care se întretaie în acest loc.

In legătură cu datarea movilei s'au făcut câteva observaţiuni. Astfel, prezenţa fragmentelor ceramice Cucuteni B, în pământul de umplutură al movilei, ne arată că movila de pe Ţugueta — ca şi movilele dela Glăvăneştii-Vechi şi Corlăteni — este mai nouă decât faza culturală

Cucuteni B. De asemenea, faptul că porţiunea de chirpic de pe latura de Vest a movilei a fost întreruptă de groapa unui mormânt hallstattian, ne dovedeşte că movila este mai veche decât cimitirul hallstattian. In acest lung interval de timp, probabil că movila datează din perioada de tranziţie dela Neolitic la epoca Bronzului, sau poate chiar dela începutul epocii Bronzului, când se plasează în timp complexul înmormântărilor cu ocru din movile.

CIMITIRUL HALLSTATTIAN

La capătul vestic al aşezării, şi numai în jumătatea dinspre Sud, pe un teren neted, s'au găsit 49 morminte de inhumaţie cu scheletele în poziţie chircită, dintre care 47 individuale şi 2 duble.

Primele morminte s'au descoperit întâmplător mai de mult, cu prilejul săpăturilor dela lutăria de pe latura de Sud a terenului. Nu avem însă nici o informaţie relativ la numărul şi inventarul mormintelor distruse cu prilejul acestor săpături.

In 1943, în urma sondagiilor amintite, întreprinse pe Ţugueta, s'au găsit patru morminte înspre capătul vestic al aşezării, la adâncimea medie de circa 1 m. In ceea ce priveşte inventarul acestor morminte, s'a găsit un singur vas în formă de strachină mică, care se păstrează în colecţiile Muzeului de Antichităţi din Iaşi.

Cercetări mai ample s'au făcut pentru prima dată în acest cimitir în anul 1951. Cu acest prilej s'a urmărit să se sape porţiuni mai mari, pentru a se putea reconstitui planul mormintelor din sectorul săpat şi a se obţine cât mai multe date pentru determinarea şi încadrarea cronologică a aspectului cultural, documentat în acest cimitir. Pentru aceasta, s'au cercetat mai intens două sectoare; unul la capătul de Vest al aşezării şi altul, mai la Est, în regiunea movilei de lângă latura de Sud a aşezării.

Fig. 11

La capătul de Vest al aşezării, s'a săpat o suprafaţă de cca 400 m², cuprinsă între capătul vestic al aşezării şi marginea de Est a lărgirii şanţului 2 Sud. In acest sector s'a lăsat nesăpat numai peretele de Vest al şanţului 1 Sud, lat de 1 m, care, după umpluturile din profilul peretului vestic, corespundea în parte cu şanţul transversal dela capătul de Vest al aşezării, săpat în 1943.

Atât în această suprafaţă, cât şi în şanţul L şi în preajma locuinţelor 1 Nord şi 5 Nord, s'au descoperit 34 morminte individuale (fig. 11) (nr. 1—27; 43—49), dispuse în mai multe şiruri oblice, dela NV la SE.

In regiunea movilei, pe un spaţiu mai restrâns, de cca 150 m², s'au găsit 15 morminte (nr. 28—42) — dintre care două duble (fig. 12) (nr. 31, 38) — care se aflau în mai multe şiruri oblice dela NV la SE.

Până în prezent s'au săpat aproximativ două treimi din ce s'a mai păstrat din cimitir. In viitor urmează să se sape şi restul de o treime, în care se cuprinde: porţiunea dela Vest de locuinţa 1 Nord, toată partea dintre marginile de Sud ale locuinţelor 1 Nord şi 5 Nord şi toată suprafaţa dintre şanţul 2 Sud şi marginea de Vest a movilei. In afară de acestea, nu este de loc exclus ca să se mai găsească unele morminte în marginea de Sud a aşezării, în dreptul movilei şi poate chiar mai la Est.

In felul acesta se va putea obţine planul cimitirului. Din nefericire acest plan va fi incomplet, deoarece o bună parte din mormintele de pe latura de Sud a cimitirului au fost distruse cu prilejul săpăturilor dela lutăria din acest loc.

Porţiunea păstrată din cimitir este oblică faţă de forma terenului actual. Majoritatea mormintelor au fost săpate într'un sector al aşezării neolitice, în care nu au fost locuinţe, ci ici şi colo câte o construcţie secundară. Numai câteva morminte, de pe latura de Nord a cimitirului, au fost săpate în preajma locuinţelor 1 Nord şi 5 Nord. In sectorul movilei, unele morminte au fost săpate în învelişul de pământ al movilei, iar altele lângă o platformă de chirpic ars, subţire şi puţin compactă. Deci, movila nu a fost ocolită de cimitir, ci din contra, o porţiune din ea a fost folosită pentru mormintele din acest sector al cimitirului.

Din planul mormintelor descoperite până acum, rezultă că mormintele sunt dispuse în patru şiruri oblice, mai mult sau mai puţin regulate, orientate NV-SE. Astfel în sectorul vestic al cimitirului se disting trei şiruri mai strânse şi un al patrulea mai desfăcut spre Sud. Aceste trei şiruri sunt perfect drepte şi nu sunt constituite din schelete aşezate numai pe o singură parte, pe dreapta sau pe stânga. Mai mult încă, în acest sector al cimitirului, indiferent de şiruri, s'au găsit porţiuni mai mari cu scheletele aşezate pe dreapta, alături de altele culcate pe stânga. Deasemenea, nici intervalele dintre scheletele unui şir ca şi acelea dintre şiruri, nu sunt constante. Astfel, scheletele dintr'un şir sunt aşezate la distanţe ce variază între 1,50 m şi, în unele cazuri, chiar peste 4 m, unele de altele; iar între şiruri sunt intervale cuprinse între 2 şi 4 m. In afară de aceasta, între rândurile 3 şi 4, se vede un interval mai mare fără de morminte.

Fig. 12

In sectorul movilei, mormintele sunt dispuse tot în patru şiruri şi în general, cam la aceleaşi intervale într'un şir. Fac excepţie doar două morminte alăturate (nr. 34 şi 35). In schimb, şirurile sunt mai neregulate şi mai apropiate între ele, decât în sectorul vestic.

Adâncimea mormintelor variază între 0,53 m şi 1,48 m. Majoritatea scheletelor zac între 0,53 m şi 1,10 m adâncime şi numai puţine între 1,10 m şi 1,50 m. Cele mai adânci morminte sunt acelea săpate în pământul de umplutură al movilei. In acest caz gropile au fost săpate până în solul vegetal vechi, cam până la aceeaşi adâncime la care au fost săpate unele din mormintele din restul cimitirului.

Scheletele de copii au fost îngropate în majoritatea cazurilor la adâncimi mai mici, până la 0,90 m şi numai în mod excepţional la adâncimi mai mari. In schimb, scheletele de adolescenţi şi maturi sunt mai numeroase la adâncimi mai mari, dela 0,90 m până la 1,48 m, decât până la 0,90 m.

In majoritatea cazurilor nu s'au putut observa gropile mormintelor, deoarece cele mai multe au fost săpate în solul cafeniu al stratului Cucuteni A, în solul vegetal vechi şi uneori în solul galben murdar.

Numai la patru morminte din regiunea movilei s'au putut observa gropile în care zăceau scheletele (mormintele 31, 34, 35 şi 36). Dintre aceste morminte, trei mai adânci (1,35 m — 1,48 m) au fost săpate în pământul de umplutură al movilei până la solul vegetal vechi cu vinişoare de culoare albă. Deosebirea gropilor mormintelor în dreptul movilei ar putea eventual să fie în legătură şi cu condiţiile de zăcere deosebită ale solurilor, în urma construirii movilei. Gropile mormintelor sunt rectangulare şi au colţurile rotunjite. Ele au fost umplute cu un sol cenuşiu ceva mai închis decât acela cafeniu în care au fost săpate.

Tot în regiunea movilei, gropile a două morminte alăturate (nr. 34 şi 35) se ating. In acest caz este dificil să se afirme cu siguranţă care din cele două gropi s'a săpat mai întâi, deoarece în ambele gropi este acelaş pământ de umplutură de culoare cenuşie ceva mai închisă. Pare mai probabil ca groapa mormântului dela Vest (nr. 34) să fi fost săpată mai întâi şi apoi s'a săpat groapa mormântului dela Est (nr. 35). Aşa s'ar explica eventual şi lipsa unei bune părţi din osul iliac stâng al scheletului din mormântul dela Vest, ca şi lipsurile din coloana vertebrală a aceluiaşi schelet.

Starea de conservare a scheletelor descoperite este de cele mai multe ori bună sau bunişoară şi numai în puţine cazuri rea. Scheletele cele mai bine păstrate s'au găsit în sectorul nordic. Orientarea scheletelor nu este constantă. Majoritatea sunt orientate NNV—SSE şi numai foarte puţine N-S sau E-V. De asemenea, cele mai multe schelete culcate pe stânga au privirea către VSV sau NNV, iar acelea culcate pe dreapta către ENE sau NNE.

In ceeace priveşte vârsta, jumătate din numărul total al scheletelor descoperite sunt de oameni maturi, iar restul, în proporţie aproape egală, de copii şi adolescenţi. Procentajul pe sexe se va putea face numai după determinările antropologice.

In mormintele individuale, 23 schelete erau culcate în poziţie chircită pe partea dreaptă şi alte 22, în aceiaşi poziţie, pe partea stângă. Nu se poate face nici o deosebire după vârstă, deoarece atât scheletele de copii, cât şi cele de adolescenţi au fost culcate indiferent pe o parte sau alta.

Majoritatea scheletelor, în special de copii şi maturi, sunt culcate

în poziţie chircită accentuată şi numai puţine, în poziţie foarte accentuată sau moderată. In genere chircirea moderată e mult mai rară.

Poziţia mâinilor este variată. In cele mai multe cazuri, ambele mâini sunt îndoite din cot şi au labele aduse în faţa feţii. In alte cazuri, s'au observat următoarele poziţii ale mâinilor: ambele pe piept; una în faţa feţii şi alta sub picioare; una în faţa feţii şi alta pe piept; una pe piept şi alta sub picioare şi chiar ambele pe pântec.

In ceeace priveşte poziţia picioarelor, se constată că în mai multe cazuri piciorul drept este chircit ceva mai mult decât acela stâng.

Poziţia scheletelor în cele două morminte duble este şi ea diferită. Astfel, într'un mormânt, scheletele — probabil de mamă şi fiică — sunt aşezate spate în spate; iar în alt mormânt, cele două schelete de oameni maturi, probabil bărbat şi femeie, au fost aşezate în aceeaşi poziţie, pe partea stângă şi cu bustul în jos.

Numai în 34 morminte, din cele 49 descoperite în 1951, s'au găsit elemente de inventar. Astfel, 23 morminte conţineau câte un singur vas de lut ars, 9 morminte, două vase de lut ars, un mormânt, un vas de lut ars şi o verigă mică de aur şi un altul, o grămadă de arşice. Elementele de inventar s'au găsit şi în mormintele de copii şi adolescenţi dar mai ales în cele de oameni maturi. Mormintele cu două vase aparţin aproape exclusiv oamenilor maturi.

In unele cazuri, vasele erau introduse în mormânt cu una sau cu ambele toarte rupte ritual.

De cele mai multe ori vasele erau aşezate în mormânt în regiunea capului, în faţa feţii sau în spatele capului şi numai foarte rar în dreptul mâinilor, între mâini sau între cot şi picioare.

Arşicele, în număr de 14, au fost aşezate în două rânduri suprapuse, formând o grămăjoară între umărul stâng şi occipital.

Veriga de aur găsită în dreptul urechii stângi zăcea între condilul temporalului şi braţul mandibulei.

In ceea ce priveşte ceramica, vasele sunt confecţionate dintr'o pastă neagră mai bună şi alta inferioară. Intre aceste două calităţi de paste trecerea este gradată. In genere pasta bună este mai unitară, mai bine frământată şi mai consistentă decât aceea inferioară. Indiferent însă de calitatea pastei, vasele sunt poroase, au culoarea cafenie sau cenuşie la exterior şi prezintă pete dela flambare.

Majoritatea vaselor sunt bitronconice (fig. 13) simple sau cu pântecul mai mult sau mai puţin accentuat şi cu pereţii arcuiţi înspre fund. In legătură cu vasele bitronconice pot fi puse vasele cu pereţii rotunjiţi, cu sau fără profilare în dreptul gurii şi al fundului. Cele mai multe din aceste vase sunt mai mult late decât înalte şi numai câteva sunt mai puţin late, din care motiv par şi mai înalte. In genere, vasele au o bună stabilitate, datorită fundului mai mult sau mai puţin desvoltat. De asemenea, majoritatea vaselor sunt prevăzute cu două toarte supraînălţate şi numai foarte puţine sunt fără toartă sau au numai o singură toartă.

Toartele supraînălţate sunt şi ele de două feluri: cu creastă (fig. 13, 3) sau cu butoni desvoltaţi organic din toartă (fig. 14). In ambele cazuri toarta este trasă pieziş din marginea vasului şi se lăţeşte înspre

partea ei inferioară care este fixată de cele mai multe ori pe maximul de rotunjime al vasului sau uneori puţin deasupra lui.

Toartele cu creastă variază după secţiunea capătului superior al toartei, care poate fi triunghiulară, sau triunghiulară şi cu o prelungire în sus, mai mult sau mai puţin înaltă, obţinută prin presiunea executată cu mâna asupra capătului superior al toartei. In afară de aceasta, în câteva cazuri capătul superior al toartei este de secţiune plan-convexă.

Se deosebesc, de asemenea şi mai multe variante de toarte cu buton. Astfel sunt toarte cu butonul plat, mai mare sau mai mic, de secţiune plan-convexă (fig. 14) şi toarte cu butonul cilindric, incipient (fig. 13, 1)

Fig. 13

sau mai desvoltat. Butonul plat se desvoltă direct pe capul superior al toartei şi nu pe o prelungire de pe el, ca la unele vase din Transilvania [1].

Cele mai frecvente sunt vasele cu capul toartelor de secţiune triunghiulară şi apoi vasele cu butoni cilindrici desvoltaţi pe capul toartelor. In schimb, un număr foarte mic de vase sunt prevăzute cu butoni plaţi sau cu o prelungire mai mult sau mai puţin înaltă (fig. 13,2) pe capul superior al toartelor. In majoritatea cazurilor, banda toartelor este

[1] De ex. vasele dela Jigodin şi Turia din Muzeul Secuesc dela Sf. Gheorghe.

arcuită oval. Numai la vasele mai mari, cu butoni plaţi, arcuirea toartelor, înspre capătul lor inferior, este uşor unghiulară.

In genere, vasele cu prelungire pe capul toartelor şi acelea cu butoni plaţi sunt mai mari şi mai late decât vasele cu capul toartei de secţiune triunghiulară.

Numai două vase au fost decorate. Astfel, pe un vas bitronconic sunt caneluri orizontale pe corp şi oblice pe pântec, iar alt vas, bombat şi prevăzut cu o tortiţă, are corpul decorat cu creste verticale în relief.

In cele nouă morminte cu câte două vase, descoperite până în prezent, nu se întâlnesc niciodată împreună vasele cu toarte cu buton plat cu acelea cu buton cilindric. Deasemenea, vasele cu toarte cu buton plat sau cilindric nu sunt asociate cu vasele cu creastă pe capătul superior al toartelor.

Unele forme de vase apar izolat în inventarul mormintelor, iar asocierile altora sunt încă puţin concludente. Se constată că în interiorul mormintelor vasele cu buton plat sau cilindric pe toarte apar izolate, nefiind însoţite de alte vase. Numai într'un singur caz, în mormântul 15, un vas cu corpul rotunjit şi cu buton cilindric pe o singură toartă este însoţit de un vas mai mic bitronconic, fără de toartă. Vasele cu creastă pe capul toartelor, sunt asociate cu alte vase bitronconice, cu una sau două toarte deseori rupte ritual, din care motiv nu se poate preciza forma capătului lor superior. Un vas cu pântecul accentuat şi cu capătul superior al toartei de secţiune plan-convexă este asociat cu un vas în formă de străchioară, cu pereţii părţii superioare drepţi şi cu marginea răsfrântă în afară.

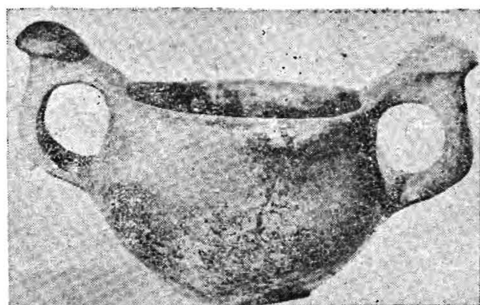

Fig. 14

Unele dintre vasele cu creastă pe toartă se caracterizează printr'o accentuare a pântecului şi prin pereţii părţii inferioare, care sunt mai mult sau mai puţin arcuiţi înspre interiorul vaselor. In legătură cu aceste exemplare credem că poate fi pus un alt vas din mormântul 44, cu pântecul accentuat, plasat însă ceva mai sus şi fără toarte, care este însoţit de un vas cu o toartă, decorat pe corpul rotunjit, cu dungi verticale în relief.

In cazul în care se confirmă legătura tipologică dintre vasele cu pântecul accentuat din mormintele 27, 40 şi 44, rezultă, prin asocieri crucişe, că vasele cu pântecul accentuat şi cu prelungire pe capul superior al toartelor de secţiune triunghiulară sunt însoţite de următoarele forme de vase, cu care sunt contemporane: vasele cu pântecul accentuat fără toarte sau cu toarte de secţiune plan-convexă la capătul superior; vasele cu o toartă şi decorate cu dungi verticale în relief pe corpul rotunjit şi străchioarele cu marginea răsfrântă în afară. Prin cercetările viitoare se va putea eventual preciza dacă din acest grup de vase mai fac parte şi alte exemplare din cimitir, ca de ex.: vasele bitronconice

cu butoni plați, vasul bitronconic cu caneluri orizontale pe partea superioară, și oblice pe pântec (mormântul 14) și vasele cu corpul rotunjit și decorate pe umăr cu trei proeminențe mici. Deasemenea, tot atunci se va lămuri și care este poziția cronologică a restului vaselor, cu corpul rotunjit sau bitronconic, lat sau mai îngust, prevăzute cu una sau două toarte supraînălțate, cu capul superior de secțiune triunghiulară.

Admițându-se că groapa mormântului 35 taie groapa mormântului 34, rezultă că vasul bitronconic mai mare și cu buton plat pe toartă din mormântul 35 este mai nou decât vasul bitronconic mai mic din mormântul 34, care are doar butoni incipienți pe capul toartelor. Această constatare este însă puțin concludentă, deoarece până în prezent cele două vase apărând izolate nu pot fi legate, prin asocieri directe sau crucișe, cu alte vase din cimitir. Putem numai bănui, fără să avem însă dovada precisă, că vasele cu buton plat ar putea fi contemporane atât cu vasele cu prelungire pe capul toartei, cât și cu vasele asociate cu acestea.

In ceeace privește locul de unde a început cimitirul și apoi direcția în care s'a extins, nu se pot face deocamdată decât presupuneri, care urmează să fie verificate prin cercetările viitoare. Astfel, după inventarul mormintelor, se pare că cimitirul a început întâi pe marginea de Nord și apoi de aici s'ar fi extins spre Sud.

Până în prezent ceramica este singurul element care ajută la încadrarea aspectului cultural din cimitirul dela Trușești. Aceasta prezintă analogii cu o ceramică mai mult sau mai puțin înrudită din Transilvania [1], Polonia [2] și R.S.S. Ucraina [3]. In special se constată legături mai strânse cu ceramica cu toarte cu creastă sau cu buton din unele morminte cu schelete chircite din Transilvania, dintre care citâm aici pe cele mai cunoscute dela Noua (raionul Stalin, reg. Stalin) [4], Cluj, strada Banatului [5], primul grup, și dela Teiuș (raionul Alba, reg. Hunedoara) [6]. Mormintele dela Cluj și Teiuș, în afară de ceramică, conțin și câteva obiecte de bronz. Astfel, într'un mormânt dela Teiuș s'au găsit două brățări de bronz cu capetele deschise și cu bara neîngroșată la mijloc, decorată cu grupe de crestături. In mormintele dela Cluj, în afară de o brățară de tip mai vechi, cu capetele deschise și lățite, s'au găsit și ace cu patru proeminențe dispuse în cruce pe corp și cu capul perforat. Mormintele din Transilvania, în care s'au găsit aceste obiecte de bronz, pot fi încadrate în Bronzul târziu și în începutul Hallstattului și

[1] O listă a răspândirii acestor vase în Transilvania s'a publicat mai de mult de I. Nestor în *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, în *22. Bericht der römisch-germanischen Kommission*, Frankfurt a. Main, 1932, p. 117, nota 481. Pentru grupul dela Teiuș, descoperit recent, vezi *Studii și cercetări de Istorie Veche*, I, 1950, Nr. 1, p. 126.

[2] Cf. Tadeusz Sulimirski, *Die thrako-kimmerische Periode in Südostpolen*, în *W.P.Z.*, XXV, 1938, p. 144 sq.

[3] Cf. I. Nestor, *op. cit.* Vezi deasemenea O. Lagodovscaia, *Boitehivschij moghilnic bronzova dobi na Volini*, în *Arheologhia*, II, 1948, Chiev, p. 64, fig. 1, 2.

[4] Cf. I. Nestor, *op. cit.*, notele 480 și 481.

[5] Informații dela Kurt Horedt după materialul din Muzeul de Antichități din Cluj.

[6] *Studii și cercetări de Istorie Veche*, *loc. cit.*

anume în subfazele Uriul-Domăneşti şi Tăuteu-Guruslău, care se plasează la sfârşitul mileniului II şi începutul mileniului I în.e.n.[1].

Acest grup cultural în Transilvania nefiind încă studiat, nu putem şti dacă acolo această datare este valabilă pentru tot grupul sau numai pentru o fază târzie de evoluţie. In acest din urmă caz nu ar fi exclus ca începutul grupului să fie plasat mai înainte şi anume în faza de tranziţie dela Bronzul mijlociu la Bronzul târziu, fiind în acest fel contemporan cu depozitele dela Forro, Felsöbalog şi Rimaszombat şi cu depozitul-turnătorie, mai mare, dela Spiske Podbradie de pe muntele Drevenik din Slovacia.

Intr'un caz sau altul, grupul de morminte din Transilvania nu trebue considerat izolat, ci în legătură cu depozitele de bronzuri şi aşezările contemporane din Transilvania.

Cimitirul dela Truşeşti, prin analogie cu descoperirile din Transilvania, datează tot dela sfârşitul Bronzului şi începutul Hallstattului. Ceramica din inventarul mormintelor este de origine locală, prezentând legături cu ceramica culturii Monteoru din epoca Bronzului. Dealtfel, după cum s'a arătat încă mai de mult, şi majoritatea vaselor din mormintele din Transilvania, după aspect şi alte caracteristici, aparţine tot unei culturi locale hallstattiene. De asemenea şi ritul funerar, morminte de inhumaţie cu schelete în poziţie chircită, poate fi pus în legătură cu un fond autohton mai vechi din epoca Bronzului. Acest rit se menţine apoi în Moldova şi mai târziu în plină epocă hallstattiană, după cum ne-o dovedesc mai ales mormintele din cimitirul dela Stoicani (raionul Tg. Bujor, regiunea Galaţi) [2].

Contemporan cu cimitirul dela Truşeşti, în Moldova este depozitul de bronzuri dela movila Răbâii, din teritoriul comunei Răseşti (raionul Huşi, regiunea Bârlad), în inventariul căruia se află un ac cu patru proeminenţe pe cap, ca în cimitirul dela Cluj şi în alte descoperiri din Bronzul târziu din Transilvania. Un ac din aceeaşi serie s'a descoperit recent şi în cuprinsul unor resturi de locuire hallstattiană de pe locul numit „pe ţarină" dela Corlăteni.

Aşezarea oamenilor din acest cimitir trebue căutată pe resturile de terasă din albia majoră a Jijiei, cunoscută în regiune sub numirile „la movilă" şi „la capac". De pe aceste locuri s'au adunat deja o serie de fragmente ceramice hallstattiene, dintre care unele au tortiţe cu creastă sau cu buton, iar altele marginea întărită cu o dungă orizontală în relief, ca şi unele fragmente ceramice din aşezările hallstattiene dela Corlăteni, Larga Jijia şi Cârlig. Ultimele din raionul Iaşi fac parte din aşezările cunoscute sub numele de *zolniki* (= movile de cenuşă), care sunt caracteristice pentru Hallstattul din Sudul U.R.S.S.

Cu prilejul cercetărilor care se vor efectua în 1952, atât în cimitirul dela Truşeşti pentru epuizarea lui, cât şi în aşezările hallstattiene din preajmă, se vor putea preciza mai bine originea, legăturile, fazele de evoluţie şi cronologia aspectului cultural hallstattian dela Truşeşti. De asemenea, tot atunci se vor determina caracteristicile social-econo-

---

[1] Pentru aceste subfaze vezi M. Petrescu-Dâmboviţa, *Deopzitul de bronzuri dela Bârsana*, în *Anuarul Institutului de Studii Clasice*, V, 1949, p. 273, notele 1 şi 2.

[2] Cf. *Studii şi cercetări de Istorie Veche*, I, 1950, Nr. 1, p. 63 sq.

mice ale triburilor hallstattiene din această regiune din Nordul Moldovei. In legătură cu aceasta, în cimitirul dela Truşeşti nu s'a constatat până în prezent o grupare a mormintelor pe cartiere sau după starea socială. Deasemenea, în inventarul mormintelor descoperite nu se reflectă diferenţieri social-economice, exceptând doar un singur mormânt în care s'a găsit o verigă mică de aur.

Aspectul acesta cultural, dela sfârşitul Bronzului şi începutul Hallstattului din Moldova, aparţine unor triburi locale sedentare şi probabil de caracter paşnic.

In genere, se pare că aspectul culturii materiale al triburilor locale din această vreme din Moldova este mai puţin evoluat în comparaţie cu acela al triburilor hallstattiene timpurii din alte regiuni ale ţării, şi în primul rând din Transilvania. Acolo desvoltarea Hallstattului timpuriu se datoreşte mai ales metalurgiei bronzului, care a fost desigur în strânsă legătură cu materia primă, arama, care se găseşte în aceste regiuni. In Moldova lipsind această materie primă, nu s'a desvoltat o metalurgie a bronzului. Obiectele de bronz găsite acolo din prima epocă a Fierului provin, probabil — pe calea schimburilor — dela triburile de pe teritoriul Trasilvaniei şi al U.R.S.S., care cunoşteau şi practicau această metalurgie. Prin aceste relaţii economice, fondul autohton mai vechi şi conservator, atât în ceeace priveşte ceramica, cât şi ritul funerar, a venit în contact cu un element progresist: metalurgia bronzului, care va contribui la accelerarea procesului de descompunere a orânduirii gentilice patriarhale din această regiune.

RESTURI DIN EPOCA MIGRAŢIILOR

In sectorul sudic al suprafeţii săpate, imediat la Vest de şanţul 1 S şi la mijlocul distanţei dintre şanţurile 1 S şi 2 S, s'au găsit următoarele obiecte din epoca migraţiilor (sec. IV e. n.) : un fragment de toartă de amforă, o zăbală de fier şi o cataramă de bronz, de tip sarmatic, cu veriga prinsă de o placă rectangulară, terminată cu un capăt îngust.

Tot din aceeaşi epocă datează şi un mormânt de inhumaţie, în care scheletul era răvăşit şi avea calota deformată intenţionat, mormânt descoperit lângă latura de S a gropii de lângă anexa locuinţei III, la 1,80 m adâncime faţă de nivelul solului actual. Pe craniu s'au găsit trei aplice de bronz din plăci subţiri triunghiulare terminate cu un capăt oval, prevăzute cu trei orificii la extremităţi şi decorate pe margine de jur împrejur cu proeminenţe mici executate în tehnica „au repoussé". In afară de acestea, printre oasele scheletului s'au găsit mai multe mărgele de sticlă, dintre care unele poleite cu aur şi una spiralică de bronz, risipite dintr'un şirag, purtat probabil la gât.

Din această dare de seamă asupra săpăturilor arheologice dela Truşeşti din 1951 se desprind o serie de rezultate, deosebit de importante pentru treapta mijlocie a barbariei din Nordul Moldovei.

In primul rând aceste rezultate privesc aşezarea neolitică din faza Cucuteni A, care este obiectivul cel mai important de pe Ţugueta.

Triburile neolitice, care au locuit în această aşezare, au avut strânse legături cu triburile tripoliene şi chiar cu triburile mai îndepărtate, din Estul Mediteranei şi Egeea, după cum o dovedesc idolii de tip troian.

Rezultatele obţinute până acum la Truşeşti impun continuarea cercetărilor. In primul rând va trebui să se termine suprafaţa începută în 1950 şi apoi să se sape în continuare spre Est, lămurindu-se întinderea aşezării şi eventual fortificarea ei cu unul sau mai multe şanţuri de apărare, ca şi alte aşezări neolitice cucuteniene. In felul acesta, în 1952 se va obţine planul complet al urmelor de locuire dintr'o suprafaţă mai mare şi se vor putea verifica şi completa datele relative la sistemul de construcţie a locuinţelor. In afară de aceasta, pentru o mai bună precizare a aspectului hallstattian din cimitirul de pe Ţugueta va trebui să se extindă cercetările şi în aşezarea hallstattiană din vale, de pe terasa-grind „la movilă".

VALEA JIJIEI IV

SĂPĂTURILE DELA CORLĂTENI (DOROHOI)

Şantierul Valea Jijiei şi-a continuat şi în acest an lucrările începute în anul 1949 la Corlăteni, Dorohoi. S'a săpat în aşezarea numită de localnici „pe ţarină", care aparţine epocii orânduirii comunei primitive. Primele sondagii făcute în 1949 [1] au avut ca rezultat identificarea unei aşezări din faza de tranziţie a culturii ceramicei pictate, denumită Cucuteni-A-B, şi a unui strat de cultură din vremea migraţiunii popoarelor. In 1950 s'au reluat săpăturile [2]: aşezarea a fost secţionată transversal prin şanţul I, săpătura concentrându-se în partea de NV şi SV, unde s'au desvelit ruinele a şapte locuinţe neolitice şi una din epoca prefeudală (sec. IV e. n.). Totodată s'a constatat prezenţa unui strat de cultură din prima epocă a Fierului. Atenţia colectivului a fost îndreptată în prima linie asupra locuirii neolitice. Gruparea locuinţelor îngăduia ipoteza unei dispoziţii circulare a întregei aşezări şi observaţiile făcute în cursul lucrărilor au deschis un număr de probleme a căror rezolvare rămăsese rezervată cercetărilor viitoare.

Săpăturile din anul 1951 au reluat în primul rând problemele legate de aşezarea neolitică şi în al doilea rând pe cele legate de locuirea din prima epocă a Fierului şi de cea prefeudală. Lucrările au fost executate între 1 Iunie şi 3 Septembrie. In cele ce urmează vom prezenta pe scurt rezultatele campaniei de săpături din 1951, tratând separat cele patru nivele de locuire întâlnite la Corlăteni.

Epoca neolitică

In stratul de cultură Cucuteni A-B s'au descoperit resturile a şapte locuinţe dintre care cele notate cu nr. 1, 2, 3, 4, sunt grupate în regiunea de NV, iar cele numerotate 6, 7, 8, în partea de SV a aşezării (vezi planul dela fig. 1). S'a continuat cercetarea problemelor puse în cam-

[1] S.C.I.V., I, 1, 1950, p. 30 şi urm.
[2] S.C.I.V., II, 1, 1951, p. 68 şi urm.

pania trecută, în legătură cu modul de construcție al caselor și cu organizarea în general a vieții în cuprinsul așezării neolitice, adăugându-se un număr de date noi cu privire la aceste probleme. Ipoteza grupării de ansamblu a locuințelor în cerc, făcută în campania trecută, a fost urmărită și întărită de cercetările făcute anul acesta. Locuințele se continuă din colțul de NV al așezării spre E: sunt cele notate cu nr. 1, 2, 3. La N de locuințele notate cu 2/1951 și B/1950-1951, s'au atins, pe latura de Vest a săpăturii, resturi din ruinele altor locuințe a căror situare vine în sprijinul ipotezei noastre.

In colțul de SV al așezării, casele se grupează pe latura ei de Sud. Spațiul cuprins însă între cele două regiuni săpate, cea dela NV și cea dela SV, spațiu cercetat prin șanțurile XV, XVII, XXIV și XVIII, se dovedește lipsit total de orice rest de locuință Cucuteni A-B. Acest loc liber pare să fie centrul sau „piața" în jurul căreia s'au grupat locuințele.

Ruinele caselor desvelite sunt în genere podele dreptunghiulare construite pe trunchiuri de lemne așezate pe direcția axului scurt al podelelor. S'a observat în mai multe cazuri, și anume pe latura lungă a locuinței, în porțiunea în care marginea podelei a fost perfect păstrată, putându-se astfel vedea golurile lăsate în lipitură de capetele trunchiurilor, cum această lipitură de lut se termină fără să fi învelit capetele trunchiurilor de lemn. Observația aceasta arată că extremitățile trunchiurilor de lemn nu erau libere. Aceasta s'ar datora poate faptului că întreaga talpă de trunchiuri a podelei era îngropată în pământ; în acest caz capetele trunchiurilor se sprijineau de pereții casetei săpate pentru îngroparea lor și nu puteau fi acoperite de lipitura de lut a podelei. In sprijinul acestei ipoteze vine și faptul că lipitura de lut a pereților zace la acelaș nivel cu lipitura podelei și nu la nivelul pe care au stat trunchiurile de lemn. Observația va trebui verificată prin secțiuni, atunci când vom întâlni o situație mai clară.

O altă problemă, care se schițase încă de anul trecut, era aceea a modului în care au fost construiți pereții. Din observațiile făcute până acum constatăm în primul rând că erau folosite în acest scop nuele. După urma pe care acestea au lăsat-o pe lipitura de lut, se pare că erau așezate una lângă alta și nu împletite. In numeroase cazuri ni s'au păstrat dealungul marginilor podelei resturi din lipitura de lut a pereților și anume talpa acestei lipituri (fig. 2, 2) ; ea zace direct pe pământ și este alcătuită de fapt din două lipituri care erau aplicate din două părți pe șipci sau nuele așezate dealungul laturilor podelei. Presupunem că la anume distanțe erau așezați pari verticali, care se încheiau între ei cu șipci sau pari așezați orizontal și ale căror urme s'au păstrat pe cele două lipituri alăturate. Șipcile și parii erau așezați la distanțe de câțiva cm de marginea podelei, deoarece șipca orizontală apare îmbrăcată cu lut, și pe latura ei dinspre podea și în afară. Intr'un singur caz ni s'au păstrat resturi din lipitura pereților pe latura scurtă a unei locuințe; lipitura arăta urma unor lemne despicate și așezate pe o direcție care cade perpendicular pe latura casei. Nu știm în ce măsură această observație trebue socotită drept o indicație certă și în ce sens.

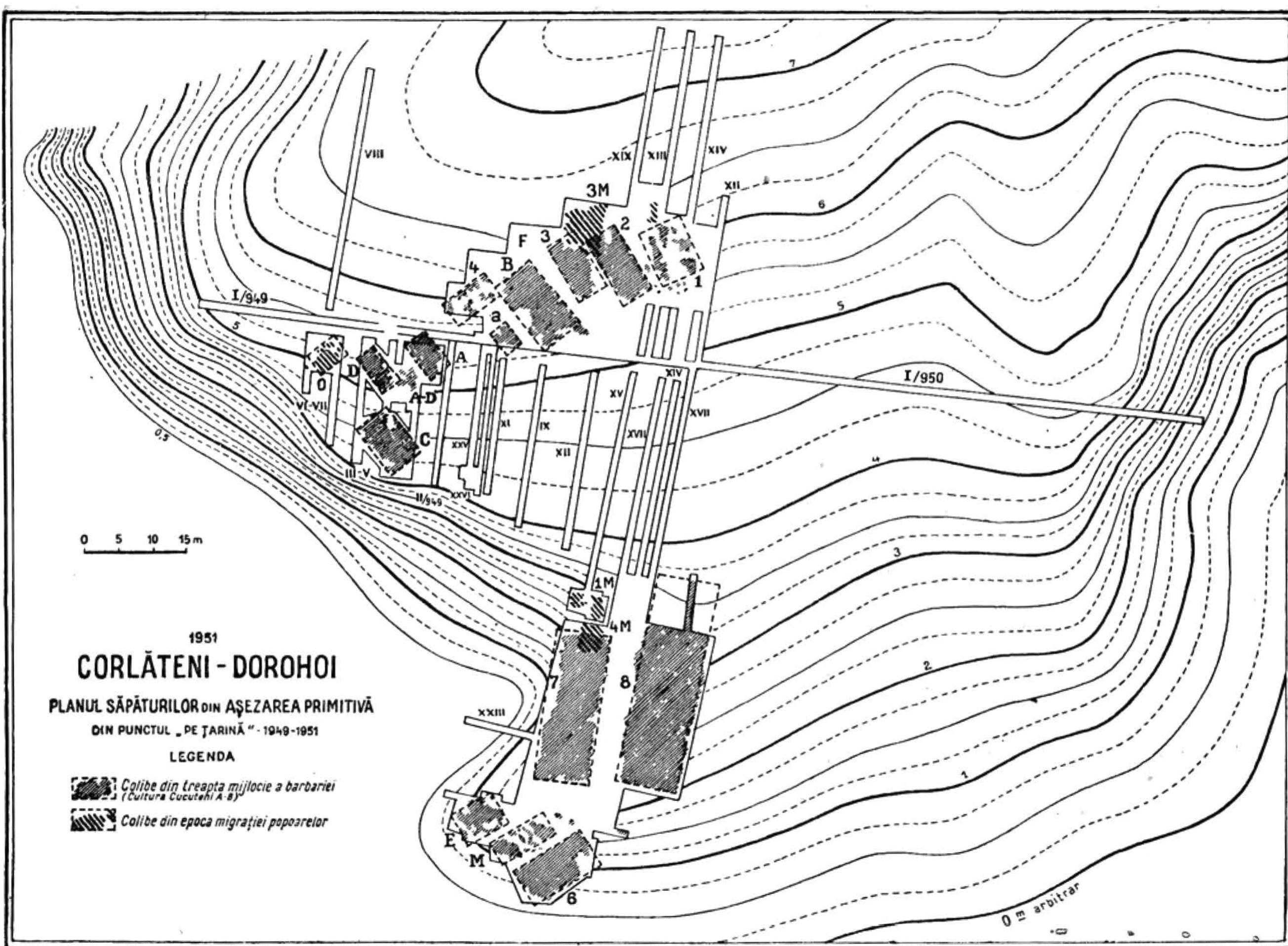

1951
CORLĂTENI - DOROHOI
PLANUL SĂPĂTURILOR DIN AŞEZAREA PRIMITIVĂ
DIN PUNCTUL „PE ŢARINĂ" - 1949-1951
LEGENDA
Colibe din treapta mijlocie a barbariei (Cultura Cucuteni A-B)
Colibe din epoca migraţiei popoarelor
0 5 10 15 m
0 m arbitrar
I/949
I/950
II/949
3M
1M
4M
A-D
VIII
XIX
XIII
XIV
XII
XV
XVII
XXIII
XXVI

Fig. 1

Pe podeaua fiecărei locuinţe s'a găsit câte o „sobă" de lut. Aceste construcţii erau făcute direct pe podea şi aşezate de obiceiu spre latura de Răsărit a podelei. Ele constau dintr'o platformă rectangulară de lut

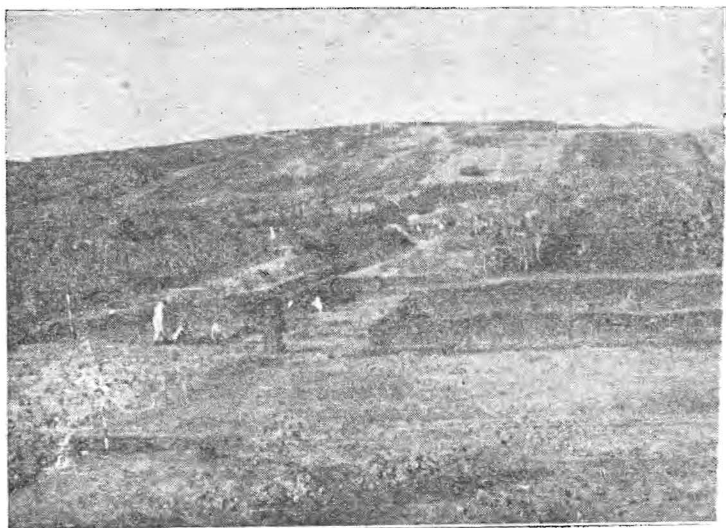

Fig. 2

cu colţurile rotunjite, a cărei lungime de latură este de aproximativ 1,20—1,30 m şi înălţimea de 8—10 cm. Platforma este îmbrăcată pe părţile ei laterale de 2—3 lipituri, una din acestea fiind mai groasă

(3—4 cm). „Sobele" caselor nr. 2 şi nr. 7 au fost păstrate mai bine: pe latura lor dinspre interiorul casei se desface din colţul platformei de lut o gardină care cuprinde în faţa sobei o porţiune dreptunghiulară (fig. 2, 3).

In suprafaţa îngrădită se trăgea, probabil, jăratecul din focul de pe vatră. Din resturile păstrate ale acestor construcţii nu putem şti dacă erau sau nu acoperite. Singurul indiciu care ne-ar putea îndrepta spre această ipoteză este faptul că lipitura cea groasă care înconjoară platforma de lut are marginea de sus ruptă; s'ar putea ca din această lipitură să fi crescut un acoperiş.

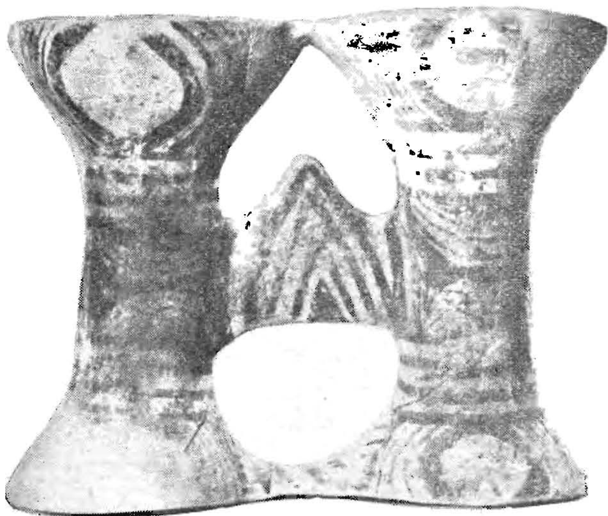
Prezenţa vetrelor în cuprinsul sau în afara locuinţelor a fost una din problemele urmărite anul trecut, dar care rămăsese complet nerezolvată. Locuinţa nr. 3/1951 a avut pe podea o vatră cu trei făţueli de lut aşezate fiecare pe câte un strat de cioburi. Vatra a fost de formă rectangulară cu colţurile rotunjite şi înconjurată de o gardină înaltă de 10—12 cm. Pe două din laturile ei s'au păstrat resturile unei laviţe de lut, înaltă de 20 cm. In trei din colţurile gardinei şi lângă ea, s'au găsit urmele a trei pari în podeaua de lut a casei. Gardina vetrei a fost construită din vălătuci şi mici coloniţe de lut aşezate vertical care alcătuiau o armătură rezistentă, peste care s'a lipit cu lut din amândouă părţile. Intreaga construcţie a fost făcută pe podeaua de lut a casei. Situaţia întâlnită aici a fost deosebit de interesantă, dar resturile descoperite erau în bună parte distruse; lucrul se datoreşte faptului că totul a fost aşezat pe un loc unde sub podeaua locuinţei se găseau două gropi mai vechi, peste care s'a prăbuşit podeaua împreună cu vatra şi cu părţi din laviţă. Foarte aproape de vatră se găsea o râşniţă de piatră situată în cuprinsul locuinţei. Este singurul caz, dar foarte clar, întâlnit până acum la Corlăteni, al prezenţei vetrei în interiorul locuinţei. S'ar putea ca funcţiunea pe care o avea vatra să fi fost împlinită şi de construcţiile pe care le-am numit „sobe" şi care nu lipsesc din nici una din locuinţele Cucuteni A-B dela Corlăteni.

Suprafaţa unei locuinţe din cultura Cucuteni A-B, la Corlăteni, variază între 18 şi 76 m². Remarcăm însă, ca un caz cu totul excepţional, locuinţa nr. 7, a cărei întindere ocupă o suprafaţă de 200 m², şi locuinţa nr. 8 a cărei podea ocupă o suprafaţă de aproape 350 m². Această din urmă locuinţă a fost desvelită numai în parte, iar în rest, cercetată printr'un şanţ pentru a i se delimita suprafaţa. Neputându-se lucra anul acesta, a fost acoperită cu pământ. Datorită, în primul rând, mărimii cu totul neobişnuite a acestei case, ea constitue o descoperire unică până acum, în tot cuprinsul ariei de răspândire a aşezărilor cu ceramică pictată.

Casele de pe latura de NV a aşezării sunt orientate N-S iar cele din regiunea de SV sunt orientate E-V.

In cercetările anterioare făcute la Corlăteni, s'a constatat existenţa unei locuiri cu puţin anterioară aceleia ale cărei resturi de locuinţe au fost desvelite. Faptul este dovedit de prezenţa, sub podelele de lut, a unor resturi de chirpic provenite dela construcţii mai vechi, a unor gropi, vetre şi a altor ruine din construcţii anterioare.

Amintita diferenţă de orientare a caselor s'ar putea explica prin

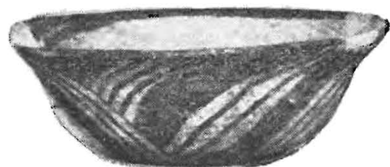
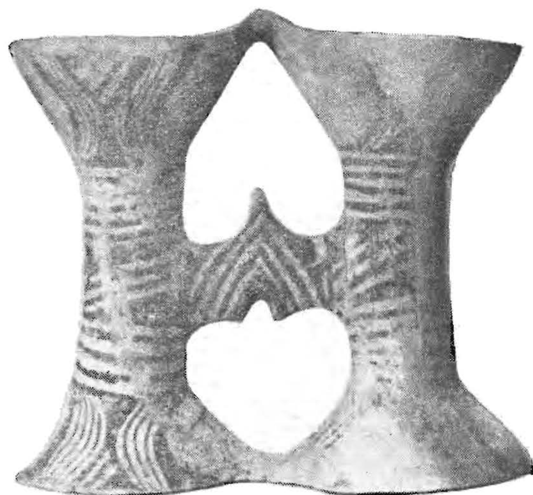

Fig. 3.

aceea că ele aparţin la două faze de construcţii. In grupa locuinţelor din colţul de NV al aşezării, aceea notată cu nr. 1 este orientată la fel cu locuinţele din grupa de SV a aşezării. Ea zace mai jos decât casele învecinate (nr. 2, nr. 3, B 1950—1951, nr. 4) şi este şi foarte prost păstrată faţă de celelalte. In cazul că locuinţa nr. 1 ar reprezenta resturile unei faze anterioare faţă de rest, s'ar pune încă problema unei a treia faze de construcţii, deoarece sub podeaua casei nr. 1 s'au găsit fragmente ceramice, bucăţi de chirpic şi vetre mai vechi. Observaţia este dată numai ca o ipoteză care urmează să fie verificată de cercetările viitoare dela Corlăteni.

Pentru studiul ceramicei pictate dela Corlăteni (fig. 3 şi 4), săpăturile din 1951 au dat la iveală forme noi: cupa cu picior, paharul cu picior, paharul de o formă desvoltată şi o variantă nouă a strachinei cu marginea îndoită. Aceste două din urmă reprezintă forme înaintate; strachina se apropie de grupa B a ceramicei pictate şi se va desvolta în cursul acelei perioade. Ca pictură, ceramica dela Corlăteni aparţine aproape în întregime unui stil care se leagă mai ales de stilul δ 1, definit de H. S c h m i d t, dar care lărgeşte considerabil limitele de variaţie ale acestei ceramice; mai puţin numeroase sunt fragmentele ceramice pictate în stilul α 1, şi foarte rare cele care ţin de grupa α 2. Impreună cu ceramica pictată, găsim şi fragmente numeroase ale grupei Cucuteni C, ornamentate cu scoica şi cu un instrument dinţat. In faza aceasta a ceramicei pictate, grupa Cucuteni C nu cunoaşte încă ornamentarea cu şnurul, nici chiar pe aceea considerată de obiceiu ca executată cu pieptenele şi care în realitate este făcută cu şnurul înfăşurat. Studiul ceramicei dela Corlăteni va duce la o lărgire a cunoaşterii, în special, a grupului pictat în stilul δ şi care va schimba în parte clasificarea pe stiluri aşa cum o cunoaştem până acum, a ceramicei pictate din faza de tranziţie Cucuteni A-B.

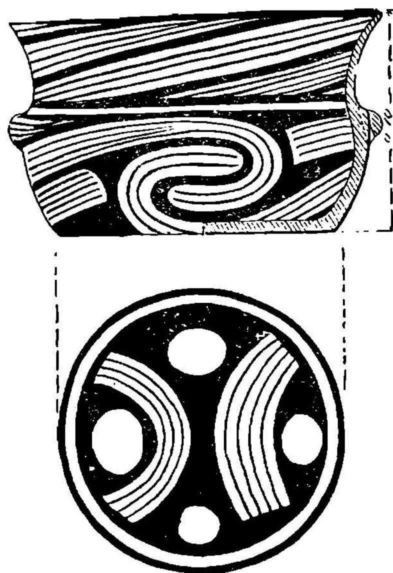

Fig. 4

Anul acesta s'a identificat pentru prima dată la Corlăteni un nivel de locuire care aparţine epocii Bronzului. Depunerea aceasta zace direct pe stratul de cultură Cucuteni A-B şi este suprapusă de un strat de cultură din prima epocă a Fierului.

Depunerea arheologică din epoca de Bronz conţine foarte multă cenuşă provenită desigur dela arderea colibelor făcute din crengi. Fragmentele din chirpic sunt extrem de rare. Depunerea mai consistentă a acestui nivel se găseşte în regiunea caselor 7 şi 8 Cucuteni A-B (în regiunea dinspre Sud a aşezării). Râşniţele de piatră şi numeroasele

oase de animale sunt mărturiile celor două îndeletniciri ale acestui grup: agricultura primitivă şi creşterea vitelor. Ca unelte s'au găsit împungătoare de os şi un cuţit curb de piatră caracteristic culturilor din epoca Bronzului. După materialul ceramic, este vorba de un grup al culturii Monteoru din Moldova de Nord. Ceramica (fig. 5) este caracterizată

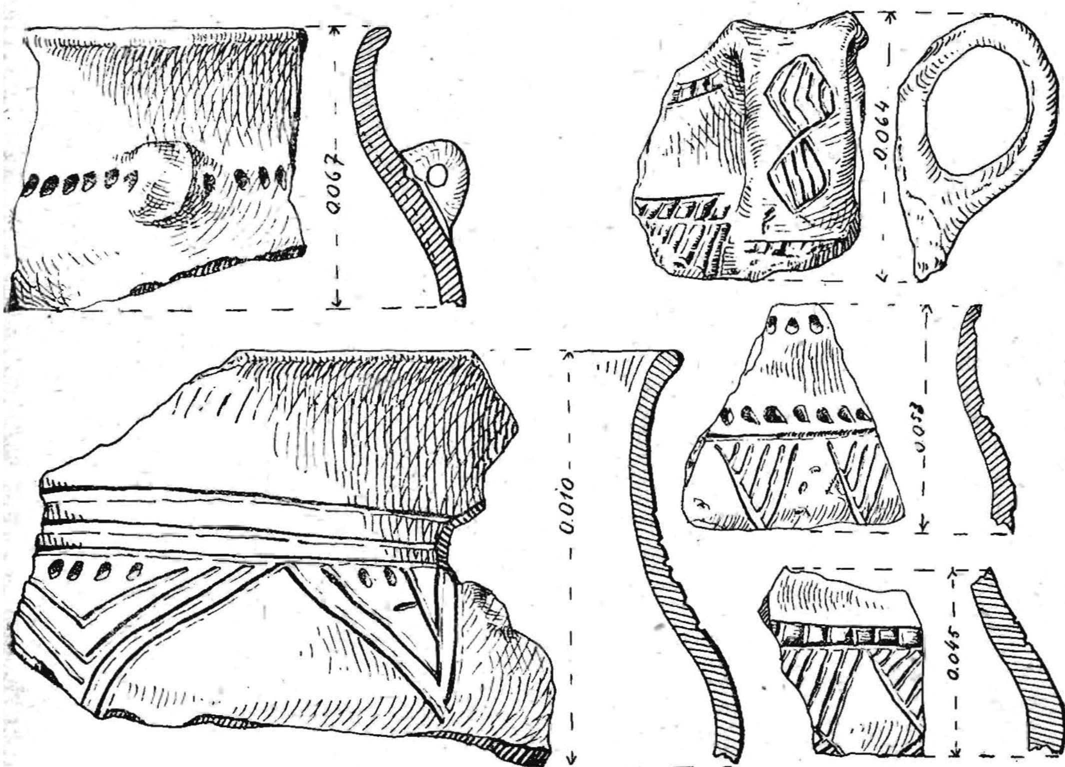

Fig. 5

prin vase mari cu gâtul înalt şi marginea îngroşată şi întărită printr'un brâu puternic reliefat. Alături de aceste forme, apar numeroase fragmente de ceşti cu toartă simplă, trasă din buză şi înălţată deasupra ei. Corpul ceştilor este rotunjit şi ornamentat cu caneluri realizate fie printr'o incizie în pasta moale formând un şir de şănţuleţe înguste, fie printr'o tehnică mai îngrijită, realizând canelura puţin adâncită, mai îngustă sau mai lată. Impreună cu acestea, apar fragmentele de ceşti decorate prin incizii simple continue sau uşor întrerupte. Motivele lucrate în această tehnică sunt triunghiuri haşurate sau benzi de linii incizate, linii paralele între care sunt incizate mici împunsături, şiruri de împunsături aşezate orizontal şi vertical pe buza sau pe gâtul vasului. Ceramica este lucrată dintr'o pastă amestecată cu pietricele mici şi cioburi

pisate, de culoare neagră în spărtură şi cenuşie, cu pete roşcate, la suprafaţă.

Cultura din epoca Bronzului dela Corlăteni se poate lega de ceramica găsită în cimitirul din epoca Bronzului dela Balinteşti-Covurlui. Din câte cunoaştem până în prezent, după cercetările făcute la Corlăteni, se pare că acest grup reprezintă un moment care ar corespunde cu sfârşitul primului nivel de locuire dela Sărata-Monteoru (Monteoru I) şi care va face o altă evoluţie dela această fază înainte, decât grupul dela Sărata-Monteoru, trecând mai curând la prima epocă a Fierului. Este de aşteptat ca recoltarea unui material mai bogat din această fază a epocii Bronzului la Corlăteni, să precizeze şi să adâncească interpretarea grupului respectiv, pe care, pentru moment, o formulăm în chipul arătat mai sus.

Stratul de cultură care aparţine epocii primului Fier a fost descoperit la Corlăteni prin săpăturile din anul 1950. Cercetările noastre din vara anului 1951 au articulat mai bine resturile de locuire din această vreme, datorită observaţiilor de ordin stratigrafic cât şi a materialului găsit. Depunerea cea mai bogată din această perioadă se găseşte în partea dinspre Sud a aşezării, acolo unde s'au identificat şi resturile de locuire anterioare, din epoca de sfârşit a Bronzului. S'au putut deosebi trei nivele de locuire, a căror depunere constă în cea mai mare parte din aglomerări de cenuşă în cuprinsul cărora sunt prezente şi celelalte resturi materiale care oglindesc viaţa din această perioadă. Oasele de animale, extrem de numeroase, pe care le găsim în această vreme, indică trecerea la o formă de viaţă mai mult păstorească.

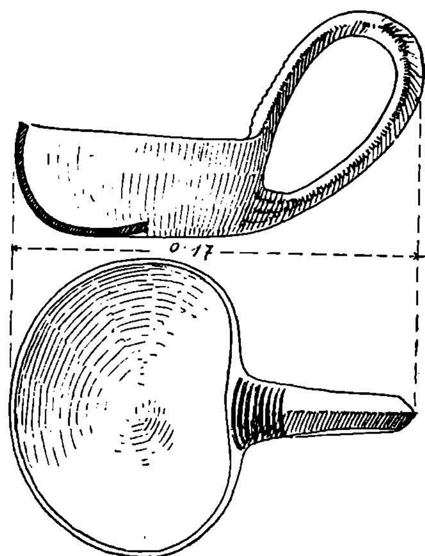

Fig. 6

In genere, în depunerea din prima epocă a Fierului lipseşte chirpicul. Se locuia în colibe făcute din crengi şi nuele, fapt căruia se datoreşte desigur şi cantitatea de cenuşă care se constată în stratul de cultură hallstattian.

Cel mai vechiu nivel de locuire hallstattian aparţine unui grup dela începutul acestei perioade, caracterizat prin prezenţa ceştilor cu toarte cu buton. Grupul este cunoscut sub numele de cultura de tip Noa. Cimitirul descoperit anul acesta la Truşeşti-Botoşani corespunde acestei faze de locuire. Ceramica are încă strânse legături cu formele din epoca Bronzului; sunt ceşti cu două toarte, trase din buza vasului. Marginea vasului este trasă peste braţul vertical al toartei formând o limbă ovală şi convexă care depăşeşte toarta. Faţă de toartele ceştilor găsite în cimitirul dela Truşeşti, cele dela Corlăteni par mai vechi, butonul

nefiind atât de desvoltat. Impreună cu acest tip de toartă, apare şi aceea cu butonul cilindric. Grupul acesta este însoţit şi de fragmente de vase cu marginea întărită cu brâu în relief, simplu sau alveolat.

Al doilea nivel de locuire hallstattiană cuprinde o foarte bogată ceramică canelată. Ca forme principale, s'au putut distinge urnele bitronconice cu caneluri orizontale pe gât, cu caneluri oblice şi cu proeminenţe pe corpul vasului, cupe (fig. 6) cu o toartă foarte înaltă, canelată şi cu creastă mediană, şi străchini cu marginea canelată orizontal la exterior. Această ceramică este lucrată dintr'o pastă foarte bine lustruită, adeseori

Fig. 7

Fig. 8

neagră la exterior şi gălbue în interior. Ea este însoţită de o ceramică lucrată mai puţin îngrijit, de culoare cenuşie cu pete negricioase, în care sunt lucrate ceşti cu toartă cu creastă şi vase cu profilul în S mult alungit şi cu marginea întărită şi brâu în relief. Grupul ceramic caracterizat de urnele bitronconice, cu marginea desvoltată şi răsfrântă în afară, este documentat şi în următorul strat de cultură din prima epocă a Fierului, care este şi ultimul din această vreme la Corlăteni, unde întâlnim însă şi forme care reprezintă un regres faţă de formele anterioare (fig. 7 şi 8). Vasele bitronconice îşi pierd din forma bine articulată pe care o întâlnim în faza anterioară, iar canelurile sunt realizate doar prin simple şanţuri. Din această ultimă fază de locuire din epoca primului fier, s'a găsit, în lărgirea făcută între şanţurile XVII—XVIII, resturile unei construcţii de chirpic, a cărei funcţiune nu a putut fi lămurită. Ceeace s'a păstrat este o placă rectangulară construită din boţuri de lut amestecat cu paie, aşezate în aşa fel încât rezervau canale. Peste acestea s'a găsit o lipitură de lut fără paie, care păstra în cuprinsul ei urma unor nuele subţiri aşezate orizontal. Lângă această construcţie a fost o vatră

de lut peste care erau căzute bucăţi de chirpic cu urme de nuele. Astfel de bucăţi de chirpic, cu urme de nuele şi de vergi mai groase s'au găsit multe şi în regiunea de Vest a plăcii, împreună cu fragmente de ceramică arsă secundar.

In acelaş complex a fost şi o râşniţă de piatră, un percutor şi o grămăjoară de cărbuni. Chirpicul cu urme de nuele provine probabil dela acoperişul acestei construcţii. S'ar putea ca placa de chirpic să reprezinte resturile unui cuptor; prezentăm această interpretare doar ca o ipoteză, deoarece situaţia nu a fost destul de clară pentru a putea întregi construcţia.

Fig. 9

Observaţiile date mai sus, în legătură cu prima epocă a Fierului la Corlăteni, sunt incomplete, deoarece sunt construite pe situaţii care nu au fost totdeauna sigure. Rămâne ca cercetări viitoare să verifice observaţiile de ordin stratigrafic făcute pentru această perioadă de timp şi să ajute şi la cunoaşterea mai completă a conţinutului ei.

Pentru depunerea din această vreme semnalăm două unelte caracteristice: acul de os şi capul de omoplat dinţat a cărui întrebuinţare nu o cunoaştem.

Ultimul nivel de locuire din aşezarea dela Corlăteni aparţine epocii migraţiei popoarelor (sec. IV e.n.). In anul acesta s'au desvelit resturile a trei locuinţe şi numeroase vetre. In genere, stratul de cultură din această vreme este răvăşit de lucrările agricole. Locuirea mai intensă din această vreme a fost în regiunea dela Nord de şanţul I, unde s'au găsit ruinele a două locuinţe şi patru vetre. Resturile acestor locuinţe constau din bucăţi de chirpic cu urme de nuele, care provin din lipitura de lut a pereţilor. Pentru construirea pereţilor erau folosite nuele şi pari de lemn pe care apoi se lipea cu lut, uneori chiar cu două rânduri de lipituri. Nu avem niciun indiciu cu privire la podelele caselor. Se folosea desigur terenul natural, curăţit. Casele erau mici ca dimensiuni; folosim pentru cunoaşterea acestui fapt dimensiunile date de suprafaţa acoperită cu lipitura de lut a pereţilor căzuţi. Ca orientare par să fi avut faţa spre Sud-Est, deoarece vetrele sunt tot mereu, în cuprinsul ruinelor rămase, spre latura de Nord a ei. Vatra este prezentă în fiecare locuinţă şi construită tot mereu pe o mică podea de pietre de formă ovală, peste care se lipea cu lut. Uneori se foloseau, pentru aceste mici podele, cioburi sau prundiş. La apus de locuinţele Cucuteni A-B nr. 2 şi 3, în suprafaţa F, s'a găsit un grup de patru vetre podite cu pietre şi care mai păstrau încă foarte mici porţiuni de lipitură cu lut. In jurul lor au fost numeroase fragmente ceramice.

Desvelirea, pe suprafaţă mai mare, a locuinţelor din această vreme ar întregi planul general al aşezării din epoca prefeudală. Ceramica (fig. 9) găsită anul acesta completează datele cunoscute până acum,

atât prin forme şi variante noi cât şi prin motive executate prin incizie, stampare şi prin lustruirea suprafeţei vasului.

Observaţiile care privesc caracterul social-economic al grupului se găsesc în raportul anterior.

Raportul de faţă a prezentat pe scurt rezultatele obţinute de lucrările făcute în vara anului 1951, la Corlăteni. Ele sunt întemeiate în bună parte pe observaţiile făcute în timpul lucrărilor şi care vor fi întregite cu cercetarea mai atentă a materialului găsit. Pentru cultura cu ceramică pictată, săpăturile dela Corlăteni au adus o preţioasă contribuţie: aşezarea este una dintre cele mai bine păstrate şi reprezintă un grup deosebit, caracteristic Moldovei de Nord, în cuprinsul fazei de tranziţie Cucuteni A-B. Cercetată în întregime, aşezarea va putea forma obiectul unei monografii care să împlinească, alături de aceea a aşezării Cucuteni A dela Hăbăşeşti, cunoaşterea culturii Cucuteni.

A doua problemă, deosebit de importantă, care trebue urmărită la Corlăteni, este legată de epoca Bronzului. După trei ani de cercetări în valea Jijiei, se părea că această perioadă nu este documentată în regiune. Descoperirea dela Corlăteni dovedeşte însă existenţa locuirii în epoca Bronzului.

Depunerea din prima epocă a Fierului reprezintă o locuire foarte bogată şi desvoltată în trei faze. Noi săpături în acest loc, întemeiate pe cercetarea stratigrafică a materialului, vor contribui la cunoaşterea primei epoci de Fier în Moldova de Nord şi a evoluţiei parcurse în cuprinsul acestei perioade.

Epoca prefeudală este încă o problemă de seamă din istoria patriei noastre, pentru care locuirea dela Corlăteni poate aduce o bună contribuţie.

Importanţa aşezării dela Corlăteni rezidă în împrejurarea că ea prezintă unele situaţii unice până acum, menite să rezolve în special probleme referitoare la epoca neolitică, dar şi problemele legate de epoca Bronzului şi cea a primului Fier. Acest fapt recomandă o grijă deosebită în tratarea şi urmărirea problemelor în cursul cercetărilor viitoare.

VALEA JIJIEI V

DESCOPERIRILE ARHEOLOGICE DELA HOLBOCA, RAIONUL IAŞI, REGIUNEA IAŞI

Săpăturile efectuate în 1949 şi 1950, în bazinul Jijiei, de şantierul al cărui nume, „Valea Jijiei", se leagă direct de obiectivul său, nu au putut cuprinde — cum era şi firesc, — unele din numeroasele probleme care răspundeau la statornicirea diferitelor societăţi omeneşti, aparţinând diferitelor trepte de evoluţie, în acest spaţiu. Deaceea în 1951, în planul de lucru al şantierului, s'a hotărît ca în afară de săpăturile noi dela Truşeşti şi Larga Jijia, care în primul rând atacau aşezări legate de treapta mijlocie a barbariei, să se deschidă un şantier-sector,

care să aibă ca temă principală cercetarea unei necropole corespunzând în timp primelor veacuri ale erei noastre.

Pentru acest motiv, s'a ales un bot de deal, semnalat de mai mulţi ani ca cimitir antic, din satul Holboca, comună aşezată la 6,5 km ESE de Iaşi, pe şoseaua ce duce la Cristeşti-Ungheni, în imediată apropiere de confluenţa Jijiei cu Bahluiul.

Incă dinainte, şi mai recent în 1950, cu prilejul lucrărilor de cale ferată şi de şoseluire, se precizase pe acest bot de deal — de unde se scoseseră mari cantităţi de pământ — un cimitir care, după resturile de schelete şi obiecte de inventar, indica pe de o parte prezenţa unor morminte din epoca migraţiilor, pe de altă parte existenţa unor înmormântări mai vechi. Din nefericire, dealul — care în 1943 avusese forma unui pinten ce înainta lin, circa 50—70 m spre Sud, în lunca Bahluiului, din linia deluroasă dintre Dancu şi Cristeşti — rămăsese, după ultimele lucrări de şoseluire, din 1950, o simplă înălţime aliniată în faţa şoselei, cu coame largi, dar care spre versantul din spre luncă era tăiat abrupt ca o coastă râpoasă. Astfel, din platoul de pe vârful dealului, unde era fixat cimitirul, se tăiase mai mult de jumătate, încât şansele noastre erau destul de limitate. Dacă satisfacţia de a avea rezultate favorabile ne era precupeţită, ne rămânea însă obligaţia de a cerceta de urgenţă acest complex, înainte de distrugerea sa totală. Prin urmare, şantierul a trebuit să execute o săpătură de salvare (fig. 1).

In funcţie de spaţiul limitat care rămăsese pe platoul dealului circa 500 m², s'au deschis la început 3 şanţuri (I—III) paralele cu direcţia NNV—SSE, dintre care două secţionau câmpul plat până în râpă, iar al treilea trecea peste o uşoară mamelonare din colţul extrem sud-vestic al platoului. Ulterior, în timpul săpăturii, s'au mai trasat încă 4 şanţuri (IV—VII), fie pentru urmărirea com-

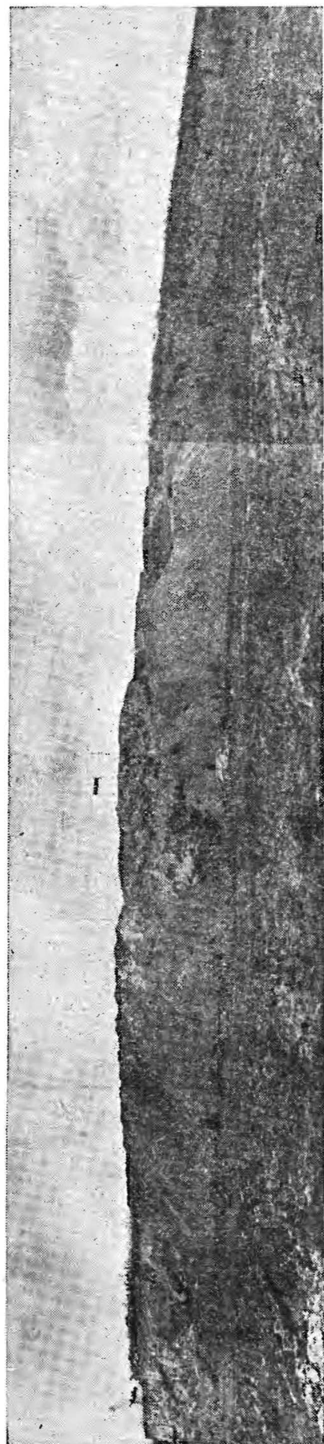

Fig. 1

plexelor găsite, fie pentru determinarea marginilor necropolei. In profilul şanţului III, s'a observat că mamelonul amintit era de fapt o movilă foarte teşită, care fusese mai mult de jumătate distrusă, odată cu botul de deal. Acest fapt ne-a făcut să integrăm în cercetările noastre şi restul de movilă, aproape până la săparea totală (fig. 2).

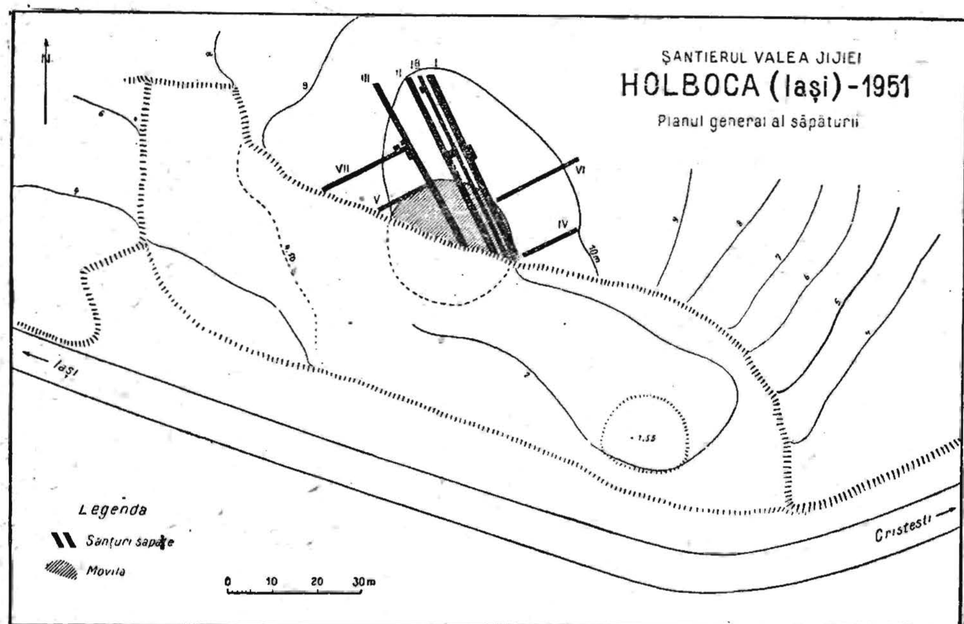

Fig. 2

Rezultatele culese în aproape 7 săptămâni de lucru, între 15 Iunie—28 August, nu corespund în totul temei propuse, după cum se va vedea, şi se grupează, pe scurt, în următoarele complexe: a) în movilă, sub nivelul solului, s'a descoperit un grup compact de morminte cu ocru; b) în mantaua tumulului şi pe tăpşanul de deal, s'au dat la iveală morminte de inhumaţie şi incineraţie, din prima epocă a Fierului; c) un singur schelet, aparţinând epocii migraţiilor, a fost aflat pe platou; d) două morminte prefeudale târzii s'au găsit în mantaua movilei; e) câteva inhumaţii neprecizate s'au aflat în câmp; f) un nivel de locuire sărac şi o locuinţă care corespund secolului IV e.n., al cărui centru de aşezare se află la 200 m Est de necropolă; g) câteva bordee şi gropi româneşti contemporane dela sfârşitul secolului XIX (fig. 3).

Din punct de vedere stratigrafic, sub humusul recent, urmează nivelul de locuire din epoca migraţiilor, care se află atât pe platou cât şi deasupra movilei originare. Acesta are o grosime care variază între 0,10—0,40 m. In capătul de Sud al şanţurilor I—II, îi corespunde o locuinţă bogată în ceramică, oase de animale şi cenuşă. Sub nivelul de cenuşă al epocii migraţiilor, urmează o depunere castanie-găbuie, — humusul vechi — gros de 0,60—0,90 m, în care, pe platou, s'au aflat

ȘANTIERUL VALEA JIJIEI

HOLBOCA (Iași) - 1951

N

0 2 4 6 8 10 m

Curba de 10 m (arbitrară)

I Ia II III IV V VI VII

LEGENDA

◇ Morminte prefeudale târzii (sec. X-XI e.n.)

⊔ Mormânt anterior sec. IV e.n.

〰 „ prefeudal din sec. IV e.n.

□ Morminte din prima epocă a fierului

△ Morminte cu ocru

Locuință migrații

Bordeie românești

Gropi românești

„ moderne

Teren nesăpat

Fig. 3

mormintele hallstattiene. Mai jos, gradat, începe lutul viu. Bordeele şi gropile româneşti au spart în multe locuri nivelul sec. IV e.n. şi pe acel următor, castaniu-gălbui, ajungând uneori până la pământul nemişcat (fig. 4).

In privinţa bordeelor şi gropilor româneşti, având în vedere data lor recentă, avem puţine lucruri de spus. In colibele de formă pătrată, sau uşor ovală, s'au găsit numeroase fragmente de unelte scoase din uz, de fier sau oţel, fragmente de vase cu smalţ, sau arse la negru şi roşu, obiecte casnice sau de uz personal, ca pipe sau breloculri, etc. O monetă turcească de argint, care fusese folosită ca cercel probabil, in-

HOLBOCA - 1951 Porţiune din profilul peretelui de Vest al şanţului III

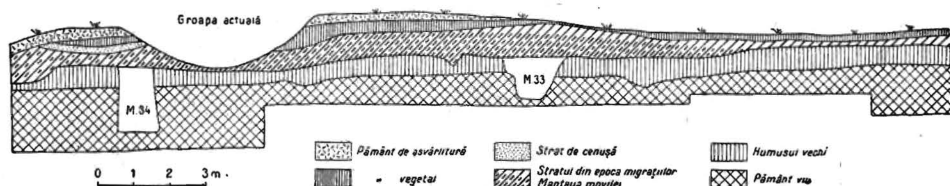

Fig. 4

dică jumătatea secolului XIX, însă un degetar de aluminiu dă o dată care corespunde secolului nostru. Gropile se aflau în bătătura bordeelor şi erau extrem de bogate în oase de animale domestice, în special cornute. Multă cenuşă şi lemne arse.

Nivelul de locuire din epoca migraţiilor e sărac. Foarte puţine fragmente ceramice indicau, acolo unde stratul nu se mai distingea, că el totuşi exista. A fost însă foarte util, căci datorită lui s'a putut constata măcar epoca relativă a unor înmormântări cu caracter nesigur.

Locuinţa izolată a aceluiaş nivel este caracterizată printr'o ceramică deosebit de abundentă. Fragmente din forme de vase specifice sec. IV e.n., de tipul cu pasta netedă cenuşie, dintre care nu lipsesc farfuriile plate sau adânci cu buza uşor inelată sau cu faţete pe pântece; fragmente de căni sau de recipiente de dimensiuni mari sunt amestecate printre altele de aceeaşi pastă cenuşie dar sgrunţuroasă, cu mult degresant de pietricele, obicinuită vaselor-borcane, străchinilor adânci sau vaselor de mari dimensiuni. Este de observat că în afară de o plăsea mică de cuţit, o sulă de os şi o rondelă mică de piatră, nu s'a mai găsit nicio unealtă sau obiect de uz casnic; în schimb nu lipsesc oase de animale, cai, porci, cornute. Locuinţa nu avea chirpic, dar abunda în cenuşă, care pătrundea până la nivelul inferior castaniu-gălbui (fig. 5 a — 5 b).

Toate înmormântările cu ocru au fost găsite exclusiv la baza movilei la diferite adâncimi, în lutul galben. Din 16 morminte cu 21 de

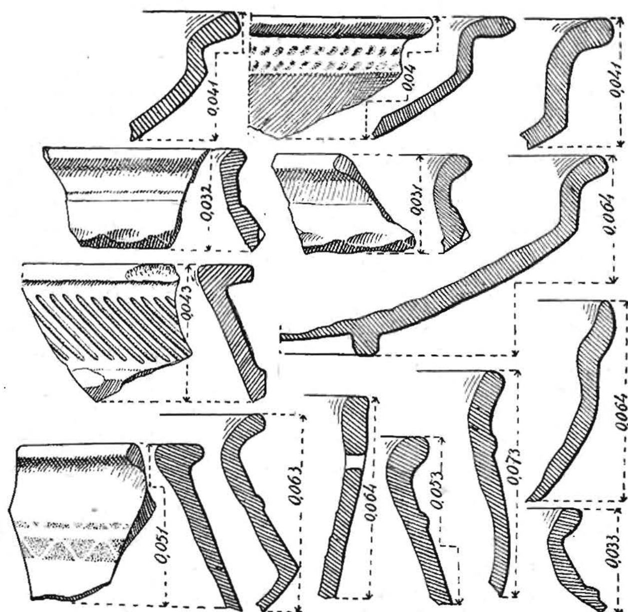

0,041
0,04
0,041
0,032
0,031
0,064
0,043
0,064
0,051
0,063
0,064
0,053
0,073
0,033

Fig. 5 a

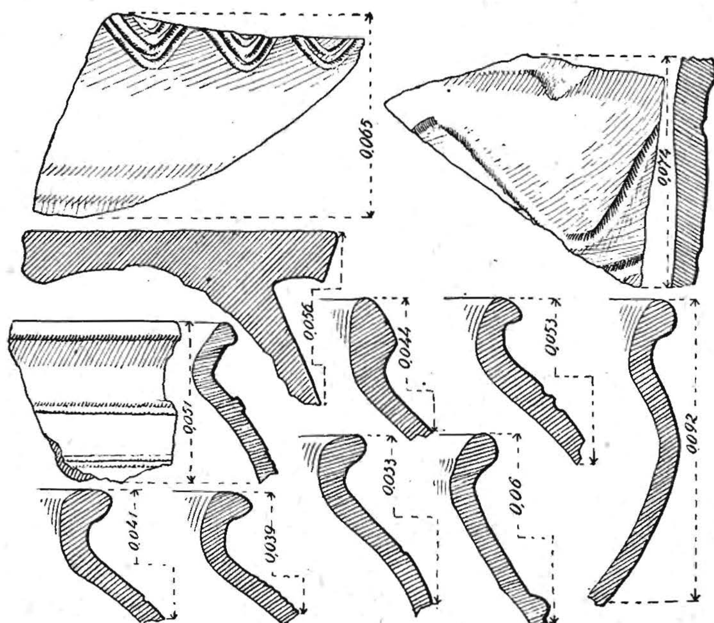

0,065
0,074
0,056
0,044
0,053
0,051
0,092
0,041
0,039
0,033
0,06

Fig. 5 b

schelete, se pot deosebi după rit, orientare și inventar, trei grupe cu caractere specifice.

Prima grupă este constituită de morminte colective (M. 21—22; M. 23—24—25; M. 28—29—30). Scheletele erau întinse pe spate, acoperite cu puțin ocru roșu, cu urme de lințoliu pe patul de zăcere. Membrele superioare erau întinse în lungul corpului sau aduse pe bazin.

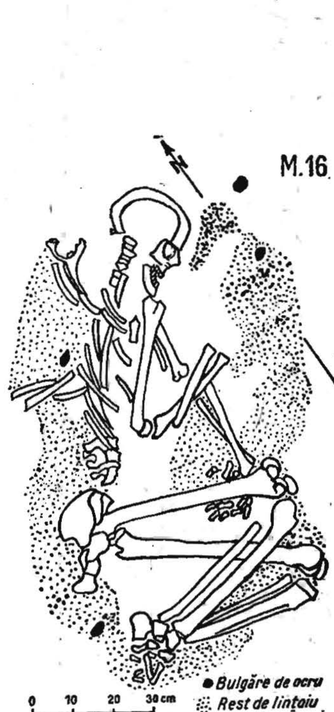

Fig. 6

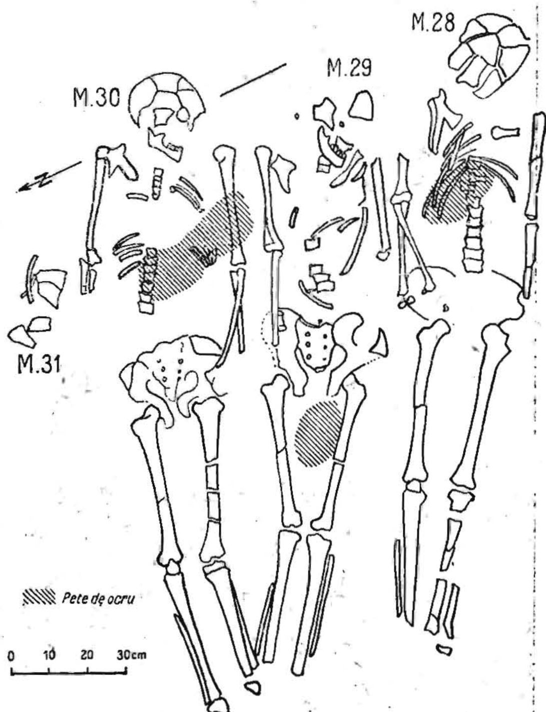
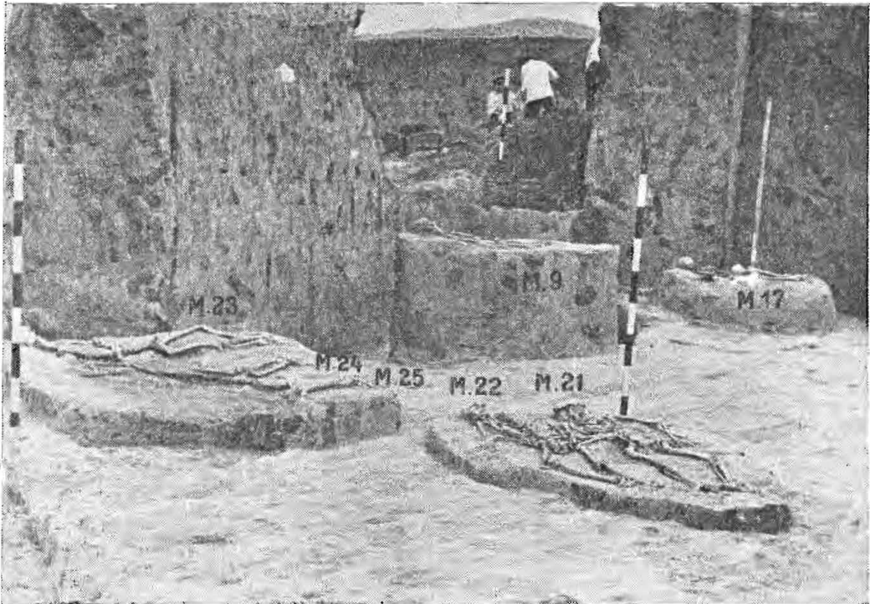

Fig. 7

Picioarele zăceau întinse ori căzute lateral din poziția lor inițială. Lungimea scheletelor variază între 1,71—1,92 m. Mormintele nu posedă niciodată inventar (fig. 7, 8, 9).

Tot în grupa de față, deși sunt morminte individuale, trebue încadrate M. 33 și M. 36, având în vedere poziția lor de zăcere, același ocru sărac, urme de preș și lipsa de inventar. In funcție de adâncimile la care au fost săpate mormintele, se poate observa că M. 21—22; M. 23—24—25; M. 33 au fost descoperite la același nivel (1,50 m), în timp ce M. 28—29—30 și M. 36 au fost aflate între 0,70—0,83 m. Orientarea variază la fiecare înmormântare.

A doua grupă conține morminte individuale, cu scheletul așezat pe stânga, puternic chircit, cu o mână sau amândouă aduse spre torace. Lungimea scheletelor între 1,85—1,99 m. Orientarea capului ENE. Adâncimea variază între 2,08 și 2,20 m. Mormântul 6 avea scheletul acoperit cu puțin ocru și păstra sub el ușoare urme de lințoliu. Lângă o coastă de oaie — ca ofrandă — din dreptul mâinilor, era așezat un

M.17

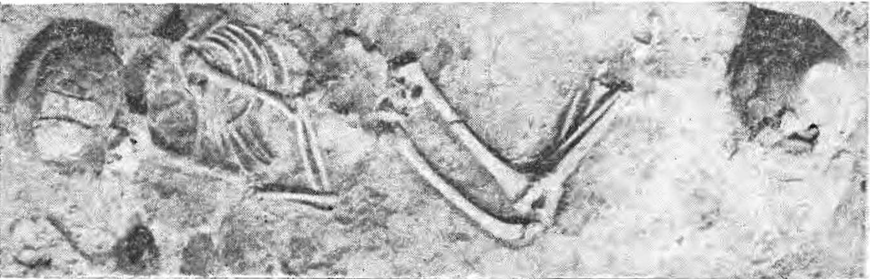

M.9

Fig. 8

vas cu toartă. M. 16 era acoperit din abundenţă cu ocru şi atât pe patul de zăcere cât şi pe schelet, se cunoşteau urmele de ţesătură ale linţoliului (fig. 6, 9).

Grupa a treia posedă morminte tot individuale, dar de această dată cu scheletele aşezate pe dreapta, chircite lax. Totdeauna, mâna dreaptă era întinsă în lungul corpului, iar stânga trecută peste torace şi aşezată peste antebraţul primei. Lungimea scheletelor variază între 1,50—1,61 m. Pe patul de zăcere se găsea o grămăjoară de ocru, dar scheletul nu era vopsit. S'au constatat slabe urme de linţoliu. Toate mormintele, M. 9, M. 34, M. 35, M. 37, M. 43, posedau ca inventar funerar câte un vas de formă diferită, dar lucrate într'o tehnică aproximativ identică. Recipientul era aşezat în faţa capului. Numai M. 9 face excepţie dela acest obiceiu, căci în faţa capului era aşezată o măciucă de granit, iar vasul se afla la picioare. Adâncimile la care au fost aflate mormintele variază între 0,82—1,51 m; diferă de asemenea şi orientările (fig. 8, 9, 11).

Celelalte morminte cu ocru nu se pot încadra direct în grupele arătate. Totuşi M. 17, a cărui poziţie oscilează între acea întinsă pe spate şi acea uşor întoarsă pe stânga şi după lipsa de inventar, se apropie de prima grupă. La fel M. 38, cu scheletul aşezat pe stânga semi-lax, are asemănări cu grupa a treia.

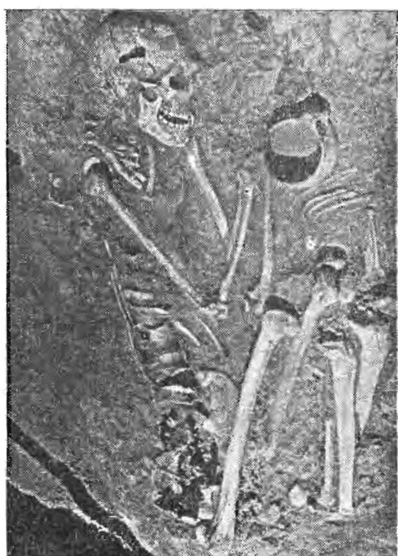
Restul mormintelor, M. 11, M. 26 a, M. 31 şi M. 32, în afară de faptul că posedau urme de ocru pe oase, nu pot fi luate în discuţie, fiind deranjate sau deteriorate, ori de alte înmormântări mai târzii, ori distruse de remanieri moderne.

Insăşi după cele trei grupe fixate mai sus, trebue să admitem că înmormântările din movilă au fost făcute în diferite faze. Intrebarea e, când s'au făcut primele — ceeace antrenează dela sine ridicarea movilei (nu e cazul moviliţelor separate) — şi care sunt acele înmormântări? Răspunsul nu e uşor. Totuşi un indiciu nu lipseşte. In lutul galben de sub movilă s'au găsit izolate, la adâncimi proprii mormintelor cu ocru, o dălţiţă de menelit şi un fragment dintr'un vas ce aparţine culturii ceramicei pictate (faza nu se poate preciza). Deşi nu putem afirma că cei doi martori pot să hotărască data post-Cucuteni-Tripolie, pentru mormintele cu ocru dela Holboca, putem să întrevedem o paralelă cu descoperirile dela Glăvăneştii-Vechi, unde mormintele cu ocru erau posterioare locuinţelor Cucuteni B. Este şi mai greu de precizat care sunt primele înmormântări, deoarece movila fiind distrusă mai mult de jumătate, ne lipseşte conspectul general. Dacă admitem însă existenţa unui mormânt principal, pentru care se va fi ridicat movila (fapt confirmat, în Moldova, în patru cazuri la Glăvăneştii-Vechi şi Corlăteni), atunci acesta trebue să fi fost în regiunea distrusă a ei, dar destul de apropiat de limita de Sud a porţiunii păstrate. Mormintele imediat mai târzii — dacă nu cumva simultane cu mormântul principal — trebue socotite acelea colective sau individuale, atribuite de noi primei grupe [1].

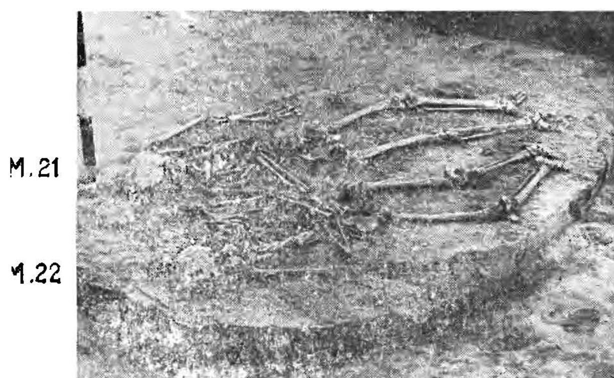
---

[1] Cazurile se repetă la Glăvăneştii-Vechi, la Corlăteni şi la Valea Lupului, dar numai pentru mormintele individuale.

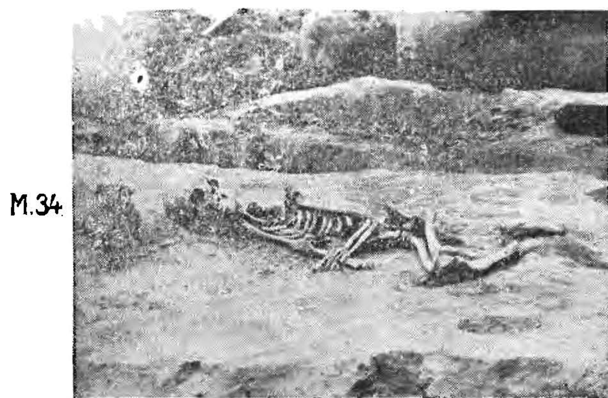

M. 6

M. 21

M. 22

M. 34

M. 37

Fig. 9

Mormintele din a doua grupă având oarecare diferenţe între ele, nu sunt mai uşor de plasat în timp, dar în orice caz nu s'ar părea să fie mai vechi decât primele şi neîndoios sunt anterioare celora din ultima grupă.

Ultima grupă este confirmată şi întărită (deşi există deosebiri de amănunt) de descoperirile anterioare. Şi la Glăvăneşti, şi la Corlăteni, şi la Valea Lupului, a fost constatat acelaşi tip de înmormântare, cu scheletul chircit, semi-lax sau lax, culcat pe o parte şi cu un vas drept inventar funerar. Pot fi socotite ca înmormântări mai tardive — într'o vreme care, după cum indică şi inventarul ceramic, aparţine ultimelor momente ale neoliticului şi primelor începuturi ale epocei de Bronz — dacă nu reprezintă în acelaşi timp, faţă de celelalte înmormântări, îngropări ale unei populaţii mai apropiată de băştinaşi care, din punct de vedere social, vor fi avut altă poziţie.

Mormintele din prima epocă a Fierului au fost constatate mai întâi pe platou, în şanţurile I, II, III şi VII şi apoi în mantaua movilei. In total s'au descoperit 15 schelete. Distribuirea lor în teren şi orientarea nu pot da niciun indiciu asupra unor înmormântări regulate. De altfel, din cauză că o bună parte din morminte sunt prost păstrate, găsindu-se adesea numai fragmente de schelet, nu se poate preciza totdeauna poziţia de înmormântare. Inhumaţiile din câmp zac la adâncimi ce variază între 0,53—1,18 m. Gropile de morminte sunt acoperite permanent de banda îngustă a depunerii de locuire din epoca migraţiilor. In şanţul I şi în imediata apropiere, în şanţul II, s'au găsit masate 4 schelete de copii, dintre care unul cu inventar (M. 1) ; mormintele au fost însă deranjate de o înmormântare posterioară, aşa încât numai un singur schelet (M. 2) mai poate indica poziţia chircită pe stânga. Intr'o casetă a şanţului III a fost aflat, la o adâncime de 1,05 m, un schelet cu capul orientat SSE, care aparţinea probabil unei femei în vârstă. Scheletul e culcat pe dreapta, chircit uşor, având în faţa capului un vas fragmentar, iar în regiunea toracelui un ac, sau un rest de colier de bronz, cu capul înfăşurat în patru spire (fig. 10, 12). Poziţia membrelor superioare şi inferioare, cât şi a bazinului, dovedesc o îngropare destul de brutală, care de altfel a fost agravată şi de câteva gropi de şobolan.

In şanţul VII, din apropiere, a mai fost găsit un schelet, M. 27, orientat cu capul către NNV. Avea aceeaşi poziţie de chircire uşoară, însă pe stânga. Mâinile erau ridicate în faţa corpului, iar picioarele zăceau aproape paralel, formând între femure şi tibii un unghiu aproape drept. Ceva mai sus de cap, la aproape jumătate de metru, era aşezat, ca prinos, un vas mic bitronconic, lucrat dintr'o pastă cenuşiu gălbuie. Adâncimea — 1,18 m (fig. 10, 12).

Mormintele din movilă variază ca adâncime de îngropare între 0,30—0,60 m. Cum s'a mai spus, niciunul nu pătrunde mai jos de mantaua tumulului. Din cauza micii adâncimi, toate sunt prost păstrate, iar unele chiar deranjate. S'a putut totuşi constata aceeaşi poziţie de chircire, care variază când pe stânga (M. 39, M. 40), când pe dreapta

M.35

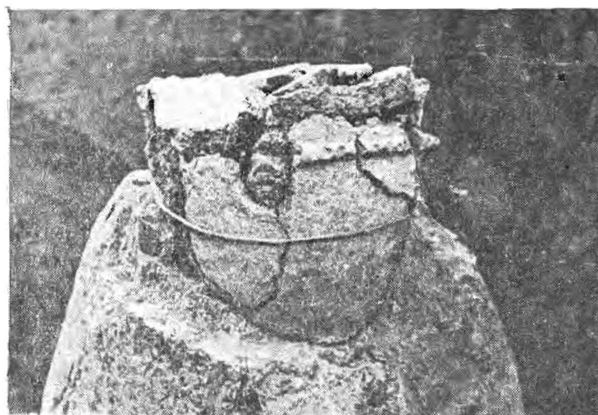

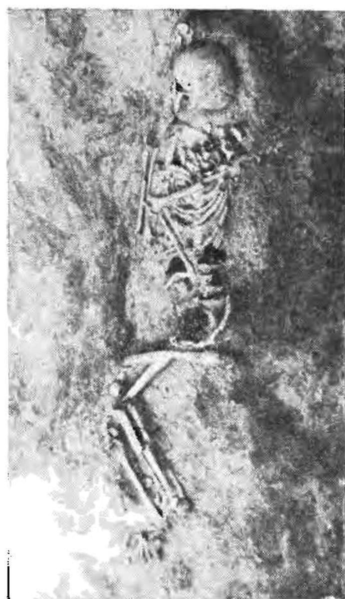
M.33

M.27

M.5

M.7

Fig. 10

(M. 20, M. 42). Orientările diferă. Trei morminte posedau ca inventar un mic vas aşezat, ca deobicei, în faţa capului (M. 13, M. 40, M. 41). Din nefericire, mormântul cel mai bine conservat (M. 20), schelet de adolescent, nu poseda niciun obiect în jur, aşa că a putut fi considerat ca hallstattian datorită numai poziţiei sale tipice şi adâncimii obişnuite.

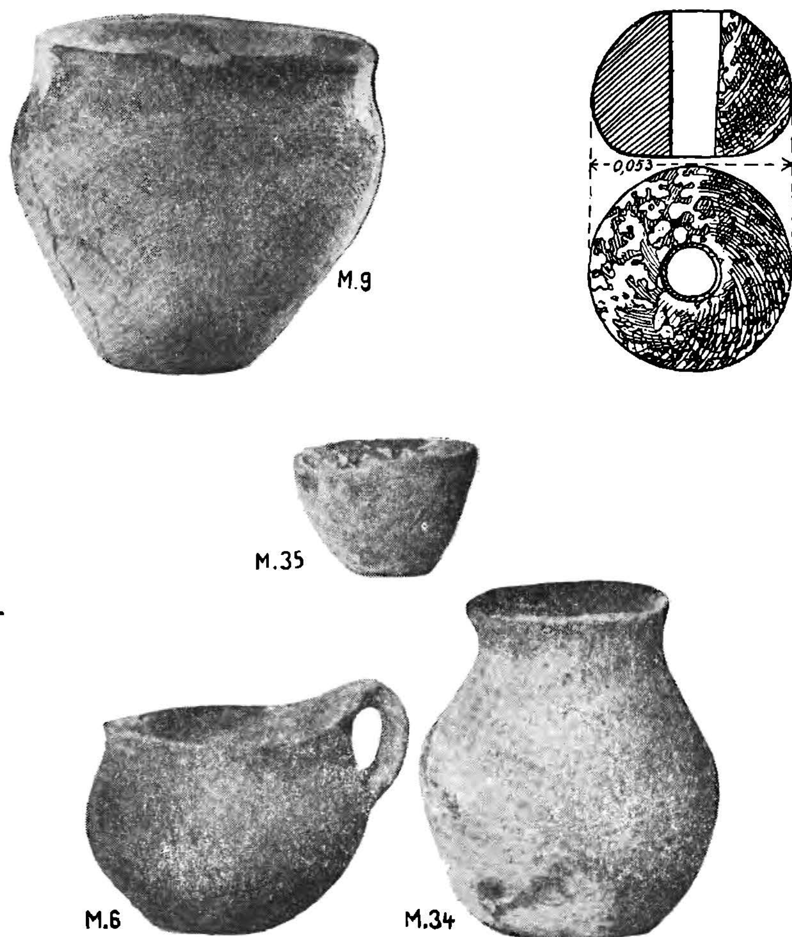

Fig. 11

In două cazuri, atât în câmp cât şi în movilă (M. 8 şi M. 14), s'au descoperit numai vasele mormintelor, fără urmă de schelet. Explicaţia că acestea ar fi fost măcinate mai mult ca altele, deşi nu este convingătoare, trebue acceptată ca valabilă, până la alte dovezi. Vasele sunt caracteristice primei epoci a Fierului, deşi nu repetă formele deja întâlnite la celelalte morminte (fig. 12). Către capătul de Sud al şanţului II, deci în movilă, a fost descoperit un mormânt dublu de copii (M. 4-a —b), a căror poziţie se abate dela aceea obişnuită a hallstattienilor dela Hol-

boca, deoarece scheletele, foarte apropiate unul de altul, sunt întinse pe spate, orientate cu capetele spre VSV şi nu posedă niciun inventar. Doar faptul că adâncimea (— 0,60 m) e obişnuită acestor morminte şi în special că groapa mormântului a fost săpată înainte de a se depune nivelul de locuire din epoca migraţiilor, poate pleda în favoarea datării lor în prima epocă a Fierului.

Fig. 12

In imediata apropiere a mormântului de mai sus, a fost descoperit un mormânt de incineraţie (M. 5), care constă dintr'un vas tronconic cu buza crestată şi decorat pe pântece cu un brâu alveolar aplicat, întrerupt din loc în loc de mici aripioare. In vas se afla un pachet de oase semicalcinate şi o lamă de cuţit de fier, arsă. Urna era acoperită cu un fund de vas mai mare (fig. 11).

După cum s'a văzut în descriere, în necropola hallstattiană sunt prezente amândouă riturile funerare, inhumaţia şi incineraţia. Ele nu corespund însă aceleiaşi faze. Vasele aflate în mormintele de inhumaţie — căniţa cu toarta uşor înălţată, cupa înaltă cu tortiţele desfăcute mult de corpul vasului (M. 14), sau cupa cu cele două toarte rupte (M. 1), păhărelul bitronconic (M. 27) — indică o perioadă timpurie a treptei superioare a Barbariei, în care nu sunt străine însă elementele proprii epocii Bronzului. Acul, sau colierul, de bronz (M. 7) e şi el o tradiţie

a epocii Bronzului, însă numărul învârtiturilor spiralei este destul de îndepărtat față de tipul clasic, ceeace ar indica tot o fază timpurie a Hallstattului (fig. 12).

Mormântul de incinerație nu poate fi datat decât după urnă. Forma tronconică, brâul și buza crestată corespund tipologic unei faze mai târzii a epocii prime a Fierului, dacă nu începuturilor epocii următoare, La Tène.

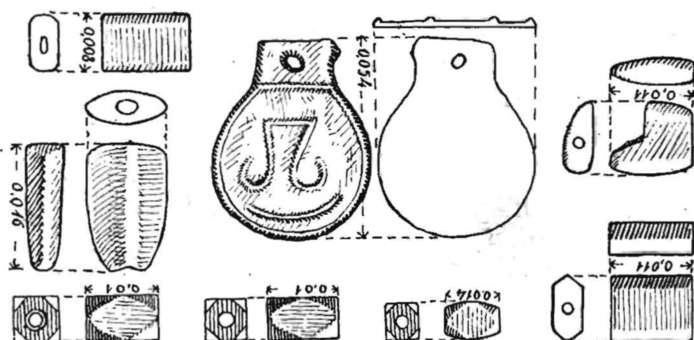

Fig. 13

Singurul mormânt aparținând epocii migrațiilor a fost găsit în capătul extrem nordic al șanțului I a (M. 12), deci pe platou. Din nefericire, aparține unui copil, al cărui schelet prost păstrat nu ne poate da aproape niciun indiciu. Canalele de șobolan au deranjat și puținele oase rămase, încât abia se poate preciza că scheletul era întins pe spate și avea capul orientat spre Nord. In regiunea toracelui s'au găsit, la demontare, patru perle mici de sticlă, de formă sferică, acoperite cu foiță de aur, iar lângă tibia dreaptă, o mărgea albă de calcar.

Deși nu provin din săpătură, trebue să menționăm aici câteva obiecte care aparțin unui alt mormânt din epoca migrațiilor — ce se afla pare-se în movilă — și care a fost distrus în 1950 de gropile de împrumut. Este vorba de o oglindă de metal alb, de tipul numit sarmatic sau pontic, găsită împreună cu șapte mărgele de sticlă, dintre care trei octogonate, două cu secțiune hexagonală și două cu secțiune lenticulară (fig. 13).

Fără îndoială că după mormântul aflat de noi și după obiectele menționate nu putem data decât cu aproximație epoca mormintelor. In U.R.S.S. sunt cunoscute oglinzi de tipul acesta începând din secolul III e.n. până în sec. IV e.n. In Ungaria, numeroasele morminte sarmatice, datate pe baza monetelor în sec. IV e.n., posedă adesea — în afară de vase — perle de tipul octogonat sau sferic. O descoperire inedită, din 1948, dela Călărași, r. Călărași, reg. Ialomița, a unui mormânt cu schelet feminin, având craniul deformat fronto-occipital, conținea

înafară de două căni, câteva perle octogonate şi o oglindă [1]. Datarea sa corespunde tot sec. IV e.n. Pe teritoriul Moldovei, necropola de incineraţie dela Vârtişcoi şi mai recent dela Poeneşti corespunde aceluiaşi secol. Până la elemente mai precise, socotim că şi mormintele dela Holboca revin tot sec. IV e.n.

Mormântul (M. 3 b) care, după cum s'a menţionat mai înainte, deranjase cele trei schelete hallstattiene (M. 2, M. 3, M. 3 a) din şanţul I, nu poate fi datat decât foarte aproximativ. Este vorba de scheletul unui *foetus* aşezat pe spate şi orientat VNV—ESE, ale cărui oase firave au fost strivite, în ciuda stratului de pământ de deasupra, de o massă de pietre aşezată peste acesta ca acoperământ. Cum mormântul nu poseda niciun inventar, singurul indiciu pentru fixarea sa în timp ar fi: e posterior mormintelor din prima epocă a Fierului deoarece le-a deranjat; e anterior însă stratului din epoca migraţiilor, căci nivelul superior al gropii mormântului e acoperit de acest strat.

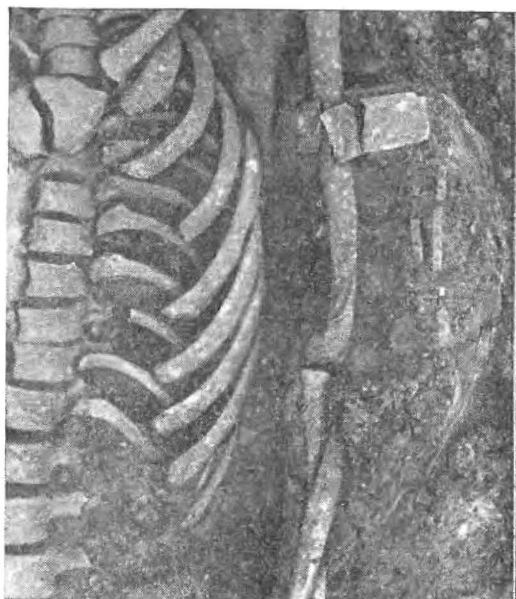
Ultimele înmormântări dela Holboca corespund epocii prefeudale târzii. In mantaua movilei, la distanţa de circa 5 m unul de altul, s'au descoperit două morminte de inhumaţie (M. 19 şi M. 26), cu scheletele întinse pe spate şi cu capetele orientate spre Est. Mâinile zac în lungul corpului, iar picioarele fie aşezate drept, fie încrucişate deasupra labelor. Scheletul M. 26 aparţine unui bărbat, căci lângă tibia dreaptă erau aşezate patru săgeţi de fier, plate, de formă rombică, iar peste piciorul drept, peste mâna stângă şi pe torace, se aflau plăsele de os dela un arc. Lângă mâna stângă mai avea un junghier cu lama de fier şi plăsele de os, ultimele fiind decorate cu cercuri incizate cu punct. La fel era ornamentată şi placa de os aşezată peste mână. In regiunea urechii drepte s'a găsit un cerceluş din fir de metal alb torsionat (fig. 14 şi 15). Celălalt mormânt era lipsit de inventar.

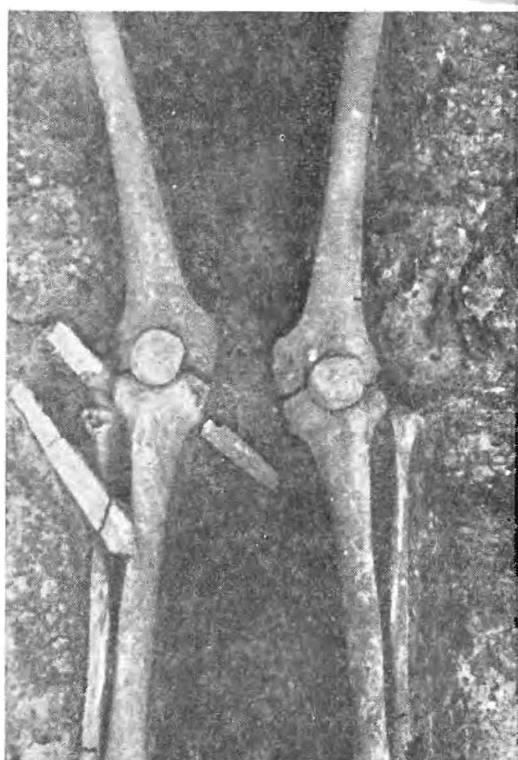
Morminte de tipul acesta sunt frecvente în restul ţării şi în special în R. P. Ungaria, unde sunt de obiceiu atribuite epocii arpadiene, sec. XI e.n. Ele au ca inventar aceleaşi săgeţi caracteristice şi plăsele de os dela arc. Deosebirea constă însă în faptul că multe morminte arpadiene posedă în plus spada, piese de harnaşament — zăbale şi scări de şea — şi destul de frecvent, cercelul cu codiţa răsucită în S. Ar trebui aşadar, după inventarul găsit la Holboca, să admitem că mormântul aparţine nu unui cavaler, ci unui pedestraş, unui arcaş care probabil nici nu avea o obârşie comună cu Maghiarii, ci era un simplu localnic folosind armele vremii.

Cum s'a văzut, dealul dela Holboca a servit în patru etape diferite ca cimitir. După rezultatele noastre însă, reiese că numai două par să fi fost de lungă durată, în speţă epoca mormintelor cu ocru şi aceea din prima epocă a fierului. Celelalte au folosit numai ocazional tăpşanul de deal şi movila. Din punct de vedere arheologic, rezultatele cele mai importante le oferă mormintele cu ocru. Descoperirea a trei sisteme de inhumaţie, destul de deosebite, care probabil vor fi coexistat într'o du-

[1] In colecţia Muzeului Naţional de Antichităţi, Bucureşti.

M.26

Fig. 14

rată de timp nu prea lungă, lasă să se întrevadă pe de o parte o varietate de concepţie ritual-cultică destul de avansată, care îşi are explicaţie numai pornind dela un stadiu de divizare socială proprie şi specifică acestor populaţii în migraţie dela sfârşitul neoliticului, pe de altă parte un contact cu populaţiile locale sedentare, indiferent dacă acesta

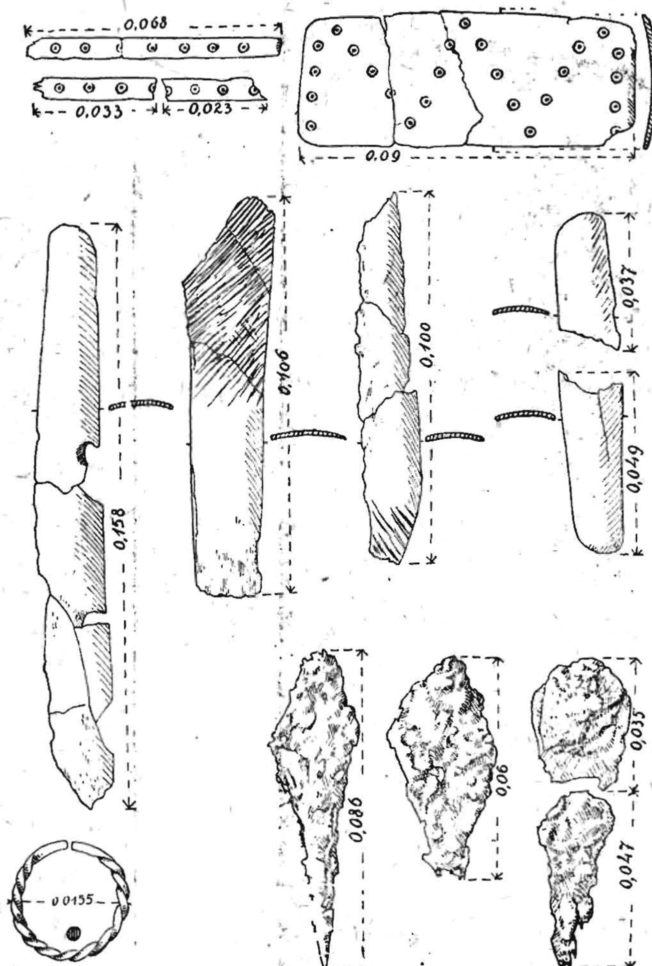

Fig. 15

era permanent sau intermitent. Mormintele colective sau individuale, care conţin în genere schelete a căror înălţime medie trece de 1,75 m, totdeauna întinse pe spate şi aşezate la adâncimi unde solul este complet nemişcat, dispreţul faţă de inventarul funerar obişnuit, ne dă posibilitatea să vedem în aceşti indivizi pe adevăraţii oameni ai stepei şi în acelaşi timp pe conducătorii lor care nu cunosc şi nici nu înţeleg rostul de a aduna în morminte obiectele obişnuite din timpul vieţii, aşa cum făceau localnicii. Ei îşi au viaţa alături de turmele lor, dorm şi se hră-

nesc în câmp liber şi se mută din loc în loc, doar în funcţie de păşuni, de câmpii mai mănoase. Numai contactul mai îndelungat cu populaţiile sedentare i-a putut face să-şi alieneze în parte obiceiurile, de aceea vedem pe unii din ei că încep să folosească ritul înmormântării chircite, în care totuşi nu lipsesc elemente tradiţionale: linţoliul şi vopsirea cadavrelor cu ocru. Abia într'o fază mai târzie se ajunge la înmormântarea frecvent chircită, cu inventar (vase, arme sau obiecte mai de preţ).

Cimitirul din prima epocă a Fierului, care a folosit fără deosebire şi platoul şi movila, ne pune la dispoziţie primele date mai clar observate cu privire la ritualul funerar din perioada respectivă, în regiunea de Nord a Moldovei. Din nefericire, rezultatele sunt diminuate din cauza proastei conservări a scheletelor şi de faptul că cea mai mare parte din necropolă a fost distrusă. De aceea nici nu putem şti dacă urna de incineraţie reprezintă un caz izolat, sau făcea parte dintr'un grup de morminte, aparţinând unei faze târzii.

Mormintele din epoca migraţiilor, deşi ar fi trebuit să constitue obiectivul principal al cercetărilor, nu au dat rezultatele aşteptate. Impresia noastră e că acestea se aflau pe pintenul de deal ce înainta mai adânc în luncă, dacă nu şi în bună parte în movila distrusă. De asemenea nu s'a putut constata nici raportul dintre aşezarea din sec. IV e.n. şi aceste înmormântări, fapt care ar fi oferit o bună ocazie pentru datarea lor, cel puţin în Moldova.

Cele două schelete prefeudale târzii constituesc de fapt o noutate. Pentru prima dată se constată în Moldova astfel de morminte. Caracterul lor destul de apropiat, după inventar, le leagă de bazinul Tisei şi Dunării mijlocii; dar după cum s'a remarcat, ele pot fi încadrate ca aparţinând unor localnici care doar foloseau armele vremii.

Celelalte complexe arheologice întâlnite accidental, ca depunerea de locuire din epoca migraţiilor din vecinătate, în necropolă, nu au avut decât rolul de a plasa în timp, mormântul anonim care deranjase grupul de morminte hallstattiene; iar locuinţa din capătul sudic al şanţurilor I şi II, în afară de o cantitate apreciabilă de ceramică şi multe oase de animale, nu a dat nimic deosebit. Bordeele şi gropile româneşti sunt prea recente ca să suscite vreun interes special.

Colectivul de cercetări arheologice al Academiei R. P. R. — Şantierul Valea Jijiei.

УЧАСТОК РАСКОПОК ВАЛЯ ЖИЖИЕЙ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В течение кампании 1951 г. предварительной анкетой была установлена деятельность на археологическом участке, в рамках которой были идентифицированы и исследованы на местах многочисленные поселения эпохи варварства, дофеодального периода и феодальной эпохи.

С целью более точного изучения проблем, относящихся к началу и эволюции неолитического комплекса Кукутень-Триполие, были произведены археологические раскопки в Ларга Жижиа (новый археологический участок), в Корлэтень (продолжение раскопок 1949—1950 гг.) и в Тру-

шешть (участок, открытый в 1951 г.). Были также произведены в Холбоке предохранительные раскопки. Работы проведенные в Корлэтень и в Трушешть, Ларга Жижиа и Холбоке, помогли поставить и осветить некоторые проблемы, относящиеся к быту в Валя-Жижией в течение эпохи бронзы и первой эпохи железа.

В настоящем сообщении представлены предварительные результаты археологических исследований, а также и результаты раскопок в Ларга-Жижиа, Трушешть, Корлэтень и Холбока.

Ввиду организации и расширения археологических раскопок в долине Жижии, в течение месяца мая была исследована сама долина Жижии; а также соседние долины Сихней и Бахлуй, и часть молдавского плоскогорья между этими долинами.

В 28 местностях были отождествлены 72 поселения, из которых 24 относятся к неолитической эпохе и распределяются по материальным культурам: 2 поселения — культуры Криша; 3 поселения — докукутенской культуры; 5 поселений — эпохи Кукутень А; 2 поселения — эпохи Кукутень А—В; 10 поселений — эпохи Кукутень В и 3 — неопределенных с этой точки зрения поселения.

Были также установлены 16 поселений первой эпохи железа, 18 поселений миграционной эпохи и 14 поселений — времен феодального строя.

Были отождествлены 5 некрополей и два трупосожженных погребения, а также некоторое количество курганов; отмечается, что не всюду возможно вполне точно указать на датировку или эпоху культуры, которой они принадлежат.

При зондированиях в Ларга Жижиа, особое значение придавалось двум вопросам: стратиграфическому взаимоотношению культуры линейной керамики и докукутенской культуры, а также получению, по мере возможности, многочисленных данных относительно курганов галлштаттского пепла, прозондированных впервые на территории Румынской Народной Республики. К сожалению этот вопрос не был разрешен и выполнение задания было отложено на будущее время. Зато была найдена обособленная докукутенская культура и таким образом дана возможность установить сродство одной из разновидностей керамики с известной на молдавской территории культурой Криша, обнаруженной при раскопках в Валя Жижией, а для другой разновидности — тесную связь с керамикой культуры Бояна (вариант холмистой области). Равным образом несколько находок линейной керамики, которую склонны рассматривать как предшествующую докукутенской эпохе, и несколько остатков культуры Кукутень В относят к средней ступени варварства — неолиту; отмечаются также три погребения с охрой. Что же касается курганов с трупосожженными погребениями, второй эпохи железа, то они со всех точек зрения напоминают курганы, называемые зольниками, на северо-востоке Советского Союза. Редкие находки, относящиеся к IV веку н. э., являются позднейшими остатками человеческих поселений вблизи Ларга Жижиа.

Приблизительно на 4 км южнее села Трушешть, на правом берегу Жижии, находится возвышенность «Цугуета», свидетельствующая о суще-

ствовании средней террасы вдоль берегов Жижии. Раскопками, предпринятыми в 1951 г. Академией Румынской Народной Республики, было установлено существование значительного поселения культуры Кукутень А, разрозненных остатков времен культуры Кукутень В, кургана конца неолита, или даже начала эпохи бронзы, могильника позднейшего периода эпохи бронзы и начала галлштаттского периода, а также нескольких остатков эпохи переселения народов, возможно, сарматских.

В поселении Кукутень А было исследовано 7 прямоугольных жилищ размером от 30 до 96 кв. м, подобных триполийским платформам, несколько пристроек, несколько частично просверленных пластинок, вероятно, от печей для обжига глиняной посуды, а также многочисленные ямы Кукутень А.

На основании остатков жилищ были произведены интересные наблюдения о сооружении стен и полов и особенно о положении стен в отношении пола. Бревна полов иногда были непосредственно наложены на остатки жилищ, принадлежащих равным образом кукутенской фазе А.

Из инвентаря, обнаруженного до настоящего времени в неолитическом поселении Трушешть, вытекает, что он представлен аспектом культуры Кукутень А, выявляющим в первую очередь ассоциацию расписной керамики Кукутень А и керамики с нарезным орнаментом.

Поселение фазы Кукутень В бедно представлено керамикой Кукутень В и С.

Были произведены интересные наблюдения относительно сооружения кургана. Отмечается, что не было найдено ни одного погребения. Относительно датировки, благодаря стратиграфическим наблюдениям можно сделать вывод, что курган относится к более поздней фазе, чем Кукутень В, и к более ранней, чем галлштаттский могильник. Можно предположить, что курган относится к временам находящихся в нем комплексов погребений с охрой, то есть к периоду конца неолита или даже начала бронзы.

В могильнике, датируемом концом эпохи бронзы и началом Галлштатта было обнаружено 49 могил со скорченными костяками, из которых 47 индивидуальных и 2 двойных. Инвентарь погребений состоял из одного или в лучшем случае двух сосудов из обожженной глины, большинство которых с высоким ручками, на уровне которых имеется небольшая припухлость или гребень. Самие близкие аналоги этой керамики встречаются в некоторых открытиях Трансильвании, Молдавии и на западе Украинской ССР. Помимо керамики было найдено небольшое золотое кольцо и груда косточек. Позднейшие остатки в Цугуете относятся, вероятно, к Сарматам и датируются эпохой переселения народов (IV век н. э.). К тому же времени принадлежит и менее сохранившееся погребение с намеренно деформированным черепом.

В Корлэтень-Дорохой работы продолжались на пункте, названном «Пе царинэ», где находится поселение, относящееся к эпохе примитивного общинного строя. Исследовалось известное число уже обсуждавшихся вопросов и наблюдений относительно слоев селений, идентифицированных в Корлэтень. Древнейшие отложения принадлежат переходной фазе А—В культуры Кукутень с расписной керамикой. Группа этой расписной керамики, называемой «тип Корлэтень», является характерной для Северной

Молдавии и относится почти полностью к группе δ (по Шмидту), наряду с которой найдены многочисленные фрагменты керамики типа α.

Согласно результатам, полученным до настоящего времени, сгруппированные жилища, вероятно, были расположены вокруг «площади». Была произведена разведка относительно постройки жилищ, различно ориентированных: В—З и С—Ю, факт, объясняющийся их постройкой в различные фазы. В каждом жилище было обнаружено наличие «печей» и очагов, сооруженных на полу на слое черепков. Были исследованы жилища № 7 и № 8 (см. общий план) площадь пола которых достигает 200 соответственно 350 кв. м.

Был отождествлен новый слой культуры, относящийся к культуре Монтеору эпохи бронзы, характеризующейся керамикой нарезного орнамента.

В отложении, относящемся к первой эпохе железа, были открыты три уровня обитания. Для первой древней фазы, являющейся переходной ступенью эпохи бронзы к ранней эпохе железа, характеристическими являются чаши, на ручках которых имеется припухлость (см. могильники Трушешть-Ботошань), а для более ранних фаз, сосуды формы двойных усеченных конусов и керамики с ложчатыми орнаментами. Позднейший уровень обитания относится к IV веку н. э. Были обнаружены развалины четырех жилищ и разрытые еще в древности погребения. Ввиду составления монографии, раскопки будут продолжаться в целях исследования проблемы, относящейся к четырем слоям культуры Корлэтень.

В 1951 г., в рамках археологического участка долины Жижии, были произведены разведки античного некрополя, обнаруженного на высоком мысе, находящемся на холму, вблизи деревни Холбока (район Яссы, область Яссы). Были найдены 4 этапа погребений. Погребения, принадлежащие к более раннему периоду, были обнаружены в уплощенном кургане, они относятся к категории погребений с красной охрой и датируются в данном случае позже расписной керамикой Кукутень — Триполие. Судя по положению костяков, возможно было установить три типа погребений, относящихся, вероятно, к нескольким фазам. В первую группу входят коллективные или индивидуальные могилы, с костяком, лежащим на спине, посыпанным небольшим количеством охры и со следами савана. Отсутствует какой бы то ни было инвентарь. Во вторую группу входят лежащие на левом боку, сильно скорченные костяки, на глубине, достигающей более двух метров, с сосудами для жертвоприношений или с большим количеством охры и саванами. Длина костяков первых двух групп колеблется между 1,77 и 1,99 м. Последняя группа характеризуется слегка скорченными костяками, длина которых не превышает 1,61 м. Их клали на правый бок, причем при них всегда находился богатый инвентарь. Были найдены следы половиков и кучки охры.

Последующий период относится к первой эпохе железа. В поле и в покровном слою кургана было найдено 16 погребений со слегка скорченными скелетами; наличие погребальных урн вместе с найденными бронзовыми украшениями относится к ранней галлштаттской фазе. В земле, которой был засыпан курган, была обнаружена урна трупосожжения,

принадлежащая по своему типу к позднейшему периоду той же эпохи железа.

В некрополе была обнаружена единственная могила миграционной эпохи (IV век н. э.). Раскопки подобных погребений не являются единичным случаем, так как в предыдущие годы были также найдены погребения такого же рода.

В покровном слое кургана находились также два поздних дофеодальных, вероятно туземных, погребения, которые судя по инвентарю можно отнести к XI веку н. э. В поле и кургане были обнаружены следы разбросанного селения IV века н. э., в частности жилище богатое золой и керамикой. Несколько румынских современных землянок и ям испортили целый ряд погребений.

Важность археологических открытий в Холбоке состоит в том, что они, с одной стороны, вносят ценный вклад в вопрос погребений с охрой в Молдове, а, с другой стороны, представляют вместе с могильником в Трушешть новые данные, касающиеся погребений первой эпохи железа северной области Молдавии.

LA CHANTIER DE VALEA JIJIEI

(RÉSUMÉ)

Au cours de la campagne de 1951, l'activité du chantier de la vallée de la Jijia s'est tout d'abord manifestée par une enquête préliminaire. Elle a permis d'identifier, ou de vérifier sur les lieux, de nombreux établissements de l'époque de la barbarie, de la période pré-féodale et de l'époque de la féodalité.

Pour étudier de plus près les questions ayant trait à l'origine et à l'évolution du complexe néolithique Cucuteni-Tripolje, on a effectué des fouilles à Larga Jijia (chantier nouvellement ouvert), à Corlăteni (continuation des fouilles de 1949—1950) et à Truşeşti (chantier ouvert en 1951). On a également exécuté des fouilles de sauvegarde à Holboca. Les travaux exécutés à Corlăteni ainsi que ceux de Truşeşti, Larga Jijia et Holboca ont aidé à poser et à résoudre en partie des questions ayant trait à l'habitation de la vallée de la Jijia au cours de l'âge du bronze et du premier âge du fer.

Ce rapport présente les premiers résultats des reconnaissances et des fouilles effectuées à Larga Jijia, Truşeşti, Corlăteni et Holboca.

Aifn d'organiser et d'élargir les fouilles archéologiques de la vallée de la Jijia, on a exploré, au cours du mois de mai, la vallée de la Jijia proprement dite et celles de ses affluents, le Sihnea et le Bahlui, ainsi que la partie du plateau moldave encadrée par ces vallées.

En 28 localités on a pu identifier un nombre de 73 établissements, dont 25 appartiennent à l'âge néolithique et sont répartis selons la culture matérielle, comme suit : 2, établissements de la culture Criş, 3, de

la culture pré-Cucuteni, 5, de la phase Cucuteni A 2, de la phase Cucuteni A-B, 10, de la phase B et 3, encore indéterminés.

On a encore pu définir 16 établissements du premier âge du fer, 18 établissements de l'âge des migrations et 14, des temps de l'état féodal moldave.

On a pu identifier 5 nécropoles d'inhumation et 2 d'incinération, ainsi qu'un certain nombre de tertres. On n'a cependant pas pu préciser pour chacun d'eux l'époque ou la culture à laquelle il appartient.

Les sondages de Larga Jijia ont tout spécialement poursuivi deux questions : le rapport stratigraphique entre la culture à céramique linéaire et la culture pré-Cucuteni, ainsi que l'obtention de données aussi nombreuses que possible, au sujet des tertres de cendres hallstattiens qui ont été sondés sur le territoire de la R.P.R. pour la première fois. Malheureusement, la première question n'a pu être résolue et constitue l'une des tâches de l'avenir. Toutefois, on a trouvé en cet endroit la culture pré-Cucuteni isolée, dont l'une des espèces céramiques a pu être apparentée à la céramique de la culture Criş, que les fouilles de la vallée de la Jijia ont mise à jour en Moldavie. On a pu établir pour une deuxième espèce, d'étroits rapports avec la céramique de la culture Boian (variante de la région des collines). Les quelques découvertes de céramique linéaire que l'on incline à considérer comme précédant la culture pré-Cucuteni et quelques restes de la culture Cucuteni B se rangent toujours dans le moyen degré de la barbarie — néolithique. Il faut encore mentionner trois tombes à ocre. Quant aux tertres de cendres du deuxième âge du fer ils sont en tous points semblables aux tertres appelés *zolniki* du sud-ouest de l'Union Soviétique. Les rares découvertes se rattachant au IV-e siècle de notre ère sont les plus récents vestiges d'habitation humaine sur le cordon littoral de Larga Jijia.

A environ 4 km au sud de la commune de Truşeşti, sur la rive droite de la Jijia, se trouve la hauteur de „Ţugueta", témoin de la terrasse moyenne de la Jijia. Les fouilles que l'Académie de la R.P.R. y a fait exécuter en 1951, ont précisé l'existence d'un important établissement Cucuteni A, de restes épars de la culture Cucuteni B, d'un tertre de la fin du néolithique, ou peut-être même du début du bronze, d'un cimetière du dernier âge du bronze et du début de la période de Hallstatt et enfin, quelques vestiges de l'époque des migrations, probablement sarmatiques.

De l'établissement Cucuteni A, on a examiné 7 demeures rectangulaires, ayant de 30 à 96 m², semblables aux plateformes tripoliennes, quelques annexes d'habitations, plusieurs plaques partiellement perforées, provenant probablement de fours à poterie et de nombreuses fosses Cucuteni A.

Les vestiges conservés de ces demeures ont permis d'importantes observations au sujet de la construction des planchers et des parois et, surtout, de la position des parois par rapport aux planchers. Les morceaux de bois fendu qui formaient les planchers étaient parfois appliqués directement sur des restes d'habitation, également de la phase Cucuteni A.

Il ressort, de l'inventaire découvert jusqu'ici dans l'établissement néolithique de Truşeşti, qu'on y trouve un aspect de la culture Cucuteni A, caractérisé sourtout par une association entre la céramique peinte Cucuteni A et la céramique à décor largement creusé.

L'habitation de la phase Cucuteni B n'est représentée que par de la céramique Cucuteni B et C.

On a fait d'intéressantes observations au sujet de la construction du tertre, mais on n'y a trouvé nulle sépulture. En ce qui concerne la date, les observations stratigraphiques montrent que le tertre est postérieur à la phase Cucuteni B et antérieur au cimetière hallstattien. On peut supposer qu'il est de la même époque que le complexe des sépultures à ocre des tertres, c'est-à-dire de la fin du néolithique ou même des débuts du bronze.

Dans le cimetière de la fin de l'âge du bronze et des débuts de Hallsttatt, on a mis à jour 49 tombes d'inhumation à squelettes recroquevillés, dont 47 étaient individuelles et 2 doubles. L'inventaire des tombes comprenait un ou, tout au plus, deux vases en terre cuite à anses surélevées dont la plupart ont, à la partie supérieure, une crête ou un bouton. Ce genre de céramique présente le plus d'analogies avec certaines découvertes de Transylvanie, de Moldavie et de l'ouest de la R.S.S. d'Ukraine. Outre la céramique, on a trouvé un petit anneau en or et un monceau d'osselets. Les plus récents vestiges trouvés sur la „Ţugueta" sont de l'âge des migrations et appartiennent probablement aux Sarmates. Une tombe d'inhumation, en désordre, dont la calotte a été intentionnellement déformée, remonte à la même époque.

A Corlăteni-Dorohoi, on a continué à travailler au lieu dit „pe ţarină", où se trouve un établissement de l'époque de la commune primitive. Les recherches ont poursuivi certaines questions et observations faites antérieurement au sujet des trois niveaux d'habitation identifiés à Corlăteni.

Le dépôt le plus ancien appartient à la phase de transition A-B de la culture Cucuteni à céramique peinte. Ce groupe de céramique peinte, que l'on a appelé de „style Corlăteni", est caractéristique de la Moldavie du nord. Il appartient presqu'entièrement au groupe δ (d'après H. Schmidt), avec lequel on trouve ensemble de nombreux fragments de céramique peinte de style α.

Des recherches effectuées jusqu'à ce jour il ressort que les demeures auraient été groupées en cercle autour d'une „place". On a pu faire certaines observations concernant le mode de construction des demeures, qui sont différemment orientées: E—O et N—S. Le fait pourrait

être expliqué par leur construction à deux différentes époques. Dans l'enceinte de chacune des demeures on a constaté l'existence d'un „poêle" et d'un âtre construit à même le plancher, par dessus une couche de débris. On signale les demeures nos 7 et 8 (voir le plan général) dont le plancher recouvre une superficie de 200 m² et respectivement 350 m².

On a découvert une nouvelle couche de culture, caractérisée par de la céramique à motifs incisés et se rangeant dans le cadre de la culture Monteoru de l'âge du bronze.

Dans l'épaisseur du dépôt appartenant au premier âge du fer, on distingue trois niveaux d'habitation. La première phase, la plus ancienne, qui établit la transition entre l'âge du bronze et le premier âge du fer, est caractérisée par des tasses à anses garnies de boutons (voir le cimetière de Truşeşti-Botoşani). Les formes à double tronc de cône et la céramique à cannelures caractérisent les phases les plus récentes. Le dernier niveau d'habitation remonte au IV-e s. de n.è. On y a mis à jour les ruines de quatre demeures et une tombe bouleversée depuis des temps reculés. En vue d'établir une monographie, on doit continuer les fouilles qui poursuivront les questions posées par les quatre couches de culture de Corlăteni.

En 1951, dans le cadre du chantier archéologique de la vallée de la Jijia, on a exécuté des fouilles dans une nécropole antique, découverte sur le promontoire d'une colline proche du village de Holboca (district et région de Iassy). On y a constaté quatre étapes de sépultures. Les plus anciennes ont été découvertes dans un tertre fort aplati et se rangent dans la catégorie des tombes à ocre rouge qui sont, ici, postérieures à la céramique peinte Cucuteni-Tripolje. La position des squelettes a permis de préciser trois différents types de sépultures, correspondant probablement à plusieurs phases. Le premier groupe est constitué par des tombes collectives ou individuelles. Les squelettes y sont couchés sur le dos, recouverts d'une faible couche d'ocre. On y a trouvé des traces de linceul, mais absolument pas d'inventaire. Le deuxième groupe comprend des squelettes fort recroquevillés, couchés sur le côté gauche, à des profondeurs de plus de 2 m et possédant soit une forte couche d'ocre et un linceul, soit des vases, en guise d'offrande. La longueur des squelettes des deux premiers groupes varie entre 1,71 m et 1,99 m. Les sépultures du troisième groupe se distinguent par des squelettes légèrement recroquevillés, couchés sur la droite et dont la taille ne dépasse pas 1,61 m. Elles possèdent presque toujours un inventaire; on y a trouvé des traces de tapis grossiers et de petits monceaux d'ocre.

La deuxième étape remonte au premier âge du fer. Tant dans la campagne que dans la couche de revêtement du tertre, on a trouvé 16 tombes d'inhumation aux squelettes légèrement recroquevillés. Elles contiennent bon nombre de vases funéraires qui, avec une parure en bronze trouvée dans l'une des sépultures, indiquent qu'elles se rattachent

à une phase ancienne de Hallstatt. Dans la terre qui remplit le tertre, on a également découvert une urne d'incinération dont le type indique une période plus tardive du même âge du fer.

On n'a constaté dans la nécropole qu'une seule tombe de l'âge des migrations (IV-e s. de n.è.). Cette découverte ne représente cependant pas un cas isolé, car on a, incidemment, déjà trouvé de pareilles tombes. Le revêtement du tertre comprenait encore deux tombes pré-féodales tardives. D'après leur inventaire, elles remontent au XI-e s. de n.è. et sont probablement celle d'aborigènes.

La campagne et le tertre comprennent encore des traces dispersées d'une habitation du IV-e s. de n.è. et, en particulier, une demeure abondamment pourvue de cendres et de céramique. Un certain nombre de huttes et fosses roumaines, contemporaines, ont bouleversé toute une série de sépultures.

Les découvertes faites à Holboca sont particulièrement importantes pour la contribution qu'elles apportent à la question des sépultures à ocre de Moldavie et d'ailleurs. Avec celles du cimetière de Truşeşti, elles fournissent des données nouvelles au sujet des sépultures du premier âge du fer dans la Moldavie du nord.

STUDII ŞI CERCETARI DE ISTORIE VECHE
Tomul III, 1952

ŞANTIERUL TRAIAN

1. La V şi SV de satul Traian (comuna Zăneşti, raionul Buhuşi, regiunea Bacău), pe marginea vechii terase a Bistriţei, în punctul denumit „Dealul Fântânilor", se află o aşezare din perioada eneolitică (treapta de mijloc a barbariei) aparţinând fazei de tranziţie (A-B) a culturii de tip Cucuteni, cunoscută încă mai de mult şi programată pentru săpături mai ample în campania de lucru a anului 1951.

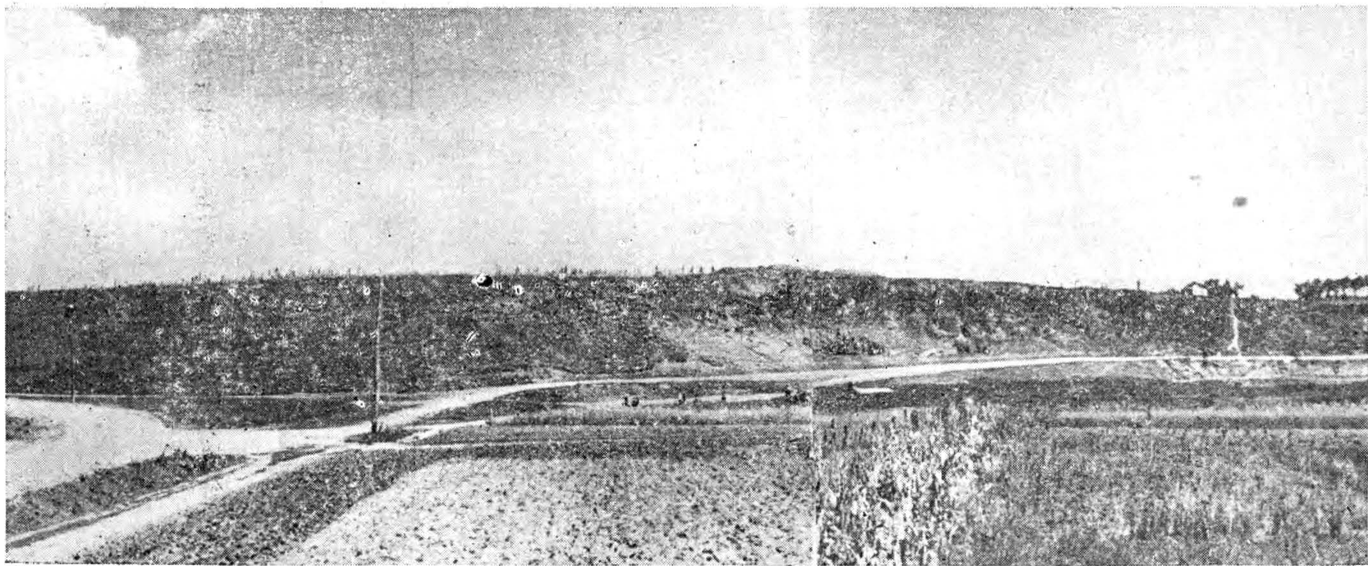
„Dealul Fântânilor" nu merită dealtfel numele de deal, deoarece nu este decât o porţiune din terasa veche şi plată a Bistriţei, despărţită pe marginea de E şi de NE de restul platformei printr'o văioagă naturală. Spre Vest, „dealul" a fost separat de restul platformei cu prilejul trasării şoselei comunale ce merge dinspre Mărgineni şi Traian spre Zăneşti, aşa încât la prima vedere „dealul" pare într'adevăr izolat de restul platformei. Râpa prin care trece şoseaua comunală fiind însă săpată de mâna omului, „Dealul Fântânilor" se afla, înainte de trasarea şoselei, într'o perfectă continuitate. Numai spre SE, S şi SV el se ridică relativ brusc — ca întreaga terasă dealtfel — pe marginea luncii Bistriţei, pe care o domină cu 7—8 m.

Intinderea „Dealului Fântânilor" este destul de mare, chiar dacă ne referim exclusiv la porţiunea de platformă care poartă acest nume, separată de restul platformei prin vâlceaua naturală şi prin traseul amintit al şoselei comunale.

Pe o bună porţiune dinspre SE marginea Dealului a fost ruptă, la început probabil din pricina numeroaselor izvoare bogate de aci (numite „Fântânile Doamnei"), iar apoi s'a surpat puţin câte puţin, datorită gropilor destul de mari şi de adânci, săpate de localnici pentru scoaterea lutului. Deaceea este de presupus că în această parte platforma terasei înainta mai mult spre SE şi spre S, mai ales dacă ţinem seama de faptul că, în ultimii ani, surparea malului s'a accentuat. Dealtfel, întrucât terasa nu prezintă aci forma caracteristică a unui promontoriu dominant, locul acesteia va fi fost ales pentru aşezare tocmai din pricina bogatelor izvoare de apă bună (care nu seacă nici în cursul verilor secetoase) dela „poalele" lui.

Descoperită acum vreo douăzeci de ani de pr. C. Matasă[1], aşezarea dela Traian a format obiectul unor săpături restrânse în anii

[1] C. Matasă, *Cercetări din Preistoria Judeţului Neamţ*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, 97 1938, şi extras.

Planșa I. — „Dealul Fântânilor“ dela Traian, pe care se află așezarea preistorică, văzută din spre S—V

1936, 1938 şi 1940, al căror obiectiv a fost precizarea caracterului acestei aşezări şi cunoaşterea mai amănunţită a diferitelor grupe ale ceramicei pictate.

Cu prilejul acestor săpături, s'a constatat că la Traian se află o întinsă aşezare din faza de tranziţie Cucuteni A-B, precum şi o serie de elemente precucuteniene. Pornindu-se dela aceste constatări, şi ţinându-se seama atât de împrejurarea că aşezarea dela Traian era una dintre puţinele aşezări din această fază precizate în chip sigur, precum şi de marea varietate a stilurilor ceramicei pictate (dintre care unele au fost identificate pentru prima oară tocmai la Traian), ca şi de probabilitatea existenţei unui strat precucutenian, sub acela cu ceramică pictată, s'a propus şi s'a admis programarea unui şantier arheologic la Traian, pentru anul 1951 şi anii următori.

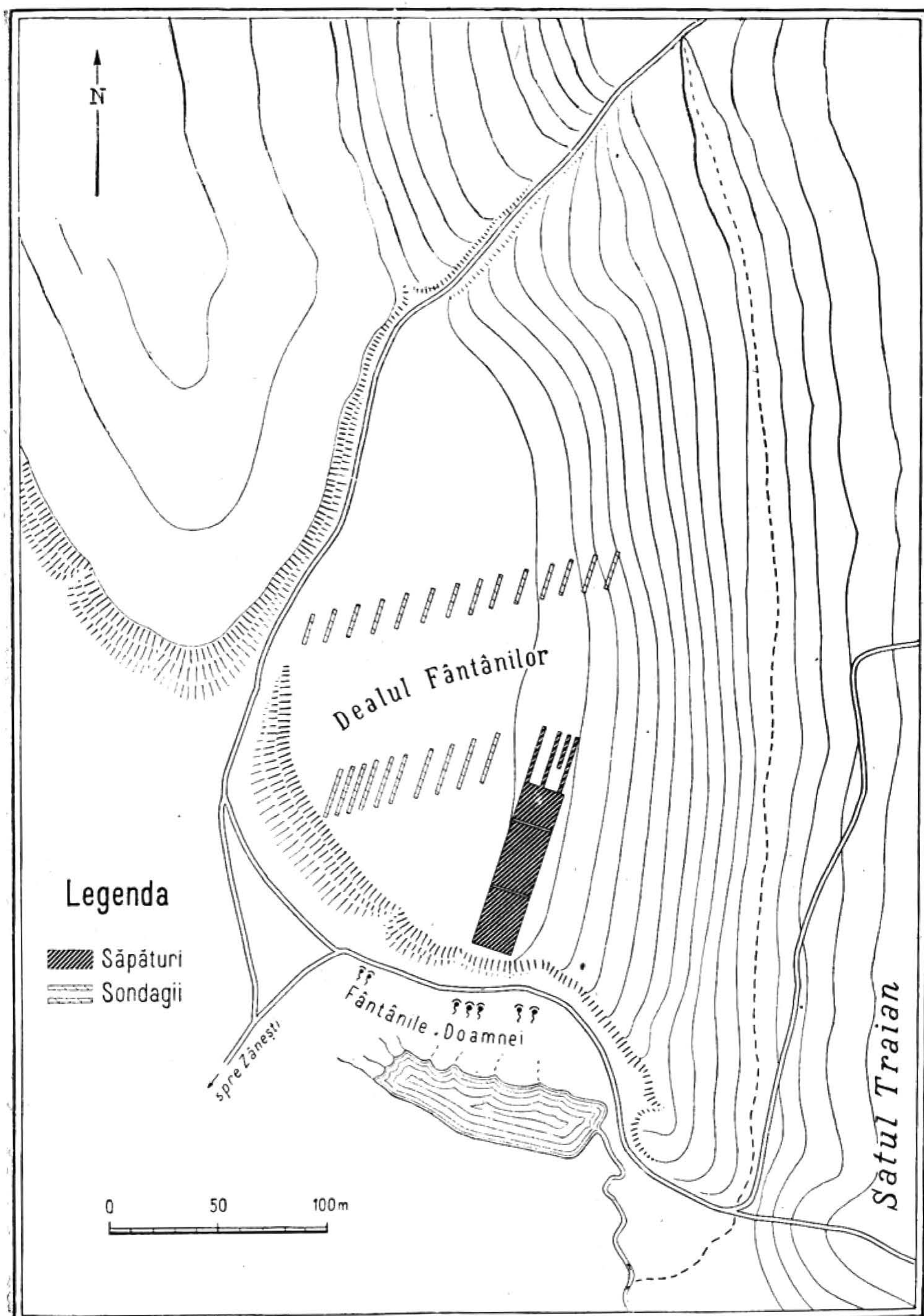
Săpăturile s'au efectuat între 30 Iunie şi 22 Septembrie. Dar, din pricina întinderii aşezării şi din cauza grosimii stratului de cultură (care în unele locuri trece de 2 m adâncime), pentru a se desveli întreaga suprafaţă a aşezării, săpăturile vor trebui să fie continuate în chip intens timp de câţiva ani.

2. In urma desvelirii complete a staţiunii cu ceramică pictată de stil Cucuteni A dela Hăbăşeşti şi, paralel cu săpăturile din alte aşezări cu ceramică pictată de diverse stiluri, în vara 1951 s'au reluat săpăturile dela Traian, atât pentru lămurirea unor probleme a căror deslegare nu poate veni decât de aici, sau din împrejurimi, cât şi în vederea unei sinteze asupra ceramicei pictate, ce va fi posibilă în viitor.

Obiectivele pe care ni le-am propus dela început pentru această campanie sunt: 1) cunoaşterea mai exactă a întinderii aşezării; 2) stabilirea unei stratigrafii mai precise prin înregistrare de observaţii minuţioase; 3) cercetarea unei suprafeţe întinse pentru identificarea caracterului punctelor de intensă şi săracă vieţuire; 4) raportul dintre aşezare şi alte aşezări din regiune. Datorită condiţiilor în care s'a lucrat, primele trei obiective au fost atinse în bună parte, ultimul rămânând pe seama viitorului.

Săpăturile vechi s'au făcut către mijlocul capătului de Sud al staţiunii, câţiva metri mai la Nord de râpa ce se surpă necontenit. In această parte şi în aceea care azi nu mai este, aşezarea a fost intens locuită. Urme de locuire, mai bogate sau mai puţin bogate, se găsesc — după cum probează sondagiile efectuate la câteva sute de metri N, NE şi NV — pe întregul platou, până spre vâlceaua ce-l desparte de sat, la Nord şi la Est. Aceleaşi urme s'au aflat la VNV, sporadic, dincolo de drumul ce merge la Mărgineni şi chiar şi la piciorul pantei ce urcă spre curba de nivel 290. Aşezarea se întinde deci pe mai multe hectare.

Săpăturile din vara 1951 urmăreau desvelirea unei părţi din zona intens locuită, pornindu-se prin şanţuri paralele din spre mijlocul capătului de S al staţiunii spre N, lărgindu-se astfel suprafaţa treptat,

Planșa II. — Planul săpăturilor și sondajelor din 1951 pe „Dealul Fântânilor".

către E; cealaltă parte, împreună cu regiunea mai săracă în urme de viețuire, rămâne a fi cercetată în viitor.

Ținând seama de configurația terenului, s'au trasat dela marginea râpei 10 șanțuri paralele, orientate SSV 195°—NNE 15° — primul de

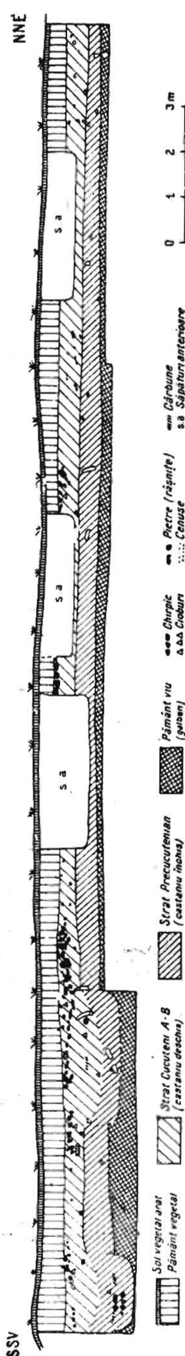
Planșa III. — Vederea generală a săpăturilor.

28 m lungime, celelalte de 67 m și toate, late de 2 m — care, căzând perpendicular pe locuințe, împreună cu profilele transversale rezervate în acest scop, să permită și cele mai neînsemnate detalii ale observa-

Planșa IV. — Detaliul complexului II de dărâmături de locuințe văzut din spre Est.

țiilor stratigrafice. Ulterior, pentru fixarea pe plan a extremității de SE a sondagiului IV 1938, s'au adăugat încă 3 șanțuri lungi de 6 m. S'a ajuns astfel la o suprafață de peste 1000 m^2, aproape în întregime săpată (înglobând și vechile sondagii grupate în partea de Est), rămânând nesăpate numai porțiunile înguste ale profilelor transversale, flan-

Planşa V. — Profil longitudinal în peretele de Vest al şanţului I.

cate de unele capete de şanţuri. Impreună cu prelungirile şanţurilor şi diferitele sondagii, suprafaţa săpată în acest an e de cca 1800 m².

Dela extremitatea de Nord a săpăturii, terenul a fost cercetat prin prelungirea şanţurilor paralele, numerotate fără soţ pe o lungime de 16,50 m şi apoi, în continuare, pe 25 m, prin alte trei şanţuri cu numere tot fără soţ, împărţite la jumătate.

In suprafaţa săpată s'au găsit resturile, nedesvelite complet, a trei construcţii de mari dimensiuni (notate complexul I, II, III).

Regiunea de N, cercetată prin şanţuri, a precizat urme intense de locuire. Adâncimea săpăturii e cuprinsă înre 0,55 m — 2,20 m.

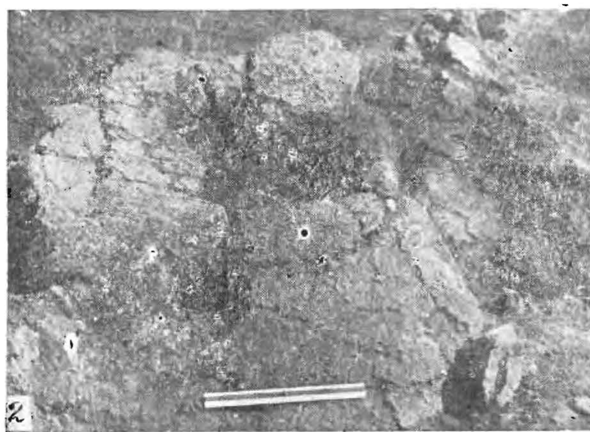
3. Pentru determinarea stratigrafiei s'a adâncit şanţul I şi partea de N a şanţului II până la pământul viu dela baza stratului de cultură. De culoare galbenă compactă, pământul viu este — după concluziile Prof. E m. P r o t o p o p e s c u - P a c h e, trase la faţa locului — un amestec de argilă şi nisip fin din mâlul depus prin inundaţiile succesive ale Bistriţei ce curgea în timpul formării acestui strat, la nivelul terasei. In nisipul loesoid din pereţele râpei, dela S de staţiune, s'au deosebit două sorturi: unul la bază, constând din nisip loesoid mai fin, fără mică şi pietricele; celălalt, de deasupra, loes lacustru, cu grăunţe mari, cristale de mică, macropori tapisaţi cu calcar şi pietricele — depozit mixt din vânt şi apă.

Peste pământul viu se suprapune, cu linia de demarcaţie foarte netă, un strat de culoare castaniu închis, formaţia loesoidă transformată prin acţiunea factorilor biologici. Grosimea acestui strat variază între 0,25—0,50 m. De aici provin resturile materiale de vieţuire a celor dintâi locuitori ai aşezării, resturi reprezentate prin ceramică, instrumente de silex şi oase de animale, aparţinând fazei precucuteniene. La capătul de S al şanţului I, se pare că o groapă mare a fost umplută târziu, când oamenii fazei mai noi îşi ridicau locuinţe aici.

Deasupra nivelului precucutenian se află un strat de culoare castaniu deschis, în regiunea sondată, gros de 0,35 — 0,50 m. Pe el s'au găsit *in situ* resturi de locuinţe, vetre şi cuptoare. Ca elemente de inventar, ceramica în foarte mare cantitate, nepictată sau pictată (fru-

moase exemplare în trei culori ale stilului de tranziție Cucuteni A-B), ocupă primul loc, urmată de uneltele și instrumentele de silex și piatră; cele de os, corn și aramă sunt mult mai puțin bine reprezentate.

Planșa VI. — 1. Chirpic ars, cu urme de trestie, din peretele dărâmat al unei locuințe. 2. Vatra cu gardină înaltă din interiorul aceleiași locuințe.

Un strat de pământ vegetal de culoare închisă, gros de 0,45—0,75 m, suprapune stratul fazei de tranziție Cucuteni A-B. Prin structura glomerulară cu humus neoxidat, acesta are caractere de sol de stepă. Partea lui superioară — 10—15 cm — e afânată prin arare.

Pe acest pământ s'au găsit foarte puține fragmente ceramice, așchii de silex și boabe de chirpic, împrăștiate prin diferite săpături și purtate de plug sau prin ganguri de animale.

4. Locuințele din stratul de tranziție Cucuteni A-B, deși necomplet săpate, lasă să se întrevadă forma rectangulară de mari dimensiuni, înșirându-se pe terasă dela Sud la Nord. Până acum s'au descoperit res-

turile a trei complexe de construcţii, distanţate între ele. Toate au fost clădite deasupra solului, din pari de grosimi diferite şi nuele, peste care s'a aplicat lipitură. Un fragment de perete, frumos făţuit şi vopsit cu culoare roşie, poartă urmele unei a doua lipituri, de astădată nevopsită. O serie de îngrămădiri de chirpic indică şi existenţa pereţilor exteriori şi interiori, făcuţi uneori din trestie pe schelet de pari şi cu lipitură.

In părţile sondate, sub massa de chirpic, apar platformele de lut ars purtând amprentele de lemne şi bârne cu diametrul de 10—20

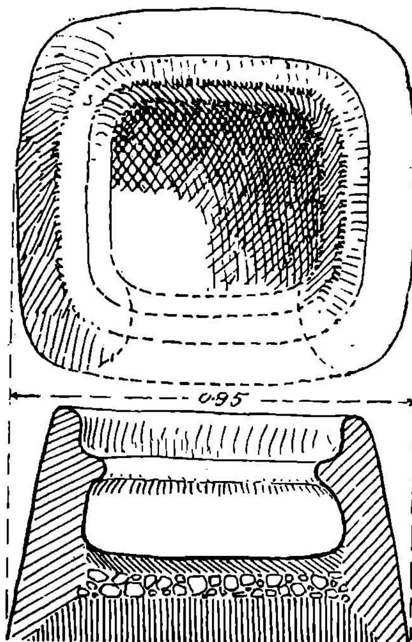
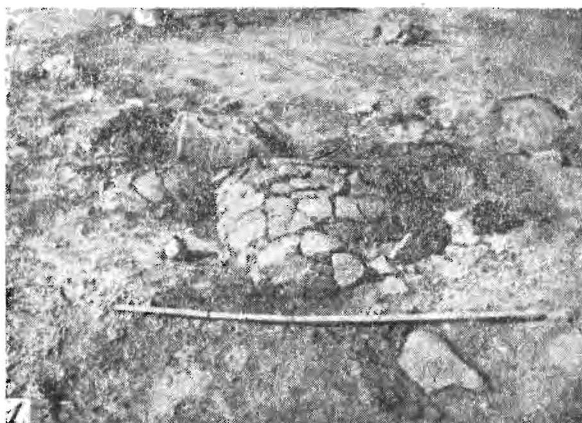

Fig. 1. — Vatra cu gardină înaltă din interiorul unei locuinţe (planşa VI, 2).

cm, aşezate în rânduri paralele, la baza solului castaniu deschis. Arderea lor, judecând după grosimea şi culoarea chirpicului, s'a făcut la o temperatură înaltă.

Inlăuntrul locuinţelor, se găsesc vetre şi cuptoare. O vatră, construită pe pietre de mici dimensiuni, acoperite sub dărâmăturile unui perete din complexul I şi tăiate de vechile sondagii, e deosebit de instructivă; la marginea ei, care iniţial va fi avut o formă ovală cu dimensiunile 80/75 cm, se înalţă o gardină de 12 cm. Sub chirpicul găsit lângă colţul de SV, fragmente din interiorul altei gardini ce mărginea vatra, aşa cum se vede în schiţa alăturată. Gardina era făţuită; partea ei superioară, unde se rotunjeşte, are 6 cm lăţime iar cea inferioară, 12 cm. Pe partea de V a vetrei, o platformă, sau mai de grabă o laviţă, lată de 1 m; cele două capete ale ei s'au pierdut, unul, în surpăturile râpei, celălalt, în sondagiile anterioare. Laviţa fusese făţuită de patru ori cu un chirpic de culoare galbenă. In colţul de NE e o grămadă rotundă de chirpic galben, al cărui rost aici nu se poate preciza.

Lipitura vetrei şi a platformei stau pe acelaşi nivel. Pe latura de V, marginea platformei e rotunjită. Chirpicul a fost întins pe bârne despicate, cu diametrul de peste 20 cm şi probabil că între ele erau aşezate mănunchiuri de trestie.

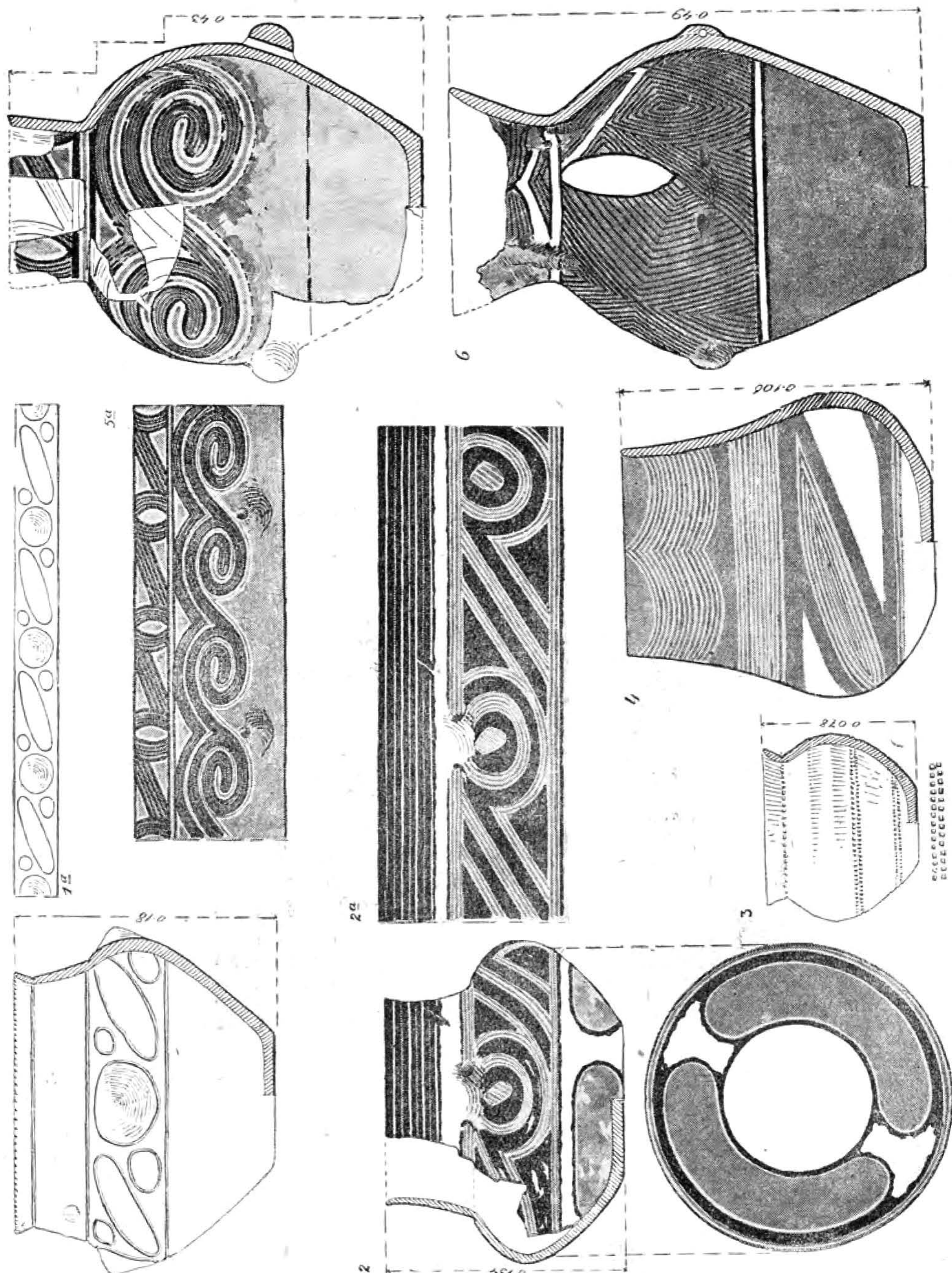

Planşa VII. — 1—2, diferite vase *in situ*, aflate sub dărâmăturile pereţilor locuinţelor.

Sub platformă s'au găsit cioburi pictate — probă că aşezarea fusese locuită înainte de această construcţie.

Alte vetre şi cuptoare de mici dimensiuni, cu plăci găurite, serveau în acelaşi scop. In afara construcţiei, o vatră aflată ceva mai sus ca massa de chirpici, denotă, după arsură, o scurtă întrebuinţare.

Inlăuntrul încăperilor se aflau şi numeroase vase mari de gospodărie, sfărâmate odată cu prăbuşirea pereţilor în incendiul suferit care, în unele părţi, a putut ajunge aproape să topească pereţii vaselor de mici dimensiuni.

Planşa VIII. — 1 şi 3, ceramică precucuteniană, cu ornamente adâncite; 2 şi 4—6, ceramică pictată din faza de tranziţie Cucuteni A—B.

5. CERAMICA

Din punct de vedere al ceramicei, săpăturile din anul acesta, dela Traian, au completat într'o oarecare măsură datele obţinute prin săpăturile precedente din această aşezare. In aşteptarea precizărilor şi completărilor ce vor putea fi obţinute în campaniile viitoare, se poate spune că la Traian există trei mari categorii ceramice, care reprezintă probabil tot atâtea perioade. Intr'adevăr — aşa precum s'a amintit mai sus — există aci în primul rând ceramica de caracter precucutenian; în al doilea rând, ceramica aparţinând fazei de tranziţie Cucuteni A-B, şi în sfârşit, ceramică de tip Cucuteni C. La nivelul locuinţelor arse şi dărâmate, din faza ceramicei pictate de tranziţie, printre grămezile de vase sparte şi de fragmente ceramice (care numai în porţiunile săpate se numără cu miile), nu s'a găsit nici un fragment ceramic de caracter precucutenian, după cum nu s'a găsit nici unul de stil Cucuteni C. Deaceea, dacă săpăturile viitoare nu vor infirma constatările din anul acesta, se poate spune că într'adevăr aceste resturi aparţin unor perioade deosebite.

a) Ceramica de caracter precucutenian

Inafară de câteva resturi răzleţe, aflate în stratul destul de gros de pământ vegetal de deasupra dărâmăturilor locuinţelor, cele câteva vase întregite şi un număr oarecare de alte fragmente precucuteniene au fost descoperite la adâncime destul de mare, *sub* massa de chirpic ars, a locuinţelor din faza Cucuteni A-B. Pasta din care sunt lucrate n'a fost întotdeauna la fel de îngrijit frământată, conţinând uneori anumite impurităţi. Se disting vase brun-roşcat şi vase de un cenuşiu deschis, câteodată lustruit pe faţa exterioară; dealtfel arderea nu este întotdeauna egală, în secţiune observându-se nuanţe sau chiar culori diferite. Formele sunt în special cupe, dar s'au precizat şi altele, dintre care amintim un polonic cu toartă, probabil lungă, dar destul de vertical plasată, un vas mare cu picior aproximativ cilindric şi gol în interior, precum şi fragmente de vase binocluri sau de suporturi. Ornamentarea constă din linii adâncite (deşi se întâlnesc şi linii incizate propriu-zise), realizând motive spiralice, apoi şiruri de mici imprimări relativ dreptunghiulare, făcute cu rotiţa cu dinţi retezaţi la vârf, caneluri destul de accentuate, precum şi mici proeminenţe în general străpunse — toate acestea fiind elemente bine cunoscute în cadrul ceramicei precucuteniene. Trebue totuşi menţionat că nu s'a găsit până acum, la Traian, nici un fragment cu decor excizat, aşa cum s'au găsit în stratul precucutenian dela Izvoare şi în aşezarea precucuteniană dela Larga Jijia — Botoşani — ornamentare care apropie mult o parte a ceramicei precucuteniene din Moldova de ceramica excizată a culturii balcano-dunărene de tip Boian A.

b) Ceramica aparţinând fazei Cucuteni A-B

Inafară de resturile ceramice masate la baza stratului de pământ vegetal, pe resturile podelelor de lut ars, printre ele şi sub grămezile

de chirpic ars provenite din dărâmăturile pereţilor incendiaţi ai locuinţelor au fost găsite şi câteva fragmente pictate (inclusiv un văscior întregit), sub podelele de lut ars, la adâncime destul de mare. Aceste puţine resturi nu pot constitui o dovadă că ele sunt contemporane cu ceramica de caracter precucutenian, căci s'ar putea să fie vorba şi de unele răscoliri ; totuşi nu este lipsit de interes să precizăm că atât văsciorul întregit despre care am amintit, cât şi alt vas, descoperit în 1936 la Traian, la cca 1,50 m adâncime, deci *mult* sub nivelul obişnuit al ceramicei pictate de tranziţie, aparţin tocmai grupei α — una dintre cele mai vechi, dacă nu chiar cea mai veche dintre grupele de tranziţie ale ceramicei pictate.

Covârşitoarea majoritate a fragmentelor ceramice, aparţinând aşezării din faza de tranziţie propriu-zisă, provin dela vase pictate, în timp ce aşa-zisele vase de caracter gospodăresc („de bucătărie") sunt puţine. Cu excepţia chiupurilor de mari dimensiuni, având însă forme relativ ovoide, strânse la gât şi cu buza înaltă şi puţin răsfrântă în afară, precum şi a unor castroane înalte, toată ceramica aşezării din faza de tranziţie dela Traian face parte din categoria ceramicei pictate. Ţinând seama de faptul că ceramica pictată de aci, descoperită prin săpăturile mai vechi, a fost amplu descrisă, şi deoarece un studiu amănunţit al acestor descoperiri se va putea face numai după încheierea săpăturilor dela Traian, socotim suficient să amintim aci că grupele principale identificate cu prilejul săpăturilor anterioare (grupele α, β, γ, δ, cu diferitele lor variante) au fost întâlnite şi în materialul obţinut prin săpăturile din 1951. La acestea se adaugă un văscior pictat într'o variantă nouă a grupei α — şi anume exclusiv pictură roşie şi albă, văscior care ar putea fi încadrat într'o nouă subgrupă, α_3 ; tocmai acesta este dealtfel văsciorul descoperit la peste 1,50 m adâncime, sub nivelul locuinţelor fazei de tranziţie.

c) Ceramica de tip Cucuteni C

Este reprezentată numai prin câteva fragmente descoperite în stratul de pământ vegetal. Toate sunt resturi de vase preparate din lutul tipic al acestei categorii, cu bobul destul de mare, amestecat cu pietricele şi chiar cu fărâmituri de scoici pisate, a căror ardere nu este niciodată excepţional de îngrijită şi al căror decor constă din ornamente imprimate cu şnurul sau sgâriate cu un instrument cu mai mulţi dinţi, ca un pieptene.

6. UNELTE DE PRODUCŢIE ŞI ARME

Ca în toate aşezările aparţinând culturii eneolitice de tip Cucuteni, şi la Traian, uneltele de producţie au fost prelucrate din silex, piatră lustruită, os, corn, lut şi chiar aramă.

a) Cele mai numeroase sunt acelea de silex, între care dealtfel trebue amintite şi puţinele arme tipice (vârfurile de săgeţi), deşi este

foarte probabil că şi unele dintre unelte vor fi servit în acelaşi timp şi drept arme de apărare, dacă nu chiar de atac. Dintre uneltele de silex fac parte în chip obicinuit: lamele (una excepţional de mare, deşi e ruptă la un capăt, are 15 cm lungime), răzuitoarele şi răzuitoarele pe lame, precum şi câteva vârfuri de săgeţi triunghiulare, retuşate ca întotdeauna cu multă grijă. Deşi în general se ştie că prelucrarea silexului în cuprinsul aşezărilor cucuteniene nu este prea îngrijită, câteva

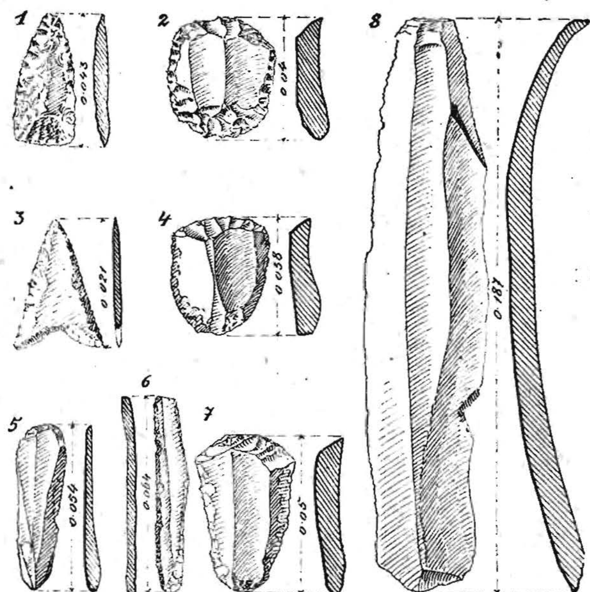

Fig. 2. — Vârfuri de săgeţi, răzuitoare şi lame de silex.

dintre piesele dela Traian — în special unele răzuitoare şi câteva răzuitoare pe lame — au fost lucrate cu o deosebită grijă, cu retuşe extrem de fine şi de migăloase pe toate laturile, constituind piese demne să figureze în orice manual. Cele câteva nucleuri şi percutoare de silex dovedesc că uneltele erau prelucrate în aşezare, deşi materia primă era adusă dela depărtări destul de mari. Intr'adevăr, în ceeace priveşte materialul folosit, el poate fi împărţit[1] în: silex cu început de patinizare (câteva bucăţi), silex de culoare mai închisă (cenuşiu-neagră; cenuşiu-vărgat şi cu dungi brun închis, uneori foarte translucid), opal brut, silex alb translucid şi silex de culoarea cafelei cu lapte. Materialul brut provine în general din văile superioare ale Prutului şi Nistrului, fiind probabil că acela de culoarea cafelei cu lapte provine din platforma prebalcanică.

Inafară de uneltele de silex, s'a găsit şi o aşchie de obsidiană, prelucrată din material adus desigur din Munţii Vulcanici ai Transilvaniei răsăritene. Pe de altă parte, tot pentru unelte prelucrate în tehnica

[1] Toate identificările rocilor şi precizările privind provenienţa lor probabilă se datoresc Prof. Em. Protopopescu-Pache, consilier la I.P.C.S.

silexului (lame şi răzuitoare), s'a folosit şi *quarţit*, materialul brut provenind probabil din Carpaţi.

Aceste unelte sunt întotdeauna mai rudimentare, tocmai din pricină că materialul, deşi permite desprinderea lamelor, nu este propriu unei retuşări îngrijite, ca silexul. Asemenea unelte s'au găsit şi în alte aşezări.

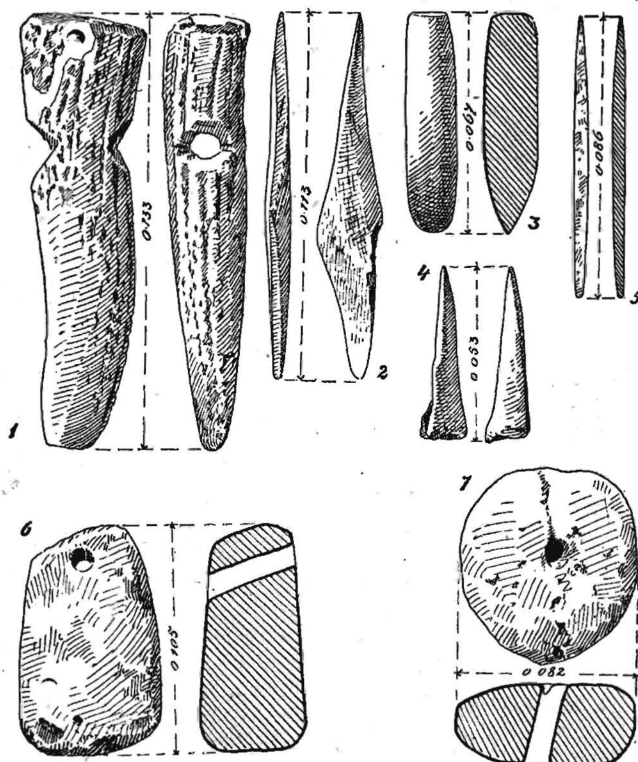

Fig. 3. — 1, toporaş de corn de cerb; 2 şi 4, sule de os; 3, dălţiţă de piatră lustruită; 5, sulă de aramă; 6—7, greutăţi de lut ars pentru războiul de ţesut.

b) Dintre uneltele de piatră lustruită menţionăm: Câteva dălţi-topoare de formă trapezoidală, cu o faţă plată şi cu cealaltă foarte uşor bombată; câteva dălţiţe lungi, dintre care una de tipul clasic al topoarelor-calapod bandceramice, precum şi un fragment de topor perforat. Tot din piatră sunt o serie de frecătoare de râşniţe şi un număr excepţional de mare de râşniţe, desigur în special fragmentare; numărul mare al râşniţelor se explică şi prin apropierea Bistriţei, care aduce la vale din Carpaţi tot felul de bolovani.

In ceeace priveşte materialele întrebuinţate pentru diferitele unelte, ele sunt: diatomit din Carpaţii orientali, tuf dela poalele Munţilor Vulcanici (Transilvania sau Muntenia), dacit din Transilvania, şisturi cris-

taline; pentru râşniţe au fost folosite gresii micacee şi gresii din flişul carpatic.

c) Din os, s'au găsit câteva sule, iar din corn de căprioară, s'a găsit o mică dălţiţă, cu tăişul lat, şi perforată pentru înmănuşare.

d) Printre obiectele de lut, trebue semnalate multe greutăţi de plasă, fie circulare şi relativ plate (cu gaură centrală), fie de formă

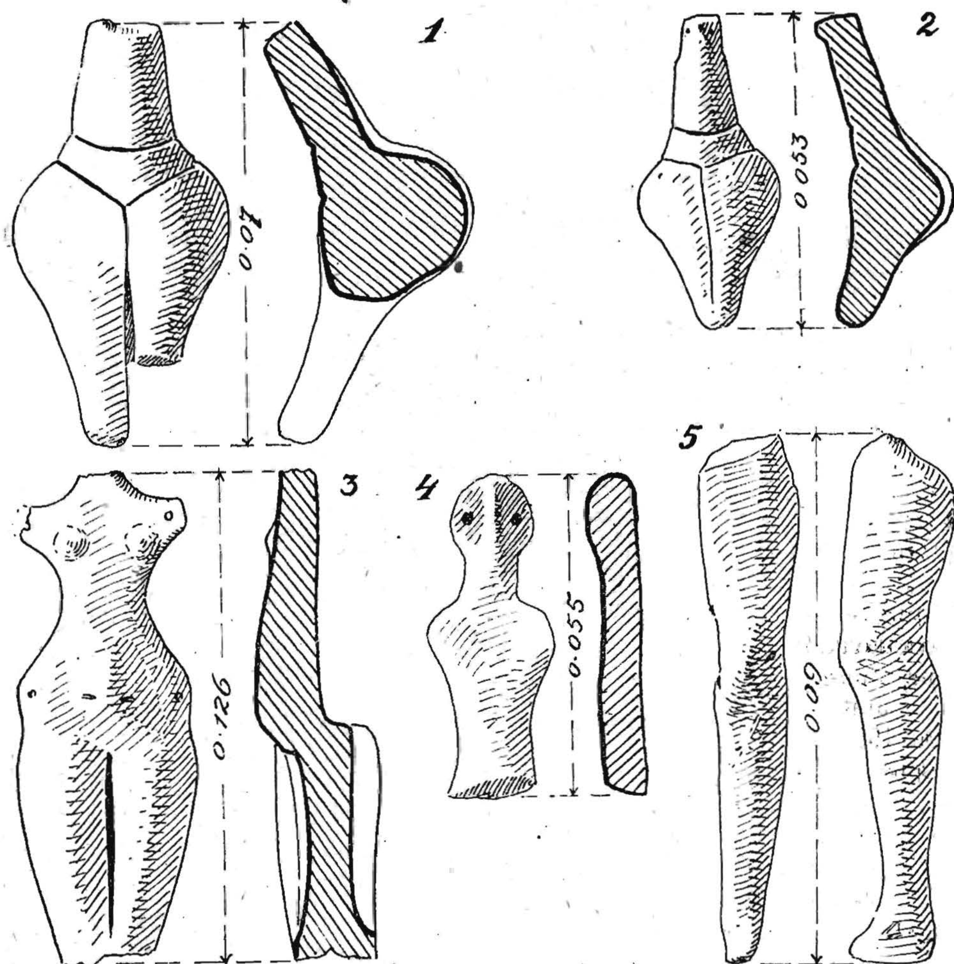

Fig. 4. — 1—2, figurine de lut ars, precucuteniene; 3—5, figurine din faza de tranziţie A—B (piciorul dela 5, modelat deosebit de realist).

lunguiaţă şi relativ tronconică, găsite în unele cazuri în grămezi de câte 10—12, printre şi sub dărâmăturile pereţilor arşi. Câteva fusaiole plate indică şi stadiul preliminar al prelucrării lânei — adică torsul — după care lâna era ţesută în războaiele ale căror mărturii sunt, aproape sigur, greutăţile de lut ars mai sus amintite.

e) Dintre obiectele de metal, descoperite în cursul săpăturilor din

1951, numai unele aparţin cu siguranţă aşezării cucuteniene de aci: sule de aramă în patru muchii, un fir de aramă răsucit spiralic, etc. Un buton de bronz şi un ac din acelaşi metal sunt mai târzii, din epoca Bronzului, în timp ce o săgetată de fier aparţine epocii feudale.

7. PLASTICA

Printre numeroasele fragmente de figurine modelate din lut, una singură reprezintă un animal, toate celelalte fiind figurine antropomorfe.

Figurinele în formă umană sunt toate feminine, dar se împart şi ele în două grupe.

a) Figurinele cu partea superioară a corpului modelată aproape ca o prismă triunghiulară, având în schimb şoldurile excesiv desvoltate — o adevărată steatopygie. Capul este o simplă continuare în sus a corpului, cu nasul uşor indicat, ca o creastă verticală, şi cu ochii ca două puncte incizate. Braţele lipsesc cu totul. Pântecele uşor bombat este perforat orizontal. O linie orizontală este incizată întotdeauna deasupra mijlocului. Picioarele sunt lipite, numai o linie incizată vertical indică separarea lor. Din toate punctele de vedere se poate spune cu toată certitudinea că aceste figurine nu sunt tipice nici pentru faza Cucuteni A, nici pentru faza de tranziţie Cucuteni A-B, şi cu atât mai puţin nu pot fi considerate tipice pentru faza Cucuteni B. Intr'adevăr, ele sunt modelate după un „canon" destul de diferit de acela al figurinelor din faza Cucuteni B, şi aparţin cu siguranţă unei perioade mai vechi. Elementele de ordin tipologic-stilistic, alături de faptul că figurine similare s'au găsit atât la Trudeşti, împreună cu ceramica precucuteniană [1], cât şi la Larga Jijia [2], în acelaşi mediu precucutenian, ne îndreptăţesc să spunem că şi figurinele de acest tip dela Traian — atât cele descoperite în săpăturile mai vechi, cât şi cele descoperite în 1951 — aparţin aproape sigur fazei precucuteniene, aşa cum s'a mai spus dealtfel.

b) A doua categorie de figurine antropomorfe dela Traian este în schimb tipică pentru faza de tranziţie şi pentru faza Cucuteni B: Capul este mare, circular, cu nasul puternic reliefat şi cu lobii laterali perforaţi pentru indicarea ochilor; trunchiul este plat şi lat, având două cioturi în loc de braţe; coapsele sunt uşor şi schematic arcuite, picioarele lungi şi lipite; atât la baza braţelor cât şi la şolduri figurinele sunt perforate, ombilicul reliefat este mai întotdeauna perforat orizontal. Pe unele dintre fragmentele de figurine de acest fel se observă urme de pictură liniară cu culoare brun-neagră, pictură caracteristică deasemenea pentru multe dintre figurinele fazei de tranziţie. Tot din plastica fazei de tranziţie dela Traian face parte şi un picior înalt de figu-

---

[1] C. Matasă, *Deux stations à céramique peinte de Moldavie*, în Dacia, 1937—1940, p. 69—84; cf. p. 72, fig. 3.

[2] In săpăturile colectivului Valea Jijiei din 1951.

rină, modelat cu un simţ realist excepţional; pe el se văd dealtfel şi urme de pictură [1].

c) Cât priveşte figurina în formă de animal, ea reprezenta un patruped cornut, deşi atât picioarele cât şi coarnele sunt rupte complet. Intreg corpul figurinei este decorat cu mici găurele incizate, în şiruri paralele orizontale, în acelaşi fel ca unele figurine zoomorfe din faza Cucuteni A, dela Hăbăşeşti şi din alte aşezări [2].

Din toate cele expuse mai sus, rezultă că „Dealul Fântânilor", de lângă satul Traian, a fost folosit ca loc de aşezare în mai multe rânduri. Dacă datele obţinute în campania anului 1951 vor fi confirmate de săpăturile viitoare, rezultă că, aşa precum s'a postulat mai de mult — la Traian, sub aşezarea din faza de tranziţie Cucuteni A—B, par a se găsi resturile unei aşezări (probabil de mai mică întindere) din faza precucuteniană; în timp ce resturile de tip Cucuteni C dovedesc o locuire sporadică mai târzie. Cât priveşte cele câteva obiecte de bronz care nu aparţin acestor vremuri, ele ar putea proveni din vreun mormânt răvăşit, aparţinând epocii Bronzului.

Aşezarea din faza Cucuteni A—B, destul de întinsă, cuprindea locuinţe de mari dimensiuni, cu platforme de bârne groase acoperite cu lut ars (cel puţin pe anumite porţiuni) şi cu pereţi de lut lipit pe un schelet de lemnărie şi uneori chiar pe trestie. Săpăturile viitoare vor trebui să ne arate dacă construirea locuinţelor în aşezare era sau nu făcută după o regulă precisă — aşa cum s'a constatat atât în faza Cucuteni A [3], cât şi în aşezări dela sfârşitul fazei Cucuteni B [4].

Deşi „Dealul Fântânilor" nu constitue un punct topografic apărat, în chip natural, printr'o poziţie dominantă şi prin râpe mai mult sau mai puţin abrupte, aspectul terenului ne face să credem că probabil aşezarea dela Traian n'a fost nici întărită prin şanţuri artificiale ca la Cucuteni [5] şi la Hăbăşeşti [6].

Dealtfel chiar aşezarea de tip A—B dela Cucuteni-Băiceni („aşezarea din vale" — de pe Dâmbul Morii), ca şi aceea dela Corlăteni, nu sunt situate pe poziţii dominante; totuşi cercetările viitoare dela Traian vor trebui să precizeze, prin sondagii concludente, dacă a existat sau nu vreun şanţ de apărare.

Marele număr de râşniţe de piatră descoperite sunt un indiciu că agricultura primitivă era o ocupaţie principală a triburilor cucuteniene şi în faza Cucuteni A—B, deşi creşterea vitelor (documentată prin oase de cornute mari şi mici) avea şi ea un rol important în economia acestor triburi. Pescuitul în apele Bistriţei, pe atunci bogate în peşte, este

---

[1] H. Schmidt, *Cucuteni*, pl. 33/10 şi pl. 34/1—5.
[2] *Ibidem*, pl. 33/15; etc.
[3] La Hăbăşeşti: cf. S.C.I.V., 1951, II, I, p. 76 şi urm.
[4] T. Passec, *Periodizarea aşezărilor tripoliene* 1949, M.-L., p. 55 şi urm.; etc.
[5] H. Schmidt, *Cucuteni*, p. 9 şi urm.
[6] S.C.I.V., 1951, II, I, p. 76 şi urm.

neîndoelnic, după cum nici vânatul nu va fi fost neglijat, deşi acestea nu mai constituiau mijloace esenţiale pentru procurarea hranei. Faptul că pentru prelucrarea uneltelor de silex şi de piatră, se aducea materia primă din Carpaţii Orientali şi din Transilvania, pe de o parte, şi din văile superioare ale Prutului şi Nistrului pe de altă parte — ca şi prezenţa uneltelor de metal — dovedesc existenţa unor intense schimburi intertribale.

In ceeace priveşte datarea absolută a aşezării de tip Cucuteni A—B dela Traian, ca şi a locuirilor anterioare şi posterioare, ţinând seama de datele obţinute în problema cronologică, prin studierea descoperirilor din alte aşezări, se poate spune că locuirea precucuteniană ar trebui datată pe la mijlocul mileniului III în. e. n., în timp ce aşezarea din faza de tranziţie trebue datată în primele secole ale mileniului II în. e. n., şi anume mai probabil după 1900 în. e. n. Resturile de tip Cucuteni C indică în schimb o locuire care trebue cu siguranţă datată după 1700, deci după începutul epocii Bronzului în alte regiuni ale Europei Centrale.

Colectivul de cercetări arheologice
al Academiei R.P.R. — Şantierul Traian.

УЧАСТОК РАСКОПОК ТРАЯН

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В целях лучшего исследования одного поселения переходной фазы (А — В) культуры Кукутень, в 1951 г. были программированы и возобновлены в более широком масштабе раскопки в Траяне (область Бакэу). В этой археологической кампании были произведены раскопки на площади приблизительно в 1800 м² как для полного вскрытия некоторых жилищ поселения, так и для уточнения расположения поселения в направлении С и СЗ. Таким образом было возможно установить, что поселение переходной фазы занимает площадь в несколько гектаров и что под развалинами жилищ переходной фазы Кукутень А — В находится слой, содержащий докукутенскую керамику (орнаментированную впалыми линиями и рядами отпечатков).

Что касается открытий, относящихся к переходной фазе, то они были исключительно богаты : остатки жилищ больших размеров, помосты бревенчатые и из обожженной глины, со стенами, сваи, прутья и камыши которых были покрыты глиной. Внутри жилищ находились очаги с довольно высокими краями, но без печного свода, много разбитых сосудов, каменные ручные мельницы и пр. Вся керамика принадлежит переходным стилям (группы α, β, γ, δ), идентифицированным и раньше. Пластика делится на две группы (докукутенская пластика с широкобедренными фигурками и кукутенская пластика с более плоскими телами). Орудия производства изготовлены главные образом из кремня, кварца и

других горных пород, происходящих из Восточных Карпат и из долин, верховий Прута и Днестра. Помимо этого были найдены костяные, роговые и медные орудия, а также гири из обожженной глины для ткацких станков и рыболовных сетей.

Датируемое энеолитическим периодом (первые века II тысячелетия до н. э.) и относенное к средней ступени варварства, поселение Траян включается в поселения племен, носителей культуры Кукутень-Триполие, главным занятием которых являлось примитивное земледелие, на фоне которого животноводство тоже приняло довольно большие размеры, в то время как охота и рыболовство являлись второстепенными занятиями.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Очаг с приподнятым краем в жилище (см. таблицу VI/2)

Рис. 2. — Наконечник стрел, скребки и клинки из кремня.

Рис. 3. — 1 — топорик из оленьего рога; 2, 4 — шила из кости; 3 — небольшое долото из шлифованного камня; 5 — медное шило; 6, 7 —гири из обожженной глины для ткацких станков.

Рис. 4. — 1, 2 — фигурки из обожженной глины, докукутенские; 3—5 — фигурки переходной фазы А — В (нога 5-й фигурки вылеплена очень естественно).

Таблица I. — Холм Дялул Фынтынелор в Траяне, на котором расположено доисторическое поселение; вид с юго-запада.

Таблица II. — План раскопок и зондирований за 1951 г. на холме Дялул Фынтынелор.

Таблица III. — Общий вид раскопок.

Таблица IV. — Деталь II комплекса развалин жилищ, вид с востока

Таблица V. — Продольный профиль западной стены I рва.

Таблица VI. — 1 — обожженный кирпич со следами камыша из разрушенных стен одного из жилищ. 2 — очаг с приподнятым краем в том же жилище.

Таблица VII. — 1, 2 — различные сосуды in situ найденные под развалинами стен жилищ.

Таблица VIII. — 1, 3 — докукутенская керамика с углубленными узорами; 2, 4 — 6 — расписная керамика переходной фазы кукутень А — В.

LE CHANTIER DE TRAJAN

(RÉSUMÉ)

Conformément au programme établi pour les recherches archéologiques de 1951, les fouilles de Trajan (région de Bacău) ont été reprises cette année sur une plus grande échelle. L'objectif de ces fouilles est l'étude d'une station énéolithique de la phase de transition (A—B) de la culture Cucuteni. Au cours de cette campagne, les fouilles ont porté sur une superficie de près de 1800 m², afin de mettre complètement à jour certaines habitations de cette station et, en même temps, pour préciser les limites de la station vers le N et vers le NO. On a pu constater ainsi, que les restes de la station de la phase de transition s'étendent sur plusieurs hectares et, par ailleurs, que — sous les restes des habitations de cette phase — il y a une couche à céramique pré-cucuténienne (décorée de lignes profondément incisées et de rangées d'impressions).

Quant aux découvertes se rattachant à la phase de transition, elles sont particulièrement importantes: des restes d'habitations de grandes dimensions ayant eu des plates-formes en poutres et en terre cuite et des murs faits de pieux et de treillis enduits d'argile. Il y avait, à l'inté-

rieur de ces habitations, des âtres à rebord suffisamment élevé, mais dépourvus de voûte pour le four, un grand nombre de vases brisés, des moulins à bras en pierre, etc. La céramique appartient aux styles de transition (groupes α β, γ, δ), déjà identifiés dans cette station.

La plastique comporte deux catégories : la plastique pré-cucuténienne, représentée par des figurines féminines fortement stéatopyges, et la plastique cucuténienne, comportant des figurines au corps plus aplati. Les outils sont surtout en silex, quartzite ou autre roche, dont quelques-unes proviennent des Carpathes Orientales, lés autres, des vallées supérieures du Prut et du Dniester.

On a encore trouvé des outils en os, en corne et en cuivre, ainsi que des contrepoids en terre cuite pour les métiers à tisser et pour les filets de pêche.

Remontant à la période énéolithique (premiers siècles du II-e millénaire avant n. è.) et appartenant au moyen degré de la barbarie, la station de Trajan se range parmi les établissements des tribus qui ont propagé la culture Cucuteni-Tripolje. La principale occupation de ces tribus était l'agriculture primitive. L'élevage avait également pris une ampleur suffisante, alors que la chasse et la pêche ne constituaient que des activités secondaires.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Atre à rebord élevé à l'intérieur d'une habitation (voir planche VI/2).

Fig. 2. — Pointes de flèches, grattoirs et lames de silex.

Fig. 3. — 1, Hachette en andouillers de cert; 2 et 4, poinçons en os; 3, petit burin en pierre polie; 5, poinçon en cuivre; 6—7, contrepoids en terre cuite pour le métier à tisser.

Fig. 4. — 1—2, Figurines en terre cuite, pré-cucuténiennes ; 3—5, figurines de la phase de transition A—B (la jambe, au numéro 5, est modelée de façon particulièrement réaliste).

Planche I. — La colline Fântânele de Trajan, sur laquelle se trouve l'établissement préhistorique ; vue prise du sud-ouest.

Planche II. — Plan des fouilles et des sondages de 1951 sur la colline Fântânele.

Planche III. — Vue générale des fouilles.

Planche IV. — Détail du complexe II des décombres de demeures ; vue de l'est.

Planche V. — Profil longitudinal dans la paroi ouest du fossé I.

Planche VI. — 1, Bousillage cuit à traces de roseau de la paroi écroulée d'une demeure; 2. Atre à haut rebord à l'intérieur de la même demeure.

Planche VII. — 1—2, Différents vases *in situ*, trouvés sous le décombres des habitations

Planche VIII. — 1 et 3, Céramique pré-cucuténienne, à décor excisé ; 2 et 4—6, céramique peinte de la phase de transition Cucuteni A—B.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul III, 1952

ŞANTIERUL VERBICIOARA

Planul de muncă, pe anul 1951, al „Şantierului Verbicioara şi împrejurimi" a avut următoarele obiective:

1. Continuarea săpăturilor la Cleanov-Fiera, pentru urmărirea problemei începuturilor culturii materiale neolitice din Oltenia şi completarea cunoştinţelor noastre asupra culturii Fiera;

2. Continuarea săpăturilor dela Verbicioara, în vederea controlării rezultatelor obţinute în 1949 şi 1950, cu atenţie specială asupra problemei originii şi periodizării culturii Sălcuţa, asupra stratigrafiei culturii Verbicioara III şi asupra problemei locuinţelor de pe aşezările gentilice dela Verbicioara;

3. Continuarea cercetărilor dela Verbiţa, din aşezarea prefeudală (sec. IV e.n.) cu scopul de a se lămuri prezenţa, în asociere, a ceramicei daco-romane şi a ceramicei prefeudale timpurii, care punea, încă de anul trecut, problema vechimii unei atari ceramici decorate „în valuri", în mediul prefeudal local din sec. IV e.n.;

4. Continuarea săpării movilelor funerare din împrejurimile Pleniţei pentru obţinerea unor date noi în legătură cu problema pătrunderii tribunilor de păstori dinspre stepele pontice, în perioada de trecere dela organizarea matriarhală la cea patriarhală, de pe teritoriul R.P.R. şi rolul acestor triburi în procesul formării culturilor materiale locale, din a doua parte a treptei mijlocii a barbariei;

5. Efectuarea unor săpături, cu un obiectiv restrâns, pe aşezarea gentilică de pe Piscul Cornişorului, dela Sălcuţa, în vederea stabilirii unei stratigrafii mai sigure a culturii Sălcuţa;

6. Cercetarea valului roman, zis „Brazda lui Novac", care trece prin regiunea în care s'a desfăşurat activitatea şantierului Verbicioara;

7. Urmărirea problemei paleoliticului şi a mesoliticului în Oltenia;

8. Supravegherea ştiinţifică şi recuperarea materialelor arheologice provenite de pe şantierul C.F.R. şi Almăj-Coţofeni, raionul Craiova.

In legătură cu problema paleoliticului, Şantierul Verbicioara a avut trei delegaţi pe lângă Institutul de Antropologie al Academiei R.P.R., care a întreprins cercetări într'o peşteră dela Baia-de-Fier, regiunea Gorj. Raportul asupra rezultatelor de aci revine Institutului de Antro-

pologie. Problema mesoliticului nu s'a putut cerceta anul acesta. Ea rămâne a fi rezolvată pe viitor.

Săpăturile şantierului „Verbicioara şi împrejurimi" au început la 15 Mai şi s'au încheiat la 8 Septembrie 1951, adică mai înainte cu o săptămână de termenul fixat prin planul de muncă.

Pentru ducerea la bun sfârşit a obiectivelor propuse, colectivul Şantierului a primit ajutorul organizaţiilor de Partid şi al Sfaturilor Populare.

1. SAPATURILE DE PE DEALUL FIERA, COMUNA CLEANOV, REGIUNEA DOLJ

Sondagiile şi cercetările din anul 1950, făcute în aşezarea dela Fiera-Cleanov, după cum a reieşit din raportul anterior [1], au lăsat nerezolvate unele probleme importante în ceeace priveşte situarea în timp a acestei vechi culturi materiale neolitice şi înţelegerea mai amplă a organizării social-economice a gintei matriarhale ce a locuit pe dealul Fiera.

Una dintre problemele urgente era rezolvarea coexistenţei uneltelor de piatră şlefuită şi a râşniţei cu microlitele şi ceramica primitivă, lucrată în amestec cu pleavă.

In cursul cercetărilor din 1950 au apărut la suprafaţă două toporaşe-calapod şi alte două fragmente de toporaşe sigur şlefuite. De asemenea au apărut tot la suprafaţă două fragmente de râşniţă. Se afirmase în raportul anterior că aceste unelte ar putea fi socotite contemporane culturii Fiera, dar că o lămurire a contemporaneităţii lor cu întreg complexul cunoscut dela Fiera cade în sarcina săpăturilor viitoare. In vederea rezolvării acestei probleme, s'a săpat în 1951 o suprafaţă cu mult mai mare faţă de cea din 1950.

Intrucât săpăturile din 1950 ne-au arătat că stratul de cultură se află imediat sub humusul actual şi că dela 15—20 cm, maximum 30, începe pământul sănătos — în afară de gropile de bordee, care pătrund mai adânc — cu toate greutăţile întâmpinate şi anul acesta, am atacat o suprafaţă de 1000 m², cu o lungime de 50 m şi o lăţime de 20 m.

Pentru a înfrânge tăria pământului, a trebuit iarăşi să-l udăm cu apă.

Săpătura a pornit în prelungirea sondagiilor din anul trecut. Ca metodă de lucru s'au trasat şanţuri înguste, paralele, late de 50 cm, având între ele fâşii nesăpate de câte 75 cm, iar din 5 în 5 m s'au lăsat fâşii perpendiculare pe şanţuri, late iarăşi de 75 cm, necesare evacuării pământului cu roabele.

Datorită acestei metode, s'au prins în şanţuri câteva vetre de locuire la suprafaţă, o groapă de bordei şi altă groapă mai mică.

Intrucât sondagiile din anul trecut au dat suficient material litic şi

[1] *Studii şi cercetări de Istorie Veche,* 1951, Nr. 1, p. 230—232.

ceramic, nu s'au făcut lărgiri decât acolo unde şanţurile au prins vetrele şi gropile.

Tot pământul rezultat din săpătura acestor vetre şi gropi a fost cernut şi spălat pentru a nu se pierde nici cel mai mărunt obiect. Incă

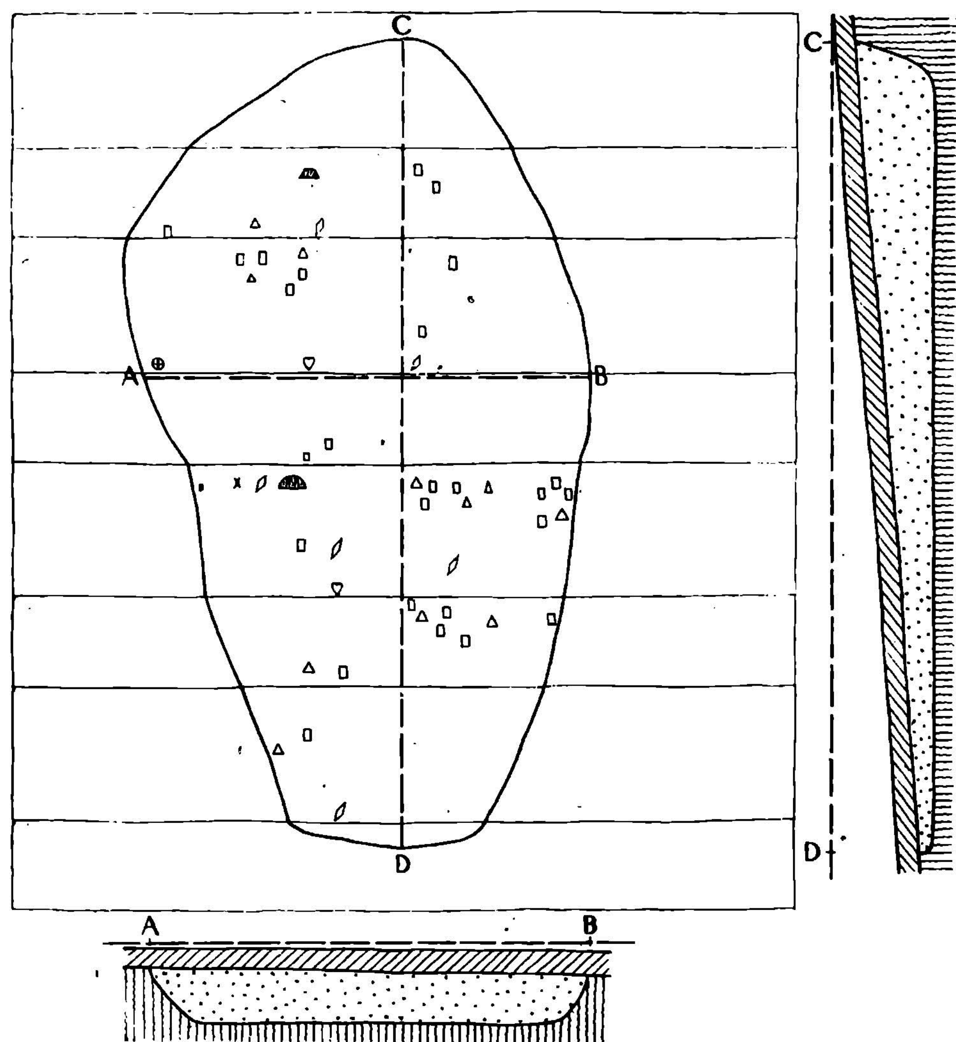

Fig. 1. — Planul locuinţei-bordei dela Fiera.

dela suprafaţă apar lame, vârfuri de săgeţi şi răzuitoare, bucăţi de pământ ars din lipitura locuinţelor şi fragmente ceramice.

După cum se vede din planul lucrărilor, cu cât săpătura urcă în pantă cu atât apare mai puţin material, ceeace arată că aşezarea era situată pe pantă, cât mai aproape de apa Desnăţuiului şi de izvoarele dela poalele ei.

Gruparea mai deasă a pământului ars din lipitura locuinţelor, în amestec cu ceramică şi silexuri, documentează anumite vetre de locuire de suprafaţă de mici dimensiuni, mai mult sau mai puţin rotunde sau ovale, al căror diametru este aproximativ de 3 m.

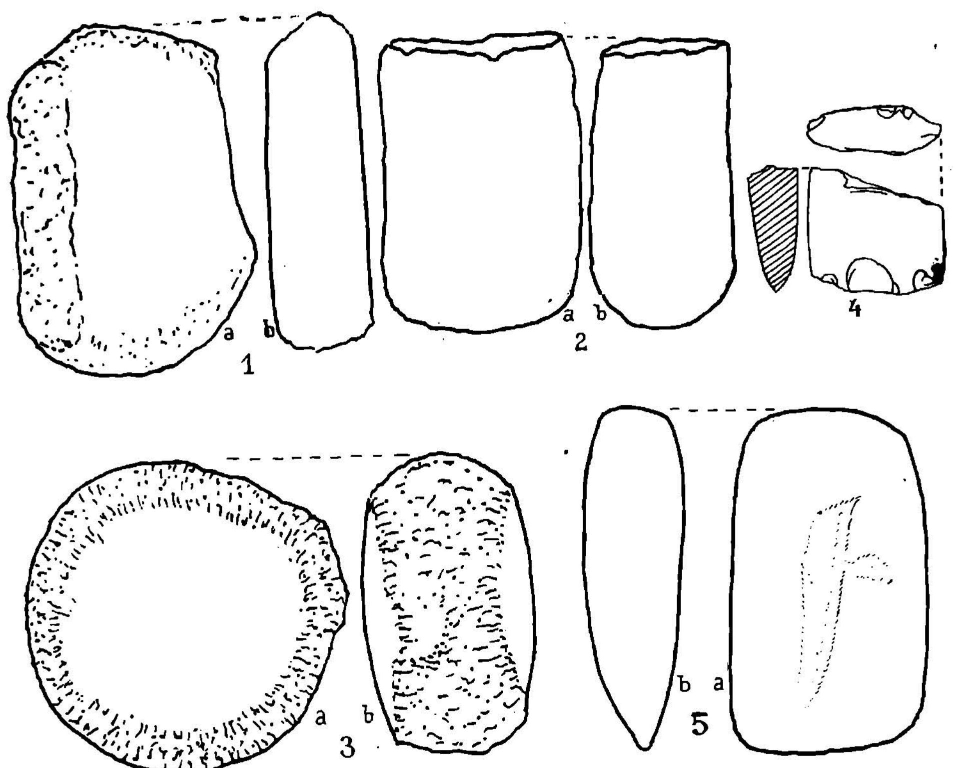

Fig. 2. — Zdrobitoare (1—3); un fragment de toporaş (4) şi un topor şlefuit (5) descoperite la Fiera.

Bordeiul (fig. 1) de formă ovală, aşezat pe direcţia Est-Vest, în pantă, avea o lungime de 4,50 m şi o lăţime de 2,50 m. Pentru ca vatra bordeiului să fie orizontală, groapa a avut o adâncime mai mare în partea de sus (0,65 m) şi mai mică în partea de jos (0,10 m).

Săpându-se cu grijă, cernându-se şi spălându-se întreg conţinutul locuinţei-bordei, acesta ne-a furnizat întregul complex al culturii Fiera, fără a mai putea pune la îndoială coexistenţa unora din elementele componente ale acestei culturi.

In ceeace priveşte ceramica, majoritatea zdrobitoare a fragmentelor are aceeaşi pastă, în amestec cu pleavă, pe care o găsim şi în restul aşezării. In plus, apar două fragmente, lucrate în pastă fină, în amestec cu nisip mărunt, boabe mici de calcar şi mică: unul vânăt şi altul roşu, acesta din urmă datorit — evident — unei arderi secundare.

Profilele sunt iarăşi simple, denotând vase largi la gură ; unul singur are la buză o uşoară dungă puţin răsfrântă în afară.

Câteva fragmente de chirpic ars documentează o ardere puternică, totuşi, în pasta lor, păstrează urme de pleavă cu care aceasta a fost frământată.

Vârful unui toporaş şlefuit, apărut la adâncimea de 0,40 m, în partea de SV a gropii, nu mai pune la îndoială, de data aceasta, contemporaneitatea pietrei şlefuite cu restul complexului Fiera (fig. 2). Prezenţa unui fragment de râşniţă mică, plesnită prin ardere, rezolvă şi ea, satisfăcător, problema contemporaneităţii tuturor elementelor de inventar enumerate până aci.

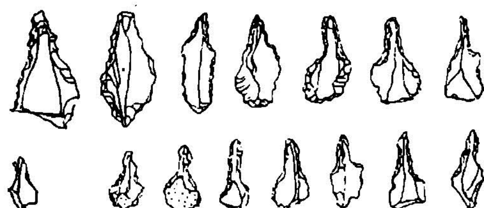

Fig. 3. — Vârfuri de săgeată dela Fiera.

In această locuinţă au apărut următoarele piese din silex: 4 aşchii late, bune pentru a fi transformate în răzuitoare: 59 aşchii sărite din prelucrare, de diferite mărimi (dela 4-5 mm până la 2,5 cm), 12 fragmente de lame (dela 4 mm lăţime până la 11 mm), 2 răzuitoare, una mare şi una mică, 3 fragmente tipice de vârfuri de săgeată (baza unuia cu vârful rupt) şi două vârfuri (fig. 3).

In acelaşi complex, apare jumătatea unei fusaiole cu diametrul de 5,2 cm, grosimea de 2,2 cm şi gaura de 1,3 cm (fig. 4).

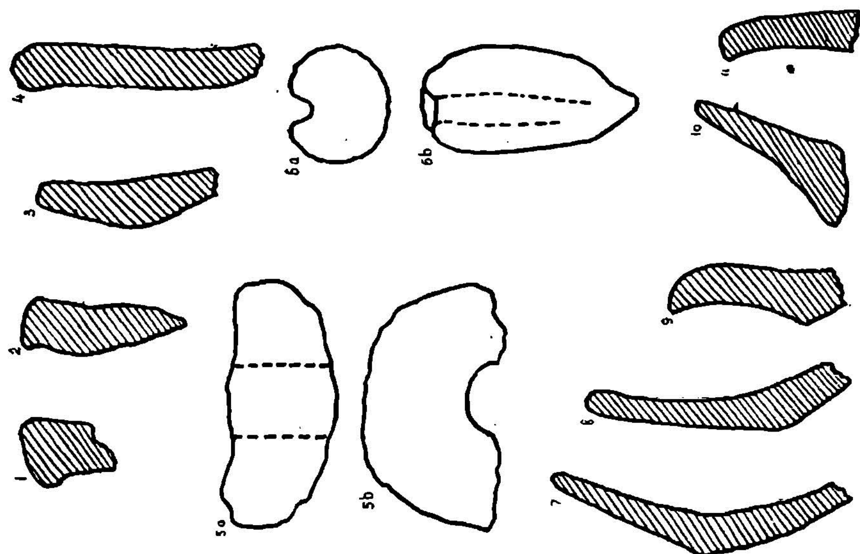

Fig. 4. — Profile de vase din locuinţa-bordei (1—4); o fusaiolă din aceeaşi locuinţa (5); un obiect de lut (6) şi profile de vase descoperite în aşezarea dela Fiera (7—11).

In ceeace priveşte fauna, fragmentele mărunte din smalţul unei măsele de rumegător mic şi fragmentele de oase de rumegător mare sunt dovezi de prezenţa în aşezare, ca animale domestice, a boului şi a oii.

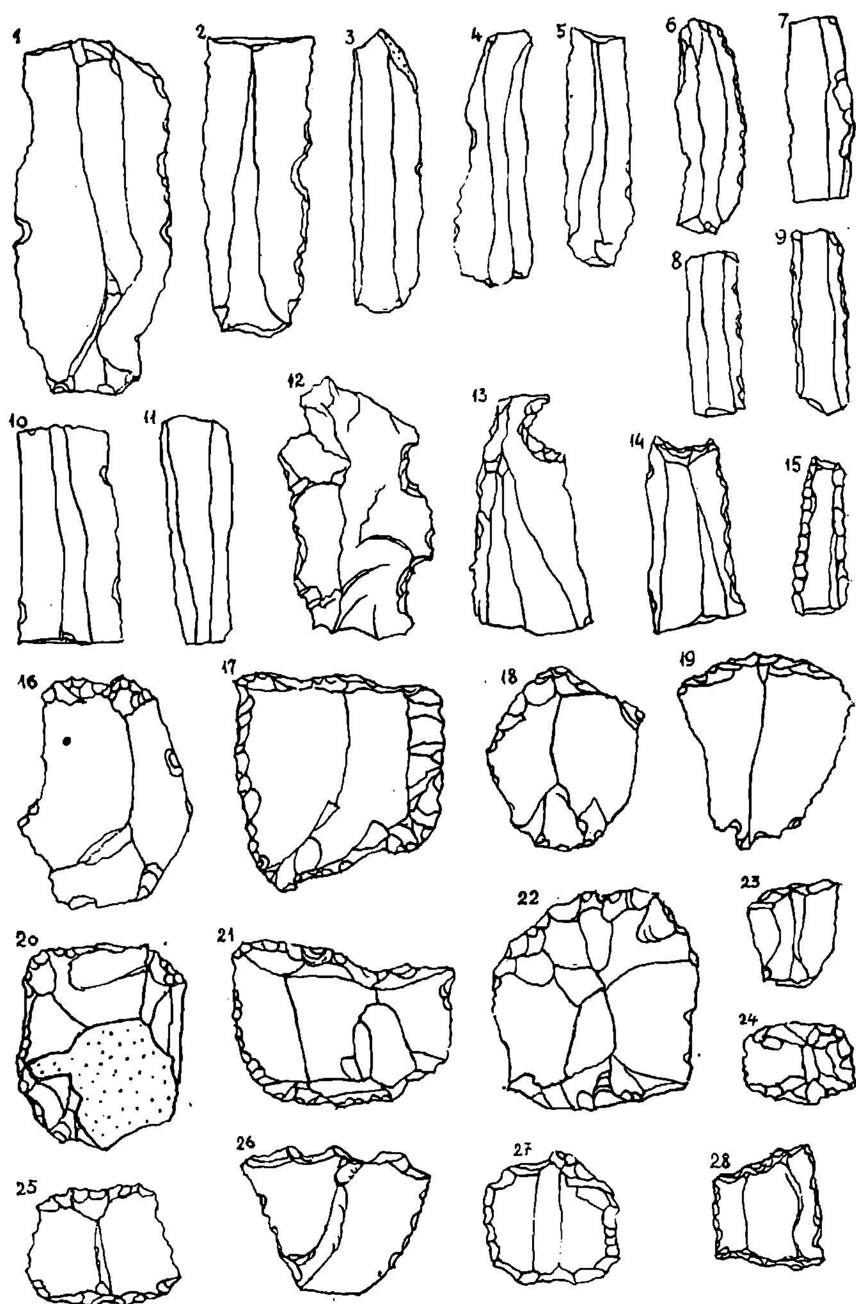

Fig. 5. — Unelte microlitice de silex dela Fiera, com. Cleanov; cuţite (1—11); lame (12—15); răzuitoare (16—27); trapez (28).

Cât priveşte aflarea conspectului pădurii din acea vreme, avem şi de data aceasta fragmente de cărbune ce urmează a fi analizate.

In concluzie, observaţiile făcute asupra materialului recuperat, prin cernere şi spălare, din groapa bordeiului, documentează precis contemporaneitatea ceramicei lucrată cu nisip fin, a pietrei şlefuite, a râşniţei, a zdrobitorului, a uneltelor microlitice şi a fusaiolei.

In restul săpăturii, menţionăm ca descoperiri mai importante:

1. *Unelte paleolitice reutilizate:* a) baza unui vârf musterian cu retuşe marginale pe ambele laturi, transformat în răzuitor; diferenţa de patină între suprafaţa ventrală şi faţetele dorsale faţă de patina retuşelor de mai târziu, prin care acest vârf a fost transformat în răzuitor, se observă cu uşurinţă; b) o aşchie nucleară detaşată dintr'un nucleu aurignacian, care a servit ca percutor; încercarea de a detaşa o lamă lată şi groasă din acest nucleu-percutor n'a reuşit, dând o spărtură uniformă, care nu a mai fost apoi prelucrată spre a fi transformată în unealtă, deşi aşchia s'ar fi pretat a fi prefăcută cu uşurinţă în răzuitor; în spărtură se observă o patină mai nouă, decât aceea de pe feţele nucleului.

2. *Un toporaş de piatră şlefuită,* apărut în strat, sub patul arăturii, în grupa XI, în făşia de 0,75 m dintre şanţul 12 şi 13; dovada neclintirii lui din strat o alcătuieşte o sgârietură a fierului de plug, care a ajuns numai până la el (fig. 2).

3. *Râşniţe* de mici dimensiuni, nedepăşind un diametru de 12 cm, cum este cea descoperită în grupa X, şanţul 6; fără îndoială ele serveau la decorticarea şi râşnirea alacului, la râşnirea meiului şi a hrişcii; de data aceasta, prezenţa lor, destul de frecventă în stratul de cultură, nu mai poate fi contestată.

4. *Zdrobitoare.* Pe arătură, scoase de fierul plugului, şi în strat, apar zdrobitoare rotunde sau lungueţe; atari zdrobitoare apar şi în stratul de cultură.

5. *Forme noi ceramice:* a) In grupa a III-a, şanţul 4, apare — bine conservat — un profil de vas lucrat în lut amestecat cu puţină pleavă, acoperit cu un strat subţire de lut roşu; b) In grupa a II-a, şanţul 9, apare la 0,20 m adâncime, fragmentul unui picior de cupă lucrat în lut fin, în amestec cu un nisip cu grăunţele extrem de fine, precum şi urme slabe de pleavă; deşi mult corodat, se vede că pe suprafaţa exterioară şi pe partea de bază a fost acoperit cu un strat subţire de lut roşu, care a fost lustruit; c) In grupa II-a, şanţul 6 şi 8, au apărut în strat trei fragmente-profil de vase lucrate în pastă fină.

6. *Forme noi microlitice:* un singur trapez (fig. 5).

Apariţia piciorului de cupă, a profilului de strachină şi a trapezului sunt, de data aceasta, dovezi suficiente de legătură între Fiera şi Verbicioara I.

VERBICIOARA - DOLJ

PLANUL AŞEZĂRII

Săpăturile arheologice din anii

1949 - 1951

C/1951

A/1951

N

Săpături 1951

„ 1950

„ 1949

0 5 10 15 20 m

Fig. 6. — Planul general al săpăturilor dela Verbicioara.

2. SĂPĂTURILE DELA VERBICIOARA

In campania de săpături din 1951 s'a urmărit rezolvarea problemelor puse încă din 1949[1]. In acest scop s'au întreprins săpături pe aşezarea notată cu litera A şi pe aşezarea C (v. planul general, fig. 6). De asemenea s'au întreprins cercetări mai restrânse şi pe „Valea lui Zaman", la Nord de satul Verbicioara. Aci s'a descoperit o locuinţă construită la suprafaţa solului, care aparţine unei anumite faze a culturii din stratul I dela Verbicioara.

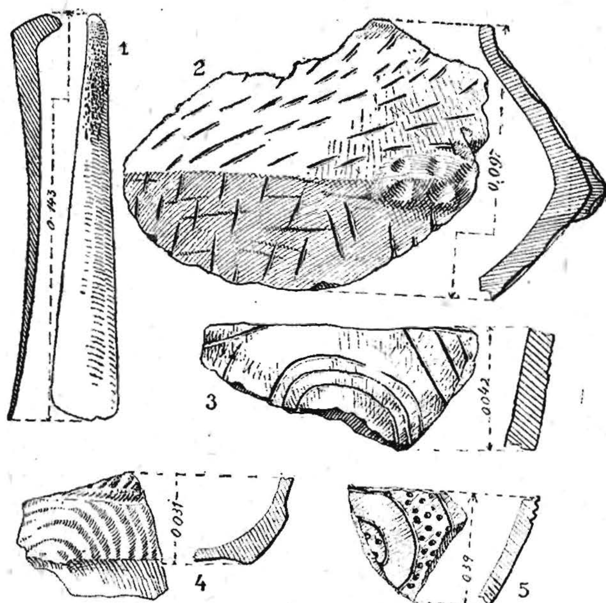

Fig. 7. — Cultură Verbicioara I; o spatulă de os (1) şi fragmente ceramice dela Verbicioara (2—5).

Săpăturile de pe aşezarea A au avut drept obiectiv principal controlarea stratigrafiei culturii materiale Verbicioara III şi îmbogăţirea cunoştinţelor noastre asupra conţinutului acestei culturi. Descoperirile din 1951 au confirmat concluzia că între cultura Verbicioara III şi culturile tribale din perioadele precedente există o legătură genetică. Materialul ceramic — cu deosebire — a arătat că membrii comunităţii tribale dela Verbicioara au întreţinut legături multilaterale şi cu alte triburi locale, tracice. In primul rând, trebue amintite raporturile cu triburile culturii câmpurilor de urne din Oltenia sud-vestică şi Banat, apoi cu cele din regiunea Mureşului (cultura Periam-Pecica) şi cu triburile cu cultură Monteoru, precum şi cu alte triburi locale. Cultura Verbicioara III aparţine epocii Bronzului. Ea are o desvoltare autohtonă, pe baza culturilor Sălcuţa, Coţofeni şi Glina III. Noile descoperiri reflectă în mod

[1] A se vedea cele două rapoarte anterioare, în *Studii şi cercetări de Istorie Veche*, 1950, Nr. 1, p. 103—107; 1951, Nr. 1, p. 232—242.

concret legătura cu trecutul şi indică, de asemenea, şi direcţia în care se va desvolta cultura Verbicioara III, care este într'o continuă transformare.

Observaţiunile stratigrafice făcute la faţa locului, îmbinate cu stabilirea conţinutului diferitelor depuneri arheologice, au dus la precizarea prezenţei a patru niveluri de locuire din stratul III, care corespund celor patru perioade de desvoltare a culturii acestui strat. In jurul adâncimii de 0,90—1m — deci la baza stratului III — se află un nivel (Verbicioara III *a*), în care se întâlnesc primele elemente ale culturii Verbi-

Fig. 8. — Verbicioara. Vedere generală a complexurilor I—VIII de pe aşezarea A. Cultură Verbicioara III.

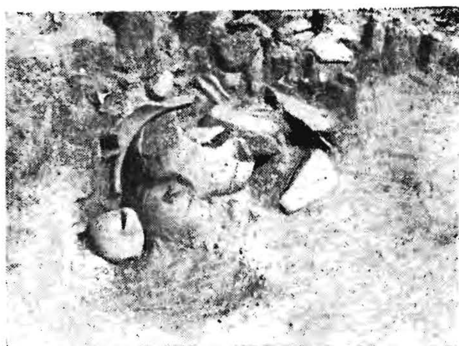

Fig. 9. — Verbicioara. Complexul VI de pe aşezarea A. Cultură Verbicioara III.

cioara III, în asociere, pe alocuri, cu ceramica de tip Sălcuţa târzie, Coţofeni şi Glina III. Pe unele porţiuni acest nivel este întrerupt, din cauza gropilor Coţofeni şi Glina III. Faţă de toate celelalte, nivelul Verbicioara III *b* a fost locuit mai intens. El conţine multe vase şi fragmente, oase de animale domestice şi sălbatice, unelte de piatră, silex şi os, fusaiole (prâsnele), greutăţi dela răsboiul de ţesut, etc. In acest nivel este cenuşă mai multă decât în celelalte niveluri, provenind dela colibele incendiate şi care trebue să fi fost făcute din mult material lemnos şi stuf. Pământul nivelului Verbicioara III *c* are o culoare mai închisă decât precedentul, şi anume o culoare neagră cu nuanţe cafenii închise. In nivelul III *c* s'au descoperit nouă complexuri (fig. 8), cu urme de chirpic ars, pe care erau imprimate forme de pari aşezaţi paralel şi care constituiau scheletul pereţilor colibelor. In aceste complexe s'au descoperit numeroase vase de lut, râşniţe de mână şi frecătoare, întregi sau fragmentare, brăzdare din corn de cerb şi un însemnat număr de mari „greutăţi" de lut în formă de piramidă (înălţimea lor ajunge uneori până la 30 cm), cu o perforaţiune în partea superioară. Atari „greutăţi" (fig. 9) aveau o funcţiune multiplă: ele serveau la războiul de ţesut, ca suporturi de frigare (unele exemplare au urme puternice de arsură pe o latură), la întinderea firelor de răsucit şi drept suporturi, la adunarea pe mosoare a firelor toarse. In complexul VI, s'a descoperit un mare vas,

de o formă originală (fig. 10). El are un înveliş-suport, cu o deschizătură dreptunghiulară în faţă. Pe acest înveliş se găsesc câteva orificii rotunde. Invelişul juca un rol de pirostrie-suport, sub care se făcea focul. Tirajul era asigurat şi prin orificiile circulare amintite. Unul se află chiar în partea opusă deschizăturii din faţă. Vasul are două torţi şi un decor în relief crestat. Atare vase apăruseră, în stare fragmentară, în săpăturile noastre din 1949 şi 1950; dar abia în 1951 s'a găsit un vas întreg. Funcţiunea acestui vas nu apare încă destul de clară. Probabil că asemenea vase erau folosite de comunitate pentru pregătirea laptelui, a băuturii sau a mâncărurilor pentru ospeţe colective. Asemenea ospeţe se petreceau între membrii ginţilor, triburilor sau ai mai multor triburi, în cadrul raporturilor de prietenie şi de vizite reciproce. Dar vasul nostru poate sta în legătură nu numai cu asemenea raporturi paşnice sau cu folosirea produselor rezultate de pe urma creşterii vitelor, ci şi cu relaţiile de duşmănie dintre triburi. In această perioadă târzie, a celei de a doua părţi a treptei de mijloc a barbariei, războiul devenise un fenomen frecvent şi procesul de formare a uniunilor de triburi începuse să se accentueze. Un vas de aceste proporţii (înalt de peste o jumătate de metru şi larg de 25 cm la gură), uşor de folosit pentru încălzit şi preparat alimentele şi băuturile, va fi jucat un rol de adevărat „vas de campanie" pentru colectivul de militari al gintei sau tribului. Vase similare, dar de dimensiuni mai mici se cunosc în cultura câmpurilor de urne, din Oltenia şi în cultura bronzului târziu, din Ungaria [1].

Fig. 10. — Vasul cu suport-înveliş, descoperit în complexul VI de pe aşezarea A dela Verbicioara.

In partea superioară a stratului III, se găseşte ultimul nivel (III *d*), aproape distrus din cauza arăturilor, în care se întâlnesc elemente de cultură materială felurită: fragmente ceramice tipice culturii câmpurilor de urne din Sud-Vestul Olteniei, câteva fragmente hallstattiene locale (prima epocă a Fierului) şi geto-dace (a doua epocă a Fierului). Majoritatea resturilor de cultură materială din acest nivel aparţin însă ultimei faze a culturii Verbicioara III, pe cale de a se transforma într'o nouă cultură — cultura Fierului — dela începutul treptei superioare a barbariei. In acest nivel s'a descoperit şi un fragment de brăţară de sticlă. S'a

---

[1] Fr. v. Tompa, *25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn*. 1912—1936, pl. 47, 8, 11.

verificat din nou prezenţa în nivelul superior a vaselor cu picior prevăzut cu ferestre, caracteristice culturii hallstattiene din faza mai veche. Stratul III sfârşeşte în jurul adâncimii de 1 m. La suprafaţă, el a fost în bună parte distrus de arături şi din cauza înclinării terenului care a uşurat şi mai mult alunecarea nivelului III *d*.

Creşterea vitelor se dovedeşte a fi fost principala ocupaţiune a comunităţii căreia îi aparţine cultura din stratul III (fig. 11). Numeroasele oase de animale domestice (bou, oaie, capră şi porc) dovedesc aceasta.

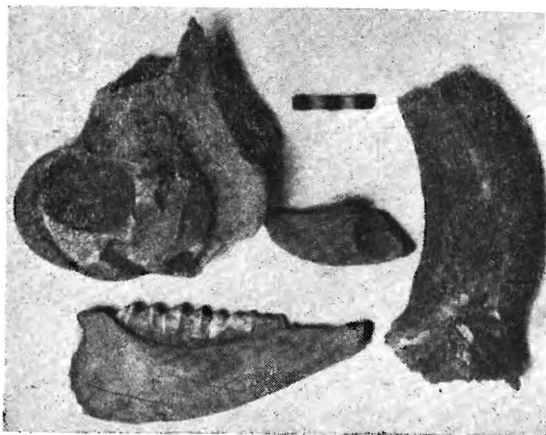

Fig. 11. — Oase şi coarne de animale domestice descoperite la Verbicioara ; (bou) din cultura Verbicioara III (1—2); (bou) din stratul Sălcuţa (3); o copită din acelaşi strat (4).

Dar, pe de altă parte, râşniţele, brăzdarele de corn de cerb (fig. 12), imprimările de pleavă şi paie în pasta chirpicului ars, secerile din piatră, de o formă curbă (folosite probabil şi la alte munci: jupuitul vitelor sau chiar ca arme), fragmente de silexuri cu dinţi (s'au găsit două exemplare în 1951), ce se fixau într'un mâner de lemn sau corn de cerb pentru a forma o seceră, arată că şi cultivarea plantelor ocupa un loc esenţial în viaţa comunităţii tracice dela Verbicioara. Economia acesteia avea deci un caracter mixt.

Bronzul este extrem de rar. In 1951 nu s'a descoperit decât o singură dăltiţă de bronz, lungă de 5 cm. Uneltele rămân încă cele lucrate din cremene, piatră, os şi corn de cerb. Forma lor este mai evoluată faţă de trecut. Au apărut însă şi forme noi, cum sunt brăzdarele primitive, care presupun şi folosirea tracţiunii animale în cultivarea cerealelor. Şi la Verbicioara avem deci un exemplu concret pentru confirmarea tezei clasicilor marxism-leninismului, că bronzul nu a putut înlocui uneltele de piatră, din cauza extremei lui rarităţi. Avem şi cazul de dăinuire a unor unelte de tradiţie neolitică (toporaşe plate) şi chiar de tradiţie microlitică.

In directă legătură cu creşterea vitelor, arta ţesutului şi împletitului, cunoaşte în perioada acestei culturi, o deosebită desvoltare. In 1951 s'au

descoperit din nou foarte multe şi variate fusaiole de lut, dintre care unele imită formele vaselor de lut (fig. 13).

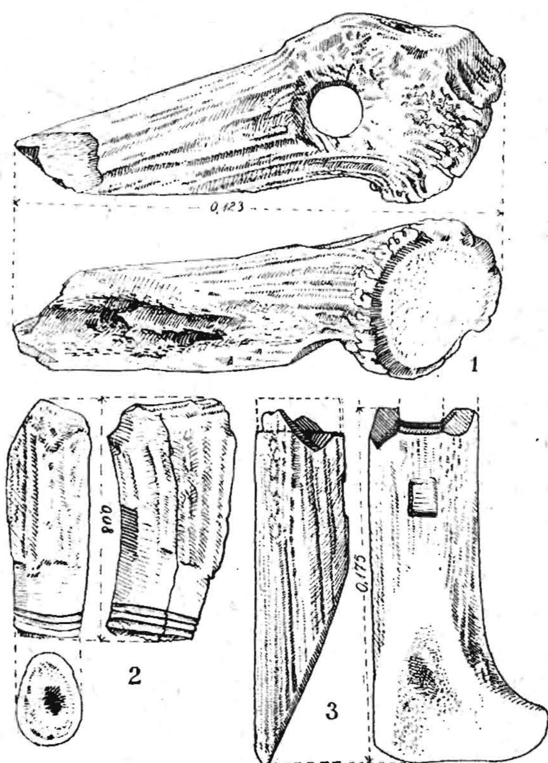

Fig. 12. — Un „brăzdar", un mâner pentru unealtă în curs de prelucrare şi o săpăligă din corn de cerb; cultură Verbicioara III; toate descoperite la Verbicioara

Vânătoarea nu şi-a pierdut încă din importanţa ei. In special se vânează cerbul, care în vremurile acelea popula pădurile din împrejurimi, fiindcă el dădea şi cornul, atât de util pentru confecţionarea uneltelor,

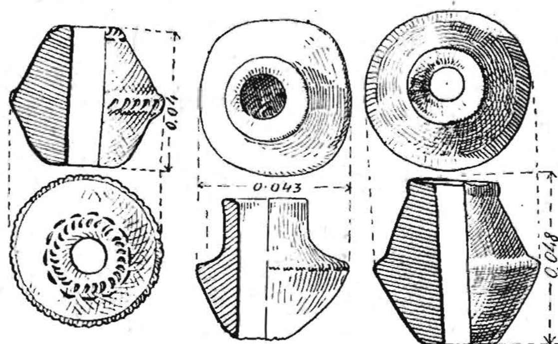

Fig. 13. — Fusaiole de lut dela Verbicioara (cultură Verbicioara III).

aşa precum arată marele număr de unelte şi chiar marea cantitate de material brut din corn, descoperit în săpături.

In 1951, fiind preocupaţi mai mult de problema periodizării şi cunoaşterii conţinutului culturii stratului III, de pe aşezarea A, am dat aci o atenţie mai mică celorlalte culturi. Totuşi, s'a procedat la o secţiune prin suprafaţa săpată pe această aşezare, cu care ocazie s'a ridicat profilul peretelui vestic al acestei secţiuni. S'a dovedit din nou că stratul II este suprapus de stratul III, despre care a fost vorba mai sus; iar el, la rândul său, suprapune stratul I, cu o cultură veche neolitică, pe baza căreia s'a format cultura Sălcuţa şi pe care am numit-o, încă din 1950, Verbicioara I. Stratul Sălcuţa are urme puternice de locuire, cu locuinţe incendiate, cu resturi de vetre şi bogat material arheologic caracteristic. El se împarte în trei niveluri distincte — Sălcuţa I, Sălcuţa II şi Sălcuţa III. Grosimea stratului II variază între 1—1,20 m, mergând dela adâncimea de aproximativ 1 m până la 2—2,20 m, când începe stratul I, cu cultură Verbicioara I, sub care se află pământul viu. In nivelurile superioare ale acestui strat, s'a descoperit o ceramică decorată cu linii incizate, cu benzi umplute cu puncte (fig. 7), cu adâncituri făcute cu vârful spatulei şi cu caneluri fine, plisate. In acest nivel s'au găsit şi fragmente cu buza îngroşată în interior, care vor trece în cultura Sălcuţa, unde vor avea o largă desvoltare.

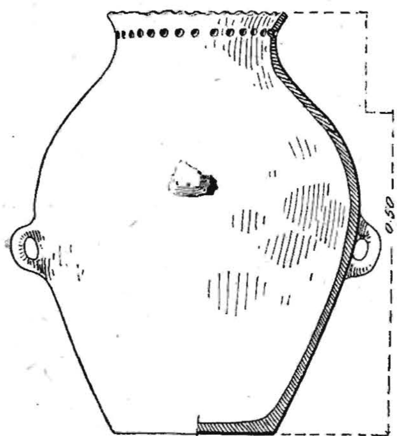

Fig. 14. — Vas mare de provizii descoperit la Verbicioara; cultura Glina III (epoca timpurie a Bronzului).

Cum pe aşezarea C — care se află la Vest de A (planul general) — cultura epocii Bronzului este mai slab reprezentată, atenţia colectivului a fost îndreptată în special asupra culturilor neo-eneolitice de aci, şi anume asupra culturii Verbicioara I şi Sălcuţa, asupra prezenţei cărora, pe această aşezare gentilică, se dobândiseră unele date din sondagiile făcute în 1950.

Pentru atingerea scopului propus, s'a trasat o suprafaţă Est-Vest, lungă de 42 m şi lată de 3 m (fig. 6). Primul strat de cultură cuprinde elemente caracteristice culturii stratului I, de pe aşezarea A. Acest strat începe, pe alocuri, sub adâncimea de 1,20 m şi ajunge — prin gropile care aparţin acestui strat — până la 2,45—2,70 m. Stratul propriu-zis este însă destul de subţire şi materialele arheologice destul de sărăcăcioase. In suprafaţa săpată s'au descoperit cinci gropi (Nr. 1—5), dintre care unele au la gură un diametru de 3—3,50 m. Din pământul cernut

s'a scos un număr însemnat de unelte de caracter microlitic, de nuclee de silex, având o formă conică, de tradiție microlitico-zwideniană [1].

S'au găsit așchii de descojire, așchii lamelare, lame nelucrate, unelte cu început de prelucrare, unelte rupte și unelte întregi, printre care semnalăm două vârfuri de săgeată de dimensiuni foarte mici, o unealtă în formă de semilună și o lamă-cuțit, lată de numai 4 mm. In legătură cu desvoltarea olăritului, au apărut unelte din plăci de os (spatule), având, fie un vârf ascuțit, fie ambele rotunjite, fie unul terminat în formă de picior de om (fig. 7).

Ca unelte de piatră apar, dar destul de rar, toporașele în formă de calapod. De asemenea, s'au descoperit și sule de os. Metal nu a apărut încă în săpăturile din 1951 în stratul I. Prezența unei fusaiole de lut ars atestă practicarea țesutului de către primii locuitori de pe așezarea C dela Verbicioara. S'a confirmat de asemenea constatarea din 1950 că în perioada culturii din stratul I, se creșteau animale domestice și se cultivau plantele. Folosirea ceramicei se generalizează. Produsele ceramice sunt foarte variate, atât în ceeace privește tehnica, formele, cât și decorarea. Pleava se mai folosește încă la o întreagă specie. S'au descoperit și de data aceasta, fragmente ceramice decorate cu caneluri fine (plisate). Ceramica din stratul I arată legături puternice de geneză cu cultura Fiera și Sălcuța. In această privință, săpăturile din anul acesta au venit să confirme ipoteza de anul trecut.

Stratul II, de pe așezarea C, aparține culturii Sălcuța, cu trei niveluri bine definite din punct de vedere stratigrafic: Sălcuța I, Sălcuța II și Sălcuța III. In mod sporadic, în nivelul superior s'au descoperit și unele elemente de cultură, care, după săpăturile dela Sălcuța (v. mai jos), pot fi atribuite perioadei Sălcuța IV.

Din straturile Sălcuța I, II și III, provin materiale arheologice care caracterizează cele trei perioade de desvoltare ale culturii Sălcuța. Deosebit de interesantă este locuința I din stratul Sălcuța III (v. planul săpăturii de pe așezarea C; fig. 6).

Problema locuințelor din cultura Sălcuța a preocupat în mod constant pe membrii colectivului care au lucrat la Verbicioara; dar abia către sfârșitul campaniei de săpături, s'a descoperit o locuință, ale cărei dimensiuni și formă au putut fi determinate în mod clar. Casa a fost construită la suprafața solului. Ea se află în stratul de cultură Sălcuța III. Pereții locuinței au avut un schelet de pari verticali, înfipți în pământ, ale căror urme s'au putut determina cu ușurință. Intre parii principali se așezau alți pari și scânduri despicate, care intrau și ele în împletitura cu nuele, peste care se dădea cu lut amestecat cu pleavă și paie. Locuința are o formă dreptunghiulară, lungă de 8,2 m și lată de 5,50 m. Intrarea se găsea pe la colțul de Nord-Est, având o lărgime de 0,75 m și fiind precedată de un coridor lung de 1,10 m. Massa de chirpic ars căzuse și în afara planului locuinței, dar s'a putut stabili că pereții s'au prăbușit spre interior. Locuința are două încăperi aproape egale, cu două vetre deosebite. In jurul vetrei principale se află patru găuri, probabil dela hornul vetrei. In colțul de Sud-Vest al încăperii se-

[1] M. Voevodschi, *Culturile mesolitice ale Europei răsăritene, în Cratchie Soobscenia,* 1950, XXXI, p. 98.

cundare, s'au descoperit 14 greutăţi dela războiul de ţesut, risipite la distanţe neegale. Se pare că aici era rezervat un loc special pentru războiul de ţesut. In apropiere de vatra primei încăperi, s'au descoperit câteva vase întregi printre care şi un vas de cult, precum şi două râşniţe fragmentare (fig. 15). Aproape întreg inventarul unei atari locuinţe a rămas pe loc în timpul incendiului locuinţei, şi va fi studiat amănunţit cu ocazia întocmirii monografiei asupra săpăturilor dela Verbicioara.

Fig. 15. — Vedere *in situ* asupra unui colţ din locuinţa I din stratul de cultură Sălcuţa III dela Verbicioara, aşezarea C.

Intre stratul Sălcuţa III şi stratul Verbicioara III s'au descoperit câteva profile şi torţi, care aparţin fazei Sălcuţa IV, care nu fusese identificată la Verbicioara până la efectuarea săpăturilor dela Sălcuţa. De asemenea, în acest nivel foarte fluctuabil, s'au descoperit în mod sporadic fragmente ceramice caracteristice culturii Coţofeni şi Glina III. Intr'o groapă din Nord-Vestul locuinţei despre care a fost vorba mai sus, s'a descoperit un mare vas Glina III (fig. 14) decorat cu găuri-butoni. Stratul superior aparţine culturii Verbicioara III. In felul acesta s'a dovedit şi mai clar, în 1951, că cele două aşezări vecine (A şi C) au fost locuite destul de intens în perioada culturii bronzului mijlociu şi târziu. In humusul actual s'au găsit trei fragmente ceramice din prima epocă a Fierului şi un fragment caracteristic culturii La Tène getodace.

La adâncimea de 0,20 m şi la suprafaţa solului de pe aşezarea C, s'au descoperit şi câteva fragmente ceramice daco-romane, din perioada prefeudală timpurie.

In suprafaţa săpată în 1951, s'a dat peste un bordeiu românesc, săpat în stratul de cultură Verbicioara III, Sălcuţa III şi Sălcuţa II (v. profilul suprafeţei). Epoca sa nu se poate determina deocamdată. E vorba probabil de sec. XVIII-lea sau XIX-lea. In interiorul bordeiului s'a găsit un cuptor, în parte distrus. La gura cuptorului se afla un şir de cărămizi care delimitau vatra. Aci s'au găsit câteva fragmente ceramice lucrate cu roata, coji de ou, cenuşe multă şi cărbuni. Coji de ou s'au găsit şi în interiorul cuptorului, împreună cu oase de pasăre calcinate.

Pe Valea lui Zaman, dinspre Nord de sat, unde în 1950 s'au descoperit dovezi de prezenţa aci a culturii Fiera, s'au făcut în 1951, două sondagii. Intr'unul dintre ele s'a dat peste o locuinţă făcută la suprafaţa solului, cu pereţii din nuiele lipite cu lut amestecat cu paie. Massa de chirpic indică o formă cu patru laturi. Materialul din massa cu chirpic este puternic corodat din cauza acizilor solului. Printre profilele de vase se afla şi cupa cu picior gol în interior, pe baza căreia putem atribui locuinţa unei anumite faze a culturii Verbicioara I.

Din sat s'a recuperat un vârf de lance de bronz (fig. 16) decorat cu linii şi cercuri, care se datează din perioada feudală şi care are în decoraţiune, elemente ce se leagă de trecut, îndeosebi de perioada prefeudală.

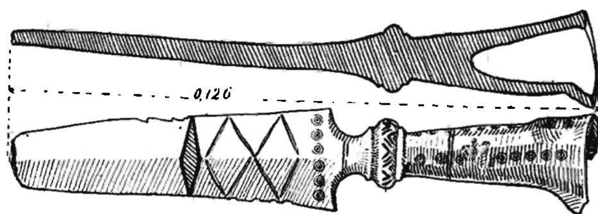

Fig. 16. — Vârf de lance de bronz, din epoca feudală, descoperit la Verbicioara.

Tot din descoperiri întâmplătoare provine şi un vârf de săgeată de fier, de formă triunghiulară şi cu nervură mediană, aparţinând de asemenea epocii feudale.

3. SAPATURILE DELA VERBIŢA

In vara anului 1950, colectivul arheologic al şantierului Verbicioara a făcut recunoaşteri şi mici sondagii în aşezarea dela Verbiţa [1], în urma cărora s'a înscris, în planul de muncă din 1951, săpături pentru cunoaşterea precisă a stratigrafiei şi lămurirea corelaţiei dintre ceramica decorată „în valuri" şi restul produselor ceramice descoperite acolo.

Aşezarea se află la locul numit „La Eleşteu". Ea se întinde pe coasta de Sud a Dealului Eleşteului, tăiată de şoseaua Verbiţa-Pleniţa, şi la poalele lui. Din cauza culturilor, săpăturile nu s'au putut executa decât la S de şosea, în pantă şi la piciorul ei. Ele au început la 15 Mai şi au durat până la 30 Iunie.

S'au trasat două şanţuri: unul (I) pe pantă, lung de 51,50 m, cu direcţia NNV 350°—SSE 170°, pleacă dela marginea şoselei, spre S; celălalt (II), la piciorul pantei, perpendicular pe primul, lung de 56 m şi orientat VSV 255°—ENE 75°, porneşte de lângă canalul de irigaţie al vărzăriei fermei de Stat, spre E. Lăţimea şanţurilor este de 2 m; câteva lărgiri făcute se datoresc degajării complexelor şi gropilor întâlnite. Adâncimea maximă, până la care s'a săpat, este de 1,50 m, iar în gropi de 2,25 m.

[1] *Studii şi cercetări de Istorie Veche,* 1951, Nr. 1, p. 243—244.

Din ambele porţiuni săpate s'au luat probe de soluri pentru analiză: dela capătul de Nord al şanţului I şi dela cel de Vest al şanţului II. Intre aceste soluri există o diferenţă, care constă — după concluziile Prof. Em. Protopopescu-Pache — în faptul că în punctul I se observă o creştere a solului prin viituri de materiale fin nisipoase, cu puţin nisip mai grosolan, pe care s'a format solul; în acestea se pot deosebi uşor patru nuanţe de culoare, datorite proporţiei descrescânde de humus, în raport cu adâncimea. Grosimile din secţiunea solului, pe care se văd aceste nuanţe, pot fi puse în paralelă cu diferitele culturi reprezentate aici, astfel: 1) sub 0,75 m se află pământul viu, galben compact, cu separaţiuni de carbonat de calciu (CO_3Ca). 2) Deasupra lui, între 0,75—0,55 m, e partea inferioară a zonei de tranziţie dintre sol şi subsol: Compactitate apropiată de aceea a pământului viu, culoare galbenă-închisă. Corespunde stratului neolitic. 3) Intre 0,55—0,40 m se află partea superioară a stratului de transziţie dintre sol şi subsol. Compactitate mai redusă şi structura neglomerulară. Corespunde cu stratul din epoca de bronz. 4) Dela 0,40—0,15 m e partea inferioară a stratului de sol vegetal, glomerular, format sub o vegetaţie mai mult ierboasă. Culoare închisă. Acesta este stratul daco-roman. Partea superioară a solului arabil (0,15 cm) e amestecată prin acţiunea plugului.

In şanţul I, diferenţa între straturile de formare a solului e mult mai mică, din cauza humusului care merge foarte adânc în pământ, trecând de 1,30 m. Totuşi, se pot deosebi două niveluri: 1) în partea inferioară, pământul de tranziţie între sol şi subsol arată o structură în cocoloşi mari, nuciformi. Stratul conţine materiale neolitice şi din epoca de bronz. 2) In partea de sol cuprinsă între 0 m şi 0,75 m, corespunzătoare stratului daco-roman, se deosebesc două părţi: a) una inferioară, cu glomerule mai mari şi humus mai mult; b) alta superioară, cu glomerule mărunte. Felul de structură a solului arată că într'un timp mai îndelungat, a existat pe acest teren o vegetaţie de gârnicet, legată desigur de pădurea Verbiţa.

Creşterea terenurilor — conchide Prof. Protopopescu-Pache — s'a făcut şi aici treptat; dar materialul e mai nisipos, conţinând pietricele mari, până la 1 cm, aduse prin şiroiri de ape şi, probabil odată cu ele, şi fragmente arheologice din partea de sus a pantei.

Deasupra pământului viu se află stratul cu cultură neolitică, gros de 0,15—0,35 m, de culoare castanie deschisă. In el au fost săpate mai multe gropi, dintre care unele de bordeie. Una din acestea, D, şanţul I, de formă ovală, cu diametrele de 3,10 m şi 2,60 m, pătrundea în solul viu cu 1,30 m; fundul ei se află la 2,25 m dela suprafaţa solului.

Groapa are în partea de S—SV, un prag în trepte, iar în cea de NV, s'au găsit pietre arse, cenuşă şi cărbuni pulverizaţi. In partea de Sud a gropii, se afla o laviţă săpată în pământul viu, lungă de 1,60 m şi lată de 0,40 m.

Printre pietre, puţine bucăţi de chirpic, câteva aşchii de silex şi oase de animale (bou şi câine) şi pasăre (10 oase nedeterminate). In groapă, foarte multe fragmente ceramice, lucrate dintr'o pastă cu pleavă de culoare neagră, cu straturile superficiale roşii. Ca forme, remarcăm strachini şi vase cu picior scund şi o cupă cu picior, amintind formele

culturii Criş-Starcevo. Cele mai multe fragmente ceramice sunt date cu roşu, unele având un puternic lustru pe ele. Câteva au ca ornament dungi în relief alveolate, sudate. O săpăligă (?) de mari dimensiuni este lucrată dintr'un corn. S'a găsit şi o podoabă mică, dreptunghiulară, lucrată din cochilie de scoică.

Alte două gropi săpate parţial (E şi F, şanţul II), par să fi servit în acelaşi scop. Groapa F are şi ea în partea de N un prag.

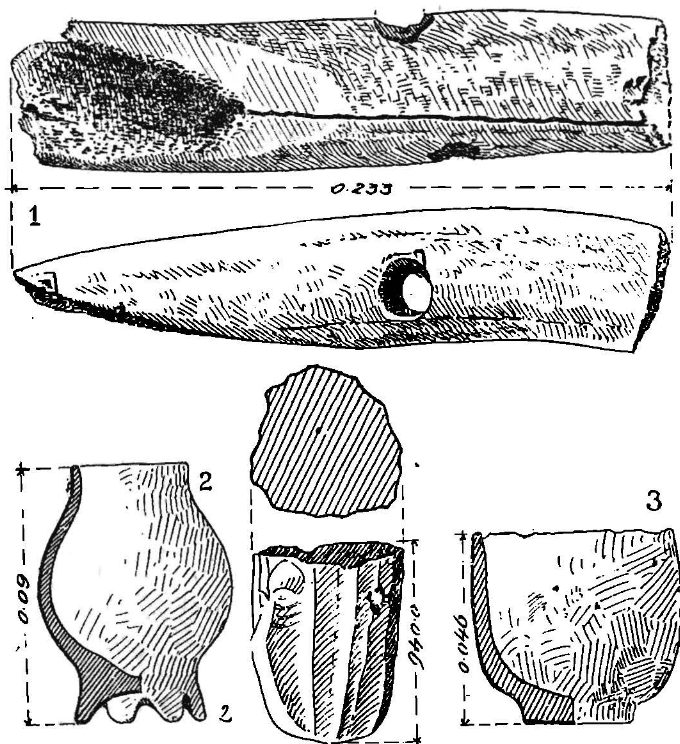

Fig. 17. — O săpăligă din corn de cerb (1) ; două vase de lut (2—3) şi un nucleu de silex (4) descoperite în stratul I dela Verbiţa ; cultură Verbicioara I.

In şanţul I, la baza stratului, o masă de chirpic (notată complexul I), cu dimensiunile 3×1,50 m, e formată din două rânduri de chirpic suprapuse. In stratul de jos s'au găsit trei văscioare întregi, lucrate din pastă fără pleavă, dintre care unul are corpul bombat şi picior crestat (fig. 17).

Stratului neolitic îi urmează stratul din epoca de bronz, gros de 0,12—0,35 m, cu pământ de culoare castanie închisă. E străbătut de numeroase gropi, săpate dela baza stratului superior, ce ajung apoi în pământul viu.

Câteva gropi, care aparţin stratului din epoca de bronz, au forma aproape rotundă, sunt de mici dimensiuni şi conţin puţin material ceramic, fragmentar.

Vasele de dimensiuni mari sunt lucrate dintr'o pastă mai puţin în-

grijită, cu pietricele în ea; cele mici, dintr'o pastă îngrijită, uneori frumos lustruită. Un vas mare fragmentar, căruia îi lipseşte partea inferioară, are pe pântec toarte orizontale şi sub buză un brâu crestat. Multe fragmente ceramice aparţin fazei târzii a culturii Verbicioara III;

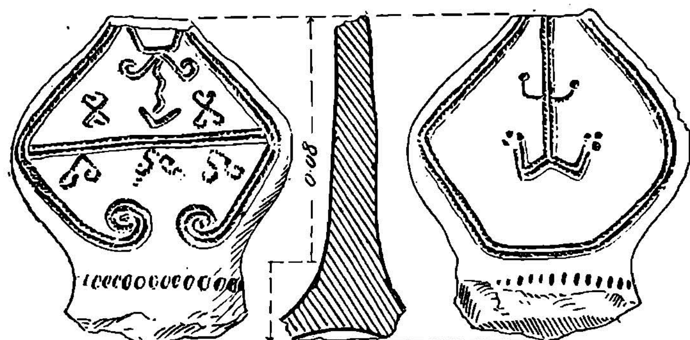

Fig. 18. — Fragment de idol feminin de lut (partea superioară) descoperit la Verbiţa (Reg. Dolj); cultura câmpurilor de urne (treapta de mijloc a barbariei — epoca Bronzului).

un ciob aflat în groapa H, şanţul II, reprezintă cultura câmpurilor de urne, ca şi un fragment de idol feminin, descoperit la suprafaţa solului (fig. 18).

Peste stratul din epoca de Bronz e stratul prefeudal, gros de 0,20—0,80 m, în care fierul plugului a pătruns până la 0,15 m adâncime. Culoarea solului e cenuşie; în şanţul I, spre N, stratul are, în partea superioară, culoarea mai închisă, neagră-cenuşie. O mulţime de gropi mari şi mici străbat straturile inferioare, ajungând în pământul viu, amestecând materialele arheologice întâlnite. Câteva conţin şi fragmente din vase de lut hallstattiene — punând problema unui nivel, care nu s'a putut încă deosebi. Groapa I din şanţul III este aproape rotundă, cuptorită, cu diametrul maxim, spre mijloc, de 1,95 m, iar adâncimea fundului de 1,68 m dela suprafaţa solului. Ea conţine bucăţi de tegulă, cioburi romane din pastă bună, multe având înveliş roşu, cioburi cenuşii, unele cu un fel de lustru şi altele dintr'o pastă grosolană cu pietricele în ea. Ca forme, amintim talere, străchini adânci, oale şi borcane cu buza şănţuită şi ornament incizat în val. Ceramica este datată aici în

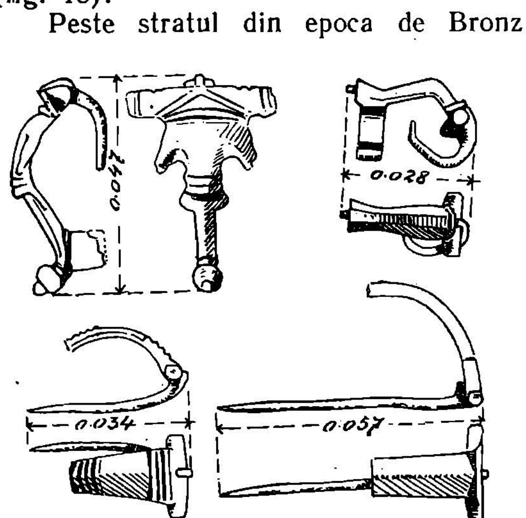

Fig. 19. — Fibule descoperite în stratul prefeudal dela Verbiţa (Reg. Dolj)

sec. IV-lea [1] (fig. 19—20), atât printr'o fibulă de tip Vârtop, cât şi printr'o monetă dela Constantius II (337—361), găsită în recunoaşterea din vara 1950. Printre cioburi, un fragment de cuţit de fier ros de rugină, oase de rumegătoare şi un humerus de cal.

Spre capătul de E al aceluiaşi şanţ, s'a descoperit o groapă de bordei dreptunghiulară, cu laturile 6×4,50 m şi adâncimea 1,05 m. In interior s'au găsit pietre de mărimi diferite, aflate deasupra bârnelor carbonizate, cioburi romane roşii, cioburi negre-cenuşii cu ornament în val, oase de bou şi de cal.

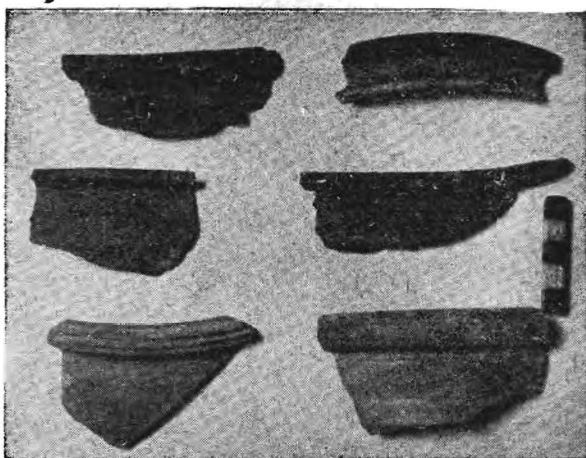

Fig. 20. — Fragmente ceramice descoperite în stratul prefeudal dela Verbiţa.

Aproape de bordei, spre mijlocul laturei de Est, s'a dat peste vatra unui cuptor, care păstra în parte arcuirea peretelui făcut din lut, gros de cca 5 cm. In colţul de SE era gura cuptorului, atestată de prelungirea vetrei şi de un fragment marginal din boltă. Dintr'un al doilea cuptor asemănător, construit la distanţă de 1,50 m, s'a păstrat şi mai puţin: fierul plugului l-a împrăştiat, fiind la o prea mică adâncime. Ambele cuptoare stau cu câţiva cm deasupra stratului din epoca de bronz, şi conţin mici fragmente ceramice ale stratului prefeudal, printre care şi unele ornamentate „în valuri".

Câteva cioburi găsite în pământul de umplutură al bordeiului cu ornament în val, dar cu pasta diferită, ar putea fi mai noi. Un altul, cu smalţ verde, pătruns pe un gang vizibil de animal în groapa I, aparţine unor timpuri mai târzii.

Pe latura de Est a bordeiului daco-roman, s'a descoperit groapa O, cu un diametru de 0,90 m la gură şi de 1,40 m la bază, având o formă

[1] Pentru ceramica, în parte asemănătoare acesteia, v. Gr. Florescu, *Capidava în epoca migraţiilor,* în „Rev. Ist. Rom", XVI, 4, 1946. Recent, în săpăturile dela Hoiboca din Moldova, o ceramică asemănătoare ca tehnică, forme şi ornamentare „în val" e datată prin monete romane în sec. IV-lea e. n. Vase mari, daco-romane, ca cel descoperit în 1950 la Verbiţa, au ieşit din săpăturile dela Cristeşti, pe Mureş *(Studii şi cercetări de Istorie Veche,* 1951, Nr. 1, p. 281, vasul de jos, stânga).

de trunchiu de con. Groapa a perforat dărâmăturile şi postamentul bordeiului. In ea s'au descoperit numeroase pietre de râu cu urme de arsură, oase de animal (bou şi oaie), fragmente ceramice, decorate „în valuri", în linii paralele drepte. Un fragment are un motiv în formă de „ochiu". In aceeaşi groapă s'au descoperit un fier de plug şi o seceră de fier. Atât observaţiunile stratigrafice, cât şi obiectele (uneltele agricole, dar mai ales ceramica[1] arată că groapa O este ulterioară bordeiului.

In continuarea unui sondaj din 1950 şi anume pe latura dinspre Verbiţa a aşezării, în apropiere de gârlă, s'a trasat suprafaţa A, lungă de 28 m şi lată de 4 m. In colţul de NE al suprafeţei s'a degajat o groapă de bordei. Ea porneşte din stratul de cultură daco-roman, având o formă ovală, cu diametrele la gură, de 2 m şi de 2,85 m. Fundul gropii e la o adâncime de 1,70 m faţă de suprafaţa humusului actual. Pe latura de Nord, la 0,60 m adâncime dela gura gropii, se afla o laviţă lungă de 1,60 m şi lată de 0,80 m. In faţa laviţei, deci pe latura de Sud, se aflau trei trepte săpate de asemenea în pământul viu. Aci era de sigur intrarea bordeiului. In interior s'au găsit numeroase fragmente de ţigle romane, mai multe fragmente ceramice, de factură romană provincială, un cuţitaş de fier ros puternic de rugină, o sârmă de fier, un fragment de sticlă romană, un arc de fibulă de bronz netipic, câteva fragmente ceramice din lut negru-cenuşiu, zgrunţuros, decorate cu linii incizate (lipseşte valul), precum şi oase de animale domestice, în special de bou. In apropiere de şanţul II, s'au descoperit în pământul săpat pentru vărzărie, două fragmente de râşniţe rotunde lucrate în piatră de provincie. Alte trei fragmente s'au găsit în vecinătatea gârlei, la aproximativ 300 m mai la Sud de săpătura din 1951.

Sondagiile din 1950 şi săpăturile din 1951, dela Verbiţa, au dus la determinarea aci, a trei straturi de cultură, şi anume: un strat neolitic, al cărui inventar este similar în parte celui descoperit în stratul I dela Verbicioara şi în stratul I dela Sălcuţa. De data aceasta, la Verbiţa s'a putut aduna un material ceramic mai bogat, care ilustrează o anumită fază a culturii Verbicioara I. Formele ceramice, cât şi tehnica şi decorul amintesc ceramica Starcevo şi Criş. Descoperirea unui fragment ceramic pictat întăreşte şi mai mult această apropiere. In acest strat s'au descoperit nucleele de silex de tradiţie microlitică, aşchii şi fragmente de unelte microlitice. Comunitatea primitivă, ce ocupa panta din apropierea gârlei şi a izvoarelor bogate în apă dela Verbiţa, se ocupa cu cultivarea plantelor şi creşterea vitelor. Se cunoştea boul cu coarne turtite şi statură mică — rasă azi dispărută — porcul de talie scundă, oaia şi capra cu coarne lungi[2]. Vânătoarea nu-şi pierduse încă însemnătatea ca mijloc de procurare a hranei, după cum arată oasele de bour, capră neagră şi cerb.

Al doilea strat aparţine culturii Verbicioara III. In cercetările noastre, nu s'au descoperit dovezile prezenţei „la Eleşteu" a culturii Sălcuţa. Obiectele descoperite sunt similare celor cunoscute în stratul III din

[1] Bune paralele la Capidava, din strat de cultură datând din sec. VI-lea, v. nota precedentă.

[2] Determinări făcute de Prof. V. Gheţie, pe baza materialului osteologic scos din săpături.

Verbicioara. Spre sfârşitul acestei culturi, întâlnim elemente caracteristice culturii câmpurilor de urne, pe care le găsim aproape pretutindeni unde a fost identificată până acum cultura Verbicioara III.

Deosebit de interesantă este în special aşezarea daco-romană. Cercetările din 1950 şi 1951 au fost destul de restrânse. O stratigrafie mai amănunţită şi o îmbogăţire a conţinutului culturii din stratul daco-roman nu se vor putea realiza decât după reluarea şi extinderea săpăturilor. Totuşi, rezultatele de până acum sunt destul de importante. S'a stabilit astfel că nu departe, spre Sud de valul numit „Brazda lui Novac", se desvolta — contemporan cu ridicarea şi folosirea valului (sec. IV-lea e.n.) — o aglomerare daco-romană cu o cultură în care apar produse proprii romane, produse daco-romane legate de tradiţiile populaţiei băştinaşe şi altele, în care se oglindesc influenţele reciproce. Ceramica, decorată cu linii „în valuri" şi lucrată dintr'o pastă neagră-cenuşie aspră la pipăit, apare în asociere cu vasele din lut cenuşiu şi din lut cărămiziu. Care este raportul de origină şi cronologie între această ceramică şi cea slavă se va vedea mai clar după studierea materialului descoperit şi după ce se vor fi acumulat şi alte date.

Deşi s'au găsit numeroase ţigle romane, în general de mari dimensiuni, care provin dela construcţii, în săpăturile de până acum nu s'a dat peste niciun zid. Totuşi, muncitorii dela Ferma de Stat afirmă că în lucrările lor din vărzărie ar fi dat peste ziduri. Aşezarea dela Verbiţa este o aşezare civilă, de caracter rural, în care se va putea urmări desvoltarea populaţiei băştinaşe după eliberarea din 271 şi în timpul stăpânirii romane — mai mult sau mai puţin vremelnice — asupra fâşiei de pământ dintre Dunăre şi „Brazda lui Novac", în epoca ce a urmat eliberării Daciei. Populaţia trăia în bordeie, se ocupa cu agricultura şi creşterea vitelor. Ea folosea calul, o rasă frumoasă şi de vitesă, după cum arată oasele descoperite. Moneta e rară, dar tot romană.

4. SAPATURILE DELA PLENIŢA

In 1951, s'au continuat săpăturile în movilele funerare din împrejurimile Pleniţei, începute în 1950 [1], pe urma vechilor săpături ale Muzeului Regional din Craiova. De data aceasta, s'au săpat două movile din grupa numită de localnici „Măgurile înşirate", care se găsesc pe marginea platformei oltene. Cele două movile săpate se află în „Poiana Pleniţei". Movila I are diametrul Est-Vest de 25 m şi cel Nord-Sud tot de 25 m. Ea a fost săpată aproape în întregime, după metoda sectoarelor (A. B. C. D) cu orientarea NS şi EV şi combinată cu trasarea, în fiecare sector, a unor şănţuleţe paralele. A rămas nesăpată o foarte mică suprafaţă spre marginea sectorului D (Sud-Vest). In centrul movilei I se află groapa unui mormânt principal, care fusese săpată în humusul primitiv. Nu s'a descoperit însă niciun rest de schelet şi niciun obiect arheologic. Mormântul fusese deci jefuit încă din vechime. In profil se observase, dealtfel, cum groapa pornea de sub humusul actual, ceeace a

[1] Raportul din 1950, în *Studii şi cercetări de Istorie Veche,* 1951, Nr. 1, p. 239.

atras atenţia colectivului. Mantaua movilei are o grosime de 0,65 m în centru. In manta şi în humusul primitiv, s'au găsit câteva fragmente ceramice aparţinând culturii Coţofeni. Această descoperire pune problema datării relative a mormântului tumular în felul următor: sau ridicarea movilei s'a făcut într'o vreme, în care dăinuia cultura Coţofeni sau ulterior acesteia. Deoarece s'au descoperit fragmente ceramice în humusul primitiv şi fiindcă mantaua movilei I a fost ridicată cu pământ adunat din jurul mormântului, suntem înclinaţi spre ipoteza că mormântul din această movilă este posterior culturii Coţofeni [1]. Nu este exclusă nici posibilitatea contemporaneităţii înmormântărilor de acest fel cu perioada culturii Coţofeni.

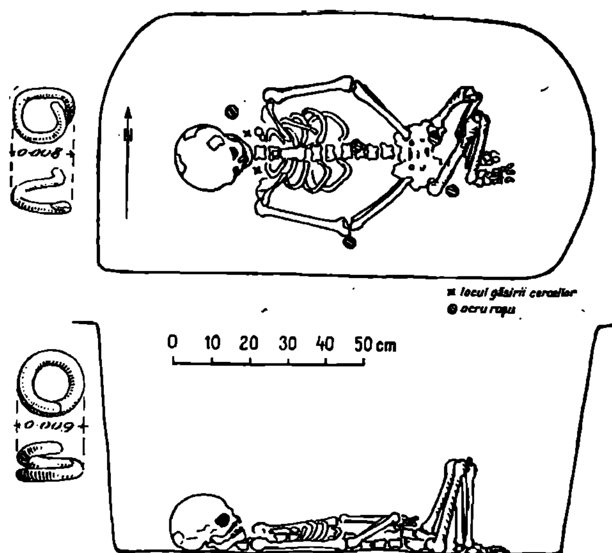

Fig. 21. — Mormântul I din movila II dela Pleniţa şi cerceii-verigi din sârmă de arg'.it.

Movila II se află la aproximativ 50 m spre Vest de prima. Ea are o înălţime de 1,65 m. Diametrul Est-Vest este de 31 m şi cel Nord-Sud, de 25,15 m. In această movilă s'au descoperit două morminte de inhumaţie, în poziţie chircită sau adunată şi spoite parţial cu ocru roşu. Mormântul I (principal) se găsea la 0,80 m Sud de centrul actual al movilei. Este posibil ca centrul să fi fost intenţionat deplasat, chiar din epoca ridicării movilei, pentru a induce în eroare pe jefuitorii de morminte. Groapa a fost săpată în humusul primitiv. Ea a atins, în parte, şi pământul viu de culoare galbenă şi cu unele concreţiuni calcaroase. Pământul viu a fost aruncat mai mult pe latura de S a gropii. Groapa are o formă dreptunghiulară, cu o lungime de 1,32 m la gură şi 1,22 m la bază. Pereţii sunt deci oblici. Colţurile gropii sunt rotunjite. Adâncimea este de 0,60 m, iar lărgimea de 0,75 m. In pereţii gropii se disting clar urmele uneltei cu care s'a săpat. Lăţimea acesteia avea 5 cm şi

[1] Ceramică de tip Coţofeni s'a descoperit şi într'un mormânt în movila dela Rast; *Studii şi cercetări de Istorie Veche,* 1951, Nr. 1, p. 276—277.

forma ei era dreptunghiulară. In groapă se afla scheletul unui bărbat cu capul spre Vest și picioarele spre Est (privirea deci spre Răsărit), așezat pe spate, cu capul înclinat spre dreapta. Picioarele erau adunate cu genunchii în sus. Din cauza greutății pământului, genunchii au căzut spre stânga.

Craniul poartă puternice urme de ocru roșu. In stânga craniului, la 0,18 m, se afla un bulgăre de ocru, un altul, la cotul drept, al treilea, la șoldul stâng și ultimul se afla la călcâiul drept. Pe oasele picioarelor erau de asemenea urme de ocru. Mâinile erau așezate pe basin. De o

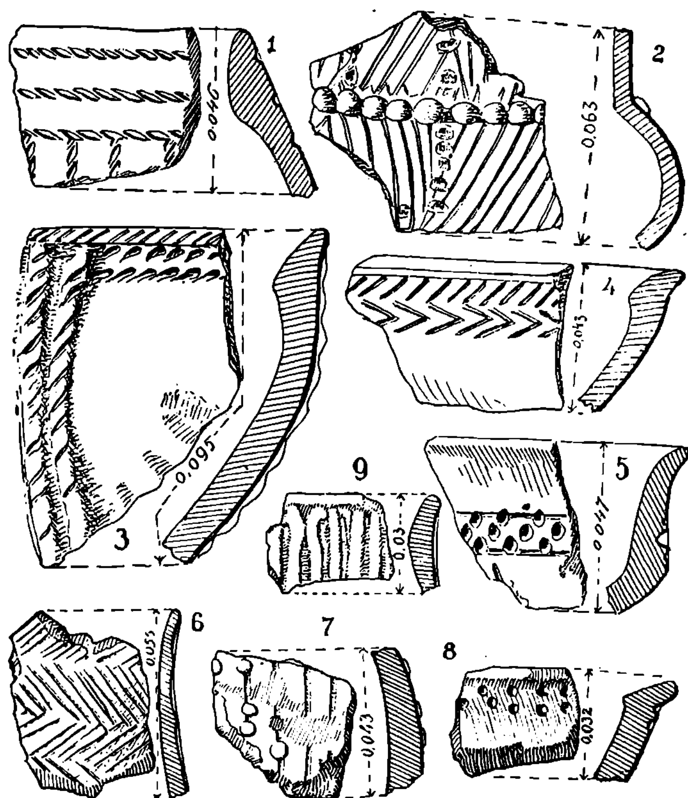

Fig. 22. — Cultură Coțofeni (începutul epocii Bronzului); fragmente ceramice dela Verbicioara (1—5) și dela Castrele Traiane (6—9).

parte și de alta a capului, spre bărbie, s'a găsit câte un cercel-verigă din sârmă de argint, în formă de spirală, cu capetele petrecute (fig. 21). Alte obiecte nu s'au mai descoperit. Cele două verigi sunt asemănătoare celor descoperite în movilele funerare cu ocru, din Oltenia, din restul țării noastre și din U.R.S.S. Peste schelet și în jurul marginilor gropii s'au identificat resturi de lemn și cenușă. Groapa a fost acoperită deci cu lemne și crăci. Deasupra gropii au avut loc practici rituale, după cum arată resturile de cărbune și cenușă.

La 3,18 m spre S de mormântul principal, s'a descoperit un mormânt secundar, a cărui groapă a fost săpată în mantaua movilei şi care nu atinsese humusul epocii primului mormânt. Scheletul era aşezat pe spate în poziţie chircită. Oasele au fost roase puternic de acizi. Nu s'a descoperit nici un obiect arheologic. In manta s'au descoperit două fragmente ceramice prefeudale.

Descoperirile din „Poiana Pleniţei", ca şi cele din apropierea Pleniţei, se încadrează în marea problemă a mormintelor cu ocru şi a pătrunderii triburilor de păstori nomazi din stepele pontice, care au grăbit procesul de trecere a triburilor băştinaşe dela culturile neolitice la cultura epocii bronzului. Pe de altă parte, problema legăturii dintre triburile cu cultură Coţofeni şi între cultura mormintelor cu ocru se pune şi mai clar, datorită faptului că numai la aproximativ 2 km şi jumătate spre Sud de cele două movile se află o importantă aşezare-cetate, ca aceea dela *Castrele Traiane,* care aparţine culturii Coţofeni. Membrii colectivului, care au făcut cercetări la suprafaţa solului de pe această cetate de pământ, au cules mai multe fragmente ceramice tipice culturii Coţofeni (fig. 22) şi un percutor de gresie. S'a constatat şi prezenţa unor pete de cenuşă şi bucăţi de chirpic ars. Cetatea are şanţ şi val de apărare. Ea se găseşte la marginea de SE a satului Castrele-Traiane, raionul Pleniţa. Pentru lămurirea culturii Coţofeni şi a aşezărilor întărite contemporane, colectivul face propunerea ca pe viitor să se prevadă săpături sistematice şi de durată la Castrele-Traiane.

5. SAPATURILE DELA SALCUŢA, REGIUNEA DOLJ, RAIONUL PLENIŢA

Săpăturile dela Sălcuţa au durat dela 14 August până la 8 Septembrie 1951. Ele s'au efectuat pe aşezarea gentilică de pe *Piscul Cornişorului,* cunoscută încă de multă vreme în literatura de specialitate. Aci se întrepriseseră dealtfel, de către Ion Andrieşescu, în primăvara anului 1916, primele săpături care marcau în acelaşi timp şi un început de cercetare ştiinţifică, pe teren, în domeniul arheologiei româneşti [1]. In timpul ocupaţiunii germane, a săpat la Sălcuţa arheologul german C. Schuchardt, iar materialul scos din acele săpături a fost luat şi dus la Berlin. In 1919 şi 1920, I. Andrieşescu a reluat săpăturile de pe Piscul Cornişorului. In 1947 s'au întreprins aici noi săpături de către H. Dumitrescu, C. Nicolaescu-Plopşor şi Dorin Popescu. In diferite răstimpuri s'au făcut săpături neregulate pentru dobândire de materiale. Din toate săpăturile amintite mai sus (v. planul

[1] I. Andrieşescu, *Din preistoria Olteniei,* în *Omagiu N. Iorga,* 1921, Id., *Des survivances paléolithiques dans le milieu néolithique de la Dacie,* în Bull. de la Sect. Hist. de l'Acad. Roum., t. XV, 1929; se reproducea aci o planşă cu vase, aşa numitul „sceptru" dela Sălcuţa şi un idol feminin (pl. I—III). In *Călăuza Muzeului Regional al Olteniei,* Craiova, 1933, fig. 16, se reproducea un număr şi mai mare de vase, provenind de pe aşezarea comunităţii gentilice dela Sălcuţa.

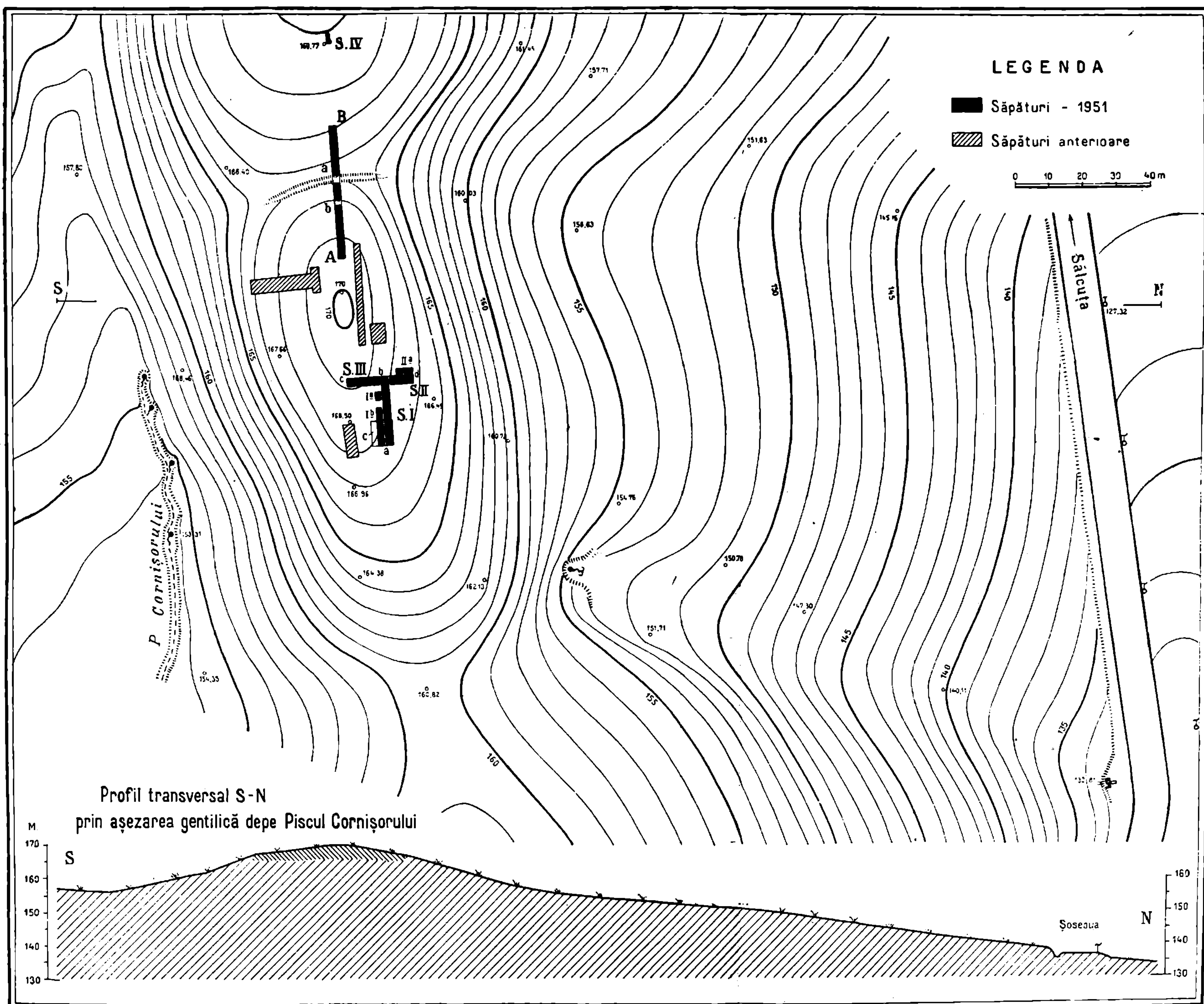

Fig. 23. — Planul general al așezării dela Sălcuța

general), nu avem până în prezent niciun studiu, cu toate că localitatea dela Sălcuţa a dat numele unei culturi tribale, care acoperă, din punct de vedere geografic, aproape toată Oltenia şi care, ca timp, se desvoltă pe o lungă perioadă, corespunzătoare primei părţi a treptei mijlocii a barbariei.

Cultura Sălcuţa — numită astfel în chip convenţional — nu este încă destul de bine cunoscută.

Săpăturile întreprinse de şantierul nostru la Verbicioara în 1949 şi 1950 nu dăduseră nici ele rezultate concludente asupra unor probleme legate de cultura Sălcuţa, aşa precum s'a arătat şi în rapoartele noastre anterioare. Din aceste motive, săpăturile din 1951, de pe Piscul Cornişorului, ni s'au impus ca o necesitate ştiinţifică.

Fig. 24. — Sălcuţa. Aşezarea de pe Piscul Cornişorului văzută dinspre valea Desnăţuiului.

Aşezarea gentilică dela Sălcuţa se află pe spinarea Piscului Cornişorului, care străjueşte valea Desnăţuiului, fiind orientat dela Vest la Est. Spre Sud, se află pârâul Cornişorului, alimentat de o grupă de izvoare bogate care se găsesc chiar spre panta sudică a aşezării (v. planul general; (fig. 23). Un izvor se găseşte şi pe latura de Vest. Aşezarea are aspect de „cetăţuie" (fig. 24). Secţiunea făcută pe latura de Vest a aşezării a dovedit prezenţa unui şanţ de apărare în această parte. E de bănuit ca un şanţ similar să se găsească şi pe latura de Est, unde nu s'au făcut încă săpături.

Piscul cel mai înalt al aşezării se găseşte la o altitudine de 170 m. El se află puţin mai spre Vest faţă de centrul aşezării. Vechile săpături s'au concentrat aproximativ în jurul centrului, ca, dealtfel, şi cercetările noastre din 1951.

In vederea atingerii scopului propus, s'au trasat trei şanţuri (I, II şi III; v. planul general), cu lărgirile respective (I a, I b şi II a), pentru degajarea locuinţelor prinse în săpătură. Spre Vest de aşezare, dincolo de şanţul de apărare, s'a săpat şanţul IV, pentru a putea răspunde la întrebarea dacă se află urme de locuire şi în afara aşezării gentilice. Acest sondaj a dat la iveală puţine obiecte aparţinând culturii din perioada târzie a Bronzului local. Şanţurile I, II şi III au mers până la pământul viu, atingând o adâncime ce variază între 3,20 şi 3,70 m. In şanţul I s'a făcut un sondaj lung de 3 m şi lat de 0.50 m până la adâncimea de 5 m. La capătul de Sud al şanţului III, s'a dat peste o veche săpătură, care nu mersese decât până la adâncimea de 1,50 m şi care nu se mai recunoştea la suprafaţa solului. Săpăturile dela Sălcuţa, deşi

restrânse ca întindere şi timp, au dat la iveală un material abundent şi variat. In acest prim raport se dau doar problemele mai însemnate.

La baza aşezării, se află un strat cu cultură *Verbicioara I*, în care s'au descoperit nuclee de silex, aşchii, lame şi răzuitoare, care păstrează încă şi un caracter microlitic, dar de un aspect evoluat. Deşi puţine ca număr, totuşi obiectele de silex indică o prelucrare pe loc a uneltelor din acest material. S'au descoperit şi unelte rupte în procesul muncii. Sursa de procurare a silexului e variată. Fragmentele ceramice descoperite în acest strat, care în general este destul de sărac, sunt lucrate dintr'o pastă conţinând pleavă şi paie sfărâmate. Alături de această primă grupă, care abundă, s'au descoperit şi fragmente ceramice având pastă mai fină, amestecată cu pleavă măruntă, bine frământată şi mai bine arsă. Culoarea lutului din această grupă e neagră. Decorul constă din dungi în relief, vârci, dintr'o „barbotină" subţire, reliefuri crestate şi gropiţe rotunde sau ovale. Unele fragmente au fost date cu culoare roşie, înainte de ardere. Fundul vaselor e plat, iar pe corp poartă uneori tortiţe cu orificiu.

In legătură cu desvoltarea ceramicei a apărut şi o spatulă făcută dintr'o coastă de animal mare.

Prezenţa culturii Verbicioara I a fost semnalată la Sălcuţa în 1950, pe baza unor fragmente ceramice descoperite la suprafaţa solului şi care fuseseră scoase din vechile săpături [1] Materialele arheologice de anul acesta arată la Sălcuţa un aspect al culturii Verbicioara I, similar celui descoperit la Verbiţa.

Stratul II de cultură dela Sălcuţa aparţine culturii cu acelaşi nume. Pe baza observaţiunilor stratigrafice şi pe baza monumentelor descoperite în acest strat, s'a putut sezisa procesul de formare şi desvoltare a culturii Sălcuţa pe baza culturii băştinaşe Verbicioara I şi a relaţiilor foarte strânse cu triburile cu cultură Gumelniţa, din Muntenia. De asemenea, la crearea acestei culturi, au avut un oarecare rol şi înrâuririle din afară.

In cuprinsul stratului II, s'au determinat patru niveluri: Sălcuţa I, Sălcuţa II, Sălcuţa III şi Sălcuţa IV. Incă din 1949, prin săpăturile dela Verbicioara, colectivul nostru stabilise trei perioade de desvoltare ale culturii Sălcuţa, fără a avea însă atunci suficiente date [2]. In 1951, concluziile anterioare au fost confirmate; dar ele trebuiau verificate într'o aşezare mult mai intens locuită, cum este cea de pe Piscul Cornişorului. Noutatea săpăturilor dela Sălcuţa nu stă numai în întărirea acestor concluzii, dar şi în faptul că s'a putut determina un nou nivel — Sălcuţa IV — al cărui conţinut a pus în mod concret problema transformării culturii Sălcuţa într'o nouă cultură a epocii bronzului, precum şi problema legăturii genetice dintre cultura Sălcuţa şi cultura Coţofeni.

Numeroasele obiecte arheologice, care constituesc conţinutul celor patru niveluri arată că această cultură nu a rămas încremenită în forme date, ci ea s'a transformat mereu, potrivit legilor interne ale desvoltării

---

[1] *Studii şi cercetări de Istorie Veche,* 1951, Nr. 1, p. 235.
[2] *Ibidem,* 1950, Nr. 1, p. 103—104.

sale. O atare desvoltare, oglindită în monumentele arheologice descoperite, dovedeşte o transformare corespunzătoare a comunităţilor tribale sălcuţene, cu trecerea lor dela organizarea matriarhală la cea patriarhală ce se va forma spre sfârşitul culturii Sălcuţa. Perioada de cea mai intensă locuire este oglindită în conţinutul nivelului Sălcuţa II, care reflectă şi el o desvoltare în diferite etape.

In lungul răstimp al istoriei culturii materiale Sălcuţa, s'au produs transformări adânci în câmpul forţelor de producţie. Au apărut forme noi de unelte în raport cu nevoile crescânde ale comunităţii de pe Piscul Cornişorului. S'au îmbunătăţit şi procedeele tehnice de prelucrare a uneltelor, din ce în ce mai variate şi diferenţiale ca funcţiune. Trebue să amintim şi prezenţa ferestraelor cu dinţii mărunţi. Uneltele de silex microlitice se menţin încă şi în Sălcuţa I. Răzuitoare de tradiţie microlitică mai apar şi în perioadele ulterioare. Apar frecvent unelte mari, caracteristice culturilor neolitice. Se menţine şi sursa variată a procurării silexului, dar odată cu înmulţirea uneltelor de piatră şlefuită şi a celor de cupru începe să se micşoreze şi numărul locurilor de procurare a silexului. Uneltele de piatră sunt rare, în comparaţie cu aşezările gumelniţene.

In nivelurile inferioare, apar toporaşe în formă de calapod şi cu secţiunea trapezoidală. Acestea se menţin în tot decursul desvoltării culturii Sălcuţa. S'au descoperit şi topoare perforate. In schimb, râşniţele primitive sunt foarte frecvente şi nu lipsesc din nicio locuinţă. S'au găsit de asemenea numeroase frecătoare cu ajutorul cărora se sfărâmau boabele de cereale. A apărut un număr mare de percutoare de piatră, de forme diferite. O temă de viitor este studierea de către specialişti, pe baza observaţiunilor petrografice, a uneltelor de piatră.

Numărul uneltelor de os (dălţi, sule) se înmulţeşte în perioada Sălcuţa II. Sulele erau lucrate din os de pasăre şi din os de animal (bou sau cerb). Din corn de cerb se făceau săpăligi pentru cultivarea primitivă a cerealelor, pentru confecţionarea mânerelor uneltelor de silex sau de metal (cupru), şi pentru prelucrarea unor unelte speciale cum erau ciocanele. Au apărut puţine unelte de cupru. In majoritate e vorba de sule. Sub dărâmăturile unei locuinţe, s'au găsit două topoare din cupru curat (peste 99%). Trebue subliniată apariţia unui fragment de placă îngustă de plumb. Obiecte de plumb au fost găsite într'un mediu neolitic din Uniunea Sovietică [1].

Cultivarea primitivă a cerealelor şi creşterea vitelor se generalizează. S'au descoperit, înafară de râşniţe de mână şi frecătoare, chiar boabe de grâu carbonizate. S'au găsit numeroase oase de animale domestice (bou, oaie, capră, porc, câine) şi de animale sălbatice vânate (cerb, mistreţ, urs). In stratul Sălcuţa apar în mod regulat cochilii de scoici de apă dulce (specia *Unio*).

Pentru satisfacerea nevoilor casnice, au apărut forme noi de vase de lut. Olăritul s'a îmbunătăţit mereu. In stratul Sălcuţa I mai apar încă vase lucrate dintr'o pastă, în care se întâlnesc paie sfărâmate şi pleavă;

---

[1] A. L. L u k i n, *Seliştea neolitică Kistrik în apropiere de Gudaut.* în *Sovietscaia Arheologhia,* 1950, Nr. 12, p. 273, 232—233.

dar pasta e bine frământată şi mai consistentă decât în Verbicioara I. S'a realizat un vădit progres faţă de ceramica din stratul Verbicioara I şi acest progres va continua în celelalte perioade ale culturii Sălcuţa, atât în ceeace priveşte prepararea lutului, cât şi arderea vaselor în cuptoare speciale, crearea unei forme noi, mereu mai variate şi cu pereţi subţiri, profil sigur şi decorarea prin incizie, incrustaţie cu materie albă şi roşie şi pictură cu grafit şi culori. Tratarea suprafeţei vaselor cu un fel de „slip" şi lustruirea intensă a suprafeţii începe să se îmbunătăţească din stratul Sălcuţa I şi este aproape părăsită în perioada Sălcuţa IV, când olăritul cunoaşte o nouă fază de desvoltare. Vasele răspundeau unor numeroase nevoi casnice. Unele serveau drept vase pentru păstrarea alimentelor, cum este vasul descoperit în locuinţa I, altele la păstrarea laptelui şi prepararea caşului (v. strecurătoarele de lut în care se aşeza caşul într'o pânză), ori la conservarea mâncărilor şi băuturilor. O grupă de străchini mari pictate în interior împodobeau locuinţele familiilor de pe Piscul Cornişorului. Ceramica descoperită în săpăturile din 1951 cât şi cea cunoscută din vechile săpături oglindesc în mod concret nu numai procesul de desvoltare a olăritului primitiv, dar şi raporturile intertribale ale epocii respective. Pe viitor vor trebui urmărite şi raporturile intergentilice, fiindcă materialele arheologice oglindesc şi aceste legături.

Fig. 25. — Sălcuţa. Depozitul de greutăţi dela războiul de ţesut şi un idol feminin din locuinţa 4; cultură Sălcuţa III.

In cursul desvoltării culturii Sălcuţa, s'a desvoltat şi arta torsului şi ţesutului. S'au descoperit fusaiole de lut şi multe greutăţi dela războiul de ţesut. In locuinţa 4 (Sălcuţa III) s'a descoperit un întreg depozit de atari greutăţi, de forme variate (fig. 25). In depozit s'a găsit şi un idol feminin, desigur în legătură cu o divinitate „protectoare" a unei aşa de importante activităţi primitive, cum era ţesutul. In săpături au apărut de asemenea şi alte figurine feminine şi zoomorfe, care reflectă organizarea matriarhală a vremii şi creşterea vitelor.

Colectivul a fost preocupat şi de problema locuinţelor. In săpături s'au descoperit 12 locuinţe. Ultima locuinţă (Nr. 12) nu a putut fi desvelită definitiv, întrucât a fost descoperită abia în ultimele două zile. In perioadele mai vechi ale culturii Sălcuţa, comunitatea de pe Piscul Cornişorului a avut bordeie. Ulterior s'a trecut la colibe făcute la suprafaţa solului, în general tot pe locul vechei locuinţe. Colibele descoperite în 1951 au o formă ovală sau rotundă neregulată. Ele sunt aşezate una lângă alta. In locuinţa Nr. 12 s'a dat peste o vatră renovată şi cu marginile ridicate. Ea era deasupra postamentului locuinţei. Dimen-

siunile colibelor sunt mici. Cea mai mare locuință (Nr. 4) are o lungime de 5,25 m și o lărgime de 3 m. Forma sa este neregulată. Intrarea era în colțul de NE (fig. 26). Postamentul locuințelor era bătătorit și dat cu un foarte subțire strat de lut fin. Pereții aveau un schelet din pari bătuți în pământ și împletiți cu nuiele. Intre parii principali, se adăugau pari de dimensiuni mai mici, care nu se fixau în pământ.

Condițiile naturale au favorizat și ele desvoltarea comunității gentilice de pe Piscul Cornișorului. Este iarăși necesar să avem în vedere că, în împrejurimile așezării, s'au descoperit în 1950 unelte paleolitice la numai câteva sute de metri de Piscul Cornișorului [1] și că obiectele arheo-

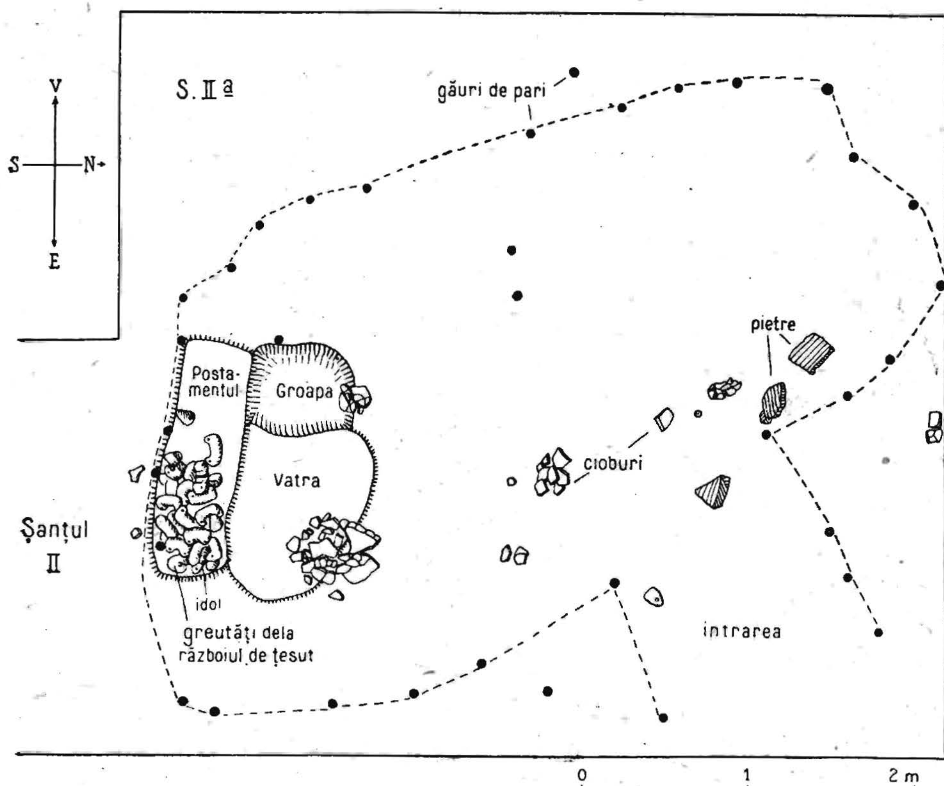

Fig. 26. — Sălcuța. Planul locuinței 4.

logice, ieșite la iveală în 1951, documentează și prezența aci a culturilor materiale din epoca bronzului (cultura Coțofeni, Glina III, Verbicioara III) și din prima și a doua epocă a Fierului. Avem deci, pe Piscul Cornișorului, o continuitate de viață ce se ridică la o vechime de aproape un mileniu.

Săpăturile dela Sălcuța vor trebui reluate.

[1] *Studii și cercetări de Istorie Veche*, 1951, Nr. 1, p. 229.

6. CERCETĂRI ŞI SONDAGII IN LUNGUL VALULUI DE PĂMÂNT NUMIT „BRAZDA LUI NOVAC" ÎNTRE SATELE BĂLĂCIŢA ŞI TERPEZIŢA (REG. DOLJ)

S'a călcat din nou acest val de pământ între satele Bălăciţa, Cleanov, Carpen, Gebleşti, Ştiubei, Căciulatul şi Terpeziţa. Intre Bălăciţa şi Cleanov, el urmează culmea dealului — cumpăna apelor — între valea Desnăţuiului şi valea Cernăteasca. Porneşte la circa 1 km S de Bălăciţa şi e cunoscut sub numele „Drumul Troianului", trece pe lângă partea de S a satului Cleanov, retează valea Desnăţuiului spre a urma, sus pe platou, între valea Carpenului şi Valea Desnăţuiului; trece la S de Carpen urmând cumpăna apelor, pe marginea pădurii Ştiubei, la S de Căciulat, până coboară în valea Terpeziţei.

Pe toată această lungime, el este trasat între Carpen şi pădurea Ştiubei, sub numele de „Drumul Troian" iar din dreptul Căciulatului până la ieşirea din Terpeziţa sub numele de „Valul lui Traian".

Restul a fost completat precis de către noi, astfel că, pe această porţiune de peste 30 km, traseul lui este acum bine fixat.

Valul nu merge în linie dreaptă având unele cotituri. Astfel, la circa 800 m de locul numit „Eleşteu", în dreptul Carpenului, el coteşte spre NE, într'un unghiu de aproape 90 grade. Aceste cotituri se cheamă în graiul local „curmături". Exemplu: „Curmătura Troianului".

Pe şanţul valului, merge un drum străvechi zis „Drumul Troianului". Din această cauză pe unele porţiuni drumul este adâncit, iar pe unde valul coboră în pante uşoare, şanţul este spălat de apele de scurgere ale ploilor, adâncindu-se şi mai mult.

In dreptul satului Boca, „Drumul Troianului" părăseşte şanţul, urmând poala de Sud a valului. Arăturile deacurmezişul valului au astupat în bună parte şanţul de apărare şi au întins muchia valului. Totuşi traseul lui se cunoaşte cu uşurinţă, datorită nuanţei mai roşcate a pământului de pe val.

La circa 300 m dela „Eleşteu", în imediata apropiere a şanţului de apărare, s'a observat o ridicătură rotundă de pământ, cu un diametru de circa 10 m, având o înălţime de 25—30 cm deasupra pământului din jur.

Pământul acestei ridicături este mai roşcat, având aceeaşi manta cu pământul de pe creasta valului, care, din pricina arăturilor a fost întins ca şi pământul de pe această moviliţă, pe care o socotim artificială, putând fi contemporană construirii valului.

Se impune o săpătură în această ridicătură de pământ, într'un viitor apropiat, întrucât este posibil să ne aflăm în faţa unui punct de observaţie în care cea mai slabă dovadă arheologică descoperită ne-ar putea duce la aflarea epocii construirii valului.

La 50 m N de val, se observă o proeminenţă de pământ roşcat având un diametru de circa 10 m şi o înălţime de circa 25 cm, ceeace denotă o lucrare intenţionată.

Spre Sud de val, în dreptul satului Carpen, la circa 500 m, în culmea Desnăţuiului, în dreptul braniştei din Gloabă, se află un sălaş de

locuire aparţinând primei epoci a Fierului. Are un diametru de 48 m. pe o înălţime de circa 60 m.

In pădurea Ştiubeiului, pe vâlceaua Manciului, la Nord de val, la locul numit „Bordeiele Teenilor", se observă câteva gropi de bordeie mai vechi, peste care a crescut pădurea. Asemenea gropi se află şi în faţa „Pănichilor".

In satul Ştiubei, pe locul numit „Sub poala pădurii", lângă pod, pe marginea drumului care merge pe lângă pădure spre Bucovicior, se văd în mal, la adâncime de 85 cm, urmele a două bordeie cu vetre de foc şi ceramică lucrată cu roata şi ornamentată în valuri.

SONDAGII: Movila dela „Lacul Stanciului". pe Gvardiniţa, datorită situării ei la circa 100 m la Sud de val şi cu perfectă vizibilitate asupra valului, am bănuit că poate să fie în legătură cu acesta. Are un diametru de 30 m şi o înălţime de 0,80 m.

Pentru a rezolva problema, s'a făcut în centrul movilei un sondaj de 4 m × 2 m. Dela 40 cm adâncime au început să apară fragmente ceramice hallstattiene şi oase mărunte arse. Datorită acidităţii solului, ceramica este mult corodată. La adâncimea de 1,60 m a apărut un strat de lemn carbonizat şi bulgări mărunţi de pământ ars, ai cărui cărbuni sunt răspândiţi pe o grosime de circa 1 m, întinzându-se pe o suprafaţă ovală Nord-Sud de 1,60 m × 1,20 m.

Fără îndoială, ne aflăm în faţa unui mormânt de incineraţie. Cărbunii şi bulgării de pământ ars ne arată că movila a fost construită deasupra rugului de incinerare. Ceramica este asemănătoare cu cea descoperită în movila I hallstattiană, din pădurea Verbicioara. Nu credem că între această movilă dela „lacul Stanciului" şi val să fie vreo legătură.

Măgura din Pădurea Ştiubeiului, situată la N de val — cca 200 m — în poiana din „Oblegi", unde a fost „Coverga pădurarilor", are un diametru de 17 m şi o înălţime de 75 cm. Deşi aşezată în partea de N a valului, apropierea ei de acesta ne-a îndreptăţit să facem un sondaj de 5 m × 2 m, în centrul măgurei.

Rezultatul săpăturilor ne arată că ne aflăm în faţa unei locuinţe hallstattiene, izolată, care, după părăsire, s'a transformat în ridicătura de pământ existentă.

SECŢIUNEA DIN VAL

Pentru aflarea tehnicei construirii valului, s'a făcut o secţiune în locul numit „Curmătura Troianului", în marginea pădurii Ştiubeiului, unde şanţul de apărare este bine păstrat, el nefiind încă niciodată arat.

Lăţimea săpăturii care taie şanţul şi valul deacurmezişul lor, este de 1,20 m, pe o lungime de 31 m. In prima parte a săpăturilor, s'a mers numai până la jumătatea drumului care trece pe creasta valului. Săpătura s'a întrerupt din cauză că nu puteam ataca întreaga lăţime a drumului, iar spre Sud, urmând să o prelungim până dincolo de poala

valului, în grâul încă nesecerat, săpătura a fost continuată abia după ridicarea recoltei.

După cum arată profilul alăturat (fig. 27), se observă bine suprafaţa humusului istoric peste care s'a suprapus pământul scos din val. Din cauza uniformizării solului, datorită infiltraţiunilor apelor de ploaie, nu se poate face o demarcare precisă între pământul de umplutură şi pământul viu, în care a fost săpat şanţul.

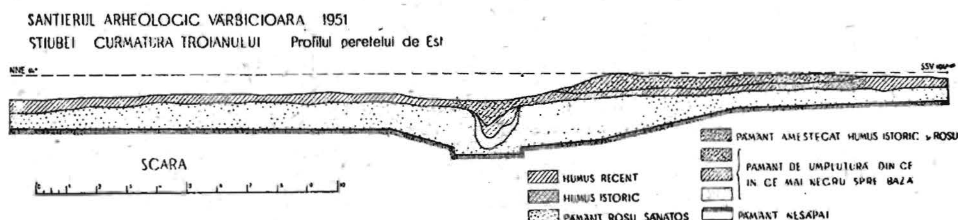

Fig. 27. — Secţiune prin valul roman „Brazda lui Novac“ la Ştiubei.

Ne aflăm în faţa unei situaţii identice cu aceea a săpăturii dela Lazu, din 1934 unde, datorită aceloraşi cauze, nu s'au putut face observaţii stratigrafice.

Urmează ca în viitor valul să fie secţionat şi în alte locuri, unde profilul va ieşi mai clar.

7. ALTE CERCETARI

Colectivul şantierului Verbicioara a avut şi sarcina de a supraveghea, din punct de vedere ştiinţific şi în marginea posibilităţilor de cadre ale şantierului, lucrările întreprinse de C. F. R. între Craiova şi Răcari, pentru dublarea liniei de cale ferată. Astfel s'a constatat că pe teritoriul comunei Almăj, în dreapta văii Almăjului, câteva zeci de metri spre Apus de terasament, la o adâncime de 3,60 m, în lutul terasei inferioare a Jiului, spre marginea terasei, a apărut o falcă de mamut *(Elephas primigenius)*, cu molarii în parte sfărâmaţi. In acelaşi orizont s'a observat o dungă subţire de pământ ars, în grosime de cca 1 cm şi de o lungime de 1,45 m, provenind dela o vatră de foc. La distanţa de 4,50 m, în acelaşi orizont, au apărut resturile fosile ale unui picior, aparţinând aceluiaşi animal. Vatra de foc şi răspândirea acestor oase într'un strat geologic cuaternar, în care nu se observă aluviuni — e vorba de stratul vechiu depus peste aluviunile terasei — ne îndreptăţesc să bănuim că ne aflăm în faţa unor urme de locuiri din epoca paleolitică.

Pe valea Almăjului, în apropiere de satul Almăj, dealungul căii ferate, se află un cimitir din perioada prefeudală (sec. IV-lea), în parte distrus de recentele lucrări. Ca rit de înmormântare, se practica inhumaţia. In general nu s'au găsit obiecte în jurul morţilor. Totuşi s'a putut

recupera o strachină găsită lângă un mort (fig. 28), caracteristică secolului al IV-lea.

Intre valea Almăjului și comuna Coțofenii-din-Față, s'au determinat în talusul suprafețelor săpate de șantierul C.F.R. numeroase urme de locuire din perioada culturii Verbicioara I. Intr'un loc, s'a constatat (în talus) o locuință-bordei, lungă de 3,50 m. De aci s'a scos mult material ceramic, care a fost dus însă odată cu pământul pentru ridicarea terasamentului. S'au putut însă recupera mai multe fragmente ceramice, care

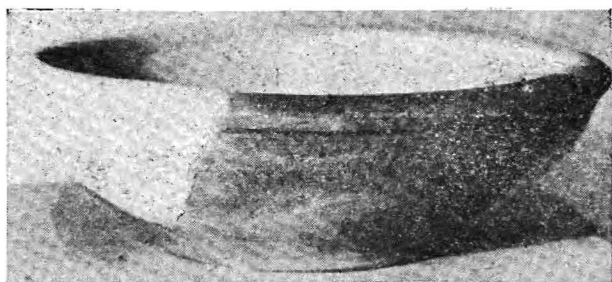

Fig. 28. — Strachină descoperită în cimitirul dela Almăj, Reg. Dolj, din epoca prefeudală timpurie (secolul al IV-lea e. n.).

au fost depuse la Muzeul din Craiova. Pasta este lucrată în amestec cu pleavă și paie. In spărtură, fragmentele au un strat gros de culoare neagră și două straturi în exterior, de culoare cărămizie. Suprafața vaselor este dată cu culoare roșie-sânge, atât în exterior cât și în interior.

Ceramica de aci aparține fazei Verbicioara I întâlnită anul acesta la Verbița și la Sălcuța.

Pe același traseu s'au adunat fragmente ceramice Coțofeni, Verbicioara III, hallstattiene și La Tène. Așezarea cea mai bogată se află în apropiere de valea Almăjului, nu departe de podul căii ferate. Aci este un strat de cultură Verbicioara III destul de gros, cu urme de locuire (chirpic ars, cenușă, cărbune) și material ceramic. In profilul unei gropi, în care se găseau fragmente ceramice Coțofeni și Verbicioara III, s'a descoperit o măsea de cal. Sub stratul de cultură Verbicioara III se află un strat și o groapă aparținând culturii Coțofeni.

Tot în apropierea văii Almăjului s'au descoperit, cu ocazia săpăturilor șantierului C.F.R., fragmente ceramice, aparținând culturii geto-dace La Tène. In talus s'a observat profilul unei gropi de bordei La Tène.

Alături de cantonul C.F.R. din apropiere de Coțofenii-din-Față, s'a săpat de către echipele C.F.R. o movilă cu un cubaj de 6000 m³. Nu s'a putut recupera de aci nici un material arheologic.

Din informațiile culese dela muncitori reiese că spre centrul movilei s'ar fi descoperit câteva oase de om. E vorba probabil de o movilă funerară.

Lucrările șantierului L. S. C.F.R. dela *Brădești,* regiunea Dolj, au atins cetatea de pământ dela locul numit *Valea Rea,* care a fost distrusă aproape în întregime. Cetatea are un val de apărare, lat de 8 m și înalt

de 1,50 m şi un şanţ de apărare, lat de 15 m şi adânc de 4 m. Cetatea mai fusese roasă şi de apele Jiului. Puţinul material arheologic ce a mai putut fi salvat se află la Muzeul din Craiova. Fragmentele ceramice adunate de acolo sunt caracteristice culturii primei epoci a Fierului. Fragmentele ceramice hallstattiene dela Valea Rea au un strat de culoare neagră şi un altul cărămiziu. Decorul unor fragmente constă din imprimări în formă de „raţe". Această categorie ceramică face parte din cultura târzie a primei epoci a Fierului, care se întâlneşte destul de frec-

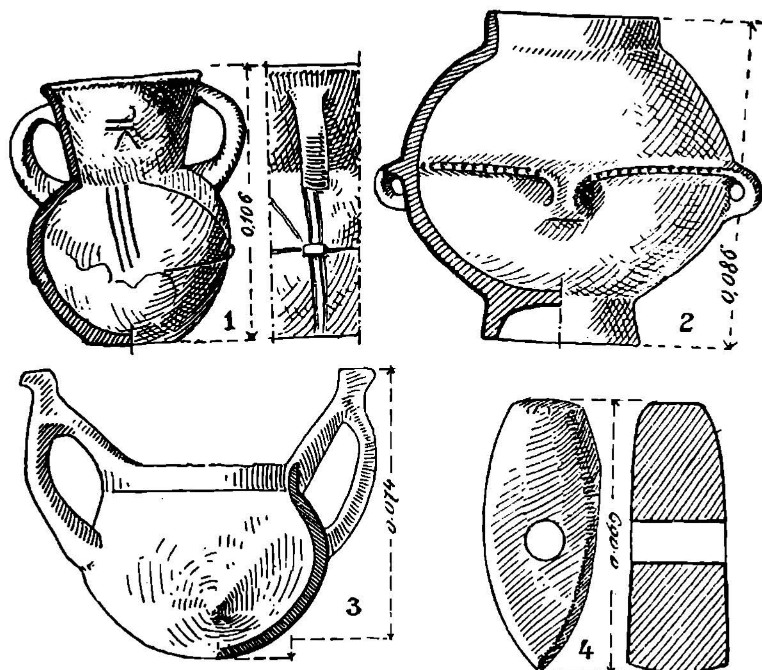

Fig. 29. — Trei vase de lut (1—3) dela Verbicioara (cultură Verbicioara III) şi un topor de piatră dela Oprişor (4).

vent în Oltenia. Prin aceste descoperiri s'a putut obţine deci şi datarea cetăţii dela Brădeşti-Valea Rea, care este contemporană cu cetatea hallstattiană dela Verbicioara [1].

In apropiere de castrul roman dela *Răcari,* regiunea Gorj, şantierul L. S. C.F.R. a întreprins lucrări la Sud de gară. Aci se găseşte aşezarea civilă din jurul castrului roman. S'au recuperat fragmente ceramice, cu profiluri variate, tegule, şase monete romane imperiale, un vârf de suliţă şi un cuţit de fier. In malurile gropilor săpate apar construcţii de zid şi numeroase bordeie. Descoperirile dela Răcari sunt interesante întrucât în elementele de cultură materială, din aşezarea civilă din vecinătatea castrului, se reflectă atât influenţa populaţiei băştinaşe asupra culturii romane cât şi înrâurirea reciprocă dintre acestea.

[1] *Studii şi cercetări de Istorie Veche,* 1950, Nr. 1, p. 106—107.

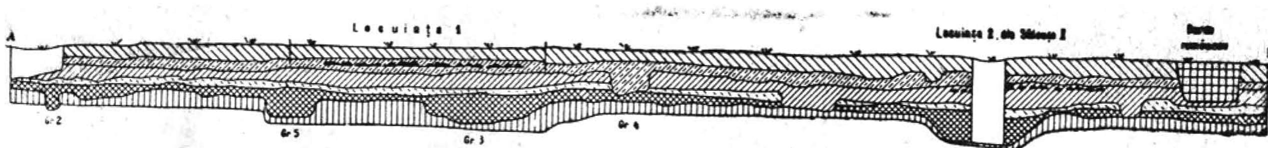

Fig. 30. — Verbicioara. Profilul peretelui de nord al şanţului I de pe aşezarea C.

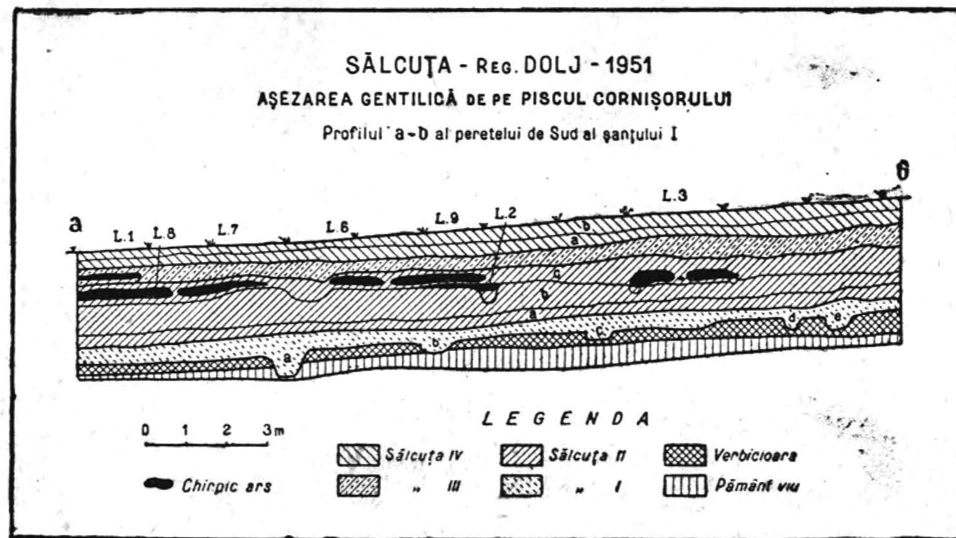

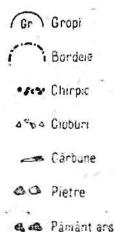
Fig. 32. — Profilul peretelui sudic al şanţului I dela Sălcuţa

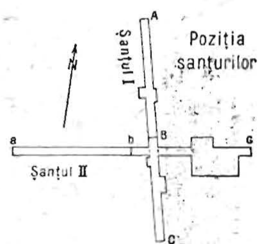
Șantierul Verbicioara

VERBIȚA ~ 1951

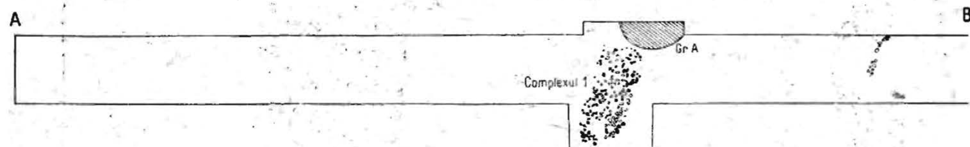
0 1 2 3 4 5 m

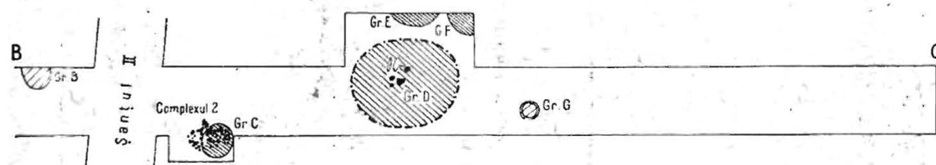

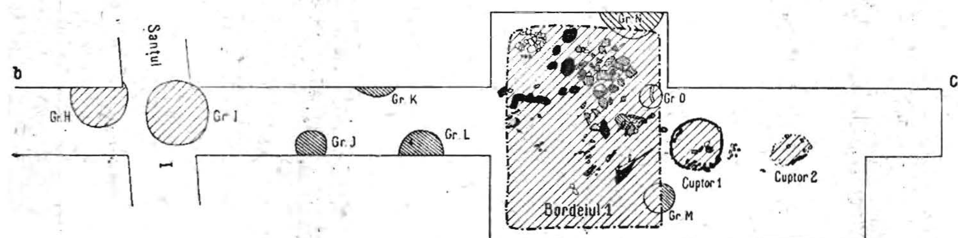
Șanțul I

Sanțul II

Profilul Șanțului II

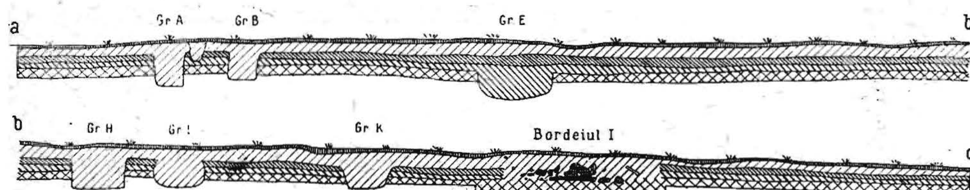

Fig. 31. — Săpăturile dela Verbița, Dolj. Profile. Vederea gropilor și a gropilor de bordeie.

Dela *Oprişor,* regiunea Gorj, s'a recuperat un topor din rocă dură, lung de 6,9 cm (fig. 29). Asemenea unelte de piatră şlefuită sunt răspândite în perioada târzie a neoliticului şi în epoca Bronzului.

Cu cercetările de mai sus, Şantierul Verbicioara îşi încheie deocamdată activitatea pe teren, începută în 1949. Rezultatele obţinute în cei trei ani de săpături au lărgit mult tema ce a fost încredinţată şantierului: *Cercetarea aşezărilor şi cimitirelor societăţii primitive din Oltenia.* Tot alte noi probleme se ridicau în faţa colectivului în fiecare an. Studierea materialului scos din săpături va pune, de sigur, alte probleme, a căror rezolvare va cere o reluare a săpăturilor. In cursul anului 1952 se vor da la tipar două monografii asupra descoperirilor făcute de Şantierul Verbicioara, şi anume: Balta-Verde — Gogoşu şi Sălcuţa. In 1951, s'a predat spre publicare o mică monografie asupra săpăturilor şi cercetărilor din împrejurimile Verbicioarei în 1949 şi 1950. Colectivul îşi ia angajamentul ca în 1953 să pregătească şi monografia descoperirilor dela Verbicioara.

Colectivul de cercetări arheologice al
Academiei R.P.R. — Şantierul Verbicioara.

УЧАСТОК РАСКОПОК ВЕРБИЧОАРА

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

1. *Раскопки в Клянов-Фиера* выяснили вопрос, остававшийся открытым с 1950 г. На этот раз были найдены секирки точеного камня в слою культуры Фиера, а также несколько маленьких обломков ручных мельниц и половина глиняного прясла, что свидетельствует о том, что ткачество было известно. Была обнаружена землянка диаметром в 4,5 м и 2,5 м, в которой нашли секирки из точеного камня, черепки керамики с большим количеством половы, а иные из месива с мелкозернистым песком, обломок ручной мельницы, кремневые наконечники для стрел, скребки, клинки ножей, лучины — все микролитового характера. Связь между генезисом культур Фиера и Вербичоара I выявилась в этом году более отчетливо.

2. *Раскопки в Вербичоара* в кампанию 1951 г. должны были разрешить вопросы, возникшие еще в 1949 г. С этой целью были предприняты раскопки в главном поселении А и в поселении С (см. общий план) и более ограниченные исследования в окрестностях.

Главной целью раскопок в поселении А была сверка стратиграфии материальной культуры Вербичоара III. Новые находки конкретным образом отражают автохтонное развитие, основанное на культурах Сэлкуца, Коцофень и Глина III, соотношение культур полей урн в юго-западной Олтении и Банате с таковыми в области Муреш, с племенами культуры Монтеору, а также с прочими местными племенами.

III слой культуры Вербичоара охватывает 4 уровня поселений, соответствующих четырем периодам развития культуры этого слоя. В осно-

вании III слоя имеется уровень Вербичоара III а, в котором встречаются первые элементы культуры Вербичоара III, местами в сопровождении керамики типов поздней культуры Сэлкуца, Коцофень и Глина III.

Уровень Вербичоара III b был наиболее плотно населенным. В нем содержались многочисленные сосуды, обломки, кости домашних и диких животных, каменные, кремневые и костяные орудия, прясла, гири для ткацких станков и пр. В этом уровне имеется больше золы, чем в прочих уровнях.

В III уровне были обнаружены новые комплексы со следами обожженной глины, с оттисками столбов и богатым инвентарем, схожим с инвентарем предыдущего уровня. В комплексе обнаружили большой сосуд оригинальной формы (рис. 10), снабженный кожухом-подставкой, под которым разводился огонь, с четырехугольным отверстием спереди и несколькими круглыми отверстиями. Сосуд снабжен двумя ушками и разукрашен насеченным рельефом. Назначение этого сосуда еще не совсем ясно: возможно, что он находится в связи с мирными взаимоотношениями между племенами, с использованием продуктов, полученных от животноводства, или же с враждебными отношениями между племенами.

В верхней части слоя III имеется уровень III d, почти совершенно разрушенный пахотью, в котором встречаются разнообразные элементы материальной культуры. Большинство из них принадлежит однако последней фазе культуры Вербичоара III, находящейся на пути превращения в новую культуру — культуру эпохи железа.

Хозяйство фракийской общины Вербичоара обладало смешанным характером; хорошо документировано животноводство (многочисленные кости домашних животных), а также растениеводство (ручные мельницы, сошники, оттиски половы и соломы в месиве обнаруженной глины, каменные серпы, обломки зубчатых кремней, прикреплявшихся к рукоятке из оленьего рога или дерева, для изготовления серпа). Бронза встречается крайне редко. Орудия производства остаются кремневыми, каменными или из оленьего рога, с эволюционировавшими или даже новыми формами, как например первобытные сошники для культивирования злаков, которые вероятно были изготовлены для живой тяги. Ткацкое искусство и плетенье развиваются особенно сильно. Охота еще не потеряла значения.

В том же поселении А произвели разрез по раскопанной поверхности, обстоятельство, которое вновь подтвердило, что II слой перекрыт III слоем, а II в свою очередь перекрывает I слой с древней неолитической культурой, на основании которой образовалась культура Сэлкуца, названная еще с 1950 г. Вербичоара I; под ней находится нетронутая почва.

В поселении С обвели поверхность с простиранием с востока на запад, 42 м длины и 3 м ширины (см. план рис. 6), в котором в частности изучили здешнюю неоэнеолитическую культуру: Вербичоара I и Сэлкуца. II слой в этом поселении относится к Вербичоара I; это тонкий слой с довольно скудными археологическими материалами. Были найдены три ямы; в просеянной земле было собрано значительное количество микролитовых орудий, в том числе: два наконечника для стрел очень малых размеров, одно орудие в виде полумесяца и клинок ножа, шириной всего в 4 мм. Пользование керамикой распространяется; она

указывает на тесную связь генезиса культуры Фиера с культурой Сэлкуца.

II слой в поселении С принадлежит культуре Сэлкуца с тремя стратиграфически хорошо установленными уровнями ; в верхнем уровне также спорадически находили некоторые элементы, которые, согласно раскопкам Сэлкуца, могут быть датированы периодом Сэлкуца IV.

В III слою Сэлкуца в поселении С было открыто жилище, построенное на земной поверхности с двумя помещениями и двумя очагами (рис. 15). Поверх III слоя Сэлкуца залегают обособленные находки, характерные для культур Коцофень, Глина III и слой с культурой Вербичоара III. Были обнаружены черепки керамики первой и второй эпохи железа и дофеодального периода. Румынская землянка относится к значительно более поздней эпохе.

3. *Раскопки в Вербице* выявили три слоя культур : 1. Неолитический слой, с ямами землянок, остатки глинобитной постройки, керамика, напоминающая формы Криша-Старчево, кремневые, роговые и костяные предметы, кости диких зверей и домашних животных. Керамика неолитического слоя соответствует определенной фазе культуры Вербичоара I, соответсвующей фазе Сэлкуца. 2. Слой эпохи бронзы : поздняя керамика принадлежит культуре Вербичоара III и культуре полей погребения. 3. Дако-римский слой с ямами, в которых были найдены также галлштаттские обломки, дако-римская керамика, римская керамика и керамика с волнообразной насеченной орнаментацией, яма землянки, остатки двух печей, лемех, железный серп, кости лошадей и волов, серебряная фибула типа Выртоп и другие фибулы IV века н. э.

4. *Раскопки в Пленице* производились в группе «Мэгуриле инширате» в Пояна Пленица, где были раскопаны два кургана. Первый курган оказался разграбленным в старину. В покрове и в сохранившемся гумусе было найдено несколько черепков керамики типа Коцофень. Во втором кургане обнаружили одну главную могилу со скорченными костяками, с красной охрой. В качестве археологического материала нашли на уровне ушей два кольца — серьги из серебряной проволоки (рис. 21). Яма четырехугольная с наклонными стенами. К югу от первой могилы нашли также скорченный скелет со следами охры ; вокруг него не было найдено никаких археологических предметов. В покрове найдены два дако-римских черепка. Вблизи ряда холмиков имеется поселение с валом и оборонительным рвом Кастреле Траянэ, принадлежащее культуре Коцофень эпохи бронзы.

5. *Раскопки в Сэлкуце* за 1951 г. были произведены в поселении родового строя на Пискул Корнишорулуй, уже раньше известном в литературе. До настоящей кампании были уже произведены исследования, результаты которых еще не опубликованы, несмотря на то, что название этой местности присвоено значительной культуре, соответствующей первой части средней ступени варварства.

Для получения некоторых решающих результатов по нескольким вопросам, связанным с культурой Сэлкуца, были проведены три канавы I, II и III, с соответственными расширениями, которые, доходя до нетронутой почвы, достигли глубины от 3,3—3,7 м ; на западной стороне поселения выявили путем сечения, наличие оборонительного вала.

В основании поселения имеется слой с культурой Вербичоара I с на

месте изготовленными кремневыми предметами и черепками керамики двух сортов, одни изготовленные из месива с половой и размельченной соломой, другие, в меньшем количестве, из более тонкого месива черного цвета, разукрашенные рельефными полосами, из тонкого месива, насеченными рельефами и круглыми или овальными ямками. Дно сосудов плоское, а корпус иногда снабжен ушками с просветами.

II слой принадлежит культуре Сэлкуца, развитой на основании туземной культуры Вербичоара I и очень тесной связи с племенами культуры Гумельница в Мунтении.

Установили четыре уровня : Сэлкуца IV, Сэлкуца III, Сэлкуца II и Сэлкуца I. Четвертый уровень был установлен в течение настоящей кампании ; его содержание ставит конкретным образом вопрос о преобразовании культуры Сэлкуца в новую культуру века бронзы, а также проблему о связи родового строя между культурой Сэлкуца и культурой Коцофень.

За долгий срок истории материальной культуры Сэлкуца произошли глубокие преобразования в области производственных сил. Кремневые микролитовые орудия сохраняются еще в Сэлкуца I. Часто появляются крупные орудия производства, характерные для неолитической культуры. В нижних уровнях появляются топорики в форме колодок и с сеченными формами трапеции, сохраняющиеся в течение всего развития культуры Сэлкуца. Были обнаружены также топорики с просверленными отверстиями, первобытные ручные мельницы, многочисленные каменные молоточки, мотыжки и молотки из оленьего рога. Первобытная культура злаков документируется наличием обугленных зерен пшеницы, а животноводство — многочисленными домашними животными в Сэлкуца II. Появились немногочисленные медные орудия. Гончарное дело неуклонно совершенствуется. Успехи, отмеченные в слое Сэлкуца I в сравнении с предыдущим слоем, продолжаются и в следующих периодах как в смысле техники изготовления, так и в смысле украшения сосудов. В Сэлкуца IV гончарное дело переживает новую фазу развития, причем сосуды соответствуют многочисленным домашним нуждам. Прядильное и ткацкое дело также хорошо документировано. Матриархальный строй тех времен и животноводство также отражаются в пластике.

При раскопках было обнаружено 12 жилищ. Землянки малы, овальной или неправильно круглой формы, вырытые одна возле другой. Пол в жилищах утоптанный и покрытый очень тонким слоем глины. Стены построены на вбитых в землю столбах, оплетенных прутьями ; между ними добавлены столбы меньших размеров, незакрепленные в земле.

Близ Пискул Корнишорулуй появились палеолитические следы, а также следы материальной культуры эпохи бронзы, что указывает на его долговременную и непрерывную обитаемость.

6. *Исследования вдоль вала, названного «Бразда луй Новак»,* были предприняты между Бэлэчица и Терпезица. Были опознаны еще нененесенные на картах участки. Было произведено зондирование кургана в Гварденице с погребениями трупосожжения первой эпохи железа. В лесу села Штюбей произвели зондирование кургана того же времени, но использованном в качестве поселения. В районе леса Штюбей произвели разрез вала (рис. 27). Археологические материалы не были обнаружены.

7. *Прочие исследования.* В Алмэже при несистематических исследованиях были обнаружены кости elephas primigenius и следы очага, относящиеся к культурам Вербичоара I, Коцофень, Вербичоара III, а также кладбище дофеодального периода (IV век). Были также найдены спорадические следы галлштаттского и латена. В Брэдешть (в «Валя Ря») имеется крепость с оборонительным валом первой эпохи железа, следовательно современной с эпохой Вербичоара. В Рэкарь, района Горж, было собрано несколько археологических материалов в гражданском поселении окрестностей римского укрепленного лагеря, а в Опришор, области Долж, был найден топор из твердой породы. (рис. 29,4).

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — План жилища-шалаша в Фиера.

Рис. 2. — 1—3 трамбовки, 4 — фрагмент топорика, 5 — фрагмент шлифованной секиры, найденные в Фиера.

Рис. 3. — Наконечники стрел, найденные в Фиера.

Рис. 4. — 1—4 профили сосудов из жилища-шалаша, 5 — прясло из того же жилища, 6 — глиняный предмет, 7—11 — профили сосудов, найденные в Фиера.

Рис. 5. — Кремневые микролитовые орудия, найденные в Фиера; 1—11 — ножи; 12—15 клинки; 16—27 — терки; 28 — трапеция.

Рис. 6. — Общий план раскопок в Вербичиоарэ.

Рис. 7. — Культура Вербичоара I; 1 — лопаточка из кости; 2—5 — фрагменты керамики из Вербичоары.

Рис. 8. — Вербичоара. Общий вид комплексов I—VIII поселения А; культура Вербичоара III.

Рис. 9. — Вербичоара. VI комплекс поселения А; культура Вербичоара III.

Рис. 10. — Сосуд, обнаруженный в VI комплексе поселения в Вербичоаре.

Рис. 11. — Кости и рога домашних животных, обнаруженные в Вербичоаре; 1, 2 (вол) — культуры Вербичоара III, 3 (вол) — в слою Сэлкуца; 4 — копыто из того же слоя.

Рис. 12. — «Сошник», ручка для орудия в стадии изготовления и мотыга из оленьего рога; культура Вербичоара III.

Рис. 13. — 1—3 глиняные прясла из Вербичоары; культура Вербичоара III:

Рис. 14. — Большой сосуд для хранения пищевых продуктов, обнаруженный в Вербичоаре ; культура Глина III (ранняя эпоха бронзы).

Рис. 15. — Вид in situ угла жилища 1 в слою культуры Сэлкуца III в Вербичоаре (поселение С).

Рис. 16. — Бронзовый наконечник копья феодальной эпохи, найденный в Вербичоаре.

Рис. 17. — 1 — лопаточка из оленьего рога, 2, 3 — два глиняных сосуда, 4 — кремневое ядро, найденные в I слою Вербицы; культура Вербичоара I.

Рис. 18. — Фрагмент глиняного женского идола (верхняя часть), найденный в Вербице (район Долж) ; культура полей с урнами (средняя ступень варварства, эпоха бронзы).

Рис. 19. — Фибулы, найденные в дофеодальном слою в Вербице (район Долж); 1 — серебряная.

Рис. 20. — Фрагменты керамики, найденные в дофеодальном слое в Вербице.

Рис. 21. — Погребение 1 в кургане II в Пленице и серьги-кольца из серебряной проволоки.

Рис. 22. — Культура Коцофень (начало эпохи бронзы) ; фрагменты керамики; 1—5 — из Вербичиоары, 6—9 — из Кастреле Траяне.

Рис. 23. — Общий план раскопок в Сэлкуце.

Рис. 24. — Сэлкуца. Поселение на Пискул Корнишорулуй, вид из долины Дэснэцуюл.

Рис. 25. — Сэлкуца. Склад гирь ткацких станков и женский идол из жилища 4; культура Сэлкуца III.

Рис. 26. — Сэлкуца. План жилища 4.

Рис. 27. — Разрез римского вала «Бразда луй Новак» в Штюбее.

Рис. 28. — Миска ранней дофеодальной эпохи (IV век н. э.) найденная на кладбище в Алмэже (район Долж).

Рис. 29. — 1—3 — три глиняных сосуда; культура Вербичоара III; 4 — каменный топор из Опришора.

Рис. 30. — Вербичиоара. Профиль северной стены рва I в поселении С.

Рис. 31. — Раскопки в Вербица, Долж. Профили. Вид ям и ям для землянок.

Рис. 32. — Профиль южной стены рва в Сэлкуце.

LE CHANTIER DE VERBICIOARA

(RÉSUMÉ)

1. **Les fouilles de Cleanov-Fiera** ont résolu la question demeurée en suspens en 1950. Cette fois-ci on a découvert, dans le niveau de la culture Fiera, des hachettes en pierre polie ainsi que de nombreux fragments d'égrugeoirs. On y a également trouvé une moitié de fusaïole en argile, ce qui prouve que l'on connaissait le filage. On a découvert une hutte aux diamètres de 4,50 m et de 2,50 m; à l'intérieur, on a trouvé la pointe d'une hachette en pierre polie, des fragments de céramique, contenant beaucoup de bale, et d'autres fragments d'une pâte mêlée de sable fin, un fragment d'égrugeoir, des pointes de flèches en silex, des racloirs, des tranchets, des éclats, tous ces objets accusant un caractère microlithique. Cette année, on a pu définir les rapports de genèse existant entre les cultures Fiera et Verbicioara I.

2. **Les fouilles de Verbicioara.** Pendant la campagne de 1951, on a poursuivi la solution des problèmes soulevés dès 1949. On a entrepris, dans ce but, des fouilles dans la station principale A et dans la station C (v. le plan général) et des recherches plus restreintes, dans les alentours.

Les fouilles à la station A ont eu pour objectif principal le contrôle de la stratigraphie de la culture matérielle Verbicioara III. Les nouvelles découvertes reflètent de façon concrète le développement autochtone, étayé des cultures Sălcuţa, Coţofeni et Glina III, ainsi que ses rapports avec la culture des champs d'urnes du sud-ouest de l'Olténie et du Banat avec ceux de la région du Mureş, avec les tribus à culture Monteoru et avec les autres tribus locales.

La couche III de Verbicioara contient quatre niveaux qui correspondent aux quatre périodes de développement de la culture de cette couche. A la base de la III-e couche, se trouve le niveau Verbicioara III a, dans lequel on trouve les premiers éléments de la culture Verbicioara III en association, çà et là, à la céramique de type Sălcuţa tardive, Coţofeni et Glina III.

C'est le niveau Verbicioara III b qui a été le plus intensivement habité. Il contient beaucoup de vases et de fragments, des ossements d'animaux domestiques et sauvages, des outils en pierre, silex et os, des fu-

saïoles, des contrepoids pour le métier à tisser, etc.... On a trouvé, dans ce niveau plus de cendres que dans les autres.

Dans le niveau IIIc on a découvert neuf complexes, portant des vestiges de bousillage cuit, sur lequel reste l'empreinte des formes de pieux ; on y trouve encore un riche inventaire semblable à celui du niveau antérieur. Dans le complexe VI, on a découvert un grand vase, d'une forme originale (fig. 10) accompagné d'un support, ayant une ouverture carrée sur le devant et quelques orifices ronds, sous lequel on faisait le feu. Le vase a deux anses et un décor à relief entaillé. On ne peut encore se rendre compte à quoi pouvait servir ce vase : sa fonction peut être en liaison avec les rapports pacifiques des tribus, avec l'utilisation des produits résultant de l'élevage des bestiaux aussi bien qu'avec les relations d'hostilité entre les tribus.

Dans la partie supérieure de la III-e couche on trouve le niveau III d, presque détruit par les travaux de labour, dans lequel on rencontre des éléments de culture matérielle variée. Cependant, la majorité appartient à cette dernière phase de la culture Verbicioara III, en voie de se transformer en une nouvelle culture : la culture du fer.

L'économie de la communauté thrace de Verbicioara avait un caractère mixte ; on a suffisamment de témoignages en rapport avec l'élevage des bestiaux (nombreux ossements d'animaux domestiques) et la culture des plantes (moulins à bras, socs, empreintes de bale et de chaume dans la pâte du bousillage cuit, faucilles en pierre, fragments de silex à denticules, qu'on fixait à un manche en bois ou en corne de cerf, pour en faire une faucille). Le bronze est extrêmement rare. Les outils sont encore en silex, en pierre, en os ou en corne de cerf, à formes évoluées ou même plus nouvelles, tels les socs primitifs qui impliquent l'idée de la traction animale pour la culture des céréales. L'art du tissage et du tressage connaît un essor particulier. La chasse n'a pas encore perdu de son importance.

Dans la station A, on a pratiqué une section à travers la portion fouillée ; on a pu de la sorte prouver de nouveau que la couche III est superposée à la couche II, laquelle, à son tour, se superpose à la couche I. Cette dernière témoigne d'une ancienne culture néolithique, qui a servi de base à la formation de la culture Sălcuţa dénommée, dès 1950, Verbicioara I. Au-dessous de ces couches se trouve le sol vierge.

A la station C on a tracé une surface longue de 42 m et large de 3 m, dirigée de l'est à l'ouest (v. le plan, fig. 6); on y a étudié notamment les cultures néo-énéolithiques s'y trouvant: Verbicioara I et Sălcuţa. La couche I de cette station appartient à la culture Verbicioara I; c'est une couche mince, contenant un matériel archéologique assez pauvre. On y a découvert cinq fosses; de la terre tamisée, on a extrait un grand nombre d'outils microlithiques, parmi lesquels on signale : deux pointes de flèches, de très petites dimensions, un outil ayant la forme d'une demi-lune et une lame de couteau large d'à peine 4 mm. L'emploi de la céramique se généralise ; elle indique d'étroits rapports de genèse avec la culture Fiera et Sălcuţa.

La couche II de la station C appartient à la culture à trois niveaux stratigraphiques bien déterminés ; dans le niveau supérieur, on a décou-

vert aussi — mais de façon sporadique — des éléments qui, d'après les fouilles de Sălcuţa, peuvent être attribués à la période Sălcuţa IV.

Dans la couche Sălcuţa III de la station C, on a découvert une demeure construite à la surface du sol ; elle comprenait deux pièces et deux âtres (fig. 15). Au-dessus de la couche Sălcuţa III, se superposent des découvertes isolées, caractéristiques de la culture Coţofeni et Glina III, ainsi qu'une couche de la culture Verbicioara III. On y a découvert des fragments de céramique, datant du premier et du second âge du fer ainsi que de la période pré-féodale.

D'une époque beaucoup plus récente est datée la hutte roumaine.

3. **Les fouilles de Verbiţa** ont mis à jour trois couches de culture: 1. La couche néolithique: comprenant des fosses ayant formé le bas des huttes, des restes d'une construction en bousillage, de la céramique rappelant les formes Criş-Starcevo, des objets en silex, en corne et en os, des ossements d'animaux sauvages et domestiques. La céramique de la couche néolithique appartient à une certaine phase de la culture Verbicioara I et à la phase Sălcuţa. 2. La couche de l'âge du bronze: la céramique appartient à la culture Verbicioara III et à la culture des champs d'urnes. 3. La couche daco-romaine, contenant des fosses oú l'on a trouvé, en même temps que des fragments hallstattiens, de la céramique daco-romaine, romaine et de la céramique à décor incisé en vague, une fosse ayant formé la base d'une hutte, les restes de deux fours, un soc de charrue et des ossements de cheval et de boeuf; une fibule en argent de type Vârtop et d'autres fibules du IV-ème siècle.

4. **Fouilles de Pleniţa**. On a fouillé deux tertres du groupe „Măgurile înşirate" de Poiana Pleniţei. Le tertre I a été pillé dès les anciens temps. Dans la couche de revêtement et dans le humus primitif, on a découvert des fragments céramiques Coţofeni. Dans le tertre II, on a découvert une sépulture principale, aux ossements en position accroupie et passés au rouge. En tant que matériel archéologique, on a trouvé au niveau des oreilles, deux anneaux en fil d'angent (fig. 21). La fosse était quadrangulaire, à parois obliques. Au sud du premier tombeau, on est tombé sur un squelette également en position accroupie et portant des traces d'ocre; on n'a trouvé aucun objet archéologique autour de ce cadavre. Dans la couche de revêtement on a découvert deux tessons daco-romains. Dans la proximité de la file de tumulus, il y a l'établissement à vallum et fossé de retranchement comme à *Castrele Traiane,* appartenant à la culture Coţofeni qui date du début de l'âge du bronze.

5. **Fouilles de Sălcuţa.** Dans l'année 1951, on a effectué des fouilles à l'établissement gentilice de Piscul Cornişorului, depuis longtemps connu dans la littérature de spécialité. Avant cette campagne de fouilles, on y avait fait d'autres recherches, dont les résultats n'ont pas encore été publiés, bien que cette localité ait prêté son nom à une importante culture, qui correspond à la première partie du moyen degré de la barbarie.

En vue d'obtenir certains résultats concluants sur quelques problèmes rattachés à la culture Sălcuţa, on a tracé trois fossés (I, II et III), avec les élargissements respectifs; ces fossés ont pénétré jusqu'à la terre

vierge, atteignant des profondeurs qui varient entre 3,20 m et 3,70 m; par une section pratiquée sur la côte ouest de la station, on a pu déceler la présence d'un fossé de retranchement.

A la base de l'établissement se trouve une couche de culture Verbicioara I, contenant des objets en silex, confectionnés sur place, ainsi que des fragments de céramique de deux sortes: certains d'entre eux, faits d'une pâte remplie de bale et de débris de chaume et d'autres, moins nombreux, d'une pâte plus fine, noire, à décor en relief, à raies en relief ou faites d'une „barbotine" légère, et à reliefs entaillés et à fosettes rondes ou ovales. Le fond des vases est plat et sur leur corps se trouvent de petites anses à orifice.

La II-ème couche de culture appartient à la culture Sălcuţa, qui s'est développée à partir de la culture autochtone Verbicioara I et des relations très suivies avec les tribus de culture Gumelniţa, de Valachie.

On en a déterminé quatre niveaux: Sălcuţa I, Sălcuţa II, Sălcuţa III et Sălcuţa IV. Le quatrième niveau a été déterminé au cours de ces dernières fouilles; son contenu soulève de façon concrète le problème de la transformation de la culture Sălcuţa en une nouvelle culture de l'âge du bronze, ainsi que celui des rapports gentilices entre la culture Sălcuţa et la culture Coţofeni.

Au cours du long laps de temps de la culture matérielle Sălcuţa, des transformations profondes ont eu lieu sur le terrain des forces de production.

Les outils microlithiques en silex se maintiennent encore durant la culture Sălcuţa I. De grands outils, caractéristiques des cultures néolithiques, apparaissent fréquemment. Dans les niveaux inférieurs apparaissent des hachettes rappelant une forme de cordonnier, à section trapézoïdale, qui persistent pendant tout le temps de la culture Sălcuţa. On a également découvert des haches perforées, des moulins à bras primitifs, de nombreux percuteurs en pierre, des hoyaux, des marteaux en corne de cerf. La culture primitive des céréales est également attestée par des grains de blé carbonisés; quant à l'élevage, de nombreux ossements d'animaux domestiques en témoignent, en Sălcuţa II. Quelques outils en cuivre sont apparu; il faut souligner l'apparition d'un fragment d'une étroite plaque en plomb. La poterie s'améliore graduellement. Le progrès qu'on observe dans la couche Sălcuţa I, par rapport à la céramique de la couche antérieure, va également continuer au cours des autres périodes, tant en ce qui concerne la technique que pour la décoration des vases. En Sălcuţa IV, la poterie prend un nouvel essor; les vases commencent à répondre aux nécessités domestiques. On trouve assez de preuves attestant l'art du filage et du tissage. L'organisation matriarcale du moment ainsi que l'élevage du bétail se reflètent aussi en plastique. Au cours de ces fouilles on a découvert 12 habitations. Les demeures sont réduites, de forme ovale ou irrégulièrement rondes, placées l'une à côté de l'autre. Le soubassement des logis était en terre battue et enduit d'une très mince couche d'argile fine. Les parois étaient construites en clayonnage; entre les pieux du clayonnage on ajoutait d'autres pieux, de moindres dimensions, qui n'étaient pas fichés en terre.

Dans la proximité de Piscul Cornişorului, on a mis à jour des traces paléolithiques, ainsi que des vestiges des cultures matérielles de l'âge du bronze, ce qui dénote une longue continuité de vie.

6. **Les recherches au long du Vallum romain appelé „Brazda lui Novac"**, ont été effectuées entre Bălăciţa et Tenpeziţa. On a identifié des portions non encore fixées sur les anciennes cartes. On a fait un sondage dans un tertre de Gvardeniţa; il y avait une sépulture à incinération du premier âge du fer. Dans la forêt de la commune Ştiubei, on a fait un sondage dans un tertre de la même époque; on y a trouvé les vestiges d'un établissement. Dans la même région, on a pratiqué une section dans le **Vallum romain** où l'on n'a trouvé aucun matériel archéologique.

7. **Autres recherches.** A Almăj on a découvert — à la suite d'investigations non systématiques — des ossements d'*elephas primigenius* et des vestiges d'âtre, puis un établissement appartenant aux cultures Verbicioara I, Coţofeni et Verbicioara III et une nécropole de la période pré-féodale (IV-e siècle). On y a également trouvé de sporadiques traces hallstattiennes et La Tène. A Brădeşti (à „Valea Rea") il existe une forteresse à remblai et fossé de retranchement, datant de la première époque du fer, par conséquent contemporaine de celle de Verbicioara. A Răcari, région de Gorj, on a pu récupérer quelques matériaux archéologiques de l'établissement civil qui entourait le camp romain. A Oprişor, région de Dolj, on a récupéré une hache en pierre dure (fig. 29).

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Plan de l'habitation-hutte de Fiera.

Fig. 2. — Percuteurs (1—3); fragment de hachette (4) et une hache polie (5), découverts à Fiera.

Fig. 3. — Pointes de flèches de Fiera.

Fig. 4. — Profils de vases de l'habitation-hutte (1—4); une fusaïle de la même habitation (5); un objet en terre glaise (6) et profils de vases découverts dans l'établissement de Fiera (7—11).

Fig. 5. — Outils microlithiques en silex de Fiera, commune de Cleanov; couteaux (1—11); lames (12—15); grattoirs (16—27); trapèze (28).

Fig. 6. — Plan général des fouilles de Verbicioara.

Fig. 7. — Culture Verbicioara I; spatule en os (1) et fragments céramique de Verbicioara (2—5)

Fig. 8. — Verbicioara. Vue d'ensemble des complexes I—VIII de l'établissement A (culture Verbicioara III).

Fig. 9. — Verbicioara. Le complexe VI de l'établissement A (culture Verbicioara III).

Fig. 10. — Vase à support enveloppant, découvert dans le complexe VI de l'établissement A de Verbicioara.

Fig. 11. — Os et cornes d'animaux domestiques découverts à Verbicioara; (boeuf) de la culture Verbicioara III (1—2); (boeuf) de la couche Sălcuţa (3); sabot de la même couche (4).

Fig. 12. — Un „soc", un manche d'outil en cours d'exécution et un hoyau en bois de cerf (culture Verbicioara III); tous découverts à Verbicioara.

Fig. 13. — Fusaïoles en terre glaise de Verbicioara (culture Verbicioara III).

Fig. 14. — Grand vase à provisions découvert à Verbicioara: culture Glina III (début de l'âge du bronze).

Fig. 15. — Vue *in situ* d'un coin de l'habitation I de la couche de culture Sălcuţa III de Verbicioara, établissement C.

Fig. 16. — Fer de lance en bronze, de l'époque féodale, découvert à Verbicioara.

Fig. 17. — Hoyau en bois de cerf (1); deux vases en terre glaise (2—3) et un nucléus de silex (4), découverts dans la couche I de Verbiţa (culture Verbicioara I).

Fig. 18. — Fragment d'idôle féminine en terre glaise (partie supérieure) découvert à Verbiţa, région de Dolj; culture des champs d'urnes (moyen degré de la barbarie — âge du bronze).

Fig. 19. — Fibules décourvertes dans la couche pré-féodale de Verbiţa, région de Dolj; 1, en argent.

Fig. 20. — Fragments céramiques découverts dans la couche pré-féodale de Verbiţa.

Fig. 21. — La sépulture 1 du tertre II de Pleniţa et les anneaux-boucles d'oreilles en fil d'argent.

Fig. 22. — Culture Coţofeni (début de l'âge du bronze); fragments céramiques de Verbicioara (1—5) et de Castrele Trajane (6—9).

Fig. 23. — Plan général des fouilles de Sălcuţa.

Fig. 24. — Sălcuţa. L'établissement sur le Pisoul Cornişorului vu de la vallée du Desnăţuiul.

Fig. 25. — Sălcuţa. Le dépôt de contrepoids pour le métier à tisser et une idôle féminine de la demeure 4 (culture Sălcuţa III).

Fig. 26. — Sălcuţa. Plan de la demeure 4.

Fig. 27. — Section en travers du vallum romain. „Brazda lui Novac“, à Ştiubei.

Fig. 28. — Ecuelle découverte dans le cimetière d'Almăj, région de Dolj, de l'époque pré-féodale ancienne (IV-e siècle de n. è.).

Fig. 29. — Trois vases en terre glaise (1—3) de Verbicioara (culture Verbicioara III) et une hache en pierre, d'Oprişor (4).

Fig. 30. — Verbicioară. Profil du versant nord du fossé I de l'établissement C.

Fig. 31. — Les fouilles de Verbiţa, Dolj. Profils. Vue des fosses et de certaines fosses ayant servi de base à des huttes.

Fig. 32. — Profil du versant sud du fossé I de Sălcuţa.

ŞANTIERUL POIANA

Conform planului stabilit în prealabil, colectivul arheologic care a lucrat în 1951 la Poiana (rn. Tecuci, reg. Putna) a avut misiunea de a termina lucrările începute în anul precedent, de a aduna date suplimentare pentru întocmirea unei monografii a săpăturilor făcute până acum în această localitate şi de a proceda la o serie de sondagii şi de recunoaşteri în raionul Tecuci şi în raioanele vecine, pentru verificarea şi completarea informaţiilor din „Repertoriul arheologic", în curs de redactare. Campania a durat 87 zile: dela 9 Iunie la 3 Septembrie 1951. Lucrările au fost conduse şi susţinute de Secţiunea de Istorie a Academiei R.P.R. In prezentul raport expunem rezultatele lor pe scurt, în măsura în care reprezintă contribuţii noi faţă de constatările din anii precedenţi.

LUCRARILE DE PE CETĂŢUIE

In staţiunea *Cetăţuia* — obiectivul principal al campaniei dela Poiana — s'au excavat complet, până la nivelul general de 3,60—4,20 m (pământul sănătos), suprafaţa *L* (de 800 m²) şi spaţiul *KF* (de 126 m²), care în campania anterioară fuseseră săpate numai până la nivelurile de 1,20—1,70 m (cf. *St. şi Cerc. Ist. V.*, 1951, I, p. 177). In plus, s'au mai explorat, până la adâncimea de 4 m, spaţiile intermediare *L* (136 m²), *LH* (48 m²), *L'* (32 m²) şi *KKF* (25 m²), iar la extremitatea S a staţiunii, s'a lichidat colţul *K''* (20 m²), care fusese răscolit în 1928 de un colecţionar amator numai până la nivelul de 1 metru. De asemenea, s'a practicat o secţiune *C'''*, de 0,60 m lăţime, deacurmezişul valului de pe marginea E a staţiunii, prin prelungirea spre N a suprafeţei *C'—C''* din 1949 (cf. *St. şi Cerc. Ist. V.*, 1950, I, p. 48). In total, s'a explorat astfel, în 1951, o suprafaţă de cca 1200 m. p. (fig. 1), implicând excavarea, cercetarea şi deplasarea unei cantităţi de aproximativ 3500 metri cubi de pământ.

Săpându-se în cea mai mare parte pe suprafeţe ale căror straturi contemporane cu epoca romană fuseseră explorate în 1950, lucrările din campania anului 1951 s'au concentrat asupra nivelurilor vechi, din epoca getică preromană, din Hallstatt şi din epoca Bronzului (fig. 2). Numai în spaţiile intermediare *L', LH, LJ* şi *KKF*, de dimensiuni foarte reduse, s'au cercetat şi straturi mai recente. In general, constatările noastre din 1951 reprezintă o confirmare şi o îmbogăţire a acelora din

2

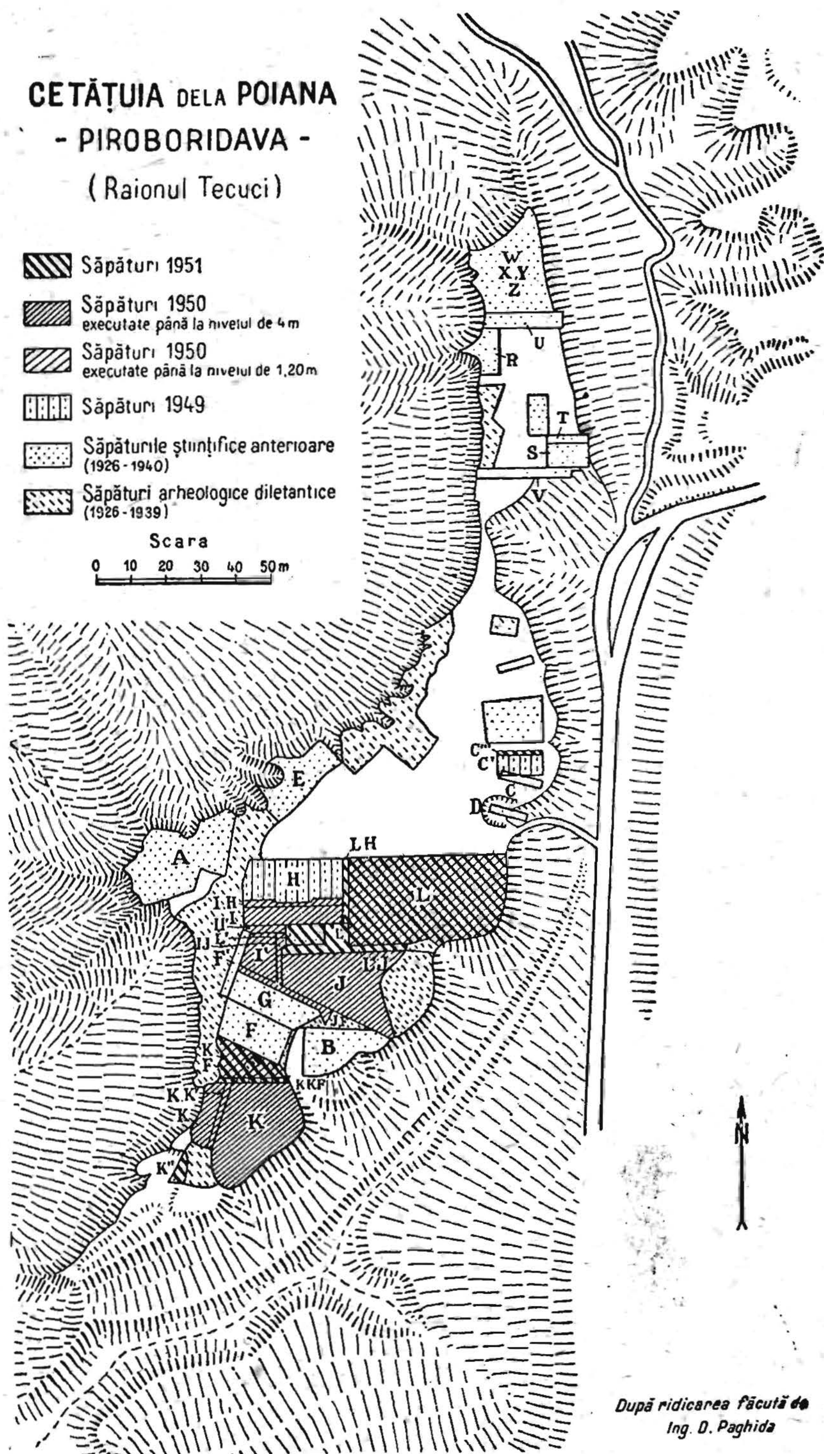

CETĂȚUIA DE LA POIANA
- PIROBORIDAVA -
(Raionul Tecuci)
Săpături 1951
Săpături 1950
executate până la nivelul de 4 m
Săpături 1950
executate până la nivelul de 1,20 m
Săpături 1949
Săpăturile științifice anterioare
(1926 - 1940)
Săpături arheologice diletantice
(1926 - 1939)
Scara
0 10 20 30 40 50 m
W
X,Y
Z
U
R
T
S
V
C'''
C'
C
D
E
A
LH
H
L
G
J
F
B
K
K''
N
După ridicarea făcută de
Ing. D. Paghida

Fig. 1

1950, cu puține modificări. De aceea, până la o studiere amănunțită și completă a abundentului material care s'a adunat în ultimii ani de săpături în această stațiune, vom menține și în expunerea de față schema stratigrafică provizorie pe care am publicat-o anul trecut (*St. și Cerc. Ist. V.*, 1951, I, p. 189 sq.), cu adaosul câtorva preciziuni noi.

Astfel, în faza Poiana II (getică-preromană), e de reținut că nivelul Poiana II 2, spre deosebire de Poiana II 1, conține fibule La Tène III vechi, din sec. I în. e. n. De altă parte, am mai observat că ceramica cenușie, de tehnică superioară, foarte frecventă în nivelul Poiana II 2, lipsește în Poiana II 1, în locurile unde acest ultim nivel a fost constatat intact, neturburat de gropi ulterioare. De asemenea, vasele primitive cu luciu negru, de o execuție mai înaintată, dovedind influența modelelor grecești lucrate la roată, nu apar decât în Poiana II 2. De aci s'ar putea conchide, sub rezerva unei examinări detaliate și a datelor obținute în săpăturile trecute, că apariția lucrului la roată și în general a tehnicei ceramice superioare a avut loc la Poiana, între epocile La Tène II și La Tène III, adică prin sec. II în. e. n. Cât despre ceramica de import, grecească, se găsește destul de des în nivelul Poiana II 1, putând fi datată încă din sec. IV în. e. n. prin amforele thasiene cu inscripții și mai ales prin cioburile fine cu firnis negru.

Progresul continuu al vieții umane dela Poiana, în decursul celor aproape două milenii de locuire a acestei stațiuni, se reflectă în proporția crescândă a inventariului mobil și, cu deosebire, a celui ceramic care, destul de rar în straturile inferioare Poiana I 1—3 (Bronz, Hallstatt vechiu și Hallstatt târziu), devine din ce în ce mai bogat, pe măsură ce suim spre nivelurile din epoca romană, unde abundența sa apare deosebit de impresionantă. Cea mai mare cantitate de fragmente ceramice se constată în stratul galben-portocaliu (Poiana III 2) de sub nivelul vegetal. Proporția ceramicei din straturile Poiana III—IV față de aceea a straturilor Poiana II e de 5 la 1. Ceramica primitivă lustruită La Tène nu se întâlnește decât în nivelurile cenușii (Poiana II 1—2); în fazele III—IV lipsește cu desăvârșire. Ceramica primitivă poroasă e prezentă peste tot: mai rară în nivelurile fazei II și foarte comună în fazele mai recente. Ceramica cenușie superioară, de factură locală, care apare în stratul II 2, este în acest strat destul de frecventă spre a concura cantitativ cu cea primitivă lustruită, iar în fazele III—IV reprezintă o proporție covârșitoare față de celelalte categorii. Resturile amforelor grecești de import se găsesc în toate fazele La Tène, dela stratul cenușiu inferior (Poiana II 1) până la ultimul nivel din stratul vegetal (Poiana IV 2), mai rare în nivelurile inferioare, foarte dese în cele superioare.

O altă observație se referă la diviziunea stratigrafiei dela Poiana în două părți caracteristice printr'o linie netă și neîntreruptă de cărbuni și de arsătură măruntă, care separă cele două niveluri Poiana II (cf. *St. și Cerc. Ist. V.*, 1951, I, p. 179, fig. 2). Mai jos de această linie, până la pământul sănătos, straturile sunt îndesate și compacte, pe când cele de deasupra prezintă o consistență mai friabilă, uneori chiar pulverulentă. Explicația acestui fapt urmează a fi căutată în presiunea mai îndelungată care s'a exercitat asupra straturilor inferioare și în pro-

porţia mai mare de lut plastic din compoziţia acestor straturi, care sunt mai apropiate de roca naturală de loess a staţiunii.

Resturile de locuinţe, foarte bogate în fazele Poiana II—IV, constau numai din vetre izolate şi din podine de lut galben cu contururi neregulate şi neclare. Din această cauză nu s'a putut nici de data aceasta să se determine un plan precis şi complet al unei locuinţe. Sunt demne

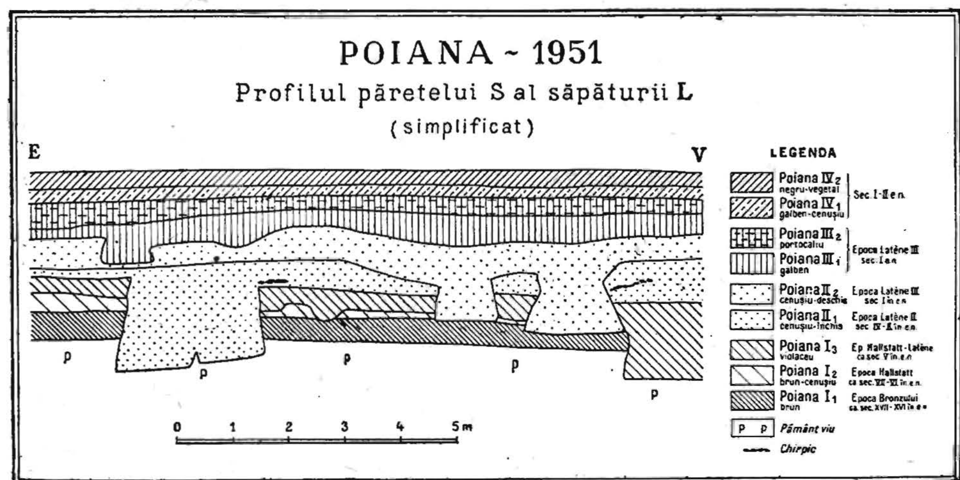

Fig. 2

de interes patru vetre din suprafeţele *L* şi *L'*, a căror crustă prezintă un chenar patrulater alcătuit din linii duble incise (fig. 3). Aparţin nivelului Poiana II 2 şi aveau probabil un rost deosebit, poate de ordin religios.

Gropile care străpung straturile dela Poiana s'au constatat şi de data aceasta în număr foarte mare. Numai în suprafaţa *L*, socotind doar pe acelea care au fost adâncite până la pământul viu, au fost numărate peste cincizeci. Ele se referă la toate nivelurile, dar cele mai numeroase ţin de faza Poiana II. Nici de data aceasta n'am observat vreun fapt care să se opună părerii exprimate în rapoartele preliminare precedente (*St. şi Cerc. Ist. V.*, 1950, I, p. 50; 1951, I, p. 197), după care gropile de acest fel ar fi avut un rost ritual. Intr'o groapă, printre resturile de vatră, s'au găsit la un loc cinci denari romani de argint, din epoca republicană şi din vremea lui Tiberiu. Sunt prea mulţi pentru a-i considera ca simple obiecte pierdute, aruncate acolo fără o anumită intenţie. Intr'o altă groapă, din *L*, s'a găsit, de asemenea, o monetă dacă.

In suprafeţele săpate în 1951 n'am descoperit niciun mormânt din epoca Bronzului. E clar că mormintele din această epocă erau limitate la zona dela extremitatea S a staţiunii. In schimb, schelete din treapta superioară a Barbariei, situate la baza stratului cenuşiu inferior (Poiana II 1), la nivelul de 2—2,50 m, s'au constatat în suprafaţa *L* şi în spaţiile *L'* şi *LH*, în contiguitate cu acelea din *H, I, J*, descoperite în 1949 şi 1950. In anul acesta avem şapte morminte cu asemenea schelete, dintre

care patru de copii şi trei de adulţi. Aceste schelete, răspândite în locuri diferite, au o orientare comună, cu capul spre emisfera nordică (N—S, NV—SE, NE—SV, NNV—SSE) şi sunt toate închircite. Inchircirea picioarelor se deosebeşte de aceea pe care o prezintă scheletele din epoca Bronzului: în vreme ce acelea erau culcate pe o parte, scheletele din nivelul Poiana II 1 sunt în majoritate culcate pe spate, cu genunchii în-

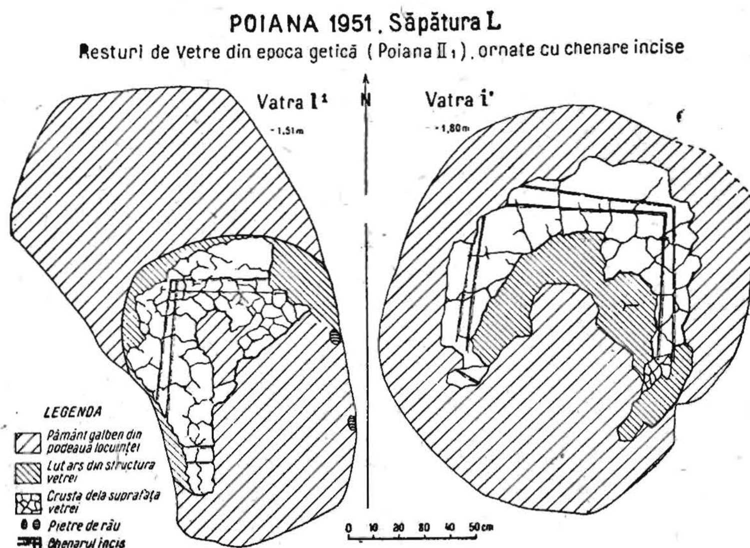

Fig. 3

doiţi în sus. Excepţie fac două schelete de copii, de vârste diferite, descoperite în acelaşi mormânt, îmbrăţişate şi culcate pe câte o parte, unul pe stânga, celălalt pe dreapta. Câteva schelete au mâinile ridicate în sus, spre umeri (fig. 4, 1). La altele braţele sunt întinse pe lângă corp. Scheletele pe care le constatasem în trecut la acest nivel, avariate de gropi ulterioare şi lipsite de inventariu, ne-au apărut ca resturile unor cadavre părăsite, la întâmplare şi în desordine, în ruinele unei aşezări nimicite prin violenţă. In urma noilor constatări va trebui să revenim în parte asupra acestei impresii. Avem a face cu morminte propriu zise, prezentând un anume ritual şi uneori şi obiecte de inventariu. Astfel, printre scheletele descoperite în *L*, unul, aparţinând unui adult, avea asupra sa şapte vase primitive cu luciu negru, datând dela începutul epocii a doua a Fierului. In *LH*, un alt schelet de adult, avea aproape de şold un vas similar din La Tène II. In *L'*, un schelet de copil prezenta, în jurul gâtului, un ghioc marin mic, transformat în amulet şi o perlă de pastă de sticlă, iar pe umărul stâng, o fibulă de bronz de tip trac cu apendicele întors spre arc (fig. 4, 2). Da‘a acestor morminte e de situat în sec. IV—III în. e. n. Poziţia închircită a scheletelor pe care le conţin reprezintă supravieţuirea unui străvechiu rit funerar, general în treapta de mijloc a Barbariei. In epoca Fierului acest rit se întâlneşte rar. In Moldova s'a mai constatat la Stoicani, dar într'o fază mai veche, în epoca hallstattiană

(*Studii*, 1949, I, p. 105; *St. şi Cerc. Ist. V.*, 1950, I, p. 63). Intr'o epocă târzie, ca aceea a mormintelor La Tène, dela Poiana, nu se cunosc schelete închircite decât în Nordul Mării Negre, în Crimeea şi la Olbia. Iar

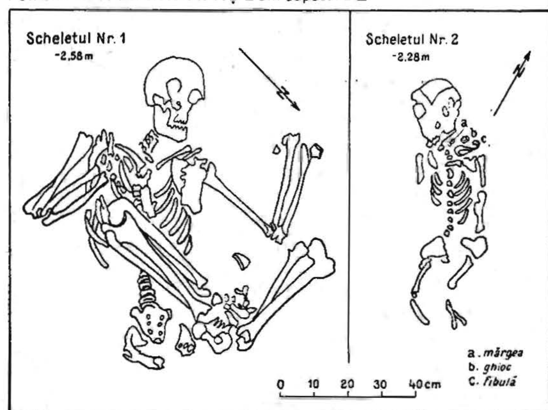

Fig. 4

închircirea cu faţa în sus şi cu mâinile ridicate spre umeri sunt particularităţi ale mormintelor La Tène dela Poiana.

Valul de apărare de pe marginea E a staţiunii a fost construit în faza Poiana III, în sec. I în. e. n., prin acumulare de lut galben amestecat şi cu resturi din straturile mai vechi ale aşezării. Printre aceste resturi se găsesc fragmente ceramice, fibule şi alte obiecte din nivelurile II 2 şi III 1. Deasupra valului a existat o palisadă, ale cărei resturi se recunosc într'o pătură continuă de cărbuni compacţi. Panta interioară a valului a fost complet acoperită cu resturile aşezărilor succesive din nivelurile III 2 şi IV 1—2.

Fig. 5. — Vas fragmentar de pe treapta de mijloc a Barbariei (cultura Monteoru) ornat cu incizii geometrice închipuind figuri umane (1/5).

Inventariul mobil descoperit în săpăturile dela Poiana, foarte bogat şi anul acesta, repetă în cea mai mare parte tipurile cunoscute în anii precedenţi. Amintim aci câteva din obiectele care reprezintă apariţii noi ori care au o însemnătate arheologică deosebită.

Intr'o groapă din epoca Bronzului (faza Poiana I 1) s'a dat peste fragmentele incomplete ale unui vas-pâlnie, ca acelea dela Monteoru,

decorat cu caneluri şi cu incizii geometrice închipuind o serie de siluete antropomorfe (fig. 5). Intr'o altă groapă, din aceeaşi epocă, am descoperit un vas mic întreg, cu fundul sferoidal, cu mijlocul umflat ca o guşă de raţă şi cu gura oblică şi lăţită (fig. 6, 1), amintind două exemplare

Fig. 6. — Vase de pe treapta de mijloc a Barbariei (cultura Monteoru) : 1. Cană cu gura oblică şi cu mijlocul în formă de guşă de raţă (toartă întregită ipotetic (1/3); 2—3. Ceşti cu toarte supraînălţate (1/4); 4. Fragment din fundul unei căni decorate cu cercuri concentrice incise şi cu linii de alveole (1/5).

găsite în săpăturile din 1927, în partea de N a staţiunii (cf. *Dacia,* III-IV, 1927—1932, p. 278 şi fig 20,4=21,1—2). Din spaţiul *KKF,* am scos un fragment de vas rotund, decorat pe fund şi pe laturi cu o serie de cercuri concentrice incise şi presărate cu puncte, motiv specific monteorian (fig. 6, 4). In ceramica pe care am constatat-o în acest an, în faza Poiana I 1, sunt destul de numeroase vasele cu două toarte supraînălţate (fig. 6, 2—3) şi fragmentele cu ornamente geometrice în relief. Printre acestea din urmă sunt de remarcat câteva care reprezintă simulacre de figuri umane (fig. 7, 1—2). Pe un ciob se văd combinaţii de semicercuri imprimate imitând o tehnică decorativă metalurgică din epoca Bronzului (fig. 7, 4).

Tot în stratul monteorian s'au găsit un cuţit fragmentar de bronz (fig. 7, 3), o secure de piatră lustruită, simplă (fig. 8, 3) şi mai multe cuţite de gresie, utilizate probabil pentru tăbăcărie (fig. 8, 1). Dar elementul cel mai remarcabil din această serie constă dintr'o secure de bronz, de tipul aşa zis „Scutari", cu gaură transversală, cu coaste orizontale puternice în jurul găurii şi cu prelungire prismatică la extremitatea opusă tăişului (fig. 8, 2). Acest tip, care în 1932, nu era cunoscut decât printr'un exemplar din Muzeul din Berlin, dat ca provenind din Scutari din Albania *(Praeh. Zeitschr.,* XXIII, 1932, p. 132 sqq.), apare azi ca specific culturii Monteoru de pe teritoriul ţării noastre, unde e reprezentat printr'un exemplar găsit la Lopătari-Buzău *(Rev. Ist. Rom.,* VII, 1937, p. 152-155), printr'altul provenind din staţiunea Podeiu dela Tg.

Ocna, unde există un strat monteorian (*Serta Hoffilleriana*, p. 39 sqq. şi *Apulum*, III, 1946 — 1948, 1) şi în sfârşit prin acesta dela Poiana, cel dintâi constatat într'o situaţie stratigrafică precisă. In plus, în săpăturile din ultimii ani din staţiunea eponimă dela Monteoru (Buzău) s'au găsit valvele unui tipar de piatră, destinat turnării unui obiect de acelaşi tip. Asemănarea dintre securea noastră dela Poiana şi forma scobită în acest tipar merge până la identitate: aceleaşi detalii şi chiar aceleaşi dimensiuni. Faţă de frecvenţa tipului acestei securi în ţara noastră şi de strânsa sa legătură cu cultura Monteoru, avem dreptul să ne întrebăm dacă exemplarul dela Muzeul din Berlin, procurat de acel muzeu prin comerţul de antichităţi, deci dintr'o sursă fără răspundere ştiinţifică, provine într'adevăr din Albania sau dacă nu cumva a fost găsit întâmplător tot în România.

Epoca hallstattiană (Poiana I 2) şi faza de transiţie dintre Hallstatt şi La Tène (Poiana I 3) sunt reprezentate în inventarul săpăturilor din acest an numai prin elemente ceramice analoage acelora găsite în campaniile anterioare (fig. 9—11).

Săpăturile din 1951, concentrate asupra suprafeţelor *L* şi *KF*, ale căror niveluri superioare fuseseră explorate în anul precedent, au avut ca obiect în primul rând abundentele straturi cenuşii ale culturii getice preromane din La Tène II—III. In consecinţă, şi inventarul cel mai numeros provine din aceste straturi.

Din acest inventariu, avem de remarcat ca unelte: o secere de fier (fig. 12, 2), o undiţă de fier, o furculiţă de fier cu trei dinţi (fig. 13,4), câţiva pinteni (fig. 13, 2) şi câteva piese de zăbale de fier, mai multe creuzete de lut pentru turnarea bronzului, ace de bronz pentru cusut, două tuburi pentru păstrarea acelor (fig. 13, 5), un fragment de foarfece de fier (fig. 13, 3), mai multe împungătoare de os, sule de fier cu mânere de os (fig. 12, 4), numeroase cuţite de fier, din care unul de dimensiuni mari (fig. 12, 1), un mâner de cuţit cu prăsele (fig. 12, 3), prăselele unui briceag (fig. 12, 5), un suport de lut pentru frigare ornat cu capete de berbeci (fig. 14, 3—4) şi diversele vase de lut. Printre acestea notăm un frumos ulcior cenuşiu, de tehnică superioară, de fabricaţie indigenă, având o siluetă elegantă şi o toartă împodobită cu o torsadă (fig. 15); o strachină primitivă cu luciu negru, cu patru toarte pe buză (fig. 16); o ulcică primitivă, cu întreaga suprafaţă acoperită cu proeminenţe (fig. 17); fragmentele unui *dolium* mare primitiv, câteva cioburi attice cu firnis negru, un ciob cu *graffito* constând din câteva litere greceşti două mănuşi de amfore cu stampile thasiene (fig. 19, 4), un fragment de mănuşă bicilindrică de amforă cu gradaţiuni practicate ulterior, poate în scop metric (fig. 20, 3), un ciob de vas elenistic cu figuri în relief, printre care şi efigia unui *Eros* (fig. 21), diverse fragmente de cupe deliene (fig. 22, 1—3), etc. Ca arme, avem câteva fragmente de lame de spade de fier, numeroase săgeţi de bronz, romboidale ori cu trei tăişuri, de tip „scythic", un fragment de mâner de os dela o spadă (fig. 20, 4), o garnitură de bronz dela o armă similară şi două garnituri de bronz şi de fier dela teci de spade (fig. 19, 1, 2). Obiectele de toaletă şi de podoabă sunt de asemenea reprezentate copios: fragmente de oglinzi de bronz, piepteni mici de os (fig. 19, 3), cercei şi verigi de bronz şi de

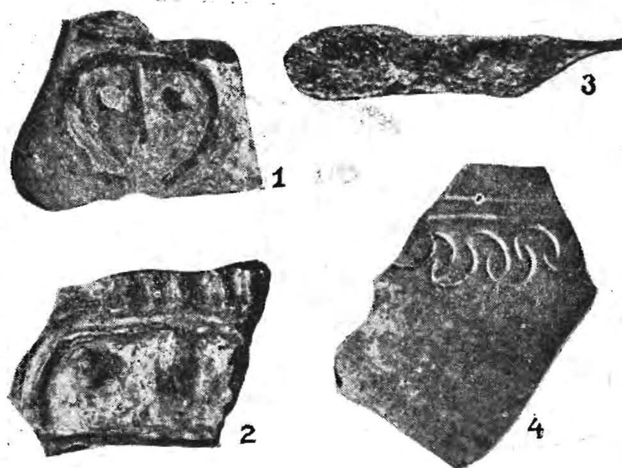

Fig. 7. — Obiecte de pe treapta de mijloc a Barbariei (cultura Monteoru) : 1 şi 2. Fragmente de toarte de vase cu simulacre de figuri umane în relief (3/5) ; 3. Cuţit de bronz (1/2); 4. Fragment ceramic cu decor compus din semicercuri imprimate (4/7).

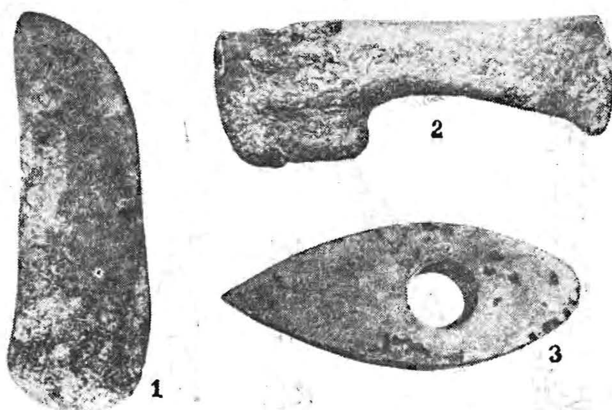

Fig. 8. — Obiecte de pe treapta de mijloc a Barbariei (cultura Monteoru) : 1. Cuţit de gresie (1/2) ; 2. Secure de bronz cu coaste în relief şi cu ceafa prelungită (2/5) ; 3. Secure de piatră lustruită (3/7).

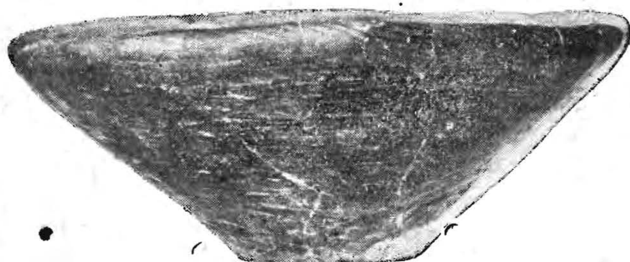

Fig. 9. — Strachină de pe treapta superioară a Barbariei (prima epocă a Fierului), decorată pe buză cu caneluri oblice (1/5).

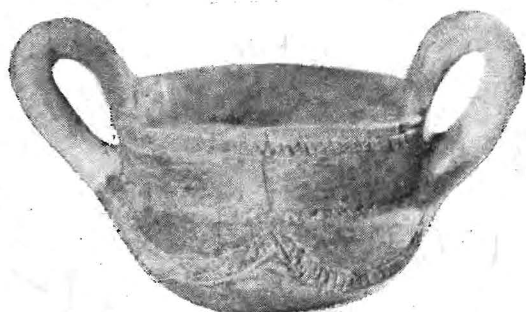

Fig. 10. — Cană cu toarte supraînălțate, din prima epocă a Fierului; decorată cu incizii (2/5).

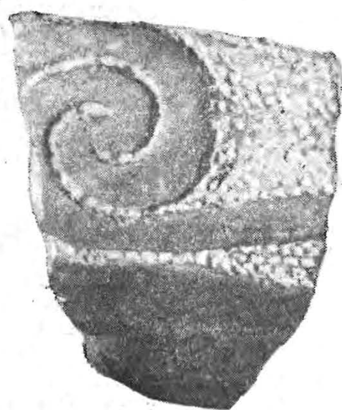

Fig. 11. — Fragment de vas din prima epocă a Fierului, decorat cu impresiuni de dinți de pieptene umplute cu substanță albă (1/1).

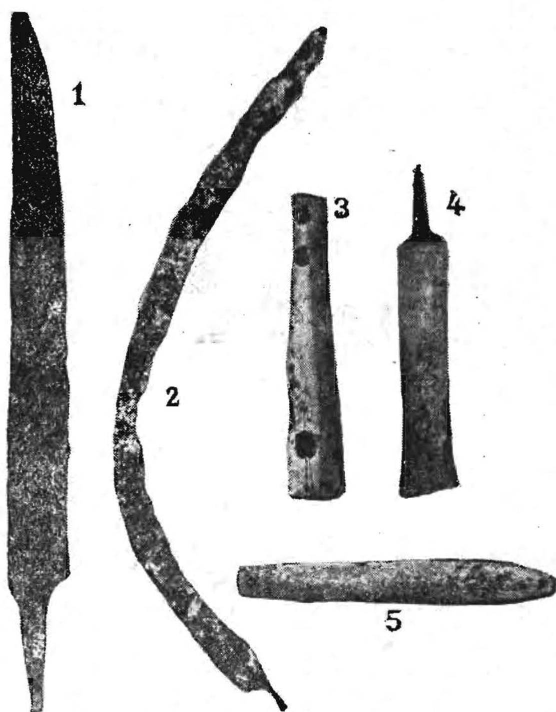

Fig. 12. — Obiecte din a doua epocă a Fierului (cultura getică): 1. Cuțit de fier de dimensiuni mari (1/3); 2. Secere de fier (1/3); 3. Prăselele de os ale unui cuțit de fier (1/2); 4. Sulă de fier cu mâner de os (1/2); 5. Briceag de fier cu prăsele de os (1/2).

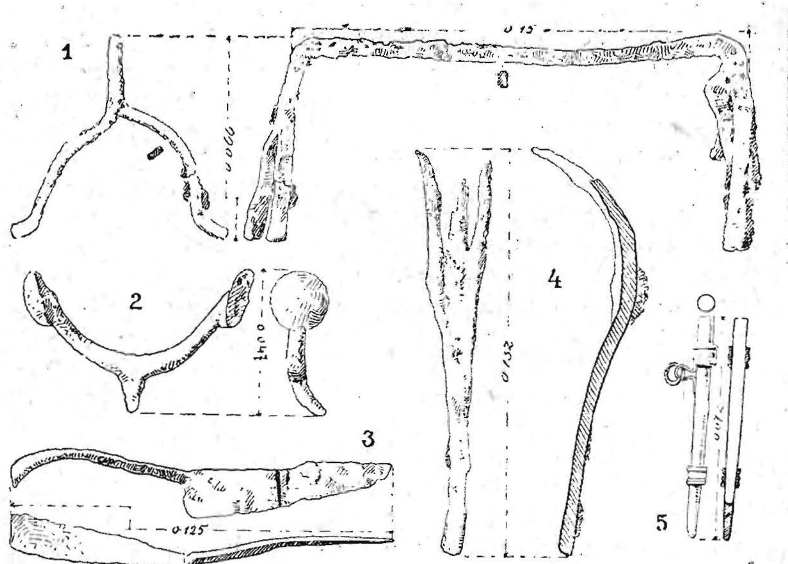

Fig. 13. — Obiecte din a doua epocă a Fierului (cultura getică) : 1. Suport de fier pentru frigare ; 2. Pinten de fier ; 3. Furculiță-cârlig de fier, cu trei dinți ; 4. Fragment de foarfece de fier ; 5. Tub de bronz pentru ace de cusut.

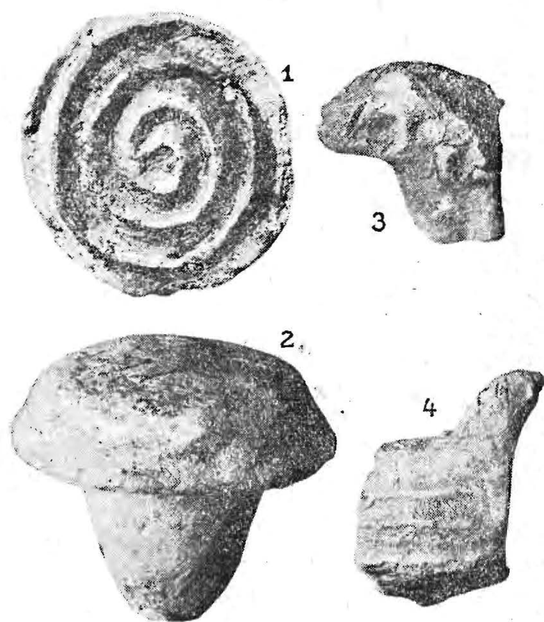

Fig. 14. — Obiecte de lut din a doua epocă a Fierului : 1. Fața cu decor spiral a unei *pintadera* (1/2) ; 2. Dop de amforă (1/2) ; 3—4. Protome de berbeci dela un suport de frigare (1/3).

argint (fig. 23, 5), ac de podoabă de argint, cu capătul răsucit în ochiu (fig. 19, 5), brăţară de bronz cu protome stilizate în formă de capete de şerpi (fig. 23, 1), mărgele de sticlă multicoloră şi de cornalină, dintre care câteva sunt înşirate pe un fir de bronz, o perlă de bitum, alta de chihlimbar, garnituri conice de bitum acoperite cu o pojghiţă de argint şi decorate cu incizii (fig. 23, 4), amulete făcute din melci şi scoici de mare (fig. 24, c), numeroase fibule de tipuri: trace (fig. 24, d—g), La Tène II (fig. 25, 1-2, 5) şi La Tène III (fig. 25, 3-4 şi 26, 1-4). Din lut, în afară de nenumăratele fusaiole, de cioburile rotunzite, de greutăţile piramidale, de văscioarele în miniatură, sunt de remarcat două *pintaderas,* pecetii cu desen spiral (fig. 14, 1) şi mai multe simulacre de figuri umane rudimentare făcute în scop magic, printre care unul reprezintă două figuri îmbrăţişate. S'au găsit, răsleţ, şi multe monete dace, imitate după piesele macedonene ale lui Filip, unele de argint, altele de aramă. De asemenea menţionăm două monete histriene de argint şi una callatiană de bronz. S'au găsit, fireşte, şi foarte multe oase de animale, ca resturi de bucătărie. Printre ele, e de menţionat o falcă de peşte mare de Dunăre.

Una din descoperirile cele mai interesante din acest an, din straturile de cultură getică dela Poiana, constă dintr'un vas primitiv negru, de un tip comun (fig. 24 a), fragmentar, găsit în *KF* şi conţinând un mic tezaur de obiecte: mai multe verigi de fier, poate dela nişte zăbale, cinci fibule de bronz, de tipurile trace cu apendice vertical (fig. 24 d, f) şi cu apendice în formă de S (fig. 24 d—e), 14 brăţări de bronz simple şi spirale (fig. 24 h—j; 27, j), doi ghioci de mare, mici, tăiaţi spre a servi ca amulete (fig. 24 c), opt perle mărunte, făcute probabil din dinţi de animale, două fragmente de tablă de bronz, un pandantiv de tablă de bronz, de formă semilunară, decorat cu puncte bătute (fig. 27, 2), un nasture concav de bronz (fig. 27, 3), un mic fragment de tub de tablă de bronz, două plăci trapezoidale de lemn conservat în rugină, având la mijloc o bucată de piele ori de stofă, bucăţi mici de piele albă, resturi de pânză imprimate în rugină. Totul era prins într'o massă compactă de rugină produsă de verigile de fier şi închiegată în forma vasului. Din massa de rugină, n'au putut fi scoase decât o parte din obiecte: celelalte formează încă un conglomerat puternic cimentat (fig. 24 b). E vorba de un mic depozit al unui locuitor al aşezării corespunzătoare stratului cenuşiu inferior (Poiana II 1), din sec. IV în. e. n., uitat într'un ungher de locuinţă.

Din straturile superioare, Poiana III—IV, care au fost cercetate în suprafaţa *L'* şi în spaţiile intermediare *LJ, LH, KKF* şi *C''',* precum şi din gropile corespunzătoare din *L* şi *KF,* sunt demne de amintit, printre multe altele, un opaiţ roman *(lucerna)* cenuşiu, cu decor în relief, acoperit cu un smalţ subţire (fig. 18), un ciob cenuşiu de tehnică superioară, prezentând ca decor un triscel lucios (fig. 20, 2), cioburi de vase romane de import, cu decor pictat ori în relief (fig. 20, 1), un fragment de ansă de vas de bronz (fig. 23,6), mai multe vârfuri de săgeţi de fier, plate ori cu trei tăişuri; un scarabeu egiptean de sticlă (fig. 23,3), un picior de cal, de bronz, fragment dela o statuetă romană (fig. 23, 2), numeroase fibule La Tène III (fig. 26, 5) şi din sec. I e.n. (fig. 26, 6—7);

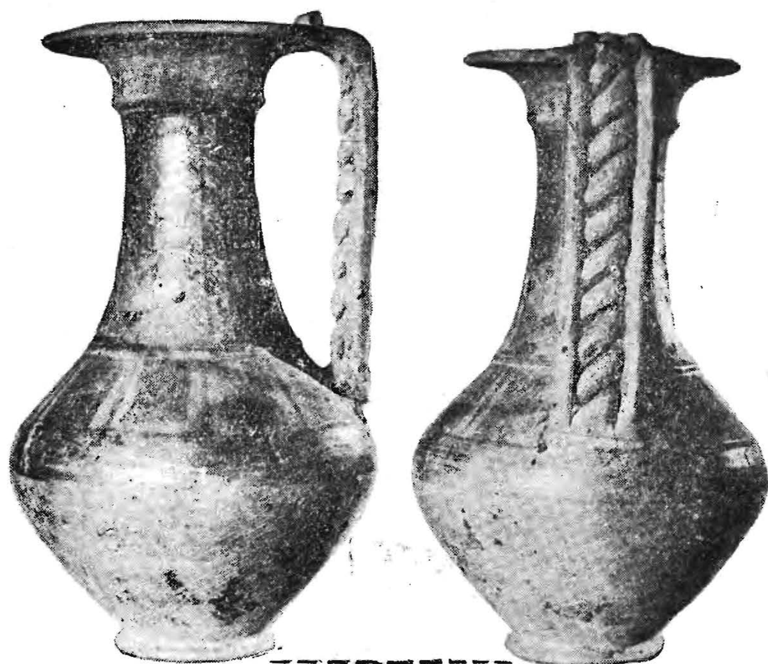

Fig. 15. — Ulcior cenuşiu de tehnică superioară (fabricaţie getică locală), de pe treapta superioară a Barbariei (epoca a doua a Fierului), decorat cu linii lustruite şi prevăzut cu o toartă modelată în torsadă (profil şi faţă). Mărimea: 2/7.

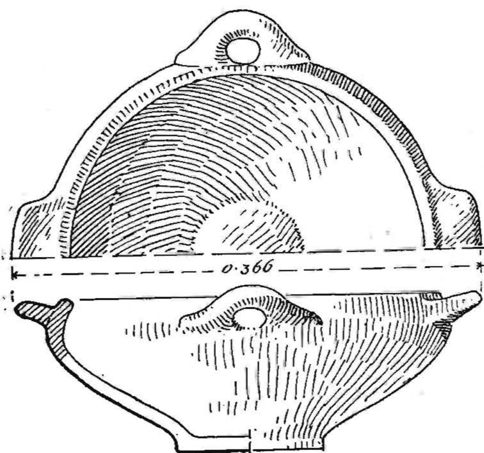

Fig. 16. — Strachină primitivă lustruită, de pe treapta superioară a Barbariei (a doua epocă a Fierului).

Fig. 17. — Treapta superioară a Barbariei (cultura getică din a doua epocă a Fierului) **ulcică decorată cu numeroase proeminenţe**, descoperită într'un mormânt de inhumaţie (3/5).

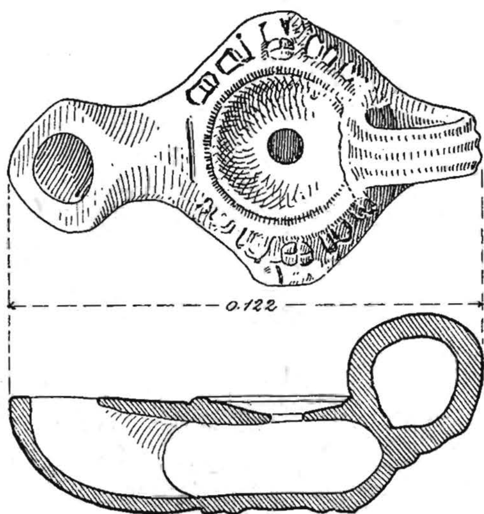

Fig. 18. — Opaiţ roman de import (*lucerna*), cenuşiu, decorat cu motive în relief şi acoperit cu un smalţ subţire.

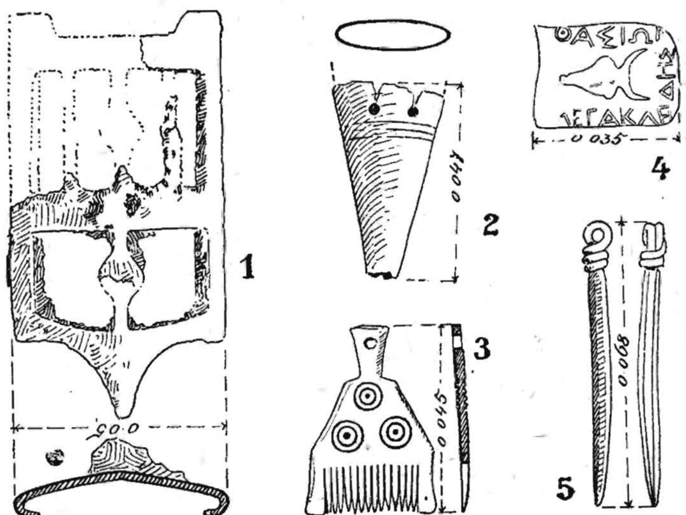

Fig. 19. — Obiecte din a doua epocă a Fierului: 1. Garnitură de fier ajurată dela o teacă de spadă; 2. Garnitură de bronz dela vârful unei teci; 3. Pieptene de os; 4. Stampilă thasiană de pe o mănuşă de amforă de import; 5. Ac de podoabă, de argint.

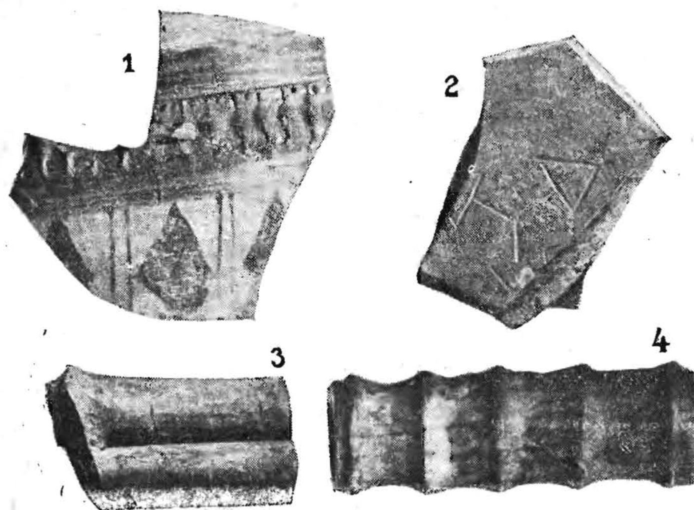

Fig. 20. — Obiecte dela sfârşitul epocii a doua a Fierului: 1. Fragment de vas roman de import, pictate cu motive roşii pictate şi cu serii de frunze de iederă în relief (3/7); 2. Ciob de pateră cenuşie, de tehnică superioară, decorată pe fund cu linii lucioase formând un triscel (1/2); 3. Fragment de mănuşă de amforă bicilindrică, prezentând gradaţiuni crestate, poate în scop metric (1/2); 4. Mâner de os dela o spadă (1/2).

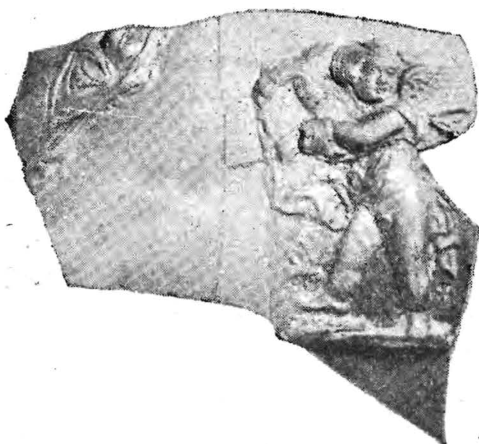

Fig. 21. — Fragment de vas fin elenistic de import, decorat cu figuri în relief, aplicate (un personaj feminin drapat şi un Eros). Mărime: 5/7.

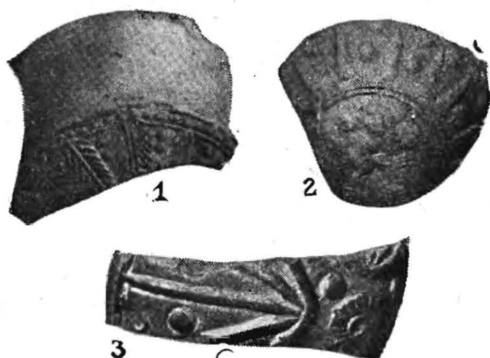

Fig. 22. — Fragmente de cupe cenuşii de tehnică superioară, lucrate de localnici după tipare deliene de import din secolele II—I în e. n. Mărimea: 1—2: 3/8; 3: 2/3.

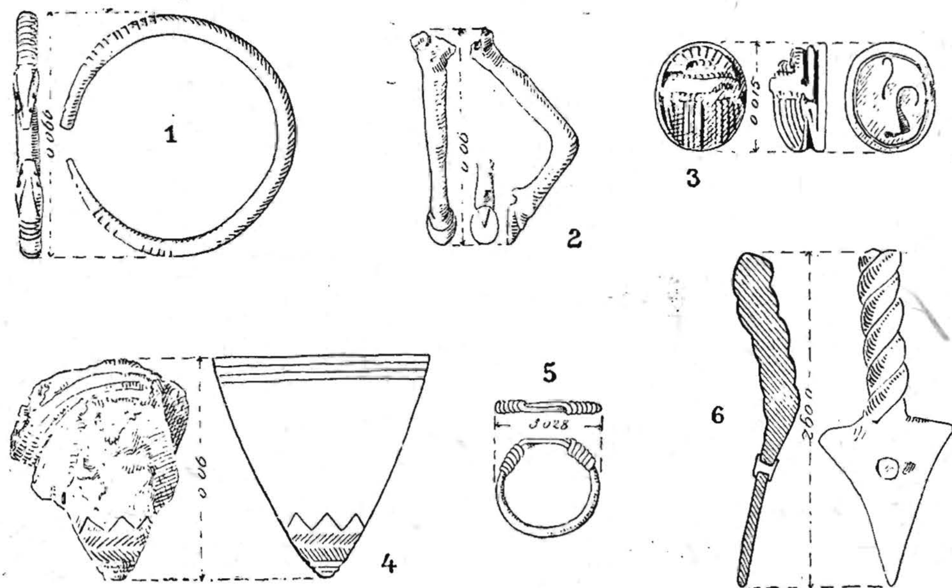

Fig. 23. — Obiecte din a doua epocă a Fierului: 1. Brăţară de bronz cu extremităţile modelate în formă de capete de şerpi; 2. Fragment de statuetă romană de bronz, reprezentând piciorul unui cal, 3. Scarabeu egiptean de sticlă; 4. Garnitură de bitum acoperită cu o pojghiţă subţire de argint, decorată cu incizii; 5. Inel de argint; 6. Fragment de ansă dela un vas de bronz.

Fig. 24. — Depozit de obiecte de pe treapta superioară a Barbariei (cultura getică din a doua epocă a Fierului) : a) Vas fragmentar primitiv cu luciu negru, în care se afla depozitul ; b) Depozitul conținut în vas, formând un conglomerat cimentat prin rugină compactă de fier; c—j) Parte din obiectele scoase din conglomerat : c) amulete formate din ghioci mici de mare ; d) două fibule trace de bronz prinse una de alta ; e—f) alte fibule de bronz trace ; g) fibulă tracă de bronz, având apendicele rupt ; h—j) brățări de bronz. Mărimea : 1/3.

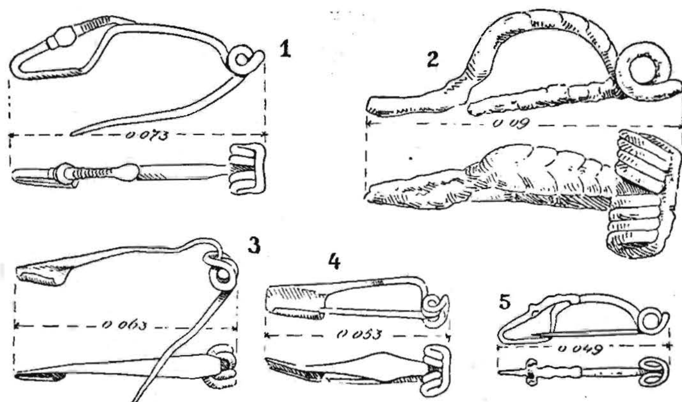

Fig. 25. — Fibule de bronz din a doua epocă a Fierului : 1—2. Tip La Tène II ; **3—4. Tip La Tène III.**

Fig. 26. Fibule de bronz dela sfârşitul epocii a doua a Fierului: 1—5. Tipuri La Tène III; 6—7. Tip provincial roman din secolele I—II e. n.

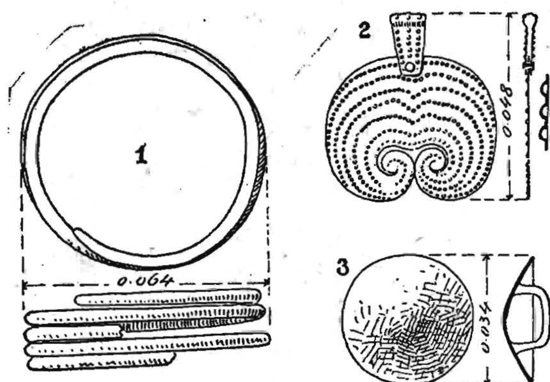

Fig. 27. — Obiecte de bronz din acelaşi depozit; 1. Brăţară spirală; 2. Pandantiv format dintr'o placă de bronz semilunară cu vârfurile în volute, decorată cu puncte produse prin batere; 3. Nasture emisferic.

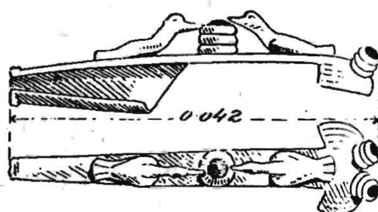

Fig. 28. — Fibulă de bronz de tip Nauheim (secolul I e. n.), decorată cu două păsărele în relief adăpându-se într'un vas reprezentat printr'un cilindru de sârmă spirală, având în mijloc o bobiţă de sticlă indigo. Două cilindre similare se văd şi deasupra capului fibulei. Import roman.

Fig. 29. — Vase cenuşii de tehnică superioară (fabricaţie getică locală), din a doua epocă a Fierului. Mărimea: 1: 1/2; 2: 1/3; 3: 3/8; 4: 1/5.

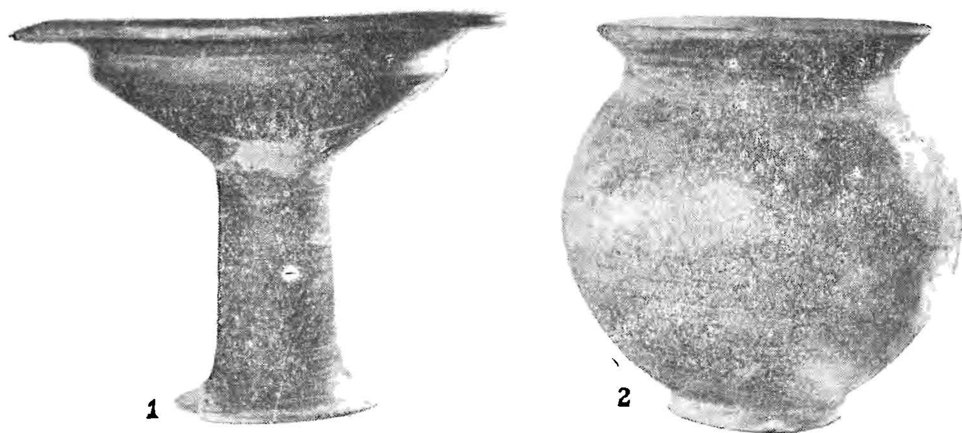

Fig. 30. — Vase cenuşii de tehnică superioară (fabricaţie getică locală) din a doua epocă a Fierului: 1. Cupă cu picior, decorată cu linii lustruite; 2. Oală sferoidală. Mărimea: 1/5.

o mică fibulă de bronz de tip Nauheim, decorată cu păsărele în relief, adăpându-se dintr'un văscior, închipuit printr'o jumătate de mărgică albastră de sticlă (fig. 28); mai mulţi denari romani republicani de argint, cu contramarcă; o monetă de bronz dela August şi un denar de argint dela împăratul Tiberiu, menţionat mai sus.

In privinţa consideraţiunilor generale, schiţate în raportul nostru de anul trecut, descoperirile prilejuite de săpăturile din 1951, dela Poiana, nu prezintă niciun element destinat să le modifice. Doar constatarea că majoritatea obiectelor recente se opresc la sec. I e. n. şi că niciun obiect nu poate fi cert datat într'o epocă mai nouă, cu excepţia acelor câteva pe care le-am precizat în acel raport (*St. şi Cerc. Ist. V.*, 1951, I, p. 191—194), menţine problema sfârşitului acestei staţiuni într'un provizorat, care urmează să fie lămurit cu prilejul unui studiu viitor al bogatului material descoperit în săpăturile de până acum. In orice caz, putem afirma cu certitudine că faza celei mai mari înfloriri a *Piroboridavei* e anterioară cuceririi Daciei de către Traian. E din vremea când populaţia autohtonă de aci îşi urma în libertate evoluţia sa economică şi socială dela organizarea gentilică la sclavagism, primind de sigur puternice influenţe greco-romane, dar trăind în forme autonome.

CERCETĂRILE DIN APROPIEREA CETĂŢUII

In 1951 au fost executate şi trei mici sondagii în afară de *Cetăţuie*, la o depărtare de 100 până la 200 m spre SE şi spre S, în cartierul de V al satului Poiana. Cu acest prilej s'a constatat extinderea continuă a straturilor de aşezări din Poiana III—IV şi în această parte, cu aceeaşi intensitate şi bogăţie ca şi în Cetăţuie, pe o adâncime de circa 1 m — 1,20 m. Constatări similare se făcuseră în campania precedentă, din 1950, printr'un sondagiu practicat la punctul Iernaia, pe coasta Siretului, la 400 m S de Cetăţuie.

S'a procedat şi la inventarierea şi determinarea topografică a tumulilor din imediata apropiere a staţiunii, cu ajutorul tov. Ing. D. Paghida din Iaşi. Sunt în total nouă tumuli, dintre care patru, afară din sat, la cca 1 km N de Cetăţuie, aproape de coasta Siretului: Movila Hârtop (punct trigonometric, cota 308), Movila cu Spini, o movilă plată între acestea două, şi Movila cu Pietre (aşezată chiar pe muchia râpei Siretului şi distrusă în mare parte din pricina eroziunilor). Ceilalţi cinci tumuli se găsesc în vatra satului Poiana, la E şi SE de Cetăţuie: doi la cca 300 m E de Cetăţuie, la N de drumul care duce spre biserica din Ţicău, unul mai mare în ograda lui Ghiţă Albu şi altul, plat, pe locul Comitetului şcolar, un al treilea, tot plat, în mijlocul satului, în curtea lui Gh. Gafton, altul, înalt, în curtea lui Perede Voicu şi în sfârşit altul, spre SE de Cetăţuie, în curtea lui Petre Pamfil. Din cei nouă tumuli, trei au fost săpaţi de localnici în trecut, cu rezultate necunoscute (acela dela Perede Voicu, acela dela Gh. Gafton şi Movila cu Spini), iar doi au fost cercetaţi în scopuri ştiinţifice în 1928, 1931 şi 1936 (Movila cu Pietre şi Movila Hârtop), cu rezultate încă inedite. Movila cu Pietre, distrusă în mare parte, conţinea un strat continuu de prundiş şi de bolovani de râu şi urme de bârne de lemn. Movila Hârtop, răvăşită

cu prilejul diverselor instalări de semnale geodezice de categoria I, conţinea resturile unui bogat mormânt de incineraţie din sec. I e. n. (materialul a fost depus la Muzeul Naţional de Antichităţi din Bucureşti). Ceilalţi patru tumuli menţionaţi par a nu fi fost săpaţi niciodată. N'am avut nici timpul, nici mijloacele necesare pentru a întreprinde explorarea vreunuia din ei în această campanie.

SONDAGIILE DIN AFARA SATULUI POIANA

In 1951 am executat sondagii în satele Huleşti şi Diaconi, precum şi în raioanele Adjud şi Bacău, pe malul drept al Siretului, la Ciorani, Mândrişca şi Răcăciuni.

Huleşti

Sondagiile de aci s'au făcut pe promontoriul *Pleşa*, situat pe coasta înaltă din stânga Siretului, la cota 261, la 700 m S de marginea satului Huleşti şi la 2,5 km S de Cetăţuia dela Poiana (cf. *St.* şi *Cerc. Ist. V.*, 1951, I, p. 210). S'a constatat o aşezare din treapta de mijloc a Barbariei (epoca Bronzului). Stratul de cultură, constând din resturi de locuinţe (cenuşă şi cioburi), e de o grosime inegală, între 0,25 şi 0,80 m. Resturile de locuinţe, neconstatate *in situ,* ci aruncate în desordine, sunt dense numai în locurile adânci până la 0,80 m, pe suprafeţe izolate şi limitate, probabil în gropi de bordeie. Ceramica denotă tipuri caracteristice culturii Monteoru şi nivelului celui mai vechiu dela Poiana. S'a găsit şi un vârf de săgeată de silex lucrat cu multă fineţă, cu bază concavă.

Diaconi

S'au practicat sondagii la cca 1½ km S de acest sat, pe coasta Hănţeştilor, la locul numit *Calud* (nu „Caldu", cum a apărut acest nume în raportul din anul trecut), un promontoriu cuprins între torenţii Râpa Moşului (pe hartă „Valea Fetelor") şi Râpa Roşie. Locul se află la 4 km E de Cetăţuia dela Poiana. Cercetările noastre au constatat o staţiune foarte întinsă, dar cu un strat subţire, de cca 0,30 m în medie, întrerupt din loc în loc de gropi pline cu cenuşă şi cu resturi de vetre. Ceramica datează, în proporţie covârşitoare, din La Tène II, aparţinând culturii getice din stratul II 1 din Cetăţuia dela Poiana. Nu s'au găsit decât cioburi primitive, poroase sau lucioase şi câteva fragmente de amorfe de import. Niciun ciob cenuşiu de tehnică superioară. S'au constatat şi câteva cioburi foarte puţine, din treapta de mijloc a Barbariei, printre care e foarte interesant un fragment de idol plat dela sfârşitul Eneoliticului, aparţinând unei figurine antropomorfe feminine, decorate cu linii imprimate cu sfoară. Acest fragment, identic cu idolii descoperiţi în 1950 în staţiunea de tip Usatova dela Folteşti, reprezintă cel mai vechiu document arheologic contatat până acum în vecinătatea Cetăţuii dela Poiana. Pe o mare întindere în jurul acestei localităţi nu se cunoşteau, înainte, resturi mai vechi decât cultura Monteoru.

Ciorani (com. Pufeşti, rn. Adjud, reg. Putna)

In această localitate, situată în faţa Poienii, la 5 km spre V, peste Siret (*St. şi Cerc. Ist. V.*, 1951, I, p. 210), s'au făcut cercetări în staţiunile *Ţintirim* şi *Fântâna-din-Câmp,* pe terasa joasă de pe dreapta Siretului, între calea ferată şi şoseaua naţională Mărăşeşti-Adjud. La Ţintirim, pe o arie întinsă, se găsesc resturi din epoca Bronzului, aparţinând culturii Monteoru. Sondagiile s'au practicat pe un grind de mică înălţime din mijlocul acestei arii, de pe terenul locuitorului Dionisie Agachi din apropierea şoselei naţionale, la V de pârâul Ezăturii. S'a tras în lungul grindului o secţiune de 40 m lungime pe 2 m lărgime dela E la V. Stratul de cultură, în acel loc gros până la 2 m, conţine resturi de aşezare nestratificate, îngrămădite la întâmplare. S'au găsit numeroase fragmente ceramice monteoriene, la fel cu acelea din nivelul cel mai vechiu dela Poiana, fragmente de topoare de andezit lustruite şi cuţite de gresie. Spre N de acest loc, în apropiere de şoseaua comunală Ciorani-Moviliţa, se găsesc alte grinduri, simple formaţiuni naturale. Nu sunt continui, cum apar pe harta mare, unde sunt arătate ca formând un cerc, şi nici nu reprezintă un „ring avar", cum susţinea C. Zagoritz (*Valurile din Pannonia, Dacia şi Pen. Balc.,* 1938, p. 27-28). Pe unul singur din aceste grinduri, situat la E de pârâul Ezăturii, se găsesc la suprafaţă cioburi amestecate din epoca Bronzului (cultura Monteoru), din La Tène şi din vremea romană. Cealaltă staţiune în care s'au făcut sondagii în 1951, *Fântâna-din-Câmp,* se află la cca 500 m S de grindul lui D. Agachi, pe un mic colţ al terasei situat între valea Siretului şi un iaz. Pe acest colţ de terasă se găsesc resturile unei aşezări neolitice, cu ceramică preocucuteniană şi protocucuteniană. S'au constatat resturi de locuinţe, gropi, multe râşniţe primitive şi numeroase fragmente ceramice, dintre care niciunul Cucuteni A. Câteva cioburi prezintă incizii de stil tripolian din faza A (Passec). La suprafaţă, în stratul vegetal, s'au constatat şi cioburi getice din epoca romană. Tot aci, locuitorii din Ciorani au descoperit şi câteva schelete, fără inventariu, dintre care unul culcat pe spate, cu genunchii îndoiţi şi cu braţele îndreptate spre umeri, întocmai ca acelea apărute în stratul II 1 dela Poiana. Mai de mult, în acel loc, s'au descoperit, întâmplător şi răsleţ, câteva monete, dintre care una de bronz din Callatis, una romană de argint dela Commodus şi alta de bronz dela Constantin cel Mare.

Mândrişca (rn. Adjud, reg. Putna)

La E de sat, în apropierea răscrucii dintre drumul Mândrişca-Rogoaza şi şoseaua naţională Adjud-Bacău, între această şosea şi calea ferată, pe botul de deal numit *Titelca,* făcând parte din terasa din dreapta Siretului, la S de pârâul Valea Seacă, pe râpile numite „La Maluri", se află o întinsă staţiune din treapta de mijloc a Barbariei (epoca Bronzului) cu cioburi din cultura Monteoru. Urme mai bogate, aparţinând exclusiv acestei culturi, s'au constatat, prin sondagiile făcute de colectivul Poiana în 1950 şi 1951, la punctele „Valea Seacă", „La Stejar" şi la „Puţul Poştei". Cu prilejul sondagiilor din 1951 s'au descoperit pe această arie şi fragmente ceramice neolitice precucuteniene, de tip Izvoare I.

Răcăciuni (rn. Bacău)

La SE de acest sat, la cca 500 m VSV de gară, pe un promontoriu dominant, desprins din terasa superioară din dreapta Siretului, la poalele căruia se află satele Silişte şi Broşteni, s'a constatat o staţiune din epoca Bronzului cu un strat gros de 0,60 m, conţinând ceramică de tip Monteoru. Pe acest promontoriu, numit *Cetăţuia,* colectivul Poiana a executat sondagii în 1950 şi 1951. E o acropole cu o suprafaţă oarecum patrulateră de o jumătate de hectar, despărţită de restul terasei printr'un şanţ lung care la origine pare a fi fost artificial. Imprejur, restul dealului, numit *Chiscău,* prezintă la suprafaţă, pe o mare întindere, resturi monteoriene la fel cu acelea de pe Cetăţuie. La cca 1 km spre V de acest punct, dincolo de pârâul Broştenilor, pe culmea dealului *Delurenilor,* dela SV de satul Răcăciuni, s'a constatat o altă staţiune cu ceramică de aceeaşi epocă. De asemenea, în mijlocul satului Răcăciuni, pe coama dealului *Pietroasa,* la cca 200 m S de biserică, s'a descoperit o staţiune cu ceramică de tip Monteoru. In sfârşit, în marginea de N a satului, pe muchia malului înalt din dreapta Siretului, pe dealul *Vrabie,* la cca 100 m N de cimitirul catolic, s'au găsit rare cioburi neolitice de aspect cucutenian, fără pictură păstrată.

RECUNOAŞTERI IN RAIONUL TECUCI

In afară de sondagiile menţionate, colectivul şantierului Poiana, a executat şi o serie de recunoaşteri în raionul Tecuci şi în raioanele vecine. Descriem mai întâiu rezultatele acelora din raionul Tecuci.

Buciumeni

S'au făcut şi anul acesta recunoaşteri în staţiunea dela *Pisc,* la N de sat, confirmându-se constatările de anul trecut (*St. şi Cerc. Ist. V.,* 1951, I, p. 215). S'au găsit şi de data aceasta cioburi de cultură getică din epoca La Tène III-romană.

Vizureşti

S'au completat semnalările de anul trecut din această localitate (*St. şi Cerc. Ist. V.,* 1951, I, p. 216) prin recunoaşteri mai insistente. In marginea de S a satului, în pătura aluvionară actuală, tăiată de albia pârâului Tecucel, la nivelul de 3 m, s'au constatat resturi din epoca getoromană: fragmente de chirpici arşi, cioburi poroase cu brâe şi linii incise paralele, trase cu pieptenele, fragmente de vase cenuşii de tehnică superioară, fragmente de amfore romane, toate risipite în desordine sub un strat gros de loess steril. Asemenea resturi se găsesc pe o mare porţiune a văii, spre N, până în mijlocul satului. E vorba de depuneri aduse de ape din vreo staţiune situată spre N, în susul pârâului. O asemenea staţiune, cu resturi de aceeaşi epocă, în acea direcţie, ar putea fi de exemplu aceea dela „Pisc", de lângă Buciumeni, menţionată la punctul precedent şi situată la 7 km depărtare de Vizureşti, pe un afluent al Tecucelului. In imediata apropiere a satului Vizureşti încă nu s'a semnalat vreo aşezare similară.

Brăneşti (com. Nicoreşti)

La cca 1 km SE de sat, la punctul numit *Piscul Ilenii,* pe malul drept al Tecucelului, în ruptura unui mal înalt, ros de apa acestui pârâu, se văd gropi răslețe cu cioburi getice din epoca romană, cu arsătură şi cărbuni mulți. Cioburile pe care le-am adunat de aci sunt din categoria primitivă poroasă, decorate cu linii şi cu valuri incise.

Brăhăşeşti

La cca 800 m N de sat, în locul numit *La Chilii,* pe un promontoriu larg dintre două torente râpoase, cultivate cu vii, se găsesc urmele unei aşezări cu cioburi din diferite vremuri, însă în majoritate din epoca neolitică şi dela mijlocul epocii Fierului. Cioburile neolitice nu prezintă caractere suficiente pentru o datare mai precisă. Am găsit un topor plat de marnă dură, un fragment de lamă de silex, numeroase fragmente de vălătuci arşi, o margine de vatră plastică, un vârf de corn de cerb, cioplit. Din epoca Fierului, am constatat cioburi primitive cu caractere hallstattiene şi din La Tène II (fragmente de vase de lut cu luciu negru şi de vase poroase cu brâe în relief). Puține cioburi cenuşii lucrate la roată. Niciun fragment de amforă. Am găsit şi o secere de fier, datând poate dintr'o epocă mai recentă. In acest punct localnicii au găsit mai demult şi monete romane imperiale din sec. II e.n. (C. Solomon, *Un muzeu reg. în Tec.,* Tecuciu 1932, p. 10). — La 4 km S de sat, la marginea comunei Țepu, pe malul stâng al văii *Băbăloaica* (pe hartă numită „Puturoasa"), cam la 1 km departe de confluența acestei văi cu valea Cernei, pe trei boturi de deal aşezate la rând, se găsesc resturi de aşezări din Neolitic şi din epoca a doua a Fierului. Valea e înconjurată de păduri. Am constatat cioburi cu aspect cucutenian târziu, cu pictura distrusă, fragmente de lame de silex, un fragment de ghioagă sferoidală, de piatră, cu gaură la mijloc, un ciob decorat cu linii imprimate cu sfoara, de aspect Usatovo. Ceramica din a doua epocă a Fierului, de caracter getic, mai rară, constă din cioburi primitive cu luciu, cioburi primitive poroase, cioburi indigene roşiatice de tehnică superioară şi fragmente de amfore greceşti. Localnicii ne-au informat că resturi similare s'ar găsi şi pe valea Cernei în sus, la 1 km de confluența cu Băbăloaica. Dar în acel punct n'am aflat decât rare cioburi de epocă recentă şi un singur fragment antic, cenuşiu, de tehnică superioară, de caracter probabil getic.

Cosițeni

La cca 1 km S de sat, pe pintenul Dealului Cetății, dintre văile Berheciului şi Zeletinului, se află locul numit *Cetățuia,* cu urmele unei fortificații vechi. Locul constă dintr'un platou trapezoidal, lunguieț, în suprafață de cca 3 ha, înconjurat cu un şanț şi cu un val acoperit cu o masă continuă de vălătuci arşi, resturi ale unei palisade incendiate. Vălătucii poartă urme de bârne groase, prismatice. Recunoaşterile colectivului nostru au dat de cioburi din a doua epocă a Fierului, de tip Poiana II 2, anterioare vremii imperiale romane, destul de dese şi de răspândite pentru a atesta prezența unei aşezări getice aci. Cum însă asemenea fragmente ceramice se găsesc calcinate în structura vălătucilor

palisadei, rezultă că aceasta e de o dată mai nouă, pe care deocamdată n'am putea-o preciza pe cale direct arheologică. In acest loc au fost făcute sondagii, în 1929, de către Prof. C. Solomon din Tecuci, care a conclus că ar fi vorba de *Cetatea Berheciului*, pomenită în documentele moldoveneşti în legătură cu operaţiunile militare ale lui Ştefan cel Mare împotriva Turcilor în 1476 (*Bul. Com. Mon. Ist.*, XXII, 1929, p. 34-39). Faptul că pe la sfârşitul secolului trecut s'a descoperit aci, întâmplător, o spadă de fier din sec. XV face plausibilă această identificare.

Toflea

Pe drumul din mijlocul acestui sat am găsit un ciob cenuşiu de tehnică superioară aparţinând unui vas getic din a doua epocă a Fierului, de sigur provenind dintr'o aşezare aflată prin apropiere. N'am putut identifica această aşezare.

RECUNOAŞTERI IN RAIONUL ADJUD

Domneşti

La cca 1 km NV de sat, la locul numit *Cetăţuia*, pe o mică terasă din dreapta Siretului, s'au constatat cioburi din epoca neolitică (puţine şi insuficiente pentru o datare mai precisă), din epoca Bronzului (cultura Monteoru), din a doua epocă a Fierului (cultura getică Poiana II), din vremea romană (cioburi getice poroase primitive) şi din sec. IV e.n. (cioburi roşii de tehnică superioară similare acelora dela Poieneşti). Cioburile sunt răspândite pe o suprafaţă întinsă, însă foarte rare.

Şişcani

Intre albia Siretului şi drumul Adjudului Vechiu-Şişcani, la S de sat şi în vatra satului, s'au constatat cioburi rare din epoca Bronzului (cultura Monteoru) şi din a doua epocă a Fierului.

Homocea

Pe coasta înaltă şi împădurită din stânga văii Siretului, deasupra satului, se află un promontoriu impunător numit *Cetăţuia* (cota 338), cu vedere amplă asupra regiunii dela confluenţa Trotuşului. Nu s'a putut constata pe acest promontoriu nici cel mai mic indiciu de caracter arheologic. Prin urmare, staţiunea „preistorică" semnalată aci (V. Pârvan, *An. Acad. Rom., mem. secţ. ist.*, XXXVI, p. 94) nu se confirmă. In schimb, la vreo 500 m spre E de acest punct, tot pe înălţimea împădurită, lângă o poiană de pe drumul dintre Poienari şi Buda, de unde se desface drumul de coastă ce duce spre S, către Buciumeni şi Poiana, pe muchia *Dealului Cetăţii*, perpendicular pe acest drum, se află un şanţ cu val, lung de 30 m, cu direcţia E-V. Extremitatea sa de E se află lângă drumul menţionat; cealaltă se pierde în povârnişul pripor al coastei dinspre valea Siretului. Şanţul a fost săpat la baza unui perete natural format printr'o cută de teren înaltă de 2 m, care continuă şi spre E de drum, în pădure, unde şanţul nu se prelungeşte. Pământul scos din şanţ a fost aruncat parte peste marginea sa de jos, spre N, iar parte peste marginea

de S, deasupra peretelui pomenit, formându-se astfel un obstacol puternic, înalt de 3 m. Şanţul, acoperit azi cu un tufiş des, e bine păstrat. Nu s'a constatat niciun ciob şi nici vreun alt obiect arheologic. Evident, acest obstacol de pe Dealul Cetăţii, având şanţul spre N, a servit, într'o epocă ce încă nu poate fi determinată, la zăvorîrea singurei căi de acces care, în această parte, pătrunde din valea Siretului în marele masiv păduros dintre Homocea şi Poiana, pe spinarea unui deal longitudinal mărginit de pante repezi care coboară de o parte spre valea Siretului, de alta spre afluenţii văii Berheciului. După cum a observat şi C. Schuchhardt, care a cercetat această fortificaţie în 1885 (*Arh.-epigr. Mittheil.*, IX, 1885, p. 206), nicio legătură nu se poate face cu Valul din Moldova de Jos, al cărui şanţ se află spre S şi a cărui extremitate dinspre Siret e de căutat în dreptul Ploscuţenilor, la cca 8 km mai la S.

Ocheni (com. Hurueşti)

La cca 200 m SE de sat, pe un bot de deal dela N de satul Şarba, între două pârae, pe locul lui C. Trifan şi al Pachiţei Moise, pe marginea drumului dintre Şarba şi Căuia, precum şi la 100 m mai spre N, la *Stâna-la-Imaş*, colectivul nostru a constatat resturile unei aşezări getice din epoca romană, constând din cioburi primitive poroase, cioburi cenuşii de tehnică superioară şi fragmente de amfore romane. S'a găsit şi un ciob de aspect neolitic târziu, decorat cu alveole mici, precum şi un ciob roşu de tehnică superioară, amintind urnele din sec. IV e.n. dela Poieneşti.

Căuia de Jos (com Hurueşti)

La marginea de S a satului, la E de drumul ce duce din faţa Gospodăriei de Stat spre Neguleşti, pe proprietatea Gospodăriei, la cca 500 m N de şoseaua dinspre Tecuci, de pe valea Căuiei, lângă casa lui M. Drăguţ, s'a constatat o staţiune întinsă, dar cu cioburi rare, datând din epoca romană (până în sec. IV e.n.) şi din epoca feudală moldovenească.

Recea (com. Găiceana)

La 400 m N de sat, spre valea Morii, pe un bot scund de deal, tăiat de şoseaua comunală, pe locul lui I. Florea Ţapu, se află o staţiune neolitică, prezentând un strat arheologic de 0,60 m grosime, cu mase de vălătuci arşi. Colectivul nostru a constatat în acel loc cioburi fine de tip Cucuteni A, cu pictura neconservată, precum şi un fragment de idol antropomorf feminin, decorat cu striaţiuni.

Căpoteşti (com. Neguieşti)

La 700 m SV de sat, la locul numit *Ulm* sau *Fântâna-de-Piatră*, la poalele de E ale dealului Hurueştilor (= dealul Pandelei), în partea de V a izlazului, pe o proprietate care a fost a bisericii locale, s'a constatat o staţiune getică dela începutul erei noastre, cu cioburi rare, răspândite pe o suprafaţă întinsă. In acest loc s'au găsit de către localnici trei denari imperiali romani de argint, dela Vespasian, Traian şi Adrian, un vârf de suliţă de fier bine conservat şi un vârf de săgeată de fier

romboidală cu peduncul. Aceste obiecte au fost încredinţate colectivului nostru, care le-a depus la Muzeul Naţional de Antichităţi din Bucureşti.

Palanca (com. Floreşti)

In acest sat, colectivul nostru a constatat două staţiuni, una situată în marginea de S a satului, pe locul lui Spiridon Postelnicu, pe un bot de deal mic, tăiat de drumul dinspre satul Condrache, şi alta la 400 m V de sat, în marginea pădurii de pe deal, la locul numit *Cioate*, pe ogorul lui Gh. Postelnicu. La suprafaţa ambelor locuri s'au găsit cioburi neolitice de aspect cucutenian, rare, fără elemente care să permită o datare mai exactă. Cele mai multe din cioburile culese sunt poroase, de factură grosolană, cu o culoare cenuşie. Unul din aceste cioburi e acoperit cu serii orizontale de alveole. S'au găsit şi câteva securi plate de marnă dură. Resturi similare, răsleţe, se găsesc pe ambele pante ale văii Palanca dintre cele două aşezări, pe distanţă de cca 1 km.

Băcioiu (com. Corbasca)

La NE de Corbasca, în apropiere de Băcioiu, la 200 m V de valea Mătcanilor, pe locul lui Petrache Pandele, la N de izlaz, pe o măgură de deasupra locului *La Budău*, s'a identificat o staţiune neolitică, probabil aceea pe care unele informaţii o semnalează sub numele de „Corbasca" ori de „Gherdana" (cf. *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 103; *M. Dicţ. Geogr. al Rom.*, IV, p. 300). Măgura e despărţită de dealurile dimprejur prin văi şi printr'o şea scundă. S'au găsit: ceramică neolitică de tip Cucuteni A, cioburi fine cu pictura ştearsă, cioburi cenuşii cu alveole, idoli antropomorfi feminini şi masculini, fragmente de linguri.

Porcăreţ

Imediat la E de sat, pe o înălţime dominantă, izolată, s'a cercetat o importantă staţiune din comuna primitivă (neolitică), de caracter Cucuteni AB şi B. Stratul de cultură e gros şi bogat. S'au găsit cioburi cu pictură trichromă de stil AB, cioburi poroase cu brâe, prezentând caracterele fazei Cucuteni B, o toartă cu multe proeminenţe pe latuii, un idol antropomorf feminin, o secure plată de marnă albă.

RECUNOAŞTERI IN RAIOANE DIFERITE

Dealul Dieneţ (com. Pănceşti, rn. Bacău)

In apropierea acestui cătun, pe panta de S a dealului Dieneţ, colectivul nostru a examinat mai multe şanţuri cu valuri de întindere limitată, resturi ale unor fortificaţii locale de epocă nedeterminată. Nu s'a găsit niciun ciob şi nici vreun alt fel de obiect databil. Locul e numit *Apărătoarea* sau *Gătişeşti* ori *Gălăşeşti*. Şanţurile nu prezintă niciun fel de prelungire spre E pentru a putea justifica eventual ipoteza unui val deacurmezişul podişului Moldovei, spre Prut, aşa cum propunea T o c i l e s c u (*Fouilles et rech.*, p. 48, harta).

Bodeasa (com. Vultureni, rn. Zeletin, reg. Bârlad)

La 200 m SV de sat, pe coastă, lângă drumul spre Căuia, la N

de dealul împădurit al Tăieturii, s'a cercetat o staţiune getică din a doua epocă a Fierului (Poiana II 2), conţinând un bogat material ceramic: cioburi primitive poroase, de aspect cenuşiu, cu brâe, alveole şi proeminenţe, cioburi primitive, cu luciu cenuşiu, unele cu ornamente simple în relief, fragmente cenuşii de tehnică superioară (printre care un picior de cupă şi multe fusaiole.

Călimăneşti (rn. Panciu, reg. Putna)

In raportul nostru de anul trecut (*St. şi Cerc. Ist. V.*, 1951, I, p. 210), această localitate a fost menţionată din inadvertenţă sub numele de „Calonfireşti", care nu există în această regiune şi, pe bază de informaţii neverificate, a fost considerată ca având o staţiune din epoca Bronzului. Recunoaşterile făcute în 1951 au infirmat această datare. E vorba în realitate de o aşezare getică din epoca romană, contemporană cu ultimul strat dela Poiana, situată în marginea NV a satului, pe terasa joasă din dreapta Siretului, între calea ferată şi şoseaua naţională Mărăşeşti-Adjud, în preajma km 29 de pe această şosea. In lutăriile dela N de sat, se văd vetre *in situ* şi gropi dese cu cenuşă, pământ ars şi cioburi poroase primitive şi cenuşii de tehnică superioară. Resturi similare se găsesc pe o întindere de vreun km, până în mijlocul satului Călimăneşti. Cu prilejul recunoaşterilor noastre, am recoltat de pe această arie şi câteva vase întregi. Stratul arheologic, în afară de gropi, măsoară numai 0,30 m grosime.

Cu prilejul drumurilor de ducere şi de întoarcere cu autocamionul, între Bucureşti şi Poiana, colectivul nostru a recunoscut şi următoarele două aşezări aflate în apropierea şoselei naţionale Ploieşti-Focşani:

Pietroasele (rn. Mizil, reg. Buzău)

La 3 km N de şosea, chiar în mijlocul comunei Pietroasele, prin ogrăzile şi sub casele locuitorilor, se află un castru antic, patrulater, de cca 180 pe 140 m, cu ziduri făcute din piatră cu mortar. Pe colţul de SV al castrului a fost clădit localul Sfatului popular local. Piatra din structura zidurilor e măruntă, rotundă, de râu, ori colţuroasă, neregulată, de carieră. Mortarul, foarte solid, constă din var amestecat cu fărâme de cărămidă pisată. Totul dovedeşte o tehnică romană. Cioburile descoperite la suprafaţă prezintă caractere romane târzii, poate din sec. IV e.n. In orice caz, e vorba de un monument important, care nu poate fi lămurit numai prin datele săpăturilor din 1866 (cf. Al. Odobescu, *Le trésor de Pétrossa*, III, p. 20 sqq.), puţine, răslețe şi insuficient publicate, ci necesită cercetări noi mai ample.

Obrejiţa (com. Slobozia Bradului, rn. R.-Sărat)

La V de sat, pe terasa din dreapta râului Slimnic, s'a recunoscut o întinsă staţiune cu elemente din epoca Bronzului (cultura Monteoru) şi din vremea romană târzie, probabil sec. III—IV e.n. Staţiunea e tăiată de şoseaua naţională şi a fost semnalată pentru prima oară în 1949, cu prilejul lucrărilor de rectificare a şoselei. Se găsesc numeroase cioburi de ambele părţi ale tăieturii şoselei precum şi pe o mare întindere de pe izlazurile vecine.

VALUL DIN MOLDOVA DE JOS

Colectivul şantierului Poiana a procedat şi la o serie de recunoaşteri pe traseul Valului din Moldova de Jos, dintre Ploscuţeni pe Siret şi Stoicani pe Prut, spre a împlini lacunele care subsistau până acum în cunoştinţele noastre cu privire la continuitatea acestui traseu. Aceste lacune se refereau la două porţiuni importante: una în fostul judeţ Tecuci, între Tecucel şi Ploscuţeni, cealaltă în fostul judeţ Covurlui, între Cudalbi şi Fântânele. Cele mai insistente cercetări au fost făcute de noi în prima porţiune, în partea de V, între Tecucel şi Ploscuţeni, nu numai fiindcă această parte se află mai aproape de Poiana, dar şi pentru motivul că e aceea pe care valul s'a păstrat mai puţin (cf. *St. şi Cerc. Ist. V.*, 1950, II, p. 169—170).

Am verificat mai întâi cu amănunţime urmele valului din dreptul satului Tecucel. Venind din SE, dinspre pădurea Prisaca (sau Cincu), valul se păstrează încă foarte clar pe marginea viilor dela V de satul Ţepu până la cca 200 m S de şoseaua comunală Tecucel-Ţepu, cu şanţul continuu spre SV. Mai departe, în direcţia NV, valul e complet nivelat. Urma sa reapare la cca 500 m la N de această şosea, foarte ştearsă, ca o fâşie bombată, scundă de mai puţin de o jumătate de metru şi lată de cca 40 m. Apoi continuă fără întrerupere, în aceeaşi stare, pe marginea de V a şleaului numit *Drumul Troianului,* prin viile şi grădinile dela E de Tecucel, pe o lungime de cca 2 km. Pe această porţiune, şanţul nu mai e vizibil. La N de colţul NE al viilor amintite, valul dispare fără urmă. La 300 m mai departe, în aceeaşi direcţie, se mai vede o cută de teren uşor pronunţată, lungă de cca 50 m, pe marginea V a vâlcelei Mâţului, cam cu vreo 50 m înainte de marginea de S a pădurii Rediul-la-Ulmi, din dreptul Buciumenilor (cf. *St. şi Cerc. Ist. V.*, 1950, II, p. 169), însă prea puţin caracteristică pentru a o putea atribui, cu toată siguranţa, valului nostru. Mai departe, în pădure, n'am mai putut descoperi niciun indiciu despre val. In această parte nici chiar numele de *Drumul Troianului* nu se mai păstrează.

La 7 km mai la N, am izbutit să regăsim segmentul de val văzut de C. Schuchhardt în 1885, înainte de Toflea (*Arch.-epigr. Mittheil.*, IX, 1885, p. 204; *St. şi Cerc. Ist. V.*, l. c.). E vorba de un dâmb lat de 20 m, înalt de cca 0,30—0,50 m, vizibil pe o lungime de cca 400 m, în direcţia exact SV-NE, situat la cca 1,5 km NV de marginea N a satului Brăhăşeşti, între malul văii superioare a Tecucelului şi pădurea Mereşcu dinspre Toflea. In această pădure se pierde fără urmă. De asemenea nu e vizibil nici la S de malul Tecucelului. Locul se numeşte *Troian,* dar numai puţini locuitori mai folosesc acest nume. Valul e tăiat de drumul „Delenilor", dintre Brăhăşeşti şi Toflea. Şanţul său e complet şters. In partea de SE se vede o adâncitură produsă de scurgerile de ape. Pentru un moment, până la noi cercetări, mai insistente, n'am putea susţine cu toată siguranţa că acest segment aparţine Valului din Moldova de Jos, cu toată afirmaţia categorică în acest sens a lui Schuchhardt şi a ţăranilor localnici.

Celălalt segment văzut de Schuchhardt în partea de V a valului, la cca 5 km mai departe, spre NV, în apropiere de coasta Siretului,

în dreptul satului Ploscuţeni, n'a putut fi regăsit, cu toate investigaţiile pe care le-am făcut în regiune de repetate ori. Indicaţiile arheologului german sunt lipsite de preciziuni topografice suficiente, iar localnicii au pierdut cu desăvârşire orice amintire despre vreo urmă de *troian* în această regiune.

Cu toate unele progrese pe care cercetările noastre le-au realizat în porţiunea de V a traseului Valului din Moldova de Jos, problema acestui traseu în această parte rămâne încă deschisă. Neputându-se ajunge la rezultate suficiente pe calea recunoaşterilor superficiale, va trebui să recurgem pe viitor la săpături minuţioase, singurul mijloc prin care am putea şti dacă Valul din Moldova de Jos a continuat sigur până la coasta Siretului sau dacă nu cumva se va fi oprit ceva mai înainte, la marginea masivului păduros din regiunea Toflea-Ploscuţeni.

Ancheta noastră în cea de a doua lacună a valului, în părţile fostului judeţ Covurlui, între Fântânele şi Cudalbi, a fost în schimb încununată de un deplin succes, prin constatările făcute pe teritoriile comunelor Cuca şi Oasele din raionul Tg.-Bujor. Venind dinspre E, dinspre Stoicani pe Prut şi dinspre Fântânele (*St. şi Cerc. Ist. V.*, 1950, II, p. 172), valul continuă, clar vizibil, spre NV, până aproape de şoseaua Cuca-Galaţi, în dreptul km 22 de pe această şosea, unde a fost examinat de colectivul nostru. In acel loc, unde poartă numele de *troienaş*, el are o lăţime de 24 m (afară de şanţ) şi o înălţime de cca 1 m. Şanţul, situat în partea de S, se păstrează pe o adâncime de 0,50 m. De aci continuă, paralel cu şoseaua, spre NV, pe cca 1 km, urmele sale slăbind progresiv până ce dispar cu totul în marginea văii numită *Zăvoiul*, la 2 km S de satul *Cuca*. Traseul său teoretic trece prin mijlocul acestui sat, de unde se îndreaptă spre VNV.

In această direcţie, la 2 km de Cuca şi 1 km N de satul Plevna, din com. Oasele, în pădurea *Branişte* de pe dealul Albina, am dat din nou de val, care aci e foarte bine păstrat, înalt de 2 până la 3 m şi lat de 38 m, cu şanţul spre S. Are direcţia ESE—VNV. Spre ESE străbate platoul dealului Albina, în direcţia centrului satului Cuca, putând fi văzut dela distanţă până în zare; iar spre VNV se întrerupe în valea Satului dela N de Plevna, spre a reapărea pe dealul Foişorului (numit pe hartă *Dealul Troianului*), de unde, după asigurările localnicilor bătrâni, se prelungeşte spre VNV tăind valea Bisericii, apoi dealul şi valea Suhuluiului şi mergând mai departe până la Mânăstirea Gologani, între satele Mânjina şi Cudalbi, adică până în apropiere de regiunea unde cercetările pornite dinspre V, în 1948, îl pierduseră (cf. *St. şi Cerc. Ist. V.*, l. c., p. 171).

Astfel o importantă parte a traseului Valului din Moldova de Jos, total necunoscută mai înainte, e acum complet identificată. Acest traseu este în total asigurat fără întrerupere dela Prut, dela Stoicani, prin Fântânele, Cuca, Oasele, Cudalbi, Matca, Frunzeasca, Pădurea Prisaca (Cincu), Ţepu, Tecucel, până aproape de pădurea Rediul-la-Ulmi dela NE de satul Tecucel. Mai departe pare a fi jalonat prin cele două segmente văzute de C. Schuchhardt în regiunea Brăhăşeşti-Toflea şi în apropiere de Ploscuţeni. Unul din cele două segmente a scăpat încă posibilităţilor noastre de verificare; iar celălalt, pe care l-am verificat,

necesită noi cercetări pentru a şti sigur dacă aparţine valului nostru. Totuşi jalonarea pe care o reprezintă corespunde prelungirii logice a Valului din Moldova de Jos până la coasta Siretului. In general, rezultatele cercetărilor din ultimul an confirmă aserţiunile privitoare la această linie de fortificaţie expuse în *St. şi Cerc. Ist. V.*, 1950, II, p. 163-174.

Colectivul de cercetări arheologice al Academiei R.P.R. — Şantierul Poiana

УЧАСТОК РАСКОПОК ПОЯНА

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Главным заданием этих археологических раскопок в 1951 г. было закончить работы, начатые в 1950 г. в Четэцуе — Пояна (район Текуч, область Путна). Кроме того был произведен ряд зондирований и разведок в районе Текуч и в соседних районах, в целях установления новых пунктов археологического интереса и проверки некоторых известных давно.

РАБОТЫ В ЧЕТЭЦУЕ

Результаты археологических раскопок этого года привели лишь к небольшим изменениям и дополнениям во временной хронологической схеме, опубликованной в сообщении об археологической кампании прошлого года в Пояна, появившемся в «Трудах и исследованиях по древней истории», Studii şi cercetări de Istorie Veche , 1951, 1, стр. 180—181. Следует отметить, что уровень Пояна II 2, в отличие от Пояна II 1 содержит древние фибулы Латен III, I век до н. э. С другой стороны, было замечено, что серая керамика высокого мастерства, часто встречающаяся в уровне Пояна II 2, отсутствует в Пояна II 1, откуда следует, что появление гончарных работ на кругу в производстве керамики этой стоянки имело место около II века до н. э. Пропорция вещевого инвентаря (включая керамику) растет прогрессивно от нижних до верхних слоев. Исключительное изобилие инвентаря устанавливается в фазе Пояна IV 1 (I век н. э.), которая соответствует и эпохе, в которой местная гетская культура, эволюционировавшая под сильным римским влиянием, но еще свободная, до порабощения Дакии Траяном, достигла максимальной степени своего развития.

Между остатками жилищ фазы Пояна II (прибл. IV — I век до н. э.) были отмечены как новые элементы четыре очага, на верхнем слое которых высечены обрамляющие двойные линии.

Было открыто семь могил погребения этой фазы, со скелетами людей, захороненных в скорченном положении. На одном из них, взрослого человека, имелось семь примитивных сосудов черного лощения, начала второй эпохи железа. На другом, детском скелете нашлись два амулета из мелких морских раковин, бусы из стеклянной массы и фракийская бронзовая фибула. Некоторые скелеты изображают специальный погребальный ритуал: они положены на спину с загнутыми кверху ногами и руками, поднятыми к плечам (рис. 4, 1).

Защитный вал на восточной окраине стоянки был сооружен в I веке н. э. В этом сооружении существуют признаки, соответствующие фазе III 1, а внешний его склон покрыт слоями, относящимися к фазам III 2 и IV 1—2.

Среди открытых предметов, относящихся к древнейшему слою эпохи бронзы (Пояна I 1), следует отметить несколько глиняных сосудов типа культуры Монтеору (рис. 5—7), один бронзовый нож (рис. 7, 3) и бронзавую секиру (рис. 8, 2), тип, который уже встречался на территории Румынской Народной Республики, а именно в Лопэтарь и Тыргу-Окна, но который теперь был впервые найден в определенном стратиграфическом положении. Экземпляр из Пояны идентичен по форме с одной неопубликованной матрицей, открытой в последние годы в Монтеору, области Бузэу. Тип этих секир является таким образом органически связанным с культурой Монтеору. Единственный экземпляр берлинского музея Praeh. Zeitschr., XXIII, 1932, стр. 132 и сл.), обозначенный как привезенный из Скутари в Албании, но могущий с успехом происходить от той же культуры на территории РНР.

Из слоев Пояна I 2 (Галлштатт) и Пояна I 3 (середина эпохи железа) найдены лишь элементы, повторяющие знакомые по предыдущим годам элементы.

Очень богат инвентарь слоев фазы Пояна II 1—2 (вторая эпоха железа : IV—I век до н. э.). В этих слоях были найдены многочисленные орудия (серпы, удочка, небольшой трезубец, удила, тигеля, иглы, ножницы, шила, ножи, ножички), оружие (обломки лезвий мечей, отделка меча, отделки ножен секир и мечей, бронзовые наконечники стрел, ромбовидные и «скифского» типа с тремя насечками), керамика в большом количестве (примитивные пористые сосуды, примитивные сосуды черного лощения, серые сосуды высокого мастерства, греческие амфоры, среди которых несколько с фасийскими клеймами, импортированные греческие сосуды тонкой работы), много украшений и туалетных предметов (стеклянные, сердоликовые и янтарные бусы, украшения из смолы, маленькие костяные гребни, бронзовые зеркала, амулеты из морских раковин браслеты, серебряные и бронзовые серьги и шпильки, глиняные печати с спиральными рисунками), человекообразные статуетки магического характера, монеты (истрийские серебряные, каллатинские бронзовые, дакийские вогнутые серебряные и бронзовые), много бронзовых фибул фракийского типа (рис. 29, d-g), типа Латен II (рис. 26, 1—2, 5) и Латен III (рис. 26, 3—4 ; 28, 1—5). В одном сосуде, относящемся к слою II I был открыт целый склад бронзовых предметов : браслеты, подвески, фракийские фибулы и много широких греческих железных колец, а также и бусы из мелких зубов животных, амулеты из морских раковин, все это цементировано ржавчиной и превращено в компактный железный агломерат (рис. 29, b).

Из инвентаря верхних слоев (Пояна III—IV, I в. до н. э. — I в. н. э.) следует отметить известное число серебряных и бронзовых монет времен Римской республики и времен Августа и Тиберия, а также и различные импортированные римские предметы.

ИССЛЕДОВАНИЯ В ОКРЕСТНОСТЯХ ЧЕТЭЦУИ

Было произведено несколько зондирований в окрестностях села Пояна, установившие, что слои фазы III—IV в Четэцуе также интенсивно распространяются вне этой фазы в направлении юго-запада и юга. В зоне погребений севера и запада Четэцуи были идентифицированы курганы, из которых в этом году ни один не был исследован.

ЗОНДИРОВАНИЯ ВНЕ СЕЛА ПОЯНА

Были произведены зондирования вблизи сел Гулешти и Диакони коммуны Пояна, а также в районах Аджуд и Бакэу, на левом берегу Сирета, в Чорань, Мындришка и Рэкэчунь. В Гулешть (Плеша) было открыто поселение эпохи бронзы (культура Монтеору). В Диакони (пункт Калуд) было открыто поселение второй эпохи железа с отдельными более древними элементами конца неолита, схожими с элементами Усатово.

В Чорань (район Аджуд) были исследованы две стоянки: одна в месте, называемой «Цинтирим», датируемая фазой Монтеору, а другая, неолитическая, в месте, называемом «Фынтына дин Кымп», типа Извоаре I (фаза Триполье А). В Мындришка (район Аджуд) и Рэкэчунь (район Бакэу) были исследованы поселения культуры Монтеору.

РАЗВЕДКИ В РАЙОНЕ ТЕКУЧ

Простые анкеты, произведенные без раскопок в этом районе, привели к проверке и идентификации следующих стоянок: Бучумень (Латен III — римская эпоха), Визурешть (наносная земля с элементами, занесенными из стоянки той же эпохи), Браниште (та же эпоха), Брэхэшешть (одна стоянка «Ла Килий» на севере деревни, с неолитическими элементами, галлштаттской и гетской керамикой второй эпохи железа и другая на юге «Бэбэлоайка» (с неолитической керамикой типа Усатово, а также с гетской керамикой), Косицень (гетская стоянка и палисад феодальной эпохи). Тофля (отдельные черепки гетской эпохи).

РАЗВЕДКА В РАЙОНЕ АДЖУД

Были произведены разведки в стоянках: Домнешть (неолитические элементы эпохи бронзы — Монтеору, древне гетские Латен II, гетские римской эпохи, поздние римские IV века н. э.), Шишкань (эпоха бронзы и вторая эпоха железа), Хомоча (преграда неопределенной эпохи, сооруженная поперек дороги, ведущей по берегу Сирета к большому лесному массиву между Хомоча и Пояна), Океань (гетское поселение времен римлян и отдельные неолитические элементы IV века н. э.), Кэуя де Жос (стоянка поздней римской эпохи IV века н. э. и феодального периода), Реча (неолитическая стоянка фазы Кукутень А), Кэпотешть (гетское поселение римской эпохи, монеты Веспасиана, Траяна и Адриана), Паланка (два неолитических кукутенских поселения), Бэчою (неолитическое поселение фазы Кукутень А), Поркэрец (возвышенность с богатым неолитическим поселением фаз Кукутень AB и В).

РАЗВЕДКИ В РАЗЛИЧНЫХ РАЙОНАХ

В Дялул Диенец (село Пэнчешть, район Бакэу) на Сирете, были исследованы следы некоторых древних рвов неопределенной эпохи. Существование вала, пересекающего молдавское плоскогорье начиная с этого места и до Прута, не подтвердилось, как это раньше предполагал Г. Точилеску. В Бодяса (село Вултурень, район Зелетин, область Бырлад) было открыто гетское поселение эпохи Латен II. В Кэлимэнешть (район Панчу, область Путна), долина Сирета, была исследована обширная гетская стоянка римской эпохи. В связи с разъездами между Бухарестом и раскопками Пояна, поянский коллектив 1951 г. произвел разведки и на раскопках в Петроаселе (район Мизил, область Бузэу) с местом военного лагеря поздней римской эпохи и Обрежица (село Слобозия Брадулуй, район Рымнику Сэрат), в котором находятся на широких пространствах признаки эпохи бронзы (фаза Монтеору), а также поздних римских времен (IV века н. э.).

ВАЛ ЮЖНОЙ МОЛДАВИИ

Поянский археологический коллектив 1951 г. занялся и вопросом пополнения пробелов трассы вала Южной Молдавии, находящегося между Плоскуцень на Сирете и Стойкань на Пруту. С помощью разведок в Куку и Оаселе бывшего уезда Ковурлуй (теперь район Бужор, область Галац), вопрос пробелов этой трассы был полностью разрешен. Что касается пробелов на западной конечности вала, между Текучем и Плоскуцень, в направлении Сирета, в районе Текуч, несмотря на некоторые достижения, не было достигнуто окончательных результатов. В общем, разведки 1951 г. подтвердили и дополнили описание вала, опубликованное в Трудах и исследованиях по древней истории, Studii şi cercetări de istorie veche, 1950, II, стр. 63—174.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Четэцуя в Пояна-Порибридава. План раскопок.

Рис. 2. — Профиль стены *S* на раскопках *L* (упрощенный).

Рис. 3. — Раскопки *L*. Остатки очагов гетской эпохи (Пояна II 1),

Рис. 4. — Могилы погребений гетской эпохи (Пояна II 1).

Рис. 5. — Фрагментированный сосуд средней ступени варварства (культура Монтеору), разукрашенный геометрическим нарезным орнаментом, изображающим человеческие фигуры.

Рис. 6. — Сосуды средней ступени варварства (культура Монтеору) : 1 — кувшин с косым горлышком и передней частью в виде утиного зоба, ушко восстановлено гипотетически ; 2, 3 — чаши с высоко вытянутыми ручками ; 4 — фрагмент дна кувшина, украшенного нарезными концентрическими кругами и сотовидной штриховкой.

Рис. 7. — Предметы средней ступени варварства (культура Монтеору) : 1, 2 — фрагменты ушек сосудов с рельефными изображениями человеческих фигур ; 3 — 4 — фрагмент керамики, раскрашенной вытисненными кругами.

Рис. 8. — Объекты средней ступени варварства (культура Монтеору) : 1 — нож из песчаника ; 2 — бронзовые секиры с рельефными ребрами и вытянутым обухом · 3 — секиры из шлифованного камня.

Рис. 9. — Миска верхней ступени варварства (первая эпоха железа), с ободком, разукращенным косыми каннеллюрами.

Рис. 10. — Кувшин с высоко поднятыми ушками первой эпохи железа с нарезным орнаментом.

Рис. 11. — Фрагмент сосуда первой эпохи железа, разукрашенный отпечатками зубцов гребня, заполненными белым веществом.

Рис. 12. — Предметы второй эпохи железа (гетская культура) : 1 — железный нож больших размеров ; 2 — железные серпы ; 3 — костяные покрышки железного ножа ; 4 — железное шило с костяной ручкой ; 5 — железный ножик с костяными покрышками.

Рис. 13. — Объекты второй эпохи железа (гетская культура): 1 — железная подставка для вертела ; 2 — железная шпора ; 3 — обломок железных ножниц ; 4 — вилка — железный крючок с тремя зубьями ; 5 — бронзовая трубка для швейных игл.

Рис. 14. — Глиняные предметы второй эпохи железа : 1 — лицо с украшением спиралью pintadera ; 2 — пробка амфоры ; 3, 4 — декоративный мотив в виде передней части туловища барана на подставке вертела.

Рис. 15. — Серый горшок высокого мастерства (местного гетского производства), верхней ступени варварства (вторая эпоха железа), украшенный линиями лощения с ручкой в виде витого шнура (вид сбоку и спереди).

Рис. 16. — Примитивная лощеная миска верхней ступени варварства (вторая эпоха железа).

Рис. 17. — Верхняя ступень варварства (гетская культура) второй эпохи железа : кувшинчик, украшенный многочисленными выпуклостями, найденный в могиле погребения.

Рис. 18. — Римский привозной светильник (lucerna), серый, украшенный рельефными узорами и покрытый тонкой глазурью.

Рис. 19. — Объекты второй эпохи железа : 1 — железный ажурный набор ножен меча ; 2 — бронзовый набор конца ножен ; 3 — костяные гребни ; 4 печать Фасоса на ручке привозной амфоры ; 5 — серебряная булавка для украшения.

Рис. 20. — Объекты конца второй эпохи железа : 1 — фрагмент ввезенного римского сосуда, разукрашенный красными писанными узорами и рядом рельефных листьев плюща ; 2 — черепок серой патеры высокого мастерства, дно которой разукрашено линиями лощения образующими «треножник» ; 3 — фрагмент ручки амфоры в виде двух усеченных конусов, с выгравированными градуировками, в виде двух цилиндров, возможно, для измерения ; 4 — рукоятка меча из кости.

Рис. 21. — Черепок ввезенного эллинистического тонкого сосуда, украшенный рельефными фигурами (драпированная женская фигура и Эрос).

Рис. 22. — Вторая эпоха железа : фрагменты серых чаш, высокого мастерства, изготовлены местными жителями по образцам, ввезенным из Делоса во II—I веках до н. э.

Рис. 23. — Предметы второй эпохи железа : 1 — бронзовый браслет со змеиными головами на концах ; 2 — обломок римской бронзовой статуэтки, изображающий лошадиную ногу ; 3 — египетская скарабея из стекла ; 4 — набор из битумена, покрытый тонким слоем серебра, с врезанным орнаментом ; 5 — серебряное кольцо ; 6 — обломок ручки бронзового сосуда.

Рис. 24. — Склад предметов верхней ступени варварства (гетская культура второй эпохи железа): a — черепки примитивного сосуда с черным блеском, в котором помещались предметы ; b — предметы, хранившиеся в сосуде, образуют конгломерат, сцеметированный плотной железной ржавчиной ; c—j — часть предметов, извлеченных из конгломерата ; e — амулеты из мелких морских ракушек ; d — две фракийские бронзовые фибулы, слепившиеся одна с другой ; e—f — другие фракийские фибулы ; g — фракийская бронзовая фибула с оторванными подвесками ; h—j — бронзовые браслеты.

Рис. 25. — Бронзовые фибулы второй эпохи железа : 1—2 — тип Латэна II ; 3—4 — тип Латэна III.

Рис. 26. — Бронзовые фибулы конца второй эпохи железа : 1—5 — типы Латэна III ; 6—7 — провинциальный римский тип I—II веков н. э.

Рис. 27. — Бронзовые предметы (второй эпохи железа): 1 — спиральный браслет; 2 — подвесок из бронзовой пластинки в виде полумесяца с рогами спиралью, украшенной вбитыми точками; 3 — полусферические пуговицы.

Рис. 28. — Бронзовая фибула типа Нейгейм (I век н. э.), украшенная двумя рельефными птицами, пьющими из сосуда, представленного цилиндром из проволоки спиралью с стеклянным зерном цвета индиго в середине. Два одинаковых цилиндра над головкой фибулы. Римский ввоз.

Рис. 29. — Серые сосуды высокого мастерства (местного гетского производства) второй эпохи железа.

Рис. 30. — Серые сосуды высокого мастерства (местного гетского производство второй эпохи железа: 1 — кубок с ножкой, украшенной линиями лощения; 2 — сфероидальный горшок.

LE CHANTIER DE POIANA

(RÉSUMÉ)

Pour 1951, la principale mission de ce chantier a été de finir les travaux commencés en 1950 sur la Cetăţuia (place forte) de Poiana (district de Tecuci, région de Putna). On a procédé, en outre, à toute une série de sondages et de reconnaissances dans le district de Tecuci et dans les districts avoisinants, afin d'y identifier de nouveaux points d'intérêt archéologique, ou d'en vérifier d'autres, déjà connus.

LES TRAVAUX SUR LA CETĂŢUIA

Les résultats des fouilles de 1951 ont apporté certaines modifications et complété quelques détails du schéma chronologique provisoire, publié dans le rapport sur la campagne de fouilles de l'année précédente, à Poiana. Ce rapport a paru dans *Studii şi Cercetări de Istorie Veche (Etudes et Recherches d'Histoire Ancienne)*, 1951, I, pp. 180—181. Ce qui est digne d'être retenu, c'est qu'à l'encontre de Poiana II 1, le niveau Poiana II 2 contient des fibules La Tène III anciennes, du I-er siècle avant notre ère. On a remarqué, par ailleurs, que le céramique grisâtre de technique supérieure, fort fréquente au niveau Poiana II 2, ne se trouve pas au niveau Poiana II 1. Ce qui impose la conclusion que le travail au tour, de la céramique de cette station, ne commence qu'au II-e siècle avant n.è. La proportion de l'inventaire mobile (y compris la céramique) croît progressivement des couches inférieures aux supérieures. L'inventaire le plus abondant est constaté à la phase Poiana IV 1 (I-er siècle de n.è.) qui correspond à l'époque à laquelle la culture gétique locale, évoluant sous la puissante influence romaine, mais encore en liberté, avant la conquête de la Dacie par Trajan, avait atteint son maximum de développement.

Parmi les restes des habitations de la phase Poiana II (environ IV-e au I-er siècles avant n.è.), on a remarqué, en tant qu'éléments nouveaux, quatre foyers, dont la couche de revêtement porte des bordures formées de doubles lignes incisées (fig. 3).

On a mis à jour sept tombes d'inhumation de la même phase, à squelettes recroquevillés (fig. 4). Parmi ces squelettes, l'un, celui d'un

adulte, avait à côté sept vases primitifs à poli noir, du début du second âge du fer. Un autre, celui d'un enfant (fig. 4, 2), portait deux amulettes en petits coquillages marins, une perle en pâte de verre et une fibule thrace en bronze. Certains squelettes présentent l'exemple d'un rite d'enterrement spécial: couchés sur le dos, les genoux repliés vers le haut et les mains ramenées vers les épaules (fig. 4, 1).

Le remblai défensif de l'extrémité E de la station a été construit au I-er siècle de n.è. Sa structure comprend des vestiges correspondant à la phase III 1 et sa pente externe est recouverte par les couches des établissements des phases III 2 et IV 1-2.

Parmi les objets mis à jour dans la couche la plus ancienne, de l'âge du bronze (Poiana I 1), il faut remarquer certains vases en terre glaise se rattachant aux différents types de la culture Monteoru (fig. 5-7), ainsi qu'un couteau (fig. 7, 3) et une hache (fig. 8, 2) en bronze. Cette dernière est d'un type déjà rencontré en Roumanie, à Lopătari et à Tg. Ocna, mais ici, pour la première fois, dans une situation stratigraphique précise. L'exemplaire de Poiana est d'une forme identique à celle d'un moule découvert, ces dernières années, à Monteoru, dans la région de Buzău. Le type de cette hache paraît donc organiquement relié à la culture Monteoru. Un exemplaire isolé, du Musée de Berlin (*Praeh. Zeitschr.*, XXIII, 1932, pp. 132, sqq.), que l'on prétend apporté de Scutari (Albanie), mais qu'on a procuré par voie commerciale, pourrait fort bien provenir de cette même aire de culture, du territoire de la R.P.R., car le commerce des antiques est toujours suspect.

Les couches Poiana I 2 (Hallstatt) et Poiana I 3 (vers la moitié de l'âge du fer) n'ont fourni que des éléments qui répètent ceux déjà connus des années précédentes.

L'inventaire des couches de la phase Poiana II 1-2 (second âge du fer : IV-e—I-er siècles avant notre ère) est fort riche. On y a trouvé de nombreux outils (faucilles, hameçons, petit trident, mors, creusets, aiguilles, ciseaux, poinçons, couteaux, canif) ; des armes (fragments de lames d'épées, poignée et garniture d'épée, décorations de fourreaux d'épées, pointes de flèches en bronze, de type „scythe", rhomboïdales ou à trois tranchants); de la céramique en abondance (vases poreux primitifs, vases primitifs à poli noir, vases grisâtres de technique supérieure, amphores grecques, dont quelques-unes portent des estampilles thasiennes, fins vases grecs d'importation); de nombreux objets de toilette et de parure (perles de verre, de cornaline et d'ambre, garnitures en bitume, petits peignes en os, miroirs de bronze, amulettes confectionnées de divers coquillages marins, bracelets, boucles d'oreilles et épingles à cheveux en bronze et en argent, des *pintaderas* en terre glaise à dessins spiraux) ; des figurines anthropomorphes, de caractère magique; des monnaies (histriennes, en argent, callatiennes, en bronze, et daces, concaves, en argent et en bronze); de nombreuses fibules en bronze, de types: thrace (fig. 29, d-g), La Tène II (fig. 26 1-2, 5) et La Tène III (fig. 26, 3-4; 28, 1-5). Dans un vase de la couche II 1, on a trouvé un dépôt d'objets en bronze; bracelets, pendentif, fibules thraces et plusieurs gros anneaux en fer, ainsi que des perles en

petites dents d'animaux et des amulettes en coquillages marins, tout cela cimenté dans une conglomération compacte de rouille de fer (fig. 29, b).

De l'inventaire des couches supérieures (Poiana III-IV, I-er siècle avant n. è. — I-er siècle de n. è.) il faut mentionner plusieurs monnaies romaines républicaines, en argent et en bronze, ainsi que des monnaies d'Auguste et de Tibère et divers objets d'importation romaine.

RECHERCHES À PROXIMITÉ DE LA CETĂŢUIA

On a effectué quelques sondages sur l'étendue du village de Poiana. Ils ont permis de constater que les couches III—IV de la Cetăţuia s'étendent avec tout autant d'intensité en dehors de celle-ci, vers le SE et le S. Dans la zone funéraire au N et à l'E de la Cetăţuia, on a identifié neuf tumuli. Cependant, on n'en a pas exploré un seul cette année.

SONDAGES EN DEHORS DU VILLAGE DE POIANA

On a exécuté des sondages dans les environs des villages de Huleşti et de Diaconi, commune de Poiana, ainsi que dans les districts d'Adjud et de Bacău, sur la rive droite du Siret, à Ciorani, Mândrişca et Răcăciuni. A *Huleşti* (Pleşa) on a constaté un établissement de l'âge du bronze (culture Monteoru). Un établissement du second âge du fer, contenant des éléments épars plus anciens, de la fin du néolithique, à affinités Usatovo, est apparu à *Diaconi*, au lieu dit „Calud". A *Ciorani* (district d'Adjud) on a fait des investigations dans deux stations: l'une au lieu dit „Ţintirim", de la phase Monteoru, l'autre au lieu dit „Fântâna-din-Câmp', néolithique de types Izvoare I (Tripolyé A) et II 1. À *Mândrişca* (district d'Adjud) et à *Răcăciuni* (district de Bacău) on a étudié des établissements se rattachant à la culture Monteoru.

RECONNAISSANCES DANS LE DISTRICT DE TECUCI

Point de fouilles, de simples enquêtes, menées sur toute l'étendue de ce district, ont conduit à la vérification et à l'identification des stations suivantes: *Buciumeni* (époque La Tène III-romaine), *Vizureşti* (alluvions mêlées de vestiges apportés d'une station du même âge), *Branişte* (même époque), *Brăhăşeşti* (une station: „La Chilii", au nord du village, à éléments néolithiques et à céramique hallstattienne et gétique du second âge du fer; une autre: au sud, à „Băbăloaica", à céramique néolithique de type Usatovo et à céramique gétique), *Cosiţeni* (station gétique et palissade d'époque féodale), *Toflea* (tesson isolé, de l'époque gétique).

RECONNAISSANCES DANS LE DISTRICT D'AJUD

On a effectué des reconnaissances dans les stations de: *Domneşti* (éléments: néolithiques, de l'âge du bronze (Monteoru), gétiques anciens (La Tène II), gétiques d'époque romaine, romains tardifs du IV-e s. de n.è.), *Şişcani* (âge du bronze et second âge du fer), *Homocea*

(obstacle, d'une époque indéterminée, creusé en travers de la route longeant le Siret qui donne accès au grand massif boisé entre Homocea et Poiana), *Ocheni* (établissement gétique de l'époque romaine et éléments épars, néolithiques et du IV-e s. de n.è.), *Căuia de Jos* (station de l'époque romaine tardive, IV-e s. de n.è., et de la période féodale), *Recea* (néolithique, phase Cucuteni A), *Căpoteşti* (établissement gétique de l'époque romaine, monnaies de Vespasien, Trajan et Adrien), *Palanca* (deux établissements néolithiques cucuténiens), *Băcioiu* (station néolithique de la phase Cucuteni A), *Porcăreţ* (hauteur dominante à riche établissement néolithique, des phases Cucuteni A-B et B).

RECONNAISSANCES DANS DIFFÉRENTS DISTRICTS

A *Dealul Dieneţ* (commune de Pănceşti, district de Bacău) sur le Siret, on a examiné les traces d'anciens fossés d'une époque indéterminée. L'existence d'un vallum traversant le plateau moldave de là jusqu'au Prut, comme l'avait supposé autrefois Gr. Tocilescu, n'est pas confirmée. A *Bodeasa* (commune de Vultureni, district de Zeletin, rég. de Bârlad) on a constaté un établissement gétique de l'âge La Tène II. Dans la vallée du Siret, à *Călimăneşti* (district de Panciu, rég. de Putna) on a reconnu une vaste station gétique de l'époque romaine. A l'occasion des voyages aller retour entre Bucarest et le chantier de Poiana, le collectif des fouilles Poiana 1951 a également effectué des reconnaissances dans les stations de: *Pietroasele* (district de Mizil, rég. de Buzău) oú se trouve un camp romain d'une époque avancée, et *Obrejiţa* (commune de Slobozia Bradului, district de R. Sărat). Dans cette dernière localité, on trouve, sur une large étendue, des vestiges de l'âge du bronze (phase Monteoru) et de l'époque romaine du Bas Empire (IVe s. de n.è.).

LE VALLUM DE LA MOLDAVIE INFÉRIEURE

Le collectif archéologique de Poiana 1951 s'est également préoccupé d'une autre question : le complètement du tracé du vallum de la Moldavie Inférieure, entre Ploscuţeni sur le Siret, et Stoicani sur le Prut. Les recherches de Cuca et Oasele, de l'ancien département de Covurlui (actuellement district de Tg.-Bujor, région de Galatz) ont résolu la question des lacunes qu'il y avait au milieu de ce tracé entre Cudalbi et Fântânele. Quant à celles de l'extrémité ouest du vallum, vers le Siret, entre Tecucel et Ploscuţeni, on n'a pas pu obtenir de résultats définitifs, malgré certains progrès réalisés dans des questions de détail. En général, les constatations de 1951 ont confirmé et complété la description du vallum qui a paru dans *Studii şi cercetări de Istorie Veche (Etudes et Recherches d'Histoire Ancienne)* 1950, II, pp. 163—174).

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — La *Cetăţuia* de Poiana *(Piroboridava)*. Plan des fouilles.
Fig. 2. — Profil de la paroi sud de la fouille *L* (simplifié).
Fig. 3. — Fouille L : restes de foyers de l'époque gétique (Poiana II/1) ornés de bordures incisées.
Fig. 4. — Tombes à inhumation, de l'époque gétique (Poiana II/1).

Fig. 5. — Fragment de vase du stade moyen de la barbarie (culture Monteoru), décoré d'incisions géométriques esquissant des figures humaines.

Fig. 6. — Vases du stade moyen de la barbarie, (culture Monteoru): 1, coupe à bord oblique et à panse en forme de jabot de canard (anse reconstituée hypothétiquement); 2—3, coupes aux anses surélevées; 4, fragments du fond d'une coupe décorée de cercles concentriques incisés et de séries d'alvéoles.

Fig. 7. — Objets datant du stade moyen de la barbarie (culture Monteoru) : 1—2, fragments d'anses de vases à simulacres de figures humaines en relief; 3, fragment céramique à décor composé de demi-cercles imprimés; 4, couteau en bronze.

Fig. 8. — Objets datant du stade moyen de la barbarie (culture Monteoru); 1, couteau en grès; 2, hache de bronze à nervures et à tête prismatique; 3, hache en pierre polie.

Fig. 9. — Ecuelle du stade supérieur de la barbarie (premier âge du fer), aux bords décorés de rainures obliques.

Fig. 10. — Vase datant du premier âge du fer aux anses surélevées, décorées d'incisions.

Fig. 11. — Fragment de vase du premier âge du fer, décoré d'impressions en dents de peigne, comblées d'une substance blanche.

Fig. 12. — Objets du second âge du fer (culture gétique): 1, couteau en fer de grandes dimensions; 2, faucille en fer; 3, manche en os d'un couteau de fer; 4, poinçon de fer à manche en os; 5, canif de fer à manche en os.

Fig. 13. — Objets du second âge du fer (culture gétique) : 1, support en fer pour la broche; 2, éperon en fer; 3, fourchette-crochet en fer, à trois dents; 4, fragment de ciseaux en fer; 5, étui en bronze.

Fig. 14. — Objets en terre glaise du second âge du fer; 1, avers à décor spiral d'un *pintadera;* 2, bouchon d'amphore; 3—4, protomés de béliers provenant d'un support de broche.

Fig. 15. — Burette en terre cuite grisâtre, de technique supérieure (fabrication gétique locale) datant du stade supérieur de la barbarie (second âge du fer), décorée de lignes polies et pourvue d'une anse modelée en torsade (profil et face). Grandeur: 2/7.

Fig. 16. — Ecuelle primitive polie datant du stade supérieur de la barbarie (second âge du fer).

Fig. 17. — Stade supérieur de la barbarie (culture gétique du second âge du fer) : petit pot décoré de nombreuses proéminences, découvert dans une tombe à inhumation.

Fig. 18. — Lampe en terre cuite, d'importation romaine *(lucerna),* grisâtre, décorée de motifs en relief et recouverte d'une mince couche d'émail.

Fig. 19. — Objets du second âge du fer : 1, garniture en fer ajouré, provenant d'un fourreau d'épée; 2, garniture en bronze de la pointe d'un fourreau; 3, peigne en os; 4, estampille thasienne de l'anes d'une amphore d'importation; 5, épingle en argent.

Fig. 20. — Objets de la fin du second âge du fer : 1, fragment de vase romain d'importation, décoré de motifs peints en rouge et d'une série de feuilles de lierre en relief; 2, tessons de patères grises, de technique supérieure, dont le fond est décoré de lignes polies formant un triscèle; 3, fragment d'anse d'une amphore bi-cylindrique présentant des graduations entaillées, ayant peut-être servi de mesure; 4, poignée en os d'une épée.

Fig. 21. — Fragment de fin vase hellénistique, d'importation, décoré de figures appliquées, en relief (un personnage féminin drapé et un Eros).

Fig. 22. — Second âge du fer. Fragments de coupes grisâtres de technique supérieure, travaillées par les autochtones d'après des moules déliens d'importation, des II-e—I-er siècles avant notre ère.

Fig. 23. — Objets du second âge du fer : 1, bracelet en bronze aux extrémités modelées en forme de tête de serpent; 2, fragment de statuette romaine en bronze représentant le pied d'un cheval; 3, scarabée égyptien en verre; 4, garniture en bitume recouverte d'une mince couche d'argent, décorée d'incisions; 5, anneau en argent; 6, fragment de l'anse d'un vase en bronze.

Fig. 24. — Dépôt d'objets du stade supérieur de la barbarie (culture gétique du second âge du fer) ; a) vase fragmentaire, primitif, à poli noir, qui contenait le dépôt ; b) dépôt contenu dans le vase, formant un conglomérat cimenté par de la rouille

de fer compacte ; c-j) une partie des objets retirés du conglomérat ; c) amulette formée de petits coquillages marins ; d) deux fibules thraces en bronze attachées l'une à l'autre; e-f) fibules thraces en bronze; g) fibule thrace en bronze dont l'appendice est brisé ; h-j) bracelets en bronze.

Fig. 25. — Fibules en bronze du second âge du fer : 1—2, type La Tène II; 3—4, type La Tène III.

Fig. 26. — Fibules en bronze de la fin du second âge du fer 1—5, type La Tène III; 6—7, type provincial romain des I-er—II-e siècles de notre ère.

Fig. 27. — Objets en bronze provenant du même dépôt: 1, bracelet en spirale; 2, pendentif formé d'une plaque de bronze en forme de croissant aux pointes en volutes, à décor de points repoussés; 3, bouton hémisphérique.

Fig. 28. — Fibule en bronze du type Nauheim (I-er siècle de notre ère) décorée de deux oiseaux en relief s'abreuvant à un vase représenté par un cylindre en fil enroulé en spirale, ayant en son milieu une perle de verre indigo. On remarque deux cylindres similaires au-dessus de la tête de la fibule. Importation romaine.

Fig. 29. — Vase grisâtre, de technique supérieure (fabrication gétique locale) datant du second âge du fer.

Fig. 30. — Vases grisâtres de technique supérieure (fabrication gétique locale) datant du second âge du fer: 1, coupe à pied, décorée de lignes polies; 2, pot sphéroïdal.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul III, 1952

ŞANTIERUL HISTRIA

Săpăturile arheologice efectuate în cursul campaniei 1951 la Histria au avut ca scop, pe de o parte, continuarea cercetărilor asupra unor puncte de o deosebită importanţă, rămase neterminate încă din cursul campaniei trecute, pe de altă parte, cercetarea unor sectoare noi, în vederea cunoaşterii mai aprofundate a diferitelor perioade din viaţa celei mai vechi aşezări sclavagiste de pe teritoriul R. P. R.

Din prima categorie — care cuprinde, din punct de vedere cronologic, urmele arheologice cele mai vechi, datând între sec. V—I în. e. n. — fac parte urmele de locuinţă din epoca attică şi hellenistică din sectorul de NV al cetăţii, purtând indicativul X; templul grec din aceeaşi perioadă, din sectorul NE al cetăţii, purtând indicativul T; zidul acoperit de valul al III-lea al cetăţii, precum şi secţiunile executate între acest zid şi zidul situat la circa 360 m spre V de cetate.

Din a doua categorie fac parte cercetările efectuate în sectorul central al cetăţii, axat pe secţiunea mare cu direcţia EV, efectuată în cursul campaniei trecute, sector în care au apărut pentru prima dată clădiri monumentale (D, domus), pieţe şi străzi datând din faza de sfârşit a sclavagismului roman dela Histria (sec. VI), precum şi zidul, purtând indicativul Z, situat la circa 360 m Vest de zidul mare al cetăţii, cercetat pentru întâia oară pe întreaga sa lungime (fig. 1 şi 2).

Preocupat permanent de problema cunoaşterii raporturilor dintre băştinaşi şi Greci, colectivul şi-a extins pentru prima dată aria cercetărilor sale şi în teritoriul rural al Histriei, în care s'au putut constata urmele a numeroase aşezări omeneşti de pe treapta de mijloc şi superioară a barbariei, precum şi din epoca sclavagismului greco-roman. In prima parte a campaniei, atenţia noastră s'a îndreptat asupra urmelor arheologice de la Tariverdi, aşezat la circa 15 km, în linie dreaptă, spre Vest de Histria. S'au cercetat atât o aşezare indigenă din epoca sclavagismului greco-roman, cât şi un tumul funerar construit din pământ şi piatră. Importanţa acestor cercetări în teritoriul rural al Histriei, pentru lămurirea problemei raporturilor dintre băştinaşi şi Greci, de abia dacă mai trebue subliniată. Aşa se explică de altminteri faptul că, înţelegând pe deplin însemnătatea unor astfel de cercetări, Academia R. P. R. a hotărît pentru campania anului 1952, constituirea unui şantier special pentru această problemă.

In paginile care urmează, prezentăm în chip succint, în ordinea amintită, rezultatele principale ale campaniei anului 1951.

Nu putem însă încheia aceste rânduri fără a aminti, odată mai mult, întreg sprijinul pe care colectivul nostru l-a avut atât din partea Institutului de Istorie şi Filosofie al Academiei R. P. R., cât şi din partea

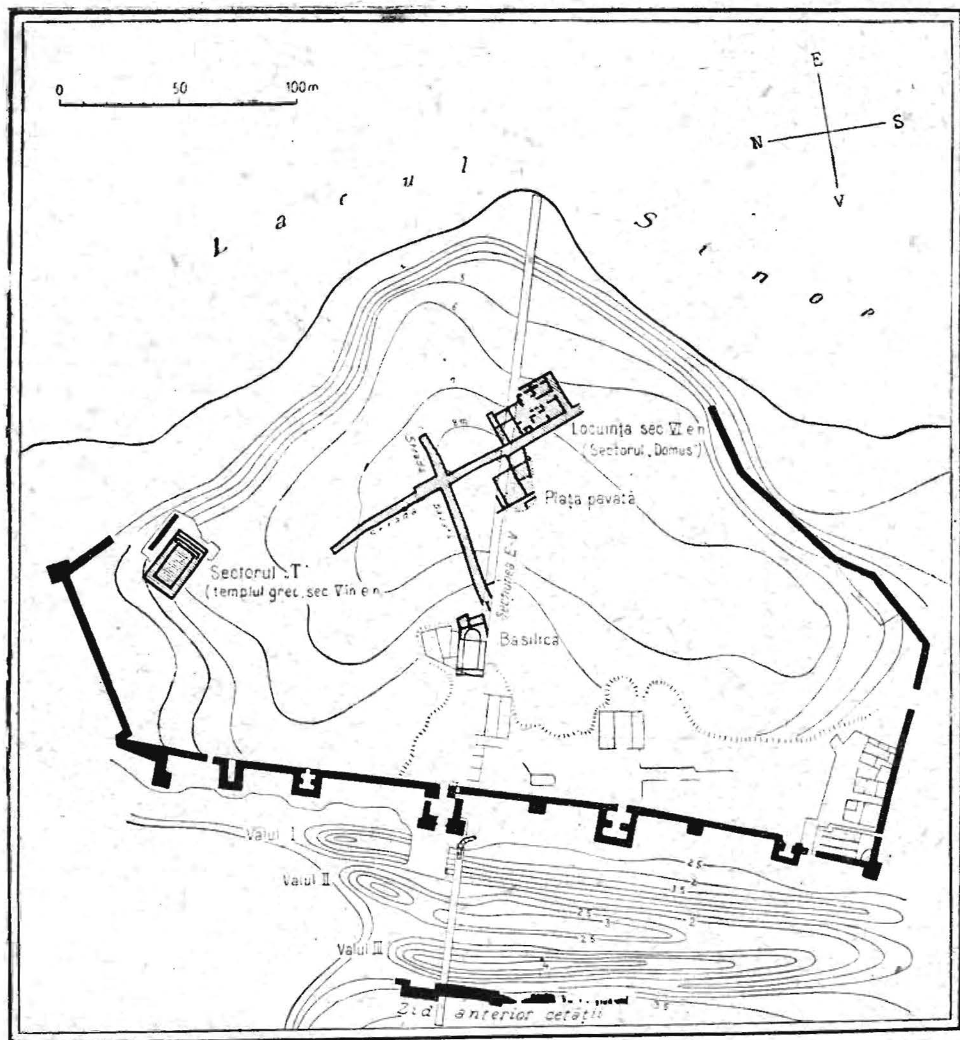

Fig. 1. — Histria 1951. Săpăturile din interiorul cetății.

secțiunii culturale a Sfatului Regiunii Constanța. Ca şi în anii trecuți, am întâlnit pretutindeni aceeaşi largă înțelegere pentru cercetările şi nevoile şantierului Histria, semn al revoluției culturale care, sub conducerea P. M. R., are loc, sub ochii noştri, în Republica Populară Română.

I. SĂPĂTURILE DE PE TERITORIUL CETĂŢII

1. **Sectorul** X (fig. 3 şi 4).

In sectorul X săpăturile au avut drept obiectiv iniţial degajarea completă a zidului descoperit în campania anului precedent, zid datat,

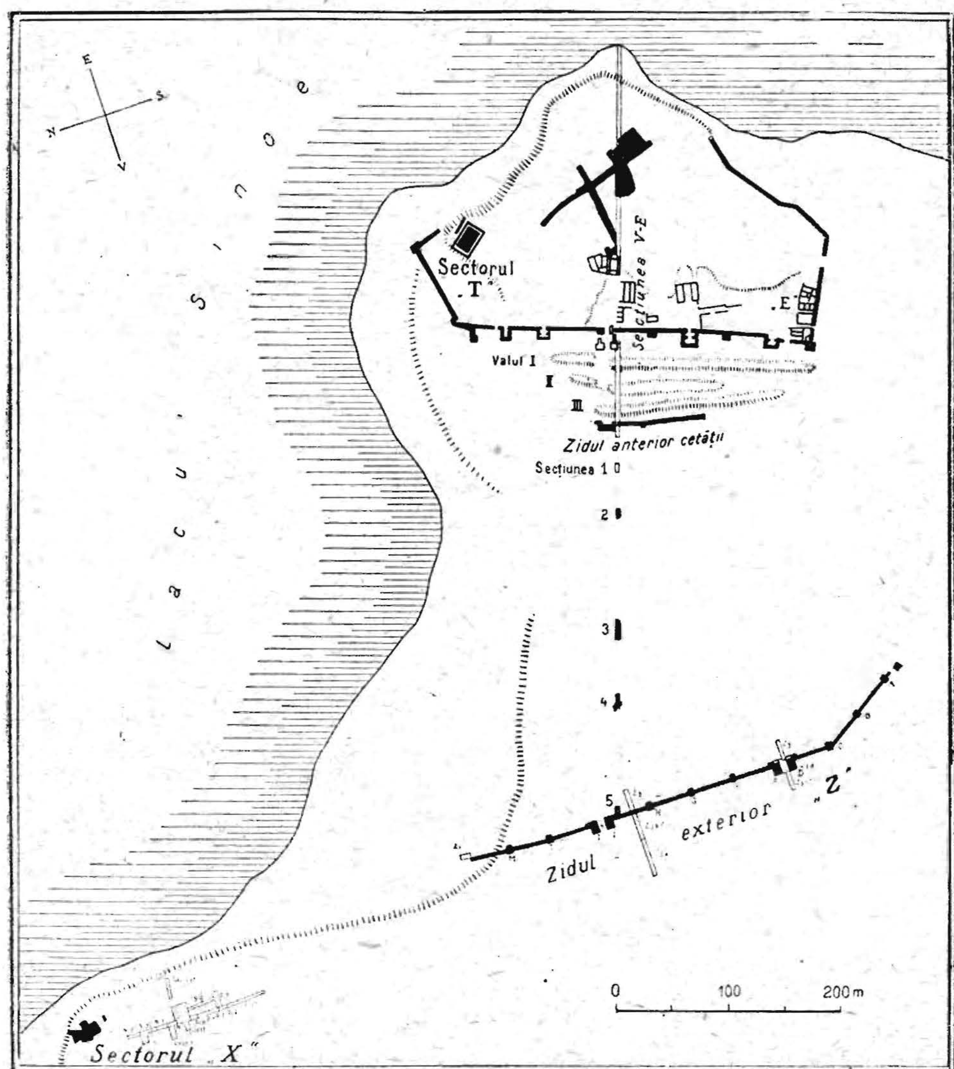

Fig. 2. — Săpăturile din exteriorul cetăţii.

după sistemul de construcţie şi materialul ceramic recoltat în complexul său, ca hellenistic.

Ţinându-se seama că zidul nu urmează o linie dreaptă, ci coteşte în unghiu, având o lature orientată ENE 14⁰—VSV 46⁰ şi cealaltă la-

tură NNV 62⁰ — SSE 30⁰, s'au început mai multe secţiuni necesare degajării întregului complex: patrulaterul X α în spatele laturei de E a zidului, cu dimensiunile 7,80×6,25 m şi caseta X β, de 6,25×4 m, în spatele laturei de N a zidului. Inafară de aceste două secţiuni principale, s'au deschis secţiunile mai mici X γ, de 4,50×4,50 m şi X δ

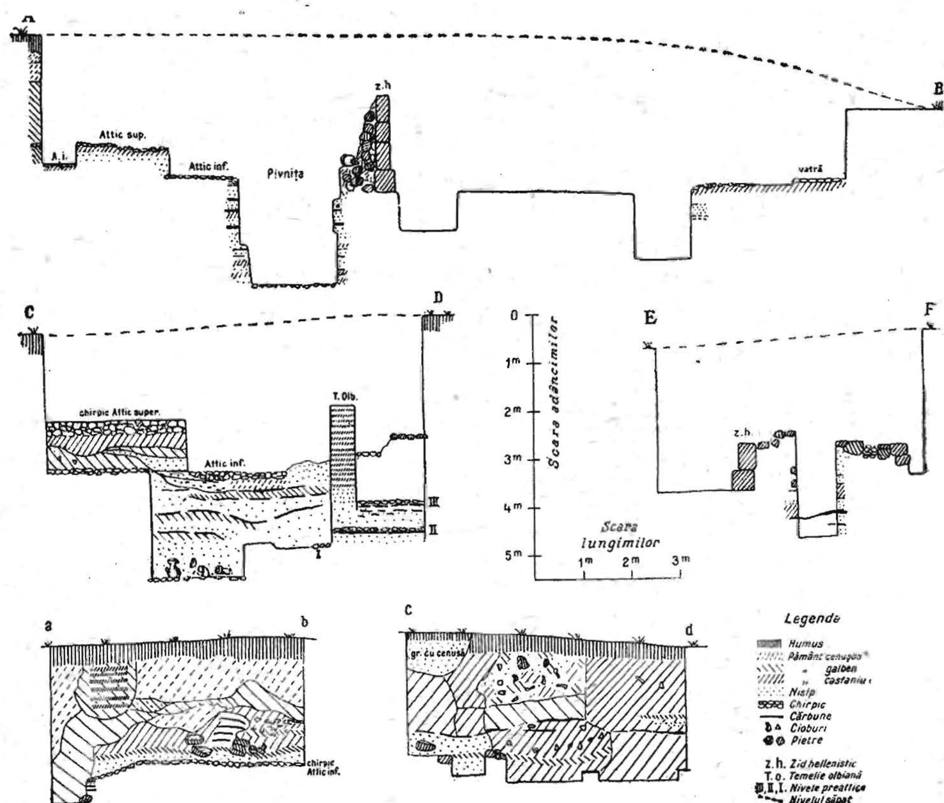

Fig. 3. — Histria 1951. Săpătura X. Secţiuni şi profile.

de 2,50×3,35 m, care au avut scopul să sondeze o eventuală prelungire a zidului hellenistic spre N şi spre E. Prin degajarea zidului hellenistic s'a atins obiectivul propus de noi la începutul campaniei de săpături. In timpul lucrărilor însă, ne-am izbit de noi probleme care au dus la o lărgire a planului de lucru şi anume urmărirea, pentru prima oară la Histria, a două nivele bine determinate ca attice.

Stratigrafia urmează în linii mari pe cea constatată în punctele Z_1, Z_2 şi Z_3, prinzându-se şi în sectorul X cele trei straturi cunoscute: humusul vegetal, cu o grosime variabilă de 0,25—0,40 m, stratul

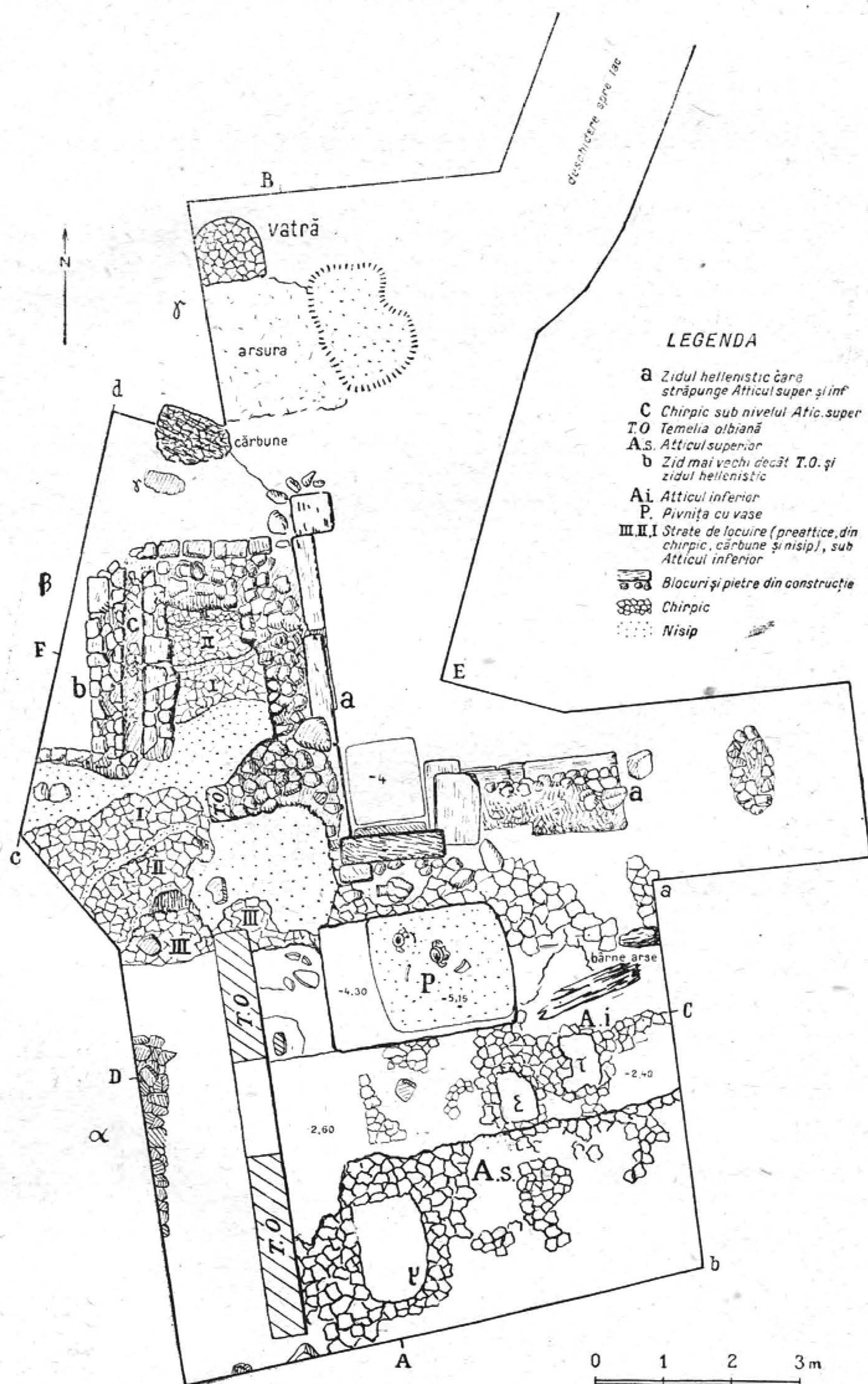

Fig. 4. — Histria 1951. Săpătura X.

„cenuşiu", a cărui grosime variază între 0,50—1 m şi stratul „castaniu", cu o grosime de 0,85—1,85 m. Această stratigrafie este întreruptă de groapa unui fragment de temelie olbiană, în peretele de E al patrulaterului X α şi de marea groapă a zidului hellenistic, groapă care poate fi observată şi în profilul peretelui de N al casetei X δ ca şi pe peretele V al casetei X β.

Spre deosebire de stratul cenuşiu, foarte sărac în material arheologic, stratul castaniu, mergând până la 1,60 m sub nivelul actual, a dat cele mai bogate rezultate, întru cât cuprinde în el un nivel de viaţă hellenistică, două nivele attice şi trei nivele determinate ca mai vechi, preattice.

Nivelul hellenistic este determinat prin: 1) complexul de zidărie a cărei degajare am obţinut-o, ajungând la concluzia că servea ca parament la consolidarea terenului, 2) printr'un rest de aşezare constatată în imediata apropiere a zidului, în spatele său, în caseta X β şi 3) printr'un fragment considerabil de temelie olbiană, în partea de V a patrulaterului Xα, cu direcţia SN, trecând prin caseta X β chiar la nivelul superior al aşezării hellenistice, şi intrând în malul N al acestei secţiuni.

Stratul castaniu mai cuprinde urmele unui nivel de viaţă mai vechi, nivel constatat în cea mai mare parte în careul X α, foarte puţin în X β şi deloc în X γ şi X δ, determinat prin bogate urme de arsură şi în special dărâmături de chirpic cu urme de pari. Massa de chirpic pledează neîndoios pentru o locuinţă ale cărei limite nu le-am conturat în campania din anul acesta, deoarece, din motive obiective, nu am putut demonta malurile de S şi de E sub care se continua locuinţa. Spre Vest şi Nord aceasta a fost deranjată de nivelul hellenistic.

Materialul ceramic recoltat pe acest nivel mai vechi este de factură attică de cea mai bună calitate, cu firnis negru pur şi strălucitor, din seria figurilor negre, precum şi — în mai mică măsură — ceramică arhaică. Alături de aceste categorii, evident de import, s'au întâlnit şi fragmente ceramice cu pastă cenuşie, aproape neagră, impură, cu profilul gros, lucrate cu mâna sau la roată, care par de factură indigenă. Ceramica arhaică alcătueşte un *terminus post quem* în datarea acestui strat, care apare ca attic şi care, spre a fi deosebit de un nivel mai vechi ce se întinde sub el, a primit indicativul de „superior". Nivelul mai vechi „attic inferior" este despărţit de cel de deasupra lui printr'o bandă de nisip, a cărei grosime variază între 0,15—0,25 m. Şi acest nivel este reprezentat printr'o massă compactă de arsură, care merge neîntrerupt prin toate neregularităţile terenului, cu bulgări mari de chirpic pe care se observă, ca şi la nivelul superior, urmele de pari precum şi fragmente de bârne carbonizate în capătul de NE al suprafeţei X α. Materialul ceramic descoperit pe această suprafaţă este foarte bogat şi, în majoritatea lui, de factură attică de cea mai bună calitate, tot din seria figurilor negre. Menţionăm în deosebi fragmentul unei amfore panathenaice, reprezentând pe zeiţa Athena în mers, precum şi fragmentul dintr'o cupă cu delicate ornamente florale. Se întâlnesc de asemenea, în cantitate considerabilă, fragmente de ceramică arhaică, în special de tip Camiros şi Fikellura. Pe lângă această marfă de import,

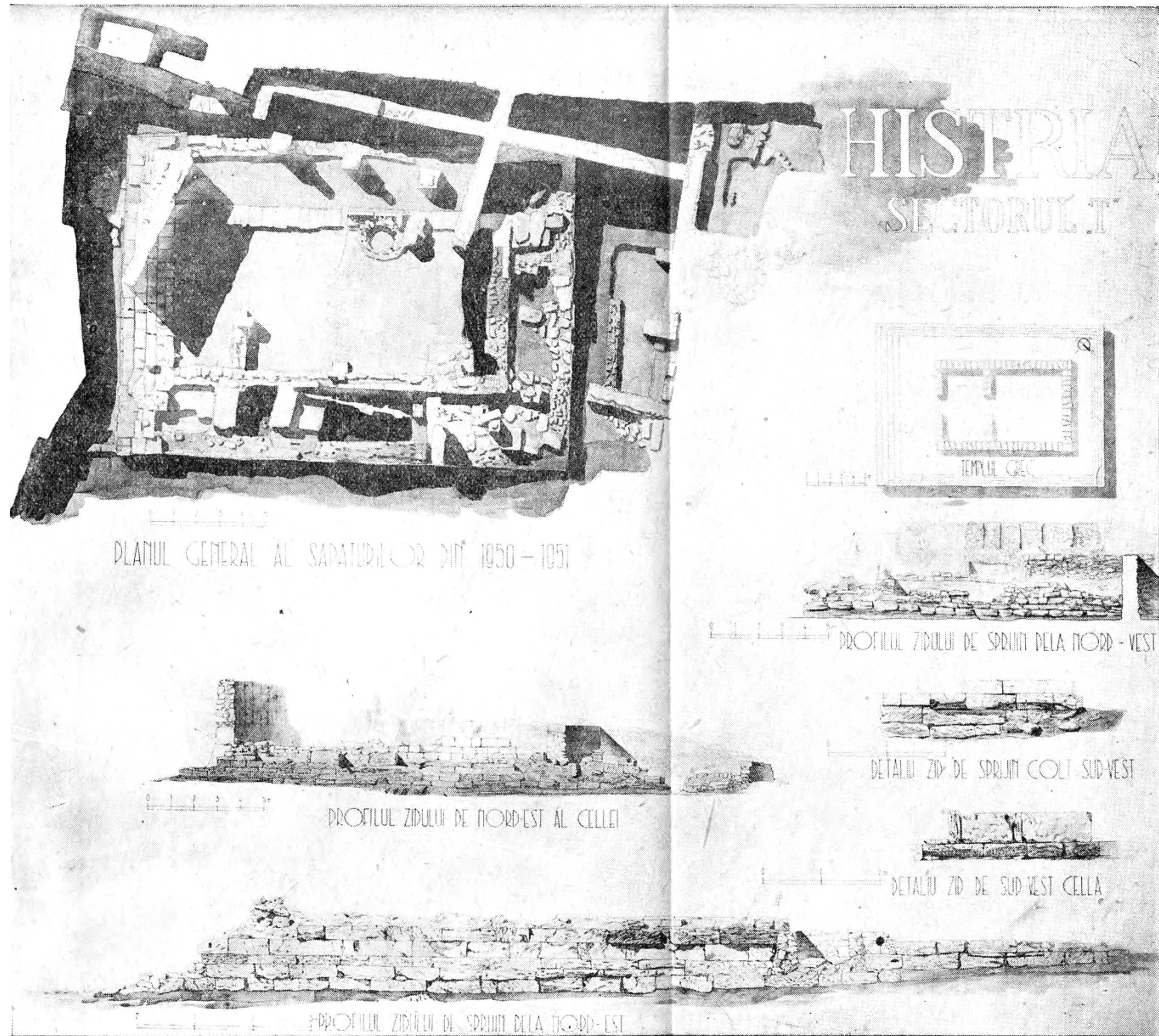

Fig. 5. — Sectorul T (templul grec din N—E)

Fig. 6 — Templul grec, treptele stylobatului şi interiorul.

Fig. 7. — Zidul naosului templului.

Fig. 8. — Stylobatul templului cu treptele din faţă.

se întâlnesc, ca şi în nivelul superior, fragmente ceramice de o factură mult mai primitivă, bănuite ca indigene.

Intre marginea de N a acestui nivel şi latura de E a zidului hellenistic, s'a descoperit o pivniţă de forma unui patrulater de 1,75×2,75 m. La 1,30 m sub nivelul attic inferior, şi 4,20 m sub nivelul actual, s'a dat de o groapă plină cu nisip al cărei fund este de pământ ars. Atât din pivniţa propriu zisă, cât şi din groapa cu nisip s'a scos o cantitate enormă de ceramică, fragmente mari de amfore arhaice de tip ionian, cu inelul caracteristic sub buză, păstrând încă urmele de ulei şi vin. Deosebit de interesantă este o oinohoe arhaică servind la măsurarea uleiului, găsită alături de două ponduri rotunde de piatră.

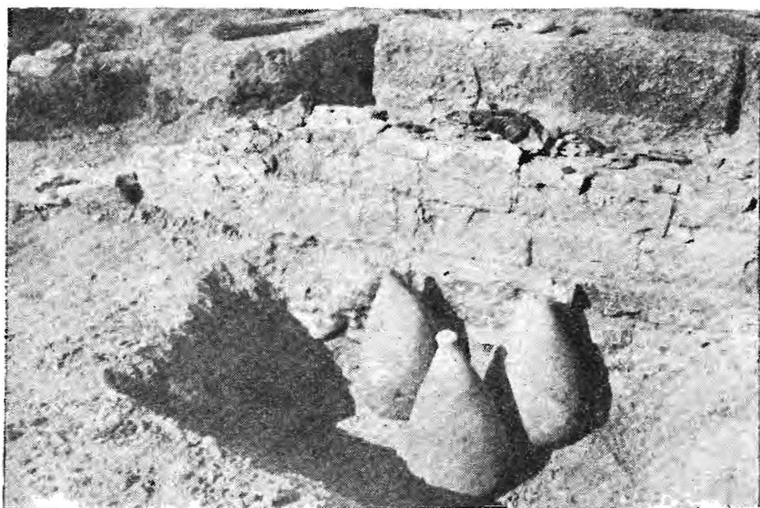

Fig. 9. — Amforele *in situ* de sub pavajul templului.

Nivelul attic inferior a putut fi urmărit, cu întreruperi, până în caseta X γ, unde în colţul de V al malului N s'a descoperit o vatră îngrijit lucrată, degajată în mijlocul unui strat bogat de cărbune.

Inafară de cele trei nivele bine determinate: hellenistic, attic superior şi attic inferior, urmărite pe suprafeţe largi, s'au mai putut prinde urmele a încă trei nivele, notate de noi deocamdată ca preattice, care urmează a fi urmărite după demontarea nivelului attic inferior. Fragmente ceramice, cu excepţia câtorva exemplare attice, sunt arhaice şi indigene.

Săpătura din anul acesta la sectorul X, înafară de degajarea zidului hellenistic, a surprins un moment din viaţa Histriei, moment care poate fi datat cel mai târziu la începutul sec. V. Urmează ca în viitoarea campanie, săpătura să lămurească natura acestor aşezări şi rolul pe care l-au jucat în zona aceasta, depărtată de cetatea propriu zisă cu peste 600 m spre NV.

2. **Sectorul T** (fig. 5, 6, 7, 8, 9).

In sectorul de NE al cetăţii, unde cercetările începute în vara anului

trecut duseseră la descoperirea laturilor E şi S ale unui edificiu de mari proporţii, aparţinând epocii anterioare cuceririi romane, lucrările din vara 1951 au desăvârşit scoaterea la lumină a acestuia, confirmând în totul ipotezele formulate în raportul preliminar asupra campaniei din 1950 în privinţa vârstei şi destinaţiei monumentului.

Cum s'a relevat în acest din urmă raport, clădirea e de forma dreptunghiulară — tipică pentru lăcaşurile greceşti de cult — şi e orientată SE-NV, în sensul lungimii. Fără să fie obişnuită (ne-am fi aşteptat mai curând la o orientare EV), această aşezare în plan nu e lipsită de precedent. Ea se explică prin configuraţia terenului (în pantă, din spre mare spre interior) şi, poate, prin consideraţii de un ordin religios, care ne scapă.

Ceea ce s'a păstrat din edificiu, „baza" înconjurată de trepte numită de Greci *krepidoma,* pe care se înalţă *cella,* la rându-i înconjurată de coloane, numără în lungime 19,50 m şi în lărgime 14,10 m; e lucrată din blocuri de calcar dispuse cu regularitate şi, cu excepţia colţurilor, unde par să fi fost fixate cu scoabe metalice, nelegate prin nimic altceva decât prin adeziunea suprafeţelor perfect netezite. Această particularitate tehnică, proprie arhitecturii greceşti din cea mai bună fază a ei de desvoltare, se întâlneşte în sectorul care ne reţine atenţia nu numai la clădirea propriu zisă a templului, dar şi la zidul-balustradă situat în imediata-i apropiere, designat în raportul 1950 cu indicativul I. Oricare va fi fost funcţiunea acestuia (întrebare la care singure săpăturile viitoare ne vor îngădui să răspundem), rămâne dar câştigat că zidul şi templul sunt contemporane şi că aparţin unei vremi când meşteşugul zidirii în piatră atingea, la Greci, un nivel niciodată întrecut.

In starea actuală de conservare, *krepidoma* prezintă trepte numai de-a-lungul laturii sudice, unde fără îndoială se găsea intrarea. Trei rânduri de lespezi aproape întregi, un al patrulea distrus în cea mai mare parte, permit să ne închipuim aspectul stylobatului, în general puţin înalt şi de un acces lesnicios. Pe laturea sudică treptele conduceau la un *protyron* deschis, profund de cca 2,50 m şi împodobit probabil cu coloane, precedând *cella,* lungă de 10,50 m şi largă de 6,25. Peretele sudic al acesteia, întrerupt de uşa principală a templului, nu s'a păstrat decât în jumătatea ei de E până la o înălţime de 30 cm; în direcţia opusă, de partea stângă a intrării, orice urmă a zidului lipseşte. S'au păstrat în schimb substrucţiile, din piatră neregulată până la o adâncime de 1,25 m sub podeaua antică a clădirii.

Lărgimea aproximativă a intrării *cellei* e de 1,75 m. Prin ea se pătrundea într'un *pronaos* dreptunghiular, de 6,25×3,50 m, la rându-i despărţit printr'un perete, ale cărui substrucţii se conservă în perfectă stare, de un *naos* pătrat, cu latura de 6,25 m. Intre *pronaos* şi *naos* nu pare să fi existat uşe; peretele despărţitor prezintă la mijloc o deschidere largă de 1,25 m, sub care nu se constată urme de prag. Din celelalte ziduri ale *cellei,* sunt numai resturi neînsemnate: nimic din peretele nordic, a cărui poziţie exactă e relevată de substrucţii; puţin din peretele vestic al *naosului* (un crâmpeiu de 2,75 m lungime, păstrat până la înălţimea de 52 cm); în sfârşit, ceva mai mult din pereţii estici

ai *pronaosului* şi *naosului:* aproximativ 8,25 m în lungime, pe o înălţime de numai 10—70 cm.

Distrugerea sistematică al cărei obiect au fost pereţii *cellei* se constată deopotrivă la lespezile cu care, fără îndoială, trebue să fi fost aşternut interiorul: nicăieri, în *naos* şi în *pronaos,* o astfel de lespede n'a rămas la locul ei, şi am putea ignora până şi faptul existenţei unei podele, dacă, dealungul celor doi pereţi, estic şi vestic, o bordură lată de câţiva centimetri n'ar constitui dovada sigură că pe ea veneau să se aşeze plăcile de piatră fără de a căror podoabă nu se poate concepe interiorul unei clădiri atât de îngrijit construite.

Această grijă nu privea dealtminteri numai aspectul exterior al monumentului: ea se întindea la trăinicia lui, vădindu-se în alegerea materialului (calcar gălbui sau cenuşiu la *krepis* şi pereţii *cellei,* piatră vânătă sau verde în substrucţii), precum şi în chipul în care acesta e prelucrat şi folosit. In raportul de anul trecut s'a notat că blocurile întrebuinţate în construcţia stylobatului au o lungime mijlocie de 1 m, o lăţime de 40—50 cm şi o grosime de 20 cm. La fel se înfăţişează blocurile din pereţii *cellei,* judecând după puţinele resturi vizibile pe latura de Vest, unde un crâmpeiu din zidul *naosului* prezintă alternarea caracteristică de blocuri pe muche, aşezate odată în sens longitudinal, odată în sens transversal. Şi unele şi celelalte nu constituiau dealtminteri decât faţa exterioară a zidului spre interior; ele erau dublate de un al doilea rând de pietre, mai puţin regulat dispuse şi de mai mici dimensiuni.

Despre substrucţii, în general, s'a arătat înainte că sunt lucrate din piatră vânătă sau verde, neregulat tăiată şi nelegată cu mortar. Aceasta nu însemnează că modul cum sunt construite ar fi mai puţin îngrijit sau mai puţin solid, nici că repartiţia lor în plan ar fi, din această pricină, mai puţin judicioasă. Temelii groase de 80 cm în medie şi adânci până la 1,40 m susţineau nu numai pereţii exteriori şi interiori ai *cellei,* dar şi prelungirile pereţilor estic şi vestic spre S până la stylobat, alcătuind în ansamblu un cadru dreptunghiular tăiat de două ziduri transversale, lung de 14,50 m şi lat de aproape 8 m, pe care se înălţau pereţii *naosului* şi ai *pronaosului.* Adăugată la faptul că întreaga clădire e aşezată pe stâncă şi că sondaje executate în mai multe puncte din interior au arătat că egalizarea solului s'a obţinut prin aducerea unor mari cantităţi de nisip marin, împrejurarea de care vorbim ne ajută să înţelegem mai bine modul în care templul a fost conceput şi executat.

Cum a rezultat, credem, din indicaţiile de până aci, templul nu avea *opisthodom.* După aşezarea în plan, ca şi după dimensiunile respective, cele două încăperi în care e împărţită *cella* nu pot fi considerate altfel decât ca *pronaos* şi *naos,* cu toate că suprafaţa primului apare neobişnuit de mare în raport cu suprafaţa celui de al doilea şi cu toate că faptul de a fi închis cu pereţi din toate părţile ar putea sugera o interpretare diferită. Fără să fie frecvente, *pronaosurile* închise nu sunt totuşi necunoscute în istoria arhitecturii greceşti. Ca să nu cităm decât un exemplu, templul C din Selinus prezintă şi el această particularitate, despre care se poate spune că se întâlneşte mai ales

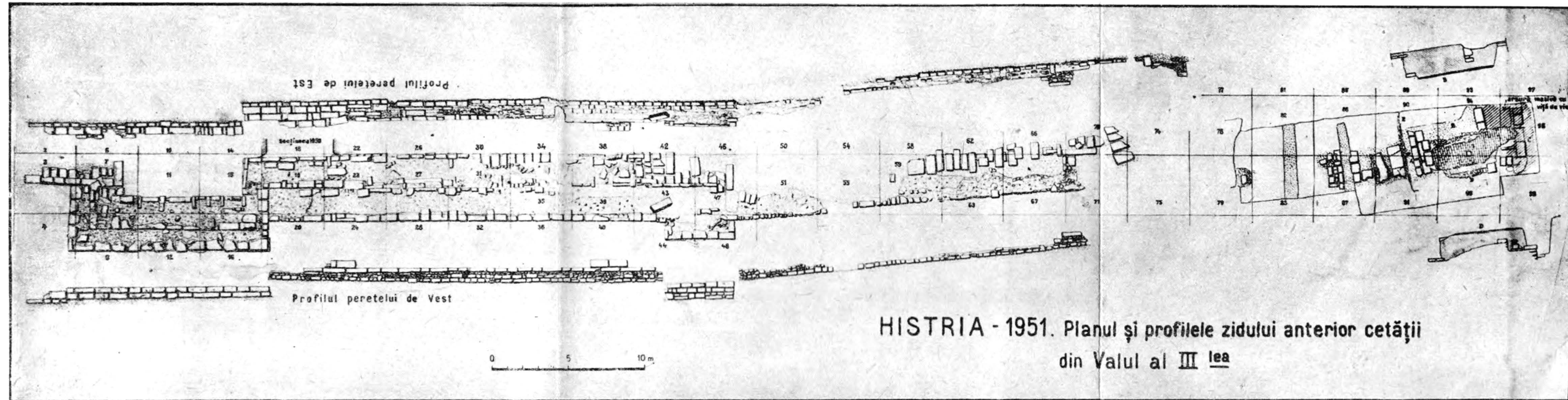

Fig. 10. Incinta din Valul al III-lea.

la templele arhaice, situându-se la originea celorlalte variante de pronaos cunoscute.

O problemă spinoasă, încă nerezolvată, e aceea pe care o ridică descoperirea unui puţ circular cu diametrul de 1 m în *naos,* mai precis în unghiul dintre peretele vestic al acestuia şi zidul care-l desparte de *pronaos*. Ghizdurile puţului sunt din piatră neregulată; ele nu coboară însă decât până la 2 m sub nivelul podelii. Mai departe, puţul e săpat în stâncă, lărgindu-se în formă de clopot, pe încă 2 m cel puţin. Adâncimea exactă n'a putut fi stabilită din pricina greutăţilor întâmpinate în operaţiile de curăţire. Din acelaşi motiv, nu putem răspunde cu precizie la întrebarea dacă puţul făcea parte din planul original al templului sau a fost săpat într'o vreme ce urmează a fi stabilită, după distrugerea edificiului religios şi înlocuirea lui printr'o zidire profană.

Dar problema cea mai importantă pe care o prilejuieşte descoperirea templului din sectorul T, şi la care ne găsim în imposibilitate de a răspunde altfel decât ipotetic, e aceea care priveşte podoaba de coloane, ca să nu mai vorbim de podoaba plastică a monumentului. Din aceasta din urmă, nu s'a păstrat nimic de natură a ne oferi indicaţii de luat în seamă, cu excepţia unei plăci de terracotta polichromă (şi aceea fragmentară!), a cărei înfăţişare exactă şi al cărei rost decorativ rămân a fi stabilite.

Acelaşi lucru trebue spus despre coloane, al căror număr şi stil — în lipsa oricăror urme sigure — reprezintă probleme ce nu vor putea fi rezolvate altfel decât în cadrul economiei generale a edificiului. Din acest punct de vedere, se poate spune bunăoară că raportul dintre lungimea şi lărgimea templului nostru (1:1,5) îl apropie de o seamă de edificii ionice şi corintice, a căror cotă longitudinală e inferioară îndoitului cotei transversale: templul lui Zeus din Labranda, templul Athenei Polias din Priene, un templu din Aizanoi, altul din Magnesia pe Meandru, etc. Această simplă enumerare arată în ce direcţie trebuiesc căutate modelele presupuse ale monumentului histrian. Spre pământul Greciei asiatice, spre Ionia de unde veneau şi meşterii care-l vor fi ridicat şi credincioşii care i-au simţit nevoia, ne îndreaptă, pe de altă parte descoperirile de ceramică; o importanţă deosebită prezintă lotul de nouă amfore mari (75 cm înălţime, în medie), găsite în grupe de câte trei, sub podeaua *naosului,* a *pronaosului* şi în spaţiul liber precedând intrarea în *pronaos*. Ingropate cu gura în jos şi, după toate aparenţele, niciodată întrebuinţate, amforele reprezintă desigur ofrande, depuse în ascunzătorile lor odată cu clădirea templului. In aceste condiţii, chiar dacă valoarea lor artistică e redusă, interesul lor istoric e considerabil, oferindu-ne un *terminus post quem* cu atât mai preţios cu cât, pe baza unor exemplare identice descoperite în Cipru, vremea răspândirii acestui tip de vase, de fabricaţie ioniană, poate fi fixată cu precizie în prima jumătate a secolului al V-lea. Coroborată cu celelalte descoperiri, făcute în preajma clădirii, sub nivelul treptelor, sau în stratul de nisip marin de sub podeaua *cellei* (cu excepţia a unuia sau două fragmente attice cu figuri negre, toate produse arhaice, aparţinând categoriei „bolurilor" ioniene sau vaselor cu decor orientalizant), indicaţia oferită de amforele acestea ne permite să atingem o mai mare exacti-

tate în datarea unui monument pe care simpla înfăţişare îl situează în epoca clasică a arhitecturii greceşti.

Dacă, bazându-ne pe consideraţii de tehnică constructivă, afirmam în raportul pe anul trecut că templul aparţine epocii de trecere dela secolul al V-lea la secolul al IV-lea (400 î.e.n. cu inevitabila aproximaţie), astăzi, întemeiaţi, înainte de toate pe descoperirile ceramice, dar şi pe unele particularităţi ale planului relevate înainte, rectificăm această încadrare, propunând ca dată probabilă a monumentului jumătatea secolului al V-lea cel mai târziu.

Indiferent cărei divinităţi va fi fost închinat (până la dovada contrară, ipoteza lui Pârvan, care-l atribue Afroditei, are pentru ea cele mai multe şanse de probabilitate), templul din sectorul T reprezintă prin urmare una din primele clădiri de caracter monumental ale coloniei milesiene de pe ţărmul lacului Sinoe. Aşa fiind, vicisitudinile ei dealungul veacurilor merită să ne reţină atenţia, cu atât mai mult cu cât săpăturile campaniilor 1950 şi 1951 au dovedit că, după desafectarea clădirii, la o dată ce trebue căutată către jumătatea ultimului veac al erei păgâne, amplasamentul ei a servit la ridicarea mai multor construcţii, în parte conservate, ale căror ruine se succed în timp, până în secolul al VII-lea al erei noastre.

Prima constatare ce se impune, în această ordine de idei, e că, în urma distrugerii templului (prin incendiu, cum reiese fără putinţă de îndoială din urmele de cărbuni vizibile, la înălţimea stylobatului, dealungul laturilor estică şi sudică), terenul a fost amenajat într'un fel la extremitatea sudică şi în alt fel deasupra părţii centrale a clădirii târzii, amândouă cu ziduri de piatră şi pământ şi amândouă orientate spre Sud. Peste restul edificiului (depăşind extremitatea nordică) s'a ridicat — după toate probabilităţile, la începutul erei noastre — o mare clădire cu ziduri de piatră şi mortar, ale cărei temelii sunt aşezate, în unele locuri direct pe lespezile templului. La Răsărit, această clădire se întindea, atât cât se poate judeca, peste toată lărgimea *naosului;* la Apus ea depăşea aria cercetată de noi, pătrunzând în malul vestic al actualei săpături, în condiţii şi într'o măsură ce urmează a fi precizate în campania viitoare. De pe acum se poate totuşi spune că, în partea-i scoasă la iveală, edificiul comporta două încăperi de formă dreptunghiulară, cu laturile de aproximativ 9/8 m, şi că la o dată ce nu poate fi precizată, dar posterioară construirii clădirii — cel puţin una din acestea a fost împărţită în sensul lăţimii printr'un zid de piatră şi pământ. In încăperea nordică, acest zid a fost găsit perfect conservat, dar a fost desfiinţat de noi pentru a degaja laturea de aci a stylobatului. In încăperea sudică, prezenţa lui e mai puţin sigură: s'ar putea însă ca aceasta să fie explicaţia resturilor unui zid din piatră şi pământ, măsurând cca 1 m grosime, suprimat şi el în cursul lucrărilor.

A treia fază constructivă în sectorul de care ne ocupăm aparţine unei epoci sensibil mai târzii. E vorba de o zidire importantă, din care au supravieţuit podeaua de piatră, menţionată în raportul pe 1950 şi resturile a patru coloane: două reduse numai la baze, alte două păstrând fragmente de cca 1 m din fusele de marmoră, cu caneluri. Ce plan şi ce destinaţie va fi avut această clădire, e probabil că nu vom şti

niciodată. Ceea ce se poate spune despre ea e doar că, după monetele aflate sub podeaua amintită (cea mai recentă cu efigia lui Constantin), trebue să fi fost ridicată către jumătatea secolului al IV-lea al erei noastre. Cu această datare concordă constatarea că, în momentul când coloanele au fost aşezate pe soclul lor, clădirea „cu mortar" pomenită înainte trebue să fi fost desafectată de o bucată de vreme; în al doilea rând, împrejurarea că materialele edificiului în chestiune arată să fi fost fără excepţie reîntrebuinţate: bazele coloanelor, alese la întâmplare, sunt diferite ca stil şi mici pentru grosimea fuselor; lespezile podelii, inegale şi din pietre felurite.

Unei a patra faze, mai puţin bine caracterizate, i-a putut aparţine zidul — din piatră şi pământ — cu obişnuitele adâncituri paralele, ridicat deasupra nivelului podelii „constantiniene", la extremitatea sudică a acesteia, fără să fi făcut parte din clădirea cu coloane. Prăbuşit în cursul lucrărilor, acest zid era fără îndoială contemporan cu clădirile din secolul al VI-lea descoperite în continuarea laturii sudice a templului şi descrise în raportul preliminar asupra săpăturilor din 1950 (SCIV, II, 1951, 138). Despre rostul lui însă, ca despre al celor mai multe din ruinele aparţinând fazelor constructive II—IV, constatate în cursul lucrărilor, lumini nouă sunt de aşteptat abia în campaniile viitoare, când aria cercetată se va fi lărgit spre V, cuprinzând întregul *peribolos* afectat, la origine, templului şi reîntrebuinţat, după distrugerea acestuia, în scopuri profane.

3. **Zidul din Valul al III-lea al cetăţii** (fig. 10 şi 11).

Cu prilejul săpăturilor executate în campania 1950, la Secţiunea mare din afara cetăţii, a fost scoasă la iveală construcţia unui zid masiv cu orientarea NS. Apărut pe o linie redusă, de abia 4 m, atât cât putea să cuprindă lărgimea limitată a secţiunii în lucru, zidul a mai fost degajat la sfârşitul campaniei pe o distanţă de încă 10 m, în amândouă direcţiile. Către S au fost făcute în plus şi câteva sondagii. Aceste lucrări, dela sfârşitul campaniei trecute, au confirmat întru totul bănuiala că aveam în faţă firul unui mare zid de incintă, necunoscut încă la Histria. Caracteristicile sistemului de construcţie şi în special neobişnuita grosime a zidului (4,50 m), precum şi faptul că orientarea lui merge pe o perfectă paralelă cu a zidului de epocă târzie al incintei cetăţii, au lăsat să se întrevadă posibilitatea că este vorba de o altă incintă a oraşului, dintr'o epocă mult mai veche.

Socotindu-se dar, că cercetarea unui astfel de obiectiv poate duce la amplificarea cunoştinţelor noastre asupra istoricului acestui mare centru sclavagist, am continuat cercetarea acestui zid şi în campania din 1951. Planul de lucru a prevăzut următoarele:

a) Urmărirea şi degajarea zidului prin săpături în adâncime până la primele blocuri din temelie aflate sub nivelul apei.

b) Găsirea şi cercetarea resturilor materiale cu ajutorul cărora se poate stabili o datare a construcţiei.

c) Desvelirea zidului pe întregul lui traseu şi totodată aflarea întinderii oraşului în acea vreme.

d) Când şi în ce împrejurări a fost dărâmat?

Lucrările din 1951 au fost executate în condiţiuni destul de grele, din cauză că cea mai mare parte a săpăturilor a trebuit să se facă până la adâncimi de 4—6 m. Din cauză că talpa zidului şi o bună parte a fundaţiei se află sub nivelul mării, am fost nevoiţi să lucrăm mai tot timpul sub apă. Transportarea la distanţe mari a peste 3000 m³ de moloz, aşezat peste resturile zidului cu prilejul construirii valurilor de apărare din sec. VI e.n., a fost un motiv în plus pentru care n'am putut urmări în această campanie obiectivul decât pe o lungime de 100 m.

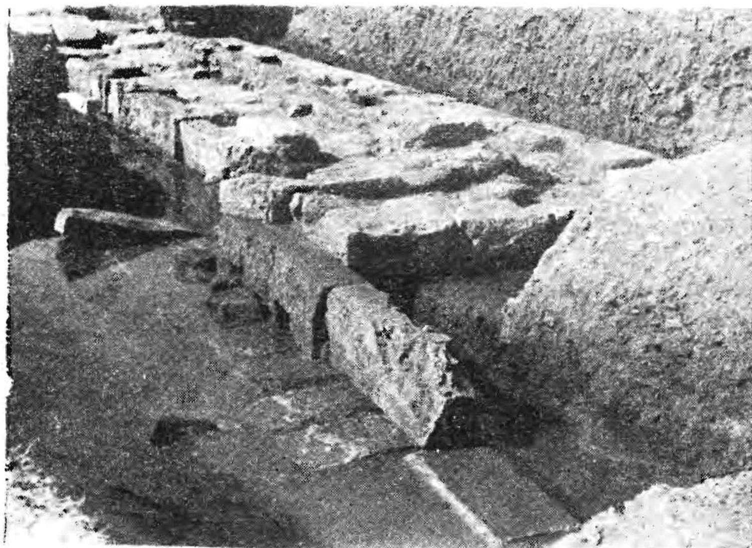

Fig. 11. — Zidul cetăţii anterior cotropirii romane, văzut din spre Est.

Atât pentru uşurarea înregistrărilor în timpul lucrării cât şi pentru o mai precisă prezentare a acestui preliminar, am împărţit terenul de 1600 m², ce am supus cercetării noastre, în 100 de careuri de 4 × 4 m. In felul acesta, cititorul va putea mai uşor să urmărească, pe schiţa de plan şi profilele alăturate, toate punctele la care se referă darea de seamă de mai jos (C. 1 —C. 2 —C. 3 etc. — Careul 1, Careul 2, Careul 3, etc.).

O descriere tehnică detaliată asupra tipului de construcţie a zidului vechi din valul III nu are loc în acest raport preliminar. Cercetând planul alăturat se poate uşor obţine nu numai o privire de ansamblu asupra rezultatelor lucrărilor noastre, dar mai ales a tehnicii cu totul particulare, până acum la Histria, a construirii zidului. Cel puţin pe o lungime de 50 m, atâta cât măsoară cuprinsul careurilor 1—48 inclusiv, zidul e format din două trupuri de câte 2,25 m grosime, bine legate între ele cu pene de blocuri masive, care pătrund în amândouă coastele trupurilor alăturate. Impreunate astfel, ele formează un zid de 4,50 m grosimte totală. La amândouă laturile blocuri mari, aşezate alternativ pe lat şi pe cant, formează o puternică centură. La mijloc, alte două rânduri

de blocuri îndeplinesc aceeaşi funcţiune. Blocurile de centură sunt bine fasonate şi aşezate în chee, atât orizontal cât şi în înălţime, în aşa fel încât să dea soliditate suficientă construcţiei, fără a fi nevoie de legătură cu var ori cu scoabe de plumb sau bronz. Golul dintre aceste cingători este umplut cu pământ galben curat, fără moloz, amestecat cu bolovani neregulaţi de şist verde. In unele părţi (C. 12, C. 16, C. 23, părţile marginale spre Est), se observă sistemul vechi al construirii zidurilor seci, în care blocurile se aşează repetat, unul în lung, alături altul pe lat. Acolo unde săpătura a mers peste tot la primele blocuri ale tălpii (C. 31, C. 35, C. 43, C. 47, apoi în a doua parte a lungimii, C. 59, C. 63, C. 67, C. 74, precum şi în limita de Nord, C. 3 şi C. 7 spre Est) se constată că întreaga construcţie a fost aşezată pe un „pat" format din blocuri bine aliniate şi aşezate cu preciziune la acelaşi nivel, direct pe nisipul din fundul apei. Blocurile acestea nu au mărimi egale şi nici măcar mărimi aproximative. Deaceea găsim unele lungi de 2 m, 1,50, 1 m şi chiar 40—50 cm. Aşa cum sunt aşezate pe lat, par de grosime egală, pentrucă nivelarea exterioară este perfectă. Grosimile variază, dar ele au fost mai mult sau mai puţin adâncite în nisip. Cea mai izbitoare caracteristică o constitue faptul că pe blocurile acestui pat, pe care a fost aşezat zidul, s'au lăsat cu regularitate spaţii de câte 1—2 cm pentru mişcarea apelor şi aerisire. Peste al doilea rând de blocuri, dela talpă în sus, fusese aşternut un strat de 5—6 cm de pietriş, sfărâmătură deasă din piatră foarte calcaroasă. Bine bătută şi în contact cu apa, ea s'a transformat uşor într'o pastă impermeabilă, care oprea infiltraţiunile în susul zidului. Bolovanii din cuprinsul cingătorilor fiecărui trup de zid, bine bătuţi cu pământul galben curat, au format un plus de impermeabilitate. Pe latura de Vest a zidului, am putut degaja zidul pe înălţimea lui actuală cea mai mare. Nu trece nicăieri de 2 m dela talpă până la ultimele blocuri. Se pare că aici era şi nivelul de viaţă în epoca în care zidul funcţiona.

In orice caz, toate aceste amănunte ne fac să credem că zidul nu este de factură romană şi că el a fost construit de Grecii vechiului oraş, în oarecare măsură sub apă, încă în sec. III în.e.n. Lucrul e confirmat şi de faptul că acelaşi sistem de construcţie s'a constatat la Olbia.

Dealtfel, sondagiile noastre de jur împrejurul zidului, sub talpa lui, ne-au dus încă din campania trecută la constatarea că numai la 20 cm sub apă, avem o pânză destul de groasă de alge şi scoici marine. Atât la Est, între zidul mare al cetăţii şi zidul acesta vechi, cât şi la Vest de acesta din urmă, dincolo de valuri, unde am săpat în adâncime, s'au întâlnit materiale disparate: câteva fragmente ceramice de tip hellenistic târziu, cu firnisul aproape fără luciu (C. 15, C. 24) şi unele fragmente care amintesc *terra sigillata* (C. 7, C. 70, C. 98, C. 11, C. 22) şi mănuşi de amforă duble, care ne duc la sec. III—II în. e. n. De asemenea, monete histriene autonome (tipul cu capul lui Dionysos şi vulturul cu delfinul (C. 8, C. 90, C. 98) indică cel mult jumătatea sec. III în. e.n. Pe de altă parte, în „patul" zidului, sub apă (C. 74, 70, 75) găsim blocuri de piatră tare şi de marmoră cu feţele şlefuite şi cu linii de înrămare, frumos adâncite, amintind epoca hellenistică de mijloc. Şi în cingătorile zidului, mai sus însă, la 1,20 m peste talpă (C. 15, 16,

19), încălecând linia lor de despărţire, bucăţi de câte un metru de arhitrave greceşti. La cea mai mare înălţime, (C. 23), un trunchiu de coloană dorică, care pare însă a fi căzut sau adus aci mai târziu, fără să facă parte însă din construcţia propriu-zisă, aşa cum se întâmplă la punctele amintite mai sus. Am notat unele amănunte care ne-ar putea vorbi despre eventuala datare a zidului, fără să putem ajunge totuşi la o concluzie precisă asupra începuturilor şi desvoltării vieţii lui.

Mult mai clar ne apar însă unele elemente materiale atunci când căutăm data sfârşitului vieţii acestui monument. Pentru aceasta va fi nevoie să analizăm, cu deosebită atenţie, partea de Sud a zidului. Până aici am vorbit de primii 50 m, în care zidul ne-a apărut pe o linie perfect dreaptă, cu un mare turn, la extremitatea nordică, şi cu unul mic (C. 44, C. 48). Despre turnul cel mare, dela Nord, nu putem vorbi dacă el făcea funcţiunea unui bastion de poartă, de colţ sau chiar de centru. Am făcut mai multe sondagii până la adâncimea maximă şi pe distanţe medii de 15 m la N şi la E de extremitatea acestui turn, fără a putea găsi vreo urmă de continuare a zidului. Rămâne să se încerce într'o campanie viitoare, prin săpături mai ample, poziţia zidului de N: se termină el aici (în ce formă), continuă spre Nord, ori face un cot spre NNE? Despre turnul cel mic din C. 44 şi 48, deasemenea nu se poate vorbi încă. E posibil ca şi acesta să marcheze o lature a porţii, fie principală, fie de ordin secundar. Fapt este că aci zidul face impresia să se fi terminat. Continuând însă, cu insistenţă şi cu multă atenţie, săpături din cele mai dificile, în apă, am reuşit să constatăm că el continuă (C. 47, 48, 51). De astă dată însă zidul face o sensibilă deviere din linia lui dreaptă, părăsind direcţia S pentru a pleca spre SE. Linia perfectă, cu o lungime de peste 25 m, cu o foarte mică întrerupere, deşi nu ne-a dat decât o înălţime maximă, de 1,10 m, arată însă exact aceeaşi tehnică ca şi la prima porţiune a zidului. Emplectonul ca şi regăsirea către Est a aceluiaş „pat" din blocuri dispuse la fel (C. 58, 59, 12, 63, 66, 70, 74, 75), toate acestea ne-au confirmat că zidul continua cu această direcţie, oarecum deviată dela cea iniţială. Este drept că în C. 51, 55 şi parte din 59, lipseşte patul. Faptul nu surprinde pentru că este neîndoios acum că zidul vechi a fost demontat, după distrugere, în unele părţi până la temelii, iar în altele, aşa cum poate fi cazul aci, au fost scoase şi blocurile din talpă, pentru a li se da altă întrebuinţare. Tot în felul acesta trebue să se fi petrecut lucrurile şi dela C. 74, 75 mai departe, căci pe distanţa de aproape 11 m zidul e cu totul dispărut. Insă nisipul curat şi algele aflate aci sub apă, fără amestec de moloz sau fragmente ceramice, arată că aşa cum trebuia să fi fost la început, sub blocurile care au fost ridicate mai târziu din talpă, nu se găsea nimic decât apă şi nisip curat. In C. 83 pare-se că urmele zidului reapar şi corespund liniei întrerupte în C. 71, colţul de SV.

Către sfârşitul campaniei am marcat aci un nou lot de 20 de careuri şi am pornit săpătura către S. Pentru prima oară am întâlnit obstacole mai serioase. De unde în săpăturile anterioare nu am avut probleme de stratigrafie, de aci încolo ele ni s'au impus şi a trebuit să încetinim lucrul. După cum arătasem în raportul din anul trecut, linia zidului cade exact în adâncitura valului III şi a celui din faţa lui ves-

tică. După distrugerea vechiului zid, blocurile fuseseră ridicate şi întrebuinţate la construirea unui nou zid, pe o altă linie a incintei. Molozul din dărâmarea oraşului şi zidurilor a servit la umpluturi şi noi nivelări. Mult mai târziu, în sec. VI e.n., atunci când s'au construit valurile, au fost făcute adâncituri şi s'au taluzat maluri care au necesitat noi mutări de pământ şi de moloz. Din aceste cauze, peste zid şi pe marginea lui, nu s'a putut observa nici o stratificaţie clară. Sub humusul vegetal, crescut după părăsirea Histriei în sec. VII e.n., apar sporadic urme din sec. I—III e.n. Dovada continuelor răvăşeli am avut-o în aflarea monetelor greco-romane, până la Caracalla, sub ridicăturile valurilor. Chiar în pământul valurilor, monete dela Geta (C. 97), Caracalla (C. 61), Iulia Mamaea (C. 85), Sept. Severus (C. 93) apoi Licinius (C. 97 şi 94), Constantin (C. 57) la 1—1,50 m sub humus. In humusul vegetal apar însă numai monete târzii (Mauriciu Tiberius, C. 3 şi C. 15), iar ca ultimă atestare a unei uşoare prelungiri în timp a vieţii histriene, un aureus dela Focas (în C. 7).

Săpătura din ultimele 20 de careuri nu a putut fi dusă până la maximă adâncime decât doar în două puncte din C. 90, 94 şi C. 98, 99. Ceva mai la Nord (C. 86—87 şi 90—91) începuse să apară un complex de construcţii cu blocuri regulate de acelaşi tip cu cele din vechiul zid, iar în C. 90—91, aproape 2 m dintr'un apeduct sau jghiab de apă cu acelaşi fel de construcţie, în var şi *opus signinum,* ca şi apeductul dela Fântânele. Deasupra lui au apărut resturi neclare de construcţii cu mortar de pământ precum şi multe fragmente ceramice şi câteva vase întregi de epocă târzie (pastă roşie şi neagră-cenuşie, cu toartele pornind din buza resfrântă, caneluri dese de jur împrejur, începând de sub toartă şi de sub buză) chiar vase pântecoase de tipul obişnuit secolului V-VII e.n. De asemenea, fragmente de sticlă, cuie de fier şi de bronz. Se remarcă o lipsă totală de ceramică bună şi nici o urmă de statuete de pământ, comune sclavagismului roman timpuriu. Totul este distrus, dar pare a se găsi la locul lui, neadus din altă parte şi aparţinând ultimului nivel de viaţă dela începutul sec. VII e.n. La numai 1 m adâncime, chiar în mijlocul adânciturii valului III, restul bogat al unui paviment de tip necunoscut încă la noi, format din cărămizi bine arse, lungi de 7—8 cm şi groase de 2—3 cm, aşezate pe cant în chip de mozaic, fără legătură de mortar. Laturile de Nord şi Sud ale pavimentului se sprijină pe câte o linie de zid din blocuri de piatră orientate EV. La 10 cm sub paviment şi mai jos, moloz şi bulgări masivi de mortar, amestecat cu pietre şi cioburi. La 30 cm sub acest strat de moloz, apare un alt nivel, în care se mai păstrează alt pavaj de cărămizi puse pe lat, legate şi tencuite cu var curat. In unele părţi, sub acest pavaj, se află un strat de 30 cm în *opus signinum;* sub el, la 1,10 m, puţin moloz cu var şi o massă de cărămizi şi cioburi e tipul sec. II—III e.n. bine bătute. Aceste substrucţii rudimentare ale pavajului cu cărămidă pe cant şi ale pavajului cu cărămidă şi var, se sprijină amândouă pe urmele vechiului zid pe care îl găsim astfel în continuare. Avem aşa dar aici diferite nivele de viaţă: 1. — urmele vechiului zid de incintă; 2. — nivelul apeductului din sec. II—III e.n.; 3. — urmele pavimentului cu cărămidă prinsă şi acoperită cu tencuială de var; 4. — pavimentul de cărămidă pe

cant nelegată, la 30 cm peste celălalt; 5. — nivelul ultim al sec. V—VII, cu ceramică şi urme de locuinţă, la un metru peste al doilea paviment.

Nu s'au extins lucrările pentru ultimele patru straturi, însă acolo unde a fost posibil, am adâncit săpătura pentru a atinge obiectivul nostru principal, baza zidului vechi. Trei linii de blocuri la nivelul zidului vechi şi în linia lui ne indică continuarea sigură a construcţiei spre Sud. La extremitatea de Est a ultimelor două linii de blocuri (C. 93 şi 97) şi chiar peste primele plăci ale tălpii, adică numai la 20 cm peste nivelul apei, au apărut urme de foc, fără să avem până acum indicaţia dacă este vorba de un cuptor. Totul părea să arate arderea în aer liber a unei mari cantităţi de lemn subţire. Stratul de cărbune are o grosime medie de 35 cm şi se întinde pe circa 5 m², atât cât s'a putut săpa pe lângă cele două capete de zid. El se întinde însă pe sub al doilea rând de blocuri, la E şi S, sub platformele suprapuse de cărămidă şi intră chiar în malul de Est al săpăturii (C. 97). O bună parte din lemn nu e complet sau aproape deloc carbonizat.

Supusă unui amănuţit examen, massa aceasta de lemn, trecut prin foc, s'a dovedit a fi compusă exclusiv din corzi, lăstare, butuci şi rădăcini de viţă de vie. Faptul e surprinzător pentrucă nu este vorba de cuptor şi nici de material întrebuinţat pentru un scop practic de ardere, fierbere sau încălzire. In partea de Nord a acestui sector (C. 87) şi chiar în locul indicat cu arsuna (C. 98), s'au găsit două monete autonome ale oraşului Histria, cu Apollon stând pe Omphalos şi cu numele magistratului . Ρ Ι Σ Τ... Aceste monete, cu numele prescurtat Α Ρ Ι Σ Τ Α (Nr. 478—479 în lucrarea lui Pick) sunt datate pentru jumătatea sec. I în.e.n. şi atribuite lui Aristagoras. Şi în C. 90, sub resturile apeductului din sec. II—III e.n, am găsit o monetă autonomă (sec. I., în.e.n.) cu chipul Demetrei şi vulturul cu delfinul, având numele lui. Ρ Ι Σ Τ... In felul acesta lucrul capătă o deosebită importanţă şi nu poate fi lipsită de temei presupunerea că Geţii lui Buerebista, în epoca lui Aristagoras, ocupând şi distrugând Histria ca şi Olbia sau celelalte colonii ale Pontului stâng, au distrus totodată şi viile vechiului oraş grecesc, vii despre care ştim sigur că erau destul de multe la Histria. Fie că Aristagoras a reconstruit zidul Histriei, după cum ştim din inscripţia dela Caraharman, înainte sau după ce el fusese distrus de Geţi, fapt este că prezenţa monetelor cu numele şi magistratura lui Aristagoras la baza zidului vechi, împreună cu restul viilor arse, în massă, probabil în cadrul unei ceremonii chiar pe ruinele zidului, ne permite să încercăm datarea dărâmării la mijlocul secolului I în.e.n. şi să deschidem astfel perspective noi viitoarele cercetări.

4. **Secţiunile dintre Zidul din Valul al III-le şi Zidul Z** (fig. 12 a, 12 b, 12 c şi 13).

Săpăturile din campania anului 1951, în secţiunile intitulate S_1, S_2, S_3, S_4 şi S_5, s'au făcut în vederea cunoaşterii terenului şi a nivelelor de viaţă situate între valul III (la care se oprise campania 1950) şi până la zidul exterior (Z), situat la circa 360 m la V de cetate, descoperit în campaniile anterioare şi cercetat amănunţit anul acesta. S_1 nu a mai fost cercetată şi a fost lăsată pentru campania anului viitor. S_2, tăiată

chiar pe malul unei depresiuni naturale, la fundul căreia se găsesc depuneri aluvionare, n'a dat nici un rezultat pozitiv.

S_3 prezintă în general următoarea stratificare a terenului:

a) Strat de humus vegetal de grosime variabilă (30—35 cm) în funcţie de nivelul inegal al solului în care a fost executată secţiunea. In partea sa superioară, cuprinde pe alocuri, ceramică de origină şi epocă variată. Se remarcă, totuşi o anumită abundenţă de ceramică roşie, comună, de tip hellenistic şi poate roman, şi cu rare excepţii, o absenţă

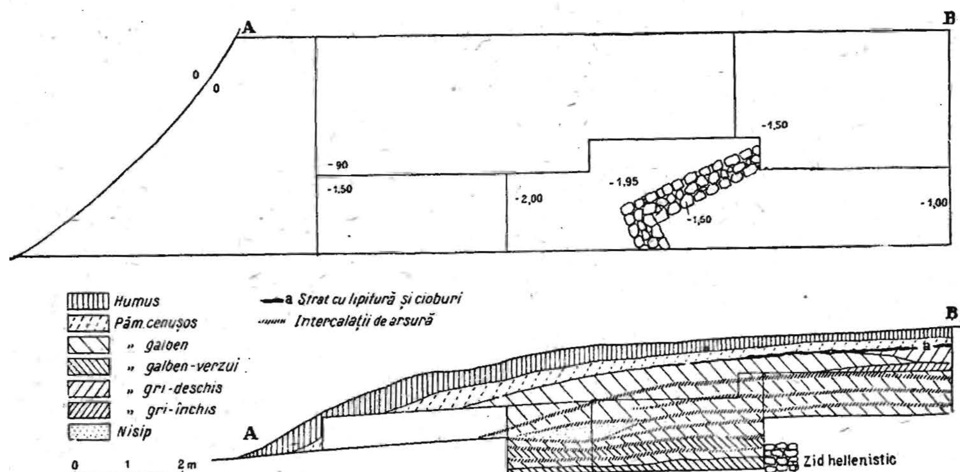

Fig. 12 a. — Histria 1951. Planul şi profilul secţiunii 3.

a ceramicei romane târzii (caracterizată prin striuri), atât de frecventă în interiorul cetăţii propriu-zise. Cum se va vedea imediat, lucru este cu atât mai firesc în straturile inferioare.

b) Strat de argilă de grosime inegală (80—90 cm), cu resturi ceramice pe alocuri, de asemenea fără elemente categorice de datare.

Limita superioară a argilei este pe alocuri marcată de prezenţa unui strat subţire de resturi ceramice (fragmente de cărămidă şi vase).

In faza actuală a cercetărilor nu putem preciza dacă este vorba de urme, fie ele şi modeste, ale unor aşezări omeneşti care au precedat depunerea naturală a humusului vegetal sau dacă — ceeace e cu mult mai probabil, — este vorba de resturi împrăştiate, cu oarecare uniformitate, ce se găseau la suprafaţa solului în momentul constituirii stratului de humus vegetal.

c) Strat adânc de pământ galben, vârstat cu numeroase urme de cărbune şi de arsură, provenind din încercarea de consolidare a terenului prin arderea unor straturi succesive de crengi. Această tehnică, necesară în acest sector în parte inundabil, se întâlneşte şi în alte zone de acelaşi fel, din jurul cetăţii.

La baza sa se află, orientat NV-SE, un fragment de zid dispus în formă de unghiu drept în secţiunea noastră, cu dimensiunile 0,50 m lă-

ţime, 0,60 m înălţime. El constitue cea mai sigură şi totodată cea mai veche dovadă a locuirii acestui sector în antichitate.

Acest strat este datat cu certitudine, prin prezenţa a numeroase fragmente de ceramică greacă de tip hellenistic, atât ceramică comună de pastă roşie, provenind din vase destinate comerţului, cât şi fragmente

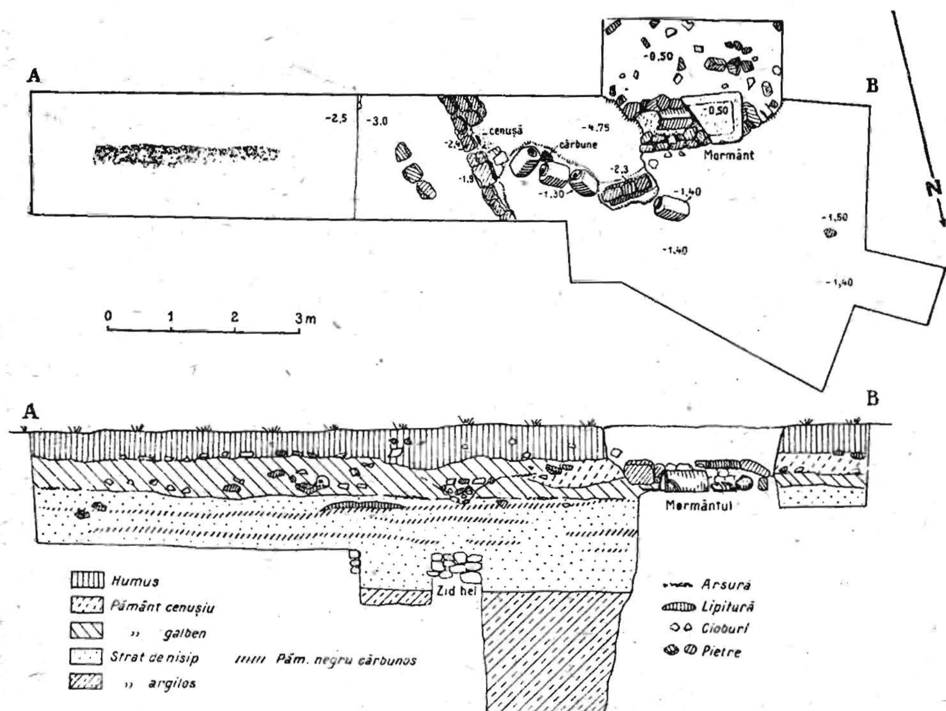

Fig. 12 b. — Histria 1951. Planul şi profilul secţiunii 4.

ceramice de vase de mici dimensiuni, decorate cu un firnis negru-plumburiu sau roşcat, de calitate evident inferioară şi provenind, probabil, dintr'un atelier histrian. Câteva din aceste fragmente prezintă decorul caracteristic epocii hellenistice şi anume: oinohoe cu striuri verticale, fragmente de farfurii şi de cupe cu decorul în relief (alt gen decât tipul delian), de pastă roşie, bine arsă sau cu firnis negru, sau împodobite cu un decor floral pictat, farfurii plate de calitate mediocră, vopsite în negru mat, farfurii adânci de culoare roşu deschis, fragmente de cupe, din pastă bună, vopsite cu o culoare roşie, cu un lac de aceeaşi culoare, bine executat.

Deosebit de aceste fragmente, provenind dintr'un atelier local sau chiar străin, este locul să semnalăm prezenţa unor fragmente de ceramică indigenă, de tip La Tène, lucrate cu roata sau cu mâna, de forma

unor farfurii plate sau adânci, vase a căror tehnică amintește urnele funerare din a doua epocă a fierului, împodobite cu proeminențe și brâu alveolar, ca și prezența unor cești împodobite cu proeminențe și a unor vase de pastă glăbuie roșiatică, imperfect arsă, împodobite cu toarte răsucite și lipite de buza vasului. Unele din aceste fragmente, lucrate cu

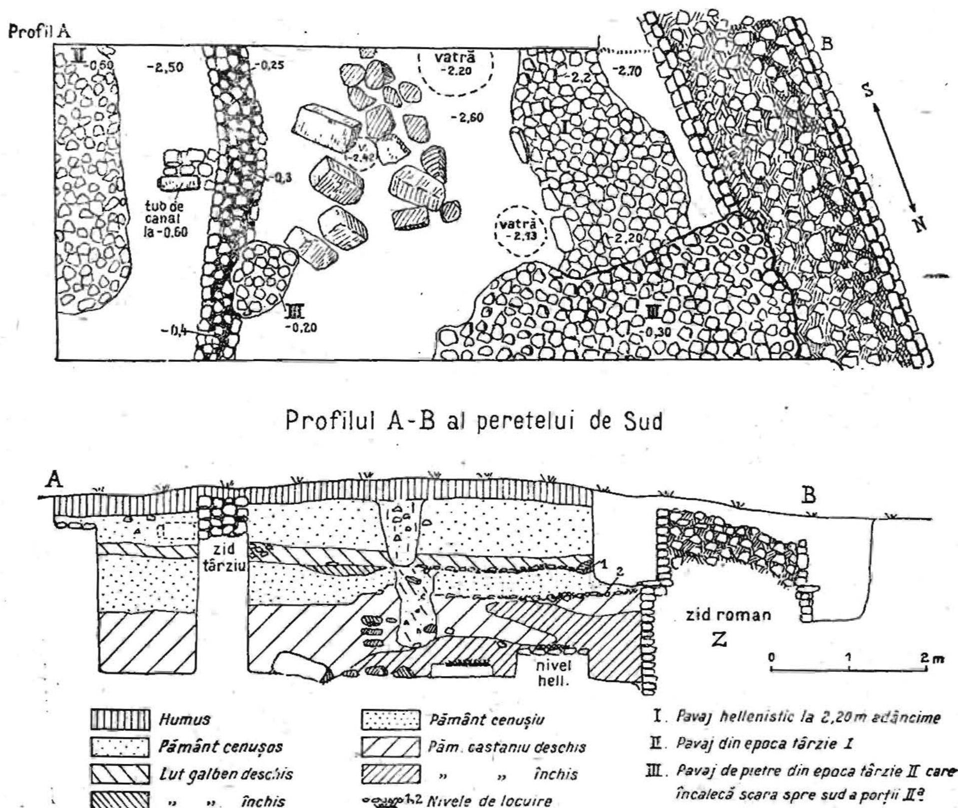

Fig. 12 c. — Histria 1951. Planul și profilul secțiunii 5.

roata, sunt, în mod evident, rezultatul unei influențe a atelierelor grecești locale, influențe sensibile atât asupra tehnicei, cât și asupra decorului. La adâncimea de 2,20 m, mai jos de zidul care aparține acestui nivel hellenistic, sub pânza de apă care a izvorît din infiltrații, se constată prezența unui bloc de piatră, despre care nu putem preciza dacă poate dovedi un nivel net anterior, sau o fază succesivă a nivelului hellenistic. Cert este însă că sistemul de consolidare a terenului continuă și până la această adâncime.

Fără a întâlni complexe arheologice de mai mari proporții, secțiunea S_3 ne impune însă o concluzie deosebit de interesantă pentru desvoltarea istorică a așezării sclavagiste dela Histria și anume că, în cursul epocii hellenistice, la o dată pe care nu o putem preciza — dar care

pare a nu fi posterioară sec. II în. e. n. — acest sector a fost consolidat în întregime în vederea construirii unor locuinţe din care nu ni s'au păstrat decât fragmentele de zid orientat NE-SV (construit din blocuri mici, nefasonate, de şist verde local şi legate cu pământ) precum şi urme de chirpic ars, făcând parte din pereţii interiori ai unei locuinţe.

S_4, efectuată la o distanţă de 15 m la V de secţiunea S_3, în cadrul cercetării pentru cunoaşterea terenului şi a nivelelor de viaţă situate între valul III şi zidul exterior (Z), prezintă următoarea stratificare a terenului:

Fig. 13. — Mormânt din epoca romană târzie, descoperit în secţiunea 4.

a) Strat de humus vegetal de o grosime ce variază între 0,20 şi 0,35 m, în funcţie de nivelul inegal al solului. Cuprinde ceramică romană târzie (care, dealtfel, este răspândită pe întregul teritoriu al cetăţii propriu zise şi pe cel extramural) şi ceramică grecească, care nu poate fi, încă, precizată cronologic; putem însă afirma că aparţine epocii anterioare cotropirii romane; ea este hellenistică, provenind din ateliere locale şi, în cantitate mică, de import.

b) Strat de lut galben, care ţine, în medie, dela adâncimea de 0,51 m la 1,17 m, marcată la limita sa superioară de un mic strat de cărămizi şi arsură, iar jos de nivelul tuburilor de piatră. Este înregistrat pe aproape întreaga suprafaţă a secţiunii. In cuprinsul acestui strat, au apărut trei tuburi de piatră. Poziţia acestora, cu extremităţile lor respectiv convex-concave, denotând joncţiunea lor succesivă, ne-ar putea determina să le considerăm ca un fragment *in situ* a conductei de apă ce alimenta oraşul, sau ca o arteră de canalizare. Casetele secţionate în direcţiunea SE—NV, efectuate spre a găsi şi confirma direcţia conductei, n'au dat rezultatele scontate; în schimb, la limita de Est a secţiunii, pe linia peretelui de Sud, un zid de piatră, cu o lespede mare dea-

supra, a determinat săparea şi degajarea unui mormânt la un nivel (sub primul strat de humus vegetal actual) care ne îndrituește să-l considerăm ca aparţinând unei epoci târzii.

c) Strat argilos, care merge alternând cu straturi cenuşii, până la adâncimea de 2,60 m. La adâncimea de 1,79 m, un fragment de zid, cu orientarea NV—SE, surprins în secţiunea noastră în formă de unghiu drept, lat de 0,50 m şi înalt de 0,45 m; iar la adâncimea de 2,22 m apariţia unui al zid, la 0,46 m E de zidul susmenţionat, de aceeaşi factură (pietre neregulate, umplute cu pământ, de aspect sărăcăcios), ne documentează cu preciziune locuirea acestui sector în epoca hellenistică.

Acest strat argilos se continuă, cu alternări succesive de benzi negricioase şi pământ galben. Rostul acestor temelii, de o adâncime respectabilă, constituie o problemă importantă, care îşi aşteaptă soluţionarea în campaniile ulterioare. Putem dar afirma că acest sector a fost locuit intens în epoca hellenistică, poate şi în epoca cotropirii romane; dar, dacă pietrele mari, găsite aici, nu sunt pietre de întrebuinţat la construcţii, ci tuburi *in situ,* documentând conducta de apă sau ţeava de canalizare, ajungem la concluzia că acest sector n'a mai fost locuit la sfârşitul epocii hellenistice şi începutul celei romane; mormântul şi fragmente dintr'un schelet, găsit sub nivelul tuburilor, desigur răvăşit la construirea canalului, ne determină să bănuim prezenţa unui cimitir din epoca târzie. Intr'una din viitoarele campanii, socotim utile sondagii pentru verificarea acestei supoziţii.

Datorită caracterului limitat al acestor două secţiuni (S_3 şi S_4), efectuate în cadrul unor sondagii de proporţii modeste, nu s'au putut documenta locuinţe din epoca posterioară celei hellenistice.

Socotim lărgirea cadrului unor astfel de sondagii ca un obiectiv de importanţă deosebită pentru o cunoaştere mai temeinică şi mai amănunţită a terenului şi a nivelelor de viaţă în acest sector al teritoriului histrian extra-mural.

Privită din punctul de vedere al aşezării sclavagiste dela Histria, această extensiune a locuinţelor într'o zonă inundabilă dovedeşte o intensificare a formelor de viaţă histriene şi trebue, desigur, pusă în legătură cu întregul complex arheologic din această zonă — complex cercetat până în prezent atât în S_3 şi S_4, cât mai ales în Z_2 (casa, fântâna şi strada din epoca hellenistică) şi $X\alpha$ (casa construită în aceeaşi epocă) descoperite în campaniile 1949 şi 1950.

Pe de altă parte, este semnificativă, în aceeaşi ordine de idei, lipsa unui nivel de viaţă aparţinând epocii târzii a sclavagismului roman. La această dată pare a nu se mai fi locuit în această zonă.

Fazele de creştere şi descreştere, nivelele de viaţă, surprinse în aceste secţiuni, confirmă pe deplin evoluţia social-economică a aşezării sclavagiste dela Histria.

S_5. Simultan cu desgroparea zidului Z, săpăturile executate în vara anului 1951 au cercetat porţiuni din terenurile situate în sectorul Z, vecine cu acel zid pentru a cunoaşte straturile lor de cultură, suprapunerea lor şi felul de viaţă care a existat în spatele acestui zid.

In acest scop, la 13 m Nord de punctul Z_2, a fost deschisă secţiunea Nr. 5, lungă de 6,25 m, lată de 4 m şi orientată dela NV spre SE.

Ea a fost condusă spre V, până la peretele interior al zidului Z, care a format latura ei apuseană; latura ei din spre Nord o alcătueşte, pe o porţiune, chiar marginea scării din spre Sud a porţii K, cuprinsă în zidul Z.

Săpătura efectuată în 1951 a scos la iveală următoarele:

1. Un nivel de cultură hellenistică, reprezentat printr'un pavaj din pietre brute, verzi, aşezate pe un *podium* de pământ, situat la 2,20 m, sub nivelul solului actual, la 0,80—0,85 m sub soclul zidului Z şi la 0,20—0,70 m lângă peretele său interior. In apropiere de acest pavaj, au fost descoperite şi câteva pietre mari, care au făcut parte din temelia unei construcţii ulterior dispărute şi care s'au găsit răsturnate şi împrăştiate la o adâncime de 2,50 m sub nivelul solului actual, la 1,20 m mai jos decât soclul zidului Z şi la 0,40 m mai jos decât acest pavaj hellenistic. Aceste pietre de temelie aparţin desigur aceleiaşi perioade de cultură hellenistică, căreia probabil că trebue să-i atribuim şi trei locuri cu suprafeţe mici de pământ ars, unde s'au găsit urme de cenuşă şi cărbune, la adâncimi de 2,20 m, 2,13 m şi 2,42 m. La aceste adâncimi s'au descoperit fragmente ceramice, în majoritate hellenistice, cu firnis plumburiu din care unele ornamentate şi osebit, câteva rare cioburi de ceramică attică târzie (sfârşitul secolului IV în.e.n.) cu firnis negru de bună calitate. Astfel, perioada hellenistică se pare că a cuprins mai multe nivele, situate la adâncimi diferite, dar reprezentate prin ceramică foarte puţin deosebită.

2. La Est de soclul peretelui interior al zidului Z, se observă, pe peretele de Sud al secţiunii Nr. 5, două linii alcătuite din rămăşiţe arheologice antice; una din ele începe dela acel soclu şi continuă pe o distanţă de 2—2,50 m spre Est la o adâncime de 0,15 m sub soclu, în linie coborîtoare, iar a doua începe dela 0,20 m peste soclu şi continuă pe o distanţă de 2,50—2,90 m spre Est. Este probabil că aceste linii, cu rămăşiţe antice, reprezintă nivele aparţinând aceluiaşi strat de cultură, contemporan cu zidul Z. In acest strat, s'au găsit fragmente ceramice hellenistice ceva mai rare, cu firnis plumburiu, dar mai ales numeroase cioburi din pastă roşiatică, caracterizând vremea orânduirii sclavagiste romane, şi câteva fragmente mai rare de ceramică, aparţinând epocii romano-bizantine, care par să fi alunecat din straturile suprapuse.

Din zidul Z a fost desgropat în secţiunea V-a, la peretele său interior, temelia până la 1,30 m sub soclu şi paramentul interior al zidului propriu zis, care are aci o înălţime de 0,50—0,60 m peste soclu.

3. Un alt nivel de cultură datează din epoca de desafectare a zidului Z. Acest nivel este reprezentat printr'un complex de pietre verzi amestecate cu câteva cenuşii, de dimensiuni mijlocii, care încalecă colţul din spre N-V al secţiunii Nr. 5 şi se întindea deasupra scării, spre Sud, făcând parte din poarta K a zidului Z. Acest nivel datează din perioada când zidul era desafectat, deci din epoca romano-bizantină. Este probabil că aceste pietre să provină din dărâmăturile unor construcţiuni antice, care au fost ridicate în acea perioadă peste ruinele zidului Z părăsit.

O linie de pietre verzi, orientată dela N la S, aşezate în partea de Est a secţiunii Nr. 5, în apropiere una de alta, pe pământ, cam la acelaşi nivel ca şi complexul de pietre sus arătat, reprezintă rămăşiţele unui zid, care datează probabil tot din perioada de desafectare a zidului Z.

La Est de acest zid, un tub de canal, (apeduct) din piatră, cu gura rotundă, aşezat orizontal şi situat la 0,15—0,30 m sub nivelul acelui zid şi la 0,60 m sub nivelul solului actual, cum şi un alt complex de pietre brute verzi, aşezate pe pământ pe o mai mică suprafaţă, la o adâncime de 0,60 m sub nivelul solului actual, aparţin aceleiaşi perioade de părăsire a zidului Z. Toate aceste complexe de pietre, cu obiectele aferente, sunt situate la 2—3 nivele, foarte apropiate şi datează din aceeaşi epocă romano-bizantină.

Materialele arheologice rezultate în urma săpăturilor din vara 1951, în secţiunea nr. 5, la adâncimile începând dela 1,60—2,50 m cuprind în special fragmente ceramice hellenistice cu firnis plumburiu, mai rareori negru-măsliniu; uneori acestea sunt ornamentate cu frunze, ederă, etc., alte ori cu caneluri în relief, iar câteva cioburi provin din ceramica attică târzie, cu firnis negru (sfârşitul sec. IV în. e. n.).

Dela aceleaşi adâncimi, şi alături de aceste fragmente ceramice, au ieşit la iveală un număr de buze şi cioburi de vase lucrate cu mâna din o pastă neagră inferioară, din care una este prevăzută cu o ureche. Toată această ceramică este probabil opera populaţiei băştinaşe din Dobrogea. Ea apare şi în stratul suprapus, corespunzând cu nivelul soclului zidului Z, unde se găsesc amestecate cu ceramică din pastă roşiatică, caracteristică pentru vremea orânduirii sclavagiste romane.

Osebit s'au mai găsit câteva fragmente ceramice, lucrate cu roata, dintr'o pastă cenuşie sau neagră, inferioară, a cărei provenienţă nu poate fi stabilită cu certitudine.

5. **Sectorul Central al cetăţii** (fig. 14, 15, 16, 17, 18 şi 19).

a) Potrivit planului de lucru pe 1951 — de a se lărgi câteva puncte din secţiunea executată anul trecut peste cetate, dela Est la Vest — s'a început săpătura, în acest scop, în zona S II al planului secţiunii, situată cam la mijlocul lungimii acestuia. Incă de anul trecut apăruse în acest loc, în secţiune, o bucată de pavaj format din lespezi mari de piatră.

In cursul săpăturii, s'a constatat că deasupra pavajului sunt două straturi de dărâmături, primul gros de 0,60 m, iar al doilea, care corespunde pavajului, gros de 0,50 m. Potrivit cronologiei propuse la sectorul economic, stratul de jos al pavajului s'ar data în sec. VI, până spre ultimele lui decenii, iar cel de deasupra, ultimul, în ultimele decenii ale sec. VI şi poate primul sau primele din sec. VII. In aceste straturi însă, străbătându-le de sus în jos, s'au putut prinde urmele a două bordee, unul pe pavaj, spre latura lui de Sud şi cam la $^1/_3$ din lungimea acestei laturi, măsurată dela latura de Est, iar altul mai la Sud, în afara pavajului, şi mai spre Vest. Aceasta dovedeşte că după părăsirea cetăţii — poate pe la începutul sec. VII — a mai rămas încă populaţie, pe locul cetăţii, desigur din cea nevoiaşă, trăind în bordee.

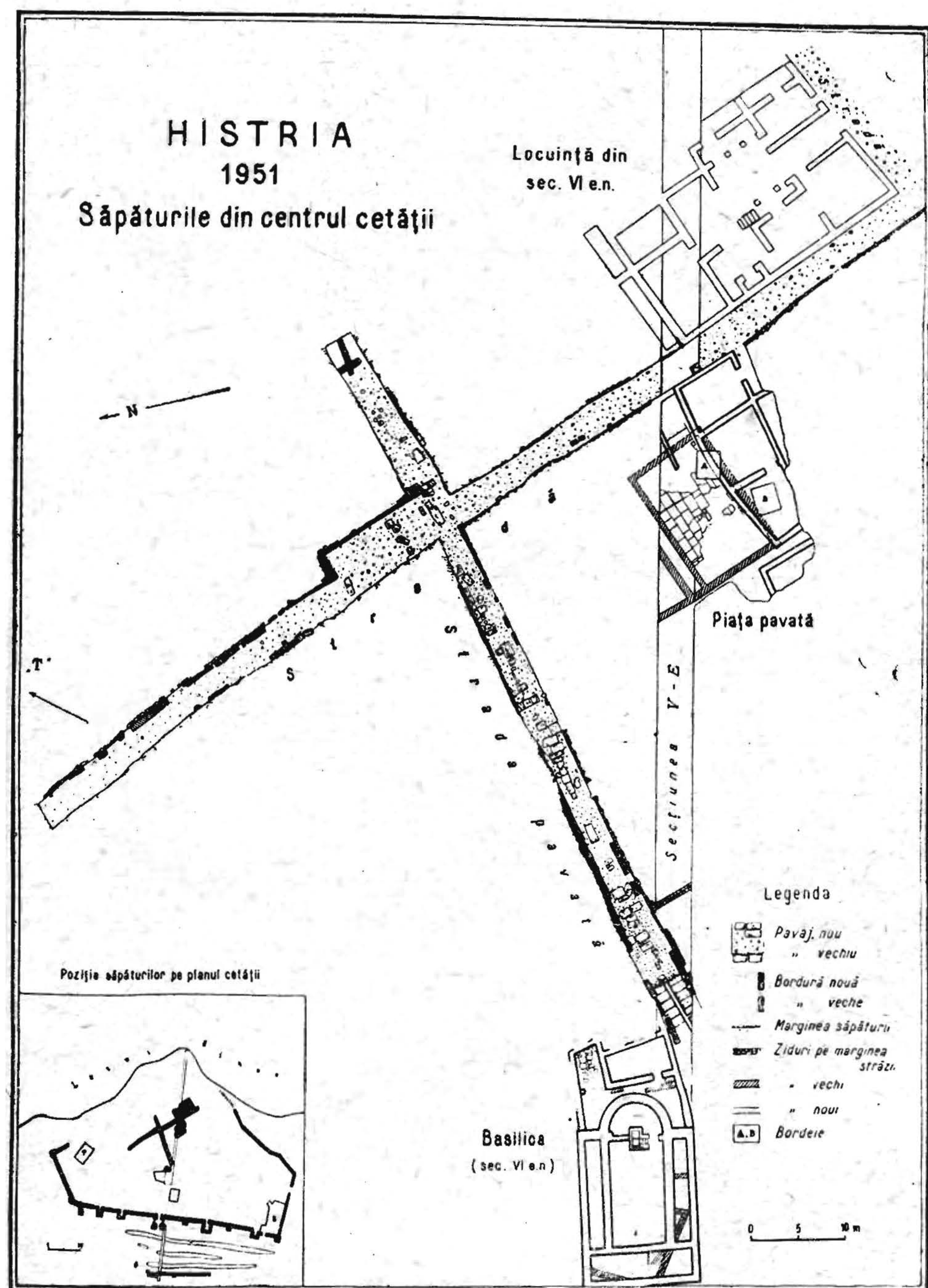

Fig. 14. — Săpăturile din centrul cetăţii.

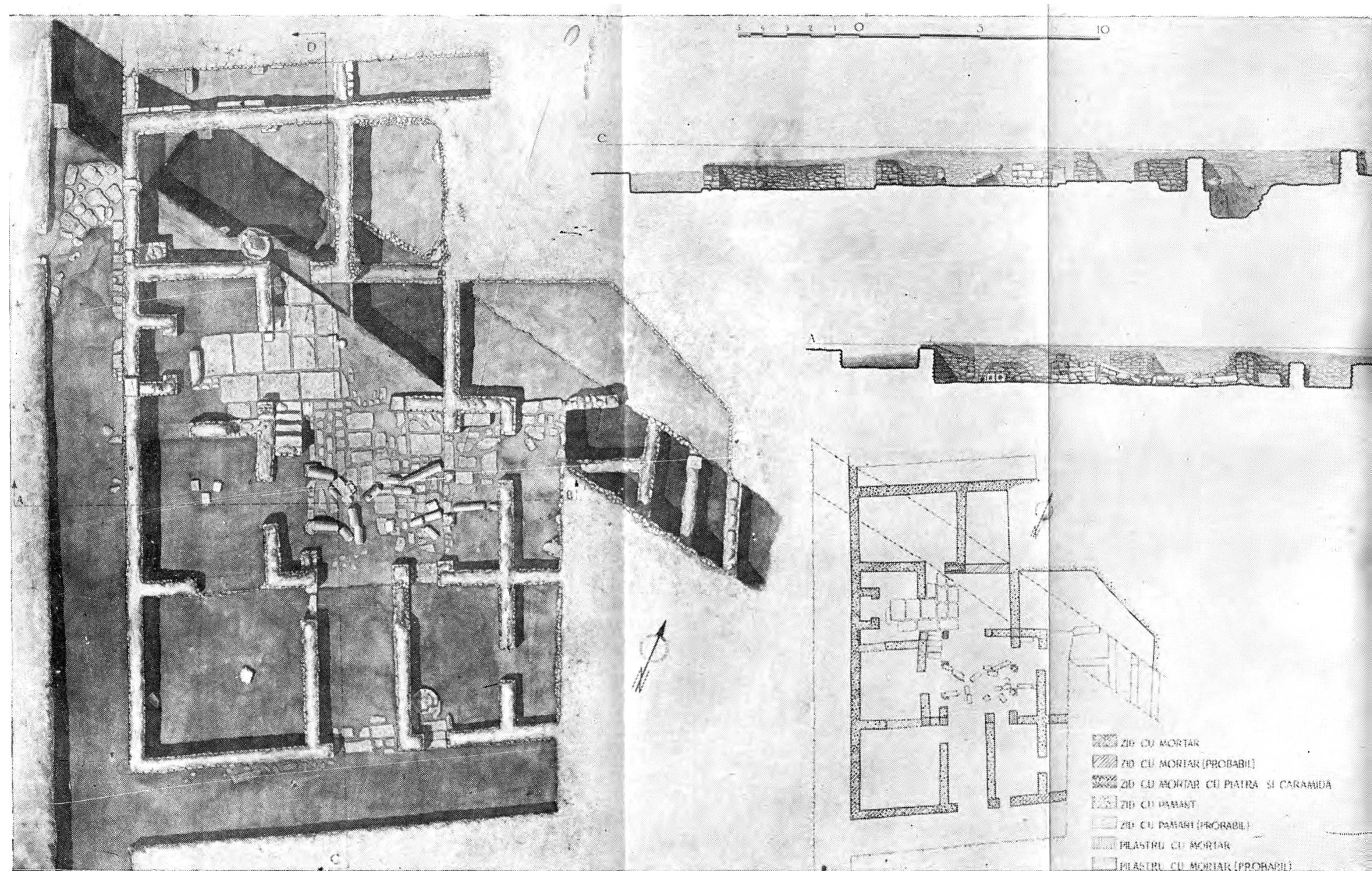

Fig. 16. — Locuinţă pavată — urmele scării care ducea la etaj şi coloanele care limitau curtea interioară, dărâmate şi lăsate pe locul lor.

Ridicându-se dărâmăturile de pe tot pavajul, s'a constatat că el are forma dreptunghiulară cu laturile de 14 $\times$ 8 m. Pe trei laturi, E, N, V, se păstrează o temelie din piatră brută peste care erau aşezate, în rând regulat, blocuri ecarisate, formând o bordură pe care, probabil, că erau aşezate la distanţe egale, coloanele unui portic. Pe latura din spre Vest, şi cam la mijlocul ei, se păstrează patru blocuri din acestea *in situ*. Ele se ridică deasupra pavajului cu cca 0,15 m. Continuându-se săpătura dincolo de ele, spre Vest, s'a găsit, la înălţimea lor, un alt pa-

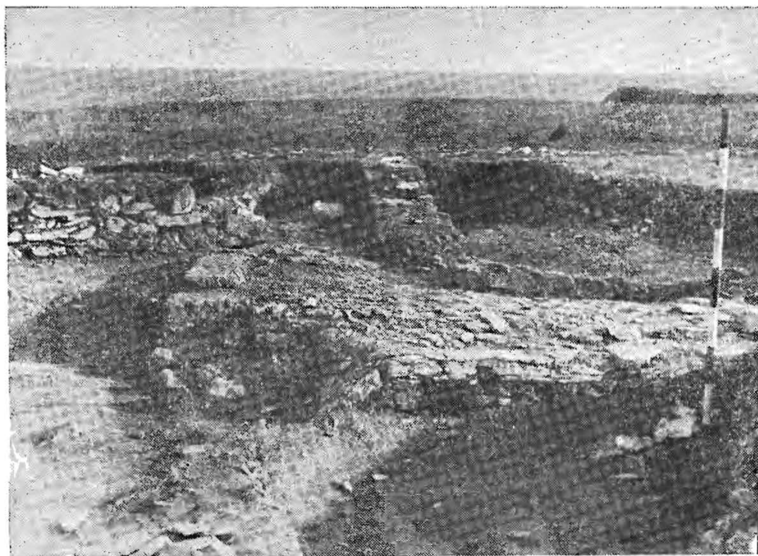

Fig. 15. — Piaţa pavată din sectorul central al cetăţii.

vaj care înaintează spre Vest cca 2 m, fiind limitat spre Sud de un zid cu mortar, care la 1 m de bordură face colţ cu un altul, îndreptat spre Sud. Spaţiul dintre acesta din urmă şi bordură, un fel de coridor, e de asemenea pavat cu lespezi. In partea de Nord a acestui pavaj, exista probabil un zid asemănător, însă azi nu se mai păstrează nimic din el, fiind poate distrus cu ocazia refacerii din ultima vreme. Putem totuşi presupune, pe baza acestor elemente, că pavajul descoperit era un fel de piaţă cu portic, în faţa unui edificiu mai important, care se întinde spre Vest şi care urmează să fie degajat de dărâmături în campaniile viitoare.

Latura de Sud a pavajului n'a putut fi stabilită decât la colţul pe care-l face cu latura de Vest, marcat printr'un bloc din bordură. Incolo, ea a fost distrusă prin aşezarea temeliilor unui zid cu pământ care aparţine unei construcţii ulterioare din care s'a degajat un şir de 3 camere de diferite mărimi, până în strada care o limitează la Est. Construcţia pare să se întindă dealungul străzii spre Sud şi Nord.

b) *Punctul D (Domus)* (fig. 16 şi 17). Spre NE de complexul constructiv descris mai sus, adiacent străzii care îl limitează în această

parte, nu s'a găsit nici o urmă de construcţie în stratul 1, dealtfel destul de subţire (cca 30—40 cm, împreună cu stratul vegetal), ci numai dărâmături de piatră, olane, ţigle, mai puţină cărămidă şi câteva cioburi de vase romane târzii.

In schimb în stratul 2, s'a descoperit un edificiu cu caracter privat, de mari proporţii, cu cel puţin un etaj, dirijat N-S, cu o uşoară deplasare S-E. Edificiul are, pe singura latură degajată complet, care pare a fi şi cea mai mare — anume latura de Vest — o lungime de 26,85 m.

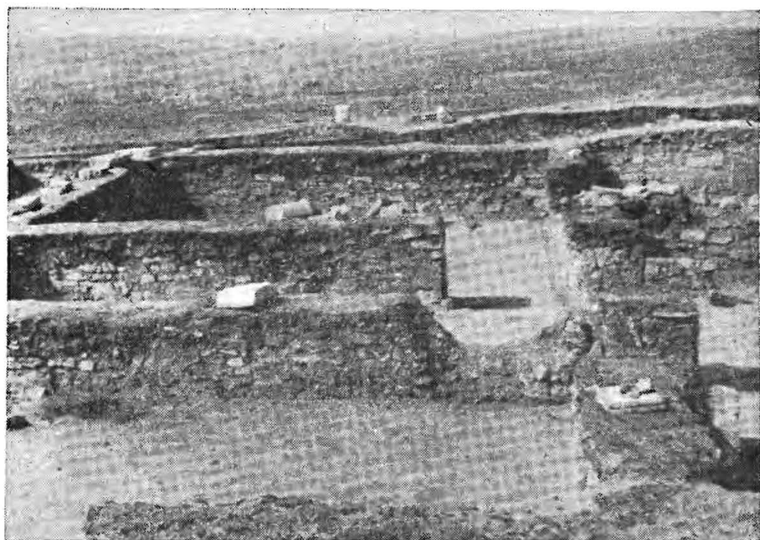

Fig. 17. — Locuinţa din epoca romano-bizantină.

In ceea ce priveşte celelalte laturi, nu se poate afirma, deocamdată, nimic precis, săpăturile fiind aci în continuare. Totuşi, după stadiul de până acum al lucrărilor, care sunt mult mai avansate pe latura de Sud — cca 17 m — adiacentă unei alte străzi, perpendiculară pe prima, se poate deduce, cu multă probabilitate, că lungimei menţionate mai sus, i-ar corespunde o lăţime de cel puţin 20 m.

Zidurile exterioare — atât cât au fost degajate — se deosebesc prin caracterul lor monumental şi printr'o tehnică constructivă destul de îngrijită : grosimea lor e de 0,70 m, iar compoziţia constă din pietre de diferite mărimi dintre care unele prelucrate, legate între ele cu mortar. Aceeaşi compoziţie şi grosime o au, dealtfel, în general, şi zidurile interioare, deşi acestea sunt, în marea lor majoritate, legate cu pământ.

Planul edificiului se desemnează, de pe acum, destul de clar : după un vestibul, în care se pătrunde din strada din spre Sud, se dă direct într'o curte interioară cu coloane, împrejurul căreia sunt grupate celelalte încăperi, cele mai multe de proporţii remarcabile. Intr'adevăr, însuşi vestibulul, în care accesul este asigurat de o intrare largă de 2,50 m, are o lungime de nu mai puţin de 6,60 m, faţă de o lăţime de 2,85 m.

Vestibulul se termină, în partea din spre curtea interioară, cu doi pilaştri, dintre care unul — cel de Est — este lipit de peretele respectiv al vestibulului, pe când cel dela Vest este despărţit de peretele corespunzător printr'o intrare, largă de 1,50 m, prin care se pătrunde într'o mare încăpere, aproape pătrată (6,70×6,20 m), adiacentă străzilor de S şi de V, dar necomunicând direct cu niciuna din ele. Din contra, în camera dela E de vestibul, de dimensiuni mai mici (6,35×3,50 m), adiacentă străzii de S, se poate pătrunde direct din această stradă, printr'o intrare secundară, de 0,80 m lărgime. In schimb, legătura ei cu vestibulul se poate face numai prin curtea interioară, către care duce o intrare largă de 1,20 m, cuprinsă între doi pilaştri, dintre care cel de Vest e acelaşi cu cel amintit la peretele de Est al vestibulului. Menţionăm numai în treacăt că, din camera dela E de vestibul, se dă, printr'o altă intrare, aşezată cam la mijlocul peretelui ei de Est, într'o altă cameră, paralelă cu strada de S, dar a cărei degajare deabia a început.

Despre inventarul propriu zis, descoperit în aceste prime trei încăperi, ca, de altfel, despre inventarul tuturor încăperilor, vom vorbi mai departe. Aci ne vom mulţumi să semnalăm numai descoperirile arhitectonice, de natură a lămuri caracterul edificiului. Din acest punct de vedere, socotim demn de amintit că, în toate cele trei încăperi de care am vorbit până acum, evident în proporţii diferite, de altfel ca şi în strada din faţa lor, s'au găsit multe fragmente arhitectonice, de natură şi stiluri diferite: o arhitravă ionică, baze şi fuse de coloane, capiteluri (corintice) de coloane şi de pilaştri, între acestea din urmă unele cu crucea bizantină dar, mai ales, numeroase fragmente de cornişe. Toate acestea, precum şi alte elemente constructive de argilă, găsite în aceste încăperi, socotim că sunt o dovadă suficientă a caracterului monumental al edificiului, mai ales în această parte, cu siguranţă fosta faţadă şi intrarea principală a lui.

Aşa cum am arătat mai sus, din vestibul şi din camera dela E de acesta, se dă în curtea interioară, de dimensiuni, de asemenea, remarcabile (6,25 E şi V × 5,25 N şi S). Delimitată la S de cei trei pilaştri, de care am vorbit, cărora le corespund la N, alţi trei pilaştri asemănători, ea este încadrată, la E şi la V de către un şir de coloane — câte două de fiecare şir — ale căror baze au fost găsite *in situ,* iar fusele şi capitelurile dărâmate alături. Ne grăbim să menţionăm că nici dimensiunile, nici stilul acestor elemente arhitectonice nu sunt aceleaşi. De pildă, capitelurile — unele sunt dorice, altele însă sunt ionice. Este de asemenea, mai mult ca probabil că cel puţin într'o parte a laturilor de Est şi Vest, această curte interioară era mărginită de portice, de lărgime diferită (la V 0,85 m; la E, 1,75 m), adosate pereţilor camerelor adiacente. De menţionat că peretele de Vest al porticului corespunzător se termină la N şi S cu câte un pilastru, alţii decât cei şase menţionaţi mai înainte. Din unul din aceste portice, şi anume din cel din colţul de NV, se asigură accesul la etaj (cel puţin unul), pe care l'a avut cu siguranţă edificiul, aşa cum se poate constata după treptele de piatră — singurele rămase — ale unei străzi, lată de cca 1 m.

Din curtea interioară, poate mai precis din porticul respectiv, spre stânga (V), se dă într'o încăpere de 5,60 m E şi V × 5 şi 4,75 m S şi N,

printr'o intrare largă de 1,75 m. De remarcat că toate zidurile interioare ale acestei încăperi, cu excepţie — se înţelege — a celui de V, care este, totodată, al întregului edificiu, sunt legate cu pământ şi se află, în acelaşi timp, într'o stare destul de proastă de conservare, ceeace şi explică asimetria exprimată prin dimensiunile semnalate mai sus.

Acestei încăperi îi corespunde, la Est de curte, o altă încăpere, despre care nu putem spune, deocamdată, decât că avea acces în curte printr'o intrare largă tot de 1,75 m.

In partea de N a curţii interioare, s'a descoperit o mare încăpere, a cărei intrare, în această parte, e greu de determinat, din cauza proastei stări de conservare a elementelor despărţitoare. Lungă tot de 4,60 m şi lată de 7,05 m, această încăpere se distinge, faţă de celelalte, nu numai prin structura mai îngrijită a pereţilor, mai ales a celui de N, în întregime legat cu mortar, iar, într'o parte a lui, compus din pietre alternând cu cărămizi, dar şi prin pavajul său, construit din plăci masive de piatră, din care s'au păstrat o bună parte. Aceiaşi înfăţişare deosebită — mai puţin pavajul — prezintă şi camera adiacentă din spre V, în care se pătrunde printr'o largă intrare de 2,90 m. Lungă de 5,85 m şi lată de 4,80 m, ea are, de asemenea, peretele din spre N legat cu mortar, după cum tot din pietre cu mortar sunt construiţi şi pereţii unei nişe (2,10 m×0,90 m), adosată peretelui de V al încăperii şi al edificiului, şi anume aproape la mijlocul peretelui.

Ce a fost în partea de E a camerei pardosite cu lespezi, e greu de spus, în stadiul actual al săpăturilor. Se poate totuşi afirma, încă de pe acum, că încăperea din această parte era iniţial legată de camera cu lespezi printr'o intrare, aşezată în colţul de SE al acesteia şi apoi astupată, aşa cum se poate vedea clar în peretele despărţitor.

In sfârşit, printr'o intrare, largă de 1,60 m, aşezată în colţul de NV al camerei cu lespezi, se intra în ultima cameră degajată complet în această campanie şi care este, în acelaşi timp, şi cea mai mare dintre toate (8,25 m —N şi S × 5,35 m V şi 5,75 m —E). Aşa cum am avut ocazia să semnalăm deja, în cursul sumarei descrieri de mai sus, compoziţia zidurilor păstrate nu este în totul aceeaşi. Intr'adevăr, deşi toate zidurile — exterioare sau interioare — sunt construite din pietre, de mărimi şi forme diferite, mai mult sau mai puţin prelucrate, ele se deosebesc unele de altele prin materialul de legătură, în sensul că unele sunt legate cu mortar, în timp ce altele sunt legate cu pământ. Din prima categorie fac parte, în primul rând, toate zidurile exterioare — se înţelege degajate până acum — apoi câteva ziduri interioare, semnalate mai sus, în sfârşit cei opt pilaştri dela N şi S de curtea interioară. Din a doua categorie fac parte restul pereţilor interiori. Semnificaţia acestei deosebiri de tehnică constructivă ne scapă, deoarece ea poate prea bine să fie rezultatul unui plan deliberat în legătură cu ansamblul construcţiei, dar se poate tot aşa de bine să se datoreze unor faze deosebite prin care a trecut edificiul, în sensul că, la construcţia actualei clădiri, au putut fi folosite ziduri sau resturi de ziduri dintr'o clădire anterioară. Socotim însă că această clădire mai veche nu are nicio legătură cu o altă clădire şi mai veche, ale cărei urme de ziduri, nu întotdeauna pe linia zidurilor actuale, au putut fi surprinse în câteva locuri şi cel mai

clar în colţul de SV al camerei dela Est de vestibul. Este însă mai mult ca sigur că, dacă construcţia zidurilor e diferită, tencuiala lor, din care s'au găsit numeroase urme, era aceeaşi, şi anume din var cu nisip, cu singura rezervă că cel puţin unele camere, cum ar fi, de pildă, aceea cu nişă, aveau tencuiala vopsită cu minium. Se înţelege că, deşi în această privinţă se impune toată rezerva, piatra, cu sau fără mortar, nu a fost singurul material întrebuinţat la construirea acestei monumentale clădiri. Am amintit deja elementele arhitectonice — de piatră sau marmoră — întrebuinţate cu siguranţă la faţada edificiului, ca să nu mai vorbim de acelea din curtea interioară. La acestea se adăugau, fără îndoială, mai ales în partea superioară, cărămidă şi chiar chirpic, din care

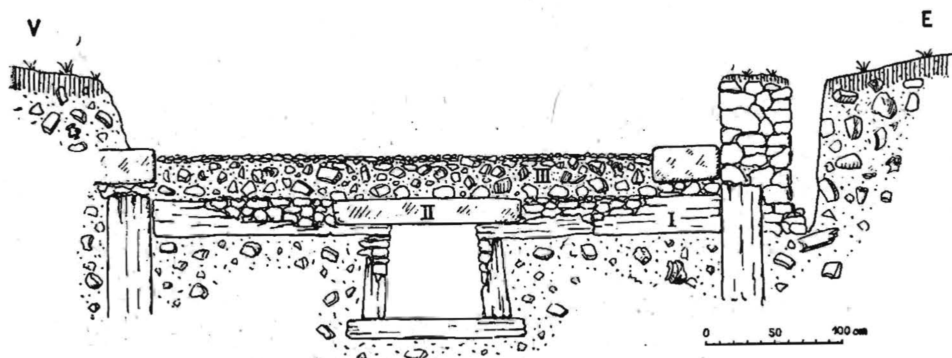

Fig. 18. — Histria 1951. Secţiunea străzii E—V cu pavaj şi canalizare.

s'au găsit exemplare numeroase şi de forme diferite, apoi lemn, prezent în arsura răspândită în aproape întreg edificiul, în sfârşit, ţiglă şi olane.

In ceeace priveşte inventarul variat, găsit în săpături în cantităţi apreciabile, dacă nu ne ajută întotdeauna să determinăm destinaţia precisă a fiecărei încăperi a edificiului, el nu lasă nicio îndoială asupra caracterului privat al ansamblului edificiului. Nu mai vorbim de prezenţa fundurilor a două mari chiupuri — unul în încăperea din colţul de NV al edificiului, altul în încăperea din colţul (până acum) de SE; dar totul, dela numeroasele fragmente de vase şi alte obiecte casnice, de lut sau de sticlă, până la fragmentele de râşniţă şi acelea de os sau bronz, pledează fără putinţă de contestare, pentru caracterul amintit al clădirii. Cui a putut aparţine o astfel de clădire monumentală, de tradiţie indiscutabil hellenistică, amintind, în primul rând clădirile asemănătoare dela Delos şi Priene (v. Istoria arhitecturii, Moscova, 1949, tom. II, planşele: 120 — Priene, 144 şi 145 Delos), de asemenea nu este greu de presupus. Proprietarul ei nu a putut fi decât unul din marii proprietari histrieni, cu întinse domenii în teritoriul rural al Histriei, care şi-a ales, pentru locuinţa sa orăşenească, acest punct, în care sunt indicaţii clare că au mai existat şi alte locuinţe asemănătoare.

In ceeace priveşte vremea căreia îi aparţine edificiul nu poate exista — socotim — nici o îndoială. Intr'adevăr, dacă inventarul amintit ne poate trimite la o perioadă de timp mai vag determinabilă — şi anume sec. V—VI e.n., din cele şapte monete găsite în săpături, toate — cu excepţia uneia autonomă, cu siguranţă infiltrată — provenind dela Justin I (518—527), Justinian (527—565) şi Justin II şi Sofia (565—578), ne fixează precis în sec. VI e.n. Aceasta nu poate avea nimic surprin-

Fig. 19. — Stradă din epoca romană cu direcţia E—V.

zător, cunoscută fiind activitatea constructivă foarte intensă în această vreme, cu începere dela domnia lui Anastasius (491—518). Credem deci că nu suntem departe de adevăr, dacă aşezăm data clădirii sau poate a refacerii edificiului nostru în această epocă. Cât priveşte sfârşitul ei, care a fost cu siguranţă violent, aşa cum arată massele compacte de arsură, găsite aproape în întreg edificiul, dar mai ales, în curtea interioară, el poate fi pus în legătură, în primul rând, cu pustiirile provocate, în preajma anului 580 e.n., de numeroasele incursiuni, ale popoarelor în migraţie şi, mai ales, ale Avarilor în Dobrogea.

c) *Străzi* (fig. 18 şi 19). In scopul de a se cunoaşte în linii mari topografia oraşului, s'au cercetat în sectorul de Est al cetăţii, două străzi care se întretaie, una cu direcţia E-V, iar cealaltă cu direcţia S-N. Ambele apăruseră în secţiunea executată anul trecut. Prima apăruse în secţiune chiar în spatele bazilicei creştine din faţa porţii. Se începe săpătura din acest punct şi se degajează pe o distanţă de 63 m spre Est. In acest punct strada este barată de pragul unei porţi mari aparţinând unei clădiri întinse, din ultima vreme a cetăţii. E probabil însă că în epoca anterioară strada continua spre Est până la incintă.

După elementele constatate, se poate afirma că strada a trecut prin trei faze. In prima fază era largă de 4,20 m, pavată cu lespezi mari din aceeaşi piatră, cu *crepide,* de o parte şi de alta, şi cu un canal de scurgere pe la mijloc, construit tot din acelaşi fel de lespezi. In a doua fază suferă o reparaţie: lespezile deteriorate sunt înlocuite cu altele din material variat, în special, pe deasupra canalului care şi el e reparat cu zid de piatră măruntă, iar altele sunt completate cu piatră măruntă şi pământ. In a treia fază nivelul străzii se ridică cu cca 50 cm, care reprezintă stratul de dărâmături lăsat pe loc după alegerea materialului bun de construcţie, canalul nu mai funcţionează, iar lărgimea străzii se reduce cu câte 50 cm de o parte şi de alta prin aşezarea câte unui rând de blocuri, de formă şi natură variată, în chip de trotuar, pe marginile străzii.

In timp, s'ar putea plasa tot în sec. VI — începutul sec. VII, cu o rezervă asupra primei faze care ar putea fi mai veche.

A doua stradă, cu direcţia N-S, o taie pe cea dintâi în punctul unde ea este barată de pragul clădirii din ultima epocă. In faţa acestei clădiri ea e mai largă cu cca 2 m faţă de 3,20 m, lăngime pe care o găsim mai departe. Forma deci o piaţă în faţa acestei clădiri, ceeace ar marca importanţa acesteia. Dar nici această stradă nu merge până la marginile cetăţii. La Nord se opreşte la cca 40 cm dela templu, fiind barată de ziduri din ultima fază, iar la Sud de asemenea e barată de acelaşi fel de ziduri la cca 20 m dela incintă.

După cele două straturi de dărâmături strada trece prin două faze. In nici una însă din cele două faze nu are nici canal, nici pavaj. Numai în dreptul clădirii cu prag, unde se lărgeşte, formând un fel de piaţă, s'au găsit câteva lespezi de pavaj aparţinând fazei prime. In faza ultimă, pe partea dreaptă mergând în spre Nord — poate şi pe stânga, însă nu s'a împins săpătura până la margine ca să nu rămână zidurile descoperite şi deci expuse distrugerii — prezintă un fel de trotuar, format, ca şi la prima stradă, din blocuri luate din dărâmături. In orice caz, dată fiind lipsa pavajului şi a canalizării putem admite că aceasta era o stradă secundară.

6. **Sectorul zidului Z** (fig. 20 şi 21).

In campania arheologică din 1951, săpătura acestui zid (Z) situat la cca 360 m Vest de cetate a fost începută şi condusă dela S la N, adică de lângă actualul drum ducând la satul Istria şi până la ţărmul nordic al lacului Sinoe. Prin aceste lucrări, zidul Z a putut fi desgropat în întregime pe ambele sale laturi, exterioară şi interioară. El are o lungime totală de 350 m, afară de bastioane, o grosime medie de 1,80—1,90 m, o înălţime care variază dela 0—1,40 m pentru zidul propriu zis şi pentru fundaţie, de 2,10 m.

Săpăturile din 1951 au scos la iveală:

a) 8 bastioane interioare, indicate cu literele dela A—M, având laturi proeminente pe peretele exterior al zidului;

b) A doua poartă, numită poarta K, care pare a fi secundară, e si-

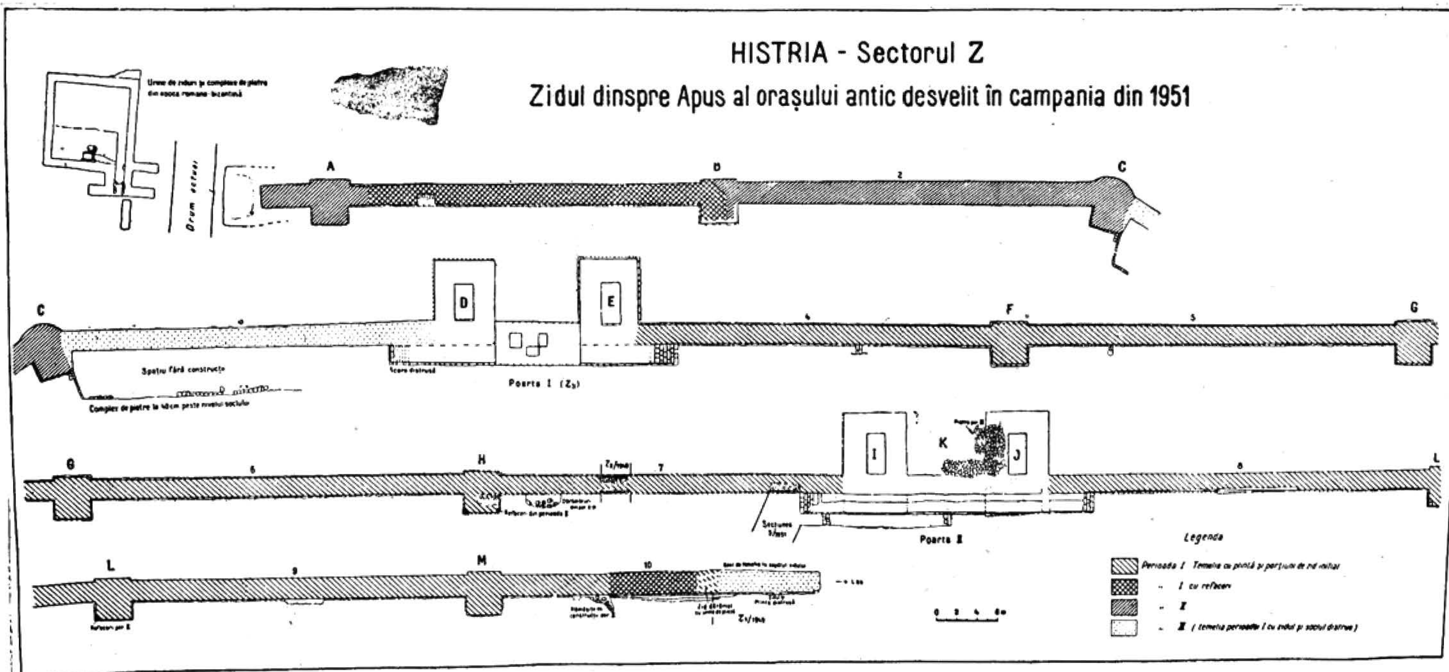

Fig. 20. — Planul și profilele zidului interior epocii romane.

tuată la 18 m Nord de punctul Z_2 (vezi raportul anerior) şi cuprinde un ansamblu de elemente constructive;

c) La poarta situată la punctul Z_3, (vezi raportul anterior) care a fost poarta principală de intrare a acestui zid, a fost desvelită construcţia interioară cu elementele sale alcătuitoare, având temelii cu înălţimi deosebite şi care aparţin — cum arătăm mai departe — la cel puţin două perioade diferite.

Incepând dela capătul de Nord, care se pierde în nisipul lacului Sinoe, zidul Z este orientat dela NE la SV, dela punctul ZZ_1 la bastionul L. Aci zidul face un unghiu ascuţit, orientându-se dela Nord la Sud până la bastionul C. La acesta, zidul, după ce face un alt unghiu de cca 50°, coteşte spre SE şi mai departe se pierde brusc într'un teren aluvionar la

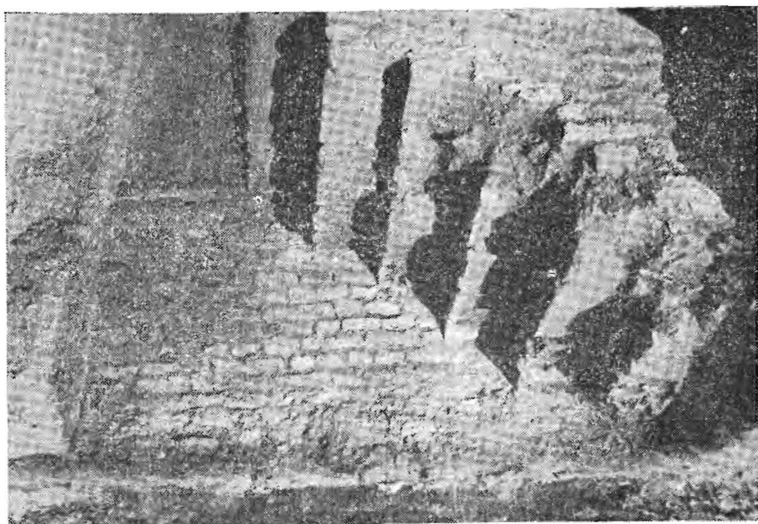

Fig. 21. — Zidul din sectorul Z. Scara de piatră situată în partea de Nord a porţii

cca 4 m Nord şi înainte de drumul actual ducând la satul Istria. Poate că avem de a face cu distrugerea acestei porţiuni din zid încă din antichitate.

La Sud de acest drum, deşi s'au făcut sondagii în vara anului 1951 pe o porţiune situată în linie directă cu zidul Z, acesta n'a mai fost găsit. Extremitatea spre Sud a acestui zid se afla desigur în această parte aproape de ţărmul antic al mării, cum ne-o învederează şi apariţia terenurilor aluvionare, fără să putem preciza deocamdată în care punct. Cercetările viitoare vor stabili dacă în acest loc sau în apropiere a existat sau nu vreo cotitură făcută de zid, ducând în altă direcţie, eventual mai spre SE.

Zidul Z a fost un sistem de apărare al oraşului Histria din spre Apus; deaceea a fost construit dela ţărmul de N până în apropierea ţărmului de S al Histriei antice. Acest zid a fost ridicat într'un sector

care în epoca hellenistică, deci mult înaintea ridicării zidului, fusese locuit. Zidul a fost sacrificat apoi la o dată când raza de extensiune a Histriei a trebuit să fie redusă şi a trebuit să fie apărată prin acest sistem defensiv.

Construcţia zidului Z se compune din patru părţi:

1) Partea inferioară, formând o fundaţie (temelie), înaltă de 2,10 m, care a fost construită din blocuri mijlocii, neregulate, de piatră verde, aşezate în straturi orizontale, legate cu mortar; peste această fundaţie a fost ridicat zidul propriu zis. Fundaţia a avut o grosime care variază între 2,20—2,40 m şi care se apropie de 2,50 m la punctul Z_1, iar la cele două porţi atinge 3,80—4,10 m.

2) Partea superioară, formând zidul propriu zis, e alcătuită dintr'un *emplecton* de blocuri din piatră neregulată, de dimensiuni mici şi mijlocii, de diverse soiuri ca: şisturi verzi, piatră calcaroasă albă, bolovani şi sfărâmături, legate prin mortar. Acesta era căptuşit la cei doi pereţi, exterior şi interior, cu un placaj din blocuri mici de piatră, unite prin mortar. Acest placaj prezenta, pe diverse porţiuni ale zidului Z, deosebiri importante în ceeace priveşte componenţa, orânduirea şi legarea sa; studiul acestui placaj a stabilit că zidul Z — astfel cum ni s'a păstrat — aparţine la cel puţin două perioade deosebite. Partea superioară a zidului are o grosime medie care variază dela 1,80—1,90 m, dar care, pe parcursul construcţiunii celor două porţi, se măreşte la 3,80—4,10 m.

Un soclu format prin faptul că fundaţia este mai lată (2,20—2,40 m) decât zidul propriu zis (1,80—1,90 m). Soclul alcătueşte nivelul de viaţă şi de circulaţie al zidului Z în antichitate. Aci, soclul, care aparţine părţii de sus a temeliei, depăşeşte zidul propriu zis pe o lăţime variabilă după starea lui de conservare dela 0,10—0,20 m pe fiecare latură exterioară şi interioară. In medie deci cu 0,15 m. Starea de conservare a acestui soclu variază după porţiuni şi pe unele distanţe el a fost distrus în total atât la peretele interior cât şi la peretele exterior al zidului Z.

Poarta principală dela Z_3 se compune din elemente constructive, care aparţin la două perioade:

a) Spre Nord şi spre Sud, poarta are câte o scară din piatră, dintre care aceea dinspre Sud, aproape complet distrusă, a lăsat vestigii din două trepte, iar aceea dinspre Nord, mai bine conservată, care străjuia platforma de trecere a porţii, lată de 9 m. Prin poarta dela Z_3 trecea o stradă antică, al cărei pavaj s'a găsit alcătuit din pietre brute verzi, aşezate pe un *podium* de pământ şi orientat dela Vest la Est.

Toate aceste elemente constructive aparţin perioadei I-a a zidului Z, în care lăţimea temeliei şi construcţiunii porţii propriuzise dela Z_3, era de 1,80—1,90 m şi corespundea deci cu lăţimea medie a acestui zid.

b) Intr'o perioadă ulterioară, pe care o numim perioada II-a şi care trebue fixată la o dată când porţiuni din zidul Z şi din cele două porţi suferiseră importante deteriorări, poarta principală dela Z_3 a fost modificată. Schimbându-se destinaţia iniţială a bastioanelor interioare, acestea au fost încadrate în construcţia porţii dela Z_3, a cărei lăţime a fost atunci dublată dela 1,80—1,90 m la 3,80—4,10 m. Totodată s'au construit, pentru a înlocui bastioanele interioare, două bastioane exterioare de-

numite D şi E (numite anterior A şi B în raportul privind săpăturile din 1949).

Materialele, foarte amestecate, din care au fost clădite bastioanele D şi E, arată că aceste bastioane datează dintr'o perioadă mai recentă şi posterioară zidului iniţial. Această concluzie este confirmată şi prin prezenţa soclului la peretele exterior al porţii dela Z_3, corespunzând cu peretele spre Est al camerelor interioare din acele două bastioane: acest fapt se explică numai prin adăugirea ulterioară a acestor încăperi la peretele exterior al porţii existente la punctul Z_3.

In mijlocul platformei de trecere a porţii principale dela Z_3 s'au găsit două postamente de formă quasi-ovală, al căror nivel corespunde cu nivelul acum conservat la strada antică. Aceste baze au slujit pentru stâlpi de susţinere a părţii de sus din poartă; este probabil că ele au fost folosite succesiv şi că reprezintă modificări aduse în cele două perioade în sistemul de trecere al porţii principale. Modificările, aduse în perioada a doua la poarta principală dela punctul Z_3, au fost făcute simultan cu modificările şi refacerile aduse în aceeaşi perioadă anumitor porţiuni ale zidului Z şi descrise mai departe.

Poarta secundară, numită poarta K, situată la 18 m Nord de Z_2, cuprinde următoarele construcţiuni: două scări de piatră, cu câte 3—4 trepte orientate spre Sud şi spre Nord; ele sunt continuate prin două bastioane interioare, care păzeau trecerea prin poarta propriuzisă; după acestea urmează platforma trecerii. In dreptul bastioanelor interioare au fost construite, probabil în perioada a II-a, două bastioane exterioare, numite bastioanele I şi J. Fiecare bastion e prevăzut cu câte o cameră interioară. Săpăturile efectuate în vara anului 1951 au desgropat conturul construcţiunilor porţii secundare K, însă din lipsă de timp nu s'a putut desveli interiorul acestor construcţiuni, ceeace rămâne o sarcină a cercetărilor viitoare. Deaceea se pot da mai puţine informaţiuni pentru poarta K decât pentru poarta dela Z_3.

Un alt rezultat important al săpăturilor din 1951 în acest sector este stabilirea pentru zidul Z a două perioade de viaţă în antichitate:

a) In prima perioadă, care începe dela însăşi construirea sa, zidul propriuzis a fost clădit din blocuri mijlocii de piatră dură şi cenuşie, fasonate cu dimensiuni variabile de 0,10—0,30 m lungime pe 0,08—0,10 m grosime aşezate uniform în straturi orizontale cu aparenţa de cărămidă şi legate prin mortar. Acest tip de construcţie, care este a zidului iniţial, s'a păstrat în condiţiuni destul de bune pe toată porţiunea peretelui interior şi bastioanelor interioare dela scara dinspre Nord a porţii principale dela Z_3 şi până la secţiunea Nr. 5 deschisă în vara anului 1951 la Nord de Z_2. Acest mod de construcţiune caracterizează zidul iniţial în prima lui perioadă de viaţă.

b) Perioadei a II-a a zidului Z îi aparţine porţiunea cuprinsă între trecerea dela poarta principală dela Z_3 şi până la bastionul S; apoi porţiunea începând dela 2 m Nord de bastionul A până la dispariţia zidului lângă drumul actual. Pe acest parcurs observaţiunile cele mai fructuoase au fost făcute tot cercetând peretele interior.

Dela scara din spre Sud a porţii principale şi până la latura din spre Est a bastionului C, soclul reapare pe laturile părţii interioare spre Est

şi Sud-Vest, iar zidul propriuzis este păstrat peste el cu 3—4 rânduri. De asemenea, bastionul A şi porţiunile vecine indică distrugerea zidului şi a acelui bastion iniţial şi o refacere a lor cu materiale amestecate.

Pe toate aceste porţiuni, zidul iniţial a fost distrus şi apoi refăcut cu materiale de diverse soiuri, amestecate, care au fost aşezate în straturi imperfect paralele, unite prin mortar. Această amestecătură şi orânduire neîngrijită învederează un mod de construcţie inferior, care caracterizează perioada a II-a.

Zidul Z iniţial a fost distrus la sfârşitul primei perioade, în urma unor împrejurări diverse, probabil a unor atacuri venite de pe ţărmul dobrogean contra oraşului Histria, şi apoi a fost refăcut în condiţii mai anevoioase care au creat o lucrare de calitate inferioară. Pe aceste porţiuni soclul a fost distrus şi nu a mai fost refăcut. Modul al doilea de construcţie implică deci o refacere a zidului Z pe anumite porţiuni în împrejurări grele şi în condiţii inferioare în perioada a II-a; el indică că aceasta a fost o perioadă plină de primejdii, în care locuitorii oraşului Histria au trebuit să facă în pripă reparaţii la zidul Z, şi au dus lipsa unor materiale uniform fasonate şi de acelaşi soi.

In spatele zidului Z şi în apropierea lui, au fost identificate diverse nivele şi locuri complexe, de pietre neregulat aşezate, urme de rămăşiţe antice, urme de cenuşă şi de cărbuni, de pământ, etc. Despre toate acestea, descoperite în spatele peretelui interior al acestui zid, nu putem da mai multe precizium până nu se fac alte cercetări.

Prin săpăturile efectuate în vara anului 1951 în sectorul Z, au fost descoperite dealungul tranşeelor şi în apropierea pereţilor interiori şi exteriori ai zidului Z, numeroase şi interesante obiecte antice. S'au găsit de asemenea rămăşiţe de schelete sau cranii omeneşti, îngropate la diverse adâncimi, care reprezintă sepulturi posterioare, făcute după părăsirea şi desafectarea zidului Z.

7. Movilele dela Histria.

In legătură cu săpăturile dela Histria, în luna Iunie 1951, s'au cercetat şi două movile din zecile de movile care sunt răsfirate în apropierea cetăţii. Prima movilă este situată la circa 600 m NV de zidul cetăţii şi e penultima dintr'un grup de patru movile, din care cea dintâi pare a fi fost cercetată, fără a avea asupra ei însă nici o informaţie. Movila pe care am săpat-o avea diametrul aproximativ de 28×26 m şi înălţimea de 1,90 m la centru. S'a săpat la mijlocul movilei o casetă pătrată, având laturile de 8 m.

După cum s'a observat chiar dela început, movila era construită în cea mai mare parte din dărâmături aduse din apropiere, dărâmături în care se găsesc numeroase fragmente ceramice hellenistice, între care câteva toarte de amfore cu stampile, bucăţi de ţigle, pietre şi câteva cioburi primitive, lucrate cu mâna, din categoria ciobur ilor indigene descoperite la Histria şi la Tariverdi. Acest lucru ne indică în mod cert că movila a fost construită într'o epocă mai nouă decât cea căreia îi aparţin aceste resturi. Aceasta rămâne de altfel singura indicaţie cronologică, deoarece, ca şi movila dela Tariverdi, şi această movilă a fost jefuită.

La 1,82 m faţă de centrul casetei apare conturul unei gropi, care are o formă aproape circulară. Dimensiunile ei sunt de 2,55 m EV şi 2,40 m NS. In colţul de SE al casetei — redusă la un pătrat cu laturile de 6 m — se găseşte o altă groapă în care s'au găsit cărbune, cioburi, etc., şi un inel de deget din bronz, ce pare a fi roman. Spre N groapa centrală este legată de o altă groapă, neregulată. Un indiciu că movila a fost jefuită e şi faptul că mai multe pietre mari, care au acoperit probabil groapa centrală, s'au găsit deplasate. Gropile secundare, sau cel puţin cea dela SE, au putut probabil servi ca locuri în care s'a incinerat cadavrul.

Fără a avea indicaţii mai precise asupra timpului în care a fost ridicată această movilă, credem totuşi că ea aparţine epocii cotropirii romane.

La circa 100 m la Sud de această movilă s'a mai făcut un sondagiu într'o movilă mai mică. Această movilă, care are un diametru aproximativ de 12 m şi o înălţime de cca 0,50 m, este situată între limbile de apă ale lacului, alături de alte movile de acelaşi fel. La 0,90 m s'au găsit, în apa infiltrată, resturile unui schelet, rău conservat şi deranjat. Din cauza apei nu s'a putut distinge conturul gropii.

II. SAPATURILE DE PE TERITORIUL RURAL AL CETAŢII (fig. 22).

8. **Aşezarea dela Tariverdi,** (com. Cogealac, raionul Istria-Baia, regiunea Constanţa).

O problemă foarte importantă, care s'a pus colectivului de săpături dela Histria, în anul 1951, a fost şi aceea de a căuta să descopere urmele populaţiei locale, care a trăit pe teritoriul rural al Histriei în acelaşi timp în care a existat şi cetatea. In acest scop, în cursul lunii Iunie, s'au făcut sondagii la *Tariverdi,* unde fusese descoperită cu un an mai înainte o mare aşezare antică.

Această aşezare situată pe malul stâng al pârâului *Iunandere* (apa Grecilor), la cca 400 m de marginea de NV a satului se întinde pe o suprafaţă destul de mare care, din cauza culturilor agricole, nu a putut fi delimitată mai precis. Pe o porţiune a aşezării s'a săpat o secţiune (A), care la început a avut dimensiunile de 10×1,50 m şi a fost lărgită după necesităţi, la 12×8 m. Deosebit de aceasta s'au făcut unele prelungiri ale secţiunii spre N şi NV, urmărindu-se anumite complexe arheologice. La 40 m de capătul NV al suprafeţei A s'a săpat un şanţ (B) de 10×2 m, orientat NE-SV. La 30 m SV de tranşeea A, s'a mai făcut un sondagiu, trasându-se un şanţ de 4×1 m (C). Din observaţiile făcute în suprafaţa A rezultă următoarele: aşezarea dela Tariverdi a fost mult timp şi intens locuită, după cum arată bogatele urme de locuire, îngrămădite în tranşeea A, pe o suprafaţă atât de redusă. Aceste urme constau, în afară de materialul ceramic, obişnuit în toate aşezările vechi, din oase de animale, resturi de pământ ars, şi din complexe de pietre neregulate din şist verde dobrogean, care apar la diferite niveluri. Primul nivel de pietre apare la o mică adâncime de 30—40 cm, al doilea între 40—80 cm, al treilea între 80—100 cm şi al patrulea între 100—140 cm.

Aceste pietre, de dimensiuni variind între 20—60×15—30 cm, sunt așezate direct pe pământ, nefiind legate între ele cu vreun fel de mortar. In unele locuri, aceste complexe dau impresia de a fi format un fel de pavaj — mai ales în stratul superior — iar în altele par a fi rămășițele

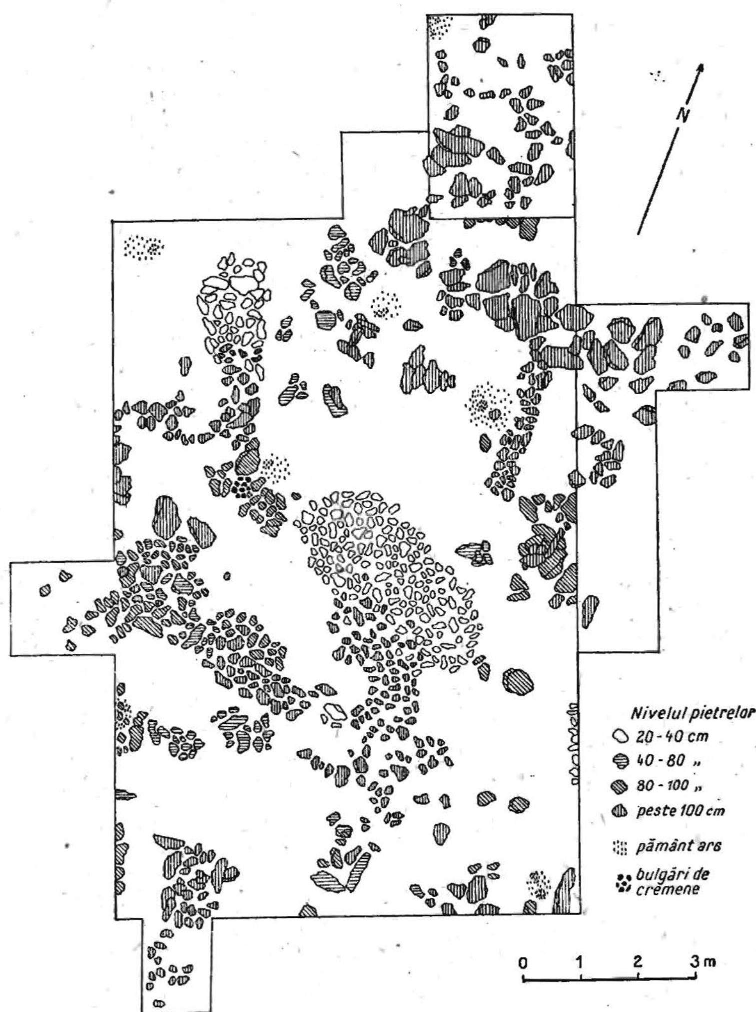

Fig. 22. — Tariverdi 1951. Suprafața A.

unor ziduri prăbușite, care se prelungesc și în suprafața nesăpată în toate direcțiile. Din acest motiv, într'un sondagiu atât de redus, nu s'au putut preciza conturul și limitele locuințelor. La adâncimi variind între 0,60—1,50 m s'au găsit în șapte puncte urme de pământ ars și cenușă, care ar putea să indice rămășițele unor vetre distruse. Pământul virgin apare la adâncimea aproximativă de 1,50 m. Materialul ceramic care apare la toate adâncimile este destul de bogat și variat, arătând că așe-

zarea a fost locuită un timp îndelungat. Intr'adevăr, cele mai vechi fragmente ceramice, abia câteva la număr, sunt de factură grecească şi aparţin perioadei arhaice a acestei ceramici, putând fi datată cel mai de vreme în secolul V. Cea mai mare parte a ceramicei se datează însă în sec. III—I în.e.n. Aceste fragmente provin în general dela amfore cu toarte, făcute din pastă roşie. Afară de acestea se găsesc fragmente ceramice greceşti, din pastă cenuşie, dintre care câteva au, pe partea superioară a gurei, un ornament în val, caracteristic pentru această ceramică. Alte fragmente, care apar într'un număr mai mic, au un firnis negru-măsliniu; câteva au ornamentul cunoscut al unor floricele roşii. Menţionăm o toartă de kantharos cu firnis negru, fragmentul unei lucerne, etc.

Mai multe fragmente ceramice, de factură romană, ne arată că aşezarea a continuat să trăiască şi în vremea cotropirii romane şi apoi târziu până în sec. VI al e.n. După cum se vede, materialul ceramic datează dintr'un interval de timp lung şi este greu de a fi despărţit pe nivele. Predomină, după cum am spus, cel de factură hellenistică.

Prezenţa băştinaşilor în aşezarea dela Tariverdi ne este indicată, pe lângă felul primitiv al construcţiilor, printr'o categorie deosebită de ceramică. Această ceramică apare şi ea la diferite adâncimi şi se caracterizează prin următoarele: este lucrată cu mâna dintr'o pastă neagră-cenuşie, grosolană şi are diferite ornamente plastice sau adâncite. Două vase, care au putut fi reconstituite, ne arată o formă cu fundul plat, umerii umflaţi, din care porneşte gâtul puţin oblic în afară. Buza formează prelungirea gâtului, fiind abia marcată. Unul dintre vase are sub gât un rând de gropiţe adâncite, care înconjurau probabil vasul, ornament de veche tradiţie neolitică. Menţionăm încă un fragment ornamentat cu un brâu în relief, altul având o toartă semicirculară aderentă, în formă de arcadă, etc.

Credem că putem atribui fără nici o ezitare această ceramică populaţiei locale, deoarece nu ne putem închipui că Grecii, care posedau o cunoaştere perfectă a artei ceramice, să fi fabricat o ceramică atât de primitivă.

Aceeaşi ceramică a fost găsită şi la Histria; ea face parte, şi credem că nu ne înşelăm în această privinţă, din grupul ceramicei numită de arheologii sovietici „scitică". Această ceramică apare în Sudul U.R.S.S., şi se pare până la Prut, în a doua epocă a fierului. In necropola dela Korciovate[1], situată pe malul drept al Niprului, la 10 km Sud de Kiev, ea a fost găsită împreună cu alte obiecte între care 24 de fibule, care o datează în sec. II—I în.e.n. S'ar părea deci că în această epocă, şi desigur începând încă mai de mult, Dobrogea gravitează mai mult spre ţinuturile scito-trace, decât spre cele geto-trace. Intr'adevăr, după câte ştim, ceramica despre care am vorbit nu se găseşte în Moldova, nici în Muntenia sau Bulgaria, deosebindu-se puţin de ceramica locală din epoca La Tène a acestor provincii.

Pe lângă această ceramică primitivă, menţionăm încă fragmente de vase cenuşii lucrate cu roata, aparţinând aceleeaşi epoci. La adânci-

[1] Archeologhii, Chiev, 1947, 101 urm.

mea de 1,40 m s'au găsit într'o groapă 44 bulgări mari (nuclee) de cremene albicioasă-cenuşie. Intr'o epocă în care cremenea nu mai servea pentru fabricarea diferitelor unelte, acest mare depozit de silex brut, adus din alte regiuni ale Dobrogei, a servit desigur ca material pentru amnare.

Numeroase oase de animale descoperite, urmează să fie încă identificate.

In concluzie, putem spune că aşezarea dela Tariverdi îşi începe existenţa puţin timp după întemeierea Histriei şi trăeşte paralel cu aceasta, fiind locuită mai ales de băştinaşi.

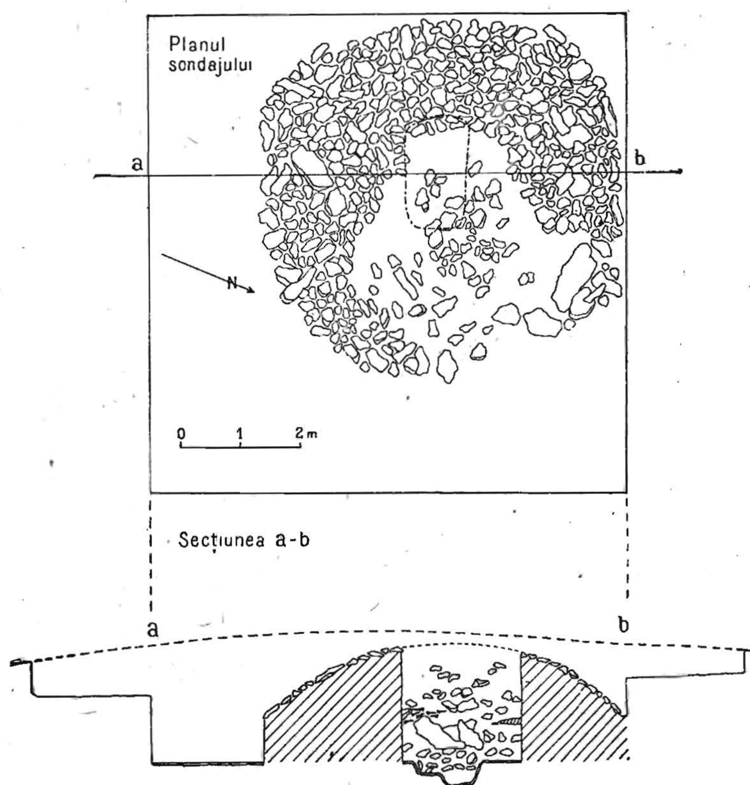

Fig. 23. — Tariverdi. Tumul funerar.

9. **Tumul-ul funerar dela Tariverdi,** (fig. 23, 24 şi 25).

Paralel cu sondagiile făcute în aşezarea dela Tariverdi, s'a procedat la săparea unei movile, situată la cca 600 m Vest de sat, în apropiere de gara Tariverdi, între gară şi satul Tariverdi. Văzută din depărtare, această movilă se profilează uşor pe şesul înconjurător, având înălţimea de 2,50 m şi diametrul de 48×41 m. Săpătura a început prin deschiderea, la mijlocul movilei, a unei secţiuni patrate, având laturile

de 12 m, reduse ulterior la 8 m. Complexul funerar care a fost degajat în urma acestei săpături, se prezintă în felul următor: în centrul movilei a fost construită o movilă mai mică de pământ, având diametrul de 6 m, care a fost placată cu pietre de șist vânăt brute, neregulate, de diferite mărimi, făcând astfel ca această movilă secundară să semene cu o cupolă de piatră circulară. Această movilă mică conține mormântul propropriu zis (fig. 23). Groapa funerară avea următoarele dimensiuni: lungimea 1,86 m, lățimea 0,90—1,10 m, iar adâncimea 0,25 m. Forma este rectangulară cu colțuri rotunjite. Ea se lățește puțin spre interior. E si-

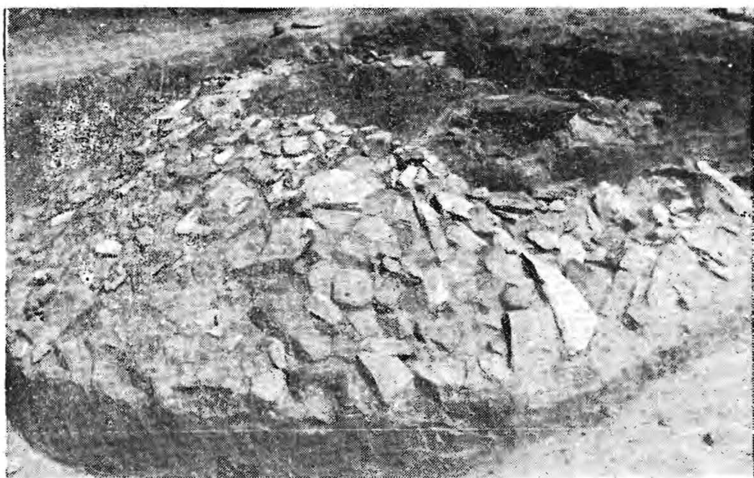

Fig. 24. — Tariverdi. Turnul funerar văzut din spre Vest.

tuată în pământ galben, la 2,10 m adâncime, față de vârful „cupolei" de piatră a movilei secundare. Groapa a fost jefuită, probabil încă din antichitate, după cum arată spărtura din „cupolă". Ea pare să fi fost căptușită cu pietre. S'au observat deasemenea urme de lemn pe fundul gropii. In pământul de deasupra gropii s'au găsit două măsele de om, fragmentare, o bobiță de ocru și urme de lemn ars. Cam la 1 m deasupra gropii, se văd în peretele movilei mici, care nu a fost complet tăiată, numeroase oase de animale mari, probabil bovine. Puse desigur deasupra groapei mortului, ele indică un rit funerar. Sub aceste oase s'a găsit un fragment ceramic dela o buză de vas, de culoare cărămizie, lucrat cu mâna. Buza este puțin îndreptată în afară.

Mici fragmente de oase, probabil omenești, și de dinți s'au mai găsit la diferite adâncimi în interiorul movilei mici.

In groapă se mai văd două scobituri mai mici, adânci de 0,15 m, făcute probabil de jefuitori.

Astfel cum se prezintă complexul funerar, se pare că e vorba de o inhumație în care scheletul era așezat într'o groapă puțin adâncă, peste care e posibil să se fi așezat un acoperiș de lemn, care îl ocrotea. Peste acesta au fost așezate un rând de pietre mari având dimensiuni aproxi-

mative de 1,50×0,60×0,40 m. Deasupra acestui şir de pietre au mai fost aşezate încă patru rânduri de pietre neregulate mai mici. Peste aceste pietre s'a construit movila mică de pământ placat cu pietre, care la rândul ei a fost acoperită de movila cea mare de pământ. In această movilă mare s'au găsit — în colţul de NE al casetei — două schelete aproape complet distruse, la adâncimea de 0,40 m.

In pământul care a format movila cea mare s'au găsit câteva cioburi grosolane atipice, lucrate cu mâna, dar şi două având un ornament în şnur, câteva aşchii de cremene şi o monetă de bronz cu efigia lui Constantin cel Mare.

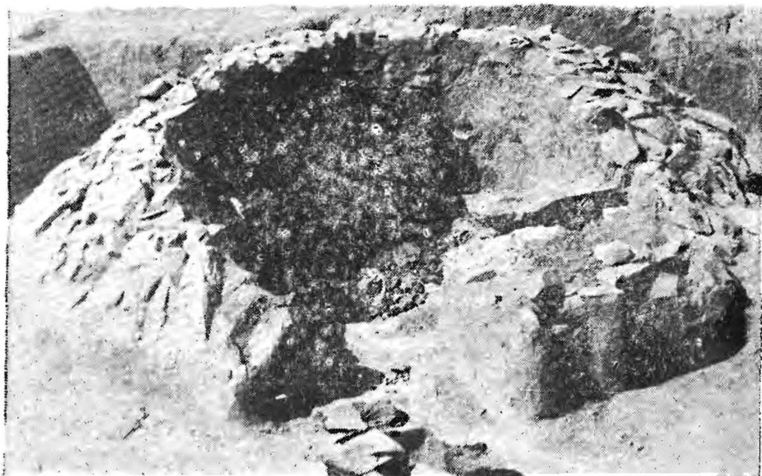

Fig. 25. — Tariverdi. Acelaşi tumul văzut din spre Est.

Movila dela Tariverdi nu îşi are până acum corespondentul ei în ţara noastră. Nu cunoaştem analogii nici în regiunile învecinate. Cea mai apropiată analogie ar putea fi găsită într'o movilă din valea Jijiei, în Moldova, săpată în 1950. Ea are cam aceleaşi dimensiuni ca aceea dela Tariverdi şi cuprinde o movilă mai mică având un diametru de 7 m. Ii lipseşte însă placajul de piatră, pe care-l are movila cea mică dela Tariverdi, lucru care s'ar putea explica prin lipsa pietrii în acea regiune. Movila din valea Jijiei conţinea o înmormântare cu ocru. Este foarte posibil ca şi movila dela Tariverdi să aparţină tot complexului înmormântărilor cu ocru, lucru ce îl indică în parte şi cioburile găsite în „mantaua" movilei; totuşi, neavând dovezi precise, nu putem afirma această concluzie decât cu rezervă. O oarecare asemănare ar prezenta şi unele movile hallstattiene din Oltenia şi din Bulgaria, care sunt şi ele acoperite cu piatră, dar nu au deasupra movila cea mare.

Aşa cum reiese de altminteri chiar din paginile acestui raport, cercetările dela Histria din campania anului 1951 au luminat capitole sub-

stanţiale, mai ales asupra perioadei iniţiale a istoriei aşezării sclavagiste de pe malul lacului Sinoe. Proporţiile neobişnuite ale acestei aşezări ne împiedecă deocamdată să tragem concluzii definitive. După doi ani de cercetare consecventă, cercetările din vara aceasta ne-au dus totuşi la unele rezultate ce merită a fi subliniate.

Pentru perioada mai veche a oraşului Histria trebue relevate cercetările asupra templului grec din sec. V în. e.n., cât s'a mai păstrat din urmele temeliei şi a refacerilor ulterioare din *cella*. Atât proporţiile edificiului, cât şi cele nouă amfore ionice descoperite sub temelii, ne duc la comparaţia edificatoare cu alte monumente similare din Asia Mică, într'o vreme în care legăturile cu această regiune a lumii greceşti continuau încă să fie destul de intense.

Influenţa attică, care a urmat acestei perioade, era până în prezent mai puţin cunoscută la Histria. Ea a căpătat pagini cu totul noi prin descoperirea, în sectorul X, a unor locuinţe din perioada attică, cu nenumărate fragmente de ceramică attică cu figuri negre; unele dintre ele amestecate, în stratul cel mai de jos, cu fragmente de ceramică ioniană — deci, începutul sec. V în. e.n. — şi cu fragmente de ceramică indigenă. Avem de a face, în orice caz cu o locuinţă bogată, cu o pivniţă plină de amfore cu ulei, aparţinând probabil unui negustor local. Ceeace surprinde deocamdată este distanţa relativ mare dela aşa zisa „acropolă" a cetăţii. Problema raporturilor comerciale cu lumea indigenă în acest punct de vad, problema topografiei oraşului Histria, chiar din primele timpuri ale existenţei sale, capătă noi soluţii, ce se cată a fi urmărite în campaniile viitoare. O însemnătate deosebită prezintă de asemenea începutul de cercetări în mediul rural al Histriei, făcut prin sondagille dela Tariverdi, precum şi apariţia ceramicei indigene lucrate cu roata. Aceasta cu atât mai mult cu cât, aşa cum a reieşit din secţiunile efectuate în S_3, S_4 şi S_5, ca şi din cercetările din anii trecuţi, de abea în perioada hellenistică s'a ocupat spaţiul cuprins între „acropole" şi sectorul X de către locuinţe. Aşa cum pare a o dovedi prezenţa marelui zid de apărare al cetăţii, descoperit în valul III şi datând din epoca hellenistică, este vorba de locuinţe *extra muros*. E interesant de relevat faptul că acest zid seamănă, din punctul de vedere al construcţiei sale, cu zidul refăcut al Olbiei.

Pentru perioada mai recentă a oraşului, cercetările noastre au scos la iveală un capitol deosebit de important şi anume acela al locuinţelor ultimilor stăpâni de sclavi din Histria sec. VI e.n. Sectorul D ne reprezintă o astfel de locuinţă de mari proporţii, al cărei plan — ceeace e deosebit de interesant — dovedeşte persistenţa planului hellenistic şi nu al celui tipic roman. Pieţe pavate cu mari lespezi de piatră, străzi pietruite, împart în sectoare regulate acest bogat cartier, orientat spre mare, constituind centrul oraşului. Odată mai mult, urmele de incendiu şi monetele dela sfârşitul sec. VI confirmă sfârşitul tragic al acestui oraş a cărei funcţiune economică legată, în această perioadă, de exploatarea agricolă a regiunii dobrogene, slăbise tot mai mult în cursul sec. VI. Descompunerea sclavagismului roman, întovărăşit de frământări grave în

interior, de primejdii tot mai accentuate la exterior — dovadă şi refacerea zidului exterior al cetăţii, desvelit aproape în întregime în această campanie — explică sfârşitul acestui mare centru urban, atât de înfloritor cu un mileniu mai înainte.

Colectivul de cercetări arheologice al Academiei R.P.R. — Şantierul Histria

УЧАСТОК РАСКОПОК ИСТРИЯ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Исследования, произведенные в Истрии в кампанию 1951 г. осветили весьма существенные главы, особенно начального и конечного периода рабовладельческого поселения на берегу озера Синое. Необычайные размеры этого поселения не дают еще возможности вывести окончательные заключения. После двух лет последовательных исследований, работы этого лета привели все-таки к некоторым результатам, заслуживающим внимания.

Относительно более древнего периода города Истрия, надлежит упомянуть исследования греческого храма V века до н. э., в связи с тем, что еще осталось от следов основания и позднейших переделок целлы. Как размеры здания, так и новонайденные под развалинами конические амфоры, позволяют созидательные сравнения с прочими подобными памятниками в Малой Азии тех времен, когда связь с этой областью греческого мира продолжала быть еще довольно интенсивной.

Аттическое влияние, которое последовало за этим периодом, было до сих пор еще мало известно в Истрии. Совершенно новый свет проливают находки на X участке нескольких жилищ аттического периода с бесчисленными черепками аттической керамики с черными фигурами, из которых некоторые перемешались в самом нижнем слою с черепками ионической керамики, следовательно начала V века до н. э., и с черепками керамики местного производства.

Вопрос о коммерческих отношениях с местным населением в этом бойком месте и вопрос топографии города Истрии, даже в самом начале его существования, находят новые решения, которые надлежит проследить в будущих кампаниях. Особое значение имеют также начатые исследования в сельской среде Истрии, произведенные путем зондирования в Тариверди и появление местной керамики, изготовленной на гончарном кругу.

Для более позднего периода города, исследования выявили статью особого значения, а именно жилища рабовладельцев в Истрии VI века н. э. Участок D представляет такого рода жилище крупных размеров, план которого, что особенно важно, доказывает сохранение эллинистического плана, а не римского. Большие площади, вымощенные крупными каменными плитами и мощеные улицы разбивают на правильные участки этот богатый квартал, обращенный к морю и составляющий центр города. Следы пожаров и монеты конца VI века лишний раз подтверждают трагический конец этого города, экономическое значение которого, связанное в этот период с сельскохозяйственной эксплоатацией добрудж-

ской области все больше падает в течение VI века. Упадок римского рабовладения, сопровождавшийся сильными внутренними брожениями, все более наростающей опасностью, грозящей извне, доказательством которой является реставрация наружной стены крепости, почти полностью вскрытой в настоящую кампанию, объясняет закат этого крупного центра, столь цветущего тысячи лет тому назад.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Истрия 1951 г. Раскопки внутри крепости.
Рис. 2. — Раскопки вне крепости.
Рис. 3. — Истрия 1951 г. Раскопка участка X. Разрезы и профили.
Рис. 4. — Истрия 1951 г. Раскопка участка X.
Рис. 5. — Участок «Т» (греческий храм на северо-востоке).
Рис. 6. — Греческий храм, ступени стилобата и внутренняя часть.
Рис. 7. — Стена нефа храма.
Рис. 8. — Стилобат храма с передними ступенями.
Рис. 9. — Амфоры in situ под полом храма.
Рис. 10. — Ограда III вала.
Рис. 11. — Стена крепости до римского вторжения; вид с востока.
Рис. 12. a. — Истрия 1951 г. План и профиль 3-го участка.
Рис. 12. b. — Истрия 1951 г. План и профиль 4-го участка.
Рис. 12. c. — Истрия 1951 г. План и профиль 5-го участка.
Рис. 13. — Могила поздней римской эпохи, обнаруженная на 4-м участке.
Рис. 14. — Раскопки в центральной части крепости.
Рис. 15. — Вымощенная площадь в центральном участке крепости.
Рис. 16. — Жилище с каменным настилом; следы лестницы, которая вела наверх; разрушенные колонны, ограничивавшие внутренний двор и оставшиеся на месте.
Рис. 17. — Жилище римско-византийской эпохи.
Рис. 18. — Истрия 1951 г. Западно-восточный разрез улицы с мостовой и канализацией.
Рис. 19. — Улица римской эпохи в западно-восточном направлении.
Рис. 20. — План и профили стены до римской эпохи.
Рис. 21. — Стена на участке Z. Каменная лестница, расположенная у северной части главных ворот.
Рис. 22. — Тариверди 1951 г. Поверхность А.
Рис. 23. — Тариверди. Погребальный курган.
Рис. 24. — Тариверди. Погребальный курган, вид с запада.
Рис. 25. — Тариверди, тот же курган, вид с востока.

LA CHANTIER D'HISTRIA

(RÉSUMÉ)

Les recherches de la campagne de 1951 à Histria ont éclairé certains chapitres substantiels, concernant en particulier les périodes initiale et finale de l'histoire de la cité grecque des bords du lac Sinoé. Les proportions inaccoutumées de la ville empêchent pour le moment d'en arriver à des conclusions définitives. Cependant, après deux années d'études suivies, les recherches de l'été dernier ont donné certains résultats qui méritent d'être soulignés.

Il faut mentionner avant tout les recherches au sujet de la période ancienne de la ville d'Histria, effectuées sur l'emplacement du temple grec du V-e siècle avant n.è., sur ce qui s'est conservé des fondations et des

réfections de la *cella*. Tant les proportions de l'édifice que les neuf amphores découvertes sous ses fondations permettent d'établir des comparaisons édifiantes avec des monuments similaires d'Asie Mineure, à une époque où les relations avec cette région du monde grec étaient encore assez intenses.

Les influences attiques qui ont suivi cette période étaient jusqu'à présent moins connues à Histria. On y a apporté de nouvelles lumières grâce à la mise à jour, dans le secteur X, de quelques habitations de la période attique. Elles contenaient de nombreux fragments de céramique attique, à figures noires. Dans la couche la plus profonde, ces débris sont mêlés de fragments de céramique ionienne — donc début du V-e s. avant n.è. — et de céramique indigène.

La question des relations commerciales avec la population indigène de l'endroit, la question de la topographie de la ville d'Histria, dès les premiers temps de son existence, ont acquis de nouvelles solutions qui devront être poursuivies au cours des campagnes de fouilles à venir. Le commencement des recherches effectuées dans le milieu rural d'Histria au moyen des sondages de Tariverdi, ainsi que l'apparition de la céramique indigène travaillée au tour, présentent également beaucoup d'intérêt.

Les recherches ont élucidé un chapitre particulièrement important de l'histoire d'une période plus récente de la ville, à savoir celui des demeures des derniers habitants d'Histria, au VI-e siècle de n.è. Le secteur D représente une telle habitation, de vastes proportions et, ce qui est particulièrement important, établie sur un plan qui prouve une perpétuation du plan hellénistique et non du plan romain. Des places pavées de larges dalles, des rues empierrées partagent en secteurs réguliers ce riche quartier, orienté vers la mer, qui constitue le centre de la ville. Les traces d'incendie et les monnaies de la fin du VI-e s. confirment, une fois de plus, la fin tragique de cette ville.

Le VI-e siècle a vu faiblir de plus en plus la fonction économique de la ville d'Histria, fonction qui dépendait de plus en plus de l'exploitation agricole de la Dobrogea. Le déclin de cet important centre urbain, si florissant un millénaire plus tôt, s'explique par la décadence de l'ordre esclavagiste romain, accompagné de graves querelles intestines et de dangers croissants à l'extérieur — comme le prouve la réfection d'un nouveau mur extérieur de la cité, presqu'entièrement mis à jour au cours de cette campagne.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Histria 1951. Les fouilles à l'intérieur de la cité.
Fig. 2. — Les fouilles à l'extérieur de la cité.
Fig. 3. — Histria 1951. Fouilles du secteur X. Sections et profils.
Fig. 4. — Histria 1951. Les fouilles du secteur X.
Fig. 5. — Le secteur T (le temple grec du N—E).
Fig. 6. — Le temple grec, les marches du stylobate et l'intérieur.
Fig. 7. — Le mur de la nef du temple.
Fig. 8. — Le stylobaate du temple et les marches sur le devant.
Fig. 9. — Amphores trouvées sous le pavement du temple *in situ*.
Fig. 10. — Secteur Z. Mur extérieur.

Fig. 11. — Le mur de la cité, antérieur à l'envahissement romain, vu de l'est.
Fig. 12 a. — Histria 1951. Plan et profil de la section 3.
Fig. 12 b. — Histria 1951. Plan et profil de la section 4.
Fig. 12 c. — Histria 1951. Plan et profil de la section 5.
Fig. 13. — Tombe de l'époque romaine avancée, découverte dans la section 4.
Fig. 14. — Les fouilles au centre de la cité.
Fig. 15. — La place pavée du secteur central de la cité.
Fig. 16. — Demeure pavée— les vestiges de l'escalier qui conduisait à l'étage et les colonnes qui limitaient la cour intérieure, effondrées et demeurées sur place.
Fig. 17. — Demeure de l'époque romano-byzantine.
Fig. 18. — Histria 1951. Section de la rue E—O, à pavage et canalisation.
Fig. 19. — Rue de l'époque romaine, à direction E—O.
Fig. 20. — Plan et profils du mur antérieur à l'époque romaine.
Fig. 21. — Mur du secteur Z. Escalier en pierre situé à la partie nord de la porte principale.
Fig. 22. — Tariverdi 1951. La surface A.
Fig. 23. — Tariverdi. Tumulus funéraire.
Fig. 24. — Tariverdi. Tumulus funéraire, vu de l'ouest.
Fig. 25. — Tariverdi. Le même tumulus, vu de l'est.

STUDII ŞI CERCETARI DE ISTORIE VECHE
Tomul III, 1952

ŞANTIERUL GRĂDIŞTEA MUNCELULUI

STUDIUL TRAIULUI DACILOR IN MUNŢII ORAŞTIEI

Colectivul arheologic al şantierului Grădiştea Muncelului, alcătuit din membrii Institutului de Istorie şi Filosofie din Cluj, şi-a continuat, în anul 1951, activitatea la aşezarea dacică de pe Dealul Grădiştei, urmărind două scopuri:

Intâi, acela de a adânci, prin desveliri complete, cunoaşterea exactă a unora din construcţiile constatate acolo, în jurul cetăţii celei mari, prin cercetările făcute în anul 1950[1], iar în al doilea rând de a lărgi, prin sondagii şi cercetări noi, cunoaşterea de ansamblu a aşezării de pe acest Deal al Grădiştei, care — după cum reiese din Raportul preliminar din anul trecut — constitue, fără îndoială, centrul politic, militar şi religios al tânărului stat dacic din preajma începutului erei noastre (stăpânirea lui Burebista şi Decebal).

Ambele ţinte propuse de colectiv se întemeiau pe necesitatea de a lămuri, concomitent, atât specificul elementelor componente ale acestui centru neobişnuit de complex şi deosebit de important pentru istoria Dacilor, cât şi caracterul general al aşezării, care ni se părea dela început că nu se reduce numai la cetate şi sanctuare, ci cuprinde şi alte aspecte ale traiului Dacilor.

Orientaţi, în linii mari, asupra extinderii şi caracterului principal al resturilor arheologice de pe Dealul Grădiştei, prin lucrările din primul an de săpături, combinarea acestor două obiective s'a impus ca o metodă de lucru recomandabilă în asemenea împrejurări. Intr'adevăr, elucidarea desăvârşită a unor părţi era menită să contribue la înţelegerea mai justă a întregului, iar acesta, cât mai repede cuprins în raza preocupărilor noastre, ne oferea cel mai bun mijloc de a putea aprecia valoarea specifică a particularităţilor.

Fără a avea pretenţia de a afirma că am izbutit pe deplin în urmărirea scopului nostru dublu, putem spune, totuşi, că rezultatele obţinute pe acest îndoit plan de lucru au fost mai mult decât mulţumitoare şi într'unul şi în celălalt obiectiv ajungându-se la descoperiri neaşteptat de

[1] Vezi *Raportul preliminar* asupra rezultatelor primei campanii, din 1950, în *Studii şi cercetări de istorie veche,* II, 1951, Nr. 1, p. 95 şi următoarele.

frumoase, am îndrăzni să zicem chiar surprinzătoare. Cauza acestor succese este, fireşte, în primul rând, de natură obiectivă, datorită aşezării extraordinar de bogate, colectivul neînţelegând să-şi revendice alt merit decât acela al metodei de a privi şi ataca problema.

In cele ce urmează, se vor arăta, pe rând, lucrările efectuate pe cele două planuri ca şi rezultatele lor, menţinându-ne, după cum e şi natural, la prezentările în linii mari, strict necesare, descrierile amănunţite cu caracter tehnic, studierea mai adâncă a descoperirilor, ca şi concluziile generale şi definitive de ordin istoric rezervându-le pentru publicaţia de ansamblu unde ele îşi au şi locul mai potrivit. Aceasta nu înseamnă, dela sine înţeles, că prezentul „raport preliminar" (al II-lea) nu va acorda cuvenita atenţie unor detalii tehnice indispensabile pentru tragerea unor concluzii istorice, care, de asemenea, nu vor putea lipsi nici cu această ocazie.

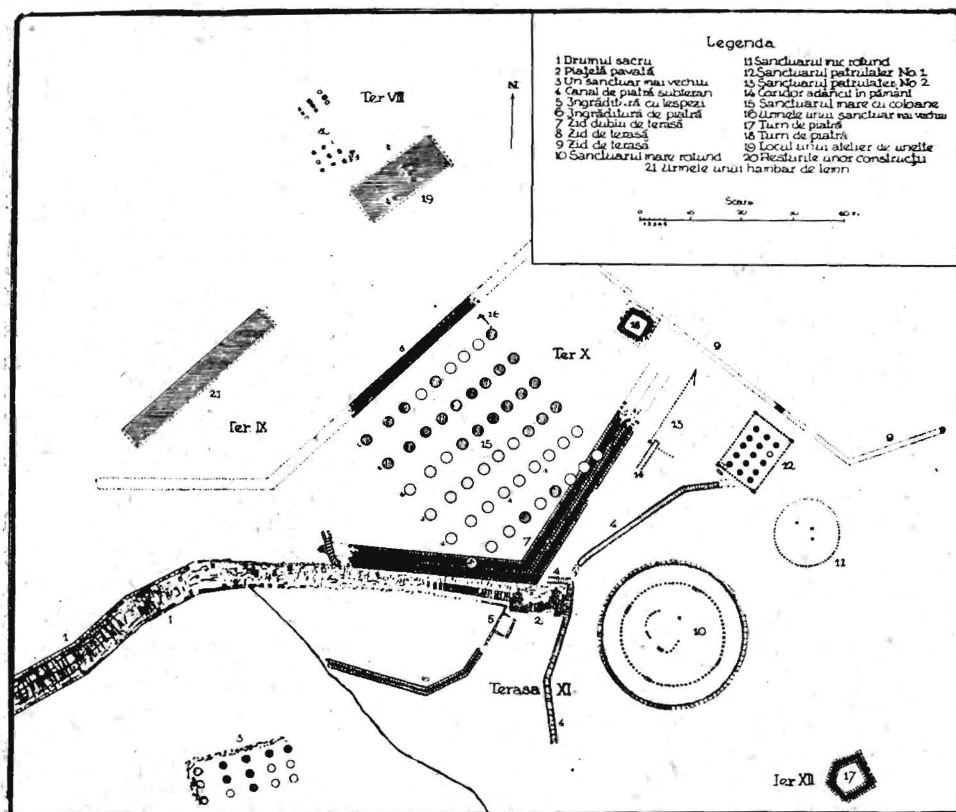

Fig. 1. — Incinta sacră a Dacilor.

I

1. DESVELIREA COMPLETĂ A ROTONDEI

(vezi planul general al incintei sacre în fig. 1)

Ca prim punct al activităţii sale, pe linia adâncirii cunoaşterii elementelor „descoperite" sau sezisate până acum, colectivul şi-a fixat desgroparea totală a faimosului sanctuar circular. Cunoscut de foarte multă vreme, descris, admirat şi comentat — în fel şi fel de chipuri, de o serie de arheologi şi diletanţi [1], acest extrem de interesant şi *unic* (cel puţin până acum) monument religios al Dacilor trebuia să fie scos la iveală în întregime şi despovărat de pământul care s'a depus pe el în cursul celor 18 veacuri, ca şi de molozul cu care a fost acoperit în ultimii 150 de ani, prin „săpăturile" şi scormoniturile cercetătorilor curioşi de a-i smulge secretul [2].

Mulţumită vagonetelor şi liniei de cale ferată puse la dispoziţia colectivului de către conducerea IPEIL Orăştie — în urma tovărăşescului sprijin dat de Sindicatul întreprinderii — sanctuarul mare, rotund, a fost scos la lumină şi cercetat în cele mai mici amănunte, în timpul relativ scurt de 4 săptămâni. Desvelirea şi cercetarea arheologică a monumentului era uşurată mult prin sondagiul parţial, orizontal şi vertical, practicat în campania din anul trecut cu precauţiunea necesară şi cu intenţia de a stabili cel mai bun procedeu pentru desgroparea completă. Azi, sanctuarul rotund, atât cât a mai rămas din el, după distrugerea lui de Romani, în primul rând, apoi de intemperiile vremii şi de oamenii veacurilor scurse, poate fi văzut şi studiat de oricine.

El se prezintă în felul următor (vezi fig. 2: vederea generală, şi fig. 3: planul):

E un cerc perfect cu un diametru de cca 30 m. Măsurătorile multiple au dat, de fapt, următoarele cifre precise: 28,40 m socotit dela faţa interioară a blocurilor ce alcătuesc rândul extern al cercului, iar blocurile înseşi fiind de 50 cm grosime, rezultă că diametrul, socotit dela marginea exterioară a acestor blocuri, e de 29,40 m. Ţinem să amintim că toată partea sudică a cercului dublu de piatră a suferit o uşoară lunecare în spre prăpastie, lucru de care s'a ţinut seama. Totuşi contând cu o firească deplasare a tuturor blocurilor, ca şi cu o tocire a suprafeţelor lor, cifra de 29,40 m (sau rotund 30 m) nu poate fi considerată ca matematic exactă, 10—50 cm fiind totdeauna un corectiv posibil în plus sau în minus.

Cercul care împrejmueşte sanctuarul e format, după cum se ştie, dintr'un rând de blocuri de andezit, dublat, în interior, de un rând de stâlpi tot de andezit, aceştia formând grupuri de 6 stâlpi mai subţiri

[1] Vezi pentru aceasta nu numai *Raportul preliminar* din anul 1950 ci. acum, şi lucrarea C. Daicoviciu şi Al. Ferenczi, *Aşezările dacice din Munţii Orăştiei*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1951, la capitolele respective.

[2] In cursul desgropării, am putut constata 4 straturi de pământ şi dărâmături aruncate de săpătorii ce s'au perindat începând cu prima jum. a sec. XIX. Cel mai vechi strat îl alcătuia, pare-se, săpătura de-a-lungul îngrădirii circulare a lui Neigebaur.

Fig. 2. — Vedere generală a sanctuarului mare, rotund.

(şi mai lungi) şi 1 stâlp mai lat (şi mai scurt). Aceşti stâlpi erau *lipiţi* de faţa interioară a blocurilor, dar au intervaluri între ei de obiceiu de 12—13 cm (uneori cu 1-2 cm mai mult, depinde de ulterioara lor deplasare).

Faţă de cifrele date până acum, pe baza unor referinţe anterioare şi neprecise, azi se stabilesc următoarele precizări:

Numărul blocurilor ce alcătuesc rândul extern al cercului e de *104* (nu *107*). Dintre ele numai 5 lipsesc, 99 fiind găsite pe loc sau aduse din prăpastia vecină, în care se prăbuşiseră, şi aşezate la loc. Dimensiunile acestor blocuri nu sunt toate egale: lungimea lor variază între 80—99 cm. Grosimea lor e însă constantă, de 49—50 cm. Inălţimea prezintă iarăşi uşoare instabilităţi azi (din pricina deteriorării părţii de sus), variind între 43—45 cm. Ele erau aşezate direct pe nivelul antic, exterior rotondei (deci mai jos decât nivelul sanctuarului cu vreo 20 de cm), în care s'au scufundat puţin, şi erau strâns lipite unele de altele.

Rândul al doilea al cercului de piatră (format din stâlpi de andezit) se ridică şi azi cu cca 8-12 cm deasupra blocurilor externe. In antichitate, aceşti stâlpi se vor fi ridicat şi mai mult deasupra blocurilor, dacă ţinem seamă de capetele lor, azi distruse, ce se terminau în *cepuri* patrulatere, înalte şi acestea de 9-10 cm (vezi Raportul 1950, pl. IV, lit, a, b, c şi e). Inălţimea actuală a stâlpilor subţiri e de 100-105 cm. Din această înălţime, 75-76 cm se află înfiptă în pământ, iar restul de 25-30 cm se află deasupra nivelului antic al sanctuarului. Grosimea lor variază între 18 şi 20 cm cele mai multe având 19 cm. Lăţimea normală e de 24,5 cm (unele având 24, 25 şi chiar 25,5 cm). Lăţimea indicată e cea a feţei ce priveşte spre interior, căci faţa externă (cea lipită de blocul din rândul întâi) prezintă la unele, rareori, o lăţime cu 5—10 mm mai mare; aceasta din pricina

suprafeţei uşor cercuită ce trebue s'o aibă aceşti stâlpi. Stâlpii mai laţi, din acest al 2-lea rând (tot al şaptelea din grup), au următoarele dimensiuni constante: înălţimea (actuală): cca 50 cm; grosimea: 21 cm; lăţimea, în interior: 52 cm; în exterior: 54 cm; faţa externă fiind uşor convexă. Cu excepţia câtorva, în total sunt 180 de stâlpi subţiri şi 30 de stâlpi laţi.

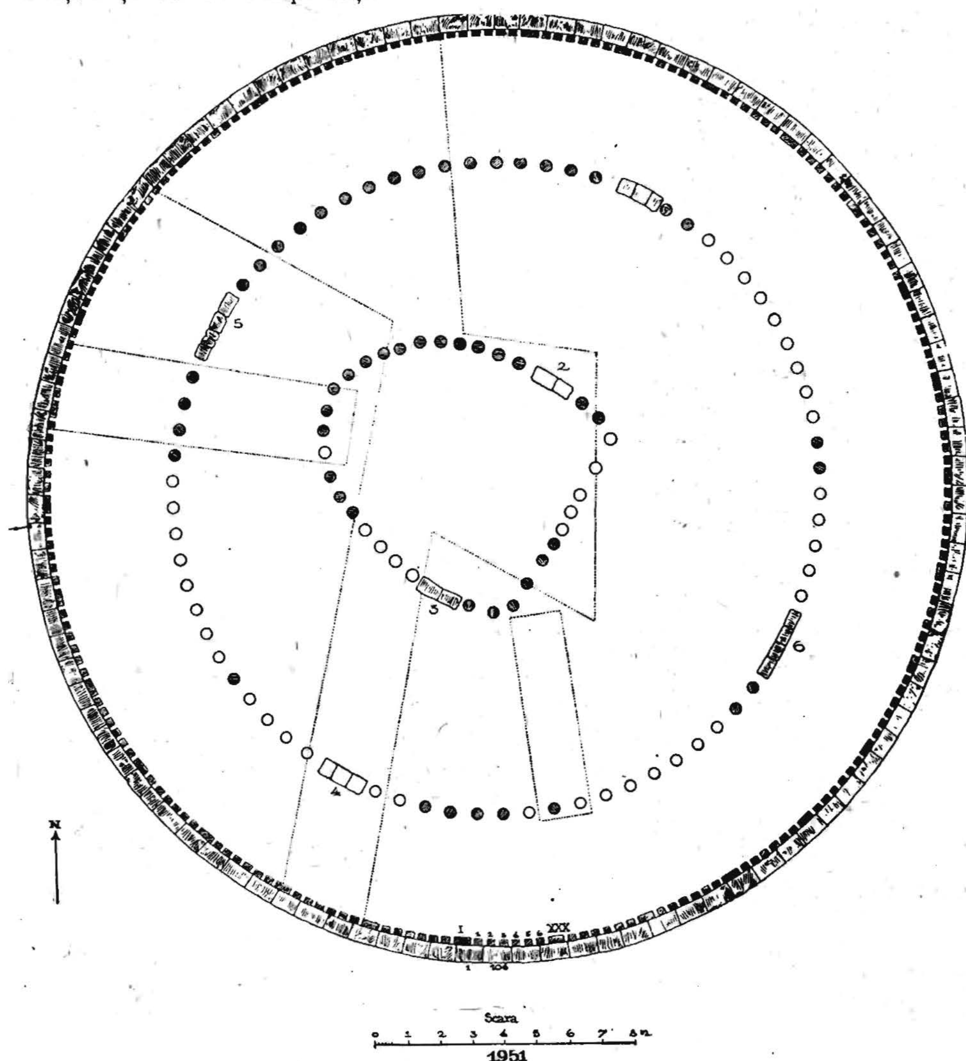

Fig. 3. — Grădiştea Muncelului, sanctuarul mare, rotund.

Ceea ce e însă mai important e faptul că grupul de 6 + 1 stâlpi formând rândul al 2-lea (interior) al cercului de piatră se repetă nu de 28 de ori (cum afirmase prof. D. M. Teodorescu), ci de *30 de ori.*

Cercul dublu de piatră e, după cum se vede, continuu şi nu prezintă nicio întrerupere, menită să lase loc unei porţi.

In interiorul sanctuarului există încă un cerc, format — după cum s'a arătat în Raportul din 1950 — din stâlpi de lemn îmbrăcaţi în plăci de teracotă bine arse. Cercul acesta are un diametru de 20 m, iar centrul său coincide cu centrul cercului dublu de piatră. Stâlpii de lemn se află la o distanţă de cca 3,65 m depărtare de rândul interior al cercului dublu de piatră.

Aproape jumătate din aceşti stâlpi au fost identificaţi în cursul săpăturilor din 1950 şi 1951 (vezi fig. 3, cercurile haşurate), restul stâlpilor putând fi uşor intercalaţi la distanţele egale ce păstrau între ei. Rezultă că în total sunt 68 de asemenea stâlpi de lemn, groşi de 35-40 cm. La baza fiecărui stâlp, identificat pe teren, se află câte un bloc de piatră cochilică, pe care se sprijinea stâlpul, ceea ce constituia, după cum se vede, un procedeu tehnic consecvent aplicat. Blocurile acestea se aflau la cca 160-170 cm adâncime, sub nivelul antic al sanctuarului, parul de lemn pe care-l sprijinea fiind deci înfipt în pământ pe o lungime de 130-145 cm. Pentru alte detalii în legătură cu stâlpii, a se vedea Raportul din 1950.

Cercul stâlpilor de lemn nu este însă continuu, ci prezintă 4 întreruperi, marcate prin câte 3-4 blocuri de acelaşi conglomerat cochilic care indică, fără îndoială, cele 4 intrări în interiorul cercului de stâlpi de lemn; acestea sunt aşezate simetric, câte două faţă în faţă (vezi fig. 3, 1, 4; 5-6). Lărgirea acestor intrări e de 1,30 m pentru Nr. 1 şi 4; de cca 2,20 m pentru Nr. 5 şi 6.

Sanctuarul mai are însă în centrul său un rând de stâlpi de lemn, la fel ca şi cei pomeniţi mai sus, cu singura deosebire că aceştia erau mai puţin adânciţi în pământ (cca un metru). Inălţimea lor va fi fost, deci, mai mică. Grosimea stâlpilor acestora e identică cu a celorlalţi. Şi aceştia erau învăluiţi cu plăci de teracotă, şi ei aveau obişnuitele piroane cu inel şi se sprijineau în pământ pe câte un bloc de piatră. Ei nu sunt dispuşi, însă, în cerc, ci în formă de potcoavă (vezi fig. 3), fiind 34 la număr, dintre care 24 identificaţi perfect. Spre călcâiul potcoavei, faţă în faţă, se află câte o întrerupere a şirului de stâlpi, lăsând, prin câte 3 blocuri, loc de intrare în interiorul acestei îngrădiri. Lărgirea celor două intrări (2 şi 3) e de 1,30 m, deci la fel cu cea a intrărilor din celălalt cerc de stâlpi de lemn (numerele 1 şi 4) cu care, de altfel, cad în aceeaşi axă.

In săpăturile din 1950, sub nivelul sanctuarului, la 2 m adâncime, în centrul sanctuarului, s'a dat de un nivel de aşezare mai veche, cu ceramică şi cărbuni. Presupuneam, atunci, existenţa unui alt sanctuar mai vechi. Această presupunere nu s'a dovedit justă. Sondagiile largi şi adânci, făcute în 1951 în alte părţi ale sanctuarului, n'au scos la iveală continuarea acelei vetre mai vechi, constatate în jurul centrului. S'a adeverit, în schimb, că actualul nivel al sanctuarului e rezultatul unei ridicări artificiale şi, în general, al unei nivelări generale a terasei, respectiv a teraselor naturale preexistente, formând larga şi întinsa terasă de azi (Nr. XI în planul general al săpăturilor, vezi fig. 1), pe care s'au ridicat sanctuarele. Lucrul s'a dovedit şi în alte părţi ale terasei XI, de pildă la sanctuarul mai vechi de pe malul drept al pârâului-izvor (fig. 1, 3), sanctuar de care vom vorbi mai târziu.

Fapt incontestabil este, iarăşi, că pe o terasă naturală preexistentă nivelării generale, care se afla pe locul unde s'a înălţat sanctuarul mare rotund, a dăinuit o aşezare mai mică, ale cărei urme s'au descoperit în anul 1950.

Cercetările din anul 1951, la rotondă, au confirmat părerea colectivului din anul trecut, cum că interiorul sanctuarului n'a putut fi o uriaşă vatră de jertfă, ci că arderea unei scoarţe subţiri a nivelului se datoreşte incendiului pe care l-a suferit şi acest sanctuar, la fel cu celelalte, cu ocazia căderii cetăţii şi a statului dac sub loviturile Romanilor.

2. SANCTUARUL MIC PATRULATER

(vezi fig. 1, 12)

Acest sanctuar a fost al doilea punct din program, care s'a executat prin evacuarea completă a acestui loc de cult. Desgolirea acestui sanc-

Fig. 4 — Sanctuarul mic, patrulater.

tuar nu a adus nimic surprinzător şi nou, afară de unele detalii destul de însemnate, totuşi. Sanctuarul, de astă dată patrulater, îngrădit cu stâlpi de andezit, având în cele patru colţuri câte un stâlp mai gros (fig. 1, 12 şi fig. 4), închidea în interiorul său 15 coloane scunde (de cca 45 cm înălţime) aşezate pe trei rânduri paralele (una lipseşte). Dimensiunile interioare ale sanctuarului mic patrulater sunt: 9,20 m lăţime pe 12 m lungime. Distanţa dintre coloane e de 1,50 m în lungime, iar în lăţime, de 2 m. Distanţa dintre coloane şi stâlpii ce împrejmuesc sanctuarul nu e la fel pe toate laturile: pe o latură scurtă e de 0,65 m, pe cealaltă, opusă, de 2,15 m, pe una din laturile lungi e 1,70 m, iar pe cealaltă, de 1,40 m. Dimensiunile stâlpilor împrejmuitori sunt: înălţimea actuală (vârfurile stâlpilor sunt rupte) variază în jurul a 62 cm; lăţimea e de 22 cm, iar grosimea lor de 18 cm. Intre pilaştri intervalul e de 22 cm. Stâlpii din colţuri au o înălţime de cca 55 cm, grosimea de 42-43 cm, iar lăţimea de 52-53 cm.

Coloanele ce se află în interiorul sanctuarului fac parte din cele descrise în Raportul 1950 (p. 118), ca având numai partea de sus perfect

cilindrică (pe o înălţime de cca 45 cm), iar partea inferioară îngroşându-se treptat. Partea perfect cilindrică se ridică deasupra nivelului şi are, la acest sanctuar, un diametru de 70-72 cm, fiind şi bine netezită. Niciuna din coloane nu e' însă intactă, toate având capetele sdrobite intenţionat. Partea inferioară, evazată şi lucrată numai în ciocan, e înfiptă în pământ de cca 60-70 cm sprijinindu-se şi pe un strat de pietre.

Noutatea ieşită la iveală prin evacuarea pământului din sanctuar o constitue câteva blocuri tot de andezit, aflate în mijlocul sanctuarului, de formă cubică, bine lucrate, dintre care unul are pe suprafaţa superioară o adâncitură pătrată de 7,5 $\times$ 7,5 cm servind desigur la îmbucarea unui cep, fapt care ne face să presupunem că peste coloanele acestea scunde, se ridicau — pe nişte piedestale cubice — oarecare monumente (statui, simboluri de piatră, lemn sau metal?).

Un alt detaliu e acela al existenţei, pe latura scurtă de Sud-Vest, a unui prag, atât în interiorul sanctuarului, cât şi în exteriorul lui.

Paralel cu latura scurtă de Nord-Est, panta dealului e susţinută de un zid de terasă bănuit încă din anul trecut, iar acum verificat printr'un sondagiu (vezi fig. 1, 9).

3. ZIDUL DE TERASĂ

(vezi fig. 1)

Incă în anul trecut am bănuit că terasa cu sanctuarele (terasa Nr. XI) era despărţită de terasa superioară (Nr. X), care se ridică deasupra ei cu vreo 4 m, printr'un zid de terasă, puternic şi destul de înalt (de cel puţin 4-5 m).

Se ştie, iarăşi, că în faţa acestui zid, atât pe piaţetă (Nr. 2) cât şi spre NE de piaţetă, au fost găsite blocurile, regulat tăiate şi uniforme, purtând litere greceşti (v. Raport 1950, p. 118 şi urm.), despre care presupuneam că au căzut din acest zid.

Cercetările făcute în această privinţă, în cursul anului 1951, au confirmat supoziţia noastră. E vorba, într'adevăr, de un zid şi încă de un zid dublu, bine construit din blocuri de conglomerat cochilic cu legături de bârne de lemn, după binecunoscuta tehnică a zidurilor dacice. Din ambele ziduri azi nu se mai păstrează decât temeliile; doar mai spre NE a rămas şi o porţiune a zidului cu 2 rânduri păstrate (fig. 5 şi 6). Menirea zidului nu era însă numai de a susţine terasa superioară (X), ci îndeplinea şi rostul unui zid de incintă, oarecum cu caracter sacru şi de podoabă. In partea superioară a acestui zid, credem noi, au fost aşezate blocurile cu litere greceşti, constituind, astfel, un fel de „album" al întregei incinte sacre, cu însemnări oficiale gravate în piatră. Aceste blocuri au putut să cadă de pe creasta zidului pe piaţetă şi în jurul acestei piaţete. Tot de aici au fost luate de Romani unele blocuri cu inscripţii şi duse, ca material de construcţie, la refacerea zidurilor cetăţii (Raport 1950, l. c.) Fireşte, niciun bloc cu litere n'a mai fost găsit de noi la locul originar.

Am amintit că zidul de terasă era dublu, el constând din două ziduri paralele perfect lipite unul de celălalt. Ele nu au fost construite, însă,

în acelaşi timp (nici nu ar fi avut rost un asemenea procedeu), ci succesiv. Mai întâi a fost ridicat zidul din spate (cel dinspre N), urmând exact configuraţia terenului, adică linia frântă în unghiu a terasei X. Ulterior, dar la o dată ce nu o putem fixa, desigur însă către sfârşitul

Fig. 5. — Zidul dublu de sprijin al terasei Nr. X.

Daciei libere, în faţa lui s'a ridicat, strâns lipit de el, zidul din faţă, pe a cărui creastă au fost aşezate blocurile cu inscripţii. Toate amănuntele tehnice pledează pentru această ordine de succesiune. Aceasta se verifică, însă, mai ales prin două fapte precise: unul este acela al construirii

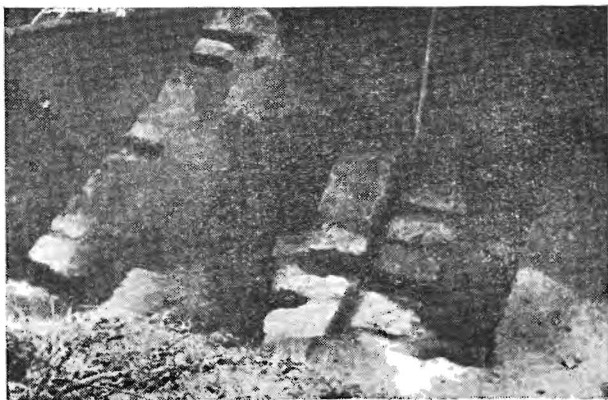

Fig. 6. — O vedere a zidului terasei Nr. X.

templului cu 54 de coloane de pe terasa X, motiv pentru care terasa a şi fost lărgită, iar o parte a coloanelor din rândul al 6-lea au fost aşezate chiar pe zidul desfiinţat în partea lui superioară. Celălalt fapt este scoaterea din uz a canalului (fig. 1, 4) peste care se ridică ramura vestică a noului zid şi care, tocmai din acest motiv, a şi fost închis printr'o lespede de piatră chiar în punctul în care zidul face un unghiu, luând-o spre Vest

(v. fig. 7). Tot din pricina acestui zid mai recent, s'a strâmtat și drumul pavat cu lespezi, care venea dela poarta de Est a Cetății către sanctuare (fig. 1, 1).

Grosimea zidurilor e de 2,50 m la zidul vechiu și de 2,50 m, respectiv de 1,70 m, la zidul cel nou. Ingustarea zidului nou pe porțiunea paralelă cu drumul pavat era posibilă și pentru că panta terasei X pe această porțiune devine mai scundă și mai lină, dar și pentru bunul motiv că zidul nou trece mai încolo în zidul-balustradă a drumului însuși.

Cu ocazia desvelirii acestui zid dublu de terasă și a desgolirii pia-

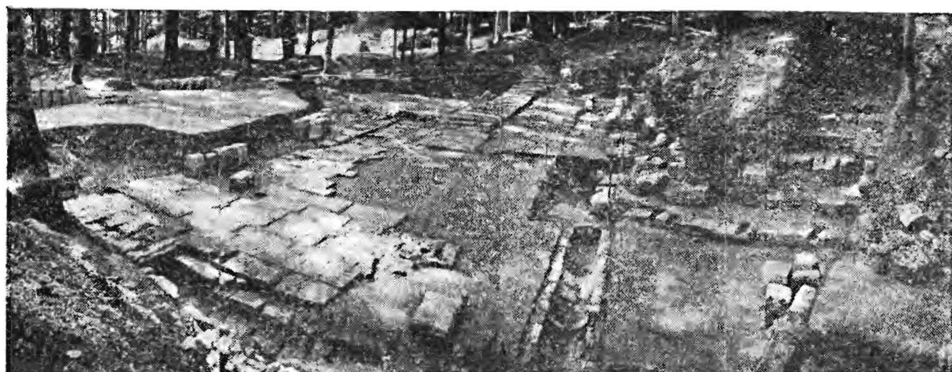

Fig. 7. — Piațeta sanctuarelor, cu drumul sacru, cu canalul subteran și cu urmele zidului de terasă în dreapta.

țetei au mai fost scoase la iveală încă vreo câteva blocuri cu litere grecești. Urmărind traseul zidului ulterior spre N-Est, în dreptul unui coridor adâncit (fig. 1, 14), se desenează un pavaj de lespezi între coridor și zid, care pare să indice o scară ducând, credem, la terasa X, adică la templul cu cele 54 de coloane.

Pe terasa a XI-a s'a dat și peste acea „construcție pentagonală" sau „exagonală" (fig. 1, 6) de care pomenesc unii cercetători mai vechi (v. C. Daicoviciu și Al. Ferenczi, *Așezările dacice*, p. 85). Din resturile găsite de noi, forma poligonală se lasă dedusă, dar cu greu ne-am putea gândi la o adevărată construcție-clădire, ci mai curând la o îngrăditură cu un zid îngust, de piatră la bază, și continuat în lemn. Rostul acestei îngrădituri nu se cunoaște încă.

La Sud-Vest de izvor (fig. 1, 3), sondagiile inițiale în acest an au desvelit traseul unei construcții de lemn, așezată pe un strat de piatră; iar la adâncimea de 1,60 m *sub* acest strat, elementele-suporturi ale unui așa zis aliniament, constând din 8 discuri de piatră de conglomerat cochilic (ca cea folosită la zidurile cetății), cu un diametru de 1,27 m, așezate așa fel încât, deocamdată, putem presupune un număr total de 15 asemenea discuri, dispuse pe trei rânduri (v. fig. 8 și 9). Cercetarea viitoare va trebui să stabilească întinderea acestui aliniament și celelalte amănunte. Cert este, în schimb, că avem de a face tot cu un sanctuar, de tipul celui de pe terasa X (v. mai jos), dar cu unul datând dintr'o epocă anterioară amenajării terasei XI. Această descoperire ne im-

pune însă şi o revizuire a părerii exprimate de noi şi de alţii, în legătură cu aliniamentele dela Costeşti [1], în care noi înclinasem să vedem simple hambare. Faptul că tamburii aliniamentelor dela Costeşti au un diametru mult mai mic (55-65 cm) decât discurile-tamburi dela Grădiştea Muncelului nu poate constitui, acum, o piedecă împotriva caracterului de sanctuar al aliniamentelor dela Costeşti, deoarece se constată că aceste discuri-tamburi au variate dimensiuni: 2,05—2,25 m la templul 15 dela Grădiştea Muncelului, 1,27 m la templul 3 de aici, 0,75 m la un templu nedescoperit încă, în poiana numită Pietroasa lui Solomon, de lângă Blidarul, în vecinătatea cetăţii dell Costeşti [2].

Fig. 8. — Construcţia de lemn şi templul, aliniament Nr. 3.

Fig. 9. — Două discuri ale templului, aliniament Nr. 3.

Inainte de a părăsi terasa Nr. XI, mai e nevoie de a aminti cercetarea amănunţită a turnului de pază ce se află pe terasa Nr. XII, imediat sub sanctuarele rotunde (fig. 1, 17), descoperit încă din anul trecut, dar necercetat îndeajuns atunci. Terasa XII, pe care se află acest turn, se află la cca 12 m adâncime sub terasa XI, fiind mult mai puţin întinsă decât cea din urmă. Ea e plină de blocuri, fie căzute din turnul de pază, fie lunecate pe pantă din construcţiile terasei XI.

---

[1] C. Daicoviciu şi Al. Ferenczi, *Aşezările dacice din Munţii Orăştiei*, p. 17 şi 18.

[2] Ibidem, p. 48.

Turnul de pază (17) are o formă pentagonală, ceea ce explică acum şi mai bine curioasa piesă de piatră cu o scobitură pătrată şi care servea la susţinerea acoperişului respectiv al platformei de luptă din vârful turnului (v. Raport 1950, p. 121 pl. IV, d). Laturile interne ale turnului sunt: 4,77 × 4,75 × 4,10 × 2,10 × 4,75 m. Grosimea zidului e de 1,70 m construit după sistemul zidurilor de cetate. Inăliţimea turnului trebue

Fig. 10. — Vederea turnului de pază pentagonal Nr. 17.

să fi fost peste 12 m, ridicându-se deasupra terasei XI. Dimensiunile blocurilor de zid variază între 50-57 cm grosime (vezi fig. 10).

4 TEMPLUL (SANCTUARUL) CU COLOANE DE PE TERASA X

(vezi fig. 1, 15)

Pe terasa Nr. XI, lată de vreo 40 şi lungă de peste 70 m, mult deformată în partea ei sudică, prin săpături anterioare, au fost descoperite în anul 1950 o serie de discuri de piatră de andezit, cu un diametru de 2,05—2,25 m, groase de 35 cm, aşezate în rânduri paralele (v. Raport 1950, p. 108 şi urm.). Rostul lor nu putea fi recunoscut şi s'au emis cele mai bizare ipoteze în legătură cu destinaţia lor.

Procedându-se la descoperirea sistematică a terasei, azi putem cunoaşte şi istoria acestei terase şi rostul enigmaticelor discuri-tamburi impresionante prin volumul lor uriaş şi greutatea lor colosală.

Terasa XI era mai îngustă la origine. In orice caz, partea ei sudică, cea din spre zidul dublu de sprijin (7) nu era netedă cum a fost redată

mai târziu, având o adâncitură naturală între rândul IV și VI al actualului aliniament. Din această vreme datează sanctuarul mai vechiu, constatat în partea ei nordică (Nr. 16), despre care se va vorbi mai jos.

Intr'o epocă mai târzie, care coincide, după părerea noastră, cu dublarea zidului de terasă 7 (v. mai sus), sanctuarul acesta vechiu a fost desființat, terasa a fost lărgită și nivelată unitar până la zidul 7, ridicându-se pe ea noul templu ce se constată azi prin resturile descoperite în parte, în 1950 și aproape în întregime, în 1951.

Templul, după câte știm până acum, consta din 6 rânduri de coloane de andezit, cu fusul perfect cilindric. Aceste coloane aveau, ca suport temeinic, discurile-tamburi ieșite mai întâi la suprafață in anul trecut și care prin cercetările din anul 1951 s'au dovedit a fi în număr de 54, dis-

Fig. 11. — Vedere generală a discurilor suporturi dela templul cu coloane.

puse pe 6 rânduri (I-VI), în fiecare rând fiind 9 discuri. Discurile-tamburi însele erau așezate pe o substrucție seacă de piatră de râu, groasă de 30-40 cm. Ele serveau, deci, ca un suport (stilobat) puternic coloanelor de deasupra și nu se vedeau din pământ, fiind la un nivel cu padimentul însuși al templului. Aceasta și explică de ce suprafața lor era destul de grosolan lucrată, mai ales la margini, numai centrul fiind mai netezit, adică partea aceea centrală a suprafeței pe care urma să se așeze coloana, respectiv baza coloanei (vezi fig. 11).

Distanța între rânduri e de cca 4 m (ea *nu* e nicidecum *exact constantă,* deoarece nu discurile, ci coloanele așezate pe ele trebuiau să păstreze un interval constant). Intervalul dintre discurile-tamburi ale fiecărui rând e în jurul lui 1,60 m, — cu excepția tamburilor din rândul vertical ultim, din spre S-V, unde intervalul e de 2,50—3 m.

In cursul lucrărilor din 1951 au fost găsite, în sfârșit, și câteva din bazele de coloană de andezit, care fuseseră înălțate pe suporturile în formă de disc. Ele fuseseră aruncate de Romani (v. mai jos) în dosul templului, între rândul I și zidul de sprijin Nr. 8, care apăra terasa X din spre terasa Nr. IX (vezi fig. 12: o asemenea bază așezată de noi pe discul-tambur suport; în fund: alte baze și restul ce s'a mai păstrat din

sanctuarul anterior templului). Bazele au diametrul inferior de 120 cm (unele şi mai mult), iar înălţimea actuală, de 49-50 cm (capătul de sus este rupt). Ele prezintă o scotie (brâu adâncit de 1-1,5 cm) de jur împrejur la o înălţime de cca 18 cm. Diametrul de sus e de 110 cm, ceea ce ne face să presupunem că ele se subţiază treptat în sus.

Până acum, pe terasă nu s'au găsit fusurile ce se înălţau pe aceste baze de coloane. Cunoaştem, în schimb, mai multe asemenea fusuri, încă din anul trecut, întrebuinţate la refacerea zidului cetăţii de către romani. Acestea au o lungime de cca 1 m şi un diametru (şi jos şi sus) de 81-82 cm; sunt perfect cilindrice, bine netezite pe toată suprafaţa şi sunt tot

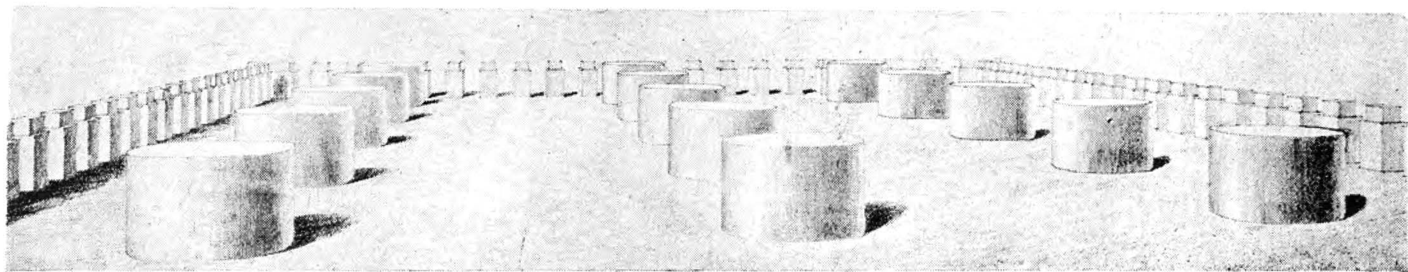
Fig. 12. — Un disc suport cu baza de coloană dela templul de coloane.

din andezit. Ele nu-şi pot avea locul decât aici, la acest templu. Diferenţa între diametrul (nesigur) al părţii de sus a bazei de coloană (110 cm la baza *neîntreagă* dela fig. Nr. 10) şi diametrul fuselor incastrate în zidul cetăţii (81-82 cm) nu constitue un impediment: fie că admitem o subţiere treptată a bazei (dela 120 cm, la 110 cm şi, mai sus, la 81-82 cm), fie că presupunem o diferenţă *voită* de constructorii sanctuarului între fus şi bază (vezi o încercare de reconstituire în fig. 13).

Nu ştim cum se terminau coloanele şi cât erau de înalte. Nicăiri nu s'au găsit elemente care ar putea fi considerate drept capitale. Nici urmă, până acum, de ceea ce ar fi putut constitui tabulamentul şi acoperişul. Aceasta ne face să ne gândim la două posibilităţi: 1) fie că templul nu era încă terminat în momentul izbucnirii războiului cu Romanii [1], 2) fie că avem de a face cu un templu deschis „sub caelo", de tipul templelor dacice, cu coloane scunde, fără capitel, înalte de cca 1,50 m. In orice caz, nu credem că în acest mediu geto-dac trebue să ne aşteptăm la temple de tip clasic greco-roman.

Teritoriul pe care îl ocupă cele 54 de coloane este aproape pătrat: 34 m lungime şi 33 m lăţime. Sanctuarul a fost pur şi simplu desfiinţat

[1] O asemenea ipoteză ne-o sugerează şi stâlpii de andezit de tip evazat, ce se află în prăpastia de sub terasa Nr. XI şi care au ajuns acolo nu prin prăvălire de sus, ci fiind abandonate acolo în cursul transportului din Valea Godeanului.

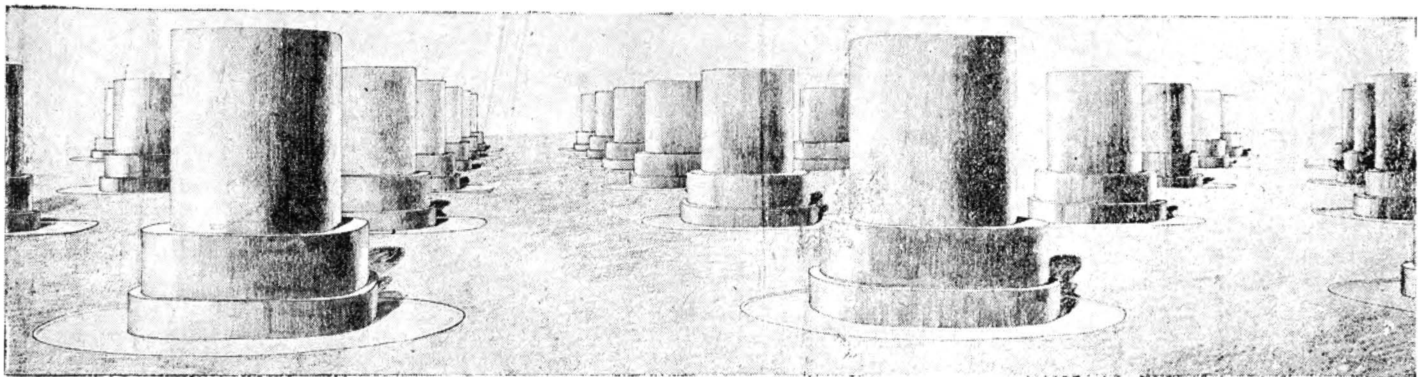

Fig. 13. — Templul cu 54 de coloane (reconstituire ideală).

de Romani, fusele de coloane au fost duse, întregi sau în bucăţi, la refacerea zidului cetăţii ; bazele, întregi sau ciopârţite, au fost date la o parte, îngrămădindu-le lângă zidul de terasă Nr. 8 sau duse şi ele la repararea cetăţii. Singure discurile au rămas pe loc. Peste cea mai mare parte a templului s'a ridicat o construcţie romană, de lemn, cu soclu de piatră şi cărămidă, după cum dovedesc unele urme şi obiecte aflate aci.

Din această epocă romană se trag şi unele scobituri aplicate în suprafaţa discurilor, la marginea lor, care nu-şi au nicio explicaţie pentru epoca dacică a templului.

Am amintit în treacăt, mai sus, că anterior templului cu coloane de andezit, pe terasa originală, a existat un alt sanctuar mai vechiu. Resturile lui se mai păstrează în colţul N-Estic al terasei la Nr. 16. El a fost de tipul sanctuarelor îngrădite cu stâlpi (ca cel dela Nr. 14), patrulater, dar cu stâlpi de piatră cochilică (v. fig. 12).

La N-Est de templul cu coloane, pe terasa X, se află un turn de pază, sezisat încă din anul trecut. Cunoaştem azi trei laturi ale lui. Una din ele are 6,80 m în interior. Celelalte par a avea aceeaşi dimensiune, dar nu e absolut sigur. E posibil ca şi acest turn să aibă o formă pentagonală ca şi Nr. 17. Zidurile de piatră sunt de 3,20 m grosime. La latura dinspre coastă (cea de către zidul de terasă Nr. 9) zidul are şi găuri pentru scurgerea apei de sol. După unele indicaţii, a putut servi şi în epoca romană.

Fig. 14. — Inceputul canalului subteran.

Tot pe această terasă, la Sud-Vest de templu, s'a dat peste începutul canalului subteran (v. fig. 14).

Ca şi terasa XI, şi această terasă era apărată de prăbuşirea terasei superioare (IX) printr'un zid de piatră având pe creastă un parapet (Nr. 8).

5. CISTERNA

La cisterna ce se află la Vest de cetate (Raport 1950, p. 121 şi urm.), s'au urmărit cele două puncte de captare a apei de izvor, ce alimentau prin ţevi de lut ars butoiul de decantare din mijloc. Captarea se făcea printr'o ţeavă scurtă de plumb, înzestrată cu o *sită* de metal. Ţevile de plumb primeau apa de izvor captată, la unul din puncte, într'un butoiu de lemn de brad sau într'un bazin adâncit, de piatră, cu gura alcătuită dintr'o gură de vas şi acoperită de o ţiglă de factură romană; la celălalt punct — dovadă că instalaţia a fost folosită şi mai departe de către Romani.

Pe traseul dela butoiul de decantare a apei până la punctele de captare a izvoarelor, se afla câte o răsuflătoare de lut ars, distruse însă. Pe unul din trasee, lângă răsuflătoare, se afla şi un butoiu-scorbură de lemn, pentru o decantare prealabilă a apei.

II

A doua lature a activităţii, aceea a lărgirii cunoaşterii complexului de aşezări de pe Dealul Grădiştei, s'a desfăşurat concomitent cu acţiu-

Fig. 15. — Vederea teraselor Nr. XI (în stânga), Nr. X (în mijloc cu discurile templului) şi Nr. IX.

nea descrisă în rândurile precedente. In această direcţie semnalăm, pe scurt, următoarele rezultate:

1. ATELIERUL ŞI AŞEZAREA CIVILĂ DE PE TERASA VIII

(vezi fig. 1, Nr. 19 şi 20)

Această terasă se ridică la N-NV de terasele cu sanctuare (între terasa IX şi VIII diferenţa de nivel fiind de cca 16 m), având o lungime de 63 m şi o lăţime de 43 m. Ea are o uşoară înclinare spre S-Est şi a fost sigur amenajată artificial. Din spre Nord, terasa e apărată de culmea Dealului Grădiştea, îngustă şi înaltă de 5—10 m (vezi fig. 15: vederea terasei XI, X şi IX. Deasupra terasei IX, coasta terasei VIII).

Incă din 1950, un mic sondagiu a demonstrat că şi această terasă fusese locuită. Săpăturile din anul 1951, întreprinse aici au confirmat acest fapt, arătând în acelaşi timp şi caracterul civil şi profan al aşezării.

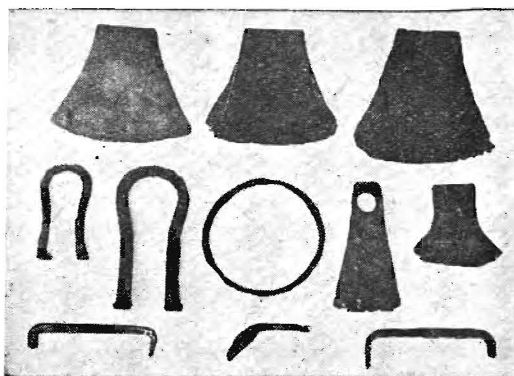

Fig. 16. — Unelte de lemnar.

Cercetările de pe această terasă nu sunt încă terminate, ele urmând să continue şi în anul 1952, când se va putea da o descriere mai com-

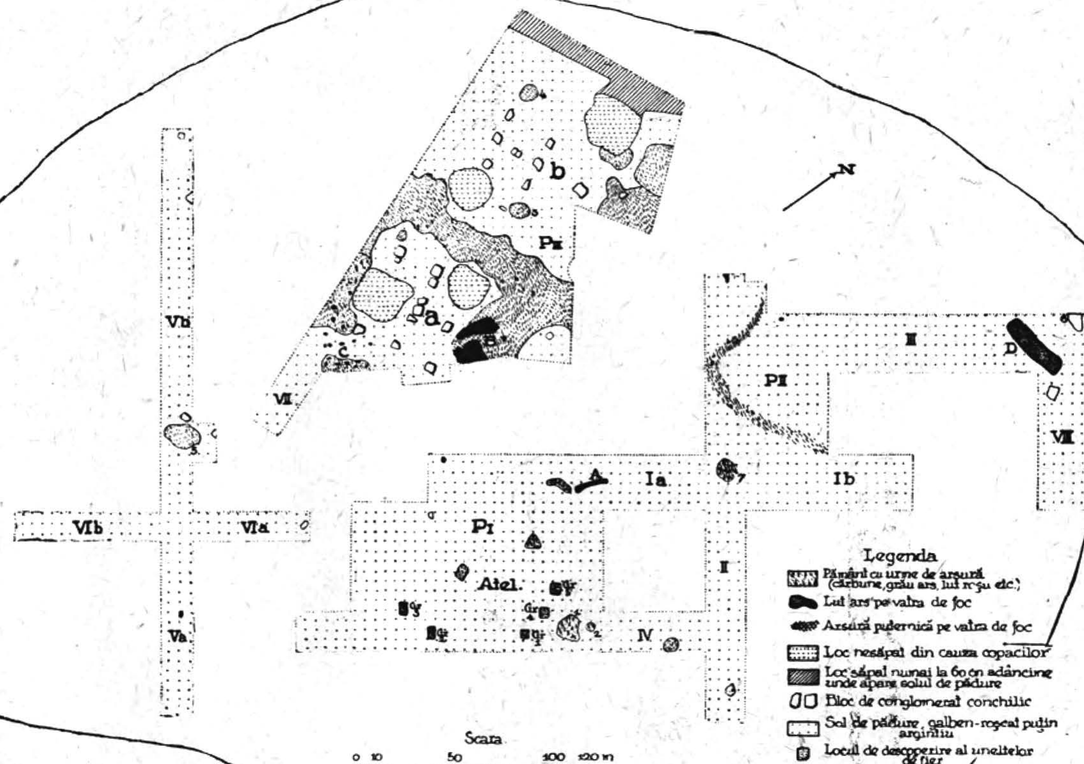

Fig. 17. — Așezarea de pe terasa Nr. VIII Atelierul.

pletă a construcţiilor ce s'au ridicat aici. Incă de pe acum trebue relevate însă anumite aspecte importante, mai ales, prin descoperirea pe această terasă a unui număr mare de unelte şi instrumente de cea mai mare valoare pentru cunoaşterea culturii materiale a societăţii dacice din preajma cotropirii romane.

Au fost săpate trei suprafeţe mari: P I, P II şi P III (vezi fig. 17). In general, nivelul antic se află sub un strat gros de humus (40-60 cm), format din depuneri şi, îndeosebi, din putrezirea frunzişului, rădăcinilor şi copacilor căzuţi în cursul atâtor secole. Sub humusul modern se găseşte un strat de pământ galben-roşcat pe care mulţimea de fragmente de vase, urme de foc, diferite obiecte indică nivelul antic. Urmele antice sunt mai slabe în partea de Sud-Est a terasei, cea către sanctuare, şi în partea de S-Vest, unde, la un moment dat, încetează cu totul.

Suprafaţa P I desvălue o construcţie de lemn, o baracă, a cărei dimensiuni nu se pot stabili decât aproximativ, după urmele găsite pe vatra şi în terenul înconjurător. Nicio substrucţie de piatră nu avea această baracă, pe care trebue s'o presupunem construită din bârne groase şi acoperită cu şindrilă sau paie. Intinderea ei se contureză prin punctele notate cu 1, Gr. 3, Gr. 2, Gr. 1, Gr. 4 şi Gr. 5. (vezi fig. 17). In colţul nord-estic, la A, se ridică uşor, din suprafaţa nivelului antic, o vatră de foc compusă dintr'un strat de pământ, gros de 10-12 cm. Forma ei originală a putut fi circulară, astăzi ea se păstrează destul de prost, fiind în mare parte distrusă. Intr'unul din capetele ei se mai vede o gaură circulară cu un diametru de 5 cm, străbătând în întregime grosimea vetrei: e, de sigur, locul unuia din beţele (parii) ce susţineau ceaunul deasupra focului de pe vatră (v. fig. 18).

Urma de lut ars — de la vatră —, numeroase cioburi de factură dacică sunt răspândite peste această parte a barăcii, de asemenea şi cantităţi mai mici de grâu ars.

In colţul sud-estic al suprafeţei săpate se găsesc două gropi, notate cu 1 şi 2. Sunt gropi conţinând grâu şi meiu carbonizat. Gropile cădeau, după cât se pare, în afara bărăcii — sub streaşină. Una din ele, Nr. 1, are la gură diametrul de 1 m, iar adâncimea de cca 90 cm sub nivelul antic. Spre fund, groapa se îngustează în chip neregulat. Resturi de lemn de brad, găsite în groapă, trădează vasul sau vasele de lemn în care se păstra grâul şi meiul. Câteva cioburi şi cuie de fier, căzute ulterior, completează inventarul gropii.

Cealaltă groapă, mai mică (Nr. 2), are un diametru de 0,50 m şi o adâncime de 0,40 m sub nivelul antic. Şi aici au fost găsite câteva cioburi căzute ulterior.

Intrarea în baracă a fost din partea sudică, la punctul notat Gr. 2. Aici au ieşit la iveală 3 balamale de fier şi o cheie lungă de fier de tipul binecunoscut al epocii La Tène.

Cea mai importantă descoperire de aici e însă inventarul atelierului, constând din 70 de bucăţi de diferite instrumente şi unelte de fier. Ele erau grupate în 4 grămezi: Gr. 3, Gr. 1, Gr. 4 şi Gr. 5, amestecat, în unele precumpănind o anumită categorie (ca de pildă în Gr. 4, cele mai multe sunt scule de dulgher). La origine, ele stăteau în lăzi de lemn, probabil, dispuse dealungul pereţilor bărăcii-atelier, sub băncile de lucru.

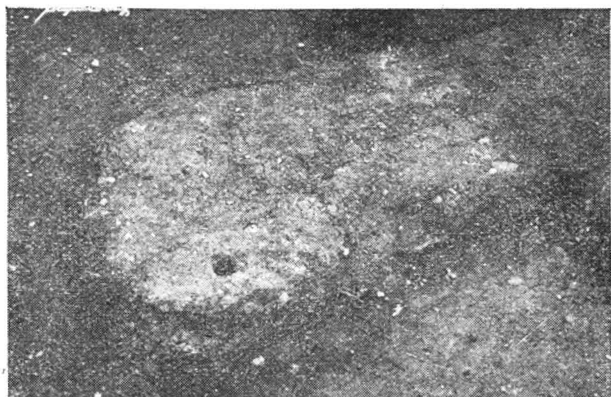

Fig. 18. — Vatra de foc din interiorul atelierului.

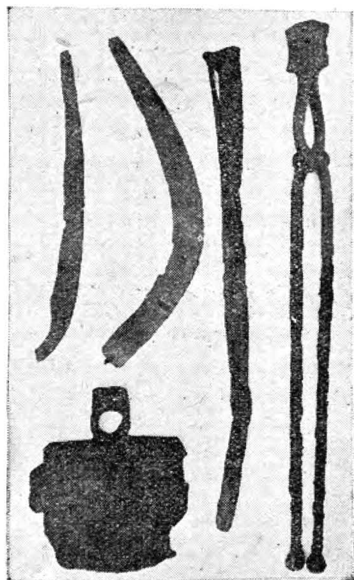

Fig. 19. — Unelte şi scule gospodăreşti şi de fierar.

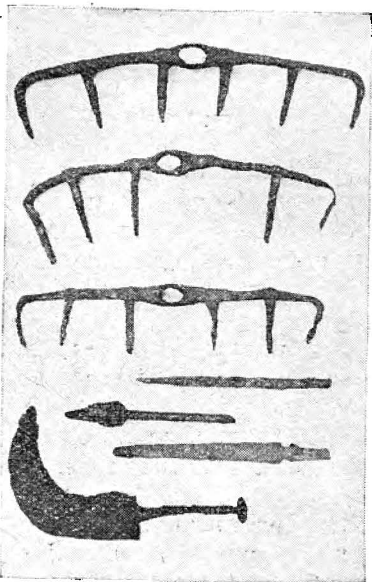

Fig. 20. — Greble, cosor de vier, sfredele şi pilă.

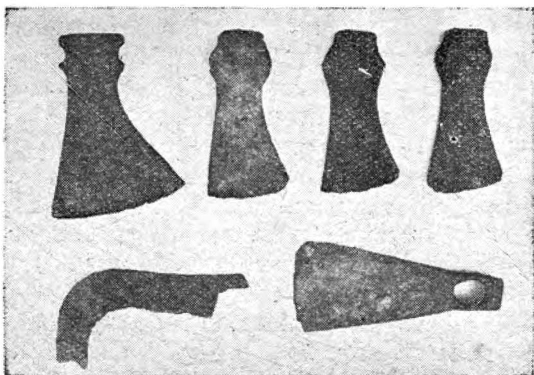

Fig. 21. — Securi şi topoare. Cosor de vier.

Inventarul extrem de important şi unic în felul lui prin mulţimea obiectelor şi varietatea lor, constitue o dovadă peremptorie pentru înaltul grad de cultură materială la care ajunseseră Dacii pe la începutul erei noastre. Datorită cunoaşterii şi întrebuinţării acestor instrumente, nu ne mai miră deloc lucrările mari şi numeroase, în piatră şi metal, pe care le întâlnim în aşezările dacice, ne mai pomenind de lucrările de lemn, perisabile, pe care ni le putem imagina după sculele de dulgher ce s'au găsit, şi de agricultura înaintată pe care o practicau cu uneltele gospodăreşti agricole. Un studiu aparte va trebui să se ocupe cu acest inventar, cuprinzând şi alte descoperiri izolate.

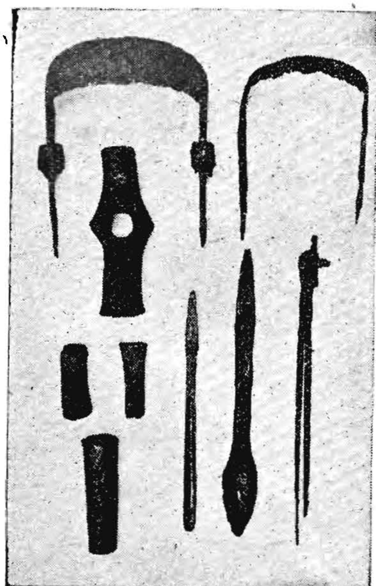

Fig. 22. — Unelte de lemnar: cuţitoaie, sfredele, compas, nituitoare şi un ciocan de fierar.

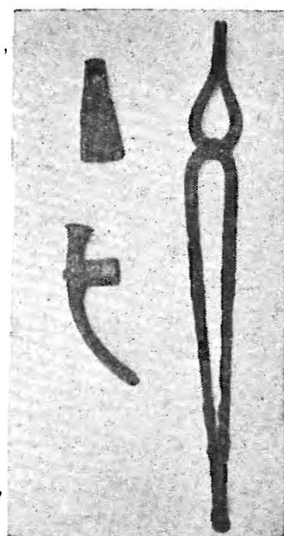

Fig. 23. — O teslă şi o bardă de lemnar. O altă vedere a cleştelui din fig. 19.

In general, inventarul de unelte-instrumente poate fi împărţit în trei categorii:

Prima categorie e aceea a uneltelor gospodăreşti agricole, reprezentate prin: seceri şi coase, greble, cosoare de vier, sapă, topoare, săpoaie şi securi, etc. (vezi fig. 19, 20 şi 21).

A doua categorie o alcătuesc instrumentele de lemnar (dulgher), ca tesle, cuţitoaie, barde, sfredele, scoabe, compas, dalte, raspă, etc. (v. fig. 20, 16, 22 şi 23).

Sculele de fierar formează categoria a treia: cleşte, crestătoare, priboiuri, nituitoare, ciocane, dinţuitoare, pile, etc. (v. fig. 19, 22, 23 şi 24).

Celelalte suprafeţe săpate pe terasa a VIII-a nu pot fi considerate ca lucrări terminate. Atât în suprafaţa P II cât şi în P III au eşit la iveală vetre de foc D şi B, gropi de cereale (3 şi 4 în P III, 6 şi 7 în P II). O groapă de cereale s'a descoperit şi în secţiunea V b (Nr. 7).

In suprafaţa P III se conturează, după cât se pare, două locuinţe cu stâlpii cerdacului (?) fixaţi pe blocuri de piatră cochilică de mărime medie de 45×40×30 cm (v. fig. 25).

Ceramica ce se găseşte pe această terasă e o ceramică dacică, lucrată cu roata, printre care se află şi o ceramică mai fină, de factură grecească sau imitaţie după ea.

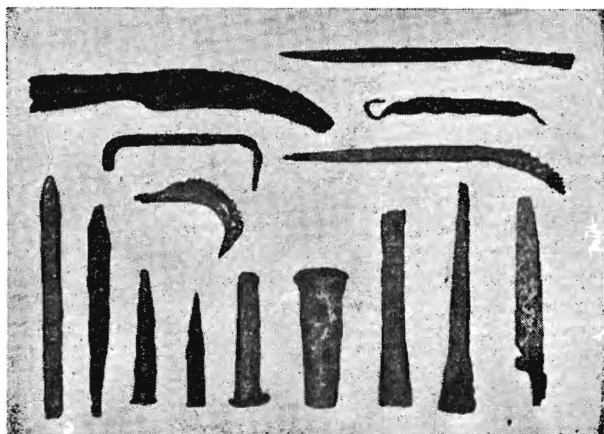

Fig. 24. — Unelte de fierar.

O aşezare romană, ulterioară cuceririi, nu e confirmată până acum prin nimic. E şi puţin probabil, ca Romanii să fi ales această terasă pentru a o locui, alte terase mai joase fiind mult mai prielnice. Desvelirea

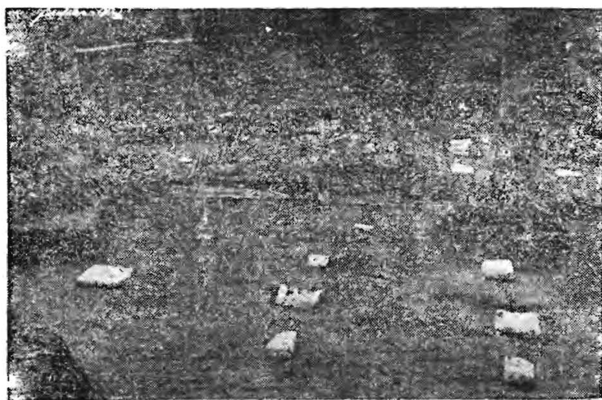

Fig. 25. — Terasa Nr. VIII : baze de piatră pentru stâlpii celor două locuinţe.

totală a terasei, programată pentru campania din anul 1952, va aduce, credem, o completă lămurire a locuinţelor aflate aici.

2. TERASELE DE PE DEALUL GRĂDIŞTEI

(vezi fig. 26)

Că Dealul Grădiştei mai are şi alte aşezări mai mici, în afara complexului din jurul Cetăţii, se presupunea de mult. Cercetarea lor a fost însă neglijată şi nimeni nu s'a preocupat de a stabili, măcar cu aproximaţie, numărul şi caracterul lor, deşi chiar pe cărarea ce duce din Lunca

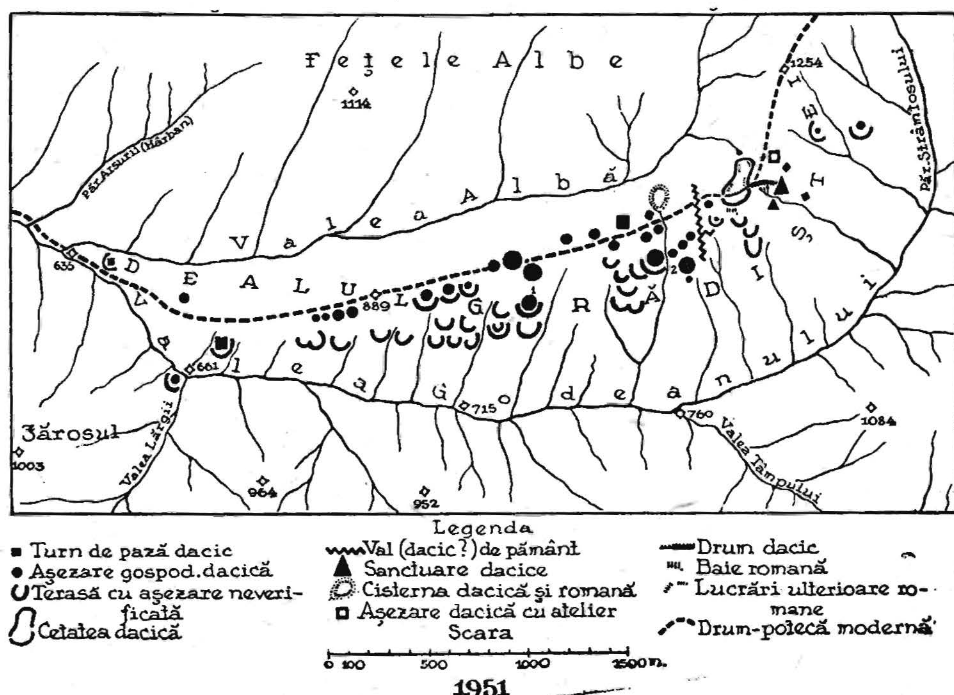

Fig. 26. — Schiţa aşezărilor de pe dealul Grădiştei.

Grădiştei la Cetate, se întâlnesc la tot pasul fragmente de vase şi mai ales bucăţele de pământ ars. Unele blocuri din apropierea cărării îmbiau şi ele la o atenţie mai deosebită.

O recunoaştere fugitivă, făcută în anul 1950, urmărind drumul antic sau, mai bine zis, drumurile antice ce duceau la Cetate pe coasta de către Valea Godeanului, au pus colectivul în faţa unei probleme ce nu mai putea fi amânată. De aceea ea a şi fost pusă în planul de lucru pe 1951 şi realizată în mare măsură.

Recunoaşteri repetate, făcute de membrii colectivului, au arătat că toată coasta sudică a Dealului Grădiştei, cea care priveşte spre Valea Godeanului, singura potrivită, de altfel, e plină de terase naturale sau amenajate, mai ales în partea superioară a coastei, iar cele mai multe din ele, dacă nu toate, poartă neîndoielnice semne ale unor aşezări mai mici sau mai mărişoare.

Faptul are o deosebită importanţă pentru stabilirea caracterului acestui punct al vieţii dacice, care se dovedeşte, astfel, ca un *centru* locuit, formând o localitate, o aşezare compactă, un sat, resfirat, la adăpostul Cetăţii celei mari şi în preajma sanctuarelor. Prezintă, prin urmare, acea formă de centre locuite, în jurul unei cetăţi puternice, cunoscute şi din alte părţi ale lumii antice, fie clasice, fie „barbare", cu tendinţa, realizată în condiţii istorice prielnice în cele mai multe cazuri, de a deveni oraşul (asty) dela poalele cetăţii devenite „acropolă".

Cercetarea împrejurimilor s'a făcut pe porţiunea de coastă ce începe la N-Est de sanctuare şi ţine până la locul de unde începe Dealul Grădiştei, la confluenţa Văii Albe cu Valea Godeanului (cota 635).

In total, s'au constatat peste 50 de terase locuibile, dintre care 29-30 au fost verificate ca realmente locuite. Şi dintre cele peste 20 de terase neverificate încă, multe vor fi fost locuite, dar e sigur că noi nu am reuşit să stabilim absolut toate terasele locuibile, numărul lor fiind, fără îndoială, mult mai mare. E o sarcină a anilor viitori de a descoperi şi trece în schiţă toate aceste locuri. In apropierea Văii Godeanului câteva terase-poieni de toată frumuseţea au fost observate, ocazional, dar netrecute în schiţă.

Printre terasele locuite sau locuibile, unele vor fi avut şi caracter militar, mai ales acelea aşezate în puncte strategice însemnate pentru supravegherea şi apărarea accesului spre Cetate, fie că acest acces era cel din Lunca Grădiştei, pe muchea dealului, pe unde se urcă şi astăzi de obiceiu, fie că se făcea, din Valea Godeanului, pe una din văile păraielor. Un atare caracter militar pare să fi avut terasa ce se ridică dominant la Nord de cărarea actuală, imediat la începutul urcuşului, constând dintr'un turn de pază, de lemn, care ţinea sub ochi întreaga vale a Apei Grădiştei pe o distanţă de 1-2 km (vezi fig. 26, pe schiţă lângă lit. D). Terasa mărişoară de pe botul de deal de deasupra cotei 661, dominând un acces uşor din Valea Godeanului a avut de sigur scop militar. Pentru un caracter militar pledează şi situaţia înălţată a terasei din apropierea cisternei (pe schiţa dela fig. 26, turnul de pază notat sub litera *ă* din numele Valea Albă). Câteva blocuri de piatră cochilică indică o întăritură, la ambele acestea din urmă, deşi blocuri de piatră cochilică se găsesc şi la aşezări cu caracter civil, după cum s'a putut constata în vreo 2-3 cazuri.

Cele mai multe, majoritatea zdrobitoare a teraselor, purtau pe ele aşezări civile, gospodăreşti; unele mai sărace, altele mai mari şi mai bogate.

Astfel, a fost cercetată aşezarea de pe terasa dela Sud de cărare, notată pe schiţă cu Nr. 1. Un strat bogat de lipitură arsă dovedea existenţa unei case de lemn de dimensiuni modeste, cu o vatră de foc, cu fragmente de vase, cuie, ţâţâne de uşă şi o bucată de berbec de fier folosit pentru asediu. Un şanţ îngust în jurul casei apăra locuinţa de pătrunderea apelor de pe coastă. Izvorul din apropiere asigura alimentaţia cu apă a locatarilor.

Două monete thasiene (imitaţii dacice) şi două monete republicane romane provenind de sigur dintr'un tezaur, au fost găsite în apropierea acestei terase.

Fig. 27. — Aşezarea civilă de pe terasa Nr. II.

Fig. 28. — Chiupuri de cereale *in situ* la aşezarea de pe terasa Nr. II.

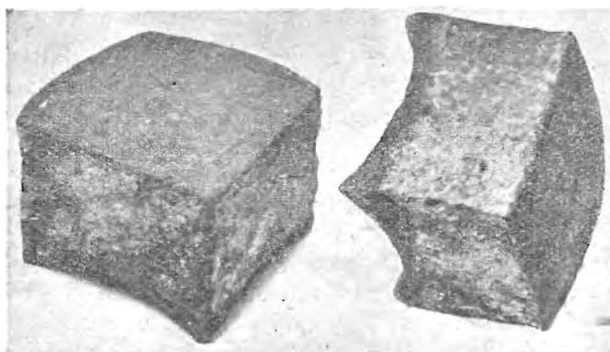

Fig. 29. — Nicovala de fierar dela aşezarea de pe terasa Nr. II.

Rezultate mai bogate a dat terasa notată pe schiţă cu 2, la Est de cea dintâi. Aici s'a constatat o locuinţă mai veche, patrulateră, destul de modestă ca dimensiuni (2,30 m × 2,45 m × 2,12 m × 2,15 m) cu stâlpi înfipţi în pământ. Stâlpii, de brad, groşi de 34-36 cm, intrau cu partea lor ascuţită în pământ pe o adâncime de 65 cm. Sub vârful parilor se afla câte o lespede de piatră. Foarte puţinele urme de lipitură arsă ne fac să presupunem că această casă mai veche era construită numai din bârne groase. (vezi fig. 27).

Peste această casă s'a ridicat, apoi, o altă casă de lemn, fără stâlpi înfipţi în pământ, ale cărei vetre de foc, trei la număr, au acoperit unele găuri de par, casa nouă luând proporţii mai mari. Lângă două din vetrele de foc se afla şi câte un bloc de piatră cochilică. Urma grinzilor de temelie a noii case se observă în şanţul adâncit ce s'a constatat pe două din laturi. Şi la una şi la cealaltă, acoperişul a fost de şindrilă sau, mai degrabă, de paie (stuf).

In interiorul casei vechi (sau noi, nu s'a putut stabili) o groapă adâncită în pământ (45 cm adâncime, 55 cm lăţime, 85 cm lungime) conţinea cca 20 de kg de grâu carbonizat. Grâul fusese aşezat într'o ladă de lemn de fag, bătută cu ţinte de fier foarte mici.

In afara casei vechi, la circa 1,50 m depărtare spre NV de ea, într'o groapă mai mare, s'au găsit două chiupuri de lut ars, unul de culoare roşie, spart la gură, dar întreg, al doilea de culoare cenuşie cu jumătatea de sus lipsă, aşezate în picioare unul lângă altul şi susţinute de lespezi de piatră dispuse în jurul fundului. In unul din ele, în cel sur, s'au găsit — pe lângă câteva bucăţi de lut ars — fragmente de vase, şi o mică cantitate de grâu ars. (vezi fig. 28).

Tot materialul ceramic, dacic, e lucrat cu roata.

Pe una din vetrele de foc a fost aflată o monetă a lui Traian, foarte bine păstrată, fără titlul de „dacicus", datând prin urmare aşezarea din chiar pragul căderii ei.

Nu departe de această locuinţă, la vreo 6-7 m, spre NV, s'a descoperit o nicovală de fier (v. fig. 29) şi împreună cu ea 5 bucăţi de ţâţâni de uşă: locul unui mic atelier de fierar, într'o baracă de lemn.

CONCLUZII

Cercetările din anul 1951 au putut aduce noi şi revelatoare destăinuiri asupra habitatului dacic de pe Dealul Grădiştei.

Se constată, pe de o parte, nu numai vechimea mai mare a aşezărilor de pe Dealul Grădiştei, prin cele două monete thasiene şi republicane romane care ne trimit pe la sfârşitul sec. I în. erei n., şi prin existenţa de aşezări mai vechi celor din epoca războaielor cu Romanii, dar pe de altă parte, se vădeşte şi o continuă şi febrilă activitate edilitară, care desfiinţează sanctuare mai vechi, nivelează şi lărgeşte noi terase pentru noi sanctuare, înlocuind construcţii necorespunzătoare şi mai modeste, cu altele mai largi şi mai pompoase, întrebuinţând pentru acestea piatra greu de lucrat şi de transportat, andezitul.

Coexistenţa a mai multor sanctuare înnoite vorbeşte grăitor despre politeismul religiei Dacilor. Potrivirea unor anumite cifre semnificative

la alcătuirea sanctuarului mare rotund (grupul de 7 ce se repetă de 30 de ori, etc.) denotă unele preocupări de calcule în legătură cu fenomenele astrale, trădând, în acelaşi timp, caracterul urano-solar al credinţei getodace.

Puternicele construcţii, lucrate după un plan cu meşteşug gândit şi executat în condiţii tehnice superioare, trădează nu numai un progres tehnic, dar şi un rafinament al gustului artistic ce se manifestă în vechile şi autenticele forme populare pe care Dacii le transpun în piatră şi metal, dar nu le schimbă pe ieftinele imitaţii ale artei şi culturii greceşti sau romane.

Toate aceste realizări mari şi costisitoare, reflectă, însă, mai presus de toate, o consolidată stare politică şi socială, sprijinită pe o solidă bază economică. Este, fără îndoială, orânduirea proaspătă a societăţii pe clase în faza ei de prim şi hotărît avânt.

Din mulţimea şi varietatea instrumentelor şi uneltelor, găsite într'un loc, pe Dealul Grădiştei, la care se adaugă încă o serie numeroasă de piese aflate izolat, se desprinde o întinsă şi aprofundată îndeletnicire a autohtonilor cu agricultura şi meşteşugurile cele mai înaintate. In această privinţă, totul vădeşte o superioritate a locuitorilor Daciei faţă de Celţii şi Germanii Europei apusene, egalând cu cinste până şi pe cotropitorii lor de mâine, pe Romani.

Incadrarea cetăţii şi a centrului religios într'o deasă reţea de aşezări civile, constatate într'un număr de peste 50, pe Dealul Grădiştei (şi numărul acesta este departe de a fi complet), pune acest centru militar şi religios într'o şi mai amplă situaţie, de centru politic şi administrativ, pregătind sigur etapa de desvoltare de mai târziu, etapă ce ar fi urmat fără îndoială, dacă nu intervenea cotropirea romană, anume aceea a unei *capitale* de stat sclavagist, cu acropola-sanctuar şi cetate înălţându-se în mijlocul polis-oraşului din jur.

Acestea ni se par nouă că constitue noul pas făcut întru cunoaşterea realităţilor dacice, câştigată prin cercetările din vara anului 1951.

Colectivul de cercetări arheologice al
Academiei R.P.R. — Şantierul Grădiştea Muncelului

УЧАСТОК РАСКОПОК ГРЭДИШТЯ МУНЧЕЛУЛУЙ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Археологический коллектив Клужского института истории и философии предпринял в 1950 г. исследование обширного дакского поселения на Дялул Грэдиштей, близ села Грэдиштя-Мунчелул, в горах Орэштией [1], и продолжил работу в 1951 г.

Результаты проведенных исследований вкратце следующие .

[1] Общий вид этих многочисленных поселений, весьма оспариваемый в течение последних 150 лет, был опубликован под заглавием «Дакийские поселения гор Орэштией», К. Дайковичем и А. Фэрэнци. Часть I. Топографический очерк. Часть II. Библиографический очерк. Бухарест. Издательство Академии РНР. 1951 г.

На высоте 1200 м, на Дялул Грэдиштей находился военный, религиозный и политический центр объединения дакских племен, который под владычеством Буребисты начинает преобразовываться в полурабовладельческое государство, едва достигая такого государственного строя при Децебале.

Этот Дакийский центр состоял:

1. Из сильной крепости, сооруженной по системе других дакийских крепостей гор Орэштией (Костешть, Пятра Рошие и т. д.), которые в действительности образуют оборонительный пояс этого центра.

2. Из священной ограды, заключающей много святилищ (среди которых большой круглый алтарь с четырехсторонним святилищем с 54 колоннами), к которой ведет широкая вымощенная дорога 5 м ширины и приблизительно 120 м длины.

3. Из большого водохранилища с терракотовыми трубами вне крепости.

4. Из мастерской с 70 находящимися в ней сельско-хозяйственными и ремесленными орудиями и инструментами.

5. Из ряда многочисленных гражданских поселений вокруг крепости, на протяжении 3 километров.

Исследования также показали, что поселение относится по крайней мере к началу I века до н. э. и исчезает во время 2-й дакийской войны (106 г. н. э.). В крепости обосновался в продолжение нескольких десятилетий сильный римский гарнизон. При раскопках были обнаружены каменные глыбы священной стены языческого храма, носящие на себе наименования богов, жрецов или дакийских вождей, выдолбленные греческими буквами.

Святилища типа открытых храмов-теменос принадлежат специфической дакийской форме и сооружены из огорожений, состоящих из андезитовых каменных столбов и каменных или деревянных колонн, облицованных терракотовыми плитами.

Эти сооружения исключительных размеров имеют капитальное значение для изучения культуры и дакийской политической и военной организации в течение эпохи двух последних вождей, отражающей сильно укрепленную экономическую и социальную основу. Согласно мнению исследователей здесь должен был находиться известный Когайонон, а гражданские и военные поселения имеют вид настоящей столицы Дакийского государства.

Работы продолжаются.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОР

Рис. 1. — Священная ограда даков.
Рис. 2. — Общий вид главного, круглого, святилища.
Рис. 3. — Главное, круглое, святилище.
Рис. 4. — Малое четырехстороннее святилище.
Рис. 5. — Двойная стена, подпирающая террасу X.
Рис. 6. — Вид стены террасы X.
Рис. 7. — Небольшая площадь святилищ со священной дорогой, подземным каналом и следами стены террасы с правой стороны.
Рис. 8. — Деревянная постройка и храм, ряд 3.
Рис. 9. — Два диска храма, ряд 3.
Рис. 10. — Вид пятиугольной сторожевой башни 17.

Рис. 11. — Общий вид дисков-подставок, храма с колоннами.
Рис. 12. — Диск-подставка с основанием колонны в храме с колоннами.
Рис. 13. — Храм с 54 колоннами (идеальная реставрация).
Рис. 14. — Начало подземного канала.
Рис. 15. — Вид террас XI (слева), X (в середине, с дисками храма) и IX.
Рис. 16. — Плотничьи инструменты.
Рис. 17. — Поселение на террасе VIII. Мастерская.
Рис. 18. — Очаг для огня в мастерской.
Рис. 19. — Хозяйственные и кузнечные инструменты и орудия.
Рис. 20. — Грабли, садовый нож, буравы и напильник.
Рис. 21. — Секиры и топоры. Садовый нож.
Рис. 22. — Плотнические инструменты: скобки, буравы, циркуль. Прибор для заклепывания и кузнечный молот.
Рис. 23. — Тесло и плотничий топор. Другой вид клещей рис. 19.
Рис. 24. — Кузнечные орудия.
Рис. 25. — Терраса VIII: каменный фундамент для столбов двух жилищ.
Рис. 26. — Набросок поселений в Дялул Грэдиште.
Рис. 27. — Гражданское поселение на террасе II.
Рис. 28. — Сосуды для зерна în situ в поселении на террасе II.
Рис. 29. — Кузнечная наковальня в поселении на террасе II.

LE CHANTIER DE GRADIŞTEA MUNCELULUI

(RÉSUMÉ)

Le collectif d'archéologie de l'Institut d'Histoire et Philosophie de Cluj a commencé en 1950 des recherches sur l'important établissement dacique situé sur la colline de Grădiştea, près le village Grădiştea Muncelului des monts d'Orăştie[1]; ces travaux ont continué en 1951.

Les résultats de ces fouilles sont, en résumé, les suivants:

Sur la colline de Grădiştea, à 1200 m d'altitude se trouve le centre militaire, religieux et politique de l'union des tribus daciques qui commencent, sous Bérébistès, à se transformer en un Etat semi-esclavagiste, atteignant cette forme d'Etat, à peine sous Décébal.

Ce centre dacique était formé de:

1. Une puissante forteresse, bâtie d'après le système des autres forteresses daciques des monts d'Orăştie (Costeşti, Piatra Roşie, etc.) qui constituent effectivement le cercle de défense de ce centre.

2. Une enceinte sacrée, englobant plusieurs sanctuaires (parmi lesquels un grand sanctuaire rond et un sanctuaire quadrangulaire à 54 colonnes), à laquelle on accède par une longue voie pavée, large de 5 m et longue d'environ 120 m.

3. Une grande citerne, hors la forteresse, à conduits en terre cuite.

4. Un atelier contenant 70 outils et instruments agricoles et d'artisanat.

5. Une nombreuse série d'établissements civils groupés autour de la forteresse sur une étendue de 3 km.

Les recherches ont montré que l'établissement date au moins du début du I-er siècle avant notre ère et prend fin pendant la seconde guerre dacique (106 de notre ère). Dans la forteresse s'installe — pour quel-

[1] Une présentation d'ensemble de ces nombreux établissements, très discutés depuis environ 150 ans, a été publiée par C. Daicoviciu et Al. Ferenczi, sous le titre: *Etablissements daciques dans les monts d'Orăştie*, I-ère partie: Etude topographique; II-e partie: Etude bibliographique. Bucureşti, Ed. de l'Académie de la R.P.R., 1951.

ques dizaines d'années — une forte garnison romaine. Les fouilles ont mis à jour des blocs de pierre, provenant du mur sacré de l'enceinte religieuse, qui portent des inscriptions en lettres grecques : noms de divinités, de prêtres et de chefs daciques.

Les sanctuaires, du type des temples-*téménos* ouverts, ont une forme spécifiquement dacique ; ils sont formés de clôtures à piliers d'andésite et à colonnes en pierre ou en bois, revêtues de plaques en terre cuite.

Les constructions, exceptionnellement grandioses, sont d'une grande importance pour la connaissance du stade de culture et d'organisation politique et militaire des Daces de l'époque des deux derniers chefs, stade qui reflète un fondement économique et social puissamment consolidé. De l'avis des chercheurs, c'est ici que devait se trouver le fameux *Kogaïonon* et l'établissement civil et militaire prend l'aspect d'une véritable capitale de l'Etat dacique.

Les travaux reprendront les années suivantes.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Enceinte sacrée des Daces.
Fig. 2. — Vue générale du grand sanctuaire rond
Fig. 3. — Le grand sanctuaire rond.
Fig. 4. — Le petit sanctuaire quadrilatère.
Fig. 5. — Mur double de soubassement de la terasse X
Fig. 6. — Une vue du mur de la terasse IX.
Fig. 7. — La petite place des sanctuaires, avec la voie sacrée, le canal souterrain et les restes du mur de la terasse, à droite.
Fig. 8.— Construction en bois et le temple, alignement no. 3.
Fig. 9. — Deux disques du temple, alignement nr. 3.
Fig 10. — Vue de la tour de garde pentagonale, nr. 17.
Fig. 11. — Vue générale des disques-supports, provenant du temple à colonnes.
Fig. 12. — Un disque-support avec la base d'une colonne du temple à colonnes.
Fig. 13. — Le temple à 54 colonnes (reconstitution idéale).
Fig. 14. — Le commencement du canal souterrain.
Fig. 15. — Vue des terrasses XI (à gauche), X (au milieu, avec des disques du temple) et IX.
Fig. 16. — Outils de charpentier.
Fig. 17. — L'établissement de la terrasse no. 8. L'atelier.
Fig. 18. — Le foyer à l'intérieur de l'atelier.
Fig. 19. — Ustensiles de ménage et outils de ferronnerie.
Fig. 20. — Râteaux, serpe de vigneron. vrilles et lime.
Fig. 21. — Cognées et haches. Serpe de vigneron.
Fig. 22. — Outils de charpentier, planes, vrilles et compas. Rivetier et marteau de maréchal-ferrant.
Fig. 23. — Une erminette et une hache de charpentier. Un autre aspect des tenailles de la fig. 19.
Fig. 24. — Outils de ferronnerie.
Fig. 25. — Terrase VIII : bases de pierre pour les piliers des deux habitations.
Fig. 26. — Esquisse des établissements de la colline Grădiştea.
Fig. 27. — L'établissement civil de la terrase II.
Fig. 28. — Des jarres à céréales *in situ,* de l'établissement de la terrasse II.
Fig. 29. — L'enclume du maréchal ferrant de l'établissement de la terrasse II.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul III, 1952

ŞANTIERUL „AŞEZĂRI SLAVE ÎN REGIUNILE MUREŞ ŞI CLUJ"

Incercarea de a contura mai precis imaginea istorică a epocii slave în Trasilvania, prin explorarea materialului arheologic, este de dată recentă. Cercetările arheologice asupra epocii slave au trecut mai întâi printr'o fază de pregătire şi tatonare, pentru a cunoaşte posibilităţile contribuţiei arheologice la tratarea acestei probleme şi pentru a stabili unele puncte fixe, servind ca bază de plecare pentru gruparea şi datarea materialului arheologic. Lucrarea despre „Ceramica slavă din Transilvania" [1] rezumă rezultatele cercetărilor efectuate în diferite muzee transilvănene, pentru inventarierea şi prelucrarea descoperirilor ceramice din această epocă, după ce s'a descoperit în 1943 importantul complex de vase slave dela Blandiana. Recunoaşterile sistematice pe teren, începute încă în 1942 şi 1943, pentru măsurarea şi identificarea diferitelor aşezări fortificate de pământ, existente în Transilvania de Sud şi aparţinând eventual epocii prefeudale, au fost completate pe urmă în anii 1948 şi 1949 prin săpături arheologice care, chiar dacă au avut uneori o amploare mai mare, totuşi n'au trecut de faza unor sondaje informative. Cu drept cuvânt s'a subliniat deaceea, la consfătuirea arheologilor din R.P.R., din Decembrie 1950, necesitatea de a trece la cercetări intense în anumite regiuni precizate, pentru a ataca în plin problema „Cercetarea problemei Slavilor în Transilvania" [2]. Din acest motiv, planul de muncă al şantierului a cuprins numai două regiuni din Transilvania, Cluj şi Mureş, pentru a găsi condiţiunile prielnice pentru începerea unor lucrări mai largi într'un singur punct. Astfel s'au cercetat prin săpături, sondaje şi recunoaşteri pe teren diferite localităţi din împrejurimea Clujului şi a Turzii (Căpuşul Mare, Gilău, Moldoveneşti) şi dealungul cursului mijlociu al Mureşului (Lechinţa de Mureş, Breaza, Moreşti). Aceste lucrări au fost încununate de succes prin descoperirea aşezării fortificate dela Moreşti, lângă Târgu-Mureş, care satisface pe deplin toate cerinţele pentru explorarea intensivă şi cuprinzătoare a unei aşezări slave din Transilvania. Infăţişarea rezultatelor campaniei din 1951 va cuprinde deci tratarea constatărilor făcute în localităţile amintite mai sus.

---

[1] *Studii şi cercetări de Istorie Veche,* t. II, Nr. 2, 1951.
[2] *Ibidem,* t. II, p. 14, 1951.

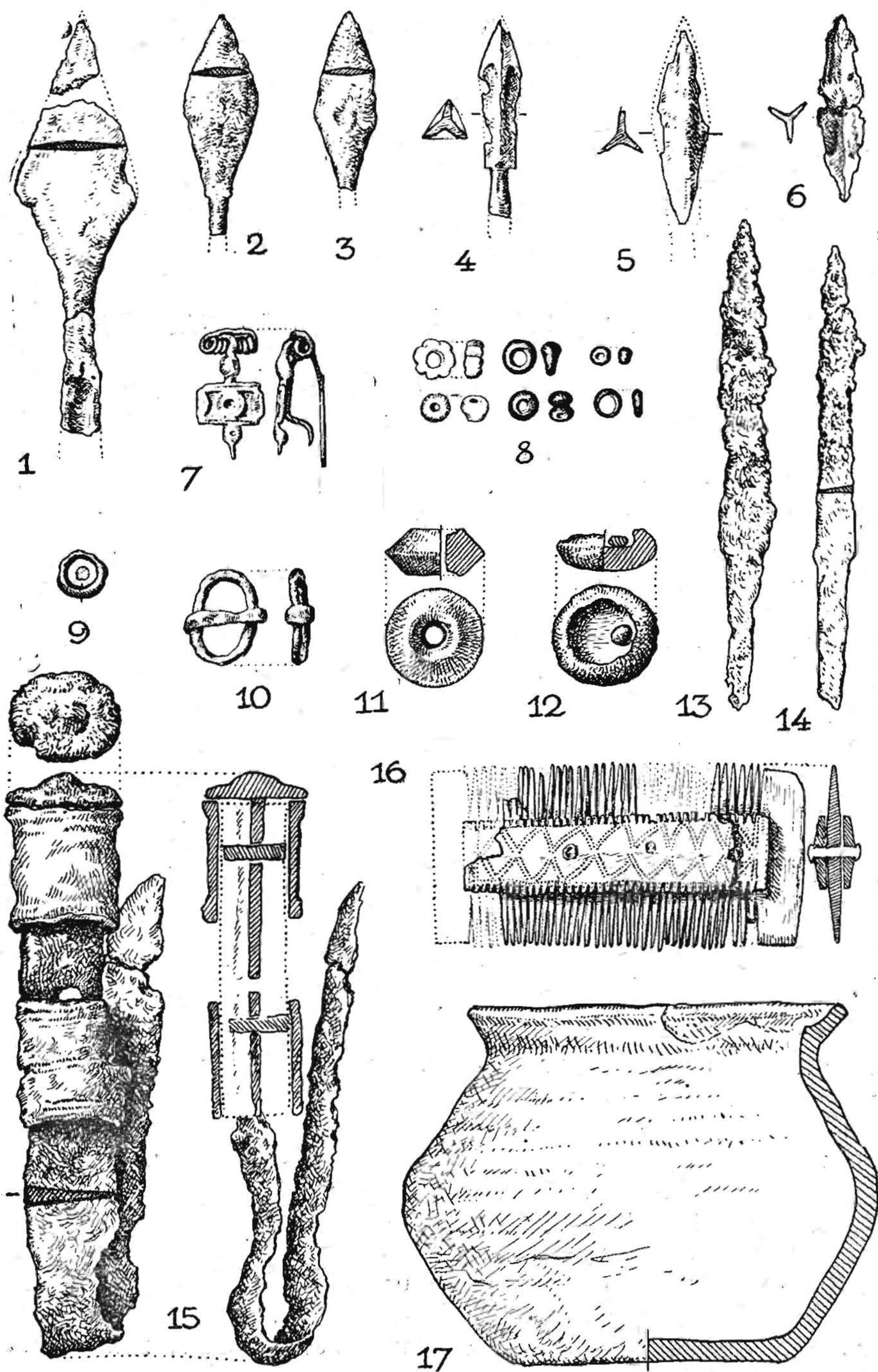
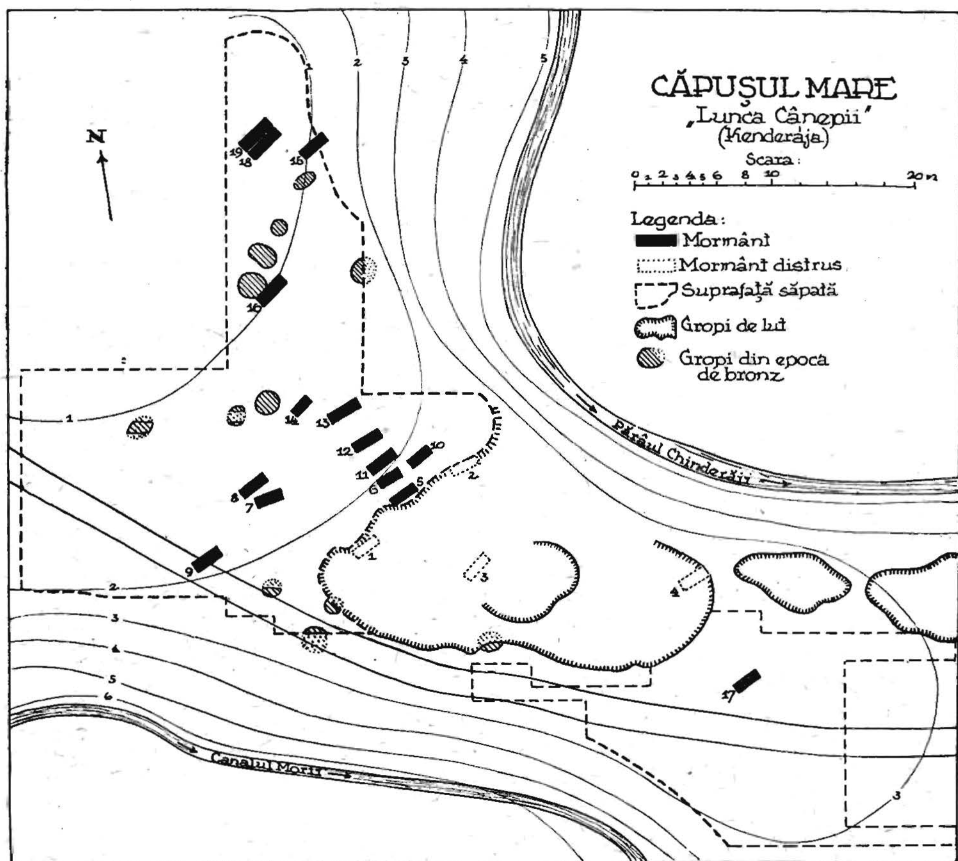

Fig. 1. — Căpuşul Mare. Principalele obiecte ale inventarului funerar.

REGIUNEA CLUJ

Căpuşul Mare, raionul Cluj.

Printre descoperiri din această localitate constând dintr'o strachină negricioasă, lucrată destul de primitiv cu roata şi dintr'un vârf de săgeată cu trei tăişuri (fig. 1; 4, 17), au fost semnalate de Prof. Gy. László. Ele au fost găsite, împreună cu oseminte omeneşti, într'o groapă

Planşa I. — Căpuşul Mare. „Lunca Cânepii". Planul general al săpăturilor.

spre Est de sat, cu ocazia scoaterii lutului necesar pentru construirea unor case. Tipurile şi factura obiectelor permiteau să se presupună la Căpuşul Mare existenţa unor urme din epoca slavă. Locul unde s'au făcut aceste descoperiri, „Cânepişte" (Kenderáj), este o ramificaţie mai joasă a dealurilor de pe partea stângă a văii Căpuşului, formând un platou delimitat spre Est de pârâul Cânepiştii, iar spre Sud, de Canalul Morii (pl. I). Săpăturile executate în acest punct au durat dela 21 Iunie până la 18 Iulie 1951, desvelindu-se în acest timp 15 morminte. Impreună

cu cel puţin 4 morminte, distruse înainte de începerea lucrărilor, cu ocazia scoaterii lutului din groapa amintită, s'au găsit în total 19 morminte.

Platoul a fost locuit şi în epoca societăţii primitive, la treapa de mijloc a barbariei, ceramica aparţinând fazei de trecere dela Bronzul mijlociu spre Bronzul târziu. Ea nefiind prea concludentă, n'ar fi exclus ca fragmentele ceramice să aparţină eventual independent celor două epoci şi să nu fie conexate între ele în faza de trecere spre Bronzul târziu. In cursul săpăturilor s'au găsit o serie de gropi rotunde, având un diametru de 1—2 m, uşor de recunoscut prin pământul lor negru de umplutură. Unele din ele, ieşite la iveală în peretele gropii, puteau fi confundate chiar cu conturul unor gropi funerare.

Adâncimea mormintelor variază dela 0,35 până la 1,60 m, fără să se recunoască la suprafaţă urmele unor tumuli funerari. Şapte dintre ele au fost găsite la o adâncime până la un metru, iar opt — dela un metru în jos. Orientarea mormintelor este unitară, în direcţia Vest-Est cu o uşoară deviere spre Nord, variind dela 5—30 de grade, scheletul având picioarele aşezate de obiceiu spre Est. Pe teritoriul cercetat al cimitirului, s'au găsit în cinci locuri măsele izolate de cal, fără însă să fi fost posibil a preciza vreo legătură cu unele dintre morminte. In două morminte s'au constatat, dedesubtul oaselor, urmele unui trunchiu de copac, scobit probabil prin ardere şi servind ca ladă de sicriu.

Un fenomen constant al mormintelor este răsfirarea oaselor pe fundul gropii, încât aproape niciun os nu mai are poziţia ce ocupă în scheletul uman. Numai rareori se întâmplă ca oasele unei mâini sau ale picioarelor să nu fie desarticulate. In aranjarea oaselor se constată totuşi anumite norme, chiar dacă ele nu se aplică la fiecare mormânt. Oasele piciorului şi gambei sunt situate de obiceiu la capătul de Est al gropii funerare; apoi urmează, la o distanţă oarecare, diferite oase, între acestea câteodată femurele, şi la capătul de Vest, într'o grămadă mare, restul oaselor. Incheieturile nu arată nicăieri o lezare sau forţare care ar indica îmbucătăţirea silnică a cadavrului. Aspectul oaselor desvelite, aşa cum îl prezintă şi figura 2 şi figura 3, se aseamănă mult cu cel constatat în cimitirul dela Band şi la unele morminte din valea Injiei, din Siberia apuseană [1], unde deasemenea oasele gambelor au păstrat uneori poziţia lor anatomică. In amândouă cazurile, poziţia neobişnuită a oaselor este explicată de cercetătorii care descriu aceste cimitire, prin jefuirea ulterioară a mormintelor, o interpretare aplicabilă eventual şi la Căpuşul Mare. Există însă unele observaţii, mai mult de ordin anatomic, care aici pledează eventual pentru prezenţa unui rit funerar specific, caracterizat prin îmbucătăţirea cadavrului. Prof. I. G. Russu dela Institutul de Anatomie de pe lângă Institutul Medico-farmaceutic din Cluj, care a executat ridicarea oaselor şi determinarea lor anatomică, înclină pentru ipoteza unei ciopârţiri a cadavrelor. El se sprijină îndeosebi pe următoarele constatări: „Aranjarea oaselor cu gambele de obiceiu la capătul de Est şi cu îngrămădirea celorlalte oase la capătul de Vest face impre-

---

[1] St. Kovács, *Dolg.* 1943, IV, p. 279—281. A. Kuzneţova, *ESA*, 1930, V, p. 74—99.

sia a ceva organizat intenționat și nu a unei turburări incidentale, provocată de presupușii jefuitori ai mormântului. Mandibula este întotdeauna desfăcută de craniu, iar la oasele coxale, oasele pubiene sunt (cu o singură excepție) întotdeauna rupte, o operație explicabilă și necesară,

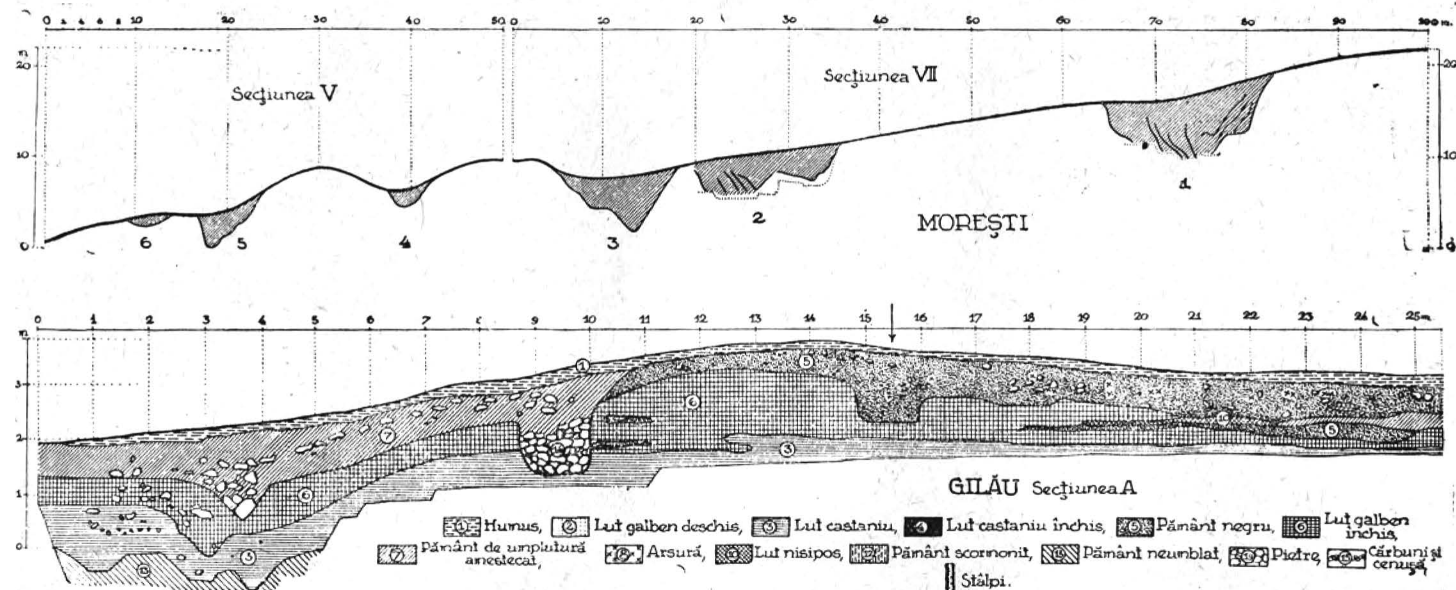
Fig. 2. — Căpușul Mare. Mormântul Nr. 13.

dacă presupunem scoaterea intenționată și anterioară înmormântării a organelor genitale. De asemenea în mormântul Nr. 9, oasele gambelor sunt la locul lor (cadavrul fiind în decubit dorsal); dar oasele piciorului sunt răsfirate peste tot. In grămada dela cap s'au găsit: primul

Fig. 3. — Căpușul Mare. Mormântul Nr. 18 și Nr. 19.

metatarsian stâng și al treilea cuneiform. In mormântul Nr. 14 se repetă observația din mormântul Nr. 9. Diafizele tibiilor sunt la extremitatea estică, iar epifizele lor sunt împrăștiate în restul mormântului. In mormântul Nr. 7 scheletul gambelor și al labei picioarelor era în poziție

Planşa II. — Moreşti şi Gilău. Profilele secţiunilor.

normală, dar falangele se găseau împrăştiate. In mormântul Nr. 13 (fig. 2) s'a găsit mâna stângă cu un inel, scoasă întreagă la ridicarea scheletului. La aceasta, trei dintre oasele carpiene se află la locul lor, iar celelalte cinci lipsesc. Ne putem întreba: presupuşii jefuitori n'au mai desvelit restul mâinei, cu toate că au ajuns până acolo? Mormintele Nr. 18 şi Nr. 19 (fig. 3) sunt aşezate la aceeaşi adâncime alături, la o distanţă de numai 25 cm. Totuşi oasele celor două schelete nu sunt amestecate între ele, cu toate că nu se poate presupune ca mormintele să fi fost răvăşite şi jefuite separat".

Din cele expuse rezultă că se poate invoca o serie de argumente, care sprijină ipoteza unei ciopârţiri a cadavrelor dela Căpuşul Mare, aşa încât va trebui să se ţină seamă şi de această posibilitate pentru explicarea acestor morminte deranjate.

Inventarul lor este destul de sărac, indiferent dacă a fost jefuit ulterior sau a ajuns odată cu cadavrul îmbucătăţit în mormânt. Obiectele cele mai frecvent întâlnite sunt piepteni de os bilaterali şi cuţite mici de fier. Din celelalte descoperiri principalele sunt redate în fig. 1. Ele se compun din catarame, fragmente de fier indeterminabile, un pumnal, vârfuri de săgeţi plate sau în trei muchii, mărgele, o fibulă romană şi un singur vas, descoperit într'un mormânt, distrus încă înainte de începerea săpăturilor. Pentru determinarea cronologică, descoperirea cea mai lămuritoare o formează vârfurile de săgeţi. Cele cu trei muchii apar deja la începutul epocii prefeudale în mediul alano-hunic, ele devin însă caracteristice abia pentru Avari. Ele au fost găsite în aceeaşi tolbă, împreună cu săgeţi plate şi cu o săgeată mare de 12 cm, având un tub şi nu un spin pentru fixarea ei. Săgeţi de asemenea dimensiuni şi formă se pare că nu există la începutul epocii prefeudale, iar cele întrebuinţate de triburile maghiare în secolul X nu se mai fixează cu tub. Deaceea săgeţile împreună cu vasul indică mai degrabă datarea cimitirului pe la mijlocul epocii prefeudale. Piepteni bilaterali sunt bine atestaţi în epoca slavă, iar fibule romane sunt cunoscute şi din alte cimitire ale acestei epoci (în Transilvania de ex. la Band), fără să revină însă acestor din urmă vreo importanţă pentru încadrarea cronologică a complexului respectiv. Din cele două datări posibile, pe la începutul sau pe la mijlocul epocii prefeudale, cea din urmă pare să fie mai verosimilă.

Gilău, raionul Cluj.

Concomitent cu săpăturile dela Căpuşul Mare s'au executat — între 29 Iunie şi 14 Iulie — în localitatea învecinată Gilău, sondaje pentru a verifica întrucât se găsesc indicii în sprijinul ipotezei care localizează la Gilău acel „castrum iuxta fluvium Zomus positum" al lui Gelu, amintit de cronicarul anonim al lui Béla.

In parcul castelului feudal s'au identificat, încă din 1949, urmele unei fortificaţii patrulatere, iar pe latura sudică a ei, s'au trasat două secţiuni pentru a lămuri perioada căreia îi aparţine această construcţie. Din profilele şanţurilor rezultă că incinta nu datează din epoca prefeudală, ci reprezintă un castru roman sclavagist cu dimensiunile 183 $\times$ 131 m. In şanţul lui s'au putut recunoaşte patru vârfuri ale unor şanţuri ante-

rioare, încât va trebui să presupunem mai multe faze de construcţie a castrului, cel puţin una de pământ şi una de piatră.

In secţiunea întâia A (pl. II) care trece lângă zidul unui turn intermediar între colţul de Vest şi poarta de pe latura sudică, cât şi în spatele acestui turn, s'au constatat nişte gropi, adâncite în agger (pl. II) între careul 15—16. Ele conţineau, împreună cu cenuşă şi cărbune, fragmente de ceramică (fig. 4: 12—20) care, după urma facturii lor şi a poziţiei gropilor, trebue să fie ulterioare construcţiei romane. Ceramica este lucrată *cu mâna,* aparţinând unor forme simple de oale şi este în general neornamentată. Singurele motive ornamentale sunt un cerc şi câteva linii incizate care nu se încadrează în caracteristicele ornamentaţiei slave propriu zise. Ceramica trebue datată în epoca prefeudală, probabil în a doua jumătate a mileniului întâi, fără să fie deocamdată posibil a se da o determinare mai precisă, lipsind analogii mai apropiate.

In a doua secţiune s'a constatat în interior şi un nivel de cultură, datând încă de pe treapta de mijloc a barbariei. Tot în această secţiune, care trecea întâmplător printr'un turn de poartă de pe latura sudică, s'a găsit exemplarul complet al unei diplome militare (textul este complet, în parte deteriorat din cauza incendiului şi umezelii ; este conservată şi cutia ce acoperea sigiliile martorilor). Diploma este o copie de pe decretul dat pentru trupele Daciei Porolissensis la 21 Iulie 164, după care a fost făcută şi diploma, găsită în 1936 în Sudul Bulgariei [1]. Guvernatorul Daciei Porol. şi consulii suffecti din 164 sunt aceiaşi. E dată *„alae Silianae c(ivium) R(omanorum), cui praeest* [C?] *Aurelius Atilianus, ex gregale Acilio Sabini f(ilio) Dubitato castr(is)"*. Restul textului este identic cu cel din Bulgaria (mici deosebiri de scriere şi abreviaţiuni)[2].

Caracterul de sondaj al lucrărilor n'a permis aprofundarea problemelor observate. Contrar constatărilor din alte locuri, în acest castru se sezisează însă locuirea lui şi în epoca prefeudală, probabil în a doua jumătate a mileniului întâiu.

Moldoveneşti, raionul Turda.

In timpul lucrărilor dela Moreşti s'au efectuat, între 20—24 August, sondaje pe „Dealul Cetăţii" (Várhegy) dela Moldoveneşti, o localitate cunoscută printr'o necropolă din secolul XI care a fost cercetată de M. Roska, încă înaintea primului război mondial [3]. Aşezarea căreia îi aparţine acest cimitir este situată la un punct în apropiere de

1 D. Decev, *Klio,* 1937, XXX, 187—199.

2 Comandantul *alae Silianae* ar putea fi identic cu *C. Aurelius Atilianus,* procurator al Daciei Porolissensis, ocupând funcţia de procurator, după aceea de *praefectus alae,* deci cam în jurul anului 170. Soldatul *Acilius Dubitatus,* originar „din castru", s'a născut probabil în aşezarea civilă a unităţii *ala Siliana,* care va fi staţionat tot timpul dela ocuparea Daciei la Gilău. Martorii din diploma dela Gilău sunt aceiaşi ca în diploma CIL XVI 120 din 18 Februarie 165. Diploma este interesantă şi pentru felul scrierii (pe faţa interioară multe stângăcii şi erori, de ex. numele lui *L. Aur. Verus* este scris *„Lucius Aurelius Antonius"*, ea comportă un studiu comentar şi o interpretare arheologic-istorică pe care le va face descoperitorul diplomei, Mircea Russu.

3 *Dolg.* 1914, V, p. 121—187

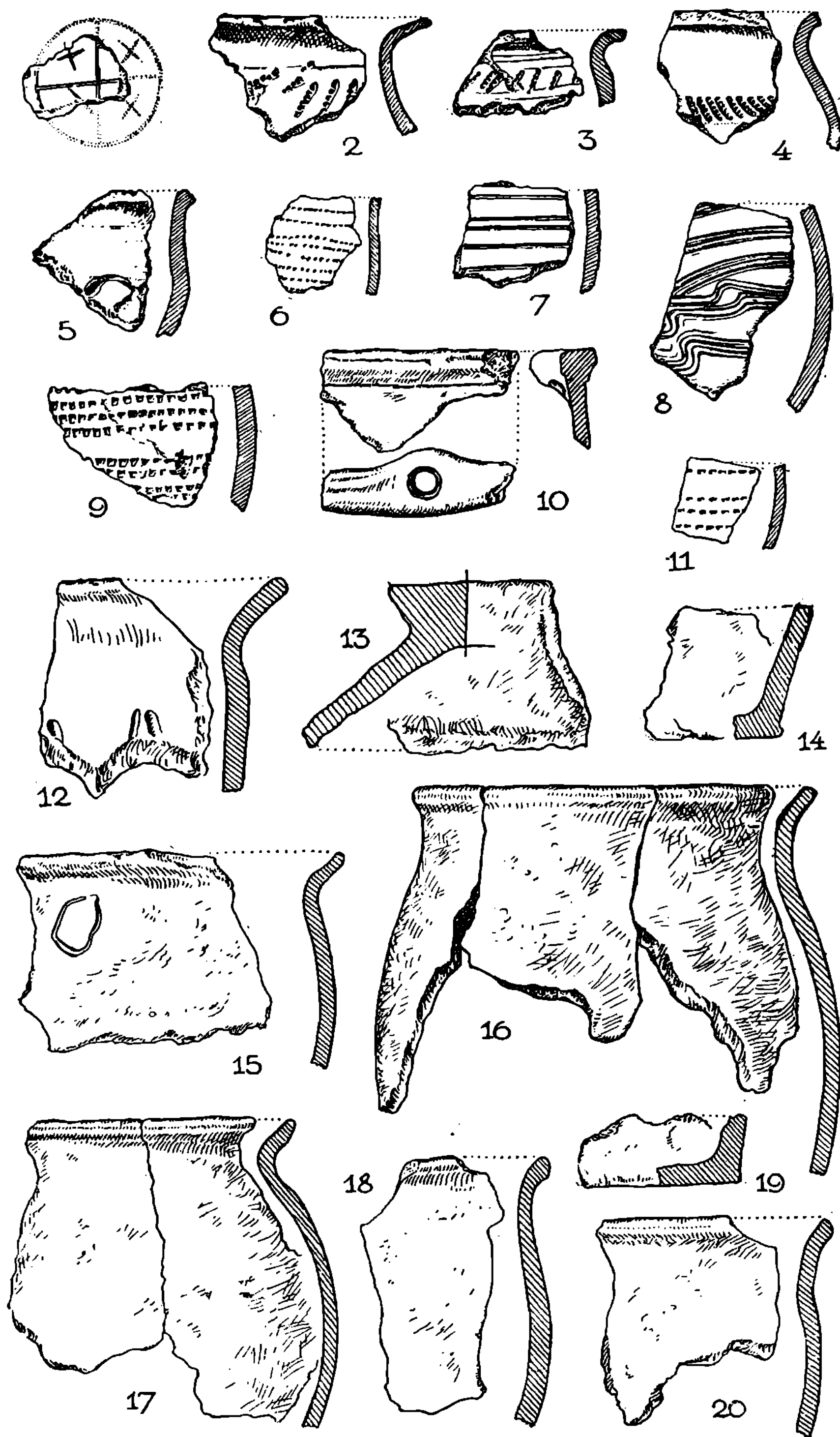

Fig 4. — Moldoveneşti: 1—11. Gilău: 12—20.

Turda, care domină şi închide accesul spre regiunea auriferă din valea Arieşului.

Platoul a fost locuit şi în epoca societăţii primitive (cultura Coţofeni şi Wietenberg). Problema, dacă a fost locuit şi în epoca sclavagistă romană, rămâne încă deschisă dat fiind caracterul sumar al cercetărilor care nu permit încă concluzii definitive în această privinţă. Cu ocazia sondajelor, nu s'au găsit pe platoul cetăţii fragmente de ceramică romană, ci numai două cărămizi stampilate ale legiunii a cincia. In sat există însă monumente şi inscripţii romane. Presupusa existenţă a unui castru pe platoul dealului este, până la dovezi mai concludente, neprobabilă.

In singura secţiune trasă, care tăia marginea platoului, s'au constatat resturile unui zid, compus din blocuri mari de piatră fasonată, având de obiceiu mărimea de 80×30×30 cm. Ele datează eventual din epoca romană, dar ar putea să aparţină şi unei construcţii clădite în primele secole ale stăpânirii ungare în Transilvania. Ceramica găsită (fig. 4; 1—11) este de factură slavă, ornamentată cu amprentele unui pieptene, unei stampile patrulatere sau cu portative şi cu linii ondulate. Datarea ei o indică mormintele dela poalele cetăţii, în care s'au găsit monete dela Ştefan I (1000—1038) până la Béla II (1131—1141). Inventarul funerar al acestora este de asemenea de factură slavă, cu toate că, din punct de vedere etnic, va trebui să presupunem într'o largă măsură şi o puternică contribuţie a elementului maghiar, care a ridicat şi a stăpânit cetatea. Intr'o stradă din sat, s'au săpat şi dat la iveală cinci morminte, care erau spălate de apă şi ameninţate de distrugere. In ele s'au găsit inele de tâmplă, cinci monete şi în apropierea lor un craniu de cal. Monetele care s'au putut determina sunt dela Ladislau I (1077—1095, Coloman I (1095—1114) şi Béla II (1131—1141)[1].

Astfel, cercetările dela Moldoveneşti, cu toate că au avut numai caracterul unor sondaje de o amploare mai redusă, au desvăluit un interesant aspect din acea fază a epocii slave în Transilvania, când, în legătură cu instaurarea stăpânirii ungare, se trece la organizarea feudală a teritoriului ocupat.

REGIUNEA MUREŞ

Lechinţa de Mureş, raionul Luduş.

Această staţiune poate fi socotită ca una dintre cele mai bogate staţiuni ale Transilvaniei. In jurul ei se constată, în diferite puncte, urmele a nouă epoci deosebite, cuprinzând un interval de timp de aproximativ trei milenii în care se pare că viaţa omenească a dăinuit în acest loc. Faţă de cercetările mai mult informative, făcute în 1925, săpăturile din anul acesta au precizat succesiunea şi numărul diferitelor culturi şi au lămurit, din punct de vedere topografic, răspândirea lor. In deosebi pentru epoca prefeudală, în care descoperirile arheologice

[1] Weszerle, pl. X, 28. XI. 27. XII, 26.

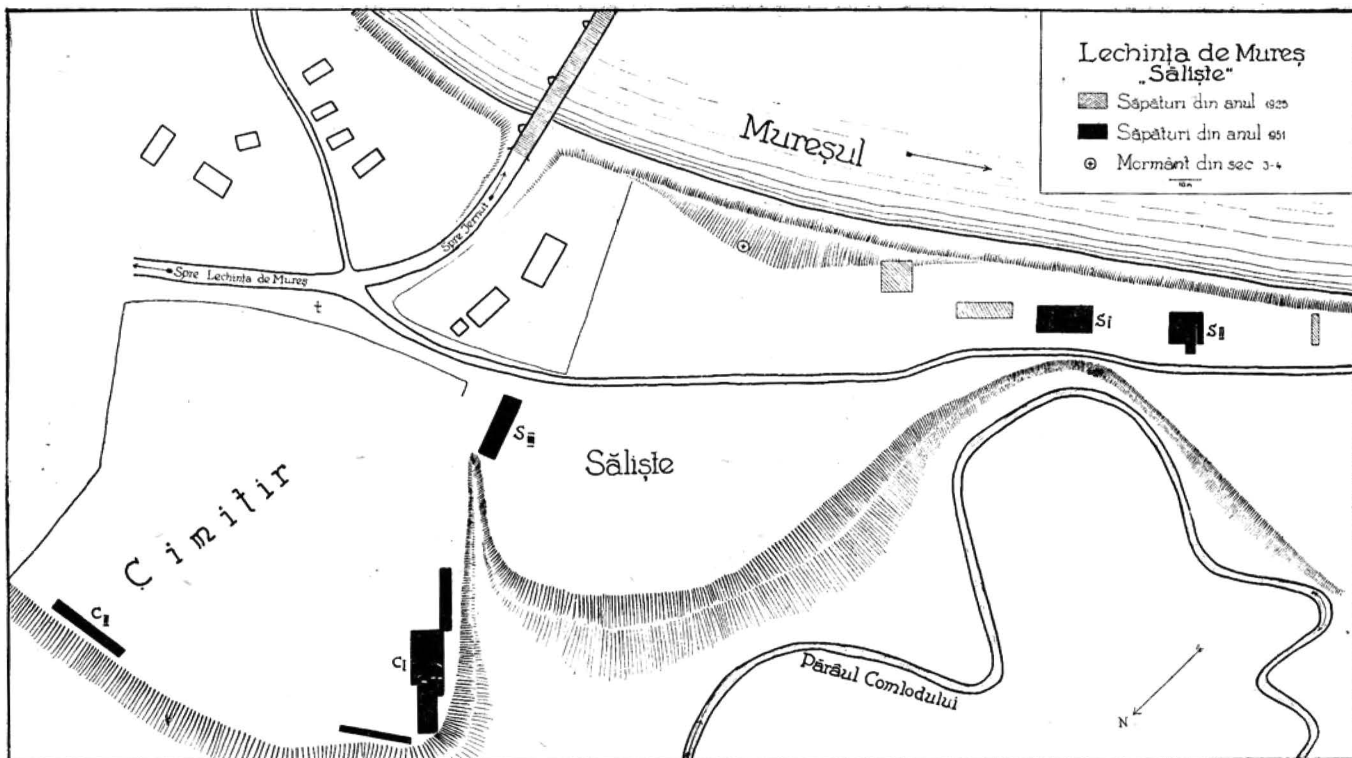
nu sunt prea numeroase, Lechinţa are o importanţă deosebită, putându-se dovedi aici, eventual cu oarecare întreruperi, existenţa urmelor omeneşti dela început până în epoca feudală.

Cea mai veche aşezare se află pe *„Podeiu"*, un platou situat deasupra satului, pe coama dealurilor ce se ridică între valea Mureşului şi sat. Spre râu, platoul se termină în râpe prăpăstioase de gresie şi argilă, pe când spre sat panta este mai lină. La Vest, dealurile coboară până ce ajung, în apropierea podului de peste Mureş, la nivelul aşezării dela „Sălişte", situată la cca 500 m de „Podeiu". La „Podeiu" s'au executat — între 7—10 August — câteva sondaje pentru reconstituirea unei imagini complexe a vieţii din timpul societăţii primitive şi sclavagiste, întregind săpăturile principale de pe *„Sălişte"*. Aceasta este delimitată, spre Sud de Mureş, ridicându-se deasupra malului abrupt cu cca 10 m, iar spre Nord, o înconjoară pârâul Comlodului. Pe acest platou, care cuprinde şi actualul cimitir, s'au săpat — între 9 Iulie şi 11 August — cinci suprafeţe de mărimi deosebite C I — II şi S I — III (pl. III). Alegerea locului pentru săpături a fost determinată de locul liber unde se putea săpa nestingherit de arături. Deaceea acest întins platou s'a putut cerceta mai intens numai dealungul marginei spre Mureş unde sunt situate suprafeţele cercetate în 1925 precum şi în S I—II. Celelalte şanţuri şi suprafeţe, S III şi C I—II, ne arată că diferitele epoci sunt reprezentate pe întregul platou, chiar dacă într'un loc sau altul predomină o cultură în desavantajul celeilalte. Dificultatea săpării acestei staţiuni, în afară de lipsa suprafeţelor neocupate de arături, constă în îngustimea stratului de cultură faţă de numărul considerabil al complexelor reprezentate, stratul neavând în mijlociu mai mult de 1,50 m grosime. Deaceea, numai în legătură cu vetre sau cu gropi încă intacte, se poate preciza — cu o tehnică minuţioasă de săpătură — compoziţia aşezării. La marginea nordică a comunei, în grădina *„Gostatului"*, s'au făcut nişte sondaje în ziua de 10 şi 11 August, identificându-se aici cimitirul aşezării sclavagiste romane.

Sintetizând rezultatele cercetărilor făcute în cele trei locuri amintite, se conturează istoricul acestei aşezări, diferenţiindu-se în nouă epoci sau culturi, cu începere dela treapta de mijloc a barbariei (cultura Coţofeni) şi continuând până în epoca feudală.

1. Primii care ocupă „Podeiul" sunt oamenii culturii Coţofeni, cultură bine reprezentată prin cele două variante ale ei, transilvănene, şi prin tăişul unui topor de luptă. O uşoară etajare în două până la trei trepte, spre Nordul şi spre Sudul coamei dealului, reprezintă probabil de asemenea forma specifică de apărare în terase a aşezărilor de tip Coţofeni din Transilvania.

2. Aşezarea de pe „Podeiu" o continuă cultura Wietenberg, caracterizată prin două principale elemente ale ornamentaţiei ei: benzi de meandre punctate şi spirale în linii sau benzi haşurate. Delimitarea ornamentelor este executată destul de frecvent cu linii întrerupte brăzdate, asemănătoare acelora cunoscute la Band. Ele arată aici în mod convingător, că această tehnică reprezintă, după cum s'a presupus deja, o moştenire a culturii Coţofeni, în cadrul culturii Wietenberg.

Planșa III. — Lechința de Mureș: „Săliște".

3. Către sfârşitul treptei de mijloc a barbariei aşezarea de pe „Podeiu" este părăsită iar locuitorii se mută pe prima terasă fluvială, în imediata apropiere a Mureşului, pe „Sălişte" (fig. 5). Schimbarea aceasta reflectă probabil considerabile transformări în structura economică şi socială. Din punct de vedere arheologic, ea înseamnă sfârşitul culturii Wietenberg şi începutul fenomenelor „hallstattiene". Ceramica continuă în parte, prin factura şi formele ei, elementele culturii anterioare, dispar însă motivele ornamentale specifice de mai înainte. Deosebit de lămuritor este un complex de vase, descoperit în S I, care prin numărul şi conexul lor ar putea să servească drept punct de plecare pentru cercetarea acestui fenomen (fig. 6). Pe baza unor forme neornamentate, de pe „Sălişte", ce reapar încă cu ornamentarea caracteristică în aşezarea care a dat numele culturii Wietenberg, se poate deduce că această staţiune, de lângă Sighişoara, trebue să cuprindă o fază contemporană cu materialul deja hallstattian, dela Lechinţa. Astfel Lechinţa oferă unul dintre punctele cele mai potrivite pentru cercetarea fenomenelor de transformare a ceramicii la începutul Bronzului târziu, până în prezent încă foarte puţin cunoscute. Această epocă este răs-

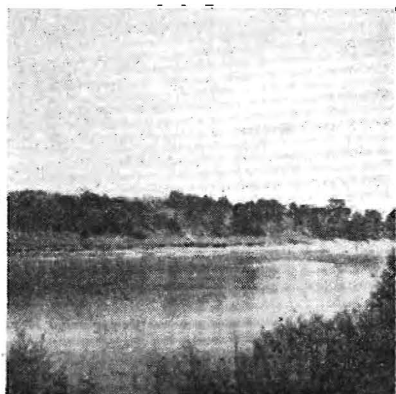

Fig. 5. — Lechinţa de Mureş. Aşezarea de pe „Sălişte", văzută din spre Mureş.

Fig. 6. — Lechinţa de Mureş. Vase din epoca târzie a Bronzului *in situ*.

pândită pretutindeni pe platoul „Săliştei", şi o întâlnim cu o intensitate variabilă, în toate suprafeţele săpate. Interesante sunt figurinele mici de animale (bovine, oi, capre, ţapi, cai), găsite de obiceiu lângă vetre şi împreună cu vase mai mici, întregi, indicând probabil un cult în

legătură cu creşterea vitelor şi existenţa unor divinităţi zoomorfe. Faza ceramicii hallstattiene pe deplin formate pare să fie mai puţin reprezentată, sau nu există încă posibilitatea de a o separa cu precizia necesară de ceramica anterioară.

4. De asemenea lipseşte şi pentru epoca intermediară, până în timpul aşezării dace, un material mai clar conturat. Ceramica dacică, cu elementele ei obişnuite, este destul de bogată. Important este însă faptul că la Lechinţa se poate dovedi continuarea culturii materiale dacice şi în epoca romană. In peretele de Nord al suprafeţei S III s'a găsit, într'o groapă circulară umplută cu cenuşă şi cu fragmente de ceramică romană, la adâncimea de 1,50 m, o ceaşcă caracteristic dacică. Faţă de alte descoperiri analoage, discutabile în privinţa amestecului lor cu materialul roman, aici conexul formei dacice cu ceramică romană nu poate fi pus la îndoială. De acum înainte, va fi deci una dintre problemele esenţiale de a se încerca stabilirea unor criterii pentru separarea ceramicii dacice preromane de cea din epoca romană.

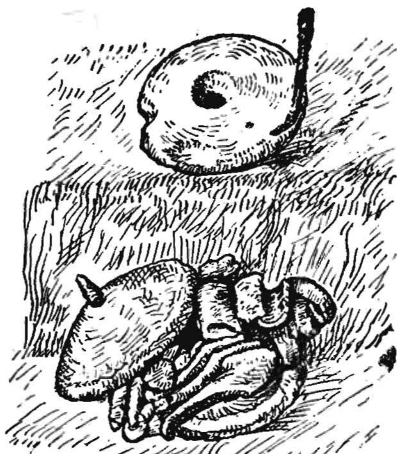

Fig. 7. — Lechinţa de Mureş. Depozit de unelte agricole din epoca cotropirii romane *in situ*.

5. Un alt orizont, poate cel mai bine reprezentat în afară de cel din Bronzul târziu, datează din epoca sclavagistă romană. Acuma se ocupă din nou şi aşezarea de pe „Podeiu" unde s'a găsit, într'un şanţ de sondagiu, un depozit de unelte de producţie agricole, compus din două râşniţe, cinci fiare de plug şi unele fragmente de fier nedeterminabile (fig. 7). Cu toate că au apărut într'o aşezare rustică romană sclavagistă, fiarele continuă tipul dacic al acestor unelte de producţie, spre deosebire de forma romană a lor, cu margini îndoite în chip de manşon. Cimitirul aşezării romane se află la marginea de Nord a comunei, în grădina „Gosfatului" actual: Aici s'au constatat, cu ocazia unor sondagii, două morminte de incineraţie, datând din secolul III, după cum arată conţinutul urnelor de factură romană, având ca inventar, în afară de oase incinerate, între altele un inel roman, cu o piatră încadrată şi o fibulă cu piciorul întors.

6. După abandonarea provinciei, aşezarea trece prin anumite transformări, după cum arată înmormântările făcute acuma, chiar pe teritoriul vechei aşezări. In această privinţă se poate aminti mormântul de incineraţie cu o fibulă cu cap semicircular şi un vas confecţionat încă în olăriile din apropiere, dela Cristeşti, datând din a doua jumătate a secolului al III-lea. El a fost descoperit încă din 1916 şi poate fi localizat cu destulă precizie, prin fotografia şi descrierea dată, pe mar-

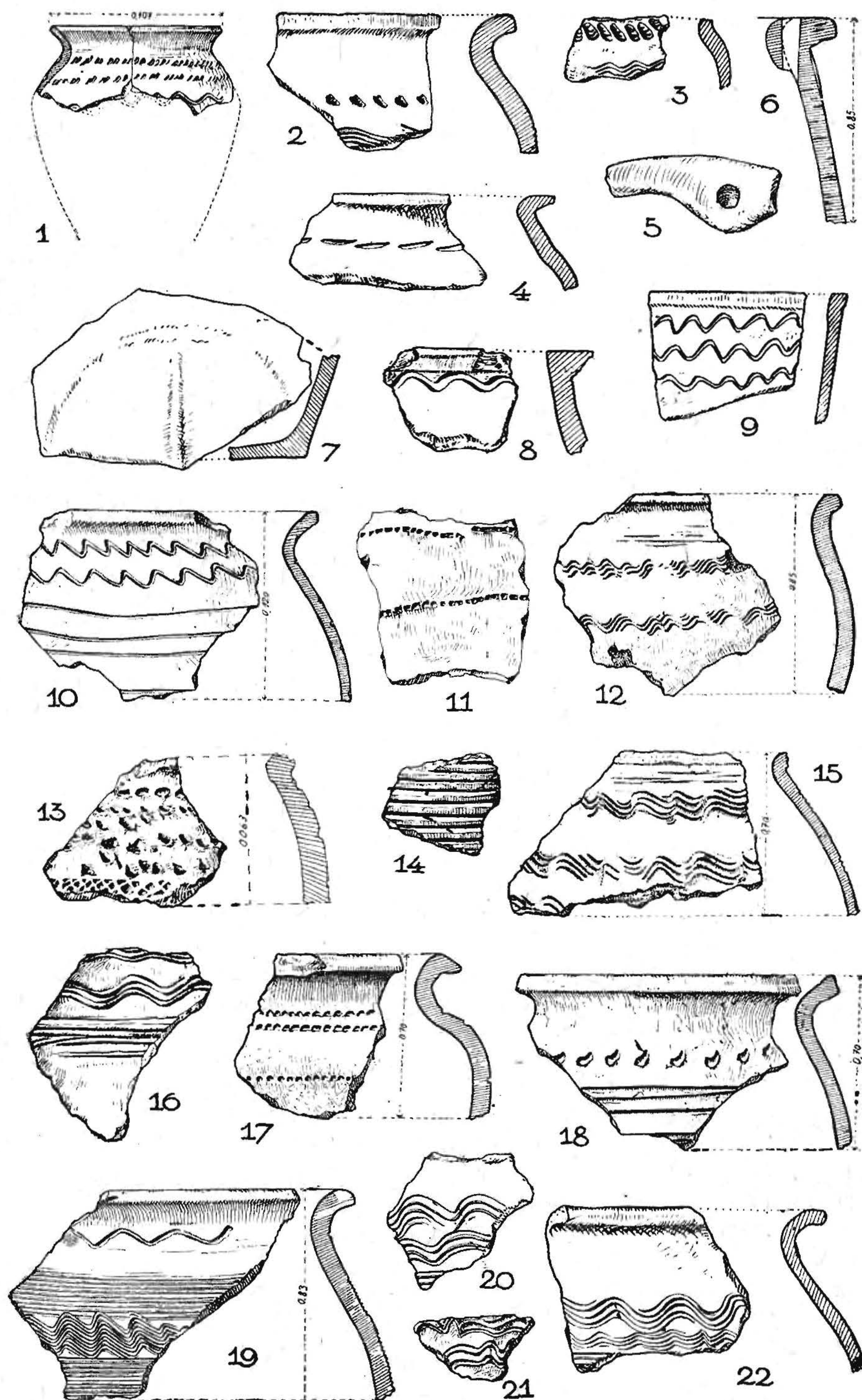

Fig. 8. — Lechința de Mureș: 1—19. Breaza: 20—22.

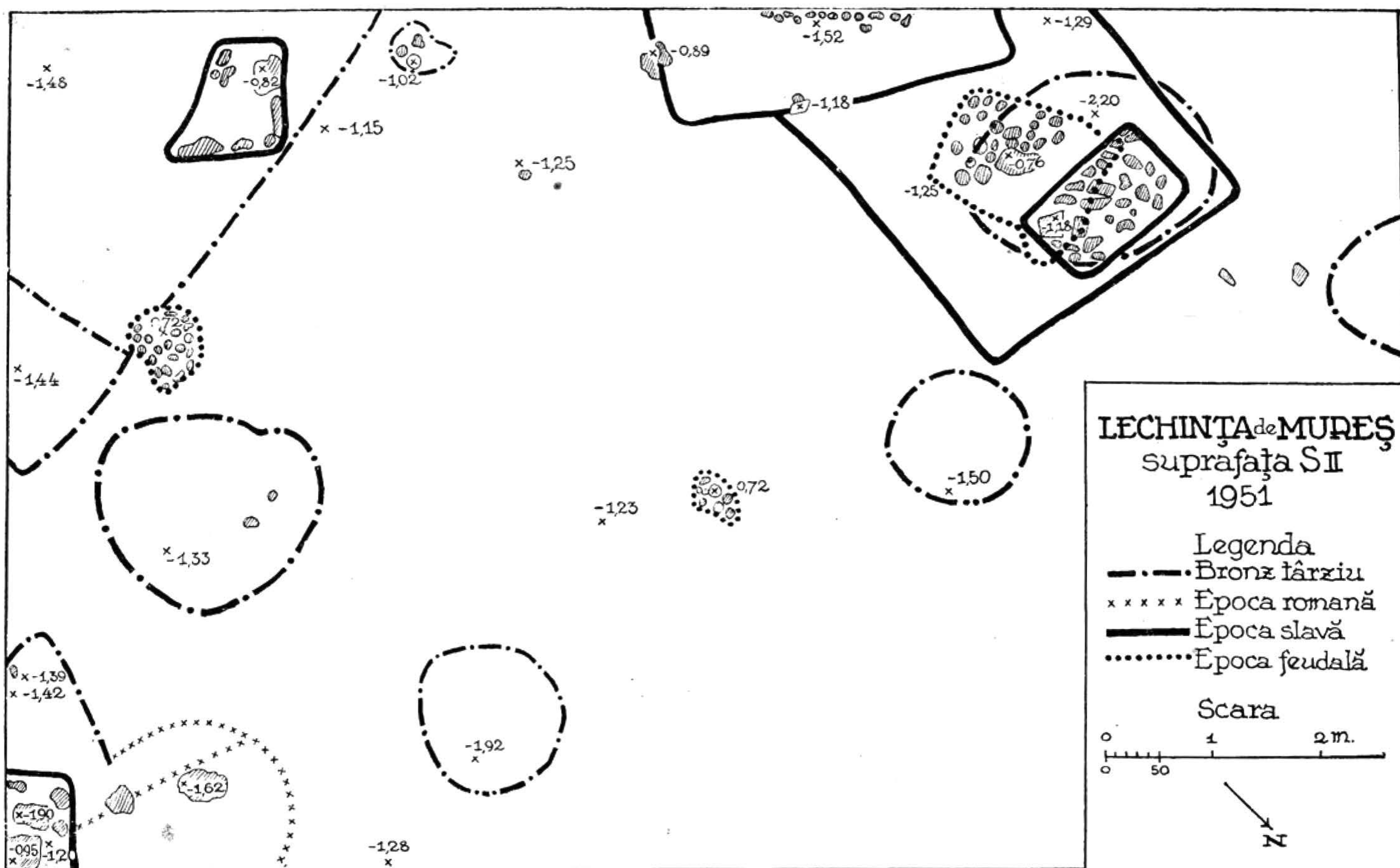

Fig 9. — Lechința de Mureș. Planul suprafeței S II.

ginea sud-estică a aşezării, deasupra Mureşului, în apropierea podului de peste acest râu.

7. Alte patru morminte, aparţinând de asemenea epocii prefeudale, sunt situate şi ele pe teritoriul vechii aşezări, în colţul de Vest al cimitirului actual din suprafaţa C I. Ele sunt morminte cu schelet, unul cu un craniu deformat artificial şi datează, după cum arată inventarul lor, aproximativ din secolul al VI-lea. Acesta cuprinde ca elemente principale vârfuri de săgeţi cu trei tăişuri sau cu două cârlige laterale, o sabie, având, împreună cu mânerul, o lungime de 69 cm şi un cercel de bronz cu un cub poliedric.

8. Materialul epocii slave este destul de bogat şi arată unele motive ornamentale ca în figura 8, nesezisate încă în alte locuri din Transilvania. In general el trebue datat relativ târziu, aproximativ în secolul al XI-lea, după cum arată buzele frecvente ale cazanelor de lut şi legăturile ceramicii cu cea dela Moldoveneşti. Nu se poate preciza, dacă ceramica trece şi în mileniul întâiu. In suprafaţa S II s'a desvelit planul a două locuinţe slave (fig. 9), constatându-se pe o suprafaţă de numai 3×4 m, suprapunerea a trei construcţii deosebite. La adâncime de 0,75 m se află un pavaj de pietre aparţinând, după fragmentele de ceramică, încă epocii feudale. Aproximativ la 1,20 m urmează planul celor două locuinţe din epoca slavă, întretăindu-se, iar sub acestea, până la adâncimea de 2,20 m o groapă rotundă din Bronzul târziu. Locuinţele sunt pătrate, având o vatră într'un colţ, iar o latură a lor măsoară 3 metri.

9. N'ar fi exclus ca epoca slavă să continue fără întrerupere până în epoca feudală. Din această ultimă fază, reprezentată la Lechinţa, există ceramică care după factura ei caracteristică şi după forma buzelor îndoite datează aproximativ din secolul XIV—XV.

Astfel, cercetările au arătat că aşezarea dela Lechinţa este una dintre puţinele staţiuni unde se poate urmări viaţa omenească în cursul mai multor milenii, din epoca societăţii primitive, peste orânduirea sclavagistă şi epoca prefeudală, până în cea feudală. Cunoştinţele noastre despre ceramica Transilvaniei nu permit încă să recunoaştem dacă această evoluţie a decurs neîntrerupt ori dacă există anumite intervale în care a încetat pentru unele secole locuirea efectivă a aşezării. N'ar fi exclus ca astfel de goluri să existe între Bronzul târziu şi începutul fazei dacice (între Nr. 3 şi 4), în prima jumătate a epocii prefeudale (între Nr. 5 şi 8) şi între epoca slavă şi cea feudală (între Nr. 8 şi 9).

Breaza, raionul Reghin.

Lucrările dela Breaza au început în ziua de 3 August şi au durat până la 17 August.

Aşezarea antică se întinde pe o mare parte a terenului situat la stânga şoselei care duce la Reghin — în dosul morii — şi între pârâul Luţ. Din nenorocire o bună parte a aşezării a fost distrusă de cariera de pietriş care a existat până de curând în acest loc.

Informaţiile pe care le aveam asupra acestei aşezări indicau existenţa unui strat de cultură din epoca prefeudală, precum şi a unor

vestigii de pe treapta de mijloc a barbariei (epoca Bronzului). Sondagiile au început prin trasarea unui şanţ de 10×1,50 m orientat dela Est la Vest, pe malul stâng al pârâului Luţ şanţ în care s'au găsit fragmente ceramice din epoca Bronzului. Un al doilea şanţ, tot de 10×1,50 m şi orientat dela Est la Vest, s'a trasat la marginea de Nord-Vest a şirului de salcâmi care mărgineşte drumul ce vine din şosea. In acest şanţ s'au găsit fragmente ceramice de factură romană şi fragmente datând din epoca Bronzului. La circa 40 m de şanţul al doilea s'a deschis un al treilea şanţ, de aceleaşi dimensiuni, având direcţia aproximativă Est-Vest, pe o limbă de pământ care înaintează în săpătura carierei de pietriş. Şi în acest şanţ se găsesc cioburi romane şi cioburi din epoca Bronzului.

Continuând sondagiile într'un alt punct al aşezării, am săpat un şanţ de 20×2 m, orientat dela Nord la Sud, la circa 60 m Sud-Est de primul şanţ. Acest şanţ s'a prelungit apoi spre Sud cu încă 20 m şi s'a lărgit la 4 m. Urmele de cultură se menţin până la adâncimea aproximativă de 1,50 m. Şi în această suprafaţă se descoperă fragmente ceramice din epoca Bronzului precum şi unele de factură romană, dar se mai găsesc şi câteva care aparţin culturii de tip Coţofeni, datată tot pe treapta de mijloc a barbariei, însă la începutul epocii Bronzului, altele din a doua epocă a Fierului şi, în sfârşit, se găsesc şi câteva cioburi care pot fi mai precis identificate ca având o factură slavă.

In consecinţă, se poate afirma că, mai puţin bogată decât cea dela Lechinţa, aşezarea dela Breaza şi-a început şi ea existenţa la începutul epocii Bronzului şi a durat, cu mici întreruperi, până în epoca sclavagistă romană, după care, la un timp mai lung, s'au aşezat noi locuinţe peste ruinele celor vechi [1].

Intr'un alt punct, la vechea carieră de pietriş, numită şi cariera dela *Sântu*, între drumul care duce la şoseaua spre Bistriţa şi un drum de câmp care o ia la stânga spre satul Sântu, s'au descoperit numeroase fragmente ceramice din epoca Bronzului, aparţinând culturii de tip Wietenberg şi — ceeace ne interesa în primul rând — s'au mai descoperit fragmente de tip slav, ornamentate cu diferite motive, între care predomină motivul în val (fig. 8; 20—22). Aceste fragmente ne atestă şi în acest loc existenţa unei aşezări slave.

Moreşti, raionul Târgu Mureş.

Lucrările colectivului au culminat în cercetarea aşezării fortificate dela Moreşti. Această întinsă staţiune n'a fost cunoscută şi semnalată până în prezent, deşi este, prin dimensiunile ei, una dintre cele mai mari aşezări ale epocii societăţii primitive şi celei prefeudale ce există

[1] După informaţii nesigure, se pare că în apropiere s'ar fi găsit morminte de înhumaţie din secolul al XI-lea. In ce priveşte descoperirile aparţinând epocii Bronzului, vezi şi M. Roska, *Arch. Ért* 1941, 3, II, p. 15 şi urm. care citează o seceră şi un vârf de lance descoperite la Breaza. Pe vârful de lance se observă urme de rugină de fier.

în Transilvania. Primele indicii despre existența unei așezări la Morești le-au oferit: o sabie de fier (fig. 10), datând aproximativ dela începutul secolului XI și o farfurie de lut, amândouă păstrate în Muzeul arheologic din Cluj. Denumirea „Cetate" pentru colțul de Vest al platoului ce se ridică pe malul drept al Mureșului deasupra satului, a oferit un indiciu potrivit pentru începerea săpăturilor care au durat dela 6 August până la 14 Septembrie, având la început caracterul unor sondagii și luând numai treptat o amploare din ce în ce mai mare, pe măsură ce se puteau recunoaște proporțiile uriașe ale acestei așezări (pl. IV). Ea cuprinde, înafară de „Cetate", și restul platoului „Podeiu" (fig. 11), și împrejurimile lui împreună cu „Tăul", întărite cu un sistem complicat de valuri și șanțuri. Astfel descrierea așezării fortificate, urmând fazele în care s'a recunoscut planul în cursul săpăturilor, se va face în aceeași ordine, începând A) cu colțul de Vest „Cetatea", continuând B) cu interiorul așezării de pe „Podeiu" și C) cu întăriturile care apără în imediata apropiere așezarea, rămânând să se schițeze la urmă D) sistemul de fortificație ce înconjoară într'un vast semicerc așezarea propriu zisă.

Fig. 10. — Morești. Sabie de fier dela începutul secolului XI.

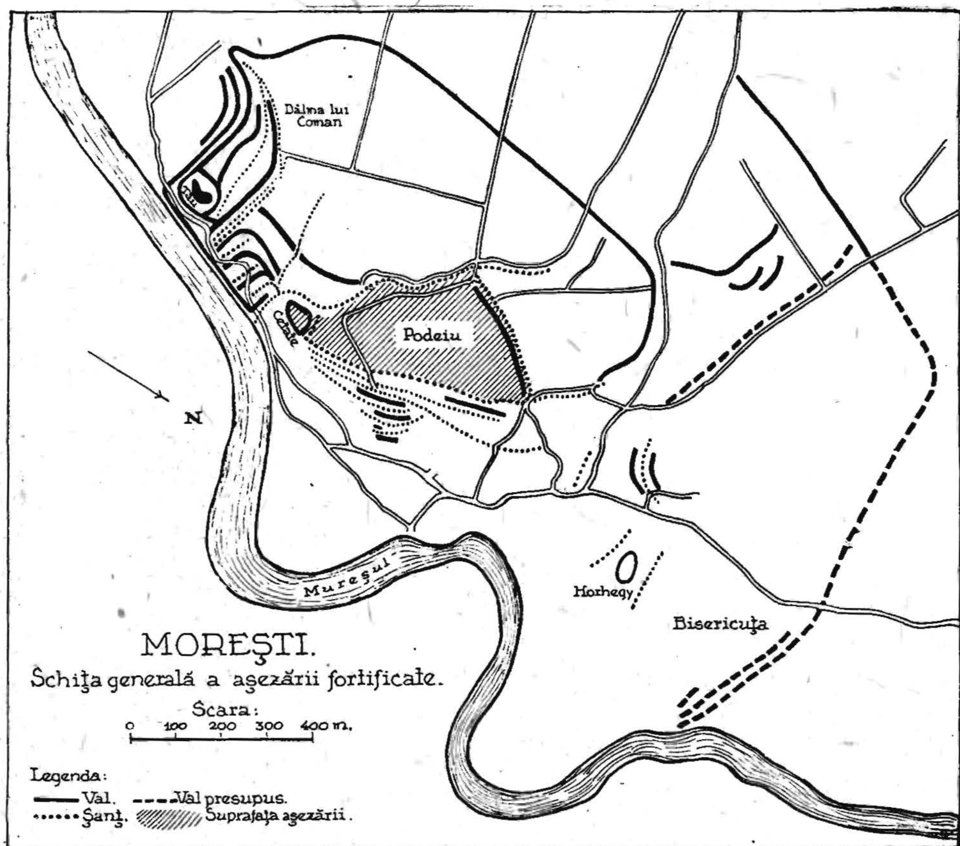
A) „Cetatea" este capătul de Sud al platoului „Podeiu", separat

Fig. 11. — Morești. Așezarea fortificată văzută din Valea Mureșului.

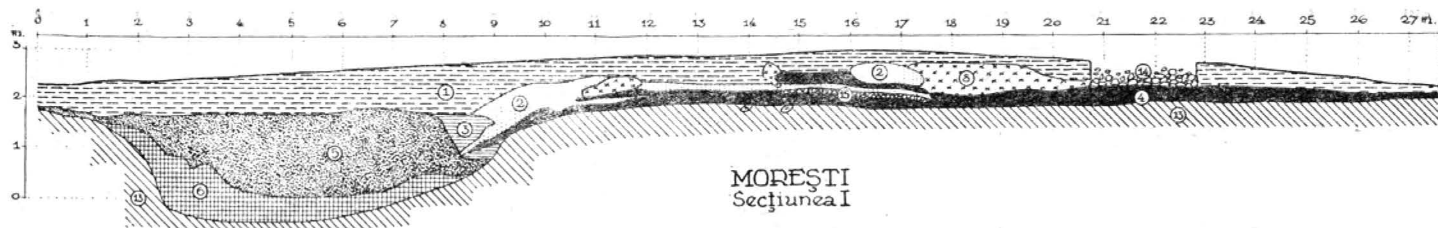
de acesta printr'un șanț și fortificat în mod deosebit. Șanțul amintit este probabil continuarea primului șanț, de pe latura de Est, care formând un unghiu drept, separă „Podeiul" de „Cetate" și, traversând

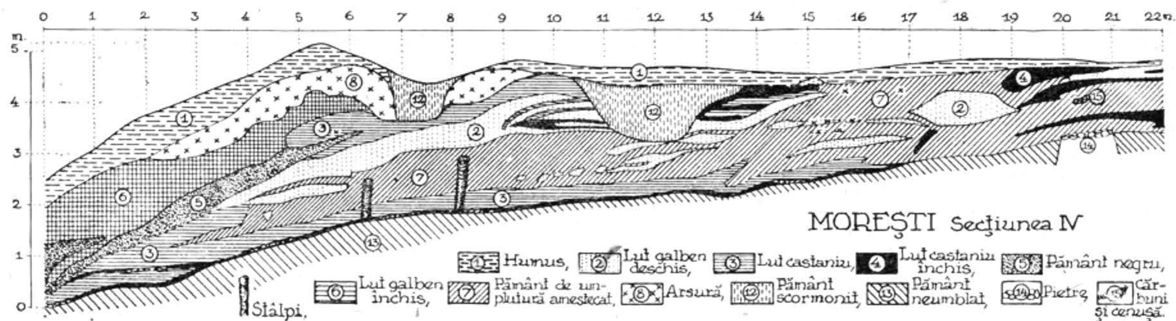
platoul, se termină pe latura vestică. In dosul lui, se ridică spre „Cetate" un val destul de teşit (pl. V, secţiunea I), având o lăţime de circa 8—9 m şi fiind sprijinit în interior de un zid de pământ, ars pe urmă şi conturându-se în profilul secţiunii, ca o dungă roşie pe latura interioară a valului. Imediat lângă zidul interior al valului, se întinde un „pavaj", o fâşie de pietre de râu mai mari, separată în segmente

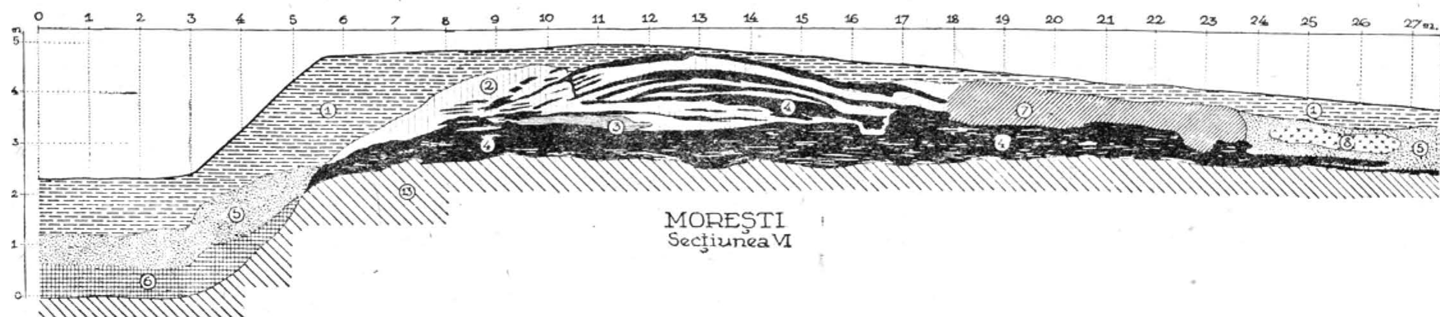

Planşa IV. — Moreşti. Schiţa generală a aşezării fortificate.

de o construcţie de lemn, a cărei urme nu s'au păstrat (fig. 12). O zonă asemănătoare de pietre de râu, făcând parte integrantă din construcţia valului, este atestată, începând cu secolul al X-lea, şi la cetăţile slave din Nord. Pe celelalte două laturi ale cetăţii triunghiulare, zidul de pământ indicat prin arsura roşie, trece pe partea exterioară a valului. Pe latura de Est pavajul iese la iveală imediat lângă marginea actuală a platoului, încât valul împreună cu zidul exterior s'au prăbuşit în această parte. Secţiunea IV (pl. V) lămureşte în parte configuraţia suprafeţei interioare, tăind marginea nordică a cetăţii. La o adâncime de circa 2 m pe pământul nemişcat, există un strat subţire

Planşa V. — Moreşti. Profilele secţiunilor.

de cărbuni şi cenuşe cu fragmente de ceramică şi cărămizi romane, urmând panta naturală a dealului şi indicând aici ca cel mai vechiu nivel cultural, epoca sclavagistă romană. Deasupra s'a tasat pământul, formându-se un strat de umplutură, întărit prin stâlpi de 1—2 m pentru fixarea lui. Abia pe acest teren, astfel nivelat, s'a ridicat întăritura incintei compusă din val, cu un zid de pământ de susţinere în exterior. Pe baza ceramicii găsite în interiorul „Cetăţii", partea aceasta a aşezării pare să fie cea mai recentă. Pe pavajul dealungul valului, apar

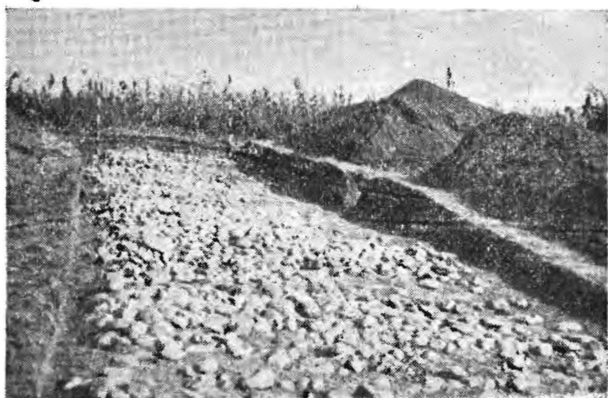

Fig. 12. — Moreşti. Zona de piatră de pe latura interioară a valului in „Cetate".

în mod constant buze de vase puternic conturate, având ornamentul cel mai frecvent, portative distanţate, datând aproximativ dela sfârşitul secolului XI şi începutul secolului XII. Arsura roşie a zidului arată că colţul de Sud al aşezării fortificate a fost incendiat aproximativ în această epocă.

B) Cercetările din interiorul aşezării s'au restrâns numai la câteva şanţuri de încercare (VIII şi IX), lărgite în anumite locuri pentru a desveli câteva bordeie. Ideea ce ne putem face până în prezent despre configuraţia aşezării de pe „Podeiu" este deci încă foarte sumară. Înafară de ceramica slavă s'au găsit aici şi unele elemente mai vechi, indicând locuirea acestui platou şi în epocile anterioare. Astfel, unele torţi de vase par să aparţină încă treptei de jos (neolitic), iar alte fragmente de ceramică mai primitivă, cu butoni (Hallstatt târziu?), sfârşitului treptei de sus a barbariei. Mai bogate sunt urmele de factură celtică (din faza C). Destul de rar reprezentate sunt materialele romane, reduse la câteva fragmente de ceramică şi cărămizi. N'ar fi exclus ca unele fragmente dintre ele să aparţină eventual chiar secolului al IV-lea. Apariţia culturilor mai vechi, explicabilă pe un platou mai proeminent din valea Mureşului, atât de intens locuită în toate timpurile, nu modifică însă datarea aşezării fortificate. Ceramica ieşită la iveală în şanţurile de apărare dovedeşte că acestea au fost săpate

în epoca slavă. S'a desvelit şi planul a două locuinţe (fig. 13 şi 14). Ele sunt pătrate, în parte adâncite în pământ, având o lungime de 3 m. Una are, în cele patru colţuri şi în mijlocul laturilor, urme de stâlpi care, în număr total de opt, susţineau construcţia pereţilor şi a acoperişului. La o distanţă de 1,40 m de această locuinţă se află, la un nivel mai ridicat, o vatră având în jurul ei ceramică roşie, ornamentată cu stampile de fund şi cu benzi ondulate. Deoarece conţinutul locuinţei cuprinde mai cu seamă ceramică cenuşie, aceasta este probabil mai timpurie decât vatra. Dăinuirea vieţii şi mai târziu, în epoca feudală, e atestată de unele fragmente de buze, circa din secolul XIV-XV (fig. 18, 23—24).

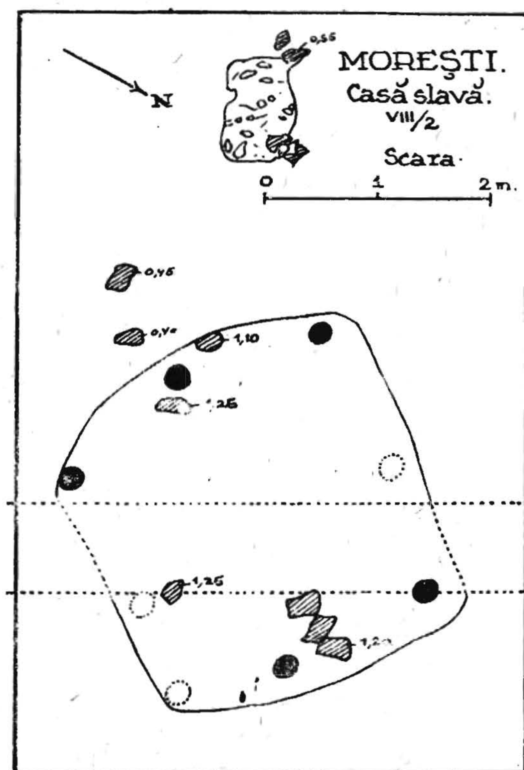

Fig. 13. — Moreşti. Locuinţă slavă VIII/2.

C) Pentru a delimita întinderea aproximativă a aşezării şi pentru precizarea planului şi a sistemului ei de apărare s'au trasat secţiunile V, VI şi VII. Platoul „Podeiu" împreună cu prelungirea lui „Cetate" are o formă triunghiulară, cu o lungime aproximativă de 600 m şi la baza lui cu o lăţime de aproximativ 300 m. Latura estică, îndreptată spre Mureş, este întărită prin şanţuri în valuri care trebue încă cercetate. Resturile acestora se prezintă ca nişte ridicături asemănătoare unor conuri de dejecţie, încât, fără săpături, nici nu s'ar bănui originea lor artificială (fig. 15). Ele sunt destul de distruse, aşa că şanţurile uriaşe oferă indicaţii mai sigure decât resturile valurilor asupra ductului liniilor de apărare. Primul şanţ de pe latura estică, astăzi în parte complet nivelat, are o lăţime de 18 m şi o adâncime de circa 8—9 m (pl. II şi fig. 16). Secţiunea nu putea fi adâncită decât până la 6,40 m, când, din cauza pământului alunecos a trebuit să se înceteze lucrul pentru a evita accidente, fără ca să se fi ajuns la fundul şanţului. In peretele secţiunii se recunosc cinci linii, arătând prin nuanţarea culorilor şi prin tăierea lor în lutul galben, cinci faze de săpare şi de curăţire a şanţului. Pereţii au o inclinaţie de 60—70 de grade. Cele cinci faze de construcţie se constată şi în şanţul al doilea, urmând pe latura estică la un interval de 31 m. El are o lăţime de 14 m dar la 4,60 m intrând într'un strat

de pietriş, nici la el nu se putea preciza dacă s'a ajuns până la pământul neumblat. Al treilea şanţ este despărţit de al doilea numai printr'un prag de lut de 3 m lăţime, reprezentând probabil urmele unui

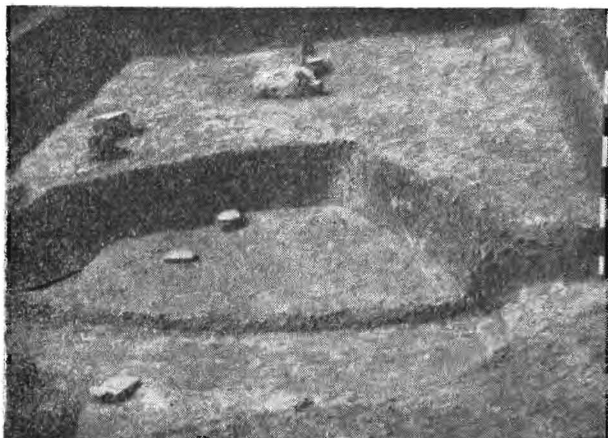

Fig. 14. — Moreşti. Locuinţă slavă VIII/2.

val; are o lăţime de 8 m şi o adâncime de 5,80 m. La acesta, săpat în întregime, nu se constată decât o singură fază de construcţie. Dintre următoarele trei şanţuri, cercetate prin secţiunea V (pl. II), cel de al

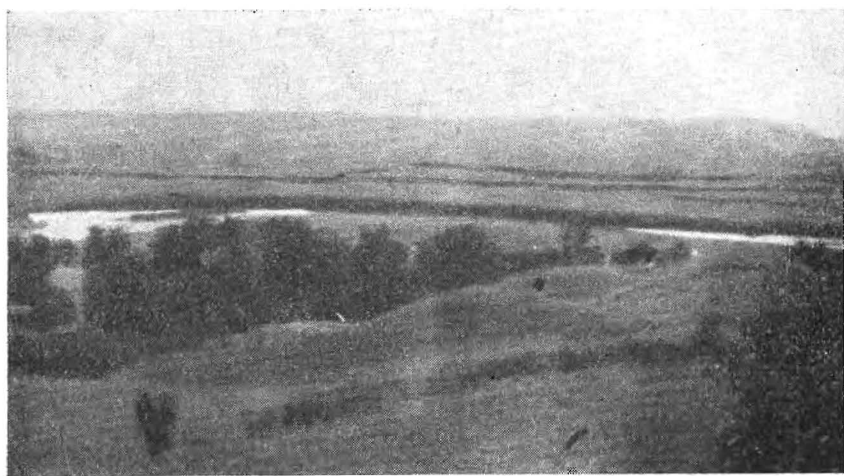

Fig. 15. — Moreşti. Resturile valurilor de pe latura de Est.

patrulea şi al şaselea au o adâncime mai redusă, fiind secţionate în zona lor de împreunare cu şanţul precedent, al cincilea, săpat în întregime în pietriş, are o adâncime de 3,20 m. Observaţi'le despre sistemul de fortificaţie vor trebui să fie completate încă de cercetări viitoare,

până ce se va putea ajunge la concluzii definitive. Dar secţiunile săpate până în prezent ilustrează deja principiul de fortificaţie a aşezării dela Moreşti: alternarea unei serii de valuri cu şanţuri adânci, având pereţii foarte abrupţi. Spre Nord aşezarea este delimitată de un val, arătând suprapunerea diferitelor straturi de lut închis şi mai deschis, şi sprijinit în interior de un zid de pământ care se conturează în profilul secţiunii VI (pl. V). Valul se aseamănă, în construcţia lui, cu cel de pe „Cetate", dar nici aici nu se pot deosebi mai multe faze de construcţie. Spre Vest

Fig. 16. — Moreşti. Primul şanţ de pe latura de Est.

aşezarea este delimitată de „Pârâul cetăţii", care nu conţine apă şi reprezintă, măcar în partea lui superioară, primul şanţ de fortificaţie spre latura vestică. N'a fost încă secţionat, dar amenajarea artificială a văii este neîndoelnică. Fortificaţiile dinspre Vestul aşezării se întind apoi dincolo de vale, pe panta dealurilor care coboară spre Mureş.

D) Săpăturile s'au extins până în prezent numai asupra brâului întăriturilor din imediata apropiere a aşezării. De fapt, liniile de întăritură cuprind o suprafaţă cu mult mai mare, de aproape 2 km şi se pare că chiar satul actual este în întregime construit pe zona întărită a aşezării. Harta împrejurimii fortificate a aşezării (pl. IV) deaceea caracterul unei ipoteze de lucru, deocamdată fiind întocmită fără sondagii sau săpături, numai pe baza recunoaşterilor făcute pe un teren acoperit, într'o bună parte, cu tufiş de salcâmi, greu de pătruns. Pe întinderea teritoriului din jurul aşezării, orice adâncitură chiar aproape imperceptibilă poate să reprezinte un şanţ de dimensiuni considerabile şi orice ridicătură poate, dar nu trebue, să fie de origine artificială. Totuşi se pare că unele elemente principale se desprind cu destulă precizie din planul întocmit. Sigur

este valul care înconjoară aşezarea într'un arc întins, spre Vest. Puternic întărită printr'un labirint de valuri şi şanţuri este şi regiunea „Tăului", un lac situat spre Sud de aşezare, alimentat de un isvor. O serie de şanţuri se conturează şi în spaţiul dintre „Tău" şi capătul de Sud al „Cetăţii". „Dâlmul lui Coman" deasupra „Tăului", cât şi „Horhegy", o ridicătură spre Est de aşezare, reprezintă se pare înălţimi naturale, amenajate ulterior şi încadrate în sistemul de fortificaţie. Spre Nord, sistemul de fortificaţie se întinde eventual până la „Bisericuţa", cuprinzând poate şi unele ridicături de pe panta ei nordică. La o distanţă de câţiva km, pe Mureş în jos, în faţa comunei Vidrasău, se înaltă un trunchiu de piramidă, înconjurat de mai multe movile. Aici s'a găsit şi o piatră de gresie, asemănătoare unei „kamennaia baba". Deoarece se contureaza însă numai forma capului, fără alte detalii sau linii sigure, indicând o parte a corpului, caracterul de sculptură a pietrii nu este sigur. In general se pare, că aşezarea este mai puternic întărită spre Est şi spre Sud, fiind îndreptată deci spre valea Mureşului şi spre Sud. Această observaţie se sprijină eventual şi pe existenţa unui complex de valuri şi şanţuri, la Cergid, la o distanţă de circa 7 km spre Sud de Moreşti, apărând poate un drum de trecere din valea Târnavei Mici în valea Mureşului. Până la o verificare făcută prin săpături, această fortificaţie, presupusă ca un punct înaintat de apărare, trebue însă luată cu oarecare rezervă, deoarece formaţiunile ar putea să fie şi de origine naturală, reprezentând eventual un teren de alunecare. Faptul că nu s'a găsit aici nici un fragment de ceramică impune de asemenea o oarecare precauţie.

După cât rezultă din literatură, se pare că există între Ghineşti şi Rigman, raionul Sângeorgiul de Pădure, şi la Iştihaza, raionul Târnăveni, construcţii asemănătoare celor dela Moreşti, care urmează să fie verificate prin recunoaşteri pe teren, în cursul campaniei din anul acesta. Impreună cu tezaurele monetare dela Răvaş şi Firtuşeni şi cu descoperirea dela Corund, ele luminează eventual anumite aspecte istorice ale secolului VII.

In timpul lucrărilor dela Moreşti, s'au făcut recunoaşteri pe teren la Acăţari, Band, Cetatea de Baltă, Ghindari şi la Târgu Mureş.

Ceramica, interesantă şi variată, care a ieşit la iveală în cursul săpăturilor arată câte lacune au şi ce incomplete sunt încă cunoştinţele noastre despre resturile culturii slave în Transilvania. Ea completează constatările cuprinse în studiul despre „Ceramica slavă din Transilvania" fără a necesita deocamdată modificarea schemei de bază expusă acolo pentru clasificarea ei. După cât se pare, chiar şi săpăturile din acest an au arătat utilitatea şi posibilitatea aplicării schemei stabilite, ea fiind bine înţeles susceptibilă de anumite completări şi corectări, în măsura în care se înmulţeşte materialul.

O primă grupă este *ceramica lucrată cu mâna* (fig. 17, 1—5), în privinţa căreia trebue să aşteptăm însă îmbogăţirea materialului pentruca, împreună cu cel dela Gilău, să stabilim anumite trăsături specifice.

O altă categorie, mai bogată, este *ceramica cenuşie* (fig. 17, 6—23), lucrată întotdeauna cu roata şi puternic arsă. Fundurile vaselor se caracterizează, în interior, prin adâncituri concentrice, puternic reliefate

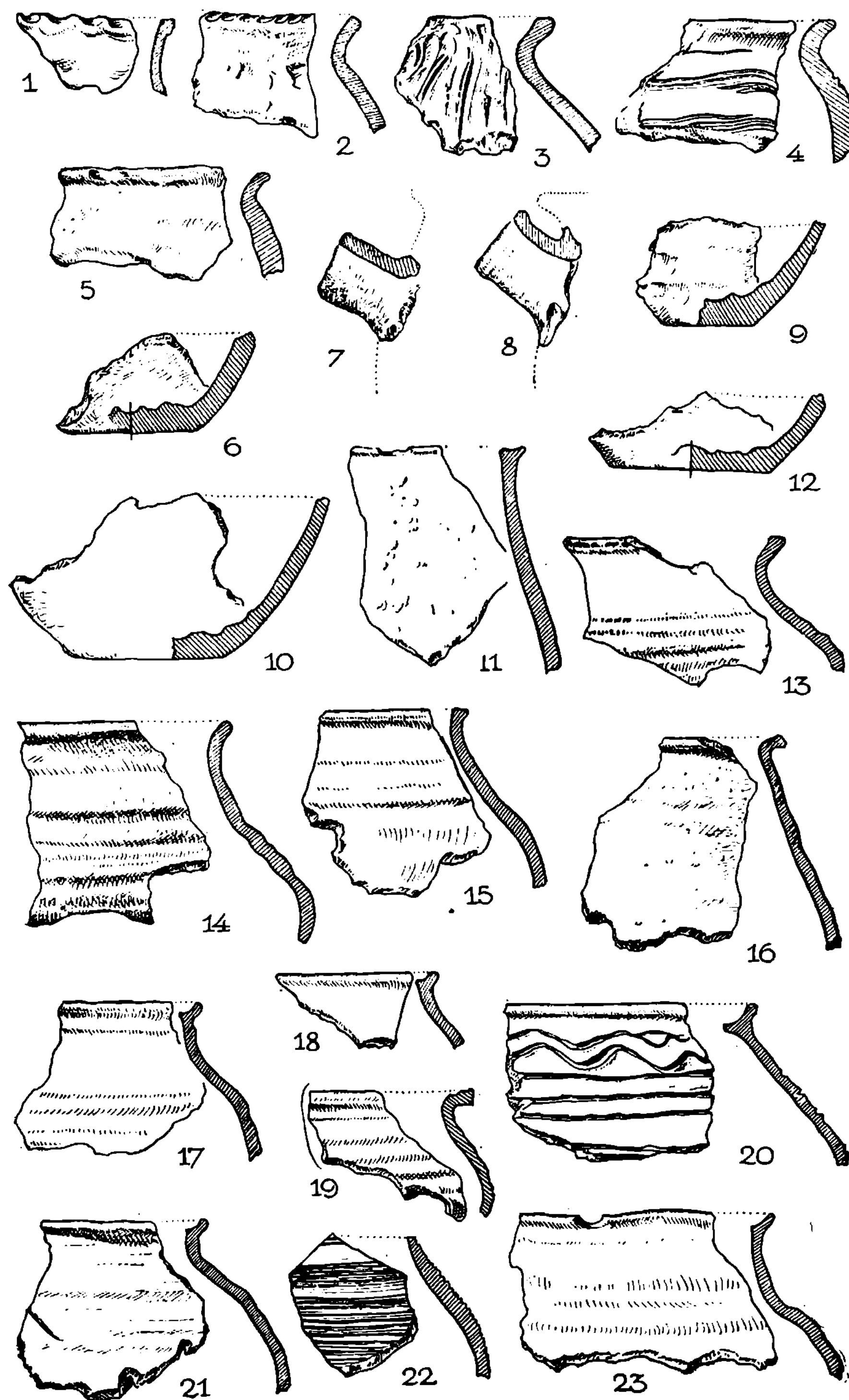

Fig. 17. — Moreşti. Ceramică cenuşie.

ca rezultat al confecţionării cu roata. Buzele indică forma bombată a vaselor cu corpul sferic tras în jos, având diametrul cel mai mare în partea inferioară. Parte din fragmentele acestei categorii corespund întocmai ceramicii din cimitirul dela Band, situat numai la o distanţă de circa 8 km de Moreşti, care datează dela începutul secolului al VII-lea. Astfel, începutul aşezării dela Moreşti trebue fixat încă în secolul al VII-lea. Unele fragmente par să fie mai evoluate, având pereţi mai subţiri şi purtând pe marginea interioară a buzei o dungă reliefată (fig. 17, 17—21) care lipseşte la Band, dar care se reîntâlneşte la vasul dela Căpuşul Mare. Două tuburi laterale de turnare (fig. 17, 7, 8), aparţin unor căni cunoscute şi în cimitirele avare din câmpia pannonică. Datându-le după caracteristicele piese de bronz turnate, din secolul al VIII-lea, ele pot fi probabil încadrate în acest secol. Datorită ceramicii cenuşii acest interval de timp se leagă mai strâns de secolul al VII-lea şi se încadrează în faza I (600—800) a ceramicii slave, lămurindu-se astfel şi problema din lucrarea amintită mai sus, în legătură cu faza căreia trebue atribuită ceramica din secolul al VIII-lea [1].

Ceramica roşie dela Moreşti reprezintă forme şi ornamente mai bine cunoscute, cum ar fi, de exemplu, banda şi linia ondulată, mărci de fund şi portative cu linii mai îndesate sau mai distanţate (fig. 18). Ea cuprinde îndeosebi intervalul de timp dela secolul al IX-lea până la începutul secolului al XII-lea. Cele două stampile (fig. 18, 19, 21) trebue datate probabil încă în mileniul întâiu. Două motive ornamentale caracteristice secolului al XI-lea, gropiţele adâncite în jurul umărului şi cazanul de lut, n'au fost găsite până acuma la Moreşti. Datarea acestor elemente în secolul al XI-lea o confirmă însă şi sondajele dela Moldoveneşti, unde ele apar între ceramica slavă de pe platoul cetăţii (fig. 4; 2—4, 10). In schimb, un alt motiv ornamental sezisat în Transilvania numai la Moreşti şi la Moldoveneşti, în cursul campaniei din anul acesta, sunt rândurile de pătrăţele adâncite cu o stampilă (fig. 4, 9, 11 şi fig. 18, 16, 20). Prin Moldoveneşti, şi acest ornament se plasează în secolul al XI-lea. Un alt aspect al ceramicii roşii dela Moreşti îl formează profilele puternic şi specific conturate, ornamentate cu portative distanţate şi combinate cu linii sau benzi ondulate (fig. 18, 2—6). Ele au fost observate în deosebi dealungul fâşiei de pietre din interiorul „Cetăţii", presupusă ca partea cea mai recentă a aşezării fortificate. Datarea lor s'a precizat în lucrarea amintită, cu ajutorul descoperirilor făcute în Piaţa Libertăţii dela Cluj. Va fi însă necesar a urmări dacă ele nu încep cumva mai timpuriu, chiar dacă durează până în secolul al XII-lea.

Legăturile ceramicii cu Band indică contribuţia explicabilă a elementelor locale la factura ceramicii dela începutul epocii slave în Transilvania. Este însă greu de precizat în care măsură această manifestare în cultura materială influenţează, din punct de vedere al atribuirii

[1] Ca o completare se poate aminti că vasul dela Teiuş, din mormântul Nr. 53, l. c., pl. 7; 12, trebue datat de asemenea în secolul al VIII-lea, fiind găsit împreună cu caracteristicele piese de bronz turnate, după cum s'a constatat ulterior pe baza materialului din Muzeul arheologic din Cluj.

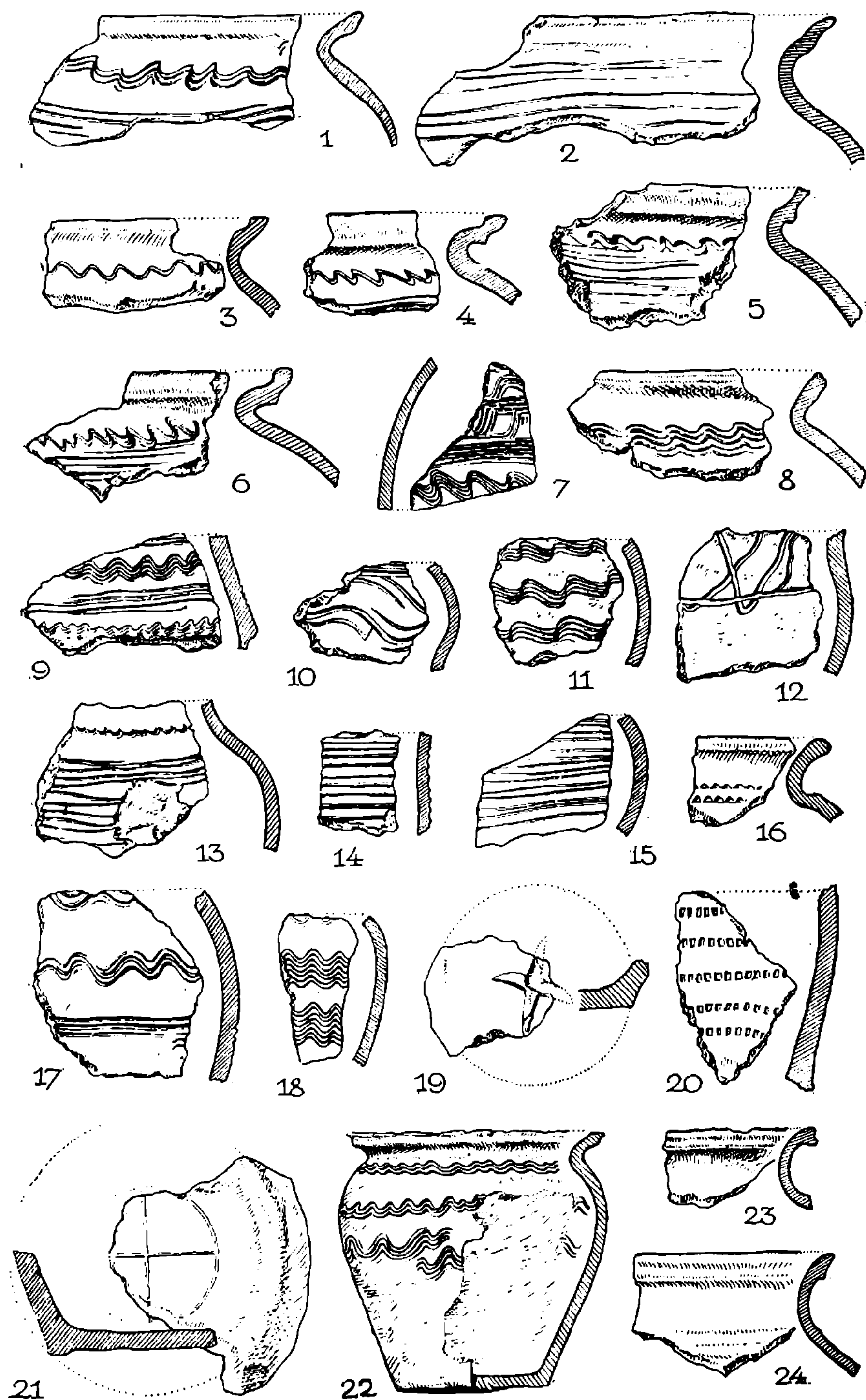

Fig. 18. — Moreşti. Ceramică roşie.

etnice, caracterul iniţial al aşezării fortificate. Va fi încă nevoie, de o considerabilă înmulţire a materialului documentar până ce se va ajunge la concluzii mai sigure în această privinţă. Deocamdată trebue să ne mulţumim doar cu posibilitatea existentă acuma, de a identifica şi a încadra cronologic ceramica epocii slave din Transilvania.

Cercetările dela Moreşti, din anul 1951, reprezintă numai începutul explorării arheologice a acestei aşezări, încât se pot abia recunoaşte multiplele probleme care le ridică această fortificaţie. *Sintetizarea rezultatelor* întâmpină anumite dificultăţi prin faptul că concluziile ce se vor trage pot fi modificate în cursul săpăturilor viitoare. Pe de altă parte, aşezarea formează încă un fenomen arheologic izolat, ceeace îngreunează compararea ei cu construcţiile contemporane sau similare din alte teritorii şi precizarea analogiilor corespunzătoare.

Pe baza legăturilor existente între ceramica cenuşie dela Moreşti şi vasele corespunzătoare din cimitirul dela Band, începutul aşezării trebue fixat în prima jumătate a secolului al VII-lea. Toate elementele databile indică această epocă la Band, fără să existe indicii, permiţând lărgirea acestui interval de timp în sus sau în jos. Veacului VIII îi aparţin probabil cele două tuburi de turnare laterale, întâlnite la vase specifice cimitirelor avare. In cursul secolelor IX—X dispare ceramica cenuşie, fiind înlocuită treptat cu ceramica roşie. Cele două stampile de fund trebue atribuite probabil acestei epoci. Pentru începutul secolului al XI-lea sabia de fier (fig. 10) oferă o dată sigură în ceeace priveşte existenţa aşezării la începutul mileniului al doilea. Durata ei până cel puţin la sfârşitul secolului, o indică profilele de vase, puternic conturate cum şi ornamentul compus din rânduri de pătrăţele adâncite, întâlnit şi la Moldoveneşti.

Un început relativ timpuriu al aşezării îl indică şi planul fortificaţiilor în formă de inele întinse, servind ca locuinţă şi refugiu, probabil unui trib întreg, împreună cu turmele sale. Dimensiunile cetăţii dela Moreşti sunt neobişnuit de mari. Este o problemă deschisă, dacă şi în ce măsură se poate presupune eventual şi o contribuţie avară, pentru faza iniţială a cetăţii, ţinând seama de faptul că pătrunderea şi expansiunea Slavilor se intensifica tocmai în epoca aşezării Avarilor în câmpia pannonică. Ar trebui cercetat, în lumina datelor dela Moreşti, dacă nu există cumva legături cu construcţiile de pământ din Banat şi din Crişana, acele valuri şi şanţuri pentru care s'a presupus deja, în parte, o datare în epoca avară. Un aport mai esenţial pentru începutul cetăţii dela Moreşti al unor elemente gepide este puţin probabil. Acestea se aflau atunci în faza lor de asimilare şi dispariţie completă. Vechimea diferitelor părţi ale fortificaţiilor şi fazele lor de construcţie nu se pot deosebi încă la Moreşti. In primele două şanţuri au fost constatate doar cinci faze în care acestea au fost săpate sau curăţite. Datorită adâncimii lor şi a pereţilor abrupţi, fiind umplute şi cu apă de ploaie sau cu nămol, şanţurile formau obstacole aproape de netrecut. După cum rezultă din cronicarul anonim al regelui Béla, Ungurii au

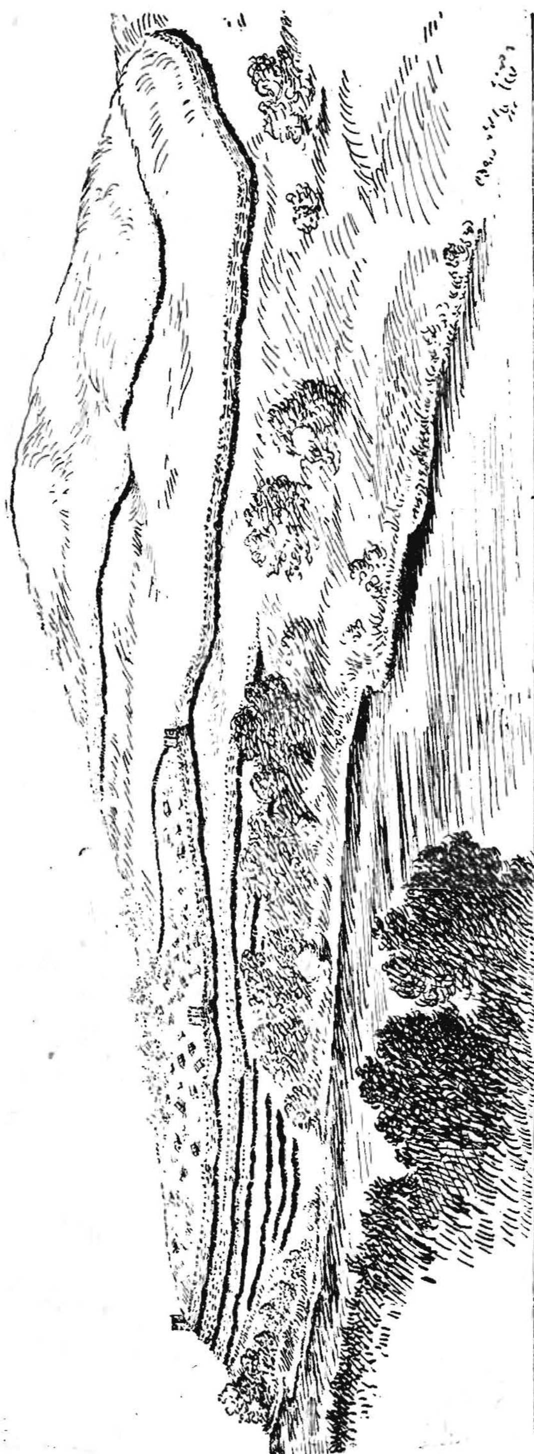

Fig. 19. — Moreşti. Incercare de reconstituire a aşezării fortificate.

întâlnit, la ocuparea Pannoniei şi a regiunilor învecinate, cetăţi puternice de pământ, înconjurate de şanţuri adânci, iar cucerirea lor nu era posibilă decât umplând şanţurile pentru a aşeza apoi scări pe ziduri (cap. XXI şi LI). Sistemul de apărare este mai puternic desvoltat spre valea Mureşului, unde în afară de râul însuşi şi de lunca mlăştinoasă de pe atunci, aşezarea este păzită de şanţuri cu valurile corespunzătoare (fig. 19).

Descoperirile fixează deci durata aşezării dela secolul al VII-lea până pe la sfârşitul secolului al XI-lea. Ţinând seama de cadrul istoric, cât şi de toponimia precumpănitor slavă a Transilvaniei din această epocă, *Moreşti trebue atribuit Slavilor,* chiar dacă am face abstracţie de amănuntele tehnice ale construcţiei şi de factura ceramicii care sprijină de asemenea această încadrare. Moreşti înlătură acel hiatus arheologic, care exista până acum în epoca slavă în Transilvania şi permite gruparea în jurul lui a unei serii de materiale arheologice care până în prezent nu se puteau încadra, lipsind unele analogii databile. Acuma devine posibilă şi discutarea în mod concret a elementelor vieţii slave în Transilvania şi a convieţuirii cu populaţiile locale supuse, tratate

până în prezent mai mult în formulări generale şi puţin precise. Nu mai este valabilă nici părerea, că basinul intercarpatic ar fi intrat, începând cu mijlocul secolului al VII-lea, într'un unghiu mort, rămânând izolat de marile prefaceri şi fenomene ce se petrec în a doua jumătate a mileniului întâiu, în teritoriile din jur. Moreşti ilustrează existenţa unei stăpâniri puternice asupra unei regiuni mai întinse din mijlocul Transilvaniei. Planificarea unui sistem defensiv de o întindere enormă ca aceea pe care o întâlnim acolo şi construirea numeroaselor valuri încadrate în pereţi de bârne, împreună cu şanţurile corespunzătoare, trădează considerabile cunoştinţe tehnice. Lucrările necesare pentru ridicarea acestor fortificaţii presupun o formaţie statală puternică şi astfel organizată, încât putea să întrebuinţeze pe un timp de mai mulţi ani, sute de oameni recrutaţi din populaţia supusă şi din şerbi pentru executarea acestor munci. Acest puternic centru al unui voevodat va fi avut o importanţă oarecare chiar şi în relaţiile puterilor conducătoare din jur, a stăpâniri iavare din Pannonia, a principatului moravian şi a statului bulgar.

Organizarea sistemului defensiv îndreptat spre Sud, la care se adaugă eventual complexul dela Cergid, Rigman, Ghineşti şi Iştihaza pune problema: contra cui a fost el ridicat? Să fi fost cumva imperiul bulgar acel adversar care, în legătură cu exploatarea salinelor din Transilvania şi cu transportul sării, era nevoit să supravegheze teritoriul Transilvaniei tocmai până în valea Mureşului? In contra acestui pericol voevodatul dela Moreşti putea să caute sprijinul principatului moravian, aliatul său natural, indicat de rivalitatea şi constelaţia politică a puterile dominante în această parte a Europei. Inafară de statul bulgar şi de principatul moravian, mai participau la acest joc politic, într'o măsură mai redusă, imperiul franc şi Bizanţul.

Pătrunderea Ungurilor în câmpia pannonică şi desfiinţarea statului moravian schimbă acest raport de forţe şi Transilvania începe să intre în sfera de influenţă maghiară. Prezenţa Ungurilor la Cluj este atestată arheologic deja în prima jumătate a secolului al X-lea, dar ei reuşesc să ocupe Transilvania întreagă numai treptat, în cursul veacurilor următoare. Principalele faze ale acestei înaintări, aşa cum ele se prezintă în lumina datelor istorice, a toponimiei şi a descoperirilor arheologice, ar fi următoarele: 1) Pe la 950 se ajunge la linia Someşului Mic, indicată de relatările cronicarului anonim şi de descoperirile arheologice amintite dela Cluj. 2) Pe la 1025, Ştefan I stăpâneşte valea Mureşului, după cum rezultă din luptele sale cu Gyula şi din complexul descoperirilor arheologice din valea Mureşului, specifice secolului al XI-lea. 3) Pe la 1100, stăpânirea maghiară se întinde până în valea Târnavei Mari, unde apar toponimicele caracteristice în legătură cu liniile de prisăci — gyepü: Copşa Mare şi Copşa Mică — Nagykapus şi Kiskapus, dar unde lipseşte acel orizont de descoperiri, specifice secolului al XI-lea. 4) Pe la 1150, regatul ungar ajunge până la Olt şi în valea Secaşului, la o linie indicată prin unele aşezări ale grănicerilor secui, prin colonizarea Saşilor şi prin două descoperiri de factură bizantină din Ţara Făgăraşului. 5) In sfârşit, pe la 1200, se ajunge la linia Carpaţilor Răsăriteni şi Sudici, când Secuii ocupă teri-

toriul dealungul Carpaţilor Răsăriteni şi se colonizează Ţara Bârsei. Precizarea cronologică şi topografică a acestor faze este necesară pentru a urmări, în legătură cu organizarea feudală a Transilvaniei, repercusiunile acesteia asupra diferitelor voevodate anterioare mai mici.

Existenţa cetăţii dela Moreşti, din împrejurimea actualului Târgu-Mureş, explică eventual expansiunea lentă a Ungurilor în această parte. Toponimicul Mezökapus (poarta) — Căpuşul de Câmpie din apropiere — arată că la un moment dat sistemul de apărare a graniţei Ungariei, acele „indagines" (prisăci, gyepü) treceau prin această regiune. Este îndoelnic, dacă încă Ştefan I (1000—1038) a reuşit să ocupe sau să supună cetatea dela Moreşti. Sabia de fier amintită datează cam din timpul domniei acestui stăpânitor. Tot în timpul acesta trebue să fi fost deja construită „Cetatea", vârful de Sud al aşezării, fortificat în mod deosebit şi considerat, pe baza ceramicii, ca cel mai recent complex al sistemului defensiv. Dimensiunile cetăţilor slave se reduc şi în altă parte, în cursul timpului, transformându-se din aşezări fortificate întinse în construcţii pur militare. Această observaţie o confirmă, după cât se pare şi Moreştii. Intrebuinţarea acelei zone de pietre la construirea valului, atestată la Poznan în Polonia, începând cu secolul al X-lea, formează de asemenea un indiciu pentru datarea relativ târzie a „Cetăţii". După moartea lui Ştefan I, influenţa maghiară se reduce în mod simţitor în Transilvania. Luptele pentru tron între diferiţii pretendenţi şi reacţiunea păgână, deosebit de puternică în părţile răsăritene ale statului, slăbesc reputaţia şi posibilităţile de acţiune a puterii centrale. Tocmai atunci se intensifică şi presiunea Pecenegilor, încât se pare că Transilvania cade în zona de influenţă, dacă nu chiar sub stăpânirea directă, a acestora, analog influenţei cumane de mai târziu în Ţara Românească. La asimilarea grăbită a Slavilor de către Români în Transilvania, după instaurarea stăpânirii ungare, contribue în parte probabil tocmai preponderenţa influenţei pecenege premergătoare în secolul al XI-lea. Abia sub Ladislau I (1077—1095) Pecenegii sunt înfrânţi definitiv; iar în legătură cu ocuparea unei bune părţi a Transilvaniei în timpul acestui stăpânitor, aproximativ până la Târnava Mare, şi voevodatul dela Moreşti, devenit între timp probabil slavo-român, va fi pierdut autonomia pe care şi-o păstrase eventual până atunci. Organizarea feudală a Transilvaniei şi încadrarea ei în statul ungar înlătură diferitele stăpâniri slave, respectiv slavo-române mai mici şi pregăteşte aspectul actual al compoziţiei etnice din Transilvania.

Evoluţia istorică a Transilvaniei, schiţată în legătură cu cetatea dela Moreşti, are desigur încă în multe privinţe un caracter ipotetic, datorită lipsei unui material documentar şi informativ mai bogat. Moreşti oferă însă un punct fix care luminează tocmai a doua jumătate a mileniului întâiu, puţin cunoscută, şi permite discutarea în concret a multiplelor probleme legate de această epocă.

CONCLUZII

Cercetările şantierului au arătat că se poate înmulţi materialul arheologic documentar şi pentru epoca prefeudală în Transilvania, urmărind şi căutând, sistematic şi planificat, cultura materială a unei

singure perioade. Fiecare dintre localităţile unde s'au executat săpături sau sondagii au adus contribuţii mai importante sau mai modeste, pentru jumătatea a doua a mileniului întâiu. Prin intensificarea cercetărilor, concentrate asupra unei singure probleme, neglijată în trecut, se vor putea deci dobândi şi pentru cultura Slavilor şi a epocii slave în Transilvania noi elemente care să îmbogăţească conţinutul acestei faze importante pentru istoria Transilvaniei.

La *Căpuşul Mare* s'a cercetat un cimitir care aparţine probabil mijlocului epocii prefeudale, după cât e posibil să se recunoască din inventarul funerar, eventual jefuit. Spre deosebire de observaţiile făcute în general, la alte construcţii de acest fel, s'a observat la *Gilău* locuirea castrului şi în epoca prefeudală, după cum indică anumite gropi în spatele incintei, conţinând ceramica lucrată cu mâna. In aşezarea dela *Lechinţa de Mureş,* dăinuind dela treapta de mijloc a barbariei până în epoca feudală, s'a desvelit planul a două locuinţe slave. Materialul ceramic, de factură slavă, interesant prin unele motive ornamentale neatestate în alte locuri, aparţine unei epoci mai recente, aproximativ contemporană cu cea dela Moldoveneşti. Ceramica slavă dela *Breaza* reprezintă probabil o fază mai timpurie, iar cetatea dela *Moldoveneşti* oferă prin ceramica şi prin mormintele descoperite, aparţinând secolului XI—XII, elemente comparative pentru cultura materială slavă din acele secole. In sfârşit, aşezarea fortificată dela *Moreşti,* desvălue un larg aspect al vieţii slave în complexitatea ei, probabil dealungul întregei durate a existenţei sale în Trasilvania.

Inafară de aceste rezultate, în directă legătură cu tema şantierului, s'au făcut şi unele observaţii şi descoperiri suplimentare în parte esenţiale din alte orânduiri. La *Lechinţa* s'a constatat în total succesiunea a nouă epoci diferite. S'au putut sezisa anumite puncte de legătură între ornamentaţia culturii Coţofeni cu cea dela Wietenberg, cât şi sub raport cronologic, relaţia acesteia din urmă cu ceramica hallstattiană timpuric, în deosebi bogat reprezentată. Dăinuirea anumitor elemente ale culturii dacice în epoca sclavagistă romană, o indică o ceaşcă dacică, găsită într'un conex neîndoelnic provincial roman. Tot din această epocă s'a descoperit un cimitir de incineraţie, datând din secolul al III-lea şi un depozit de unelte (râşniţe şi fiare de plug). La *Gilău* s'a identificat în sfârşit un castru roman şi s'a găsit în el o diplomă militară.

Colectivul de cercetări arheologice al Academiei R.P.R. — Şantierul „Aşezări slave în regiunile Mureş şi Cluj".

УЧАСТОК РАСКОПОК «СЛАВЯНСКИЕ ПОСЕЛЕНИЯ В МУРЕШСКОЙ И КЛУЖСКОЙ ОБЛАСТЯХ»

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В продолжение археологических раскопок, относящихся к славянской эпохе, начатых в кампанию 1949 г., были исследованы в кампанию 1951 г. две другие области Трансильвании, а именно Клужская в местностях

Кэпушул Маре, Джилэу, Молдовенешть и Мурешская в местностях Лекинца де Муреш, Бряза и Морешть.

Область Клуж.

В Кэпушул Маре, Клужского района, исследовали кладбище, датируемое серединой дофеодальной эпохи (табл. 1 и рис. 1—3) с довольно убогим инвентарем погребений и с, быть может, ограбленными могилами.

В Джилэу, Клужского района, обнаружили, что римский лагерь служил поселением в неотрытом дефеодальном периоде, как указывают некоторые ямы за загороженным пространством с керамикой ручного изготовления (рис. 4; 12—20). Здесь же была найдена военная грамота. Она является копией декрета, изданного 21 июля 164 г. для воинских частей в Дакии, согласно которому была составлена также грамота, найденная в 1936 г. на юге Болгарии.

Молдовенешть в районе Труда представляет керамикой (рис. 4; 1-11) и вскрытыми могилами XI—XII века н. э. сравнительные элементы для материальной культуры этой фазы славянской эпохи, когда в связи с установлением венгерского господства в Трансильвании, переходят на занятой территории к феодальному устройству.

Область Муреш.

В Лекинца де Муреш, района Лудуш, пребывание человека длилось со средней ступени варварства до феодальной эпохи; была устновлена последовательность девяти различных эпох (культура Коцофень, культура Витенберг, поздней бронзы, дакийская эпоха, римская эпоха, III век после освобождения Дакии, V—VI века, славянская эпоха и феодальная эпоха, XIV—XV века (табл. III и рис. 5—9). Из славянской эпохи были вскрыты два славянских дома. Керамический материал славянского изготовления интересен благодаря некоторым орнаментационным темам, еще неустановленным в Трансильвании, принадлежащим более поздней эпохе, приблизительно современной эпохе Молдовенешть.

Славянская керамика в Брязе, района Регин, найденная в поселении эпохи бронзы и эпохи римского рабовладельческого строя, представляет, вероятно, более раннюю фазу (рис. 8, 20—22).

Укрепленное поселение в Морешть, района Тыргу-Муреш (табл. III—V и рис. 10—20) имеет треугольную форму с приблизительной длиной в 600 м и шириной в основании приблизительно в 300 м. Южная вершина треугольника особенно сильно укреплена и, вероятно, представляет самый большой комплекс укрепления. Со стороны долины Муреша поселение защищено рвами и соответственно валами на промежутках. Само поселение окружено значительно более раскинутой оборонительной системой, а последняя имеет в основании, образованном долиной Муреш почти 2 км длины. На основании серой и красной керамики и железной сабли начала XI века можно приурочить возникновение укрепленного поселения между началом XII века и концом XI века. Принимая во внимание исторические рамки, а также преимущественно славянскую топономио Трансильвании рассматриваемой эпохи, следует признать Морешть славянским даже не учитывая технических подробностей и способов изготовле-

ния керамики, которые также свидетельствуют в пользу такого определения. Размеры системы укреплений указывают на наличие в центре Трансильвании могущественного воеводства, способного использовать в течение ряда лет работу сотен людей для сооружения этих укреплений. Многочисленные вопросы археологического и исторического порядка, возникающие в связи с наличием этого поселения, едва ли могут быть отложены. Они должны быть выяснены поскольку возможно в течение будущей кампании раскопок. Не подлежит однако сомнению, что Морешть является определенным основанием для обсуждения явлений в связи со славянской эпохой Трансильвании во второй половине первого тысячелетия н. э.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Кэпушул Маре. Главные предметы погребального инвентаря.
Рис. 2. — Кэпушул Маре. Могила № 13.
Рис. 3. — Кэпушул Маре. Могилы №№ 18 и 19.
Рис. 4. — Молдовенешть: I—11; Джилэу 12—20.
Рис. 5. — Лехинца де Муреш. Поселение на «Сэлиште», вид с Муреша.
Рис. 6. — Лехинца де Муреш. Сосуды поздней эпохи бронзы
Рис. 7. — Лехинца де Муреш. Склад земледельческих орудий эпохи римского вторжения *în situ*.
Рис. 8. — Лехинца де Муреш : 1—19 ; Бряза : 20—22.
Рис. 9. — Лехинца де Муреш. План поверхности S II.
Рис. 10. — Морешть. Железная сабля, начала XI века.
Рис. 11. — Морешть. Укрепленное поселение, вид с долины Муреша.
Рис. 12. — Морешть. Каменная зона на внутренней стороне вала «Четатя».
Рис. 13. — Морешть. Славянский дом VIII/2.
Рис. 14. — Морешть. Славянский дом VIII/2.
Рис. 15. — Морешть. Остатки вала на восточной стороне.
Рис. 16. — Морешть. Первый ров на восточной стороне.
Рис. 17. — Морешть. Серая керамика.
Рис. 18. — Морешть. Красная керамика.
Рис. 19. — Морешть. Попытка восстановления укрепленного поселения.
Таблица. I. — Кэпушул Маре. «Лунка Кынепии». Общий план раскопок.
Таблица II. — Лехинца де Муреш. «Сэлиште».
Таблица III. — Морешть. Общий набросок укрепленного поселения.
Таблица IV. — Морешть. Профили разрезов.
Таблица V. — Морешть и Джилэу. Профили разрезов.

LE CHANTIER „ETABLISSEMENTS SLAVES DANS LES RÉGIONS DE MUREŞ ET DE CLUJ"

(RÉSUMÉ)

En continuant les fouilles archéologiques intéressant l'époque slave, entamées en 1949, on a étudié, au cours de la campagne de 1951, deux autres régions de Transylvanie, à savoir : la région de Cluj, dans les localités Căpuşul Mare, Gilău, Moldoveneşti et la région de Mureş, aux points Lechința de Mureș, Breaza et Moreşti.

La région de Cluj.

A *Căpușul Mare,* district de Cluj, on a fouillé une nécropole datant environ du milieu de l'époque pré-féodale, (pl. I et fig. 1—3) ; on y a découvert un inventaire funéraire assez maigre et des tombes qui avaient probablement été pillées.

A *Gilău,* district de Cluj, on a pu observer qu'un castrum romain a continué d'être habité même à l'époque pré-féodale; ce fait est indique par la céramique faite à la main (fig. 4; 12—20) qu'on trouve dans certaines fosses, situées derrière l'enceinte. On a trouvé, au même endroit, un diplôme militaire. C'est une copie du décret adressé le 21 juillet 164 aux troupes de la Dacie Porolissensis; c'est le même décret d'après lequel a été exécuté le diplôme qu'on a découvert, en 1936, au sud de la Bulgarie.

Moldoveneşti, district de Turda, par sa céramique (fig 4; 1—11) et par les sépultures mises à jour, datant du XI-e et du XII-e siècle de notre ère, fournit des éléments de comparaison pour la culture matérielle de cette phase de l'époque slave où, en rapport avec l'instauration de la domination magyare en Transylvanie, on passe à l'organisation féodale du territoire occupé

Region de Mureş

A *Lechinţa de Mureş,* district de Luduş, la vie humaine s'est perpétuée depuis le moyen degré de la barbarie jusqu'à l'époque féodale; on y constate une succession de neuf époques différentes (la culture Coţofeni, la culture Wietenberg, le bronze tardif, l'époque dacique, l'époque romaine, le III-e siècle après la libération de la Dacie, les V-e et VI-e siècles, l'époque slave et l'époque féodale, les XIV-e — XV-e siècles; pl. III et fig. 5—9). On a découvert deux maisons slaves de l'époque slave. Le matériel céramique, de facture slave, intéressant du point de vue de certains motifs d'ornementation, non encore découverts en Transylvanie, appartient à une époque plus récente, à peu près contemporaine de celle de Moldoveneşti.

La céramique slave de *Breaza,* district de Reghin, qu'on a trouvée dans un établissement de l'époque du bronze et de l'époque esclavagiste romaine, représente probablement une phase plus ancienne (fig. 8; 20—22).

La place forte de *Moreşti,* district de Târgu Mureş, (pl. II, IV, V et fig. 10—20) a une forme triangulaire, d'une longueur d'environ 600 m et d'une largeur de base d'environ 300 m. Son angle sud est particulièrement fortifié et représente probablement le complexe le plus récent de la fortification. Du côté de la vallée du Mureş, l'établissement est protégé par des fossés avec les remblais intermédiaire correspondants. L'établissement proprement dit est entouré d'un système défensif beaucoup plus large, mesurant presque 2 km à sa base, qui est constituée par la vallée du Mureş.

Etant donnée la céramique grise et rouge, ainsi qu'un sabre en fer du début du XI-e siècle, cette placeforte doit être située entre le début du VII-e siècle et la fin du XI-e. Compte tenu du cadre historique, ainsi que de la toponymie à prépondérance slave de la Transylvanie de cette époque, il faut attribuer Moreşti aux Slaves, même en faisant abstraction des détails techniques et de la facture de la céramique, qui viennent étayer cette classification.

Les dimensions de ce système de fortifications indique l'existence, au centre de la Transylvanie, d'un puissant voïvodat, à même d'em-

ployer à la construction de ces retranchements des centaines d'hommes plusieurs années durant.

Pour le moment, on ne peut qu'entrevoir les multiples questions d'ordre archéologique et historique qui se posent dans cette station.

C'est au cours des prochaines campagnes de fouilles qu'il faudra, autant que possible, élucider toutes ces questions.

Ce qui est cependant certain, c'est que Moreşti offre un point d'appui pour discuter sur des bases concrètes des phénomènes rattachés à l'époque slave en Transylvanie, pendant la seconde moitié du premier millénaire.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Căpuşul Mare. Principaux objets de l'inventaire funéraire.
Fig. 2. — Căpuşul Mare. Sépulture No. 13.
Fig. 3. — Căpuşul Mare. Sépultures Nos. 18 et 19.
Fig. 4. — Moldoveneşti: 1—11. Gilău: 12—20.
Fig. 5. — Lechinţa de Mureş. Etablissement sur la „Sălişte" vu du Mureş.
Fig. 6. — Lechinţa de Mureş. Vases de l'âge du bronze tardif *in situ*.
Fig. 7. — Lechinţa de Mureş. Dépôt d'ustensiles agricoles de l'époque de l'envahissement romain, *in situ*.
Fig. 8. — Lechinţa de Mureş: 1—9. Breaza: 20—22.
Fig. 9. — Plan de la surface S II.
Fig. 10. — Moreşti. Sabre en fer, début du XI-e siècle.
Fig. 11. — Moreşti. Etablissement fortifié vu de la vallée du Mureş.
Fig. 12 — La partie en pierre du côté intérieur du remblai dans la place forte.
Fig. 13.— Moreşti. Habitations slave VIII/2.
Fig. 14. — Moreşti. Habitation slave VIII/2.
Fig. 15. — Moreşti. Vestiges des remblais du côté est.
Fig. 16. — Moreşti. Premier fossé du côte est.
Fig. 17. — Céramique grise
Fig. 18. — Céramique rouge.
Fig. 19. — Moreşti. Essai de réconstitution de l'établissement fortifié.
Planche I. — Căpuşul Mare. „Lunca Cânepii". Plan général des fouilles.
Plache II. — Moreşti et Gilău. Les profils des sections.
Planche III. — Lechinţa de Mureş. „Sălişte".
Planche IV. — Esquisse de l'ensemble de l'établissement fortifié.
Planche V. — Moreşti. Les profils des sections.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul III, 1952

ŞANTIERUL GARVĂN (DINOGETIA)

Institutul de Istorie şi Filosofie al Academiei R.P.R. a înscris în planul său de lucru pe anul 1951, continuarea săpăturilor în aşezarea prefeudală de pe popina Bisericuţa, pe teritoriul satului Garvăn, caracterizată prin importante rămăşiţe materiale datând din sec. X-XII e. n. Lucrările începute în luna Mai, s'au încheiat la sfârşitul lunii Septembrie.

Fig. 1. — Vederea generală a aşezării.

Obiectivele principale realizate în campania de săpături din vara anului 1951 au fost următoarele:

1. Desvelirea resturilor de locuire prefeudală din cea mai mare parte a porţiunii dintre poarta principală, cimitir şi latura de Vest a cetăţii (Sectoarele B, C, D, E, W) (fig. 2—5).
2. Desvelirea, în continuare, a porţiunii dinapoia turnului 7, între secţiunea din 1946 şi secţiunea 1950 (Sectorul IV, 1) (fig. 6).
3. Cercetări mai amănunţite şi săpături în cimitirul din jurul bisericuţei descoperite în campania 1950 (fig. 2 şi 3).
4. Un sondagiu în afara cetăţii şi anume în partea de SE a acesteia, spre a verifica dacă aşezarea prefeudală s'a întins şi acolo (Şanţul 1) (fig. 7).
5. Desvelirea curtinei dintre turnurile 10 şi 11 (fig. 2 şi 8), precum şi degajarea parţială a turnului Nr. 11.

Dintre obiectivele secundare realizate, cel mai de seamă este sondagiul din aşezarea de pe treapta de mijloc a barbariei (cultura Gumelniţa), ce se află pe teritoriul comunei Luncaviţa, raionul Măcin (fig. 9).

Anul acesta efortul principal s'a desfăşurat în porţiunea dintre poarta cea mare, cimitir, secţiunea 1946 şi latura de Vest a cetăţii, unde s'a săpat în cinci sectoare: B, C, D, E şi W. Ca urmare, şi totodată completare, a obiectivelor de săpături, a fost urmărită verificarea

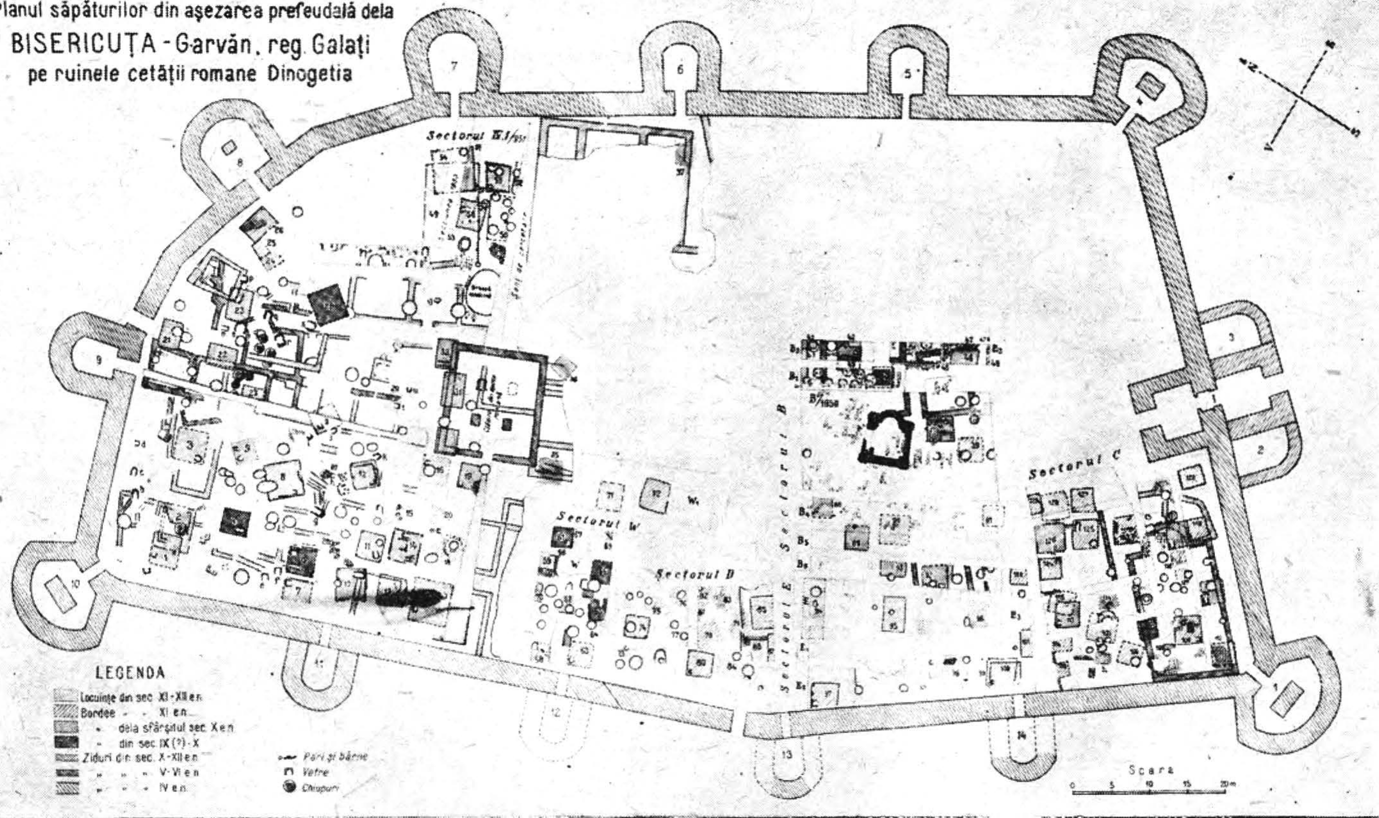
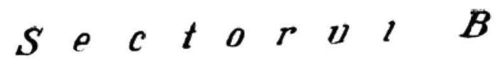
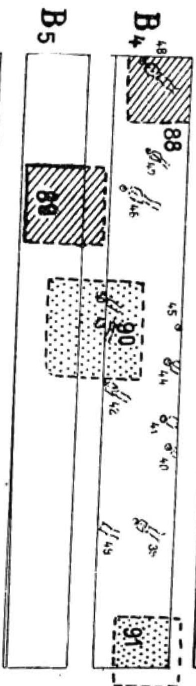

Fig. 2. — Planul cetăţii şi al săpăturilor,

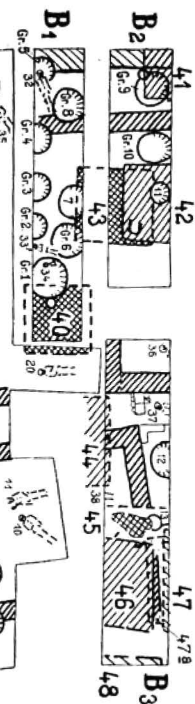

Fig. 3. — Planul săpăturilor din anul 1951 : sectoarele B şi E

şi întregirea datelor cunoscute mai înainte, în legătură cu forma, dimensiunile şi tipul locuinţelor aparţinând celor patru nivele prefeudale. S'a urmărit de asemenea, precizarea şi stabilirea materialului caracteristic aparţinând fiecăreia dintre cele patru etape de locuire ale perioadei prefeudale. In unele puncte s'au făcut sondagii şi în stratul romano-bizantin.

Stratigrafia este prezentată provizoriu, ca şi în raportul preliminar din anul 1950, începând dela stratul cel mai nou la cele mai vechi.

Nivelul I (ultimul). Urmele celui mai nou nivel de locuire aparţinând perioadei prefeudale, se întâlnesc imediat sub stratul de pământ vegetal, începând dela adâncimea de 0,05 m şi mergând până la 0,40 m — 0,60 m, iar dacă socotim gropile de provizii aparţinând acestui nivel, el pătrunde în adâncime până la 0,80 m — 1 m.

Caracteristica principală a nivelului I o constitue îngrămădirile neregulate de pietre de diferite mărimi. Printre aceste pietre şi sub ele, se întâlnesc din loc în loc bucăţi de podea sau de pereţi din pământ gălbui — mai consistent decât cel negru cenuşiu şi sfărâmicios al întregului strat — urme de vetre cu cenuşă şi fragmente de vetre portative cu margine, la care se adaugă aproape regulat câte o piatră de râşniţă, mai rar câte o bucată de lemn putred şi diferite resturi mărunte, în primul rând fragmente ceramice. Fiind cele mai expuse distrugerii, locuinţele ultimului nivel sunt cel mai greu de sezisat. Cu toate acestea, anumite observaţii în plus, care au dus la delimitarea cu preciziune a unor locuinţe aparţinând ultimului nivel, ne fac să renunţăm la ipoteza unei locuiri „sezoniere", exprimată într'un raport anterior.

Cea mai bine păstrată din acest nivel este locuinţa cu o singură încăpere, mărginită de pietre legate cu pământ negru sfărâmicios, ce a fost desvelită la adâncimea de 0,05 — 0,40 m, la cca 2,50 m Vest de colţul interior al porţii principale a cetăţii (vezi plan, Nr. 122) (fig. 4). Pietre de mărime mijlocie au fost aşezate pe un singur rând, formând temelia încăperii cu dimensiunile de 2,75 $\times$ 3,25 m. Deasupra lor se înălţau pereţii din pari şi nuele lipite cu pământ, lucru ce se poate deduce după bucăţile de lipitură cu astfel de urme, găsite în interiorul încăperii. La temelia pereţilor au fost întrebuinţate şi trei fragmente de piatră de râşniţă. Intrarea se afla în colţul de Est, singurul loc unde n'a fost găsită nicio piatră. In interior n'a apărut nicio urmă de podea sau pământ lutuit. In colţul de Sud, a fost găsită puţină cenuşă şi urme de arsură, iar ici şi colo, câte un ciob de oală de tip slav, cu benzi de linii orizontale, sau câte un fragment de amforă cu toartele supraînălţate. La mică distanţă de colţul de Est al încăperii, la adâncimea de 0,20 m, într'un loc cu cenuşă, a fost descoperită o oală de cca 0,500 l, din pământ nisipos, cu marginea aproape dreaptă şi uşor îngroşată, fără mănuşă şi ornamente (fig. 10, 3). A doua oală întreagă, de cca 1 l, din pământ roşiatic, fără mănuşă, cu buza răsfrântă în loc şi având pe umăr două valuri de câte o linie, a ieşit la iveală la adâncimea de 0,20 m, în apropierea colţului de Vest al locuinţei amintite, de care nu pare străină.

In sectorul E, desvelirea cu atenţiune a pământului vegetal şi păstrarea *in situ* a tuturor pietrelor descoperite au dus la delimitarea a trei

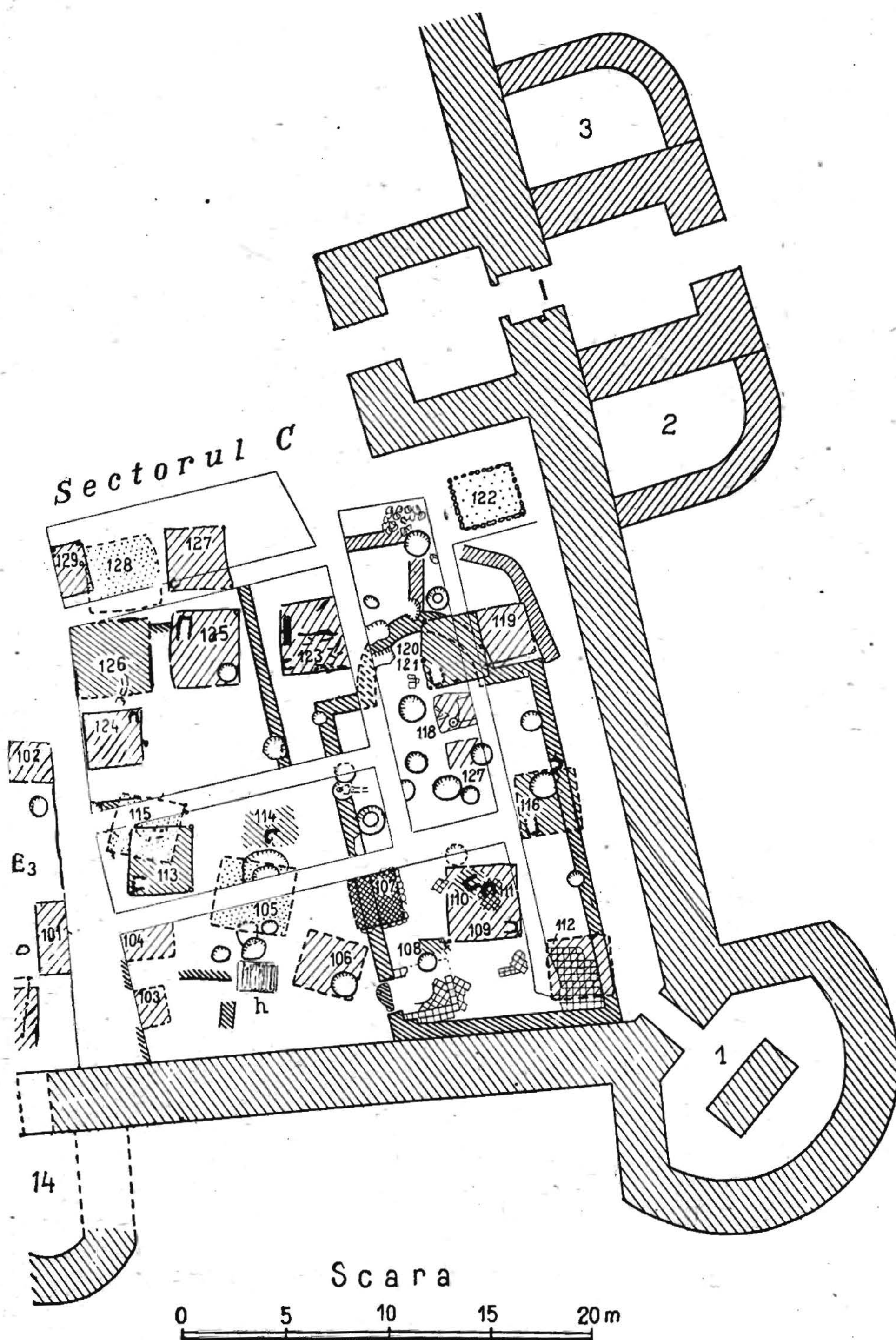

Fig. 4. — Planul săpăturilor din anul 1951 : sectorul C.

locuinţe de suprafaţă cu pietre la temelie (fig. 3). S'a putut observa că pietrele, de mărime mijlocie şi mică, îngrămădite în aparenţă neregulat, erau în anumite locuri aşa fel aşezate, încât duc la presupunerea că ele

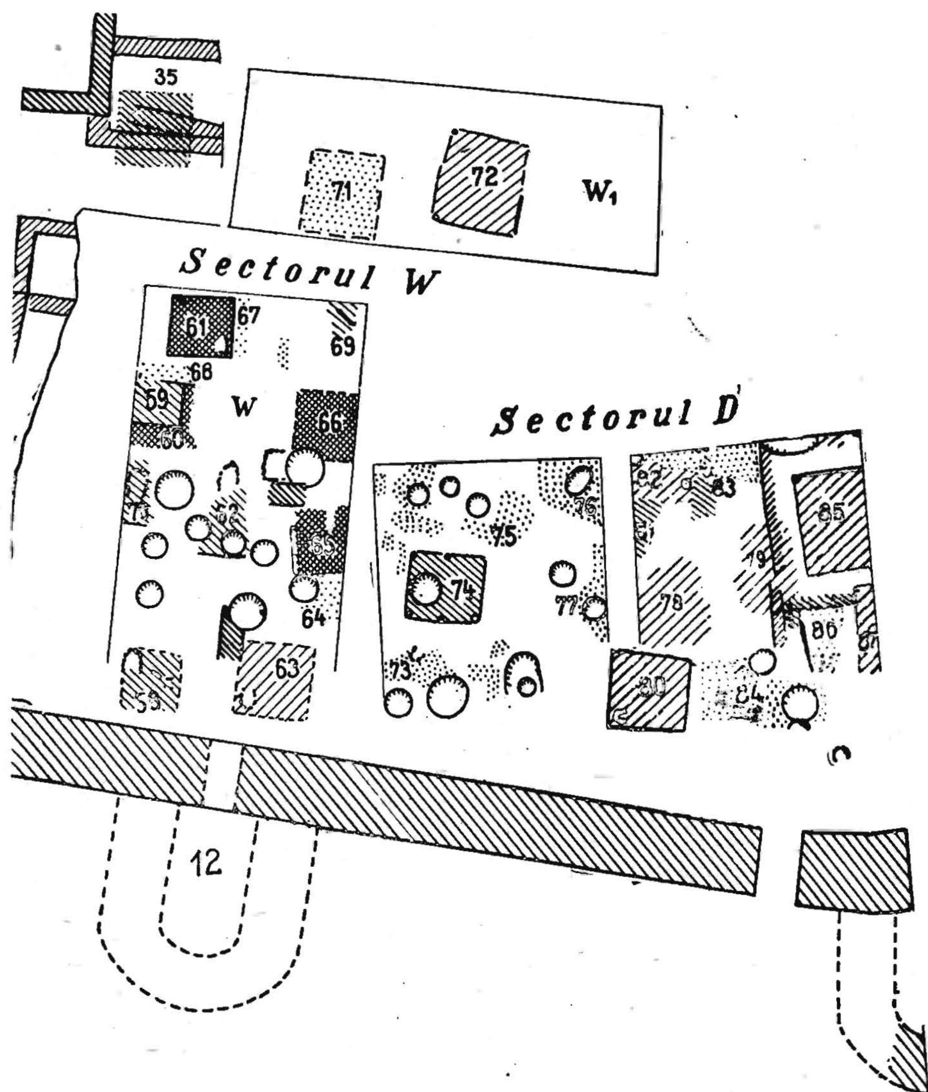

Fig. 5. — Planul săpăturilor din anul 1951 : sectorul D şi W.

s'ar fi aflat, fie la baza, fie în jurul unei locuinţe. Astfel la locuinţa Nr. 95, şirurile paralele de pietre închid o încăpere cu dimensiunile de 4,50 × 2,75 m. In interiorul acesteia, la adâncimea de 0,35 m, s'au găsit urme de podea din pământ bătut, resturi de tăciuni şi o groapă de bucate. O a doua locuinţă de acelaşi fel s'a aflat în colţul de NV al sectorului E (Nr. 94). Latura de Sud a acestei locuinţe a putut fi bine

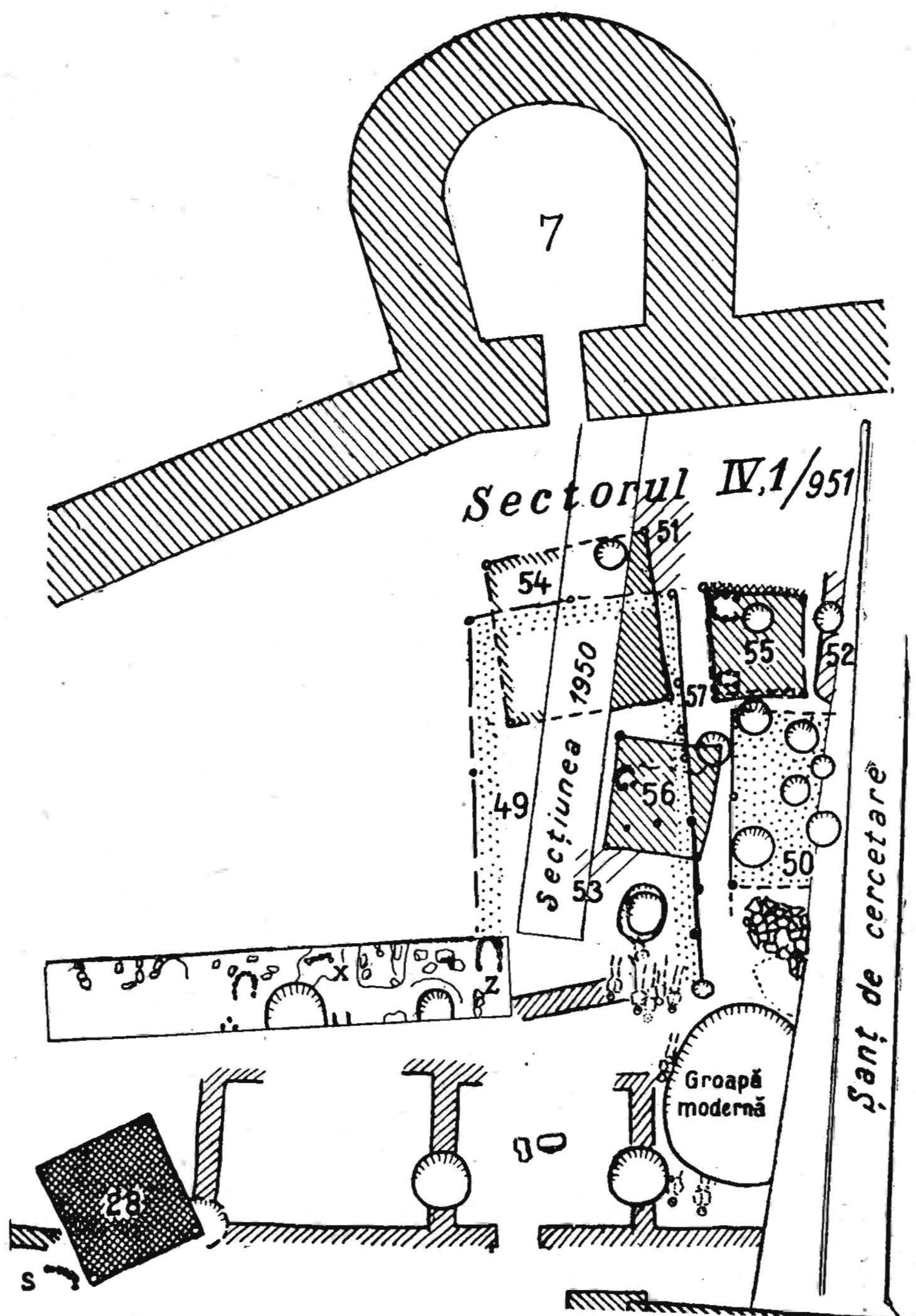

Fig. 6. — Planul săpăturilor din anul 1951: sectorul IV, 1.

delimitată, datorită unui şir de pietre de mărime mijlocie, ce se întinde pe o lungime de cca 7,50 m. Mai greu s'a ajuns la precizarea lăţimii acestei locuinţe, din cauză că pietrele erau împrăştiate. Este foarte probabil însă că ea va fi avut între 2,50 — 3 m. Luându-se mereu ca bază

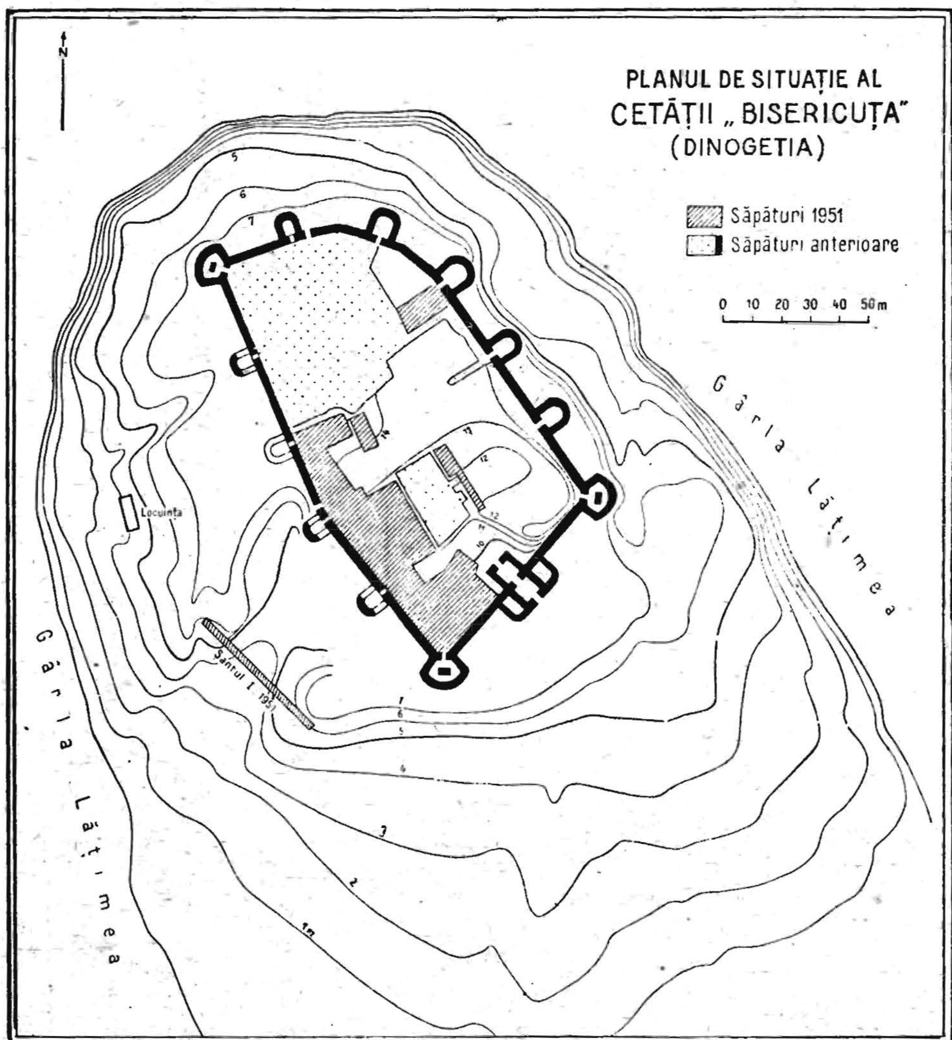

Fig. 7. — Planul general al aşezării.

pietrele aflate *in situ,* s'a ajuns la concluzia că această locuinţă a avut două încăperi, una mai mare şi alta mai mică. In interior, la adâncimea de 0,38 m, au apărut resturi de podea din pământ bătut şi două gropi de bucate. Urmele unei a treia locuinţe au ieşit la iveală în partea de SE a sectorului E (Nr. 96). Deşi laturile acesteia n'au putut fi delimitate cu preciziune, prezenţa ei este asigurată de existenţa unei vetre de foc

din lut bătut, ars și crăpat, aflată la adâncimea de 0,35 m. Existența altor locuințe este confirmată de prezența mai multor vetre de lut ars, aflate la adâncimi variind între 0,15 — 0,50 m (Nr. 71, 90, 91, 98, 115). La o adâncime ceva mai mare (0,60 — 0,65 m) a apărut o locuință atri-

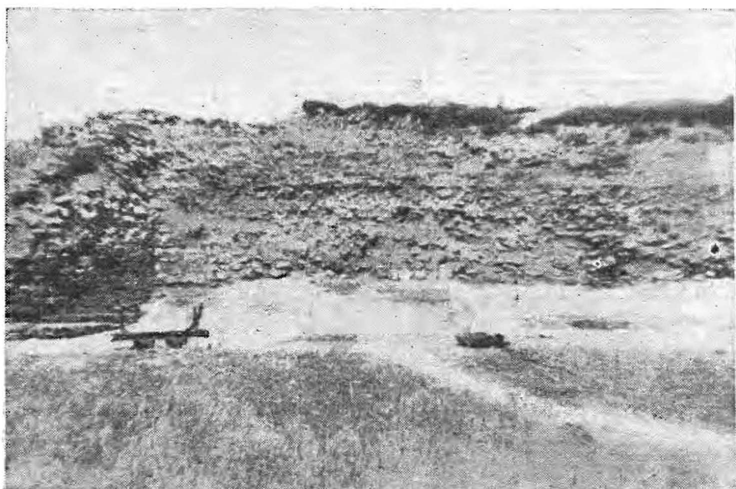

Fig. 8. — Curtina dintre turnurile Nr. 10—11.

buită nivelului I din sectorul W. Ea se compune dintr'o singură încăpere cu dimensiunile de cca 4 × 4 m. Podeaua de lut bătut a acesteia a fost spartă în mijloc de o groapă de bucate, în care au fost aruncate maï

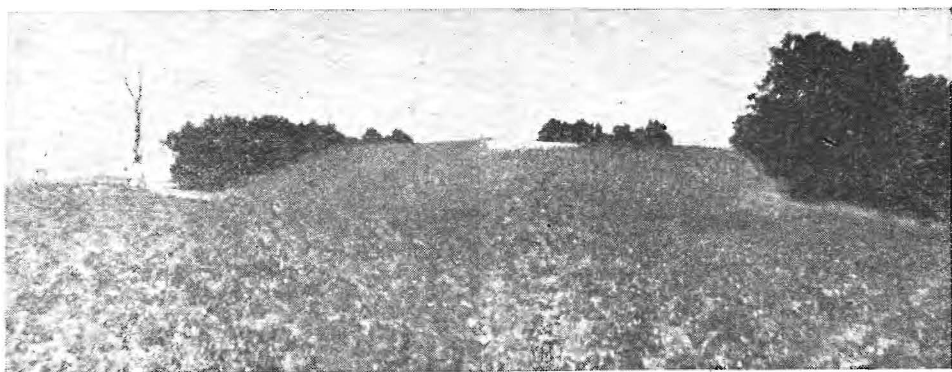

Fig. 9. — Vedere generală a așezării gumelnițene de lângă Luncavița.

târziu tot felul de resturi, printre care și o bucată de piatră de tocilă. Pe podea s'au găsit două fragmente de piatră de râșniță și numeroase bucăți de lipitură de pământ cu urme de lemn și nuele. Intr'o locuință asemănătoare din sectorul C (Nr. 105), a fost golită o groapă cu diametrul și adâncimea de cca 1 m, având pereții și fundul lutuiți.

In ea s'au găsit mulţi solzi şi oase de peşte, oase de animale, fragmente ceramice, câteva bucăţi de lipitură de pereţi cu urme de nuiele, alte câteva

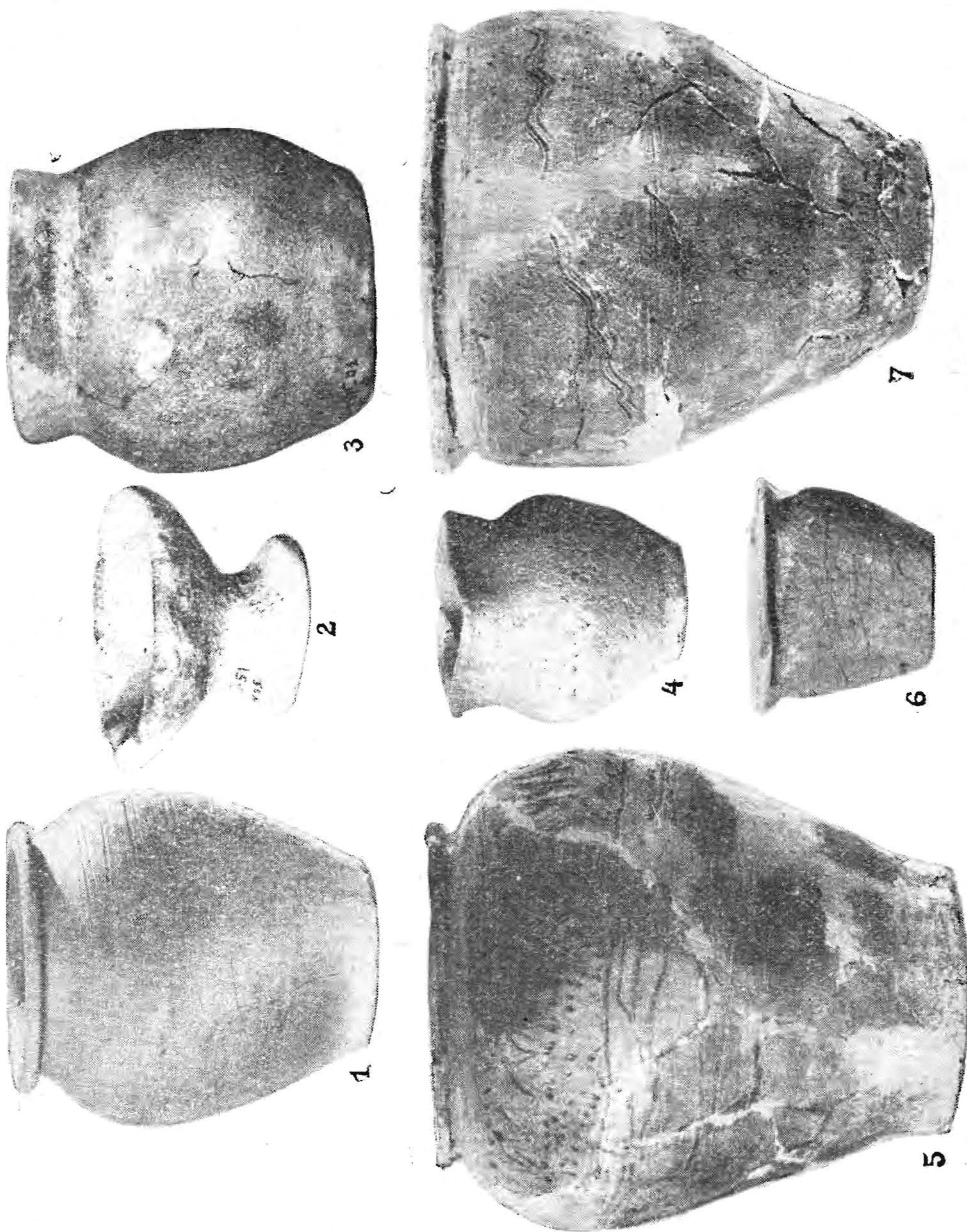

Fig. 10. — Vase de lut aparţinând ultimului (1—4) şi penultimului nivel (5—7).

de vetre de lut portative, cu margine, şi o bucată de olană cu litera K, în felul celor apărute mai înainte în jurul bisericuţei. Conţinutul gropii o arată a fi slujit pentru anumită vreme ca depozit de gunoi. Fundul şi

pereții lutuiți ai acesteia, precum și puținele boabe de grâu aflate pe margini, vorbesc despre întrebuințarea ei inițială ca groapă de cereale. Astfel de gropi au apărut nu numai înăuntrul, ci și în afara locuințelor.

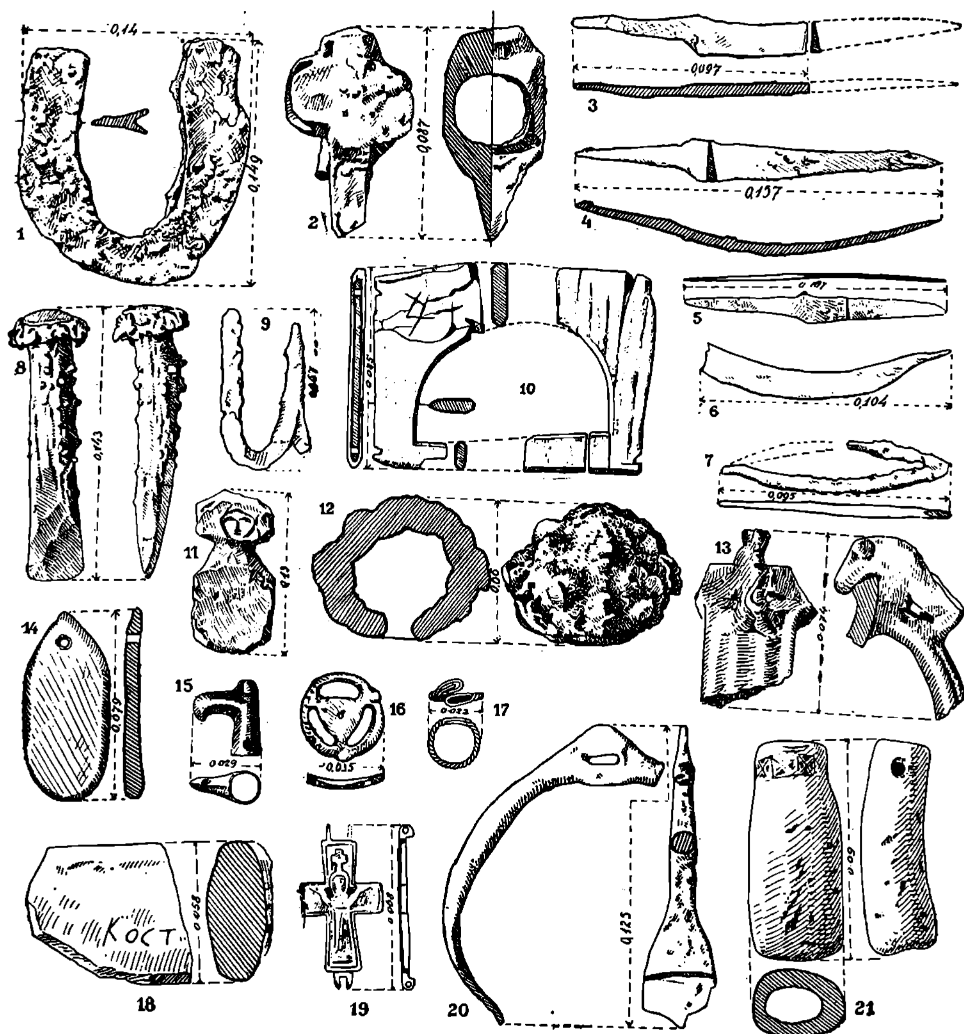

Fig. 11. — Unelte de lucru, arme, obiecte de podoabă, etc.

Pe baza observațiilor făcute în urma desvelirii locuințelor din ultimul nivel, se pot trage anumite concluziuni și în legătură cu modul de construcție al acestora. Anumite fragmente de lipitură de formă prismatică, cu fățuială pe o latură, ne arată că este vorba de un fel de locuințe în paiantă, ai căror pereți și tavan erau acoperiți cu lut fățuit, ce ulterior s'au prăbușit în interiorul locuințelor. Urmele de lemn carbonizat sau putrezit sunt foarte rare ori inexistente în aceste locuințe.

Rolul pietrelor apare mai puţin limpede. Pentru cele care zac deasupra podelii, este aproape exclusă ipoteza că ar fi servit ca bază pentru con-

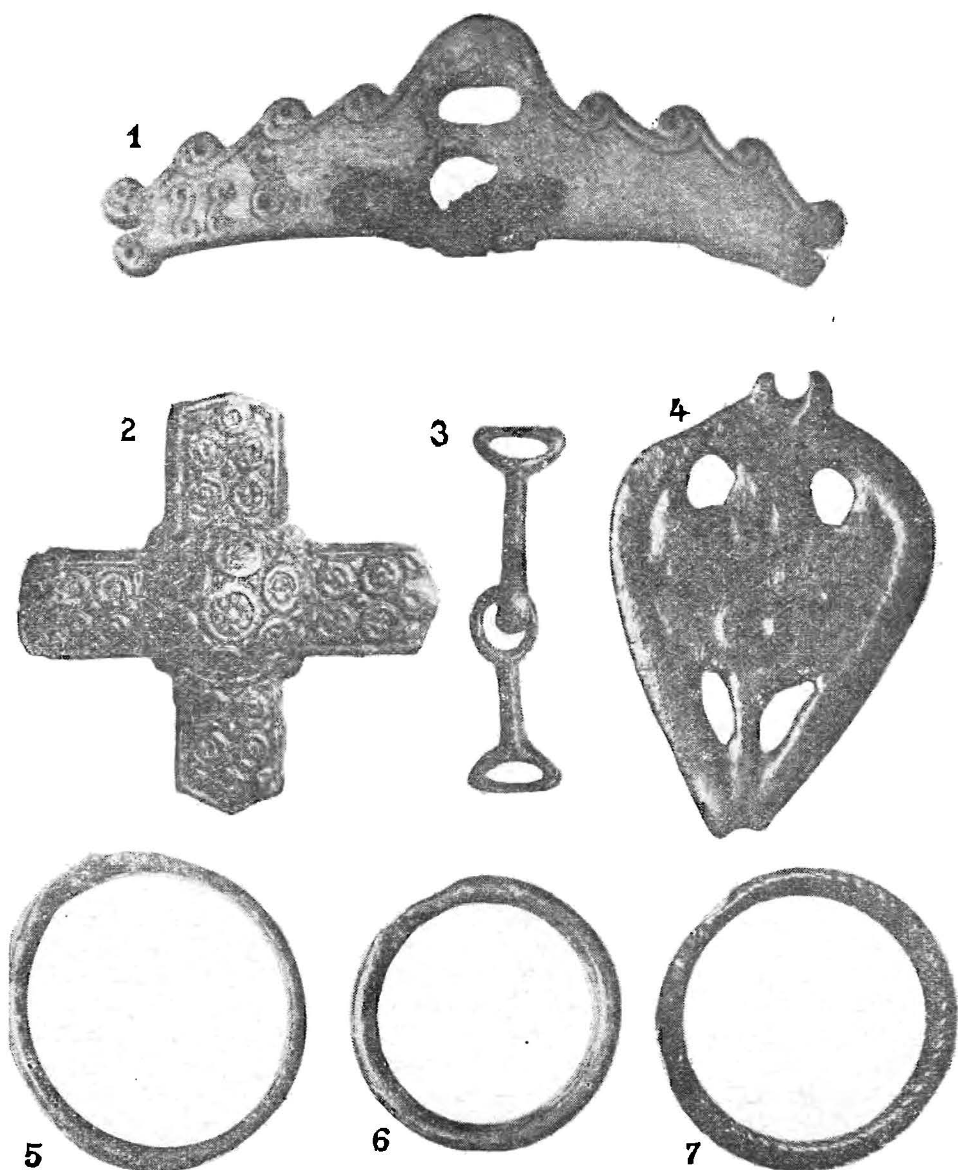

Fig. 12. — Piese de harnaşament (1—4); brăţări de sticlă (5—7).

strucţie. Cu greu ar putea fi explicate şi ca greutăţi menite să garanteze rezistenţa acoperişului de stuf şi de trestie, contra vânturilor. E de presupus de aceea, că erau simple aglomerări în jurul pereţilor de lut, la

baza lor, pentru a-i proteja împotriva ploilor, aşa cum se obişnueşte şi astăzi în regiune.

Cu privire la raporturile dintre grupurile de pietre şi vetrele de lut portative având marginea întoarsă în sus, e necesar să fie amintită observaţia făcută în sectorul E şi completată cu un exemplu asemănător din sectorul C, unde bucăţi de astfel de vetre au fost găsite *in situ,* deasupra pietrelor. In legătură cu această observaţie s'a emis ipoteza,

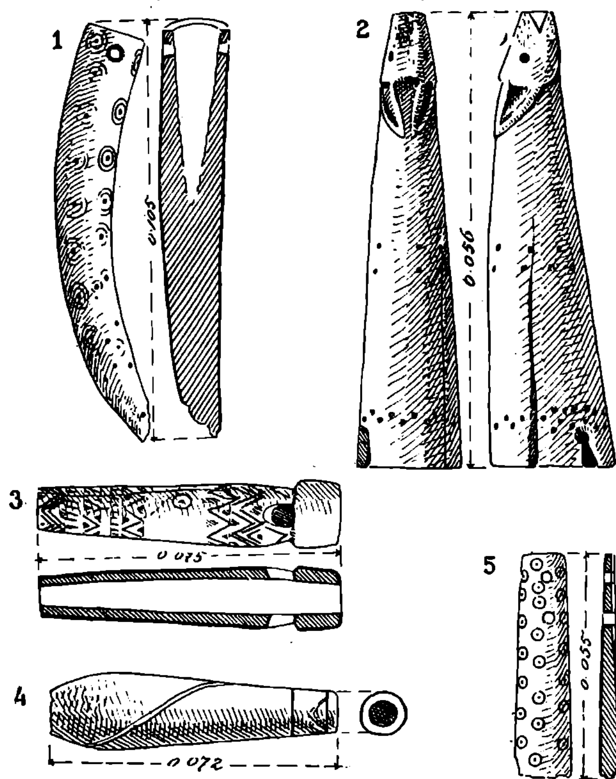

Fig. 13. — Mânere de cuţite, din corn.

care are nevoie să fie verificată ulterior, că vetrele portative ar fi aparţinut unui efemer nivel de locuire şi mai nou, deosebit de acela al caselor cu pietre la temelie. Intrucât, tot deasupra nivelului pietrelor au mai fost găsite, în sectoarele D şi E, câte un fragment de scară de şea (fig. 11, 20), de care s'ar lega o zăbală de bronz (fig. 12, 3) găsită în sectorul C, la adâncimea de 0,30 m, locuitorii acestui ipotetic ultim nivel vor fi fost o populaţie de călăreţi, venită desigur dela Nordul Dunării.

Trecând la examinarea uneltelor de lucru întrebuinţate de locuitorii ultimului nivel, merită să fie amintite, în primul rând, pentru numărul lor mare, greutăţile de plasă de pescuit, tăiate din cărămizi mai vechi, unele de formă neregulată, găurite într'o parte sau gâtuite la mijloc, altele tronconice sau conice şi mai rar emisferice, găurite vertical. De-

osebite ca înfăţişare şi mai mici sunt anumite greutăţi de plasă de pescuit, în formă de suveică, uneori cu găuri la ambele capete, având, de obicei, câte un şănţuleţ dealungul şi dealatul feţii superioare. Ceva mai mare decât greutăţile de cărămidă amintite este o alta din piatră de calcar, în formă de pisălog, gâtuită la mijloc. Tot în legătură cu pescuitul şi cu pregătirea peştelului trebue amintite un cârlig mare de undiţă de fier (fig. 11, 9) mai multe lame de cuţite din acelaşi metal (fig. 11, 3—5) şi câteva mânere pentru cuţite din corn, păstrând încă urme de rugină la unul din capete (fig. 13). Un exemplar de mâner este împodobit cu mici cerculeţe concentrice, încrustate pe toată suprafaţa, altul cu o bandă în formă de reţea şi un al treilea cu un ornament în zig-zag pe marginile ambelor feţe. Pentru ascuţitul cuţitelor serveau gresiile (cutele), păstrate în număr mult mai mare decât alte unelte, din cauza materialului lor rezistent.

Uneltele agricole sunt mai rare, poate nu atât pentru faptul că agricultura va fi fost mult mai puţin desvoltată decât pescuitul, cât din cauza posibilităţii de păstrare mai redusă a câtorva, dat fiind că ele erau din metal şi lemn. In legătură cu aceasta se poate face şi presupunerea că, mutându-se, localnicii şi-au luat cu ei uneltele agricole. Dintr'un hârleţ s'a păstrat numai rama de fier, ceva mai mare decât o potcoavă (fig. 11, 1) [1]. Pe muchea interioară a acesteia se distinge foarte bine jghiabul în care se fixa corpul cu coada de lemn, azi dispărute. Un vârf de seceră de fier trebue deasemenea amintit în rândul uneltelor agricole (fig. 11, 6) [1]. Diferite bucăţi de fier aparţinând ultimului strat de locuire au fost atât de mult distruse în urma oxidării, încât nu îngădue nici măcar să bănuim ce formă vor fi avut. Două bucăţi de minereu, găsite în sectorul C, duc la ipoteza prelucrării pe loc a fierului. De altfel, printre obiectele din acelaşi metal trebue amintite diferite cuie de draniţă, cu floarea lată, o scoabă, un amnar (fig. 11, 7) ş. a. Resturile obiectelor de bronz sau de aramă sunt în număr şi mai mic decât ale celor de fier. Ele se reduc la câteva foi de aramă, provenind din găleţi sau căldări, fie numai cu armătura, fie în întregime din acest metal. La acestea se adaugă o zăbală, un mic căpăcel de bronz şi un mic mâner terminat în forma unui cap de pasăre răpitoare (fig. 11, 15), care aminteşte exemplare asemănătoare dela Bolgary [2]. Mult mai bine s'au păstrat tot felul de unelte confecţionate din coarne de cerbi şi mai rar de bovine. Inafară de mânerele de cuţite amintite, trebue menţionate două mici unelte folosite pentru împletitul năvodului (fig. 13, 3). Alte unelte de corn aveau o întrebuinţare care nu poate fi deocamdată determinată fără ajutorul etnografiei. Multe coarne de animale au fost prelucrate numai parţial. De meşteşugul torsului se leagă un număr destul de mare de fusaiole, unele tăiate din bucăţi de cărămidă mai veche, altele făcute deadreptul din lut sau din piatră roşie de Volhinia. Pentru războiul de ţesut vor fi servit anumite greutăţi de pământ nears sau

[1] Cf. M. C. Carger, *Chiev i mongolscoe zavoevanie* în *Sovetscaia Arheologhia*, XI, 1949, p. 77, fig. 22, p. 95, fig. 35; Geza Féher, *Les monuments de la culture protobulgare* (Archaeologia Hungarica VII), Budapest, p. 72—73.

[2] A. M. Tallgren, *Collection Zaoussaïlov*, II, Helsingfors, 1918, pl. VI, 1—2.

sfărâmicios, care, desigur, nu puteau fi întrebuinţate ca greutăţi pentru plasa de pescuit.

Judecând după numărul oaselor şi colţilor de mistreţi, precum şi după acela al coarnelor de cerb, vânătoarea trebue să fi deţinut un loc de seamă în viaţa locuitorilor ultimului nivel dela Dinogetia. Resturile de arme întrebuinţate pentru aceasta sunt totuşi destul de puţine şi anume: partea de mijloc a unui topor (fig. 11, 2), o măciucă de fier cu colţi (fig. 11, 12), un fragment de arc, un vârf de săgeată de os şi mai multe bile de praştie din lut nears. Mai puţin ca unelte şi mai mult ca o continuitate de viaţă, începând din cele mai vechi timpuri, merită să fie amintite câteva fragmente de ciocane de piatră şlefuită, caracteristice orânduirii comunei primitive, găsite printre resturile ultimului nivel prefeudal. Prezenţa lor trebue explicată ca fiind aduse de undeva din împrejurimi, poate chiar de pe popina Bisericuţei.

Ceramica nivelului I este, în general, foarte fărâmiţată. Numărul mare al cioburilor ajută însă la stabilirea caracterelor principale ale acesteia. Ceramica locală, din lut cenuşiu sau roşiatic, a fost executată, în majoritatea cazurilor, la roată. E vorba în primul rând de oale de tip slav, fără mănuşi, împodobite cu benzi de linii orizontale, executate cu pieptenul, ale căror resturi depăşesc totdeauna ca număr pe ale celorlalte categorii. Vin apoi la rând cioburile de amfore cu toarte supraînălţate, şi, după aceea, fragmentele de vase împodobite cu rotiţa dinţată sau cu una ori, mai rar, cu două-trei linii în val, pe umărul vasului, fie izolat, fie ca încheere a ornamentelor executate cu rotiţa sau cu pieptenul pe corpul acestuia. Acest rol de a încheia motivul ornamental pe corpul vasului, preocupare care este evidentă la aceşti olari, îl îndeplineşte şi un rând, rareori două, de gropiţe, mai mult sau mai puţin distanţate, executate cu unghia sau cu vârful unui băţ, pe umărul sau gâtul vasului. Pe câteva funduri de oale se recunosc diferite figuri geometrice în relief, interpretate ca mărci de olar, care nu au o semnificaţie ornamentală, ci de atelier (fig. 14). Mult mai redusă ca număr este o a doua categorie de ceramică locală, de un aspect primitiv, lucrată cu mâna şi conţinând numeroase pietricele pisate în interiorul pastei. In ceeace priveşte formele, cea mai obişnuită este oala fără mănuşă, având pereţii uşor oblici, umărul arcuindu-se spre interior şi buza răsfrângându-se mai mult sau mai puţin înafară. Altă formă de vas este strachina cu pereţii înalţi şi deschişi oblic înafară, având de cele mai multe ori, ca ornament exterior, linii incizate orizontal. Printre obiectele de lut, care constitue o caracteristică a ultimului nivel, trebue amintite şi opaiţele. Acestea au forma rotundă şi pereţii uşor oblici înafară, înalţi de câţiva centimetri, având un cioc (rostrum). Se caracterizează prin lipsa de toartă (ansa) şi de capac (discus); nu au niciun ornament şi sunt executate din pastă de calitate inferioară. Că e vorba de opaiţe şi nu de vase cu altă funcţiune, rezultă din faptul că numai ciocul poartă urme puternice de afumătură. Dintre cele câteva exemplare găsite întregi, se distinge un mic opaiţ executat cu mâna şi având picior de susţinere (fig. 10, 2). Ceramica smălţuită se găseşte în cantitate mult mai mică. Dintre diferitele categorii de astfel de fragmente ceramice, mai numeroase sunt cele cu smalţ verde-oliv la exte-

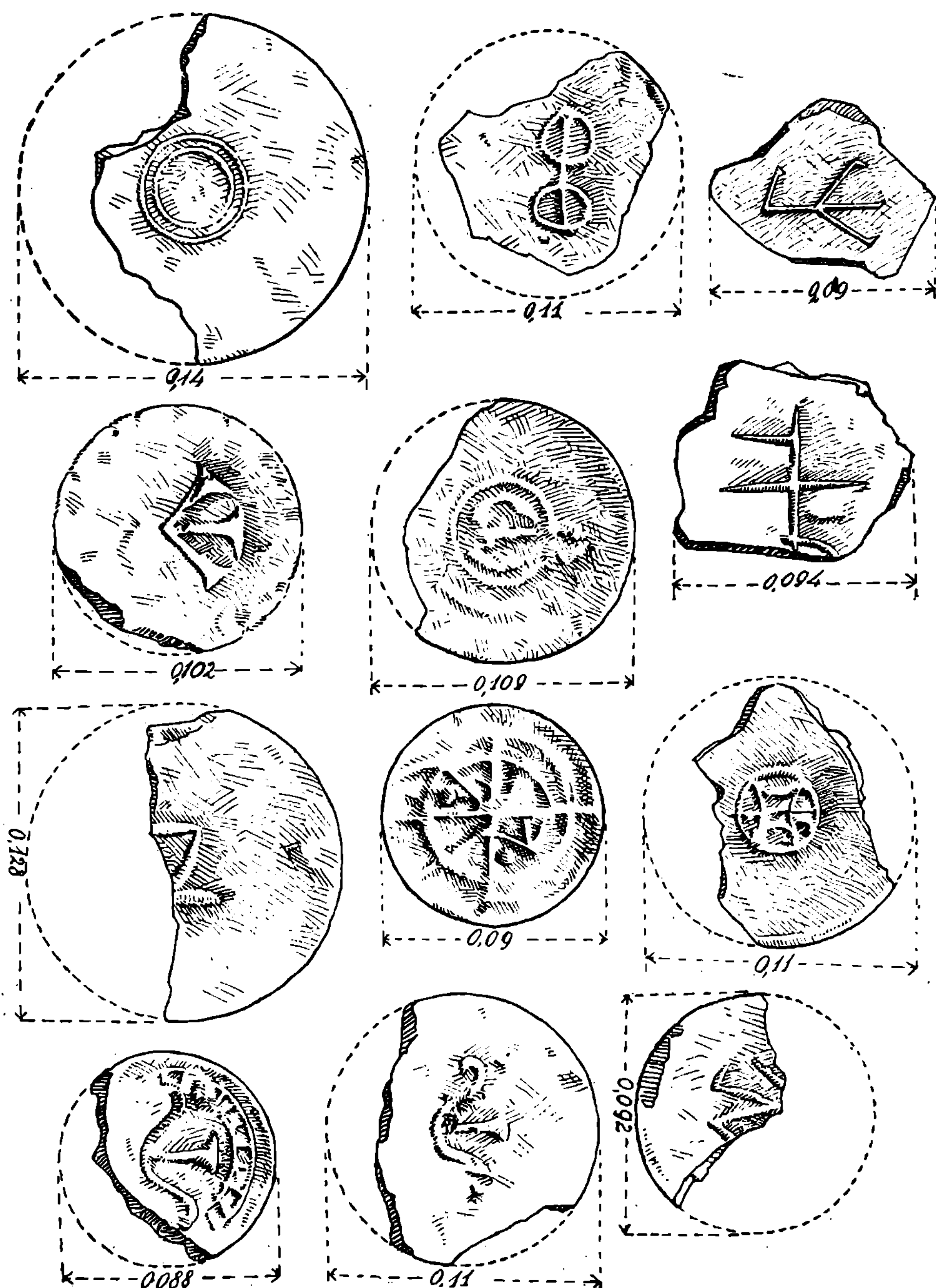

Fig. 14. — Funduri de oale cu mărci de olari.

rior, fiind, în majoritatea cazurilor, cioburi de ulcioare sau de căni, cu sau fără ornamente, acestea reducându-se cel mai adesea la simple baghete verticale, terminate la capete cu butoni în relief. Aproape întregi, s'au păstrat un ulcioraş înalt abia de 5 cm, cu gura trilobată, şi o cană cu gât înalt, cu toartă şi fără ornamente (fig. 15, 3). Demne de amintit sunt două fragmente de toarte pe care a fost aplicat câte un mic animal, foarte probabil un cal, culcat cu botul pe marginea vasului (fig. 11, 13). O monetă schifată, din vremea împăratului bizantin Alexios I Comnen (1081—1118), descoperită alături de unul din aceste fragmente, constitue un element sigur de datare pentru acest vas cu toarte zoomorfe, de tradiţie mult mai veche şi de origină central-asiatică.

Problema ce se pune în legătură cu ceramica cu smalţ verde-oliv, a cărei vechime în Dobrogea urcă până în perioada târzie a cotropirii romane (sec. III—IV), este aceea dacă, atât ea însăşi, cât şi smalţul nu se făceau şi în vreunul din centrele acestei provincii. Pe lângă cantitatea mai mare a acestui tip de ceramică, la o astfel de presupunere duce de data aceasta şi un ciob cu baghetă în relief, rupt dintr'un ulcior rămas nesmălţuit, dar evident de tipul celor cu smalţ verde-oliv. Fragmentele de străchini cu picior inelar şi de alte vase, cu smalţ de diferite culori sau cu sgraffito, nu prezintă nimic deosebit faţă de cele găsite până acum. Pe lângă marea lor asemănare cu cele din Constantinopol şi alte centre bizantine, numărul mic al celor mai bune dintre acestea ne arată că astfel de vase constituiau un articol de lux, pe care numai anumite elemente din aşezarea prefeudală dela Dinogetia puteau să-l procure. Existenţa a două calităţi de astfel de ceramică pune problema dacă cea cu smalţ de calitate inferioară nu era producţie localnică, ceeace pare foarte probabil.

Dintre obiectele de podoabă, importate de obicei dela Bizanţ sau Chiev, cele mai numeroase sunt bucăţile de brăţări de sticlă albastră. printre care au fost găsite şi unele întregi. Important de amintit, în legătură cu acestea, este faptul că într'un loc au ieşit la lumină două bucăţi de sgură, de sticlă albastră, ce par a sugera ideea că unele dintre ele şi anume cele de calitate mai puţin bună, vor fi fost lucrate chiar la Dinogetia. Această ipoteză rămâne însă să fie verificată în campaniile de săpături viitoare. Inafară de brăţări, s'au mai găsit câteva mărgele, printre care una de sticlă albastră cu vinişoare albe şi pete galbene, alta din placă subţire de sidef şi o a treia de alabastru, un cercel de bronz de formă ovală, altul în formă de clopoţel [1], un inel şi o cruciuliţă de bronz (fig. 11, 19).

Ca element sigur de datare a ultimului nivel, trebue să socotim cele opt monete din vremea lui Alexios I Comnen, găsite împrăştiate în sectoarele C, D, E şi W şi care sunt cele mai târzii dintre cele apărute până acum la Dinogetia. Pentru celelalte monete bizantine de bronz, din sec. X—XI, care au fost găsite de asemenea printre restu-

---

[1] Cf. Tallgren, *Collection Zaoussaïlov*, II, Helsingfors, 1918, pl. VIII, 12; E. I. Goriunova, *Muromscaia expediţiia*, în *Cratchie Soobşceniia*, XXVII, p. 99, 5; J. Kostrzewski, *Les origines de la civilisation polonaise*, Paris, 1949, p. 206, fig. 103; J. Poulik, *Jiznt Morava*, Brno, 1950, fig. 108, 111.

rile ultimului nivel de locuire, trebue să admitem că ele au circulat şi mai târziu până în vremea lui Alexios Comnenul. Cât priveşte monetele cu totul răslețe, din perioada cotropirii romane sau din vremea imperiului bizantin timpuriu (Anastasius I, Justin II şi Sofia, etc.), precum şi un fragment de cărămidă cu stampila împăratului Anastasius I (491—518), găsit în sectorul W, este sigur că ele au fost aduse la suprafață din straturile inferioare, atât de mult răvăşite.

Fig. 15. — Vase cu smalț verde-oliv. Cruciulița de plumb.

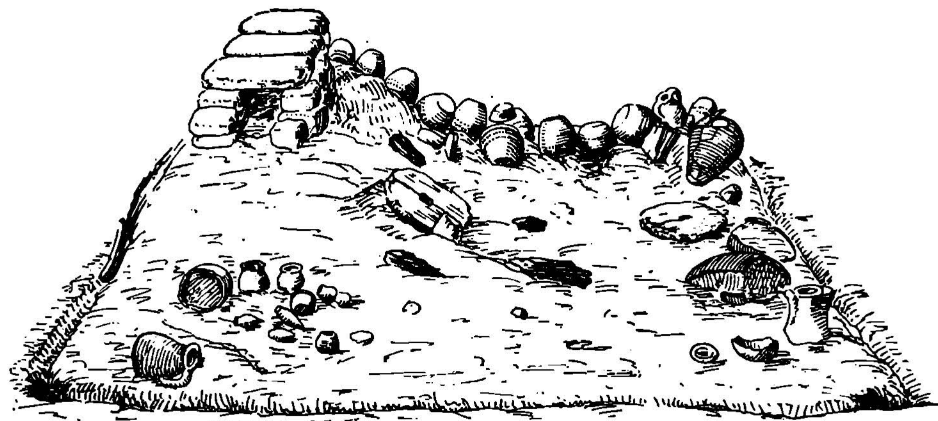
Pe temeiul rezultatelor săpăturilor şi al observațiilor făcute, se poate deduce că locuitorii ultimului nivel din aşezarea prefeudală dela Dinogetia se ocupau în primul rând cu pescuitul şi cu vânătoarea, fiind în acelaşi timp şi agricultori. Ei practicau în plus anumite meşteşuguri, cum ar fi acela al prelucrării cornului şi oaselor, precum şi olăritul. E probabil că vor fi lucrat şi unele obiecte mai simple din sticlă, că vor fi prelucrat după aceea fierul şi arama sau bronzul, pentru trebuințele zilnice şi strict locale. Pescuitul va fi fost singura ocupație practicată pe o scară mai mare, pentru scopuri comerciale. In felul de a-şi construi locuințele, locuitorii ultimului nivel aduc un obicei dela deal şi anume pe acela al aşezării pietrelor la temelia şi în jurul caselor, în scopul de a le feri de umezeală şi noroi. Ei au părăsit, în sfârşit, treptat şi de bunăvoie aşezarea, evacuând casele de tot inventarul util. In-

treaga populaţie se va fi aşezat undeva în apropiere, terenul de pe cetate continuând să servească drept loc de cimitir.

Nivelul II (penultimul) se caracterizează prin locuinţe parţial îngropate în pământ, denumite pentru aceasta cu termenul general de *bordeie,* deşi în realitate ele sunt nişte semi-bordeie. Puternicele urme de arsură şi inventarul lor rămas pe loc, constitue cel mai bun indiciu al unei părăsiri în grabă a aşezării prefeudale dela Dinogeţia, în urma unei năvăliri dinafară, care în vremea aceasta va fi fost din partea Pecenegilor. Bordeiele aparţinând acestui nivel, socotit până acum al III-lea (antepenultimul), merg până la adâncimea de 1—1,50 m, dela suprafaţa de azi a solului şi au laturile variind în jurul dimensiunilor de 3×3 m. La colţurile gropilor acestor bordeie, săpate în straturile de depuneri mai vechi şi uneori şi la anumite distanţe, pe laturile lor, erau bătuţi pari de lemn, cu menirea de a susţine acoperişul. Intre aceşti pari erau prinse bârne sau tălpi orizontale, formând un cadru dreptunghiular. Pereţii erau din lut galben, care, în urma arderii puternice, s'a transformat într'un strat de pământ făinos, gros de 0,10—0,30 m. Intr'unul din cele patru colţuri ale bordeiului se afla cotlonul sau vatra de foc, construit din pietre neregulate, de diferite mărimi, aşezate în formă de potcoavă, cu laturile alungite şi lipite sau nu cu pământ galben. Adeseori vatra de foc era acoperită, luând înfăţişarea unui adevărat cuptor, în care, din cauza spaţiului închis şi deci a lipsei de curent, se pare că erau aşezaţi cărbuni aprinşi gata de afară, pentru a sluji la încălzit.

Cea mai importantă descoperire aparţinând nivelului II o constitue bordeiul Nr. 80, din sectorul D (fig. 2, fig. 5 şi fig. 16). Imprejurarea că bogatul inventar al acestuia s'a păstrat neatins, adică aşa cum a fost părăsit din cauza incendiului, se datoreşte faptului că zona imediat deasupra bordeiului n'a mai fost locuită ulterior, cu excepţia colţului de NV, unde s'a găsit o urmă de vatră, la adâncimea de 0.20—0,30 m; aceasta, fireşte, n'a pricinuit nicio pagubă locuinţei ce se afla cu cca 1 m mai jos. Numai o groapă aparţinând nivelului ultim a muşcat uşor din talpa laturii de N a bordeiului nostru. In cursul săpăturii, în acest loc s'a dat dela început peste un pământ relativ moale şi uniform, fără niciun fel de resturi arheologice şi fără pietre. Abia la adâncimea de 0,70 m au început să apară câteva urme de lemn carbonizat, câteva fragmente ceramice, o bilă de praştie din lut nears şi, imediat după aceea, un strat de pământ ars, galben făinos, gros de 0,30—0,50 m. Mai sus, acesta avea o întindere uniformă peste tot cuprinsul locuinţei, fiind străbătut de numeroase bucăţi de lemn ars şi de cenuşă. Ceva mai jos însă, pământul galben era mai îngrămădit spre marginile bordeiului, în timp ce mijlocul prezenta mai mult bârne carbonizate şi un pământ brun-sur, foarte fin, amestecat cu multă cenuşă uşoară, sur-albă. După curăţirea întregului strat de pământ şi cenuşă, la adâncimea de 1,20 m, s'a dat de podea, care prezenta o ridicare în partea de Sud şi Vest şi o depresiune corespunzătoare în partea de NE. S'a descoperit totodată cuptorul, în colţul de NV; au ieşit la iveală tălpile şi parii construcţiei, precum şi întreg inventarul

acesteia. Dimensiunile bordeiului sunt tipice pentru construcţiile acestui nivel şi anume: latura de Est 3,30 m, cea de Vest 3 m şi cele de Sud şi Nord câte 3,20 m. Fiecare perete era aşezat pe câte două tălpi din trunchiuri de copaci, lăsate în starea lor naturală, curbe şi neregulate, adică necioplite, neîndreptate. Tălpile fiecărui perete erau aşezate paralel, aproape una de alta, fiind fixate la capete prin câte doi pari. Aceiaşi pari din colţuri serveau pentru fixarea tălpilor ambelor laturi adiacente. Afară de aceasta, în mijlocul fiecărei laturi era câte un par

16. — Resturile bordeiului Nr. 80.

pentru fixarea tălpilor şi a peretelui, cu excepţia laturei de Sud, unde s'au descoperit trei pari, marcând foarte probabil intrarea. De fapt, după cum se vede şi din împrăştierea inventarului în cuprinsul locuinţei (fig. 16), în acest punct era singurul loc liber pe unde se putea circula, toate celelalte laturi fiind ocupate de cuptor, pietre de râşniţe şi oale. Construcţia consta deci dintr'un schelet de bârne (tălpi, pari fixaţi cu pietroaie şi usciori), legate sus prin cosoroabe şi poate câteva grinzi.

In concordanţă cu această presupunere e şi faptul că lemnăria carbonizată s'a găsit pe întreaga suprafaţă, dar cu o intensitate mai mare pe latura de Sud, unde se afla uşa. In dreptul acestui loc s'a găsit pe podea şi o scândură carbonizată, lată de cca 0,40 m, fie dela un canat (mai probabil), fie dela o poliţă. Scheletul acesta structiv era parţial îngropat în pământ. Cu prilejul arderii, tălpile interioare şi tot scheletul de deasupra au ars, în vreme ce tălpile exterioare, fiind acoperite cu pământ, au rămas neatinse de foc şi au putrezit. Scheletul de lemn a servit foarte probabil pentru a susţine, în corespondenţă cu cele două tălpi, pereţii dubli de trestie, din care nu s'a păstrat însă nicio urmă. Intre aceşti pereţi s'a bătut pământ, acel pământ ars care, prăbuşindu-se, a acoperit toată încăperea şi a format un strat gros, mai ales de-a-lungul marginilor locuinţei. Acoperişul, în schimb, era foarte probabil din trestie şi stuf. El a ars mai întâi şi a căzut în mijlocul bordeiului, formând stratul de cenuşă sur-alburie uşoară, pentru

ca apoi să fie acoperit de pereţii prăbuşiţi ulterior. Podeaua era de pământ bătucit. Dat fiind inventarul *in situ,* ea nu a fost greu de recunoscut, dar trebue notat că e foarte puţin consistentă şi, în lipsa inventarului, e sigur că n'ar fi putut fi recunoscută decât în partea de Sud-Vest şi în câteva puncte dealungul laturei de Sud şi de Nord (lângă cuptor). Această podea, însă, nu e orizontală. Toată latura de Vest şi parte din cea de Sud e mai ridicată. Spre mijloc ea coboară repede şi formează, împreună cu toată jumătatea de Est, o zonă mai joasă. S'ar presupune că e o diferenţiere de nivel intenţionată, un fel de ridicătură lângă vatră. Poziţia inventarului arată însă că e vorba de o tasare survenită în urma incendiului. Pe latura de Nord, dela vatră până în colţul de Est, s'a găsit, *in situ,* un rând de oale noi, neîntrebuinţate deloc, cu fundul în sus, aşezate în ordine, evident ca marfă. Aceste oale au fost găsite mai mult sau mai puţin înclinate spre Est, o poziţie imposibilă pentru ca să fie intenţionată. Aceeaşi observaţie se poate face însă şi pentru cuptor, unde toate pietrele sunt înclinate şi chiar uşor dislocate în această direcţie. Că nu s'au prăbuşit nici vatra, nici oalele, se datoreşte faptului că, în momentul când depresiunea s'a produs, ele erau înnecate în dărâmături şi pământ. Explicaţia acestei depresiuni e deci următoarea: locuinţa trebue să fie aşezată cu latura de Vest şi cu parte din latura de Sud pe un zid al unei clădiri romano-bizantine (caz normal la Dinogetia), iar centrul şi latura de Est ale locuinţei se aflau deasupra unui gol dintre ziduri, umplut cu dărâmături. Aceste dărâmături s'au tasat cu vremea, după incendiu şi astfel aceasta a alunecat în spre Nord-Est, cu tot inventarul ei. Acest fapt mai arată un lucru, şi anume, că bordeiul n'a fost locuit multă vreme înainte de incendiu, altfel tasările s'ar fi produs în cursul folosirii lui şi ar fi provocat fie o reparare, fie evacuarea şi părăsirea.

Inăuntrul locuinţei nu s'a găsit nicio urmă de mobilier şi nici n'ar fi fost loc pentru aşa ceva. Au fost identificate numai urmele unei poliţe în formă de bancă, dedesubtul şirului de oale de pe latura de Nord. Cuptorul, aflător în colţul de NV, cu gura spre Sud, a fost clădit din pietre mari şi mijlocii, în forma unei piramide trunchiate, dar cu rotunjiri şi neregularităţi care ascund complet această schemă de valoare pur teoretică.

Golurile dintre pietre sunt astupate cu pământ cuprinzând foarte puţin lut. Gura e mare, dar vatra n'are curent şi deci e puţin probabil că puteau arde în ea lemne cu flacără. De aci şi presupunerea că lemnul va fi ars în afara locuinţei, punându-se în cuptor numai când era pe jumătate carbonizat, după sistemul care se observă şi azi mai ales în ţările mediteraneene, unde se preferă în acest scop cărbunele de lemn (mangal).

Inventarul bordeiului e cel mai abundent şi mai variat dintre cele întâlnite până acum în vreo locuinţă din aşezarea prefeudală dela Dinogetia. Dintre unelte s'au păstrat: 2 pietre de râşniţă, câteva pietre de ascuţit, 6 inele de năvod şi o ghiară lungă şi arcuită, probabil dela un cleşte de fier. Ceramica ţine locul de frunte. Au fost găsite în total 31 vase de diferite forme şi mărimi, cea mai mare parte întregi sau

uşor întregibile. Dintre acestea zece sunt oale fără mănuşe, de mărime mijlocie, împodobite cu 3—6 rânduri orizontale neregulate de imprimări cu rotiţa cu dinţi mari (fig. 17, 3-4). O strachină poartă un decor asemănător, iar alta niciun ornament (fig. 19, 1); pe o oală fără mănuşe au fost incizate, cu mâna liberă, cinci linii, în parte suprapuse unele peste altele. Un ulcior cu două mănuşi nu poartă niciun decor

Fig. 17. — Vase din bordeiul Nr. 80.

(fig. 17, 1). Un altul, cu gâtul şi mănuşa rupte, a fost lucrat cu îngrijire dintr'o pastă mai fină decât celelalte vase. Pe umeri a fost împodobit cu trei rânduri de imprimări de formă triunghiulară, iar sub mijloc, cu un alt rând de astfel de imprimări. Dintre cele două sau trei amfore cu toartele supraînălţate, şi cu caneluri orizontale, aproape nelipsite din locuinţele acestui nivel, una singură s'a păstrat în stare mai bună. Un vas mic, piriform, cu gura în parte spartă, a fost lucrat

la roată, destul de regulat (fig. 18, 5). Restul vaselor constă din ulcele cu sau fără mănușe, lucrate și împodobite mai mult ori mai puțin stângaciu (fig. 18, 4-6), la care se adaugă 2-3 ulcioraşe fără gură, cu smalțul verde-oliv de pe fața exterioară, ars în para focului (fig. 18, 1-3). Inafară de aceste vase, pe podeaua locuinței și în dărâmăturile acesteia au mai fost găsite o serie de cioburi aparținând aceluiași tip

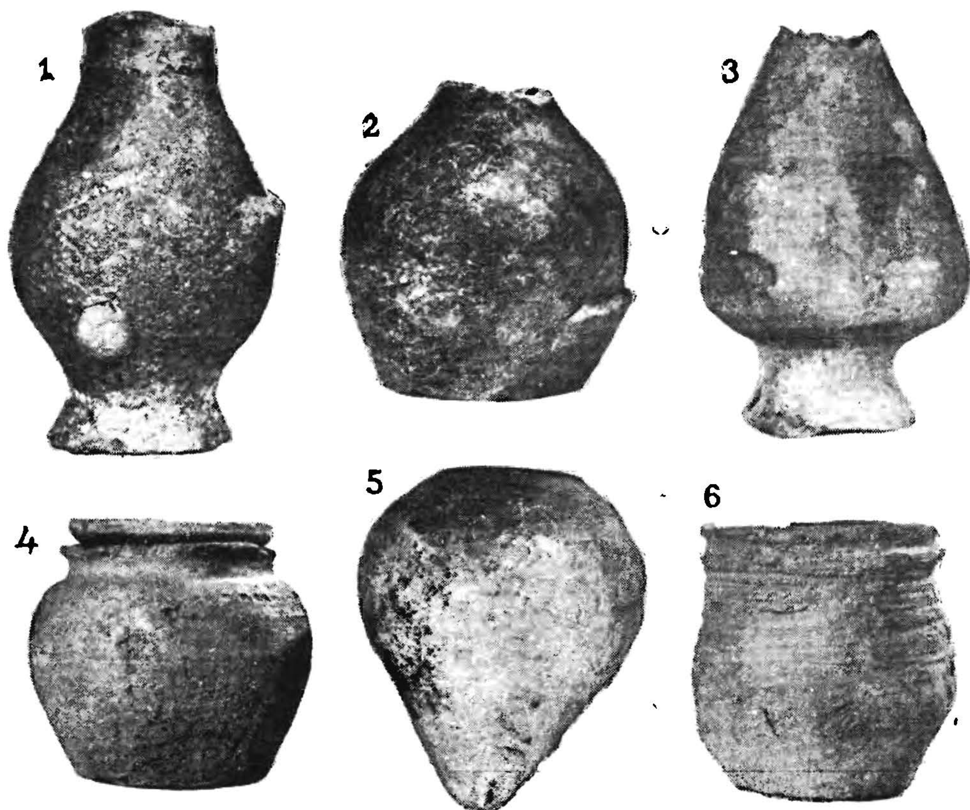

Fig. 18. — Vase mici din bordeiul Nr. 80, 1—3: ulcioraşe cu smalț verde-oliv.

de ceramică. Au ieșit după aceea la iveală numeroase obiecte mărunte: trei clopoței, dintre care doi de bronz și unul de fier (fig. 19, 4-5), câteva bucăți de fier în formă de limbi de clopot, piroane și diferite bucăți de fier oxidat, trei mănuși de vase, trei plăcuțe fragmentare, un inel și o aplică, toate de bronz, o foiță subțire de cositor, câteva cioburi din vase mici de sticlă, mai multe fragmente de brățări de sticlă albastră și verde, unele cu ornamente de alte colori (fig. 20, 1), două inele și tot atâtea bucăți de mărgele din același material (fig. 20, 2-3), o scoică găurită pentru a fi folosită ca podoabă (fig. 20, 5) și, lucru mai rar, o bucățică de țesătură de lână simplă.

Din inventarul acestei colibe, rezultă limpede că ne găsim în dugheana unui negustor: negustor de oale, sticlărie, și obiecte uzuale de

metal. Cea mai mare parte a mărfii e de provenienţă locală sau adusă din apropiere: toate oalele păstrate întregi, obiectele de piatră şi de metal, vasele cu smalţ de calitate inferioară, poate şi brăţările de sticlă simplă albastră. Ca obiecte de import şi mai rare, trebue considerate cioburile cu smalţ de calitate bună şi mijlocie, precum şi cioburile de

Fig. 19. — Vase şi clopote din bordeiul Nr. 80.

pahare şi fragmentele de sticlă, decorate cu încrustaţiuni de diferite colori.

A doua locuinţă cu un inventar ceramic bogat, asemănător cu cel de mai sus, este bordeiul Nr. 100, care a fost desvelit în colţul de Sud al sectorului E (fig. 2-3). Adâncimea la care se află podeaua de lut a acestui bordei, pe latura lui de NE, e de — 1,15 m, faţă de nivelul actual. Deasupra lui n'a putut fi sezisat un alt nivel de locuire, iar pământul care-l acoperea este solul vegetal de coloare neagră, apoi un pă-

mânt inconsistent şi făinos, până la apariţia celui galben-roşcat, ce conţine vizibile urme de arsură. Acest ultim strat de pământ se sprijină pe podeaua bordeiului, are o grosime de 0,30 m (măsurată în colţul lui de SE) şi acoperă întreg inventarul[1] păstrat. Coloarea lui a fost cauzată de incendiul care a mistuit întregul bordei.

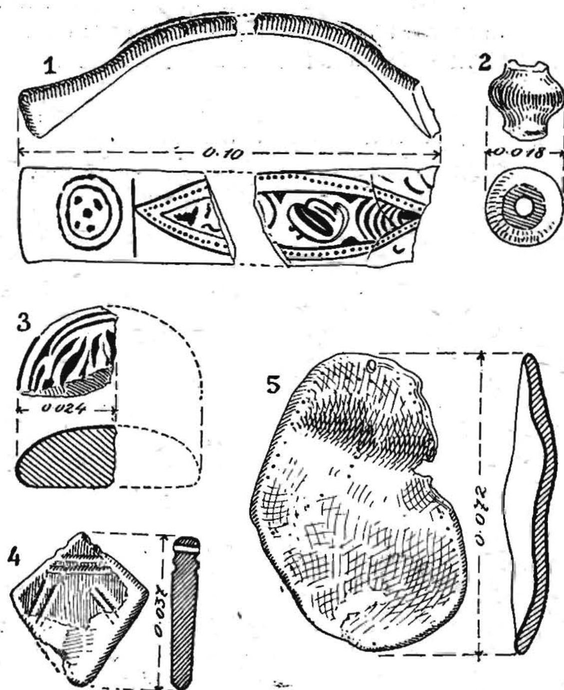

Fig. 20. — Obiecte de podoabă din bordeiul Nr. 80.

In urma desvelirii complete a bordeiului, s'au putut face o serie de observaţiuni, dintre care unele vor fi menţionate mai jos. Ca dovadă a incendiului, care a îngropat sub cenuşa sa toate obiectele aflate în interior, mai avem, pe lângă pământul galben-roşcat, resturile de bârne carbonizate ce au fost descoperite pe latura de NE, dispuse în sens paralel cu peretele respectiv, precum şi altele, aflate în poziţie aproximativ verticală faţă de primele, înaintând spre mijlocul bordeiului şi care, foarte probabil, au făcut parte din căpriori. O altă observaţie ce s'a făcut în urma desvelirii complete, este aceea că, în colţul de NV al bordeiului s'au aflat urmele a trei cotloane (vezi planul de detaliu fig. 21) ce se încălecau succesiv, ceea ce dovedeşte existenţa, cel puţin pentru acest loc, a trei faze de reconstrucţie a acestui bordei. Faptul acesta îşi are importanţa sa pentru datarea acestui nivel. Din primul cotlon s'a mai păstrat o parte din pietrele care formau latura lui de Vest; din cel de al doilea se păstrează trei laturi şi lasă să se întrevadă şi forma lui, care e dreptunghiulară, iar gura cotlonului e spre SE. Acest cotlon e încălecat de un al treilea, care are aceeaşi formă dreptunghiulară, iar gura

lui o are spre Est. Cotlonul acestor bordeie era aşezat, după cum se vede pe plan, în colţul lui de NV. In ceeace priveşte dimensiunile bordeielor, ne servim de gropile parilor de colţ. In cazul de faţă avem gropile dela toate trei rândurile de bordeie. Latura lungă de NE poate fi stabilită relativ precis, având o groapă de par în colţul de NE şi o lungime de aproximativ 4,10 m, iar cea de NV, cca 3,30 m. Laturile de SV şi NV ar trebui să aibă cam aceleaşi lungimi. Dimensiunile acestea sunt cele pe care le găsim în mod general la acest fel de bordeie.

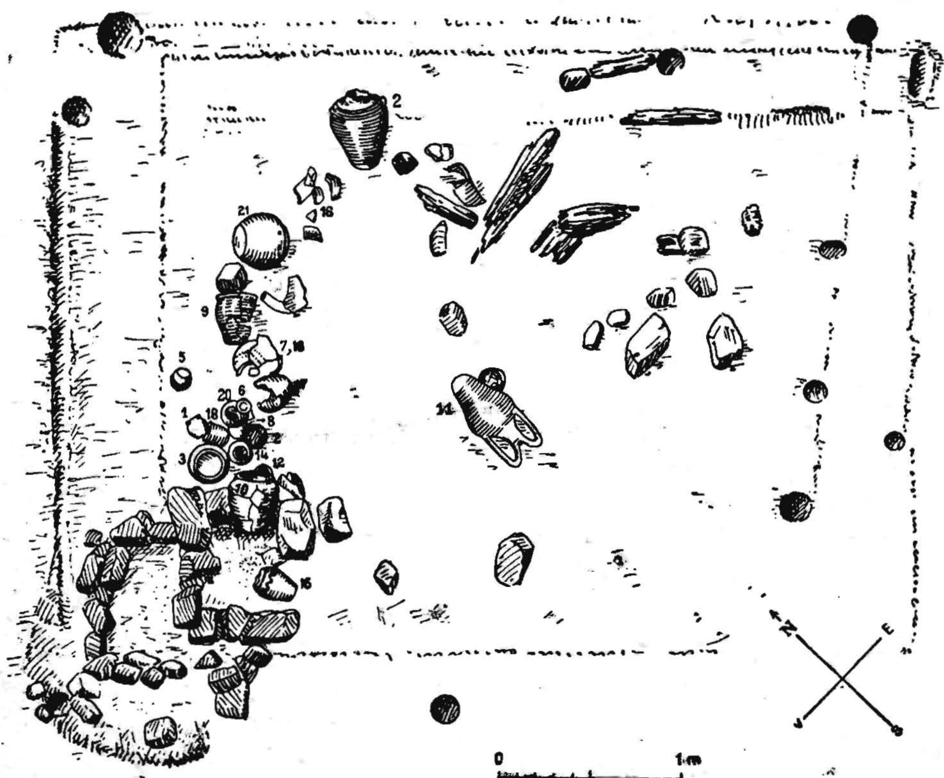

Fig. 21. — Planul bordeiului Nr. 100.

Un interes cu totul deosebit îl constitue inventarul acestui bordei, întrucât, fiind surprins de incendiu, au fost îngropate sub cenuşă şi dărâmături, toate uneltele şi obiectele de care locuitorii lui se serveau în viaţa zilnică. In această ordine de idei, trebue amintit în primul rând un fragment dintr'o unealtă de fier, anume un tub de înmănuşare dela un instrument probabil de săpat. Starea lui de conservare, cu totul fragmentară, ne împiedecă să spunem mai mult. De altfel e singura unealtă de metal ce s'a găsit.

Dar, dacă uneltele de metal lipsesc aproape cu totul, în schimb apar în număr mare, vasele de lut. Ele au fost găsite căzute sau pră-

buşite, pe latura de NV a bordeiului, cu excepţia celor două amfore ce zac prăbuşite, una întreagă în mijlocul bordeiului, cu gura spre Sud, iar alta, fără toarte şi fără gât, încă din vechime, pe latura lui de NE (vezi plan de detaliu, fig. 21). In ceea ce priveşte ceramica, se pot distinge următoarele categorii (fig. 22) :

1. Ulcele şi oale de tip local fără mănuşe;
2. Strachină-castron de tip local, fără nici un ornament.
3. Oală cu mănuşe şi profil mai svelt decât oala dela Nr. 1.
4. Ulciorul cu două mănuşi.
5. Amfora cu toarte supraînălţate şi fundul sferic.

Din prima categorie fac parte oalele de tip local, de diferite dimensiuni, lucrate unele cu mâna, iar restul la roata cu învârtire înceată; ele sunt făcute dintr'o pastă grosolană, amestecată cu scoici sau piatră pisată, şi necomplet arse. Corpul lor e mai mult sau mai puţin svelt şi are, în partea de sus, un număr uneori mai accentuat, alte ori mai puţin accentuat, din care porneşte buza, brusc şi oblic înafară. In ceea ce priveşte decorul, e de notat că unele n'au niciun ornament pe corpul vasului, altele au drept decor o bandă formată din trei şiruri de adâncituri, aproape ovale, dispuse pe umerii vasului, în mod neregulat. Un ornament aparte prezintă vasul Nr. 5 (fig. 22). Decorul se compune dintr'o îmbinare de două linii în val, între care s'a trasat un şir de adâncituri, aproape ovale, pe partea superioară a vasului. Acelaşi vas mai prezintă, pe partea interioară a buzei, două linii în val, despărţite printr'o linie orizontală. Vasul Nr. 7 prezintă un decor făcut cu rotiţa cu dinţii pătraţi, pe mai multe rânduri şi dispus în mod neregulat. O altă variantă a decorului e de menţionat pe vasul Nr. 8, al cărui ornament e format din mai multe linii adâncite, trasate orizontal şi neregulat, pe umerii vasului. Unele din vasele de lut mai mici, au fost găsite în interiorul vaselor mai mari. Aşa, în interiorul vasului Nr. 7 (fig. 20), s'a găsit un vas mai mic, cu pereţii drepţi şi cu buza în patru lobi Nr. 19 (fig. 22). In vasul Nr. 8 (fig. 21) s'a găsit un ulcior cu două mănuşi, una lipsă din vechime, iar în oala Nr. 18 (fig. 21) s'a găsit alta mai mică (Nr. 18 a). O menţiune specială merită oala cu toartă, Nr. 18. Ea a fost confecţionată din lut curăţat cu grije şi lucrată cu roata cu învârtire repede. Are în plus o toartă care porneşte din buză şi se sprijină, cu celălalt capăt, pe partea inferioară a vasului. Profilul ei e deosebit de al întregei ceramice, fiind mai svelt. Atât pasta, cât şi tehnica, profilul, toarta şi decorul ne îndreaptă în spre secolele următoare. S'au mai aflat două ulcioare cu fundul plat şi cu câte două mănuşi laterale, cu două zone de decor în val, separate de o alta cu o bandă de decor liniar (Nr. 13, 15). Ele apar în mod frecvent în acest tip de bordeie. In sfârşit, se mai menţionează două amfore cu fundul sferic şi toartele supraînălţate, lucrate dintr'o pastă aleasă şi într'o tehnică superioară (fig. 21, 2, 11 şi fig. 22, 11).

Pentru ca inventarul să fie complet, mai trebue amintită descoperirea unei jumătăţi dintr'o cruce-relicviar de bronz (fig. 22, 22), ce s'a aflat în pământul galben-roşcat (ars) şi poartă de asemenea vizibile urme de arsuri; aparţine deci inventarului acestui bordei. Crucea are dimensiu-

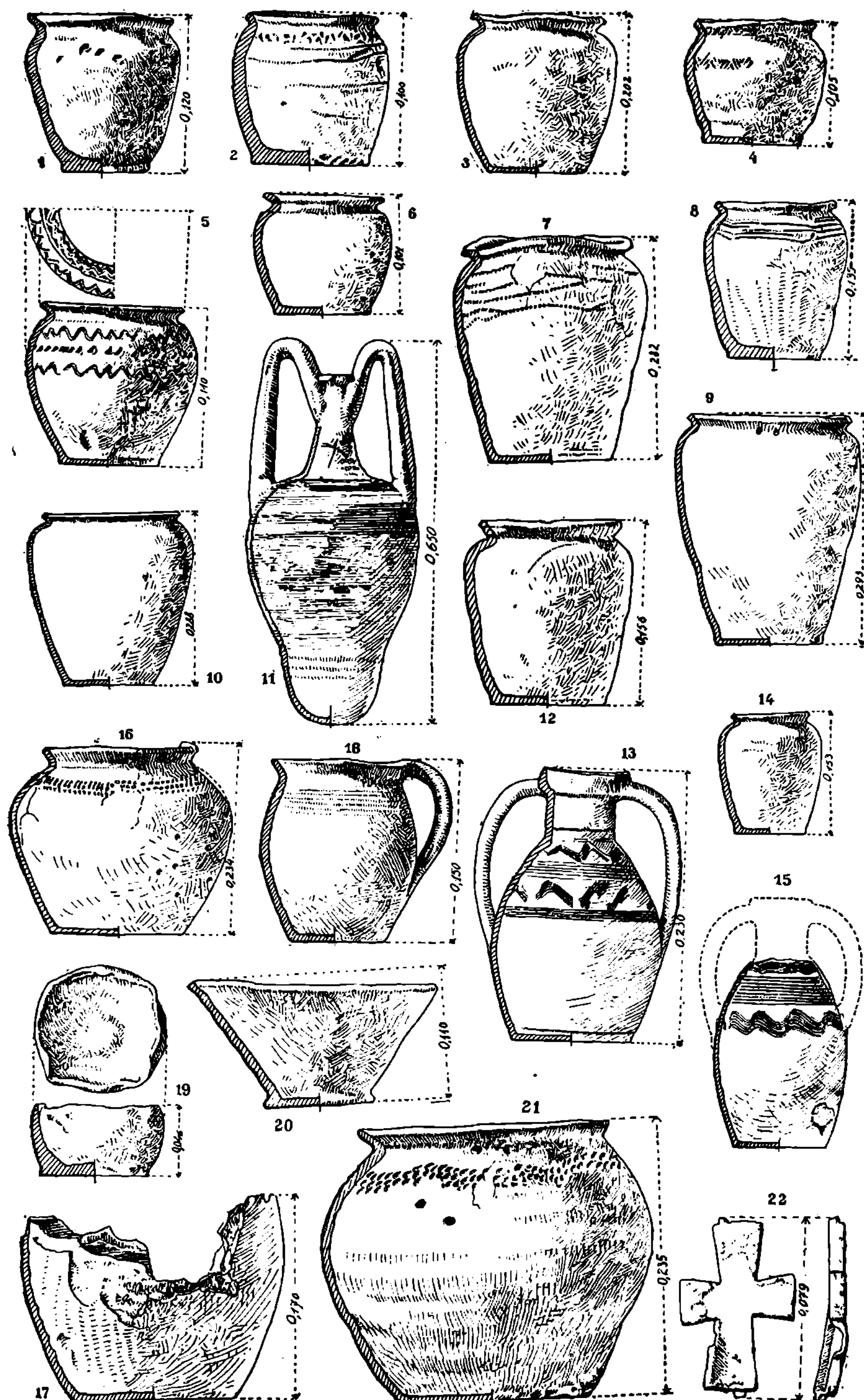

Fig. 22. — Inventarul bordeiului Nr. 100.

nile 0,072 × 0,045 m şi a fost descoperită în partea de SV a bordeiului, la o distanţă de 0,75 m de latura lui de Vest.

In ulciorul Nr. 3 (fig. 22, 15), cu gâtul şi toartele lipsă din vechime, locuitorii bordeiului păstrau făină de mei, care a fost găsită carbonizată. In oala Nr. 19 (fig. 21) s'au găsit 39 de cochilii de melci, mici şi unul mai mare, desigur comestibili. Faptul că toate vasele care constituesc inventarul acestui bordei au fost întrebuinţate, ne arată că ele aparţin unei gospodării.

O serie de alte bordeie, mai mult sau mai puţin sărăcăcioase, aparţinând nivelului II, au fost desvelite în fiecare din sectoarele amintite la începutul acestui raport, cu excepţia sectorului B.

In sectorul W, aproape de zidul de Vest al cetăţii, a apărut, la adâncimea de 1,20 m, podeaua unui astfel de bordei, ale cărui dimensiuni, stabilite după găurile parilor de colţ şi după tălpile de lemn carbonizate, sunt de 3×3 m (Vezi planul, bordei Nr. 63). In umplutura din pământ negricios afânat a bordeiului, au fost găsite resturi ceramice caracteristice ultimului nivel. La baza acestei umpluturi, a apărut un strat de cenuşă fină, de coloare sură-albicioasă, provenită din stuf ars. In stratul de cenuşă se aflau pietre izolate, de mărime mijlocie, căzute, probabil, de pe acoperişul de stuf al bordeiului. Sub cenuşă şi pe podeaua de lut bătut, zăceau în neorânduială, bucăţi de lemne arse. In colţul de NV a ieşit la lumină cotlonul, făcut din pietre aşezate în formă de potcoavă alungită şi puţin adâncit în pământ. O groapă aflătoare în cuprinsul locuinţei nu poate aparţine acesteia, pentrucă în ultima ei fază a servit drept depozit de gunoi; nu aparţine însă nici ultimului nivel, deoarece deasupra ei se întindeau, fără întrerupere, lemne arse şi o piatră de râşniţă. Ea trebue de aceea pusă în legătură cu nivelul III de locuire. Ceramica bordeiului e săracă şi de calitate inferioară: trei oale fără mănuşe, lucrate fie cu mâna, fie cu roata înceată, dintre care una împodobită cu câteva linii orizontale în partea superioară, cioburile unei amfore cu toartele supraînălţate şi diferite fragmente răsleţe, rupte din vase asemănătoare cu cele găsite întregi. Un alt bordei a apărut în sectorul W1 (Nr. 72).

In partea de SE a sectorului D, au mai fost desvelite parţial două locuinţe-bordeie, dintre care una şi anume cea notată pe plan (fig. 2 şi 5) cu N-rul 85, merită o deosebită atenţie, pentru faptul că are două încăperi. Nivelul acestei locuinţe se află la adâncimea de 1 m faţă de malul ce acopere încă o parte din ea, pe latura de Sud. Podeaua e formată dintr'un pământ ceva mai bătucit, dar greu de identificat pe toată suprafaţa. Cu toate acestea locuinţa poate fi cu uşurinţă delimitată pe trei laturi (V-N-E), datorită tălpilor de lemn găsite încă în mare parte *in situ*. Tot ele arată că încăperea mai mare se afla spre Est, iar cea mai strâmtă şi lungă, spre Vest. Incăperea mai mică ar putea fi şi un adaos mai târziu, deoarece peretele de Nord nu zace în acelaşi plan vertical cu peretele încăperii celei mari, de unde şi presupunerea că n'au fost ridicate deodată. In toate colţurile colibei, precum şi dealungul pereţilor mai lungi, s'au găsit găurile de pari, uneori şi cu capătul parului carbonizat sau putred. In interiorul locuinţei s'au găsit, înnecate în pământul ars de deasupra podelei, numeroase bucăţi de bârne carbonizate, iar în mij-

locul încăperii mici, două bârne îmbucate una într'alta printr'o tăetură corespunzătoare de 45°. Aceste bârne ar putea proveni fie dela un perete despărţitor, fie dela un canat de uşe, fie dela acoperiş. S'au mai găsit apoi, în interiorul locuinţei, câteva piroane şi o bucată de fier în forma unei scoabe, evident tot piese dela construcţia scheletului de lemn al locuinţei-bordei. In pământul ars au apărut şi câteva bucăţi de lipitură de lut, una cu specifice urme de trestie, iar în zona de Nord a locuinţei, pământul era amestecat cu multă cenuşă uşoară. Elementele acestea îndreptăţesc presupunerea că ne aflăm în faţa unei locuinţe clădite pe tălpi de lemn, cu pari şi grinzi. Acest schelet a fost apoi îmbrăcat în trestie şi stuf (pereţi şi acoperiş), iar pereţii au fost lipiţi cu lut şi pământ.

Inventarul locuinţei e destul de bogat, deşi aproape totul e sfărâmat. Ca unelte s'au găsit: un cârlig de undiţă, o piatră de ascuţit şi două fusaiole. Dealungul peretelui de Nord, atât în încăperea mare, cât şi în cea mică, au apărut mai multe amfore cu toarte supraînălţate, sparte, *in situ*. Au fost după aceea adunate numeroase cioburi, printre care şi o margine de cazan mic de lut, cu o pereche de găuri pentru suspendare, un fund de vas cu smalţ brun-verzui, de calitate proastă şi o toartă dela un vas de bronz. Din sticlă s'a găsit o mărgea galbenă, simplă, o mărgea compusă din mai multe boabe contopite şi un fragment de brăţară albastră. In sfârşit, s'au mai găsit între amfore, câteva boabe de secară, iar între bârnele carbonizate, un sâmbure mic, asemănător unui sâmbure de vişină.

A doua locuinţă descoperită numai în parte lângă malul de Sud al sectorului D (pe plan, Nr. 87) (fig. 2 şi 5) se afla sub un strat de pământ galben făinos, gros de 0,40 m, ce mergea subţiindu-se spre Vest până la 0,20 m. Sub stratul de pământ ars, a fost identificată o mică făşie de podea din pământ bătucit, alături de care se afla o bucată de bârnă groasă, carbonizată. Alte bârne carbonizate apar în profilul malului. Nivelul podelei faţă de mal se află în Est, la adâncimea de 1,10 m, iar în capătul de Vest, la — 1,20 m. In interiorul locuinţei au fost găsite: o greutate de plasă de formă tronconică, mai multe fragmente dintr'o amforă cu mănuşile mai înalte decât gura, un ulcior spart şi o oală simplă, fără mănuşe, din pastă poroasă şi dură, modelată cu mâna şi foarte inegal arsă. S'a mai găsit o mărgică de sticlă, iar în capătul de Vest, lângă groapa aflătoare în acest punct, două monete de bronz din vremea împărătesei bizantine Teodora (1055—1056).

Resturile unei alte locuinţe-bordei (Nr. 79), au putut fi recunoscute la NV de locuinţa Nr. 85, la adâncimea de 1,20—1,25 m. In acest loc au fost găsite bucăţi de lemne carbonizate, urme de podea, câteva pietre şi un strat gros de cenuşă. Din inventarul răvăşit şi, se pare jefuit, în urma incendiului, de tot ce a fost util, s'au mai păstrat o greutate de plasă în formă de suveică, diferite cioburi de oale, un inel şi o cruciuliţă de bronz, înaltă de 0,095 m.

In sectorul E, în capătul de NV al şanţului E^2, (fig. 2 şi 3), s'a aflat un bordei (Nr. 97), asemănător cu bordeiul Nr. 100 din colţul de Sud al aceluiaşi sector. Şi în acest bordei, ca şi în celălalt, sub stratul de pământ vegetal n'a putut fi sezisat un alt nivel de locuire, ci s'a dat

peste un strat de pământ inconsistent și făinos, sub care a apărut un strat de pământ ars, galben roșcat, gros de cca 0,30—0,40 m. Dimensiunile bordeiului sunt de 4,30×3 m, în colțul de NV al acestuia, aflându-se un cotlon în formă de potcoavă. Din inventar fac parte două scoabe de fier, o lamă de cuțit, lungă de 0,08 m, puternic oxidată, două amfore cu toartele supraînălțate, găsite prăbușite în colțul de SE, mai multe cioburi de vase de tip local, lucrate cu mâna sau cu roata înceată și câteva fragmente de ceramică smălțuită.

O serie de bordeie au fost desvelite în sectorul C (fig. 2 și 4). Le vom descrie în ordinea importanței fiecăruia:

Bordeiul Nr. 123 se află la adâncimea de 1,40 m și are dimensiunile de 3,50×3,30 m. Groapa lui a tăiat câteva straturi de depuneri anterioare,

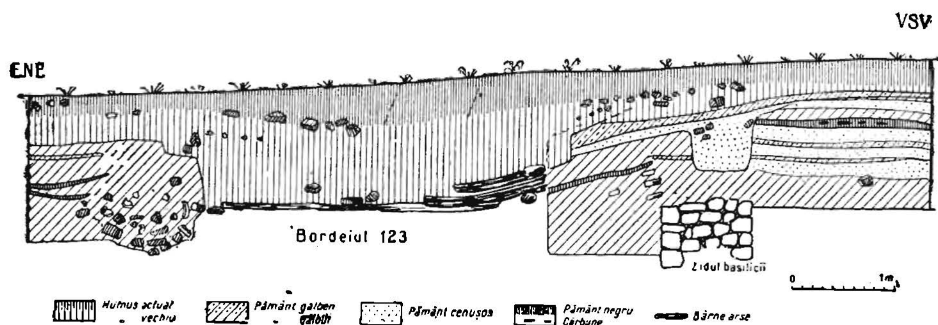

Fig. 23. — Profilul peretelui de S-E al bordeiului Nr. 123.

ajungând până la stratul de dărâmături ale zidurilor romane târzii (profilul, fig. 23). Inafară de urmele grinzilor arse, ce arată cadrul bordeiului și de parii dela colțurile acestuia, în pământul galben făinos din interior au apărut bucăți de lemne arse, căzute din acoperiș, iar pe o porțiune lată de cca 60—80 cm, din spre latura de NV, resturi de scânduri arse, ce par să indice urma vreunui pat, a vreunei uși ori pardosele. Inventarul ceramic al acestui bordei constă din două amfore cu toartele supraînălțate, trei oale din pastă cenușie de calitate inferioară, executate mai curând cu mâna decât cu roata înceată, toate sparte și o mică ulcică (fig. 10, 6), asemănătoare în ceea ce privește calitatea pastei și tehnica execuției, cu celelalte oale, găsită într'una din acestea. Cea mai mare dintre cele trei oale (fig. 10, 4), poartă pe umăr un ornament deosebit, rudimentar ca aspect: un val mare din două linii, încadrat de puncte (adâncituri) și de dungi neregulate orizontale, toate executate cu vârful vreunui băț subțire. Dintre celelalte două oale, de mărime mijlocie, una poartă un ornament alcătuit din 3 linii în val (fig. 10, 7) și o serie de linii orizontale neregulate, iar cealaltă numai astfel de linii. Restul cioburilor, puține la număr, provin din oale de tip slav, de calitate inferioară, majoritatea împodobite cu linii orizontale neregulate, iar câteva cu rotița dințată ori cu ornament în val. Un singur ciob e rupt din marginea unui vas în formă de cazan, iar altul poartă smalț verde-oliv și ornamente în relief. Pe un fragment de toartă de amforă, găsit deasupra cotlonului lipit cu pământ galben, din colțul de Vest al bordeiului, a fost

zgâriat puternic, după ardere, semnul crucii şi, alături de acesta, în margine, trei crestături. In fundul oalei mijlocii, în care se afla ulcica amintită, a mai fost găsit un mic obiect de lemn de esenţă uşoară, carbonizat (fig. 11, 10) şi o bucată de foaie de aramă, ruptă din marginea vreunei căldări. Dintre cele câteva oase de animale, unele calcinate, sunt de remarcat: o bucată de corn de cerb şi un corn de ţap (?), cu urme de tăieturi. Un sâmbure de piersică şi o sământă de strugure completează inventarul acestui bordei. In pământul de umplutură al groapei bordeiului s'a găsit un obiect de podoabă (piesă de harnaşament) dintr'o placă de bronz, tăiată în formă de inimă (fig. 12, 4).

Bordeiul Nr. 124 (fig. 2 şi 4) se află la adâncimea de 1,20 m şi are dimensiunile de cca 3,20×3,40 m. Numărul lemnelor arse e mai mic decât în bordeiul nr. 123; inventarul şi mai sărac decât al aceluia. Cotlonul se află în colţul de Est. In pământul galben făinos de pe podea, a fost găsită o greutate de plasă, o gresie de ascuţit, din piatră de tocilă, şi o fusaiolă bitronconică, de lut cenuşiu. O amforă spartă, dar întregibilă, de dimensiuni mai mari decât cele cu torţile supraînălţate, având torţile mici şi două semne uşor sgâriate pe umăr, este un exemplu rar pentru acest tip de bordeie. Alături de amforă au apărut cioburile unei oale din pastă cenuşie cu pietricele, lucrată cu mâna sau cel mult cu o roată înceată şi fără nici un ornament.

Celelalte cioburi găsite în bordei sunt împodobite cu benzi de linii orizontale şi numai vreo câteva cu rotiţa dinţată, iar alte câteva cu o singură linie orizontală ori cu o bandă de linii în val. Dintre cioburile cu smalţ, două provin din fundul unui ulcior cu smalţ verde-oliv, iar celelalte două-trei, dintr'o strachină cu smalţ alb şi maron pe faţa interioară. Pe o bucată de cărămidă a fost sgâriat semnul crucii, cu patru raze între braţe. Singurul rest de obiect de podoabă este o bucată de brăţară subţire de sticlă. Ceea ce s'a găsit în plus sub o grindă arsă din bordeiul Nr. 124, este o monetă de bronz din vremea împăratului bizantin Isaac I Comnen (1057—1059).

Un alt bordei aparţinând nivelului II este Nr. 125 (fig. 2 şi 4) care se află la adâncimea de 0,80—1 m, şi are dimensiunile de 2,30×3,40 m. Acesta pare o refacere a altui bordei mai vechiu. In interiorul lui au fost găsite mai multe lemne arse, bucăţi de lipitură de pereţi cu urme de lemne subţiri şi un cotlon cu pietre afumate şi cenuşe, în colţul de Nord, deasupra unui zid roman. Lipseşte obişnuitul strat de pământ galben făinos. Din inventar fac parte: patru greutăţi de plasă de pescuit, o gresie de ascuţit, un mâner de corn de cerb şi o greutate de cântar, din bronz. N'a fost găsit niciun vas întreg, ci numai fragmente ceramice diferite, unele de calitate mai bună, altele de calitate inferioară. Numărul celor cu dungi orizontale depăşeşte cu puţin pe al celor împodobite cu rotiţa dinţată şi cu ornament în val. La ceramica locală se mai adaugă un ciob mic dintr'o strachină cu marginea uşor arcuită spre interior şi două fragmente de opaiţe. Cioburile cu smalţ se reduc la câteva mici bucăţi, din vase de diferite tipuri. Intr'o groapă aflătoare în interior, lângă latura de Nord, a apărut o lance de fier, ruptă în trei bucăţi. In bordei au mai fost găsite: câteva oase de animale, printre care şi o unghie de porc; un sâmbure de piersică şi o mărgea albastră.

Un aspect deosebit, prin inventarul său, prezintă bordeiul Nr. 127 (plan din fig. 2 şi 4). Groapa acestuia, mărginită la fund de un chenar din grinzi arse, cu urme de pari la cele patru colţuri, are podeaua la adâncimea de 1,10 m şi dimensiunile de 2,95×2,70 m. Cotlonul se află în colţul de Vest. In umplutura acestui bordei au apărut nenumăraţi solzi şi oase de peşte şi câteva sute de oase, majoritatea de animale mari, printre care trei capete de cerbi cu coarnele tăiate, ceea ce arată că provin din vânat. Către fund au fost găsite trei lame de cuţit, o bucată dintr'un clopot pentru vite, o verigă, plus câteva bucăţi de fier, o parte dintr'un clopoţel de bronz, şi două mânere de cuţite din coarne de animale. Ceramica aminteşte pe aceea a nivelului ultim. Cele mai multe cioburi sunt împodobite cu benzi de linii orizontale sau cu o singură linie continuă, incizată mai mult sau mai puţin regulat. Au apărut puţine fragmente decorate cu rotiţa dinţată; ceva mai multe, cu o singură linie în val, care mărgineşte de obicei decorul cu linii orizontale, în partea de sus a acestuia. In unele cazuri, locul valului îl ia un şir de mici gropiţe, executate, fie cu vârful unui beţişor, fie cu unghia. Nu lipsesc nici cioburile de amfore cu toartele supraînălţate. Trei cioburi provin din marginea unor străchini cu pereţele înalt şi buza uşor arcuită spre interior; unul dintr'un opaiţ de tip prefeudal. Ceramica bizantină cu smalţ e de asemenea reprezentată prin câteva cioburi şi anume, două funduri de ulcioraşe cu smalţ verde-oliv, un piciorуş de vas cu smalţ verde deschis pe faţa interioară, o bucată din fundul unei străchini cu smalţ alb, verde şi castaniu şi alta dintr'o strachină cu graffito.

Celelalte bordeie din sectorul C, aparţinând nivelului penultim de locuire şi anume, bordeiele Nr. 106, 109, 112 şi 129 (plan, fig. 2 şi 4) — acesta din urmă desvelit numai parţial — prezintă urme mai slabe sau inexistente de incendiu şi se remarcă prin sărăcia inventarului lor. Bordeiul Nr. 106, din cauza terenului în pantă, îşi are fundul de lut bătut între adâncimea de 1,20 şi 0,70 m. Dimensiunile lui n'au putut fi prinse cu preciziune. Deasupra podelii au fost găsite împrăştiate câteva pietre afumate, provenind desigur dintr'un cotlon, urme de cenuşă şi mult grâu ars, bucăţi de lemn putred, o greutate de plasă din cărămidă, găurită la amândouă capetele, o fusaiolă de lut bitronconică, o ulcică fără toarte, făcută cu mâna dintr'o pastă inferioară cu pietricele, diferite fragmente de vase asemănătoare cu cele din bordeiele descrise mai sus şi o monetă de bronz din vremea lui Constantin X Ducas (1059—1067). Bordeiul nr. 109 a păstrat în peretele de SV urmele unei scânduri, aşezate orizontal; cotlonul acestuia se află în colţul de Sud. Materialul din pământul de umplutură al gropii bordeiului, cu mulţi solzi şi oase de peşte, aparţine, — după cum arată diferitele fragmente ceramice şi îndeosebi o bucată de toartă cu smalţ verde-oliv şi cu un animal aplicat, — nivelului ultim. In acelaşi pământ a fost găsită o piatră de râşniţă. Bordeiul Nr. 112 a rupt o parte din zidul de SE al basilicii romano-bizantine. In bordeiul Nr. 129, desvelit parţial şi care se află la adâncimea de 0,80—1 m, au fost găsite bucăţi de lipitură de pereţi, cu urme de lemne, două lame de cuţit de fier, fragmente ceramice obişnuite, un inel de bronz şi câteva mici bucăţi de brăţări de sticlă albastră.

Pământul pe care călcau şi îşi petreceau timpul zilei locuitorii bor-

deielor amintite, se afla, fără îndoială, la un nivel mai sus decât fundul bordeielor şi anume la adâncimea de cca 0,50—1 m dela suprafaţa de azi a solului. La acest nivel au fost găsite, din loc în loc, urme de podele cu cenuşă şi arsură, câte o bucată de lemn ars sau putrezit, bucăţi de vatră de lut cu marginea întoarsă în sus şi un număr destul de mare de gropi de provizii, umplute mai târziu cu resturi de tot felul.

In unele locuri avem a face chiar cu locuinţe de suprafaţă. Aşa este cazul, de exemplu, cu locuinţa nr. 119 din sectorul C. In colţul de Vest al acesteia au apărut resturile unui cotlon, deasupra căruia se afla o piatră de râşniţă. O locuinţă asemănătoare va fi existat şi sub cea cu nr. 122, pe marginile căreia, în partea de SE şi SV, cu cca 30—40 cm mai jos, au fost găsite urme de grinzi arse. In sectorul D, urmele unei astfel de locuinţe-colibe (Nr. 82) au fost aflate la adâncimea de 1,02 m. Alături de aceasta, în mal, au putut fi recunoscute trei urme de podele, la adâncimile de 1,12, 0,80 şi 0,60 m. La fel şi în alte puncte ale sectoarelor C şi D, la adâncimi similare. Aceasta dovedeşte că nivelul al II-lea de locuire a dăinuit mai multă vreme şi că unele locuinţe au fost reclădite. In diferite puncte s'ar putea aşa dar vorbi despre două sau trei refaceri, fiindcă cele mai multe elemente ale unora şi altora sunt identice. Cu privire la modul de construcţie al locuinţelor de suprafaţă aparţinând nivelului II, tot ceea ce se poate spune este că ele vor fi fost un fel de colibe, clădite dintr'un material foarte fragil. La cele mai multe din ele podeaua de lut bătut este destul de greu de prins. In coliba nr. 82 a fost găsit un strat de cenuşă uşoară, albunie, provenind dela un material lemnos inconsistent. Dealungul marginei de Vest a acesteia se aflau, în mod excepţional, şi două pietre *in situ,* probabil cu aceeaşi funcţie ca şi pietrele nelipsite dela construcţiile nivelului I. Tot în coliba nr. 82 a apărut şi o piatră de râşniţă, iar în colţul de NE al acesteia, uşor adâncită în podea, o bucată dintr'o vatră portativă cu margine, de tipul celor întâlnite în ultimul nivel şi care formează o caracteristică şi a celui de al II-lea nivel de locuire.

Un alt element caracteristic al penultimului nivel îl constitue gropile de provizii. Acestea pornesc dela o adâncime care variază între 0,50—1 m, sunt de mărimi diferite şi de forma unei butelii ceva mai strâmte la gură şi mai largi la fund (între 0,80—1,50 m). Fundul e de obicei bine lutuit, iar marginile sunt uneori lipite cu pământ. In pereţii mai multora au fost găsite boabe de grâu, de secară sau de mei. Inventarul gropilor din nivelul II constă din oase şi solzi de peşte, oase de diferite animale şi păsări, tot felul de resturi şi obiecte scoase din uz, aparţinând nu numai nivelului imediat suprapus, aşa cum ar fi firesc, ci şi altora mai vechi. Din toate acestea se vede clar că, după ce au încetat să servească drept depozite de cereale, gropile au fost transformate în gropi de gunoi. Ca exemplu în această privinţă, poate fi amintită groapa Nr. 14 din sectorul C. Aceasta porneşte dela adâncimea de 0,60 şi merge până la — 1,70 m, distrugând pe o anumită porţiune zidul de NV al basilicii romano-bizantine, despre care va fi vorba mai jos şi atingând lărgimea maximă de 0,95 m. Tot materialul găsit în această groapă poartă urme puternice de ardere. Trecând prin para focului, numeroasele bucăţi de lipitură de pereţi, cu urme de nuele şi de lemne mai groase,

s'au uscat şi au dobândit o tărie maximă; diferite cioburi de oale s'au deformat şi s'au lipit unele de altele. Printre acestea, cele mai multe sunt cioburile de amfore cu toarţele supraînălţate. Vin apoi la rând cioburile cu grupuri de linii orizontale, alte cioburi de oale, de tip slav, şi câteva fragmente de vase bizantine cu smalţ. In aceeaşi groapă au fost găsite mai multe bucăţi de vetre portative cu margine, o fusaiolă bitronconică, din piatră roşie de Volhinia, un sâmbure de piersică şi o monetă bizantină de bronz, cu efigia împăraţilor bizantini Justin II şi Sofia (565—578). Imediat la Sud de această groapă, la adâncimea de 0,90 m—1,15 m, a fost găsit un schelet uman aparţinând nivelului superior, cu capul şi bustul mai jos decât restul corpului şi decât picioarele, din cauză că au ajuns în pământul de umplutură, mai afânat, al unei alte gropi ce rupsese încă o bucată din zidul de NV al basilicii. In jurul scheletului nu s'a aflat nicio urmă de cosciug. Numai în regiunea superioară a lui au apărut câteva boabe de grâu, aruncate conform unui anumit obiceiu în legătură cu înmormântarea. Incă vreo câteva gropi din regiunea basilicii au rupt, fie zidul, fie pavajul de cărămizi al acesteia. In groapa ce rupe zidul absidei, în partea de Nord a acesteia, au fost găsite cioburi de oale cu benzi de linii orizontale, dar şi un fragment de ulcior dintr'o pastă roşiatică de calitate bună, cu ornament alcătuit dintr'o bandă de linii în val şi din dungi orizontale, pe umăr.

Uneltele de muncă aparţinând nivelului II şi găsite în afara bordeielor descrise mai sus, se aseamănă nu numai cu ale acestora, dar şi cu acelea ale ultimului nivel de locuire. Dintre greutăţile de plasă de pescuit, trebue amintită una, tăiată dintr'o bucată de cărămidă mai veche şi gâtuită la mijloc, care are sgâriată pe una din cele două feţe, o figură umană, executată rudimentar (fig. 11, 11). Tot în legătură cu pescuitul, trebue amintite un cârlig de undiţă din bronz şi două patine din oase de cal. Au mai fost găsite: pietre de râşniţă întregi şi fragmentare, o fusaiolă din lut, o bucată de topor, câteva cuţite de fier, gresii pentru ascuţit, fusaiole din lut şi din piatră roşie de Volhinia, mânere (prăsele) pentru cuţite, din corn, etc. Dintre descoperirile în legătură cu agricultura merită să fie amintit un fragment de seceră de bronz. Probe ale vânătoarei sunt o falcă şi câţiva colţi de mistreţ, plus un corn de cerb, rupt cu o bucată din osul capului. Lipsesc armele. O menţiune aparte merită patru capete de tindeici pentru ţesături, toate din foaie de aramă cu câte doi colţişori.

Ceramica nu se deosebeşte decât prea puţin de aceea a ultimului nivel. Cu excepţia amforelor cu toartele supraînălţate şi a ulcioarelor, care sunt de calitate bună, aproape toate vasele întregi sau întregibile, din bordeiele cu puternice urme de incendiu, aparţinând nivelului penultim de locuire a aşezării prefeudale dela Dinogetia-Bisericuţa, sunt de calitate şi execuţie tehnică inferioară. Ceea ce impresionează este numărul lor mare, în anumite bordeie. Ca formă, majoritatea vaselor sunt oale de tip slav, fără mănuşă, de mărimi diferite şi lucrate cu mâna sau cu roata înceată, dintr'o pastă cu pietricele şi nisip, arsă totdeauna insuficient. Decorul e grosolan şi constă, fie dintr'o linie continuă orizontală, trasă neregulat, fie din câteva şiruri de imprimări cu pieptenul, fie din linii în val, lipsite de simetrie şi de regularitate. Niciunul din aceste

vase de calitate inferioară nu poartă pe fund vreo marcă de olar. In dărâmăturile bordeielor şi pe podeaua acestora se găsesc cioburi de oale asemănătoare cu ale nivelului I; ceva mai numeroase sunt fragmentele decorate cu rotiţa. La fel şi în afara bordeielor, unde nu se întâlnesc de-

Fig. 24. — Cazan de lut ars.

cât fragmente ceramice, rareori câte un vas întreg. Pe o bucată de vatră din sectorul C, aflătoare la adâncimea de 0,60 m, a fost găsită o singură ulcică întreagă, din lut negricios de calitate inferioară, împodobită cu dungi orizontale și cu o linie în val deasupra acestora. In alt loc, cam

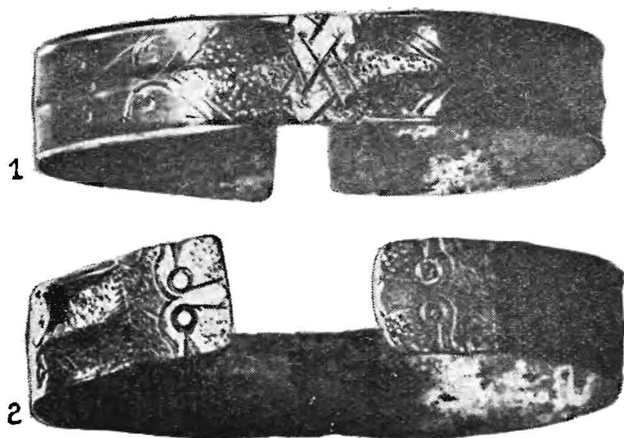

Fig. 25 a. — Brăţări de argint.

la aceeași adâncime, a apărut cam a treia parte dintr'o mică strachină de lut, lucrată cu mâna, care amintește prin forma ei, afumătoarea dacică. Intr'una din gropile ce pătrund în stratul de dărâmături ale basilicii romano-bizantine, a ieşit la iveală un ciob dintr'un vas împodobit cu rotiţa dinţată, cu un decor continuu, în formă de romburi. In sectorul D, la adâncimea de 1 m, au fost găsite la un loc, aproape toate fragmentele unui cazan de lut cu două perechi de găuri verticale, pentru agăţat

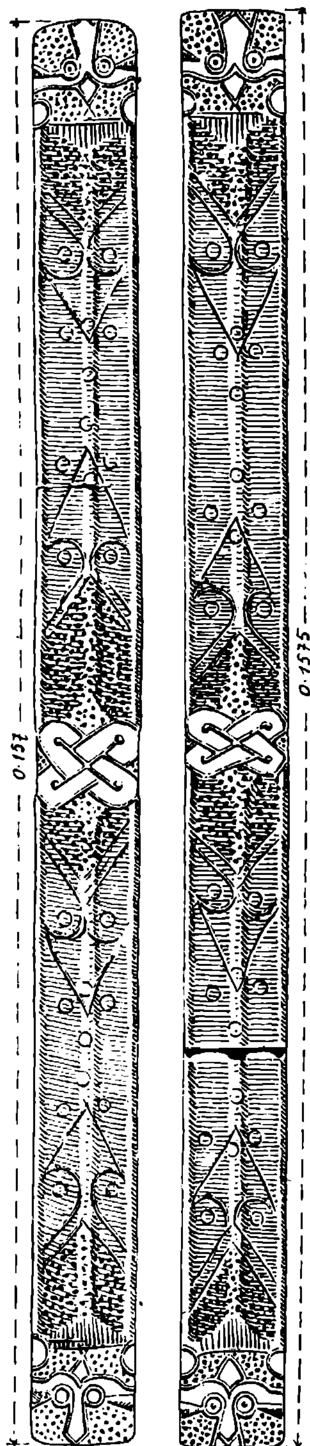

Fig. 25 b. — Brățări de argint.

(fig. 24). Cazanul e decorat cu ornamente lineare și e primul exemplar de acest gen, reconstituit printre vasele prefeudale dela Dinogetia [1]. In diferite puncte ale nivelului II au fost găsite și câteva funduri de oale cu mărci de olari.

Ceramica smălțuită e reprezentată de un număr relativ mic de fragmente și prezintă aceleași caractere ca și aceea a nivelului ultim. Vreo două cioburi cu smalț verde-oliv au fost împodobite cu benzi de linii în val; o gură de ulcior purtând același smalț, a fost găurită în vederea reîntregirii vasului — încă o dovadă de raritatea acestui tip de vase, care constituiau mai curând un articol de lux, decât de primă necesitate. Câteva vase amintesc, prin decorul și prin calitatea și coloritul smalțului lor, ceramica orientală din Mesopotamia și Iran.

Tot în lumea Orientului ne mână și cele mai prețioase obiecte de podoabă ale nivelului II și anume, două brățări de argint, plate, decorate pe față cu inciziuni lineare, compuse dintr'un străvechiu ornament în formă de X împletit, din cerculețe, puncte, vârfuri de lance și, la extremități, câte un cap de animal stilizat [2] (fig. 25).

Inafară de cele două brățări, au mai fost găsite: o aplică ajurată, împreună cu două piese mici, care ar putea fi niște cercei de bronz, numeroase fragmente, dar și două brățări întregi, de sticlă precum și o mărgea de forma unui butoiaș alungit, de sticlă albastră cu dungi albe și cu linii roșii și galbene în zigzag (fig. 26).

Cele două monete de bronz din vremea lui Isaac I Comnen și Constantin X Ducas, găsite, prima în bordeiul Nr. 124, iar cealaltă în bordeiul Nr. 106, constitue un element prețios de datare, atât pentru aceste bordeie, cât și pentru în-

[1] Cf. Höllrigl József, *Árpádkori Kerámiák.* in *Archaeologiai Értesitö,* 1932—2934, XLVI, p. 85—99.

[2] Cf. A. M. Tallgren, *Collection Zaoussaïlov,* II, Helsingfors, 1918, pl. VII, Nr. 14.

tregul nivel de locuire. Vreo câteva monete din vremea împărătesei Teodora, precum şi altele ceva mai vechi, apărute în sectoarele C şi D, la adâncimi variind între 0,60 şi 1,20 m, nu fac decât să confirme observaţiile făcute cu prilejul datării ultimului nivel de locuire.

Cu privire la locuitorii celui de al II-lea nivel şi la îndeletnicirile acestora, numărul mare al gropilor de cereale ne arată, în ciuda lipsei uneltelor agricole, că ocupaţia lor principală era agricultura. Alături de această ocupaţie, amforele cu toarte supraînălţate, folosite, aşa după cum s'a presupus mai înainte, pentru miere sau, mai degrabă, pentru mied, îi arată pe locuitorii bordeielor ca pe nişte crescători de albine. In plus,

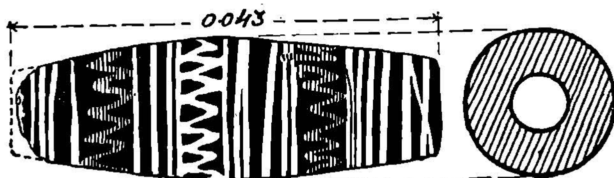

Fig. 26. — Mărgea de sticlă colorată.

ei se ocupau cu pescuitul şi cu vânatul şi practicau unele meserii, dar numai pentru uz local. Locuinţa Nr. 80 adaugă cu siguranţă prezenţa negustorului. Urmele masive de incendiu, observate în bordeiele descrise mai sus, confirmă ceea ce s'a dedus şi din rezultatele săpăturilor precedente, anume că viaţa din nivelul II a încetat brusc, în urma unei distrugeri provocată de vreo năvălire duşmană.

Nivelul III. Acestui nivel îi aparţin urmele de locuire ce se află în pământul tare negricios, cu resturi de cărbuni şi cenuşă, a căror adâncime, faţă de nivelul de astăzi al solului, variază între 1—1,60 m. Locuitorii acestei etape trăiau în bordeie. In gropile acestora n'au fost găsite decât în mod excepţional urme de incendiu. Spre deosebire de nivelul II, inventarul lor este mult mai sărac. Cotlonul sau cuptorul, construit din pietre, reprezintă de asemenea o caracteristică pentru fiecare din bordeiele acestui nivel.

In partea de Apus a sectorului B au fost desvelite aproape în întregime bordeiele Nr. 88, 89, 92 şi 93 (plan, fig. 2 şi 3).

Bordeiul Nr. 88 se află în capătul de Nord al şanţului B 4. Din pământul de umplutură al gropii acestuia au fost adunate toate fragmentele ceramice. Ele sunt lucrate la roată, dintr'o pastă cu puţine impurităţi. Cele mai multe provin din oale de diferite mărimi, fără mănuşă. Circa 75% dintre acestea poartă ca ornament benzi de 2—6 linii incizate orizontal; 20% sunt împodobite cu rotiţa dinţată, iar restul cu linii în val. Dintre cele 47 fragmente de funduri aflate în bordei, numai unul singur poartă marcă de olar. Acesta provine dintr'o oală de calitate inferioară celorlalte, făcută din pastă de lut amestecat cu piatră pisată.

Cu privire la bordeiul Nr. 89, e de observat că laturile de Nord şi Vest ale gropii acestuia se sprijină pe ziduri vechi romane. In groapa bordeiului Nr. 93 s'au găsit foarte multe oase şi solzi de peşte, oase de

animale şi păsări. O clasificare sumară a oaselor de animale ne dă următoarea proporţie: 75% bovine, 10% porcine, 10% ovine, 3% capre, 2% pasări.

Aceluiaşi nivel de locuire îi aparţine bordeiul Nr. 113, din sectorul C (plan fig. 2 şi 4). Acesta se află la adâncimea de 1,60 m şi are dimensiunile de 3,05×2,85 m. In colţul de Vest are un cotlon din pietre şi bucăţi de chiup, îngropate pe jumătate în podeaua de pământ nelutuit. In cele patru colţuri au fost găsite urmele parilor de lemn, iar lângă laturile de SE şi NV, la exterior, câte un rând de pietre aşezate neregulat. In umplutura cu mulţi solzi şi oase de peşte, plus diferite oase de animale şi pasări, a bordeiului, pe o grosime de peste 0,50 m, a apărut un număr destul de mare de fragmente ceramice, specifice nivelului II: cioburi cu benzi de linii orizontale, cu dungi orizontale pe corp şi val pe umăr, cu rânduri de gropiţe dreptunghiulare sau triunghiulare, executate cu rotiţa dinţată, puţine fragmente de amfore cu toartele supraînălţate şi câteva bile de praştie, din lut nears. Singurele cioburi care pot fi atribuite cu siguranţă bordeiului, sunt cele câteva exemplare împodobite cu linii orizontale pe corp şi un grup de linii în val pe umăr, găsite în cenuşa cotlonului amintit.

Bordeiul Nr. 120, al cărui fund se află la adâncimea de 1—1,10 m, având dimensiunile de 3×2,80 m, se suprapune exact altuia ce aparţine unui nivel de locuire mai vechi. In pământul de umplutură al acestui bordeiu, au apărut o lamă de cuţit şi fragmente ceramice ce amintesc nivelul II; predomină totuşi numărul celor împodobite cu rotiţa dinţată.

Bordeiul Nr. 126 poate fi cu aproximaţie delimitat, pe baza câtorva urme de grinzi arse şi două găuri de pari. Pe fundul lutuit al acestuia, ce se află la adâncimea de 1,30 m a fost găsit un număr de cioburi, toate cu dungi orizontale pe corp, unele având pe umăr şi benzi de linii în val.

Urme de bordeie aparţinând nivelului III, fără ca totuşi dimensiunile acestora să poată fi delimitate, au putut fi recunoscute şi în alte părţi ale sectorului C. Astfel, imediat la NV de colţul de Vest al bordeiului Nr. 109, în pământ tare, la adâncimea de 1,20 m (terenul e în pantă), au apărut urme de grinzi de lemn aşezate orizontal, cu direcţia Est-Vest, un par de colţ şi, alături de el, câteva pietre afumate indicând existenţa unui cotlon distrus. In acelaşi loc şi în acelaşi pământ au mai fost găsite urme de cenuşă, o fusaiolă bitronconică din piatră cenuşie, un capăt de tindeică de aramă, o gresie de ascuţit, din piatră nisipoasă, un fund de vas uşor lăţit, din pastă de calitate inferioară, executat cu mâna sau cu roata înceată, un fragment dintr'o oală împodobită cu linii orizontale, oblice şi în zigzag, executate cu pieptenul şi o monetă de bronz din vremea împăraţilor bizantini Vasile II şi Constantin VIII.

Alte cotloane pe care le atribuim unor locuinţe din nivelul III, au fost găsite, unul cu gura spre Est, sub bordeiul Nr. 109, altul la Est de acelaşi bordei, în marginea unei podele lutuite şi un al treilea la Sud de bordeiul Nr. 113. Urme de vetre aparţinând aceluiaşi nivel au apărut la Nord de „hambarul cu orz", despre care va fi vorba mai jos şi alte două la adâncimea de cca 1,20 m, spre Vest de bordeiul Nr. 125 şi NE de bordeiul Nr. 113, aceasta din urmă străpunsă de o groapă venind din nivelul penultim.

In partea de Nord a sectorului D, a fost desvelit un bordei aparţinând nivelului III, la adâncimea de 1,20 m (Nr. 74). Planul acestuia e aproximativ pătrat: latura de Vest, de 3,35 m, cea de Nord, 3,27 m, cea de Est, 3,22 m şi cea de Sud, 3,25 m. Urmele de lemn putred ale tălpilor bordeiului au fost aflate *in situ*. S'au mai găsit apoi o serie de urme de pari: în colţurile de SE, NE şi NV, câte una aproximativ în mijlocul bordeiului, lângă o adâncitură în podea. Podeaua însăşi era acoperită cu un strat gros de pământ ars, dar fără urme de bârne carbonizate. In colţul de NV se găsesc o serie de pietre, probabil resturile vetrei. Bordeiul a fost deranjat de locuitorii nivelelor superioare şi în deosebi de două gropi ale acestora. O particularitate a acestui bordei este că s'a adâncit în stratul de dărâmături romano-bizantine, pe care le-a nivelat, aruncând molozul spre Nord şi Vest.

In stratul de pământ ars, care acoperea podeaua de lut, au fost găsite 5 greutăţi de plasă de pescuit, din cărămidă, tăiate în formă de suveică, o greutate tronconică din lut ars, 3 bile de praştie, 2 fusaiole, 2 pietre de ascuţit, 2 fragmente de os decorate cu incizii liniare, o scoabă şi un piron de fier, precum şi câteva bucăţi de fier oxidat. Printre fragmentele ceramice, predomină cele cu benzi de câte 2—3 linii orizontale. Uneori acestea alternează cu un brâu de linii în val. Ca borduri, se întâlnesc linia simplă şi imprimări cu unghia sau cu un beţişor. Valul apare şi ca element izolat, la un ciob de vas lucrat cu mâna. S'au găsit puţine cioburi decorate cu dreptunghiuri mici, executate cu rotiţa dinţată, un fragment de cazan de lut şi o serie de cioburi cu smalţ. Lista inventarului o încheie două fragmente de brăţări de sticlă albastră.

In sectorul W au apărut resturile câtorva bordeie, la adâncimi variind între cca 1—1,35 m: Nr. 58, 59, 62, 69 şi 70 (plan, fig. 2 şi 5). Fragmentele de podea ale acestora sunt din lut bine bătut. In două bordeie (Nr. 62 şi 70), a fost descoperit câte un cotlon, iar în al III-lea (Nr. 58), un cuptor acoperit, din pietre, de tipul celor întâlnite mai înainte, în atâtea bordeie dela Dinogetia. O situaţie aparte ne înfăţişează urmele bordeiului Nr. 59. Podeaua de lut a acestuia se suprapune peste alta din nivelul IV, ce se găseşte cu 0,20 m mai jos. Intre aceste două podele se află un strat de pământ sgrunţuros, de culoare negricioasă, cu mici bucăţi de cărbune, ceea ce arată că nu este vorba de o refacere, ci de două nivele diferite. In pământul afânat şi măzăros de deasupra podelei superioare, s'au găsit fragmente ceramice asemănătoare cu cele descrise mai sus, din bordeiele aparţinând aceluiaşi nivel, oase de animale şi câteva bucăţele de brăţări de sticlă.

Trei gropi de cereale, descoperite în sectorul W, au fost de asemenea atribuite nivelului III. Toate trei ajung până în stratul romano-bizantin şi au un conţinut variat.

Uneltele de muncă, găsite în stratul de depuneri aparţinând nivelului III, sunt puţine şi, în general, nu diferă de cele din nivelele superioare. In seria celor mai obişnuite intră mai multe greutăţi de plasă de pescuit, tăiate din bucăţi de cărămizi, un cârlig de undiţă, vreo două lame de cuţite de fier, dintre care unul purtând încă urmele unui mâner de lemn şi două prăsele din corn de cerb. Un exemplar rar întâlnit îl

constitue o daltă din corn de cerb, de 11×2,5 cm (fig. 11, 8). La acestea se adaugă o sulă de os, diferite pietre de ascuţit, etc.

Cu privire la ceramica de tip slav, observaţia de făcut este că aceasta e de calitate mai bună decât aceea a bordeielor cu puternice urme de incendiu, din nivelul II. Se înmulţesc cioburile de cazane de lut cu găuri verticale în margine, în vreme ce sunt aproape inexistente fragmentele de străchini cu margini oblice şi înalte şi opaiţele de tip prefeudal, mai des întâlnite în nivelul ultim. Se înmulţesc, de asemenea, cioburile împodobite cu rotiţa dinţată şi cele cu grupuri de linii în val. Acest ultim decor e folosit de obicei ca încheere în partea de sus a ornamentelor executate pe corpul vasului cu pieptenul sau cu rotiţa.

Ceramica smălţuită, deşi în cantitate mai mică decât în nivelele superioare, prezintă totuşi unele caractere deosebite. Este vorba în primul rând de două fragmente din una şi aceeaşi strachină din pastă alburie, decorată pe faţa interioară cu un ornament în formă de reţea şi de rămurele, zgâriate în pasta crudă, peste care a fost aplicat un strat de smalţ verde deschis. Pe un alt fragment, din gâtul unui ulcior cu smalţ verde-oliv, a fost imprimat un şir de cerculeţe executate cu capătul unei trestii, ornament rar întâlnit pe astfel de vase. Tot aici este cazul să fie amintit un ulcior cu smalţ verde-oliv, de mărime mijlocie, cu patru mănuşi, dintre care trei aveau numai rol decorativ. O parte din gât şi două mănuşi lipsesc (fig. 15, 1). Acest ulcior a apărut întâmplător în malul ce constitue umplutura unui bordei prefeudal aparţinând, se pare, nivelului III, aflător în faţa intrării în turnul Nr. 6 al cetăţii (plan, fig. 2).

Obiectele de podoabă sunt variate. In sectorul C au fost găsite câteva fragmente de brăţări de sticlă, un inel de bronz şi un mic şi fin mâner de os, terminat în cap de animal (fig. 13, 2). Din sectorul W merită să fie amintite: o aplică circulară de bronz (diam. 2,5 cm), care, foarte probabil, e o piesă de harnaşament (fig. 11, 16), un cu de os, găurit vertical, câteva mărgele de piatră, dintre care unele colorate şi doi nasturi sferici de bronz, cu tortiţă, de mărimea unei alune[1].

Câteva din puţinele monete aflate în pământul celui de al III-lea nivel de locuire, datează din vremea împăraţilor bizantini Vasile II şi Constantin VIII, Mihail IV Paflagonianul şi Teodora. Altele încă n'au fost identificate.

Judecând după resturile găsite, locuitorii nivelului III apar îndeletnicindu-se îndeosebi cu creşterea vitelor. Pescuitul, vânătoarea şi agricultura erau, se pare, subordonate acestei ocupaţii principale. Ei arată o deosebită pricepere în prelucrarea cornului şi osului. Olăria, de calitate mai bună, nu este exclus să fi fost importată din vreun centru apropiat. Acelaşi lucru se poate spune şi despre obiectele de podoabă.

Nivelul IV. Acest nivel este cel mai vechi nivel prefeudal. Lui îi aparţin câteva urme de bordeie şi resturi de podele de lut bătut, asemănătoare celor din nivelele superioare. Gropile bordeielor acestui nivel ajung până în stratul de dărâmături romano-bizantine, în care s'au

[1] Cf. J. Hampel, *A régibb középkor*. Budapest, 1897, pl. 350, Nr. 12—17.

adâncit, scoţând la suprafaţă resturi mai vechi şi distrugând, pe anumite porţiuni, zidurile pe care le-au întâlnit dedesubt. Faptul că resturile de ziduri romano-bizantine au fost mai rar folosite ca sprijin pentru una sau alta din laturile bordeielor, arată că acelea erau în cea mai mare parte deja îngropate în dărâmături şi că numai când întâmplător coincideau cu vreo latură a acestora erau cruţate, altminteri fiind netezite şi folosite ca podea. Pentru încălzitul acestor bordeie se făcea uz de acelaşi sistem de cotloane sau cuptoare, ce se cunosc şi în nivelele mai târzii. Intr'un singur bordei (Nr. 61), vatra a fost adâncită cu vreo 20 cm în podeaua de lut a locuinţei. In alte cazuri se pare că focul se făcea de-a 'dreptul pe podeaua de lut bătut. Aşa este cazul cu locuinţele Nr. 60 şi 66, ale căror podele se află la adâncimea de 1,35—1,45 m, fiecare având urme de cenuşă şi cărbune în colţul de SV al lor. O vatră la fel va fi avut şi locuinţa Nr. 65, deşi pe podeaua acesteia, aflătoare la adâncimea de 1,28 m, n'a apărut nicio astfel de urmă cu privire la aceste trei podele, e probabil că au aparţinut mai curând unor locuinţe de suprafaţă (colibe), decât unor bordeie.

Altfel se prezintă situaţia cu locuinţa Nr. 61, pentru care sunt indicii sigure că a fost un adevărat bordeiu. Fiecare latură a acestuia are lungimea de 2,60 m. Fundul se află, faţă de nivelul de astăzi al solului, la adâncimea de 1,50 m. In cele patru colţuri au fost găsite găurile parilor de susţinere a pereţilor şi acoperişului. Alte găuri se aflau către mijlocul fiecărei laturi, cu excepţia celei de Sud şi chiar în interior. In unele din ele au apărut bucăţi de lemn putred. Luând ca bază urmele parilor, se poate presupune că bordeiul va fi avut un acoperiş în două ape, dintre care una spre Nord, iar cealaltă spre Sud. In acest caz, în mod necesar uşa bordeiului trebuia să fie pe una din celelalte două laturi, de Est sau de Vest. In marginile gropii bordeiului au putut fi recunoscute urmele lemnelor în formă de jumătăţi de trunchiuri de copac, tăiate în lungime (loazbe). Niciuna n'a ars; toate au putrezit. In vatra adâncită din interiorul bordeiului (v. mai sus), a fost găsit un strat de cenuşă gros de vreo 5 cm şi multe oase de pasăre. Pe podea n'a apărut niciun fel de inventar. In pământul de umplutură al gropii au fost aflate două greutăţi de plasă de pescuit, fragmente de cărămizi şi de ţigle romane, un corn de cerb cu început de prelucrare, puţine oase de animale mari, cioburi de oale dintr'o pastă mai bună, împodobite cu rotiţa dinţată şi de obiceiu cu una sau mai multe linii în val, ca încheere a acestui decor, în partea de sus a lui; două cioburi purtând benzi de linii orizontale, câteva fragmente de amfore cu toartele supraînălţate şi două frânturi de brăţări de sticlă. Niciun fund de oală nu poartă stampilă de olar.

Pe porţiunea de SE a absidei basilicii romano-bizantine, din sectorul C, exact sub bordeiul Nr. 121, aparţinând nivelului III (v. mai sus), au fost găsite urmele unui alt bordei care a rupt zidul de piatră cu mortar şi pavajul de cărămidă din această parte a basilicii. In podeaua de pământ tare, ce se află la adâncimea de 1,50 m, se văd urme neregulate de pari de diferite mărimi. Din cotlonul construit în colţul de Vest au mai rămas *in situ* numai câteva pietre afumate.

Cu 0,50 m mai jos decât bordeiul Nr. 126, aparţinând de asemenea nivelului III (plan, fig. 2 şi 4), la adâncimea de 1,80 m, au ieşit la lu-

mină resturile unei alte podele de locuinţă, pe care se aflau bucăţi de lemn ars şi cenuşă. O urmă de grindă orizontală în peretele de NV confirmă presupunerea că într'adevăr avem în faţă un bordei. Din inventarul acestuia trebue amintite mai întâi următoarele: partea inferioară a unui pisălog de granit, o fusaiolă de piatră roşie de Volhinia şi şase fragmente de vase cu mici toarte inelare, dintre care una aşezată orizontal pe faţa interioară a vasului, iar alta ruptă dintr'o oală cu dungi de vopsea roşie pe corp. La acestea se adaugă o bucată din marginea unui vas cu pereţii drepţi, lucrat cu mâna dintr'o pastă inferioară, cu pietricele, trei fragmente dintr'o oală mare cu dungi orizontale peste tot corpul şi cu o bandă de linii în val pe umăr, mai multe cioburi din oale de diferite mărimi, cu un decor asemănător acestora, un fragment dintr'o strachină cu pereţii înalţi şi striuri fine orizontale la exterior, o margine de cazan de lut, un ciob cu smalţ verde-oliv şi un fragment de ulcior sau amforă romano-bizantină. De notat calitatea mai bună a materialului şi varietatea formelor şi decorului.

Tot nivelului IV îi aparţin două cotloane din sectorul C, făcând parte din locuinţe ale căror laturi n'au putut fi delimitate. Unul din ele se află sub bordeiul 109, cu gura spre Sud, la adâncimea de 2,05 m, imediat deasupra pavajului de cărămidă, distrus în cea mai mare parte, al basilicii romano-bizantine. In jurul lui s'au găsit câteva cioburi cu striuri fine orizontale şi altul din gura unei oale cu adâncituri oblice pe faţa interioară a marginii. Al doilea cotlon a fost amenajat chiar în zidul de SE al basilicii, la Est de bordeiul Nr. 116.

Aceluiaşi nivel, dacă nu altuia şi mai vechi, îi aparţine o încăpere de cca 3 × 3 m, mărginită cu zid subţire de pietre legate cu lut şi, pe cât se pare, pardosită cu scânduri, construită deasupra zidului de NV al basilicii, în apropierea intrării acesteia (plan fig. 2 şi 4).

O menţiune aparte merită, însfârşit, un hambar de orz cu dimensiunile de 1,85 × 1,80 m, care a fost găsit la adâncimea de cca 1,50 m, imediat deasupra stratului de dărâmături romane, în terenul în pantă dela Vest de bordeiul Nr. 106. Marginile de scânduri de stejar ale hambarului au ars în întregime. Din podea s'a păstrat o bună parte, fiind ferită de foc de stratul de orz de deasupra, gros de cca 20 cm (50—60 kg). Scândurile de lemn de stejar ale acesteia, au lăţimea de 15—20 cm şi grosimea de 3—5 cm. In orz au fost găsite mai multe cioburi dintr'un cazan de lut, încă pe atâtea, din diferite oale cu dungi orizontale pe corp, un fragment de vas roman târziu, din pastă cenuşie, o bucată de sticlă arsă şi o mică fusaiolă sau mărgea bitronconică, din piatră de culoare cenuşie închis.

Ca unelte de lucru aparţinând nivelului IV înafară de pisălogul din bordeiul Nr. 126, mai trebue amintinte: cele două greutăţi de plasă de pescuit, din bordeiul Nr. 61, o gresie mică, găurită la cap, pentru a putea fi agăţată (fig. 11, 14) şi o fusaiolă de piatră roşie.

Pe lângă observaţia cu privire la calitatea mai bună a ceramicei de tip slav din acest nivel, trebue remarcat numărul mai mare al fragmentelor de oale având ca decor dungi fine orizontale pe corp şi grupuri de linii în val, pe umăr. De notat în sfârşit, numărul foarte mic, aproape inexistent, al cioburilor cu smalţ şi lipsa monetelor bizantine,

ceea ce ne face să atribuim nivelul IV unei epoci anterioare celei de a doua jumătăţi a sec. X e. n.

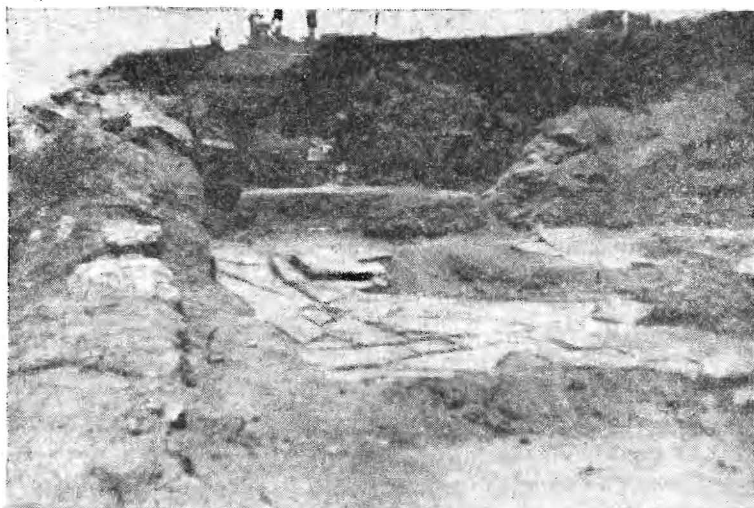

Fig. 27. — Pavajul de cărămidă al basilicii romano-bizantine, în apropiere de intrare

Nivelul V. Acest nivel se recunoaşte după stratul de dărâmături cu multe bucăţi de cărămizi şi ţigle romane, amestecate cu pietre şi mortar, provenind din zidurile fostelor clădiri romane-bizantine. La

Fig. 28. — O parte din pavajul de cărămidă al basilicii romano-bizantine (colţul de Sud).

acestea se adaugă calupuri de chirpic şi fragmente de chiupuri şi de vase caracteristice secolelor IV—VI e. n.

Cea mai importantă descoperire, aparţinând acestui nivel, este basilica ale cărei ruine au apărut în colţul de Sud al cetăţii (plan fig. 2 şi 4). Ea este orientată cu absida spre Est şi are dimensiunile interioare, fără absidă, de 16×9,70 m. Zidurile groase de 0,70—0,80 m, au fost construite din piatră şi puţină cărămidă, legate cu mortar, ca şi zidul de incintă al cetăţii. Zidurile lungi ale basilicii sunt paralele cu zidul SE al incintei, iar latura îngustă, dela Vest, se sprijină pe o porţiune a curtinei dintre turnurile Nr. 1 şi 14. De aceea, intrarea basilicii nu este pe latura de Vest, aşa cum ar fi fost de aşteptat, ci pe latura lungă de N, în colţul de Vest al acesteia. In interior au fost găsite multe urme de dărâmături, printre care şi bucăţi de grinzi arse şi piroane de fier, provenind din suprastructura clădirii. In apropiere de intrare, în colţul de Sud şi pe alte două porţiuni foarte mici, s'a păstrat pavajul de cărămidă al basilicii, aşezat peste un strat subţire de nisip (fig. 27 şi 28). Intr'un singur loc, sub stratul de nisip au apărut şi câteva cărămizi din pavajul mai vechiu al basilicii, arătându-ne că ne găsim în faţa unei refaceri a acestuia. Două-trei mici fragmente de baze de coloane şi de capitelii cu volute, ne duc la presupunerea că basilica avea trei nave, lucru cerut de altfel şi de lărgimea ei. Precizarea acestui lucru rămâne însă o sarcină a campaniei de săpături viitoare, când interiorul basilicii va fi degajat în întregime. In partea de Est a basilicii a fost adăugată, într'o perioadă de timp mai târzie, o altă construcţie compusă din cel puţin două încăperi, din care se păstrează temelia zidurilor legate cu lut galben. Atât zidurile basilicii, cât şi ale încăperilor anexe, au fost din loc în loc străpunse de gropile bordeielor sau de gropile de provizii ale locuitorilor din aşezarea prefeudală de deasupra. Lângă zidul absidei, în încăperea anexă din partea de Est a acesteia, au fost găsite multe bucăţi de geamuri[1], resturile unui chiup, o amforă şi o oală, sfărâmate. In aceeaşi încăpere a fost găsit mult grâu şi meiu carbonizat. Printre dărâmăturile de lângă faţa interioară a zidului de N al basilicii, au apărut un fund de chiup şi două fragmente de mici vase circulare din marmoră. Intr'o groapă care rupe pavajul basilicii, au fost găsite mici bucăţele de tencuială cu urme de zugrăveală *in tempera*. In groapa din bordeiul Nr. 116, de lângă zidul de SE al basilicii, a ieşit la iveală un obiect în formă de cruciuliţă, de bronz, cu braţele egale, având în centru o emisferă şi pe una din feţe mici cerculeţe în relief. Cuiele de pe faţa cealaltă arată că el a fost aplicat pe ceva: este vorba, foarte probabil, de o piesă de harnaşament oarecare (fig. 12, 2).

O deosebită menţiune merită şapte fragmente de cărămizi cu stampilă, găsite în sectorul C. Cea mai veche dintre ele poartă stampila: *Leg (ionis) I Joviae Scy (thicae)* şi se leagă de perioada de construire a cetăţii însăşi. Celelalte şase fragmente (fig. 29) poartă stampila cu numele împăratului Anastasius (491—518) şi au fost găsite în dărâmăturile dinăuntrul sau de lângă zidurile basilicii, cu excepţia unui singur exemplar, care a apărut în stratul romano-bizantin dela Nord de hambarul cu orz. Asemănarea dintre cărămizile celui de al II-lea pavaj al basilicii si cele cu stampila împăratului Anastasius, precum şi faptul că

[1] Bucăţi de geam au fost găsite şi în alte puncte din jurul basilicii

o astfel de cărămidă a fost găsită în dărâmăturile aflătoare imediat deasupra pavajului din apropierea intrării, duc la concluzia că basilica a fost refăcută în vremea acestui împărat. Data construirii şi a primului pavaj se apropie, din punct de vedere tehnic, de aceea a zidurilor cetăţii, dar ea trebue să fie ulterioară acelora, pentru motivul că latura de Vest a basilicii se alipeşte zidului de incintă deja existent. Pentru clădirea anexă din partea de Est a basilicii trebue să admitem o a treia etapă de construcţie, corespunzătoare sec. VI e. n. Această dată e confirmată atât de tehnica de construcţie a zidului, de chiupul şi ceramica găsită într'una din încăperile acesteia, cât şi de o monetă de bronz aflată imediat la Nord de absidă.

Fig. 29. — Cărămizi cu ştampila împăratului Anastasius

Alte fragmente de ziduri din perioada cotropirii romane (sec. IV—VI), apărute în diferite puncte ale sectoarelor B, C, D şi W, urmează să fie legate între ele, în urma săpăturilor viitoare.

Pe lângă lucrările din sectoarele amintite, s'au făcut cercetări în regiunea părţii de Vest, descoperindu-se un nou turn (Nr. 13), pe latura de Vest a cetăţii (plan, fig. 4).

Dintre descoperirile mărunte, aparţinând stratului de dărâmături romano-bizantin, cele mai de seamă sunt: partea inferioară a unui relief de piatră (sec. III—IV e. n.), un fragment dintr'o mică balanţă (?) de bronz (fig. 30) aflat la cca 1,50 m la Nord de pragul monolit al basilicii, o gardă de sabie din acelaşi metal, un vârf de săgeată de fier, o bucată din marginea unui vas de marmoră, diferite fragmente ceramice din sec. IV—VI, printre care şi două din pastă cenuşie, un fund de farfurie din pastă roşiatică, având imprimată o cruce, un opaiţ piriform, un fragment de pieptene de os, un mic obiect de podoabă, de fier şi altele.

Datarea nivelului V se bazează, pe lângă cărămizile cu stampilă amintite, pe diferite monete din sec. IV—VI e.n.: familia lui Constantin cel Mare, Valens, Anastasius, Justinian, Justin şi Sofia, etc. Diferite urme de viaţă materială aparţinând secolelor anterioare confirmă prezenţa mai veche a cotropitorilor romani, precum şi prezenţa populaţiei autohtone înaintea cotropirii.

Sectorul IV, 1

Săpăturile executate în acest sector au avut un scop special. Se urmărea, anume, desvelirea amănunţită şi cu toată atenţia a tuturor nivelelor de locuire ce se vor găsi în această porţiune, precizarea formelor, dimensiunilor şi caracterul locuinţelor. De asemenea, se propunea ca scop, strângerea cu grijă a inventarului de tot felul al fiecărui nivel de locuire. Intenţia care stătea la baza săpăturilor din acest sector era aceea de a aduce preciziuni în toate aceste probleme, urmărite mai de mult, dar rămase, în parte, nesoluţionate mulţumitor, iar, în parte, nerezolvate.

S'a ales acest sector pentru motivul că aci, în campania de săpături din 1950, s'a executat o secţiune, care, pornind dela zidul cetăţii, din dreptul turnului Nr. 7, cu direcţia generală EV, a ajuns până la stânca pe care este fundamentată cetatea.

Cu prilejul executării acestei secţiuni din 1950, s'au putut face unele importante observaţiuni de caracter stratigrafic ce trebuiau continuate. Dat fiind caracterul special al problemei afectată acestui sector, s'a căutat să se acorde o atenţie specială urmăririi şi rezolvării problemelor puse, menţionate mai sus.

Sectorul IV, 1 se află limitat, la Sud de marea secţiune EV şi anume la capătul ei de Est iar la Nord el este limitat de secţiunea 1950 (v. planul, fig. 5). Lungimea lui este de cca 15 şi lărgimea de cca 7 m.

Inainte de a trece la precizarea rezultatelor obţinute în acest sector, trebue să menţionăm un fapt care îşi are importanţa lui în judecarea rezultatelor obţinute. Anume, am preluat săparea acestui sector dela adâncimea medie de cca 0,50 m. Acest fapt reiese de pe planul general al săpăturilor dela Dinogeţia din anul 1949, publicate în 1950 (v. *Studii şi Cercetări de Istorie Veche,* vol. I, p. 68-69, planul Dinogetia).

Am pornit deci la desvelirea locuinţelor rămase, dela această adâncime. Ca rezultate principale, obţinute în acest sector, amintim descoperirea a două locuinţe de suprafaţă, numit locuinţa Nr. 50 şi locuinţa Nr. 49.

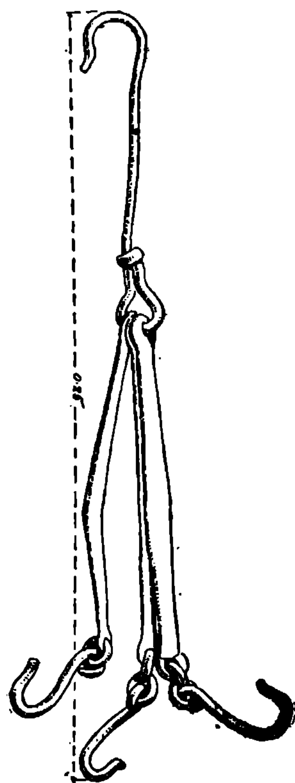

Fig. 30. — Balanţă (?) de bronz, din perioada cotropirii romane.

Nivelul I

Locuinţa Nr. 50. Din această locuinţă s'a putut găsi şi documenta numai latura ei de Nord, pe o lungime de 5,50 m. Elementele arheologice care documentează această latură sunt constituite din trei pari ale căror resturi putrezite au fost găsite *in situ.*

Latura de Est a acestei locuinţe pare a putea fi documentată de un şir de pietre, pe o lungime de cca 3 m, întreruptă de marea secţiune EV.

Nu putem deci spune nici cu aproximaţie care era lungimea acestei laturi a locuinţei. De asemenea nu putem preciza nici lungimea laturii de Nord, care, deşi a fost urmărită cu toată atenţiunea, totuşi nu suntem siguri că se termină la parul al 3-lea aflat în capătul de Vest; suntem nevoiţi să facem o simplă ipoteză, întrucât nu cunoaştem limita de Vest a laturii de Nord şi, în acest caz, am trasat pe plan, pornind dela parul cel mai de Vest al laturii de Nord, o latură punctată paralelă la cea de Est. Această întregire este ipotetică, dar totuşi probabilă, întrucât, continuând săpătura în partea de Vest a acestei locuinţe, n'am mai putut desgropa niciun alt indiciu despre întinderea ei în această direcţiune. Cât priveşte latura de Sud, ea trebue căutată, fie în sectorul rămas nesăpat în porţiunea respectivă Sud, secţiunea EV, fie că a căzut chiar în interiorul secţiunii EV.

In cadrul locuinţei astfel delimitate, s'a putut desveli cea mai mare parte din *podina* ei. Pentru suprafaţa acesteia a se vedea planul. Podina constă din lut bătut; peste care s'a prăvălit, în urma incendiului, o parte din materialul lemnos şi pământ, probabil din podul casei. In interiorul locuinţei s'au găsit patru gropi, probabil aparţinând acesteia. Numai în colţul de NE al acestei locuinţe, s'au găsit urme de arsură pe podea, pe un spaţiu mai întins, care ar putea fi interpretate ca reprezentând eventual o vatră, aşa cum s'au găsit în nivelul I din sectorul E (v. mai sus).

Locuinţa Nr. 49. Tot în acest sector s'au mai descoperit urmele unei a doua locuinţe, mult mai mari decât prima (pe plan locuinţa 49). Latura de Sud a acestei locuinţe a fost identificată prin descoperirea a nouă pari, a căror parte inferioară se mai păstra în momentul când s'a executat săpătura. Lungimea acestei laturi, anume capătul ei de Vest, nu poate fi precizată în mod sigur, decât pe o distanţă de 11 m. Pe această distanţă latura e documentată concret de urmele lăsate de pari în pământ. Dacă ea a trecut şi mai înspre Vest, dincolo de 11 m, nu putem şti, deoarece în această porţiune s'a săpat mai adânc, aşa că întinderea ei mai departe nu poate fi urmărită. Ne mulţumim deci cu semnalarea acestei dimensiuni sigure, cu observaţia că a putut să fie mai lungă.

Cât priveşte latura de Est, suntem în posesiunea unor informaţiuni mai precise. Inafară de parul extrem Est al laturii de Sud, s'au păstrat încă doi pari: unul observat încă din 1950, pe latura de Nord a secţiunii 1950, iar cel corespunzător acestuia, descoperit pe porţiunea săpată până la 0,50 m din suprafaţa IV. Lungimea laturii de Est este de cca 6,50 m.

Pe latura de Nord a acestei locuinţe, ni s'au păstrat patru pari, inclusiv parul de colţ, cu ajutorul cărora putem să trasăm planul general al acesteia. Suprafaţa locuinţei ar fi, deci de 11 $\times$ 6,50 m = 71, 50 m².

In cursul săpăturilor efectuate până acum la Dinogetia, n'a fost descoperită o locuinţă aşa de mare în stratul prefeudal. Acest fapt ne-ar putea face să punem la îndoială existenţa, sau, mai precis, atribuirea acestei locuinţe ultimului nivel de locuire în perioada prefeudală dela Dinogetia. Cu alte cuvinte, se pune problema dacă nu cumva această locuinţă este de atribuit unei etape mult mai târzii, medievale, dat fiind că până acum nu s'a descoperit o locuinţă de acest tip.

Problema astfel pusă pare a slăbi în mod destul de serios ipoteza datării acestei locuinţe în epoca prefeudală. Faptele de ordin arheologic însă şi toate observaţiile făcute până în prezent la Dinogetia, ne arată că viaţa organizată pe această popină a încetat în vremea Comnenilor. Intr'adevăr, nu s'a găsit până acum nici un document de ordin arheologic care să ateste în mod clar vreo urmă de viaţă ulterioară epocii Comnenilor. In această privinţă, descoperirile de până acum par a confirma întru totul ideia exprimată încă dela începutul săpăturilor. Aşa dar, dat fiind că nu poate fi bazată pe niciun fapt de ordin material, o atare obiecţiune nu se poate susţine. Din contra, observaţiuni mai vechi făcute în apropierea turnului de NE (Nr. 8), într'un profil publicat în *Studii şi Cercetări de Istorie Veche,* I, an. II Ian.—Iun., 1952, p. 32, fig. 19, documentează existenţa în această porţiune a unui par ce porneşte din nivelul superior prefeudal şi se adânceşte în rămăşiţele nivelului mai vechi.

Alte observaţii similare, mai clare, cu pari care pornesc din nivelul ultim, au fost făcute în suprafaţa E şi vom vorbi despre ele la timpul potrivit. Reţinem deocamdată faptul că întrebuinţarea parilor în locuinţe nu este singuratecă şi se mai găseşte în acelaşi ultim nivel şi în alte porţiuni. E mai probabil că asemenea locuinţe să fi existat în număr mai mare în acest ultim nivel; dar, din cauza greutăţii sezisării lor, să fi scăpat ochiului cercetătorului.

O ultimă problemă ce se pune, în legătură cu aceste locuinţe, este aceea de a şti cum erau ele construite.

Din resturile păstrate putem spune doar atât: că pereţii lor erau susţinuţi de pari. Din observaţiile făcute cu ocazia trasării secţiunii din 1950 şi apoi a săpăturilor din 1951, s'a putut remarca, în interiorul locuinţei, un strat de lut, gros de abia câţiva centimetri care, probabil, făcea parte din podina ei. Alte resturi de ordin arhitectonic, resturi de bârne arse sau de lipitură, n'au putut fi sezisate, deoarece am preluat săpătura, aşa cum am menţionat mai sus, dela adâncimea de 0,50 m. Aşa că nu putem afirma că n'au fost sau că nu s'au găsit, ci cel mult că n'au fost înregistrate. Neavând aceste elemente, ne mulţumim să arătăm situaţia de fapt, rămânând ca atunci când vom avea elemente în plus asupra construcţiei, să revenim în acel caz.

Podina locuinţelor din nivelul I se află în general la adâncimea de 0,57—0,60 m.

Nivelul II

Nivelul II de locuire se găseşte la o adâncime cuprinsă între 0,10—0,20 m sub nivelul ultim. Acest nivel a fost prins în colţul de SE al Sectorului şi documentat printr'o vatră de locuinţă (Nr. 52) şi o a doua, în colţul NV (Nr. 53).

Adâncimea la care se află acest nivel, faţă de nivelul actual, (latura de Sud) este de 0,75 m. Din acest nivel de locuire pornesc nişte gropi de bucate, menţionate pe plan. Nivelul II a fost documentat în colţul de NE al Sectorului, unde a apărut vatra unei locuinţe (vezi plan, Nr. 51). Podina acestei locuinţe era aşternută *peste bârna superioară a unui bordeiu* ce s'a aflat mai jos.

De altfel, pe întreg parcursul acestei locuinţe, a fost găsit un strat

de lut, care acoperea bârna unui bordei (?) dintr'un nivel inferior. Stratul de lut a fost sezisat în mod compact pe porţiunea de Vest a laturii bordeiului 54 (nivel inferior), unde a trebuit să fie săpat, pentru a se da de urma bordeiului.

E probabil că tot acestui nivel II trebue atribuiţi trei pari aflaţi în cursul săpăturii şi menţionaţi în plan cu sigla P_1, P_2, P_3. Mica adâncime la care se găseşte nivelul II faţă de nivelul I pare mai curând a ne indica o refacere, în urma unei dărâmări, etc. Ar fi interesant de urmărit cum se succed în aceeaşi porţiune, pe suprafeţe mai mari, planurile diferitelor locuinţe, care în caz de suprapunere, chiar aproximativă, ar indica în mod sigur refacerea.

Referitor la nivelul II, la felul şi natura construcţiilor din acest nivel, documentele de ordin arheologic pe care le-am putut culege în această suprafaţă, nu ne îngădue concluzii clare. Cauzele care au prezidat la această lipsă sunt de ordin obiectiv şi de ordin subiectiv. Pe de o parte, nivelul II se separă foarte greu de nivelul ultim (I), iar pe de altă parte, poate să se datoreze unor lipsuri în metoda folosită. Totuşi, din resturile păstrate, pare a reieşi că avem de a face şi în acest nivel cu *locuinţe* de suprafaţă.

Nivelul III

Sub nivelul II, au fost sezisate în acest sector *trei locuinţe parţial adâncite în pământ.* In carnetul de săpături le-am denumit, probabil, impropriu, bordeie. Caracterul lor rămâne de stabilit pe baza conexării tuturor observaţiilor făcute în întreaga săpătură. Vom menţiona mai jos aceste observaţii, rămânând ca mai la urmă, să se tragă concluzia.

Din acest nivel, în sectorul IV, 1, au fost desvelite trei bordeie, primul, Nr. 55, aflător în colţul de SE al sectorului, al doilea, Nr. 54, aflător în spaţiul imediat Nord, şi Nr. 56, ce se află la Vest de ambele bordeie amintite mai înainte.

Să le descriem pe rând cu observaţiile care s'au făcut, iar la sfârşit să facem oarecare observaţiuni generale.

Bordeiul Nr. 55 este aşezat în partea de SE a sectorului. In cele patru colţuri ale bordeiului au putut fi identificate gropile de pari care ne-au permis să luăm şi dimensiunile exacte ale fiecărei laturi.

Latura de Sud e de 3,20 m, cea de Est de 3,20 m, cea de Nord de 3,45 m şi cea de Vest de 2,85 m.

Bordeiul avea la bază un rând de bârne de jur împrejur, care se sprijineau la colţuri de patru pari. De existenţa unui al doilea sau a mai multor rânduri de bârne nu putem afirma nimic cert, întrucât nu am prins în săpătură alte indicaţii. In cazul că ar fi fost două sau mai multe rânduri de bârne, este probabil ca ele să fi fost distruse odată cu nivelarea făcută de către cei care au locuit în nivelul II, aflat imediat deasupra lui. Ne mulţumim, deci, să consemnăm cele de mai sus, cu rezervele formulate. Totuşi, urmele lăsate de bârne în pământ par a ne indica un singur rând de bârne.

Alte observaţiuni din acelaşi nivel vor veni să confirme sau să modifice cele constatate mai sus. Că e vorba de *bârne rotunde* (întregi) şi

nu de loasbe sau despicături, reiese din amprentele lăsate în negativ în pământ, care, după urmele păstrate, ne indică forma rotundă. Diametrul bârnei de pe latura de Est, luată în dreptul cuptorului, este de 0,11 m.

In colţul de NNE al locuinţei (bordei) se află cuptorul. Ii spunem cuptor şi nu cotlon pentrucă a fost *complet acoperit* şi nu avea numai scheletul marginal. Este construit din piatră de mărime mijlocie, legată cu lut galben. Forma exterioară a cuptorului este în general dreptunghiulară şi are gura spre Sud. Cât priveşte forma lui interioară, el păstrează, în general, pe cea exterioară, îngustându-se uşor spre gura sa. Cuptorul a fost acoperit în întregime, însă parte din boltă s'a prăvălit în interior, unde au fost găsite pietrele şi massa de lut ce formau bolta. In ceea ce priveşte dimensiunile cuptorului notăm că latura de Est este de 1 m, cea de Vest de 0,95 m, cea de Nord de 1 m, pe când latura de Sud este de 0,70 m. Gura cuptorului are o deschizătură largă de 0,25 m.

In apropierea cuptorului se află o urmă uşoară de lutuire, iar *gura cuptorului* se află la nivelul podelei. In apropierea gurei cuptorului, pe latura de Vest, la acelaşi nivel, se află urmele (amprentele) bârnei de temelie.

In colţul de SE al locuinţei (bordei), s'a aflat o piatră de formă aproximativ rotundă, din şisturi de Bugeac, cu diametrul de 0,45 m şi grosimea de cca 0,20 m. Ea se găsea în poziţie oblică pe podea. Suprafaţa ei, uşor netezită, precum şi forma şi dimensiunile ei, ne indică destinaţia ei ca piatră de râşniţă, după o prealabilă fasonare.

Pe podea s'a găsit o bucată de lut de lipitură, care provine cu siguranţă din bordei.

In cuprinsul acestei locuinţe-bordei, s'au găsit un mâner de cuţit din os, lung de 0,07 m şi împodobit cu motive incizate în formă de cercuri secante, precum şi o lamă de cuţit, lungă de 0,06 m, puternic oxidată. Mai amintim un fragment de os, făcând parte dintr'un mâner al unei unelte: cuţit sau sulă, având latura exterioară lustruită în negru şi împodobită cu cercuri concentrice. S'a mai găsit un fragment de cui sau sulă, lung de 0,07 m, puternic oxidat. Pe latura de Sud a lui B 55, nivelul III, s'au aflat două copite, una sigur de cal, împreună cu osul superior copitei, iar cea de a doua probabil de cal sau măgar. In interiorul bordeiului, s'a descoperit un singur fragment ceramic (buză de oală) împodobit cu rotiţa. Intru cât fragmentul respectiv a fost găsit pe podina lui B 55, el aparţine acestui nivel. Menţionăm lipsa pământului roşu sau galben, element ce indică incendiul care a mistuit cele mai multe din bordeiele-locuinţe aparţinând acestui nivel.

Bordeiul Nr. 54, este aşeza la Nord de primul, de care-l desparte o fâşie îngustă de teren, de cca 1,50 m. In sectorul IV, 1 se află numai colţul lui de S—SV, pe când partea centrală a lui cade în secţiunea din 1950, iar latura de Nord a putut fi prinsă în sectorul IV. Se caracterizează prin pari la cele patru colţuri, toţi patru descoperiţi, ceea ce ne permite să dăm şi dimensiunile. Latura de Sud, 5,30 m, cea de Est, 5,15 m, cea de Nord, 5,25 m, iar cea de Vest, 5,25 m. Are, deci, în general forma pătrată (a se vedea şi planul).

Din observaţiile făcute asupra acestei locuinţe-bordei, din suprafaţa IV, 1, rezultă că a avut un singur rând de bârne, care au servit drept

talpă a locuinţei şi care au fost urmărite şi desvelite pe întreg parcursul sectorului IV, 1.

După observaţiile făcute în sectorul IV, cu ocazia săpării pentru a găsi parii de colţ, care să indice limita nordică a lui B 54, s'a putut constata şi acolo existenţa unui singur rând de bârne, folosit ca bază a locuinţei. Grosimea bârnei aflate pe latura de Sud a lui B 54 e de cca 0,15 m.

Intru cât B 54 n'a fost desvelit în întregime, deoarece cade în afara sectorului, limitându-ne deocamdată la fixarea parilor de colţ, pentru a da dimensiunile, ne mărginim observaţiile la cele notate mai sus, urmând ca ele să fie completate ulterior, cu ocazia desvelirii în întregime.

Potrivit exemplului din B 55, ar urma ca cuptorul să se afle în colţul de N—NE, în sectorul nesăpat din suprafaţa IV. Nici în acest bordei n'a fost sezisat pământ galben-roşcat ars, precum nici alte obiecte de inventar; a fost găsit, deci, gol, probabil evacuat şi părăsit.

Bordeiul Nr. 56. Al treilea bordeiu-locuinţă a fost descoperit la Nord de primele două şi se plasează în întregime în sectorul IV, 1, anume în partea de centru şi Nord a sectorului (v. planul). S'au descoperit parii de colţ, toţi patru, încât putem da şi dimensiunile precise ale acestui bordei. Latura de Sud este lungă de 3,77 m, cea de Est de 3,25 m, cea de Nord de 3,60 m, iar cea de Vest de 3 m. Talpa bordeiului Nr. 56 e formată, ca de altfel şi la celelalte două precedente, din patru bârne dispuse între cei patru pari. In interiorul bordeiului nu s'au găsit urme de pământ galben-roşcat, arsură sau alt inventar. Totul pare a indica o evacuare din timp.

Nivelul IV

Sub bordeiul Nr. 55 din nivelul III, s'a găsit o altă locuinţă-bordei, căreia îi spunem bordeiul Nr. 57 din nivelul IV.

Din acest bordeiu-locuinţă au putut fi urmărite şi identificate în mod clar latura de Vest şi parte din laturile de Est şi Nord. El se află, în cea mai mare parte, sub temelia bordeiului Nr. 55 din nivelul III. Că avem de a face cu un bordei-locuinţă reiese şi din faptul că s'a găsit şi cuptorul lui aşezat în colţul de NV al locuinţei-bordei. Pe teren s'a putut observa în mod clar că bârnele de talpă ale bordeiului din nivelul III trec pe deasupra bordeiului Nr. 57 din nivelul IV, şi că bordeiul Nr. 55 din nivelul III a fost construit după ce cel anterior a fost părăsit şi distrus. In acelaşi timp se mai observă în mod clar că bârnele de talpă de pe latura de Vest şi Nord înconjoară cuptorul exact pe latura de Vest şi Nord. Aceasta înseamnă că fac parte organică dintr'o singură locuinţă.

Forma cuptorului este cea de potcoavă, cu gura spre Sud. Bolta lui, prăbuşită în interior, a fost formată din lespezi subţiri de piatră, pe care se mai observă încă urme de afumătură şi lut. In vatra cuptorului s'a aflat un strat de cenuşă gros de 0,09 m. In cenuşa cuptorului s'a aflat un fragment de vas, fund şi pereţi, ars secundar. Pe porţiunea păstrată nu poartă urme de ornamentare.

Sub bordeiul Nr. 56 din nivelul III, se află un alt bordei din nivelul IV. Latura de Nord a bordeiului a fost sezisată pe partea ei exterioară încă din 1950, cu ocazia secţiunii. E lungă de 4,46 m. Din interiorul bor-

deiului Nr. 56, nivelul III, s'a făcut secţiune spre a se atinge podeaua noului bordei. Pe porţiunea săpată s'a ajuns la podeaua bordeiului din nivelul IV şi nu s'a aflat niciun fel de inventar, precum nici pământul galben-roşcat, urme de arsură, care îngroapă, de obicei, un asemenea bordei.

In acest punct s'au oprit săpăturile în sectorul IV, 1.

SECTORUL B (Cimitir)

In cursul campaniei din anul 1950, s'a descoperit un număr de morminte în sectorul B, aflător în jurul bisericuţei din sec. X — XI. Parte din ele, cele mai puţine, au fost demontate la sfârşitul campaniei din acel an, iar altă parte, cele mai numeroase, au fost lăsate *in situ* şi acoperite, cu scopul de a prilejui observaţii în campania următoare (1951).

In cursul lunii Iunie 1951, în urma unei înţelegeri prealabile cu Institutul de Antropologie al Academiei R.P.R., s'au prezentat la şantier doi delegaţi ai acestui Institut, cu scopul de a ridica şi studia scheletele descoperite în campania din 1950, precum şi pe cele descoperite până la acea dată în campania din 1951. Cu acest prilej, scheletele au fost din nou desvelite şi s'a procedat la demontarea lor. In cursul demontării s'au putut face o serie de observaţiuni noi, pe care le prezentăm în cele ce urmează. Cu ocazia desvelirii scheletului M 23, s'au observat în jurul toracelui, boabe de grâu carbonizate. Acestea au fost strânse şi observaţia a fost urmărită şi în alte morminte. Era nevoe de verificarea acestei observaţiuni, întrucât trebuia stabilit dacă la M 23 avem de a face cu prezenţa grâului carbonizat în mod întâmplător sau avem de a face cu un obicei care se asociază sau face parte din ritul de înmormântare. Ancheta a continuat la M 3, 7, 8, 9, 11, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34 şi 35. Rezultatul observaţiilor a fost că s'a găsit grâu carbonizat la toate aceste morminte. In plus, s'au mai aflat, în tovărăşia grâului, şi alte cereale şi seminţe ca: secară, orz, meiu, linte şi sâmburi de struguri. Prezenţa acestor cereale sau sâmburi de fructe în atâtea morminte nu poate fi deloc întâmplătoare. S'a încercat să fie verificată această observaţie şi în mormintele sezisate în cursul campaniei 1951 şi încă nedesvelite. Rezultatul a fost că s'au descoperit aceleaşi cereale şi în plus sâmburi de alte fructe. Pe baza acestor observaţii se poate conchide că avem de a face cu un obicei (rit), prin care locuitorii aşezării prefeudale dela Dinogetia obişnuiau să pună lângă morţi, ca ofrande, atât cereale cât şi fructe.

Studiul comparativ şi lărgit al acestei practici funerare, extins asupra populaţiilor slavo-bulgare din sec. XI, e probabil să ne ducă şi la unele concluziuni mai importante, în momentul în care problema va fi reluată din acest punct de vedere. De asemenea ar fi interesant de ştiut dacă în mormintele româneşti din sec. XIV dela Zimnicea şi Verbicioara s'au făcut asemenea observaţii, spre a putea face legătura între această practică funerară. In caz că găsim această practică şi la populaţiile slavo-bulgare din împrejurimi, ne-am afla în faţa unui rit funerar caracteristic în această regiune. Dar în cazul când se va constata că este vorba de un rit funerar care caracterizează numai populaţia din

Dobrogea şi nu pe cele slavo-bulgare, atunci e probabil să ne gândim că avem de a face cu o populaţie de alt neam, poate română. Problema va trebui studiată amănunţit şi cu precauţiunea necesară. Observaţii de acest fel vor trebui continuate şi în mormintele din aceeaşi epocă ce se vor descoperi în restul teritoriului R.P.R.

Gropile dela Dinogetia — gropi de bucate

Numărul mare al gropilor descoperite în aşezarea prefeudală dela Dinogetia a fost semnalat în repetate rânduri, în rapoartele anterioare, Rostul lor nu era însă destul de bine cunoscut. Cu ocazia golirii unei gropi, aflătoare în sectorul B, la NV de M 27, s'au putut face unele observaţii, care au dus la lămurirea funcţiei pe care au avut-o aceste gropi. Anume, cu ocazia golirii gropii amintite, s'a descoperit pe peretele ei de Vest şi de Sud, lipitură afumată. Golindu-se în întregime groapa, s'a găsit fundul ei, care era lutuit şi ars. Arderea şi afumarea lipiturii nu erau atât de puternice, încât să formeze un strat mai consistent. In crăpăturile lipiturii şi printre interstiţiile fundului de lut al gropii, s'au găsit boabe de cereale (grâu, secară, orz).

Din observaţia aceasta rezultă că, cel puţin în acest caz, avem de a face cu o groapă ai cărei pereţi au fost lipiţi, fundul lutuit, iar apoi groapa în întregime arsă. Prezenţa boabelor de cereale aflate, arată că groapa era destinată să fie o groapă de bucate. Am întrebuinţat termenul de „groapă de bucate“ şi nu „groapă de cereale“, întru cât, pe de o parte, groapa putea să conţină şi cereale, dar, desigur, a putut să conţină şi alte alimente, iar, pe de altă parte, cerealele puteau fi ţinute măcar în parte, în diferite recipiente şi în podul locuinţei. O dovadă în acest sens ar constitui-o grâul împrăştiat, descoperit uneori pe podeaua locuinţei, arsă sau distrusă. Aceasta ar putea proveni uneori din podul locuinţei.

Tot cu acest prilej, s'a mai putut observa că groapa de lângă M 27 porneşte în mod clar şi sigur din interiorul unei locuinţe. Faptul acesta arată că gropile, măcar în parte se aflau în interiorul locuinţei. In acest caz ele aparţin nivelului de locuire din care încep şi pe a cărei podea o perforează.

Observaţia aceasta, mult prea importantă pentru concluziile care se degajează din ea, trebuia urmărită şi verificată şi în alte sectoare. Pentru aceasta s'au cercetat gropile golite din campaniile precedente şi rămase pe teren. S'a început cu sectorul IV, 1 şi apoi s'a trecut la celelalte. Rezultatul a fost că, la cele mai multe din aceste gropi, s'a dat de fundul lutuit şi, în plus, s'a găsit un număr mai mic sau mai mare de boabe de grâu carbonizate. Observaţia a fost controlată şi în gropile ce erau pe cale de desvelire sau erau secţionate în şanţurile executate în 1951. S'a găsit cu această ocazie, în special, în ultima categorie, atât lipitura cât şi fundul lutuit, precum şi boabe de grâu carbonificate. Aceste observaţii, cu verificările amintite, ne îngădue să formulăm explicaţia că avem de a face cu gropi de bucate.

Prin aceasta se demonstrează că majoritatea gropilor găsite la Dinogetia au avut funcţiunea de gropi de bucate. Explicaţia aceasta simplă,

bănuită dinainte, dar nedocumentată, a fost dată şi de către arheologii sovietici, care au săpat în acelaşi mediu (sec. XI) la Staraia Ladoga.[1]

SECTORUL B 1951

Inafară de cercetări mai amănunţite, în diferite puncte ale suprafeţei B 1950, s'a procedat şi la o săpătură în partea de Est a acesteia, cu scopul de a se încerca, pe de o parte stabilirea stratigrafiei din acea porţiune a aşezării prefeudale, pe de alta, de a se preciza raportul cronologic dintre mormintele descoperite în suprafaţa B 1950 şi celelalte resturi de vieţuire omenească, documentate în straturile superioare. In acelaşi scop săpătura s'a extins după aceea şi la Vest de suprafaţa B 1950. Pentru realizarea ţelurilor propuse, suprafaţa largă de 6 m dela Est de B 1950 a fost împărţită în două şanţuri paralele, despărţite printr'un mal. Primul s'a săpat şanţul B_1 (11,65×2 m; NNV 5825" — SSE 2625").

Sub stratul de pământ vegetal au ieşit la iveală, lângă peretele de Est, resturile — în cea mai mare parte răvăşite — ale unei vetre de mici dimensiuni. La aceeaşi adâncime, în jumătatea de Sud a şanţului, s'au descoperit numeroase pietre, între care unele de mari dimensiuni (lungime 0,60 m, lăţime 0,25 m). Pietrele erau împrăştiate şi nu zăceau într'o poziţie normală. Este foarte probabil că ele provin din zidăria bisericuţei. In sprijinul acestei păreri ar fi două argumente: pe câteva pietre se păstrează resturi de mortar, având aceeaşi compoziţie ca şi mortarul care a servit la construirea bisericuţei şi, în al doilea rând, blocurile de piatră mai mari aveau colţurile deasupra nivelului actual al solului.

Dat fiind faptul că peste tot în jurul ruinelor bisericuţei s'au descoperit numeroase morminte omeneşti, pietrele au fost desvelite în întregime, pentru a se putea preciza raportul dintre ele şi eventualele morminte omeneşti dedesubtul lor. După înlăturarea pietrelor şi tăierea resturilor de vatră, s'au putut determina, lângă peretele de Vest al şanţului, patru gropi. La aproximativ 1 m adâncime faţă de nivelul actual al solului, s'au găsit, la început, două schelete omeneşti (Nr. 32 şi 33) şi mai târziu un al treilea (Nr. 34). Scheletele, întinse pe spate, erau orientate Vest-Est. Scheletul din mormântul Nr. 34 a fost descoperit aproape de fundul unei gropi, într'o poziţie cu totul anormală: cu craniul şi pieptul în jos. Lângă malul de Est al şanţului, s'au delimitat şi golit alte trei gropi. S'a putut face constatarea că unele dintre gropi erau anterioare scheletelor descoperite. Astfel groapa Nr. 5 şi groapa Nr. 8 sunt mai vechi decât scheletul din mormântul Nr. 33, deoarece craniul acestui schelet, *in situ,* se afla deasupra gropii Nr. 5, iar labele picioarelor aceluiaşi schelet zăceau deasupra gropii Nr. 8. In jumătatea de Sud a şanţului, picioarele copilului din mormântul 32 se aflau deasupra marginii gropii Nr. 6.

In cuprinsul şanţului B_1 s'au putut descoperi gropile a două bordeie aparţinând aceluiaşi nivel de locuire prefeudal. Groapa bordeiului Nr. 43, lângă peretele de Est, a fost secţionată pe o porţiune restrânsă, restul

[1] V. I. Ravdonicas, *Sovietscaia Arheologhia,* XI, 1949, p. 5 sc.

fiind sub malul de Est al şanţului. In acelaşi mal al lui B_1 se vede urma unei scânduri de lemn care sprijinea malul de Apus al gropii bordeiului. Tot acolo se observă urma unei bârne verticale (diam. 25 cm) care era situată în colţul de NV al bordeiului. Este de menţionat faptul că urma blănii de lemn ce sprijinea malul gropii bordeiului, s'ar părea că are o direcţie anormală. In loc să fie dreaptă, ea se înclină către interiorul gropii. Faptul a fost explicat, mai târziu, destul de uşor, când, cercetându-se gropile bordeielor săpate în anii trecuţi, s'a observat acelaşi fenomen. Explicaţia este că, datorită umezelii solului, fibrele din blănile de lemn şi-au mărit volumul şi, neputându-se întinde în lungime şi în exterior, datorită tăriei pământului, s'au arcuit către interior. Prin săpătură, s'a atins şi marginea cotlonului din bordeiul 43, construit din bolovani de piatră de formă neregulată.

Groapa celuilalt bordei (40) s'a golit în întregime, ajungându-se până la feţuiala podelei, din pământul de umplutură scoţându-se doar fragmente ceramice.

In jumătatea de Nord a şanţului s'au desvelit două ziduri romane.

Săpătura făcută în şanţul B_1 s'a dus până la stâncă. Aproximativ la mijlocul şanţului, lângă peretele de Est, s'a găsit o groapă săpată în stâncă. După astuparea ei, s'a depus pe acest loc un strat de pământ gros de 25 cm. In acesta s'a găsit o monetă din timpul lui Vespasian. Descoperirile arheologice din sec. VI al e. n. încep imediat deasupra acestui strat. Chiar la bază s'au descoperit mai multe fragmente din pereţii şi fundurile unor chiupuri mari. Sub fundul unuia dintre chiupuri se afla o monetă din timpul lui Justinian. Stratul de depuneri corespunzând chiupurilor era format dintr'o mare cantitate de pământ ars. In el s'au găsit bucăţi de cărămizi de chirpic, cioburi şi fragmente de olane. Descoperirea monetei din timpul lui Justinian, în condiţii stratigrafice atât de clare, dovedeşte că toate resturile de vieţuire omenească, găsite în stratul de arsură, aparţin sec. VI al e. n.

Prin săparea şanţului alăturat, împărţit în două : B_2 şi B_3, s'au putut preciza şi descoperi resturile celorlalte etape de locuire din epoca prefeudală.

Ultimul nivel de locuire este documentat destul de slab în şanţurile B_1 — B_3.

Resturile unei locuinţe descoperite în şanţul B_3 erau reprezentate printr'un grup de pietre provenind din temeliile unei locuinţe de suprafaţă. S'a putut face observaţia că la colţurile temeliilor se foloseau lespezi mari de piatră, pe când în rest erau întrebuinţate doar pietre mai mici. In privinţa pietrelor din ultimul nivel, trebue să avem totdeauna în vedere felul pietrei. In multe cazuri se întâmplă să avem de a face cu suprafeţe de pietre mici. Acelea nu pot reprezenta decât pavaje făcute în preajma caselor, pe când grupurile de pietre mai mari, în formă de lespezi, adesea încă suprapuse, reprezintă pietre din temeliile caselor.

După cum am amintit, în B_1 s'au aflat resturile unei vetre din acelaşi nivel. Arsura şi feţuiala ei sunt subţiri. S'a putut constata şi verifica mai târziu că vetrele sunt de mici dimensiuni şi, în majoritatea cazurilor, au fost răvăşite în decursul timpurilor. Peste resturile ultimului nivel de locuire s'au prăbuşit pietre din zidurile bisericuţei, formând de

jur împrejurul ruinelor ei, un fel de capac protector al tuturor resturilor arheologice de dedesubt. Celui de al doilea (penultimului) nivel îi corespunde, în sectorul de care ne ocupăm, bordeiul 47. Groapa lui a fost doar atinsă dealungul marginii, în malul de Est al lui B_3. Groapa conţine o mare cantitate de arsură şi s'a întâmplat să se găsească în arsură şi un vas cu toartă, întreg. Descoperirea ne permite să atribuim bordeiul 47 nivelului de bordeie arse, cu întreg inventarul dinăuntru.

Dintre bordeiele care aparţin etapei următoare s'au găsit mai multe şi anume: 41, 42, 44, 46 şi 48 (44 şi 48 doar atinse).

Deoarece groapa bordeiului 42 a fost prinsă aproape în întregime în B_2, ne vom ocupa mai pe larg de materialele descoperite în interiorul ei. Pământul de umplutură al gropii a fost de coloare cenuşie-roşcată, făinos, conţinând în amestec o mare cantitate de oase, solzi de peşte, bucăţele mici de cărbune şi câteva oase de animale. Faţă de nivelul pe care călcau locatarii bordeiului, groapa a fost săpată până la o adâncime de 65—70 cm. Podeaua de pământ bătătorit a bordeiului avea pe alocuri suprafaţa neregulată. In unele puncte ea e de coloare gălbue, din cauza arderii. In colţul de SV al bordeiului, se află cotlonul cu deschiderea către Nord, de formă aproape patrată, făcut din blocuri de piatră; unele mai mari, cu faţa aşezată dealungul celor trei laturi ale cotlonului, iar altele în formă de lespezi alcătuind partea de deasupra a acestuia. Pe dinafară, cotlonul păstrează o bună parte din feţuiala lui de lut, arsă la roşu. Gura cotlonului este largă dela 22 până la 27 cm. Având în vedere aceste dimensiuni atât de reduse, ne punem întrebarea dacă nu cumva cotlonul nu servea decât la încălzirea bordeiului în timpul iernii. Sub cotlon s'a găsit o adâncitură destul de mare, din care s'a scos o cantitate apreciabilă de cenuşă de coloare albicioasă şi câteva fragmente ceramice, printre care şi o jumătate de strachină înaltă. La o distanţă de aproximativ 1 m faţă de cotlon, din interiorul bordeiului, s'a săpat o groapă de bucate. Golindu-se groapa, s'a observat că sub marginea ei se păstrează întipărite urme de nuele verticale, care au servit la căptuşirea gropii, iar pe fund, lipitură de lut. Groapa bordeiului 42 se află, în cea mai mare parte, deasupra gropii bordeiului 43, diferenţa de nivel între podelele de pământ ale celor două bordeie fiind de 60 cm.

Ceramica specifică bordeiului 42 este caracterizată prin decorul format din benzi de linii (75%) şi prin decor cu rotiţa dreptunghiulară (20%). Proporţia cantitativă a materialului ceramic corespunzător nivelului III, a fost controlată şi confirmată prin analiza întregului inventar ceramic scos din gropile bordeielor 88 şi 93.

Cea mai veche etapă de bordeie a fost documentată în sector prin gropile bordeielor 40 şi 43, ambele umplute cu pământ nears. Având în vedere faptul că bordeiul 43 este încă acoperit, în cea mai mare parte, cu pământ, nu putem descrie decât modul de viaţă al oamenilor respectivi. Groapa bordeiului era săpată până la cca 80 cm faţă de nivelul pe care călcau oamenii. In unele cazuri, când în timpul săpării gropii dădeau de ziduri mai vechi, ei îşi modelau groapa bordeiului în funcţie de acele ziduri. In majoritatea cazurilor, gropile nu nimereau peste ziduri şi de aceea era necesară căptuşirea lor cu blăni de lemn. Socotim însă că prima operaţiune era aceea de a se îngropa parii dela colţurile bor-

deielor, după care — între mal şi pari — se aşezau blănile de lemn. Parii amintiţi erau groşi; de exemplu, parul din colţul de NV al bordeiului 43 avea un diametru de 25 cm. Constatarea ne îndeamnă a formula ipoteza că nu avem de a face cu bordeie asemănătoare ca formă cu cele actuale, ci mai curând cu nişte construcţii destul de înalte deasupra pământului. In colţul de SV al gropii bordeiului s'au găsit resturile cotlonului construit cu mult mai puţină grijă decât cotlonul din groapa bordeiului 42. Cotlonul bordeiului 43 este făcut din pietre mici, legate numai cu pământ. Cantitatea prea mică de lut constatată în legătură cu podelele şi cotloanele bordeielor, se explică prin faptul că această materie primă, atât de necesară construcţiilor, nu se găseşte decât departe de aşezare.

Numărul mare de gropi pentru bordeie, descoperite în straturile de depuneri arheologice ale aşezării prefeudale, s'ar părea că reprezintă o populaţie numeroasă. Bizuindu-ne însă pe faptul că majoritatea gropilor de bordeie se constată că au fost golite cu desăvârşire de orice obiect de inventar şi apoi umplute cu resturi de vieţuire, propunem ca explicaţie pentru acest fapt, obiceiul care există şi astăzi în unele regiuni ale ţării, unde casele se fac din pământ, de a se părăsi o locuinţă veche şi neîncăpătoare şi de a se muta într'una nouă. Problema s'ar prezenta astfel:

Primul grup omenesc şi-a săpat gropile bordeielor necesare. După un timp oarecare, unor familii li s'au părut bordeiele neîncăpătoare şi de aceea s'au mutat în alt bordei din cuprinsul aşezării, părăsind pe primul, după ce scoteau din el tot inventarul; ba, s'ar părea a fi demontat chiar întreaga construcţie de lemn de deasupra. Socotim că astfel se poate explica numărul mare de gropi de bordeie şi mai ales faptul că adesea unele gropi de bordeie din acea etapă sunt foarte apropiate între ele. Prin această ipoteză, bizuindu-ne pe unitatea modului de trai al celor mai vechi niveluri prefeudale de locuire, suntem înclinaţi a crede că este vorba de acelaşi grup de populaţie, care a folosit, în diferitele strămutări din cuprinsul aceleiaşi aşezări, acelaşi fel de inventar de bază.

Cea de a doua problemă urmărită în sectorul B_{51} a fost aceea a raportului în timp între mormintele descoperite în jurul bisericuţei şi resturile de vieţuire omenească din epoca prefeudală.

Inafară de cele 31 morminte, descoperite în vara anului 1950, s'au mai aflat, în sectorul B_{51}, încă 21 schelete de diferite vârste, dela copilaşi mici, îngropaţi la adâncimea de 0,40 m şi până la adulţi, îngropaţi la aproximativ 1 m adâncime faţă de nivelul actual al solului. Secţionându-se groapa mormântului Nr. 38, s'au putut aduce precizări cu privire la forma sicrielor în care zac scheletele descoperite. Sicriele sunt de fapt nişte lăzi cu laturile puţin înclinate înafară. N'a putut fi încă rezolvată problema modului cum erau legate între ele blănile de lemn, care formau lada sicriului. Toate scheletele au fost descoperite în poziţie întinsă, cu orientarea creştină. Pentru a stabili cronologia relativă a mormintelor şi resturilor de vieţuire, ne bazăm pe toate situaţiile clare din punct de vedere stratigrafic.

Un schelet *in situ* a fost descoperit deasupra podelei de pământ bătătorit a gropii bordeiului Nr. 88, care datează din cel de al treilea nivel

de locuire al așezării prefeudale. O primă indicație: mormintele sunt posterioare celui de al treilea nivel.

Deasupra cotlonului din bordeiul „fierarului" (Nr. 38), s'au găsit osemintele unui alt schelet, care nu poate fi mai vechi decât ultimul nivel, căci bordeiul datează din nivelul al doilea. Oare toate mormintele datează din ultimul nivel de locuire? Nu, căci în șanțul B_4 s'a făcut observația că, deasupra părții superioare a scheletului Nr. 41, zăcea un șir de pietre din temeliile unei locuințe din ultimul nivel. Astfel, mormintele omenești ar aparține ultimului și penultimului nivel de locuire prefeudală al așezării. Părerea este confirmată și de alte descoperiri asemănătoare.

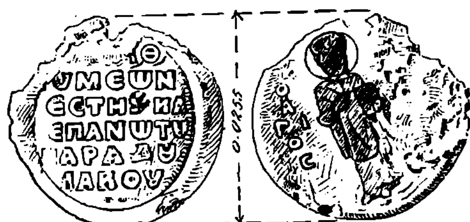

Fig. 31. — Sigiliul de plumb al lui Simeon, catepan al Paradunavului.

Grupul de pietre prăvălite din zidurile bisericuței, desvelit în șanțul B_1, zăcea fără a fi întrerupt deasupra mormintelor Nr. 32 și 34, dovedind că ele nu pot fi decât din ultima fază de locuire a așezării prefeudale. In această privință de asemenea trebue să avem în vedere și faptul că picioarele copilului din mormântul Nr. 32 erau deasupra unei gropi, iar scheletul Nr. 34 a fost înmormântat într'o groapă săpată în alta cu puțin mai veche. Prin tasarea pământului s'a ajuns ca scheletul Nr. 34 să se adâncească cu partea de sus a corpului în groapa veche.

Intr'o groapă dintre mormintele Nr. 39 și 49, din șanțul B_4, s'a găsit un fragment dintr'o toartă de amforă (sec. XI), având sgâriat pe ea numele KOCT (fig. 11, 18).

Una din cele mai importante descoperiri ale campaniei de săpături a fost făcută în pământul de umplutură al gropii mormântului Nr. 46. In acest pământ a fost găsit un plumb sigilar bizantin având pe avers chipul Sf. Nicolae, iar pe revers inscripția: [KE B] Θ [C] YME ΩN [B] ECTH S KA [T]E Π AN Ω T OY [Π] APA Δ OY ΝABOY = „Doamne ajută lui Simeon, vestis și catepan al Paradunavului" (fig. 31). El constitue o bună confirmare a tezei cu privire la întinderea stăpânirii imperiului bizantin la Dunărea de jos, în prima jumătate a sec. XI e. n.[1].

O altă situație clară s'a putut observa în șanțul B_4, unde groapa mormântului Nr. 50 a tăiat și deranjat cu totul partea superioară a scheletului Nr. 43, dovedind prin aceasta două faze deosebite de înmormântare.

---

[1] Cf. N. Bănescu, *Les duchés byzantins des Paristrion (Paradounavon) et de Bulgarie* (Institut Roumain d'Etudes Byzantines, Bucarest, 1946, p. 70—74). Un alt sigiliu cu numele aceluiași „Simeon, Vestis si Catepan al Paradunavului", găsit la Preslav, în Bulgaria, a fost greșit publicat de N. A. Mouchmov, în *Izvestia Bullet. de l'Inst. archéologique bulgare*, 1928/29, vol. V, pag. 241 sqq, fig. 127—128

Din observaţiile expuse mai sus rezultă că grupul de morminte omeneşti descoperite în campaniile de săpături din anii 1950 şi 1951 se poate plasa în ultimele două etape de locuire a aşezării prefeudale dela Dinogetia — Bisericuţa.

Analizându-se răspândirea în spaţiu a tuturor scheletelor, se poate constata că cimitirul descoperit în 1950 ocupa o porţiune de teren orientată aproximativ NV — SE, căci înafară de această zonă nu s'au descoperit alte schelete omeneşti.

ŞANŢUL I (exterior)

Stadiul în care au ajuns săpăturile executate în aşezarea prefeudală ce se află deasupra incintei cetăţii romano-bizantine propriu-zisă, a impus facerea unor investigaţii arheologice şi în afara incintei cetăţii, bine înţeles, pe aceeaşi popină, în spaţiul destul de restrâns de altfel, ce rămâne dela limita inundabilă şi până la zidurile cetăţii.

Incercări de sondare a acestui spaţiu au mai fost făcute, printr'un şanţ ce a fost trasat tangent la latura de Sud a turnului Nr. 10 (colţul de NV), altul care cade perpendicular pe latura de Vest a cetăţii şi, în sfârşit, printr'un mic sondagiu la SE de cetate. Toate aceste sondaje n'au dat rezultatele aşteptate, fie din cauză că stânca pe care este aşezată cetatea iese în acel loc la suprafaţă, cum a fost cazul cu şanţul tangent la turnul 10 şi, în parte, şi cu cel perpendicular pe latura de Vest a cetăţii, fie că n'au fost continuate pe un spaţiu mai mare, cum a fost cazul în partea de SE a cetăţii.

Ce probleme pot şi trebue să fie urmărite în săpăturile din spaţiul din afara cetăţii? Două sunt problemele mari care se pun principial şi din ele se vor desvolta apoi altele de amănunt şi anume: una se referă la perioada prefeudală şi, alta la orânduirea comunei primitive.

In legătură cu prima problemă, aceea a perioadei prefeudale, e necesar să se lămurească dacă fazele de locuire sezisate pe cetate, pot fi aflate şi în acest spaţiu şi dacă succesiunea lor e aceeaşi. Tot în legătură cu această problemă trebue stabilită întinderea ce a avut-o în această epocă, locuirea omenească de pe popină.

Cât priveşte cea de a doua problemă, referitoare la orânduirea comunei primitive, săpăturile din acest spaţiu vor trebui să aducă lămuriri în legătură cu aşezarea localnicilor, în primul rând a Geţilor, înainte de cotropirea romană. Localnicii geţi au fost identificaţi prin material arheologic în straturile inferioare de pe cetate, dar nivelările succesive pe care le-au executat ocupanţii romani nu ne permit, cel puţin deocamdată, să le găsim şi locuinţele cu inventarul lor. Or, cum spaţiul din afara cetăţii a fost mai puţin frământat, e posibil să aflăm *in situ* şi urmele Geţilor.

Aflarea în cursul săpăturilor a unor unelte de piatră găsite în nivelele de locuire din epoca prefeudală, de pe cetate, pun problema de unde au fost aduse, deoarece ele aparţin evident epocii barbariei. In cazul când ele provin chiar de pe popină, dintr'o aşezare mai veche, ea trebue descoperită. Şi locul cel mai potrivit pentru aceasta, cel mai puţin fră-

mântat, pare a fi spaţiul rămas în afara zidurilor cetăţii, până la limita inundabilă.

Acestea au fost problemele mari care au fost puse şi rezolvarea lor s'a încercat printr'un şanţ (plan fig. 7), care a fost trasat în partea de SV a cetăţii, în aşa fel încât să prindă cu un capăt platoul cetăţii, iar cu celălalt, un al doilea platou, care se întinde în partea de S—SV a cetăţii.

Lungimea şanţului trasat e de 52,80 X 3,50 m. Intrucât terenul, în această parte a popinei, a fost cultivat, a trebuit să se aştepte până la ridicarea recoltei. Din această cauză, lucrările au început târziu şi n'au putut fi încheiate. Ele vor trebui să continue în campania viitoare. Totuşi, de pe acum unele rezultate pot fi menţionate. Anume, în legătură cu perioada prefeudală, se constată că etapele de locuire de pe cetate, se regăsesc şi în acest spaţiu, în aceleaşi forme şi cu acelaşi inventar. Deşi materialul are nevoie de o mai adâncă şi amănunţită studiere, totuşi putem menţiona de pe acum aflarea unui bulgăre de sgură de fier, în greutate de cca 10 kg, care nu poate proveni decât dela o „fierărie" locală, din perioada prefeudală.

In ceea ce priveşte cel de al doilea obiectiv, anume problema prezenţei unui eventual strat datând din orânduirea comunei primitive, unele fragmente ceramice, împodobite cu brâu alveolar, scoase dintr'o locuinţă secţionată de şanţ la adâncimea de 3 m, ne dau preţioase indicaţii. Reluarea lucrărilor în acest sector va putea duce la culegerea de date mai precise, cu privire la populaţia băştinaşe din vremea barbariei, în deosebi de pe treapta superioară a acesteia.

De aceea este necesar ca lucrările din campaniile următoare să se lărgească şi în acest sector, spre a se putea ajunge la rezolvarea problemelor deschise de secţiunea practicată în 1951.

5. — Curtina dintre turnul de colţ Nr. 10 şi turnul cel mic Nr. 11, de pe latura de Vest a cetăţii, a fost degajată aproape în întregime, pe faţa exterioară a acesteia (fig. 8). S'a procedat, în acelaşi timp, la o secţiune a depunerilor arheologice din interiorul turnului Nr. 11.

Cu privire la zidul curtinei, s'a observat că acesta e aşezat pe stâncă, la un nivel cu cca 1,50 m mai sus decât zidul turnului de colţ Nr. 10. Stânca face o pantă foarte înclinată, pe o distanţă de circa 2 m dela zidul curtinei. Panta a fost îndulcită prin umplutură. Deasupra stâncii se află un strat de dărâmături mărunte, gros de circa 0,50 m. Peste ele, aproape de zid, se vede o pojghiţă de lut ars, iar deasupra acesteia, dărâmături: piatră de diferite mărimi, moloz, acoperite cu un strat de pământ şi piatră mai mică. Dărâmăturile de piatră au direcţia dela latura turnului de colţ spre turnul mic Nr. 11. Ele provin deci din turnul de colţ, care s'a dărâmat mai întâiu, pricinuind şi dărâmarea unei părţi a curtinei. In cursul campaniei 1951 a fost înlăturat numai stratul dărâmăturilor cu pietre mari de zid, gros de cca 1,50 m. Deasupra acestuia se află un strat de pământ, în care se găsesc, mai jos, cioburi romano-bizantine şi, mai sus, cioburi din perioada prefeudală. Au apărut, în plus, câteva monete de bronz romane (sec. IV) şi bizantine (sec. X-XI).

Curtina e distrusă mult. Ea se păstrează până la înălţimea de 4,50 — 5,50 m, însă paramentul a căzut aproape în întregime; a rămas

numai o bucată lângă turnul de colţ, pe o suprafaţă de cca 2,50 × 1,50 m şi alta în apropierea turnului Nr. 11. La circa 3 m înălţime, în zid, se văd trei rânduri de cărămizi şi pietre late, în formă de cărămidă. Aceste rânduri de cărămizi şi pietre pun problema dacă, dela ele în sus, zidul n'a fost refăcut într'o perioadă de timp mai târzie (sec. V—VI). Presupunerea pare confirmată de depunerile mai clare de dărâmături ale curtinei, la o distanţă mai mare de turnul de colţ şi, mai ales de compoziţia deosebită a mortarului de legătură a zidului. Intr'un punct al curtinei, sub zid, se află un gol, provenit din măcinarea treptată a acestuia.

Cu prilejul secţionării turnului Nr. 11, s'a observat că în el nu există decât un singur strat de dărâmături. Legătura între turn şi curtină se întrerupe în dreptul brâului de cărămizi. Această observaţie a dus la concluzia că, la refacerea curtinei, turnul a fost definitiv părăsit. In interiorul turnului au fost desvelite cinci schelete de copii, orientate diferit şi rău păstrate. Lângă unul din ele, au fost găsite cinci mărgele de sticlă.

Observaţii mai amănunţite asupra curtinei şi turnului se vor face cu prilejul desvelirii complete a acestora, într'o campanie viitoare.

CONCLUZII

Campania din anul 1951 dela Garvăn, reprezintă o fază nouă, importantă, în cercetarea aşezării prefeudale de pe popina Bisericuţa. Noutatea constă în aceea că, după ce, în campaniile anterioare, s'au cules datele preliminarii destul de ample, dar absolut necesare, datorită faptului că este primul obiectiv din epoca prefeudală ce se sapă extensiv pe teritoriul patriei noastre, s'a păşit la săpături intensive cu scopul de a stabili cu preciziune succesiunea diferitelor nivele şi de a degaja ceea ce este caracteristic fiecărui nivel. Aceasta va permite o mai justă încadrare a rămăşiţelor vieţii materiale în desvoltarea generală a societăţii din epoca respectivă, în legătură cu evenimentele politico-sociale petrecute în această regiune şi menţionate insuficient în izvoarele literare.

In afară de multe observaţiuni noi, de amănunt, menţionate în raportul de faţă sau aşteptând să fie verificate şi introduse în monografia ce va trebui alcătuită după încheerea definitivă a lucrărilor, putem trage unele încheieri generale, care vor putea fi modificate de cercetările viitoare, dar, în linii mari, vor rămâne valabile.

Este limpede că cetatea datează, în întregul ei, de pe la începutul secolului al IV-lea şi că ea avea un rol pronunţat militar. Evident, ea a suferit refaceri ulterioare care apar în diferite locuri, nu numai în zidurile de înconjur dar şi în interior. Astfel, campania din 1951 a descoperit o basilică, prezentată mai sus, cu două podele de cărămidă, prima datând din sec. al IV-lea, iar a doua — care reprezintă o refacere — din vremea împăratului Anastasius (491—518). Cărămizile cu numele acestui împărat, descoperite nu numai în sectorul basilicii, ci şi în alte puncte, constitue o dovadă că rolul lui în lucrările de fortificaţii şi de reconstrucţii din Dobrogea este deosebit de însemnat. Această concluzie constitue un câştig al campaniei din 1951.

Fireşte, efortul principal s'a desfăşurat în cercetarea depunerilor arheologice din epoca prefeudală care acoperă întreaga suprafaţă a fostei cetăţi romano-bizantine. Săpăturile au confirmat existenţa a patru nivele de locuire şi au pus problema, nouă, a posibilităţii existenţei unui al cincilea nivel. Ele au arătat, totdeodată, că stratul prefeudal — cu toate cele patru, eventual chiar cinci nivele în unele sectoare — îmbrăţişează mai puţin de două secole de viaţă, cele mai noi urme datând dela sfârşitul secolului al XI-lea — începutul secolului al XII-lea, confirmând şi în această privinţă observaţiile anterioare.

Cea mai mare desvoltare o atinge această aşezare în prima jumătate a secolului al XI-lea. In această privinţă este importantă descoperirea nu numai a monetelor din această vreme, dar şi a plumbului sigilar al lui Simeon, catepan al regiunii (themei) bizantine a Paradunavonului. In felul acesta se dovedeşte că desvoltarea aşezării se leagă de o stăpânire efectivă a imperiului bizantin în această regiune, poate în funcţie de legăturile comerciale pe care le desvoltă cu aşezările de pe celălalt mal al Dunării.

Dacă examinăm în ordinea normală cele patru nivele, descrise mai sus în ordinea inversă, adică dela cel mai nou la cel mai vechi, observăm că cele două nivele mai vechi (4 şi 3) se caracterizează prin bordeie, ca şi nivelul următor, dar spre deosebire de acesta, cu un inventar redus, nu din cauza sărăciei, ci din cauză că ele au fost părăsite, deci golite în linişte, constând însă din ceramică mai bună, numită de noi, mai demult, ceramică de târg. Aceasta înseamnă, — şi monetele dela sfârşitul sec. al X-lea şi prima jumătate a sec. al XI-lea o confirmă, — o desvoltare liniştită, normală.

Dimpotrivă, nivelul 2 — şi ţinem să relevăm că în urma observaţiilor din 1951, revenim asupra periodizării noastre anterioare, socotind drept nivelul 2 (penultim) ceea ce mai înainte desemnasem sub nivelul 3 — se caracterizează prin bordeie incendiate, în urma unei întâmplări nenorocite sau a unei năvăliri neaşteptate. Şi mai caracteristic încă este faptul că ceramica acestui nivel, cunoscută foarte bine tocmai datorită faptului că inventarul celor mai multe din ele n'a putut fi evacuat şi s'a descoperit chiar pe locul unde se afla în momentul incendiului este o ceramică de factură inferioară, lucrată stângaci chiar de oamenii locului, cu unelte rudimentare. Totuşi, relaţii cu centrele mai bine utilate există şi acum. Din aceste centre se aduc amforele caracteristice cu fund bombat şi toarte supraînălţate, precum şi puţinele ulcioare cu gura în formă trilobată. Dar majoritatea o constitue vasele de tip slav însă de factură locală, lucrate la roata cu învârtire înceată şi fără mărci de atelier. Acest lucru reprezintă o importantă evoluţie în sensul că economia devine mai închisă. Este posibil ca una din numeroasele năvăliri de dincolo de Dunăre să fi distrus aşezarea în acea vreme când Bizanţul ducea lupte grele nu numai contra Pecenegilor şi Uzilor, dar şi împotriva „oraşelor" dela Dunăre, revoltate contra asupririi şi vexaţiunilor funcţionarilor imperiului. In orice caz, este semnificativ faptul că locuitorii nivelului 2, dela Bisericuţa, n'au revenit la locuinţele lor, de vreme ce n'au căutat să-şi recupereze din ruinele bordeielor obiectele care constituiau o parte din averea lor.

Noi şi importante sunt rezultatele obţinute în ceea ce priveşte ultimul nivel de locuire (I). Acest nivel fusese foarte superficial sezisat în campaniile anterioare. Deosebirea esenţială faţă de nivelul mai vechi o constitue faptul că nu mai apar locuinţele parţial îngropate în pământ, ci locuinţe de suprafaţă, cu podele de lut, dar cu margini de pietre mici, care nu constituiau un zid, ci numai, pe cât se pare, şiruri de pietre strânse pe lângă pereţi, spre a-i apăra de apele ploilor. Nu mai apar cuptoarele fixe, ci întâlnim bucăţi de vetre de lut portative. Dacă aceste vetre aparţin acestui nivel sau unui alt nivel şi mai nou, este o problemă pe care va trebui s'o urmărim în cercetările viitoare.

In orice caz, noul mod de construcţie a locuinţelor, ca şi apariţia unor piese de călărie — zăbala, scări de şea, psalie (?) — indică apariţia unor elemente străine de mediul local. De altfel, săpăturile din 1951 au mărit numărul obiectelor de factură orientală, provenind din regiunile de Răsărit ale teritoriului european al U.R.S.S., cum sunt brăţările de argint sau mânerul de bronz în formă de cap de pasăre, psalia de corn cu capetele prelucrate în chip de animal, etc., pe care le regăsim în regiunea dela Bolgary.

Firesc lucru este să ne gândim la Pecenegi şi să le atribuim atât distrugerea nivelului 2, cât şi transmiterea acelor obiecte de factură răsăriteană.

In sfârşit, faptul că cele din urmă monete ce se găsesc la Bisericuţa datează din vremea lui Alexios Comnenul şi că, după el nu mai apare niciun exemplar, ni se pare a indica, alături de aspectul destul de mizer al ultimului nivel, că în acest colţ al Dobrogei puterea bizantină încetează, comerţul decade şi se deplasează mai către gurile Dunării, unde, poate, o parte din populaţie se mută, părăsind aşezarea dela Dinogetia, care, din cauza împrejurărilor istorice schimbate, nu mai prezenta nicio posibilitate de desvoltare.

Săpăturile executate în centrul cimitirului din jurul Bisericuţei descoperite anul trecut, au dus la descoperirea unor noi morminte. In privinţa aceasta, putem socoti ca importante o sumă de amănunte care, dat fiind că este vorba de cel mai vechiu cimitir creştin cunoscut pe teritoriul patriei noastre, pot servi ca puncte de plecare pentru cercetări viitoare. Este, de pildă, foarte interesantă observaţia că în cosciugul mortului se puneau boabe de grâu şi va trebui urmărit acest obicei spre a se vedea dacă este specific regiunii noastre sau e mai răspândit. De asemenea, este de observat lipsa oricărei monete, raritatea obiectelor de podoabă, etc. Ce concluzii se vor putea trage din aceasta?

In general, săpăturile din 1951 au avut o serie de lipsuri şi o serie de rezultate pozitive, permiţându-ne adâncirea cunoştinţelor despre aşezarea dela Garvăn din secolele X—XII. In urma acestor rezultate, se pun probleme noi, de cea mai mare importanţă. Este această aşezare un sat sau un târg comercial — unul din acele „oraşe" cunoscute la Dunăre de cronica lui Nestor şi de cronicarii bizantini? Dispare el din cauză că viaţa bizantină îşi mută centrul de activitate spre Deltă, unde se desvoltă Vicina, cum pare probabil?

Aceste probleme şi altele care privesc amănunte nerezolvate încă, în legătură cu desvoltarea internă a aşezării, vor trebui avute în vedere în cursul campaniilor viitoare.

RAPORT PRELIMINAR ASUPRA SONDAGIULUI DE LÂNGĂ LUNCAVIŢA, RAIONUL MĂCIN

Pentru ca descoperirile dela Garvăn să poată fi încadrate în întreg complexul de aşezări antice din împrejurimi, în planul de lucru al colectivului Dinogetia s'a programat şi efectuarea unui sondagiu în aşezarea primitivă de lângă satul Luncaviţa, localitate situată la SE de Garvăn. Obiectivul ales pentru săpături era o aşezare neolitică, în formă de tell, ale cărei resturi se află pe locul numit „Cetăţuia" (4 km de sat), la întâlnirea văii Luncaviţa cu valea Ascunsă (fig. 9). Locul a fost vizitat, din punct de vedere ştiinţific, pentru prima dată de către Pamfil Polonic-tatăl, în ultimul deceniu al secolului trecut. De curând, aşezarea a fost cercetată din nou de prof. Gh. Ştefan.

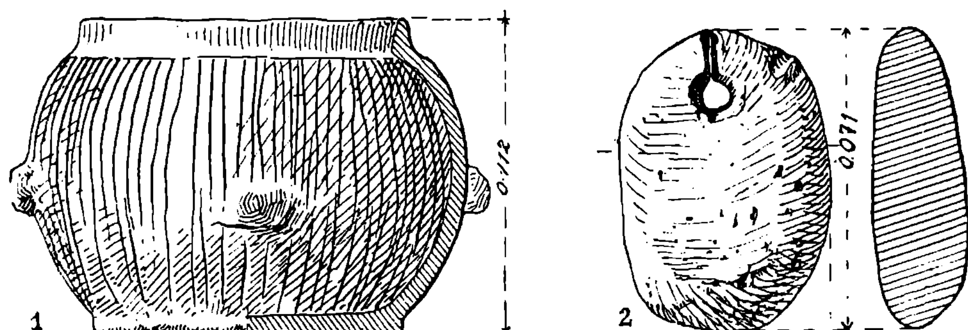

Fig. 32. — Luncaviţa: Vas descoperit pe Cetăţuie. Greutate de lut, pentru plasa de pescuit.

Săpăturile s'au făcut între 1 şi 6 Iunie 1951, către marginea de Sud a aşezării, cu scopul de a găsi resturi de locuinţe, pentru a se putea stabili stratigrafia aşezării.

In funcţie de timpul disponibil s'a săpat un şanţ de 10 m lungime şi 2 m lăţime. Adâncimea medie la care s'a ajuns a fost de 3,75 m. Depunerile arheologice, de jos şi până sus, aparţin diferitelor etape de evoluţie ale purtătorilor culturii materiale Gumelniţa. Din păcate, pe locul săpat nu s'a putut determina un strat arheologic din prima epocă a fierului, deşi la suprafaţa terenului, pe aşezare, s'au adunat câteva fragmente ceramice din această vreme. Stratul de cultură gumelniţean s'a putut împărţi, pe baza resturilor de locuinţe descoperite, în şase niveluri deosebite. Faptul că aşezarea conţine atâtea etape de locuire, se explică prin poziţia ei favorabilă vieţii omeneşti, în fundul unei văi, departe de căi de comunicaţie mai importante şi prin fertilitatea solului din jur.

Resturile locuinţelor din primele trei niveluri (cele mai vechi) sunt reprezentate prin dungi orizontale, înguste, de cenuşe, suprapuse de benzi groase, neregulate, de lut steril. Socotim că este vorba de resturi de locuinţe nearse, cu pereţii prăbuşiţi peste podelele lor de pământ bătătorit.

Fig. 33. — Luncaviţa : Unelte de piatră.

La aproximativ 1 m adâncime, către capătul de Sud al şanţului, s'au descoperit resturile unei locuinţe arse. Indepărtându-se grămada de chirpic provenită din pereţii ei, s'au găsit, în interior : mai multe vase mari şi mici prefăcute în cioburi, greutăţi de lut de diferite forme, dintre care unele au servit la războiul de ţesut, iar altele la năvodul

de pescuit, cele din urmă fiind roase pe o parte și având orificiul de legare mult alungit din pricina roaderii sforii (fig. 32).

Săpătura n'a atins din această locuință decât un colț. Prin sondajul efectuat nu urmăream decât stabilirea stratigrafiei, din care cauză n'am desvelit mai departe resturile acestei locuințe.

Dintr'o etapă următoare datează o vatră renovată cu fețuială subțire (a avut un diametru de cca 60 cm). Aceleiași etape îi corespund bucățile de chirpic, *in situ*, din capătul de Nord al șanțului. Vatra aparține cu siguranță unui nivel aparte, deoarece rămășițele ei zac deasupra unei margini a locuinței arse.

Sub stratul de pământ vegetal au ieșit la iveală resturile unei alte locuințe gumelnițene arse, dintr'o etapă următoare. In atribuirea resturilor locuinței aceleiași culturi, avem în vedere faptul să ele se pre-

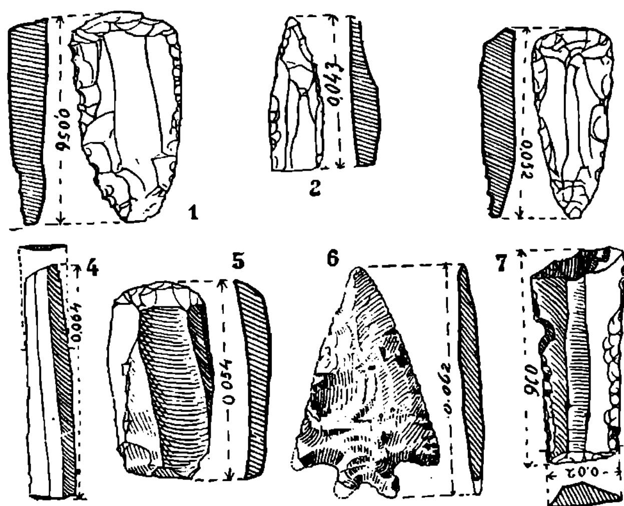

Fig. 34. — Luncavița: Unelte de silex.

zintă sub forma unei suprafețe de chirpic masiv, ars la roșu. Printre bucățile de chirpic se află și cioburi gumelnițene, arse secundar.

De pe suprafața terenului și în timpul săpăturii s'au descoperit numeroase unelte, cele mai multe sunt lucrate din piatră și silex, iar alte câteva unelte au fost confecționate din os și corn (fig. 33).

Intre uneltele de piatră multe sunt făcute din granit adus din munții Măcinului. Ele au diferite forme de ciocane și topoare cu gaură de înmănușare. Numai două sunt în formă de topoare plate (unul făcut din granit, iar celălalt, mai mic, de gresie). Dintre uneltele de silex, numeroase — un procent ridicat îl reprezintă dălțile și răzuitoarele. Merită a fi amintit un vârf triunghiular de silex, pentru săgeată, care are pe mijlocul bazei două mici prelungiri (fig. 34, 6).

Din cea de a doua categorie fac parte: o unealtă cu gaură de înmănușare făcută din corn de cerb (săpăligă ?) și o sulă de corn.

Ceramica descoperită aparţine, prin forma ei variată şi prin decor, unor etape vechi ale culturii Gumelniţa, asemănându-se, în bună parte, cu materialul ceramic recoltat în timpul săpăturilor de lângă Cerna-Voda.

Plastica acelei vremi este documentată prin două figurine zoomorfe.

Marele număr de oase de animale descoperite dovedeşte că una dintre principalele ocupaţii ale grupului omenesc care locuia pe „Cetăţuia" era creşterea vitelor.

La adâncimea de 2,90 m faţă de nivelul actual al solului, sub urmele locuinţei arse, despre care am referit pe larg, s'au descoperit oasele picioarelor şi o parte din basinul unui schelet omenesc deranjat din vechi. Toate încercările făcute de a se găsi şi restul osemintelor acestui schelet, au rămas zadarnice.

La o mică adâncime sub nivelul actual al solului, s'au desvelit două schelete de copilaşi, ce au fost înmormântaţi în poziţia rituală creştină. Pe fruntea unuia dintre ei erau aranjate în formă de cruce mai multe monete de argint, turceşti. Ele sunt mici şi datează din anul 1775. Bănuim că şi în restul aşezării ar exista şi alte morminte din această epocă târzie.

Din cele expuse mai sus rezultă că pe „Cetăţuia" din apropierea satului Luncaviţa avem documentate trei epoci diferite, distanţate între ele prin perioade îndelungate: epoca neolitică (prin resturile de vieţuire ale purtătorilor culturii Gumelniţa), prima epocă a fierului şi în sfârşit etapa dela sfârşitul epocii feudale, când aşezarea a servit drept cimitir unei populaţii creştine.

Dat fiind faptul că aşezarea neolitică de lângă Luncaviţa este cea mai nordică aşezare cunoscută până acum, în care sunt documentate numai resturi ale culturii Gumelniţa, neamestecată cu nicio altă cultură, suntem de părere că în cuprinsul ei trebue continuate săpăturile, pentru lămurirea cât mai multor probleme cu privire la prima jumătate a treptei de mijloc a barbariei din Nordul Dobrogei.

Colectivul de cercetări arheologice al Academiei R.P.R. — Şantierul Garvăn (Dinogetia).

УЧАСТОК РАСКОПОК ГАРВЭН (ДИНОГЕЦИЯ)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Раскопки в дофеодальном поселении (X—XII века) продолжались и в римско-византийском слою (IV—VI века). В дофеодальном поселении были установлены четыре уровня поселения. Они здесь описаны предварительным образом, начиная с самого позднего до самого древнего.

Уровень I (последний), неясно установленный в предыдущих кампаниях, был отчетливо документирован раскопками кампании 1951 г. Он характеризуется жилищами, построенными на поверхности земли, в основании которых уложены камни (примеры: жилища №№ 95, 122 и пр.). Характерными для этого уровня являются переносные очаги из глины,

остатки которых встречаются наряду с ручными мельницами почти в каждом жилище. Рыболовные орудия встречаются в большом количестве. Жители последнего уровня занимались охотой на оленей и диких кабанов, а также земледелием : были обнаружены железная окова для лопаты и два обломка серпов. Жители постепенно покинули поселение, быть может, по собственному почину. Наиболее поздние монеты, принадлежащие этому уровню датируются со времен византийского императора Алексея I Комнена.

Уровень II (предпоследний) характеризуется полуземлянками, разрушенными пожаром. Они были построены из бревенчатого скелета и деревянных столбов, который заполнялся камышом и глиной. В углу каждой землянки имелись подпечки или печи каменной кладки на глине. Весь инвентарь этих землянок остался на месте таким, каким он был в момент пожара. Был обнаружен целый ряд такого рода землянок, из них наиболее примечательны №№ 80 и 100. В первой были найдены два камня ручных мельниц, 31 глиняный сосуд различных форм и величин, 3 колокола из железа и из бронзы, кусок сукна, обломки стеклянных браслетов и пр. Совершенно неиспользованные горшки свидетельствуют, вероятно, о том, что землянка принадлежала торговцу. Землянка № 100 была хозяйской. Доказательством этого являются горшки, бывшие в употреблении, из которых некоторые, меньшие, были помещены в больших горшках. Найденные в землянках уровня II горшки более низкого качества и изготовления. Качеством выше являются изготовленные на кругу амфоры с сильно приподнятыми ушками и сосуды для масла. В двух землянках (№№ 106 и 124) было найдено по одной монете времен византийского императора Константина X Дукаса. Большое число ям для провизии в этом уровне показывает, что главным занятием жителей было сельское хозяйство. Помимо рыболовства и охоты жители уровня II занимались, вероятно, пчеловодством и также как жители уровня I некоторыми ремеслами для удовлетворения местного потребления.

Уровень III характеризуется также как и предыдущий уровень частично вкопанными землянками. Инвентарь жилищ убогий, указывающий на то, что их покидали постепенно. Керамика более добротного качества. Главным занятием было, вероятно скотоводство. Жители отличались особым умением изготовлять предметы из кости и рога. В этом отношении заслуживает внимания долото из оленьего рога и небольшая ручка с головой животного на конце. Были найдены бронзовые монеты времен византийских императоров Василия II и Константина VIII, а также Михаила IV Пафлагониана, Федора и пр.

IV уровень является самым древним из дофеодальных. К нему относятся некоторые следы землянок, подобных землянкам предыдущих уровней. Ямы этих землянок вырыты в слою римско-византийских обломков. Инвентарь равным образом беден. В одном амбаре было найдено 50—60 кг ячменя. Керамика была высокого качества. Черепки глиняных поливанных сосудов, которые чаще встречаются в верхних уровнях, здесь почти совершенно отсутствуют.

В римско-византийском слою обнаружили базилику, кирпич с клеймом **Leg. I Iovia Scytica**, несколько кирпичей с клеймом императора Анастасия и пр.

Исследования и раскопки на кладбище вокруг обнаруженной в 1950 г.

церковки привели к открытию нового ряда могил. В земле, насыпанной в яму могилы № 46, была найдена свинцовая печать с надписью : [KE B] Θ [C] YME Ω N [B] ECTH S KA [T] E II AN Ω TOY [Π] APA Δ OYVNABOY.

Ров, выкопанный вне крепостной ограды с северовосточной стороны, указывает на непрерывность обитаемости, начиная с гетской эпохи. и подтверждает наблюдения, произведенные в дофеодальном поселении на развалинах крепости.

Зондирование в поселении на угодьях села Лункавица, района Мэчин, привели к открытию нескольких уровней поселений, принадлежащих культуре Гумельница (неолит).

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Общий план поселения.
Рис. 2. — План крепости и раскопок.
Рис. 3. — План раскопок 1951 г.: участки BE.
Рис. 4. — План раскопок 1951 г.: участок С.
Рис. 5. — План раскопок 1951 г.: участки DW.
Рис. 6. — План раскопок 1951 г.: участок IV, I.
Рис. 7. — Общий вид поселения.
Рис. 8. — Куртина между башями №№ 10 и 11.
Рис. 9. — Общий вид поселения типа Гумельница вблизи Лункавицы.
Рис. 10. — 1—4 — глиняные сосуды последнего уровня, 5—7 — предпоследнего уровня.
Рис. 11. — Рабочие орудия, оружие, украшения и т. д.
Рис. 12. — 1—4 — части упряжи; 5—7 — стеклянные браслеты.
Рис. 13. — Роговые черенки ножей.
Рис. 14. — Донышки горшков с гончарным клеймом.
Рис. 15. — Сосуды, покрытые зеленно-оливковой поливой. Свинцовый крест.
Рис. 16. — Остатки землянки № 80.
Рис. 17. — Сосуды из землянки № 80.
Рис. 18. — Небольшие сосуды из землянки № 80; 1—3 — кувшинчики, покрытые зелено-оливковой поливой.
Рис. 19. — Сосуды и покрышки из землянки № 80.
Рис. 20. — Украшения из землянки № 80.
Рис. 21. — План землянки № 100.
Рис. 22. — Инвентарь землянки № 100.
Рис. 23. — Профиль юговосточной стены землянки № 123.
Рис. 24. — Сосуд из обоженной глины.
Рис. 25 а и б. — Серебряные браслеты.
Рис. 26. — Бусина из цветного стекла.
Рис. 27. — Кирпичный настил римско-византийской базилики у входа.
Рис. 28. — Часть кирпичного настила римско-византийской базилики (южный угол).
Рис. 29. — Кирпичи с печатью императора Анастасиуса.
Рис. 30. — Бронзовые весы (?) периода римского вторжения.
Рис. 31. — Свинцовая печать Симеона, катепана Парадунавии.
Ри. 32. — Лункавица. Сосуд, обнаруженный на Четацуе. Глиняные гири рыболовных сетей.
Рис. 33. — Лункавица. Каменные орудия.
Рис. 34. — Лункавица. Кремневые орудия.

LE CHANTIER DE GARVAN (DINOGETIA)

(RÉSUMÉ)

On a continué les fouilles dans l'établissement pré-féodal (X-XIIe siècle) qui se superpose aux ruines de la cité Dinogetia et l'on a fait des sondages dans la couche romano-byzantine (IV-VIe siècle). On a pu déceler quatre niveaux d'habitation dans l'établissement pré-féodal. On les présente ici de façon provisoire, en allant du plus récent au plus ancien.

Le Niveau I (le dernier), qu'on n'avait pas suffisamment précisé au cours des campagnes antérieures, a été sérieusement documenté à l'occasion des fouilles de 1951. Il est caractérisé par les demeures de surface, dont les soubassements sont faits de pierres (par exemple, les demeures Nos 95, 122, etc.), Sont pareillement caractéristiques pour ce niveau les âtres portatifs en terre glaise, dont des restes existent dans presque chaque demeure, ainsi que les meules. Il y a également de très nombreux outils de pêche. L'occupation des habitants du dernier niveau était la pêche, la chasse au cerf et au sanglier, ainsi que l'agriculture : on a découvert le cadre en fer d'une bêche et deux fragments de faucilles. Ils ont graduellement, et peut-être volontairement, abandonné l'établissement. Les monnaies les plus récentes, appartenant à ce niveau, sont du temps de l'empereur byzantin Alexis I-er Comnène.

Le Niveau II (l'avant-dernier) est caractérisé par les huttes, qui furent détruites par l'incendie. Elles étaient construites d'un squelette de pieux et de poutres que l'on comblait de laîche et d'argile. Dans chaque hutte, il y avait dans un coin le four à cuire, fait de pierres et de terre glaise. L'inventaire complet de ces huttes est resté sur place, tel que l'a supris l'incendie. On a mis à jour toute une série de pareilles huttes, parmi lesquelles, les plus importantes sont les numéros 80 et 100. On a trouvé, dans le premier, deux meules, 31 récipients en argile, de formes et de grandeurs différentes, 3 cloches en fer et en bronze, un bout d'étoffe, des fragments de bracelets en verre, etc. Les pots, qui sont tout à fait neufs, non employés, justifient la supposition que la hutte devait appartenir à un marchand. La hutte No 100, en échange, a appartenu à un ménage, assertion étayée du fait que les pots avaient été employés et que les pots de moindres dimensions étaient fourrés dans les plus grands. Les pots recueillis dans les huttes du II-e niveau étaient d'une qualité et d'une technique inférieures. D'une meilleure qualité et travaillées au tour, sont les amphores à anses surélevées et celles à une seule anse. On a trouvé dans deux huttes (Nos 106 et 124) deux monnaies datant de l'époque de l'empereur byzantin Constantin X Doukas. Le nombre important de fosses à provisions montre que l'agriculture était l'occupation principale des habitants. Il paraît qu'outre la pêche et la chasse, les habitants du II-e niveau s'occupaient également d'apiculture et que, de même que les habitants du I-er niveau, ils pratiquaient aussi certains métiers d'un usage local.

Le Niveau III est également caractérisé par les huttes partielle-

ment enterrées, pareilles à celles de l'avant-dernier niveau. L'inventaire en est pauvre, ce qui prouve qu'elles ont été, au fur et à mesure abandonnées. La céramique est de bonne qualité. L'élevage semble avoir été la principale occupation. Les habitants de ce niveau ont fait preuve d'une particulière habileté dans le travail de l'os et de la corne. A cet égard, on doit signaler un ciseau en andouillers de cerf et un petit manche terminé en forme de tête d'animal. On y a trouvé des monnaies en bronze du temps des empereurs byzantins Basile II et Constantin VIII, Michel IV le Paphlagonien, Théodora, etc.

Le niveau IV est le plus ancien niveau pré-féodal. C'est à ce niveau qu'appartiennent les quelques vestiges de huttes, ressemblant à celles des niveaux supérieurs. Les fosses qui servaient de fondations à ces huttes sont creusées dans la couche de décombres romano-byzantins. L'inventaire en est également pauvre. Dans les décombres d'une grange, on a trouvé environ 50—60 kg d'orge. La céramique est d'une meilleure qualité. Les débris de récipients en argile émaillée, qu'on rencontre plus fréquemment dans les niveaux supérieurs, sont presque inexistants dans le IV-e niveau.

Dans la couche romano-byzantine, on a découvert une basilique, une brique portant l'estampille *Leg. I Iovia Scytica,* plusieurs briques à l'estampille de l'empereur Anastasius, etc.

Les recherches et les fouilles effectuées dans la nécropole qui entoure la petite église découverte en 1950, ont conduit à la mise à jour d'une nouvelle série de sépultures. Dans la terre qui remplissait la fosse de la tombe No 46, on a découvert un plomb sigillaire portant l'inscription:

ΚΕ Β] Θ [C] ΥΜΕΩΝ [Β] ΕCΤΗ S ΚΑ[Τ]ΕΠΑΝ ΩΤΟΥ [Π] ΑΡΑΔΟΥΝΑΒΟΥ

Un fossé creusé dans la partie SE de la cité et hors de son enceinte, y prouve la continuité de vie à partir de l'époque gétique et confirme les observations faites pour l'établissement pré-féodal qui se trouve sur les ruines de la cité.

Un sondage pratiqué dans l'établissement situé sur le territoire de la commune Luncaviţa, district de Măcin, a conduit à la découverte de plusieurs niveaux d'habitation, appartenant à la culture Gumelniţa (stade moyen de la barbarie).

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Vue générale de la station.
Fig. 2. — Plan de la cité et des fouilles.
Fig. 3. — Plan des fouilles de 1951 : les secteurs BE.
Fig. 4. — Plan des fouilles de 1951 : secteur C.
Fig. 5. — Plan des fouilles de 1951 : secteurs DW.
Fig. 6. — Plan des fouilles de 1951 : secteur IV, 1.
Fig. 7. — Plan général de la station.
Fig. 8. — La courtine joignant les tours 10 et 11.
Fig. 9. — Vue générale de l'établissement de type Gumelniţa, près Luncaviţa
Fig. 10. — Vases en terre glaise appartenant au dernier niveau (1—4) et à l'avant dernier (5—7).
Fig. 11. — Instruments de travail, armes, objets de parure, etc.
Fig. 12. — Pièces de harnachement (1—4) ; bracelets en verre (5—7).
Fig. 13. — Manches de couteaux en corne.

Fig. 14. — Fonds de pots à marque de potier.
Fig. 15. — Vase à émail vert olive. Petite croix en plomb.
Fig. 16. — Les restes de la hutte n° 80.
Fig. 17. — Vases provenant de la hutte n° 80.
Fig. 18. — Petits vases provenant de la hutte n° 80; (1—3) petites amphores à émail vert olive.
Fig. 19. — Vases et cloches provenant de la hutte n° 80.
Fig. 20. — Objets de parure provenant de la hutte n° 80.
Fig. 21. — Plan de la hutte n° 100.
Fig. 22. — Inventaire de la hutte n° 100.
Fig. 23. — Profil de la paroi sud-est de la hutte n° 123.
Fig. 24. — Chaudron en terre cuite.
Fig. 25. — a et b. — Bracelets en argent.
Fig. 26. — Perle en verre de couleur.
Fig. 27. — Pavage en briques de la basilique romano-byzantine, à proximité de l'entrée.
Fig. 28. — Une partie du pavage en briques de la basilique romano-byzantine (angle sud).
Fig. 29. — Briques portant l'estampille de l'empereur Anastasius.
Fig. 30. — Balance (?) en bronze de l'époque de l'envahissement romain.
Fig. 31. — Plomb sigillaire de Simon, catapan de Paradounavon.
Fig. 32. — Luncavița: vase découvert sur la Cetățuia. Contrepoids en terre glaise pour le filet de pêche.
Fig. 33. — Luncavița: outils en pierre.
Fig. 34. — Luncavița: outils en silex.

ŞANTIERUL SUCEAVA
(SONDAJ PRELIMINAR)

In cursul campaniei de săpături din anul 1951 s'a executat de către colectivul arheologic al Şantierului Suceava o serie de sondagii preliminare, de dimensiuni şi proporţii diferite, în următoarele puncte: I. pe „Câmpul Şanţurilor", II. în Cetatea de Scaun, III. la Curtea domnească şi IV. în oraşul Suceava.

Se va referi, în cele ce urmează, despre fiecare pe rând, în raport cu suprafaţa săpată, cu obiectivele urmărite şi rezultatele obţinute.

I. *„Câmpul Şanţurilor"*

Pe platoul aflat aproximativ la Sud faţă de Cetatea de Scaun, denumit de K. Romstorfer „Câmpul Şanţurilor" au fost trasate şi săpate o serie de şanţuri dispuse în reţea (vezi planul), care au sondat întregul platou, pe porţiunea din vecinătatea Cetăţii. Restul platformei rămâne să fie cercetat în acelaşi sistem în campaniile următoare.

Ca rezultat al acestor sondaje au apărut în diferite şanţuri, o serie de pavaje, unele din piatră de râu, altele din calcar tuf vulcanic sau plăci de mortar, fundamente de construcţii, unele de piatră cu mortar, altele din chirpic, conducte de apă, gropi cu deşeuri sau oase şi resturi din garniturile de fier dela căruţe.

Toate aceste resturi arheologice documentează diferite manifestări de viaţă în acest sector şi trebue să fie încadrate în succesiunea lor cronologică, ceea ce a fost posibil în urma sistematizării rezultatelor obţinute în diferitele secţiuni şi în special în trei puncte ale săpăturii, puncte care constituesc, pentru această campanie de sondaje preliminare, situaţii nodale în ceea ce priveşte stratigrafia.

Primul punct este acela situat în imediata apropiere a şanţului de apărare al Cetăţii — este vorba de şanţul I b — şi este caracterizat în primul rând prin prezenţa pavajelor de piatră. Situaţia în acest sector a putut fi definită şi fixată precum urmează: au existat în porţiunea de teren din preajma şanţului de apărare al Cetăţii, două pavaje de mai mare întindere, executate în epoci diferite şi la oarecare distanţă de timp, unul de altul. Ceea ce până la analiza finală a putut fi socotit a fi un al treilea pavaj, s'a dovedit a reprezenta doar o parte componentă a ultimului pavaj, anume — exact — foi aşezate succesiv pe porţiuni de teren limitate (pe panta din spre VSV a platoului) în cuprinsul ultimului pavaj.

Primul pavaj a fost aşezat direct pe solul natural, în timp ce al doilea a fost construit după ce pe porţiunea din imediata apropiere a şanţului Cetăţii, mai joasă, s'a procedat la o înălţare a terenului prin aşezarea unui strat de humă cărată din altă parte. Această înălţare a terenului cu prilejul construirii celui de al doilea pavaj a avut drept scop — foarte probabil — să ridice „sprânceana" dinafară a şanţului Cetăţii, din dreptul intrării în Cetate (podul de intrare), pentru a scoate podul din traiectoria unei trageri al cărui amplasament, a avut în vedere de constructori, ar trebui determinat. Primul pavaj acopere numai o zonă restrânsă din apropierea şanţului Cetăţii, în timp ce al doilea pavaj a fost mai întins. După marele incendiu care a acoperit primul pavaj cu un strat de cenuşă, se constată pe unele porţiuni o *repavare peste cenuşă* a acestui pavaj; înainte de aşezarea humei care formează patul ultimului pavaj. Aceasta arată că, până la construirea celui de al doilea pavaj, a trecut un oarecare timp, că aşa dar al doilea pavaj nu a fost executat imediat după incendiu; o serie întreagă de observaţii şi interpretări indică drept dată a ultimului pavaj epoca lui Ieremia Movilă sau anul 1600. Recapitulăm aici: ultimul pavaj este spart în multe locuri de gropi săpate în perioada în care Dabija-Vodă institue la Suceava monetăria care bătea monete false suedeze. Deci pavajul este anterior datei 1661—1664; şi faptul că este spart pentru gropi de deşeuri arată că îşi pierduse funcţiunea iniţială; acest pavaj este spart de o serie de şanţuri de asediu, pe care nu le putem pune în legătură decât cu ultimul asediu mai important p

Fig. 1. Porţiune din pavajul de pe „Câmpul Şanţurilor", întrerupt de un şanţ de asediu.

care l-a suferit cetatea, anume cel din 1653. Deci pavajul este anterior şi datei de 1653. Documental nu cunoaştem înainte de această dată altă domnie care ar fi executat la cetatea Sucevei lucrări atât de ample cum este şi acest ultim pavaj — decât pe aceea a lui Ieremia Movilă. Negativ: nu s'au găsit nicăeri sub prima foaie a ultimului pavaj indicii *in situ* mai noi (ceramică, monete), ca dată admisă pentru construirea pavajului.

Primul pavaj poate fi datat cu oarecare probabilitate după indiciile stratigrafice şi prin temeinicia şi soliditatea cu care este construit (ca o lucrare de mare amploare încadrată într'un ansamblu mai mare de lucrări) în epoca lui Ştefan cel Mare. Lucrul nu este deplin dovedit până în prezent, dar nici fapte care să-l facă imposibil nu au ieşit încă la iveală.

Sub acest prim pavaj a putut fi constatată prezenţa unor depuneri *mai vechi* de epoca feudală. Nu s'au găsit în ele nici obiecte care să le fixeze în timp, dar ele reprezintă în orice caz un indiciu cert de

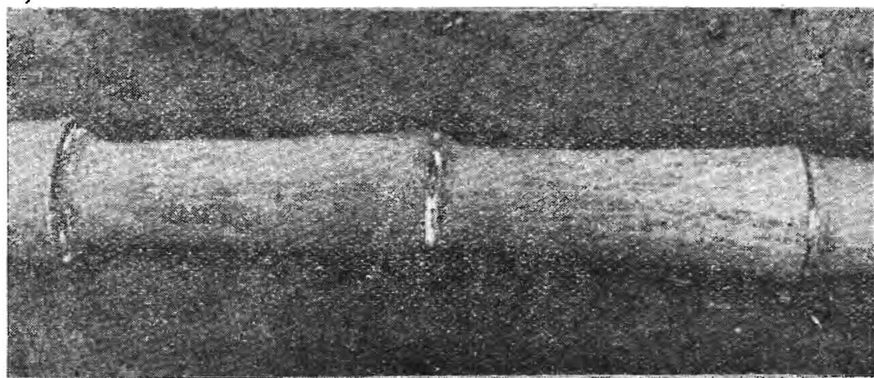

Fig. 2. — Porţiune dintr'o comandă de apă din şanţul II, construită din olane prinse cu mortar.

activitate omenească pe acest loc înainte de construirea primului pavaj. De abia sub aceste depuneri zace solul în care sunt îngropate resturile preistorice — anume neolitice de tip Cucuteni B şi dacice din epoca La Tène. De altfel, în ultimele zile ale campaniei, adâncindu-se secţiunea cea mai apropiată de intrare în Cetate, s'au descoperit sub primul pavaj şi resturi de construcţie în piatră, anterioare lui (pavaj? dărâmături de zidărie?), care urmează să fie urmărite şi cercetate în campania din anul 1952.

In ceea ce priveşte conducta de apă care duce spre Cetate şi a fost descoperită intactă pe o anumită porţiune în acest sector, s'a putut ajunge la concluzia că ea este simţitor anterioară ultimului pavaj (din cca 1600) şi a fost instalată chiar înainte de construirea primului pavaj din epoca lui Ştefan cel Mare. Nu putem şti dacă a fost sau nu instalată concomitent cu construirea primului pavaj în sensul anume că aşa cum este şi firesc, s'a îngropat întâi conducta şi apoi s'a aşezat deasupra, pe porţiunea din preajma şanţului Cetăţii, primul

pavaj. Fapt este că, în aria din imediata apropiere a şanţului Cetăţii, această conductă a fost distrusă (prin scoaterea olanelor) din vechi, mai exact într'o epocă situată între perioada de funcţionare a primului pavaj (care este spart de şanţul de scoatere a conductei) şi cea când s'a construit al doilea pavaj. Dacă se va dovedi aşa dar că această conductă este anterioară nu numai constructiv, dar şi ca epocă primului pavaj, s'ar câştiga un fapt care ar arăta că încă dela primele începuturi, anterioare vremii lui Ştefan cel Mare, „Cetatea" a fost alimentată cu apă, prin conductă, din această parte. O observaţie stratigrafică ne arată însă că această conductă este *posterioară* depunerii feudale imediat mai vechi decât primul pavaj.

Fig. 3. — Rest din temelia unei construcţii de piatră, aşezat pe pavajul din faţa cetăţii.

Faptul că între epoca primului pavaj şi cea a celui de al doilea s'a scurs un timp mai îndelungat este dovedit şi de următoarele observaţii: 1) într'un punct al săpăturii s'a putut observa că peste nivelul care corespunde cu acela pe care s'a aşezat primul pavaj, s'a depus până la aşezarea celui de al doilea pavaj o pătură de sol mişcat, groasă de 5—7 cm.; 2) în imediata apropiere a şanţului Cetăţii s'au descoperit fundaţiile din piatră zidită cu mortar ale unei mici construcţii rectunghiulare (soclul de piatră al unui turn de supraveghere?) ; dacă s'ar descoperi mai multe construcţii de acest fel, cu suprastructura probabil din lemn, am căpăta poate explicaţii pentru stratul de cenuşă care acoperă primul pavaj, fundaţii care au fost instalate prin spargerea primului pavaj, sunt deci posterioare acestuia şi erau deja dărâ-

mate când s'a aşezat al doilea pavaj, care înglobează şi acoperă resturile acestor temelii. Deci, între primul şi al doilea pavaj s'a construit presupusul turn şi s'a dărâmat, şi ruinele au zăcut o vreme până ce au fost „înghiţite" de ultimul pavaj.

Concluzii de ordin stratigrafic destul de importante au putut fi trase şi din continuarea şi analiza săpăturilor executate pe marginea de N a platoului, în şanţul VI cu casetele VI a şi VI b (vezi planul). Constatările făcute în acest sector indică o succesiune de depuneri şi de construcţii, a căror semnificaţie este subliniată şi de faptul că unele din

Fig. 4. Porţiune de pavaj, în faţa cetăţii.

ele pot fi fixate în timp cu ajutorul unor monete descoperite aici. Ca observaţie generală, iniţial trebue să notăm că în această regiune nu s'a extins primul pavaj; ea a fost însă acoperită de cel de al doilea pavaj. In ceea ce priveşte data acestui din urmă pavaj, observaţiile făcute aci aduc următoarele fapte noi care după opinia noastră sprijină datarea propusă: *posterior* ultimului pavaj s'a aşezat o pătură de pământ adus (humă amestecată cu alte soluri) pentru nivelarea terenului; această

desigur în vederea construirii unei mari îngrădiri rectunghiulare din piatră, al cărei rost nu s'a lămurit, deoarece ea nu a fost cercetată în întregime. Avem aşa dar o primă lucrare posterioară ultimului pavaj. Tot peste această ultimă umplutură, zac resturile acelei aşezări deja amintite şi caracterizate prin numeroase resturi de oase de animale şi piese din garnituri de fier ale carelor. Socotim legitimă întrebarea dacă nu cumva aceste resturi trebue legate de asediul din 1633. In sfârşit, îngrăditura amintită, ca şi restul lucrărilor, se dovedesc a fi fost anterioare unei gropi săpate aici şi în care s'au aruncat deşeuri dela atelierele de batere a monetelor false suedeze. Aşa dar, între epoca ultimul pavaj şi vremea lui Dabija-Vodă când s'au bătut monetele suedeze (1661—1664) se intercalează o perioadă de timp mai lungă.

După cum am putut observa, în acest sector corespunde cu situaţia stratigrafică a primului pavaj un alt gen de construcţie. El constă dintr'o rampă lucrată din piatră de tuf calcaros, aşezată în pături groase de mortar, rampă care însoţeşte creasta pantei de N a platoului dela intrarea în Cetate la pod (unde Romstorfer deja a identificat o placă de mortar) până în regiunea corespunzătoare tăiată de şanţul VII al nostru (unde am secţionat noi). Către interiorul platoului, această rampă este însoţită pe o anumită lăţime de un pavaj de piatră de tuf mai mărunt prins în mortar, pavaj care se desprinde din rampă şi a fost refăcut de mai multe ori. Este drept că nu am stabilit în teren în mod direct legătura dintre această rampă plus pavaj cu primul pavaj dimprejurul şanţului Cetăţii, dar situaţia stratigrafică ne indică această legătură. *Sub* rampă şi pavajul de tuf cu mortar se găsesc depuneri mai vechi; ca şi un alt canal de conductă de apă cu direcţia spre Cetate. Or, în cuprinsul acestor depuneri (în care exact nu putem stabili, deoarece ele sunt subţiri) *anterioare* rampei si pavajului cu mortar, s'a găsit o monetă de aramă a lui Alexandru cel Bun. In sectorul denumit săpătura B şi care se află tot pe marginea de N a platoului, spre răsărit de cel tratat în aliniatul precedent şi nu departe de primul val, situaţia stratigrafică a depunerilor şi construcţiilor existente acolo a putut fi lămurită şi ea. Pornim în expunerea noastră dela mai nou la mai vechi, deoarece în felul acesta se poate face o legătură mai certă cu succesiunea depunerilor din sectoarele discutate până acum.

Aripa de N a pavajului ultim se întinde şi până în acest sector. Vom discuta aşa dar depunerile şi construcţiile de aici din punctul de vedere al raportului lor faţă de acest pavaj, a cărui dată (în jurul anului 1600) pare pentru moment stabilită cu oarecare probabilitate.

Din nefericire, ultimul pavaj lipseşte aici pe porţiuni relativ întinse fără ca pentru moment să putem explica acest lucru. Totuşi din el s'a păstrat suficient pentru ca să putem vedea că acest pavaj acoperă dărâmăturile arse ale construcţiilor din paiantă şi chirpic descoperite aici. Acele construcţii sunt aşa dar anterioare pavajului. Şi aici, *după* pavajul ultim urmează complexul cu oase şi resturi din căruţe şi gropile cu deşeuri dela monetăria lui Dabija. O observaţie, nu destul de concludentă totuşi, pare a arăta că resturile de oase şi care sunt şi ele anterioare epocii monetelor suedeze — fapt care ar veni

în sprijinul ipotezei formulate mai sus, după care complexul oase-care ar data din vremea asediului din 1653. Resturile din fundaţiile unei construcţii cu două încăperi, din piatră legată cu mortar, descoperite în acest sector, sunt şi ele posterioare construcţiilor din paiantă şi chirpic (sunt aşezate pe chirpicul ars) şi *anterioare* complexului oase-care şi gropilor cu monete suedeze, care zac peste ele. Nu ştim dacă sunt contemporane cu pavajul sau nu; faptul că atât pavajul, cât

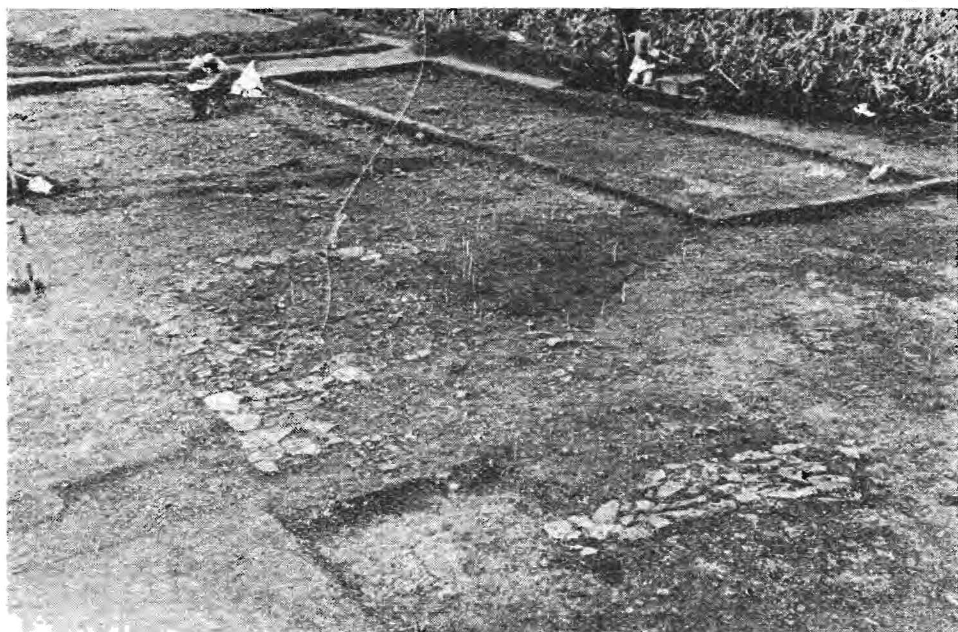

Fig. 5. — Vedere asupra unor construcţii din chirpic şi piatră, din „Câmpul Şanţurilor".

şi fundaţiile de clădire în discuţie zac pe dărâmăturile de chirpic ars le dă un aer de contemporaneitate, care poate fi însă înşelător. Reiese din observaţiile amintite că suntem îndreptăţiţi să plasăm construcţiile de paiantă şi chirpic într'o epocă anterioară anului 1600, fără a putea preciza cât de mult anterioară acelei date. Nu mai puţin însă în felul acesta, urmele care zac sub massa compactă a ruinelor construcţiilor numite capătă un interes deosebit. Or, sub massa de chirpic ars s'au întâlnit următoarele depuneri:

1. Un pavaj din pietre de tuf prinse în mortar, pavaj întâlnit numai în porţiunea de NV a săpăturii noastre. El este compus dintr'o primă foaie mai adâncă şi mai veche, lucrată mai uşor, peste care — după ce s'a depus o subţire pătură de pământ ars la roşu, deci după ce a trecut o oarecare vreme — s'a aşezat pe unele porţiuni o a doua foaie mai groasă — tot din tuf cu mortar. Prima foaie nu are urme de arsură, nu a suferit deloc acţiunea focului, deşi are deasupra, după cum am amintit, o pătură de pământ ars. Cea de a doua foaie, în schimb, este

învineţită prin acţiunea focului pe toată grosimea ei şi este probabil ca depunerea subţire care o separă de prima foaie să fi ars la roşu şi ea tot cu acest prilej. Deasupra celei de a doua foi se găseşte de asemenea o pătură subţire de sol, foarte saturat de cărbune şi în parte ars, care arată pe de o parte că a existat un incendiu peste a doua foaie, iar pe de alta că între ea şi construcţiile de chirpici a trecut de asemenea o oarecare vreme. Pe cea de a doua foaie a pavajului de tuf şi mortar şi sub massa de dărâmături de chirpici ars s'a găsit o monetă de aramă a lui Alexandru cel Bun.

Sub pavajul de tuf şi mortar s'a întâlnit aşezată pe humusul vechi o pietruire cu sfărâmături de gresie, în totul similară celor semnalate în sectorul discutat mai înainte. Intre această pietruire şi pavajul de tuf a trecut de asemenea un timp oarecare, deoarece între ele există o depunere de sol negru. Trebue semnalat că, nu departe de punctul în care s'au făcut observaţiile stratigrafice din sectorul B expus aici, s'a descoperit şi singura monetă dela Petru Muşat aflată în săpăturile noastre şi anume foarte probabil în pământul scos mai adânc dintr'o groapă din secolul XVII (cu monete suedeze). Credem a fi identificat depunerea în care a zăcut iniţial moneta lui Petru Muşat, nu am putut-o însă urmări şi cerceta, deoarece secţiunea noastră din acest punct nu a tăiat-o decât pe o mică porţiune şi planul nostru de lucru nu îngăduia extinderea săpăturii pentru urmărirea ei. Observaţia deschide însă perspectiva pentru campaniile viitoare.

S'a amintit mai sus că platoul „Câmpul Şanţurilor" a dat la iveală şi resturi care documentează viaţa omenească pe acest loc încă din epoca Barbariei. Dacă în ceea ce priveşte resturile culturii neolitice târzii de tip Cucuteni B nu putem vorbi de un fapt nou, deoarece prezenţa lor chiar pe locul Cetăţii fusese deja semnalată anterior, unele fragmente ceramice din cea de a doua epocă a fierului care documentează cultura dacică constituesc o descoperire nouă în acest loc. Ea se leagă de aflarea mai demult pe terasa pe care se afla vechiul oraş al Sucevei (anume nu departe de biserica Mirăuţilor) a unui mormânt din aceeaşi epocă în care s'a găsit şi o amforă grecească.

Mult mai interesant din punct de vedere al continuităţii de viaţă feudală pe acest loc este faptul că s'au descoperit în şanţul VII, risipite şi amestecate cu materiale mai noi, câteva fragmente ceramice de factură slavă, care nu pot fi datate mai recent de veacul X—XII. Acest fapt are, credem, o importanţă deosebită pentru studiul care va trebui urmărit şi adâncit al formelor de viaţă prefeudale, şi incipient feudale, din care s'a desvoltat oraşul şi Cetatea de Scaun, Suceava.

II. *Cetatea de Scaun*

In cuprinsul Cetăţii propriu zise s'au executat două sondaje, pentru a se cerceta posibilităţile care s'ar oferi unor săpături mai stăruitoare. Primul sondaj a secţionat curtea interioară a Cetăţii în aşa fel, încât să dea putinţa de a se cerceta şi marginea de Nord a curţii unde se puteau aştepta resturi de zidării. Sondajul nu a dat rezultate, deocamdată, cu privire la construcţii monumentale mai vechi. S'a văzut că

această curte a fost pavată după ce se procedase la o nivelare parţială a ei. Pavajul întâlnit este primul pavaj care s'a aşezat aici, de-a-dreptul pe solul natural vechi (deci din primul moment al construcţiei Cetăţii) şi are două faze: în prima, el era constituit din plăci de piatră aşezate destul de strâns, şi regulat; mai târziu s'a aşezat deasupra o pătură de prundiş, ceea ce desigur că constituia o pavare destul de neglijentă; este posibil însă ca peste prundiş să se fi aşezat tot plăci de piatră, care vor fi scoase ulterior. Sub prundiş, aşa dar pe primul pavaj, s'a descoperit o monetă de aramă dela Alexandru cel Bun.

Un al doilea sondaj a fost practicat în exteriorul zidului sudic al Cetăţii, între turnurile 39 şi 40 (pe planul Romstorfer) acolo unde săpăturile mai vechi nu degajaseră complet construcţiile. S'a desvelit aproape în întregime porţiunea de teren dintre cele două turnuri (a rămas doar să se curețe unele detalii) şi s'a putut astfel completa planul a două canale de scurgere, construite din jghiaburi masive de piatră acoperite cu plăci de piatră, care veneau din două direcţii din Cetate, se întâlneau în unghi ascuţit în spaţiul săpat de noi şi se continuau cu un singur braţ care traversa curtea exterioară a Cetăţii, trecea şi prin zidul de incintă şi se vărsa în şanţul Cetăţii. Situaţia mai trebue cercetată şi analizată, dar încă de pe acum credem că putem spune că interpretarea dată de Romstorfer este greşită.

III. *Curtea domnească*

In oraş, s'a executat un sondaj, pe un teren viran, unde se găsesc resturi importante de zidărie atribuite de tradiţie fostei curţi domneşti. S'a constatat că sub un strat gros de peste un metru de dărâmături recente şi mai vechi apar resturi *in situ* de zidării masive în piatră şi cărămidă, aparţinând în mod cert epocii feudale. Sondajul nostru nu a putut atinge aceste vestigii decât pe o lăţime restrânsă. Pentru a se putea preciza complexul de clădiri existent aici, este necesar să se desvelească întreaga suprafaţă liberă de clădiri moderne în acest loc. Lucrul nu se poate face în cursul acestei campanii, deoarece se pune problema îndepărtării a sute de metri cubi de moloz chiar în mijlocul oraşului. Socotim că viitoarele săpături în acest loc prezintă perspective promiţătoare. Pentru moment, pentru a asigura conservarea ruinelor întâlnite şi a le feri de desagregrări şi distrugeri, au fost reastupate cu pământ.

IV. *Sondajul din oraş*

In cuprinsul oraşului, în imediata apropiere a Cetăţii, s'a executat un sondaj, spre a cerceta dacă în această parte poate fi găsit vechiul târg al Sucevei. După ce s'a constatat că pe terenul respectiv nu se găsesc decât resturi de locuire din sec. XVIII şi XIX, s'a renunţat la continuarea săpăturilor în acest punct. Acest rezultat ni se pare semnificativ cu atât mai mult, cu cât locul pe care s'a efectuat sondajul, situat pe partea din spre Cetate a platformei pe care se află oraşul actual Suceava, între Cetate, biserica Mirăuţilor şi vechea curte domnească, ar fi trebuit să dea la iveală neapărat urme serioase de construcţii, în cazul în care vechiul oraş s'ar fi întins în această regiune.

COLECTIVELE ȘANTIERELOR ALE CĂROR RAPOARTE DE ACTIVITATE SE PUBLICĂ ÎN NUMĂRUL DE FAȚĂ, AU FOST ALCĂTUITE PRECUM URMEAZĂ:

Șantierul Poiana: Eug. Chirilă; N. Constantinescu; R. Florescu; N. Gostar; H. Mihăescu; A. Nițu; Ec. Vulpe; R. Vulpe (Responsabil): Studenții: St. Kiss; R. Petre; Emilia Purge-Gostar; Gh. Smarandachi; St. Ștefănescu.

Șantierul Grădiștea Muncelului; I. Berciu; C. Daicoviciu (Responsabil): A. Falko; St. Ferenczi; O. Floca; M. Munteanu; M. Macrea; D. Radu; M. Rednik (desenator); P. Duca (laborant). Studenții: Augustin Deac; Adam Dankanics; Gheorghe Enașcu; Francisc Fodor; Ladislau Fodor; Lazăr Galio; Ion Mitrofan; Silvia Valea.

Șantierul Histria: C. Călinescu; V. Canarache; Gh. Cantacuzino; I. Casan; Em. Condurachi (Responsabil); S. Dimitriu; Gr. Florescu; P. Năsturel; D. Popescu; D. Pippidi; I. Stoian; D. Teodorescu; R. Vincenz. Studenții: Petre Alexandrescu; Florica Demetrescu; Ion Jivu; Anca Ionescu-Muscel; Doina Petrescu; Emilian Popescu; Nubar Sambarsumian; Elena Stoianovici; Judita Vincler.

Șantierul Slavii din Ardeal: N. Covaci; K. Koredt (Responsabil): T. Moț; D. Popescu; V. Popescu; M. Russu. Studenții: Costan Crișan; Dorutiu; G. Ferenczi; M. Kovacs; E. Lay.

Șantierul Garvăn: I. Barnea; Eugen Comșa; Ștefan Constantinescu; N. Covaci; Gr. Florescu; Bucur Mitrea; Dumitru Protase; Gh. Ștefan (Responsabil); Virgil Vătășanu. Studenții: Ion Apostol; Emilian Bold; Petru Căpățână; Tiberiu Cardaș; Petre Diaconu; Alexandru Popa, Gheorghe Popilian; Ion Purice; Alexandru Szabo.

Șantierul Valea Jijiei: Al. Alexandrescu; Alex. Brăteanu; Adrian Florescu; Ion Nestor (Responsabil); Anton Nițu; Mircea Petrescu-Dâmbovița; Zoltan Székely; Eugenia Zaharia-Petrescu. Studenții: Cleopatra Ciaglâc; Iuliu Ciubotaru; Victor Condurachi; Gheorghe Dănilă; Arpad Deak; Ioana Lungeanu; Trifu Martinovici; Ștefan Olteanu; Dragomir Ștefan; Olga Ștefănescu.

Șantierul Traian: Viorica Balan; Hortensia Dumitrescu (Responsabil); Constantin Mătase; Corneliu Mateescu; D. Vladimir. Studenții: Ion Dragomir; Constantin Florea; Radu Florescu; Ion Nacu; Achim Popescu; Marin Rădulescu; Silvia Zderciuc.

Șantierul Verbicioara: D. Berciu (Responsabil); D. Boceșteanu; E. Comșa; Corneliu Mateescu; Seb. Morintz; C. Nicolaescu-Plopșor; S. Popescu-Ialomița; C. Preda. Studenții: N. Nicolescu; Al. Păunescu; St. Roman.

Șantierul Suceava: Al. Alexandrescu; Barbu Câmpina; Grigore Foit, Letiția Lăzărescu; Ion Nestor (Responsabil); Natalia Perlescu; Eugen Petrescu; Vlad Zira. Studenții: Alex. Brăteanu; Trifu Martinovici; Mircea Matei; Ion Purice; Dragomir Ștefan; Ștefan Ștefănescu; Matei Vlad.

S. I. CAPOŞINA, *Un mormânt de tip scitic din Olbia* (în „Sovietscaia Arheologhia", 1950, XIII, p. 205—217).

Problema raporturilor greco-autohtone, de pe litoralul de Nord al Mării Negre, ocupă un loc de frunte în sarcinile şi preocupările istoricilor şi arheologilor sovietici. In urmărirea acestei probleme, se acordă importanţa cuvenită rolului jucat de elementul local în acest proces de influenţe reciproce şi aspectelor, pe care le-a îmbrăcat acest proces în decursul timpului. Săpăturile arheologice din această regiune, confirmă pe deplin şi îmbogăţesc aceste concluzii, la care au ajuns savanţii sovietici, printr'o interpretare justă, făcută în lumina materialismului istoric. In acest sens, contribuţii valoroase aduce articolul savantei sovietice, S. I. Capoşina, în urma descrierii şi interpretării inventarului unui mormânt, descoperit de expediţia din Olbia, în anul 1946, în necropola din acelaşi oraş.

După un sumar istoric, făcut asupra împrejurărilor descoperirii mormântului, autoarea face descrierea formei mormântului, a inventarului şi unele observaţii cu privire la ritual. Dar, pentru a trage o serie de concluzii de ordin general de pe urma acestei descoperiri, este nevoie de datarea şi stabilirea apartenenţei etnice a celui înmormântat, lucru făcut din plin în acest articol.

Mormântul, despre care este vorba, se prezintă sub forma unei gropi obişnuite, de formă dreptunghiulară, formă întâlnită frecvent în descoperirile cu caracter scitic. In interiorul mormântului, lângă un schelet întins pe spate, cu mâinile dealungul corpului, s'a descoperit o amforă grecească bine conservată, ai cărei pereţi interiori păstrau urme de vin. De gura amforei atârna un polonic, cu extremitatea mânerului în formă de cap de lebădă, şi care servea, după părerea autoarei, la scoaterea vinului din amforă.

Printre obiectele care alcătuiesc inventarul mormântului se mai enumără alte două vase mici greceşti, cu firnis negru, un vas de tip local în formă de ulcior, lucrat din pastă cenuşie, 20 vârfuri de săgeţi de tip scitic, care-şi mai păstrau încă forma aşezării lor din tolbă, o sabie tot de tip scitic, dispusă deacurmezişul corpului, două cătărămi şi resturi osteologice de animale, care reprezintă, după părerea autoarei, resturile hranei însoţitoare pentru cel înmormântat.

Pentru datarea mormântului, Capoşina se conduce după tipul şi particularităţile obiectelor descoperite, ajutându-se în acelaşi timp, de descoperiri analoage, cu date stabilite, descoperiri care s'au făcut fie în regiunea litoralului de Nord al Mării Negre, fie în regiuni mai îndepărtate.

Amfora grecească, comparată cu descoperiri similare, aparţine după forma ei, epocii arhaice. Vasele mici greceşti cu firnis negru, vasul de tip local, săgeţile şi sabia (scitice) aparţin sec. V în e. n. Cu aceste elemente sigur databile, nu este de loc dificil a se atribui aceluiaşi secol mormântul din Olbia.

In stabilirea apartenenţei etnice a defunctului, Capoşina ţine seama de forma mormântului, de obiectele tipic scitice (sabia, săgeţile şi cătărămile) şi mai ales de formele de ritual întâlnite aci,

elemente destul de frecvente în complexele scitice. Şi aici autoarea recurge la aceleaşi analogii, care-i ajută să aibă mai multă siguranţă în atribuirea mormântului unui scit. Obiceiul de a se înmormânta cu sabia deacurmezişul corpului, aranjarea săgeţilor în tolbă şi, mai ales, resturile hranei însoţitoare, asupra cărui element Capoşina atrage chiar atenţia, sunt întâlnite în unele descoperiri scitice, ca aceea din curganul 401 de lângă Crivorncovo, în unele morminte din Taman, Tanais şi chiar din Olbia. Prezenţa ceramicei greceşti în acest mormânt nu poate face nici pe departe dovada unei alte origini etnice. Autoarea exclude posibilitatea unei influenţe a culturii locale asupra elementului etnic elen, în ceea ce priveşte unele forme de ritual. „Grecii, spune Capoşina, cu concepţiile lor cu totul de altă natură, despre suflet şi despre viaţa de dincolo de mormânt, care s'au impregnat în forme stabile, n'au acceptat reprezentări mai primitive în această privinţă, de natură a încălca tradiţiile lor în cel mai conservativ domeniu, care este cultul de îngropare".

Stabilirea etnicităţii defunctului formează punctul de bază, după cum am menţionat mai sus, în tragerea unor concluzii de ordin general, cu privire la importanţa şi prezenţa elementului local în relaţiile stabilite cu Grecii din coloniile dela Nordul Mării Negre. Mormântul de tip scitic, în necropola din Olbia, constitue o dovadă în plus despre prezenţa elementului autohton în componenţa populaţiei olbiene. Aristocraţia tribală a societăţii scitice se găsea în posesia unor mari bogăţii, pe care le vor folosi în comerţul cu Grecii şi de pe urma cărui fapt diferenţierea de clasă se va mări. Această aristocraţie îşi va împleti interesele sale de clasă cu cele ale coloniştilor greci şi, împreună, vor exploata deopotrivă populaţia săracă, indiferent de originea etnică. Tot această pătură bogată a societăţii scitice, trăind în condiţiile vieţii urbane sclavagiste, va fi mai repede influenţată de Greci, în unele forme de viaţă, fără să rupă însă definitiv legătura cu foştii lor tovarăşi şi fără să renunţe la principalele lor obiceiuri tradiţionale. Populaţia locală va influenţa pe Greci şi-i va obliga să lucreze după dorinţa lor, impunându-le unele forme locale în ceea ce priveşte viaţa şi conducerea însăşi a oraşului. Mormântul de tip scitic din Olbia atârnă greu în spulberarea vechei concepţii burgheze, cu privire la influenţa unilaterală grecească în desvoltarea societăţii scitice. Savanţii sovietici acordă rolul determinant în evoluţia societăţii băştinaşe, desvoltării forţelor de producţie din sânul acestei societăţi, adică condiţiile interne de apariţie a fierului, care este folosit la fabricarea armelor şi uneltelor, iar nu influenţei coloniilor greceşti, care au ajutat la grăbirea evoluţiei societăţii, jucând un rol, desigur important, dar nu determinant.

Alte descoperiri din necropola din Olbia, efectuate cu altă ocazie şi menţionate de autoare numai în treacăt, le constitue mormintele care au folosit ritul de înmormântare prin închircire, rit folosit de populaţia scitică, dar mai ales de populaţia prescitică. Folosirea acestui rit în unele înmormântări din Olbia dovedeşte, pe de o parte, prezenţa populaţiei locale în oraş din timpuri destul de vechi şi păstrarea obiceiurilor lor in contactul cu Grecii, iar, pe de altă parte, dă o lovitură teoriei burgheze cu privire la înrobirea în masă a populaţiei autohtone de către Greci, la stabilirea lor în această regiune. Populaţia locală, în atingere cu elementul grec, s'a dovedit destul de tare în a-şi păstra şi apăra obiceiurile sale, în linii mari, reuşind, în acelaşi timp, să-şi rezerve drepturile la conducerea oraşului Olbia şi să-şi impună deseori punctul de vedere în unele privinţe. Aşa ne putem explica dependenţa Olbiei de regii sciţi despre care ne vorbesc isvoarele istorice, în epoca hellenistică.

Concluziile acestea, la care ajunge Capoşina, pot fi aplicate în cazul unor descoperiri viitoare similare în oraşele noastre pontice, unde, desigur, avem deaface cu acelaş proces istoric.

E. MACKAY, *Cultura antică din valea Indului.* Traducere din limba engleză de M. B. Gracova-Svirdova. Redacţia şi introducerea de Acad. V V. Struve, Moscova, Editura pentru literatura străină, 1951, 142 p., 30 ilustraţiuni, 3 planuri, 1 **hartă.**

Inceputurile civilizaţiei şi primele state au apărut mai întâi pe văile marilor râuri. Dovezi strălucite erau până acum Nilul, Tigrul şi Eufratul. Iată însă că săpăturile arheologice din ultimii 20 de ani ne confirmă acest lucru şi pentru valea Indului, unde au fost date la iveală urmele unei civilizaţii înfloritoare care datează din anii 2500—1500 î.e.n., adică înainte de sosirea triburilor indo-europene în India.

Săpăturile au început în anul 1921 în localităţile Harappa (pe râul Ravi, în Pendjab), Mohendjo-Daro (la 600 km sud de Harappa, în districtul Larcana, în partea centrală a provinciei Sind), Chanchu-Daro (la 130 km sud-est de Mohendjo-Daro şi la 19 km est de râul Ind), precum şi în alte câteva staţiuni mai puţin însemnate din provinciile Sind şi Belucistan. Rezultatele cele mai frumoase au fost obţinute la Harappa şi Mohendjo-Daro, pe care savantul sovietic B. L. Bogaevschi le numeşte Tirys-ul şi Mycena Indiei. Arheologul englez E. Mackay, unul dintre conducătorii săpăturilor, a prezentat o primă expunere sistematică în anul 1935 şi a adus apoi completări în ediţia a doua apărută la Londra în 1948 sub titlul: *Early Indus civilisations,* care stă la baza traducerii ruseşti. In introducere Acad. V. V. Struve arată importanţa acestui material precum şi legăturile cu Mesopotamia, Caucazul, Troia şi Europa. El face unele preciziuni importante cu privire la cronologie şi interpretare. Astfel E. Mackay propune ca date extreme anii 2400—1600, iar savantul sovietic, anii 2500—1500. Autorului i se reproşează, între altele, caracterul pur factic al expunerii şi rolul prea mare acordat migraţiilor. Vorbind despre relaţiile de producţie, Acad. V. V. Struve scoate în evidenţă inegalităţile sociale pronunţate, prezenţa sclavilor şi a caselor mari alături de colibe, şi conchide că valea Indului se afla în faza orânduirii sclavagiste, pe o treaptă tot atât de înaltă ca şi Sumeria din mileniile IV—II. Trecerea dela uneltele de piatră la cele de metal s'a făcut foarte repede. Chiar şi în straturile cele mai de jos se întâlnesc obiecte de cupru şi de bronz.

Partea cea mai spectaculoasă o constitue arhitectura. Viaţa orăşenească şi comerţul erau foarte desvoltate. Ruinele dela Mohendjo-Daro se întind pe o suprafaţă compactă, lungă de 1200 m şi lată de 600 m. Străzi largi până la 10 m se îndreaptă paralel, dela Nord spre Sud şi dela Est spre Vest. Casele construite din cărămidă arsă sunt bine păstrate şi au uneori mai multe etaje, apoi scări, beciuri, camere de locuit şi de spălat, closete, conducte de apă şi camere mici pentru sclavi. Oraşul avea un sistem de canalizare complet, puţuri, turnuri de pază, întărituri şi un zid de apărare lung de 9 km., îndreptat spre Nord-Vest. Rezultă că populaţia orăşenească era foarte deasă. Unele clădiri atingeau dimensiunile de 70/25 m. Nu sunt indicii că ar fi servit ca temple şi se presupune că erau clădiri publice sau hale de comerţ. Pietrele de pisat indică prezenţa agriculturii. Greutăţile de diferite mărimi arată că comerţul era desvoltat şi că exista un sistem de greutăţi deosebit de cel babilonian, însă înrudit cu cel din Elam. In-

dustria din ateliere era activă. Metalele veneau din diferite părţi ale Indiei, din Afganistan sau din Belucistan. Se construiau corăbii şi se făcea comerţ pe mare cu Elamul şi Sumeria. Torsul, ţesutul cu fire de bumbac, ceramica la roată (uneori polihromă) confecţionarea uneltelor de metal erau îndeletniciri curente. Dintre unelte se menţionează în special vasele de cupru şi de bronz, topoarele mari de tăiat lemne (unul cântăreşte aproape 2 kg), topoarele-teslă, pilele de bronz, cârligele de undiţă, briciurile de ras şi dălţile; dintre arme, două săbii de cupru, capsule de bronz, vârfuri de săgeată şi suliţi. Animale domestice: oaia, porcul, bivolul, cămila, zebul, elefantul şi în straturile superioare, calul. Se cunoştea roata de scos apă (aşa dar irigaţii) şi se cultiva grâul, orzul, bumbacul, curmalul, pepenele galben. Vânatul este atestat de prezenţa arcului şi de figurile de animale sălbatice ca leul, tigrul, râsul, rinocerul şi crocodilul. Unele din ele se cunoşteau prin intermediul comerţului. Peceţile-amulete cuprind scurte inscripţii care dovedesc existenţa scrisului, însă ele sunt prea sporadice şi dificile pentru a fi concludente şi numai descoperirea unui text bilingvu ar putea să ne spună ceva sigur în acest sens. Există probe cu privire la cultul pomilor şi al zeiţei-mame, ceea ce este un semn de precumpănirea ocupaţiilor agricole. Cultul eroului jumătate-om, jumătate-taur vorbeşte în acelaşi sens şi el poate fi pus în legătură cu cultul asemănător din Sumeria, având probabil un izvor comun.

Solul fertil, uşurinţele de transport pe uscat şi pe apă şi contactul cu alte ţinuturi au contribuit într'o mare măsură la acumularea bogăţiilor şi au grăbit procesul de diferenţiere economică şi socială. Cultura din valea Indului cuprindea o suprafaţă mai mare decât Egiptul şi Sumeria. Nivelul înalt şi luxul din oraşe sunt o dovadă că mizeria producătorilor de valori, în special în agricultură, era tot atât de mare iar stăpânirea tot atât de despotică şi de centralizată ca şi în celelalte state sclavagiste ale orientului antic.

J. D. S. PENDLEBURY, *Arheologia Cretei.* Traducere din limba engleză de I a. M. Borovschi. Redacţia generală şi introducere de Acad. V. V. Struve, Moscova, Editura pentru literatura străină, 1950, 416 p., 24 hărţi, 50 figuri, 93 fotografii.

Meritul principal al cărţii de faţă stă în materialul factic extrem de bogat şi în încadrarea lui strictă în spaţiu şi timp. Pe când Glotz consideră cultura egeeană ca un tot şi înfăţişează materialul în bloc, Pendlebury distinge cu mare grijă epocile şi regiunile. In chipul acesta el ne uşurează extrem de mult înţelegerea procesului istoric şi ne face să putem urmări mai uşor răspândirea treptată a omului în Creta, ivirea centrelor populate, raporturile dintre ele şi progresele realizate dela o epocă istorică la alta. Cele mai vechi aşezări datează din neolitic şi se găsesc în partea de răsărit a insulei. Ele au multe trăsături comune cu aşezările din Anatolia, iar locuitorii par a fi originari de acolo. Cretanii s'au răspândit apoi treptat spre Vest, s'au grupat un timp în jurul celor trei centre mai importante (Cnossos la Nord, Phaistos în centru şi Palecastro în răsărit) şi, în sfârşit, în jurul anului 1500, ajunşi în faza statului şi la apogeul culturii lor materiale, au constituit o singură unitate politică cu capitala la Cnossos şi au dominat întreaga Egee. Autorul stabileşte următoarea cronologie: 4000—3000 neoliticul; 3000—2200 cuprul, minoeanul timpuriu; 2200—1600 bronzul, minoeanul mijlociu; 1600—1100 bronzul, minoeanul recent; după 1100 bronzul şi fierul, cu perioadele: geometrică (1100—750), orientală (750—650), arhaică (650—500), clasică (500—300), hellenistică (300—67) şi romană (după 67 î.e.n.).

Creta de azi are o suprafaţă de 8618 km² cu o populaţie de aproape 500.000 de locuitori, adică în medie 56 de locuitori pe kilometrul pătrat. Această cifră scăzută este o dovadă că condiţiile de trai nu sunt strălucite: munţi goi, rîuri mici şi umiditate puţină. Dar acum 4000—5000 de ani Creta era acoperită cu păduri şi solul oferea mai mult, iar poziţia geografică favorabilă în Mediterana de răsărit a dat impuls navigaţiei, a sporit forţele de producţie şi a grăbit procesul de desvoltare a societăţii cretane. In neolitic, până la aproximativ 3000, populaţia locueşte în peşteri sau colibe dealungul ţărmului de răsărit, se îndeletniceşte cu pescuitul, vânatul sau culesul fructelor, cunoaşte începuturile navigaţiei şi are legături cu Anatolia şi Siria. Uneltele de piatră şi ceramica de mână corespund unei organizări sociale rudimentare, pe grupuri mici încă nediferenţiate, în bună parte seminomade. Intre 3000 şi 2200, în minoeanul timpuriu, folosirea primelor metale (aurul, argintul şi în special cuprul) înseamnă un real progres în dobândirea mijloacelor de trai. Produsele muncii devin mai abundente şi se concentrează în anumite mâini, dând naştere unui proces de diferenţiere socială care se adânceşte mereu. Creşterea vitelor şi agricultura se îmbunătăţesc şi fac posibilă apariţia meşteşugurilor şi comerţului. Grupurile sociale mici de până acum se strâng în comunităţi mai mari şi se concentrează în trei regiuni unitare, în nordul, sudul şi răsăritul insulei. Ceramica de mână şi la roată se desăvârşeşte şi, spre sfârşitul acestei perioade, atinge un nivel artistic foarte înalt. Construcţiile din ce în ce mai îndrăzneţe şi apariţia primelor oraşe sunt o dovadă că arta progresează şi că îndeletnicirea artistului devine o profesiune. Navigaţia, comerţul şi relaţiile cu Asia Mică, Egiptul şi Libya presupun existenţa unei nobilimi gentilice care luptă pentru putere şi avere şi începe să exploateze munca altora. Intre 2200 şi 1600, în minoeanul mijlociu, folosirea bronzului dă un nou impuls mijloacelor de producţie. Armele superioare, oraşele şi palatele fastuoase arată că bogăţiile s'au concentrat şi că diferenţierea socială a făcut paşi repezi. Este faza democraţiei militare şi pe alocuri începutul unei faze noi, a constituirii statului. Conducătorii din cele trei centre se luptă între ei pentru supremaţie. Oraşul Cnossos reuşeşte să se ridice şi să-şi impună voinţa, deşi Phaistos şi Palaecastro nu se află încă într'o dependenţă completă faţă de el. Baza economiei rămâne tot agricultura, şi în special cultura grâului, a viţei de vie şi a măslinului. Incepând de pe la 2200 cretanii cunosc şi folosesc carul cu patru roate tras de boi. Un indiciu că organizarea socială devine tot mai complexă este apariţia scrisului. El se iveşte între 2000 şi 1800 sub influenţa Egiptului şi foloseşte diferite semne, ca de pildă unelte agricole şi casnice, căni, scoabe, pile, pluguri, securi, săgeţi, cumpene, arbori, plante, corăbii, animale, etc. Acest tip de ieroglife se transformă apoi, între 1800—1600, în scriere lineară, dela stânga la dreapta. Scrisul merge mână în mână cu desvoltarea relaţiilor comerciale. El arată că societatea cretană se află în faza imediat premergătoare formării statului, când începe să se consolideze o forţă birocratică centrală care inventariază şi duce o contabilitate complicată. Legăturile cu lumea din afară îmbrăţişează nu numai bazinul mării Egee, ci şi o bună parte din Asia anterioară, inclusiv Babilonul, Hitiţii şi Troia. Trebue să presupunem că progresul acesta n'a putut fi totdeauna paşnic şi că procesul de stratificare socială a fost însoţit, fără îndoială, de lupte continue. In jurul anului 1750 o răscoală internă distruge până în temelii palatele şi bogăţiile acumulate. După aceea viaţa îşi continuă cursul cu mai multă vigoare. Se observă mai multă libertate în construcţii şi urmele unei populaţii mai dense. Intrebuinţarea bronzului se intensifică atât în domeniul uneltelor cât şi în cel al armelor. După 1600, în minoeanul tardiv, procesul de

unificare sub conducerea oraşului Cnossos se desăvârşeşte şi atinge faza formării statului. O forţă birocratică centralizată domină acum în Creta şi în Egeea. Astfel arheologia vine să confirme în mod neîndoios ştirile în legătură cu domnia legendarului Minos şi thalassocratia cretană, transmise de tradiţia literară grecească de mai târziu. Tot acum apar şi primele dovezi de prezenţa calului şi a carului de luptă, în insula Creta. Pe la 1450 o nouă catastrofă distruge şi incendiază palatele. Autorul crede că este o invazie din afară şi se gândeşte la legenda lui Theseu, adică la Atena şi aliaţii ei din Egeea, care scutură jugul cretan şi se răzbună împotriva foştilor stăpâni. Acad. V. V. Struve consideră ca mult mai probabilă posibilitatea unei răscoale interne, în momentul când „nobilimea gentilică face primele încercări de a forma statul" (p. 19). După catastrofă, puterea centrală slăbeşte, iar legăturile cu Egeea şi cu Grecia continentală devin din ce în ce mai evidente. In jurul anului 1200, în preajma războiului troian, Creta se află sub completa dominaţie a Aheilor. După 1100, odată cu invazia Dorienilor şi introducerea fierului, ea intră în mod definitiv în orbita lumii greceşti şi-şi pierde independenţa politică.

Cultura cretană este o apariţie locală a culturii egeene care precedează în mod nemijlocit cultura elenă. Ea are legături cu cultura tripoliană din mileniile III—II şi, prin urmare, merită toată atenţia din partea celor care se ocupă cu trecutul patriei noastre.

V. V. STRUVE, *Crestomaţie pentru istoria antică*. Vol. I. *Orientul antic*. Moscova, Ucipedghiz, 1950, 358 p.

In introducere (p. 5—21) Acad. V. V. Struve caracterizează pe scurt procesul de desvoltare al societăţii sclavagiste începând dela primele diferenţieri şi până la etapa cea mai înaltă, imperiul roman. Popoarele Orientului antic au creat astronomia, matematica, medicina, cel dintâi alfabet şi primele monumente literare. De aceea studiul Mediteranei antice nu poate fi separat de acela al Orientului antic, deoarece toate aceste popoare fac parte din una şi aceeaşi orînduire, cea sclavagistă, care urmează să fie cercetată ca un întreg.

Istoricul are datoria să cunoască neapărat documentele în mod nemijlocit. Rolul mediului geografic este important, însă cercetătorul trebue să pătrundă mai adânc şi să-şi dea seama în mod amănunţit de modul cum oamenii îşi produc mijloacele de trai şi cum repartizează între ei produsele obţinute. In faza cea mai veche întâlnim triburi de vânători şi păstori care se află pe treapta de jos şi de mijloc a barbariei. In văile râurilor mari ca Nilul, Tigrul, Eufratul, Indul, Gangele, Iangcechiang, Huangho apare de timpuriu agricultura şi împreună cu dânsa diferenţierea socială. In Orient exploatarea se înfăţişează sub două forme: 1. nobilimea gentilică pune stăpânire pe pământul comun şi preia un impozit-rentă, un soi de danie, dela foştii tovarăşi de gintă; 2. regii, preoţii, nobilimea, comercianţii se constitue treptat în clasă aparte şi întreprind lucrări mari de asanare şi irigaţii, exploatând forţa de muncă a masselor populare. Prin aceasta societatea pe clase se consolidează tot mai mult şi apare statul ca mijloc de oprimare împotriva clasei exploatate. Statul ia uneori forma unui despotism agricol (Egiptul, Babilonul), iar alteori este dominaţia comercianţilor şi cămătarilor (Fenicia, Cartagina) sau a unei caste militare (Asiria). Avem aici un sclavaj primitiv, domestic, semipatriarhal. In comparaţie cu sclavajul din Grecia şi Roma, el se distinge prin aceea că are unele rămăşiţe din orânduirea comunei primitive, întrepătrunse de relaţii patriarhale, că păstrează mai multă vreme ob-

știile agricole, că organizează lucrări de irigații și că desvoltă în mod insuficient deosebirile dintre sat și oraș. Aceste elemente explică în bună parte caracterul despotic al statului oriental antic.

Creta cu civilizația ei înfloritoare face trecerea spre Europa. Cultura epocii homerice nu atinge o treaptă atât de înaltă. Sparta, statul cel mai vechi din Grecia, este rezultatul cuceririlor; pe când Atena se formează pe calea diferențierii economice. Plebeii romani sunt de asemenea rezultatul unor cuceriri. Reformele lui Servius Tullius reprezintă un moment revoluționar, marcând trecerea spre stat și spre societatea pe clase.

Manualul se adresează studenților facultăților de istorie și profesorilor din învățământul mediu. Materialul literar, epigrafic, papirologic oglindește în special aspectele vieții economico-sociale. Cultura, literatura, arta, religia sunt lăsate pe seama unor colecții mai desvoltate. Documentele alese cu grijă de către *I. S. Cațnelson* și *D. G. Reder* ilustrează trecutul următoarelor țări: Egiptul și Nubia (p. 26—137), Mesopotamia (p. 138-213), Urartu (pp. 214—229), Asia Mică și Siria (p. 230—250), Iranul antic (p. 251—278), India antică (p. 279—302) și China antică (p. 303—340). Textele sunt precedate de introduceri și urmate de note explicative. Traducerile sunt făcute de *V. I. Abaev, A. Borisov, I. I. Conrad. O. V. Cudriavțev, N. M. Diaconov. G. F. Ilin, L. P. Lipin, I. M. Lurie, M. E. Matie, F. G. Mișcenco, N. S. Petrovschi, L. P. Pozdneeva, A. P. Riftin, V. V. Struve, G. V. Țereteli, N. P. Ușacov* și *I. M. Volcov.*

Cartea este un minunat auxiliar pentru învățământul istoriei antice și ar fi de dorit să fie imitată și la noi măcar pentru partea privitoare la istoria veche a patriei noastre.

N. PIGULEVSCAIA, ***Bizanțul pe drumurile spre India. Din istoria comerțului bizantin cu Orientul în sec. IV—VI (Vizantia na putiah v Indiu. Iz istorii torgovli Vizantii s Vostocom v IV—VI vv.)***. Moscova, Leningrad. Editura Academiei de Științe, 1951, 412 p. și 1 hartă.

Autoarea este o erudită încercată, care a publicat până acum mai multe studii asupra Orientului apropiat în antichitate, între altele: 1. *Mesopotamia la hotarul dintre sec. V și VI e. n.*, Moscova 1940; 2 *Arabii în sec. VI după izvoarele siriene*, Leningrad 1941; 3. *Izvoarele siriene cu privire la istoria popoarelor din U.R.S.S.*, Moscova 1941; și 4. *Bizanțul și Iranul la hotarul dintre sec. VI și VII e. n.*, Moscova 1946. Inafară de greacă și latină, ea cunoaște limbile siriană, arabă, izvoarele armene, iraniene, ebraice și mesopotamiene, este familiarizată cu datele arheologice și stăpânește problematica geografiei antice, prin urmare are toată îndreptățirea să se ocupe cu un subiect atât de complex și de vast cum este comerțul dintre Constantinopole și India. Complexitatea problemei constă în faptul că mărfurile trec din mână în mână și străbat distanțe imense, pe drumuri de caravane sau pe corăbii care navighează numai pe lângă țărmuri și sunt nevoite să acosteze des în porturi. Pentru a putea urmări cu succes drumurile străbătute trebue să cunoști limbile populațiilor întâlnite în cale, să verifici și să compari spusele călătorilor cu cele ale săpăturilor arheologice, ale numismaticii și ale inscripțiilor. Autoarea pleacă dela textele literare esențiale ca geografii greci (în primul rând *Expositio totius mundi et gentium*, ed. Mueller, Paris 1861, scrisă pe la 350), legislația lui Iustinian, papyrusurile publicate de Maspero și Boak, scriitorii Arrian, Pseudo-Callisthenes (romanul lui Alexandru, sec. IV), Philostorgios *(Historia ecclesiastica)*, Cosmas Indicopleustes *(Topographia Christiana)*, *Periplul Mării Roșii*, Procoplos, Eugrios, Palladius, Ioan Moschos, Plinius

(Naturalis Historia) și Ammianus Marcellinus. Datele izvoarelor literare sunt confruntate cu harta lui Castorius *(Tabula Peutingeriana,* sec. IV), cu rezultatele săpăturilor arheologice și cu informațiile provenite din izvoarele siriene și arabe. Drumul pe mare, dealungul coastei siriene și palestiniene, prin golful Akaba și Marea Roșie, dealungul coastelor arabe și iraniene până la gurile râului Indus și, mai departe, până în insula Ceylon, dă prilej autoarei să pună în valoare izvoarele siriene, arabe și iraniene, să vorbească despre trecutul populațiilor de pe aceste țărmuri, trasând uneori adevărate monografii locale, cum este cazul Himiarului din Marea Roșie, și să descrie modul de vieață, organizarea socială și luptele cu vecinii. Informațiile cu privire la arabi sunt deosebit de bogate și de variate, lăsând să se întrevadă prefacerile adânci de natură economică menite să ducă în curând, pe plan suprastructural, la apariția islamului. Căile pe uscat prin Siria, Mesopotamia, Iran și Belucistan sunt urmărite cu ajutorul textelor, a rezultatelor arheologice și a informațiilor locale și dau prilejul la o mulțime de observații prețioase în legătură cu istoria acestor ținuturi, iar drumurile din nord, peste Georgia și Armenia până în China, de unde se aduce mătasa, constitue un pretext pentru studiul aprofundat al societății sclavagiste din aceste state. Iszvoarele vechi (în special *Geographia* lui Mosis Choronensis din sec. IX), cercetările istoricilor armeni Ia. A. Manandian și S. T. Eremian și săpăturile din cuprinsul Uniunii Sovietice (în primul rând cele conduse de acad. Tolstov) contribue la cunoașterea mai amănunțită a „drumurilor mătăsii” și rămân o achiziție de primul rang pentru istoria comerțului mondial din acel timp. Cetitorul cărții de față are mereu prilejul să prețuiască abundența și soliditatea materialului, competența autoarei și varietatea problemelor studiate, deoarece subiectul enunțat în titlu pare prea îngust, fiindu-ne înfățișată de fapt o adevărată istorie a Orientului apropiat în sec. IV—VI, din Constantinopol până în India și din Caucaz până în Etiopia.

Din punct de vedere metodologic reținem îmbinarea și completarea reciprocă a datelor filologice cu cele arheologice, numismatice, de istoria artelor, de geografie și etnografie; apoi fuga de izolare, adică de stăruire într'o singură regiune și într'un singur domeniu de preocupări.

Orientul apropiat a dat o dovadă de prosperitate „industrială“ și comercială mai întâi în timpul elenismului. Apoi orașele și schimburile au continuat să propășească, cu toate că sufereau sub exploatarea nemiloasă a stăpânirii romane și mai târziu, pe timpul lui August, din cincizeci de milioane de locuitori ai imperiului, douăzeci și opt, adică mai bine de jumătate, trăiau în partea de răsărit, unde se afla de fapt centrul de greutate al economiei romane. Când Occidentul sclavagist a început să se nărue sub povara contradicțiilor interne și a presiunii barbarilor din afară, Orientul grecesc a rezistat cu mai mult succes, grație desvoltării mai intense a colonatului, a prosperității meșteșugurilor și schimburilor comerciale. Autoarea pune în lumină ideile lui Marx, relative la rolul și importanța comerțului în societatea sclavagistă, în procesul de nivelare, de descompunere a relațiilor patriarhale, de promovare a științei, filosofiei și progresului în genere. In sec. IV schimburile cu Asia anterioară începură să se intensifice, iar legăturile Bizanțului cu Siria, Palestina, Arabia, Etiopia, Iranul și India deveniră mai frecvente și mai strânse. Când misiunile diplomatice cu caracter politic sau religios dădeau greș, interveneau imediat expediții militare în regulă cu scopul de a asigura drumurile comerciale și schimburile cu Orientul mai îndepărtat de unde se aduceau mirodenii, pietre scumpe, farduri, fildeș și, mai ales, mătasă. Istoria Bizanțului până la începutul sec. VII nu poate fi studiată și înțeleasă pe deplin dacă se lasă în

umbră activitatea economică și schimburile de mărfuri cu regiunile orientale, iar cartea de față aduce o contribuție esențială în acest sens și ea trebue să fie cercetată mai de aproape în toate amănuntele ei de către specialiștii în materie.

A. B. RANOVICI, *Elenismul și rolul său istoric*. Moscova-Leningrad, Academia de Științe a U.R.S.S., 1950, 381 p.

Cartea a apărut după moartea autorului, sub îngrijirea profesorilor *V. N. Diacov* și *Ia. A. Lențman*. Materialul a fost strâns între 1938-1948 din izvoare directe. Autorul stăpânia bine trei limbi antice și șapte limbi moderne. El a analizat cu grijă textele literare, epigrafice și papirologice și a ajuns la rezultate cu totul originale, înfățișându-ne cea dintâi cercetare sistematică a epocii elenistice pe baza materialismului istoric. Prin studiile sale anterioare asupra artei și religiei societății primitive, asupra istoriei creștinismului primitiv, asupra sclavajului oriental și colonatului roman, regretatul *A. B. Ranovici* era persoana cea mai indicată și mai pregătită pentru a întreprinde o sinteză atât de pretențioasă și de anevoioasă. El urma să cerceteze aici nu atât istoria regilor și a conducătorilor de armate, cât mai ales vieața de toate zilele a producătorilor direcți și a mulțimii exploatate care a suferit și a luptat pentru gloria și fericirea celor dintâi. Intențiile, metoda și rezultatele obținute pot fi desprinse mai lesne din chiar cuvintele autorului care se exprimă astfel într'o scrisoare adresată Institutului de istorie: „Pentru ușurarea muncii criticilor și recenzenților aș dori să fac numai o simplă observație preliminară. Monografia mea nu-i un manual, nici un curs de istorie sau un memorator și nici o „istorie a elenismului". Eu nu mi-am fixat ca sarcină să prezint o expunere completă, sistematică, a istoriei politice, economice și culturale a elenismului. Sarcina mea a fost alta — să cercetez legile de desvoltare ale istoriei elenismului, să determin locul și importanța elenismului în istoria societății sclavagiste antice și să includ elenismul în procesul general de desvoltare al popoarelor din antichitate. In sensul acesta, monografia mea este o lucrare cu un caracter atât filosofic cât și istoric. De aceea eu nici n'am urmărit o expunere uniformă și completă, ci am dat mai multă atenție unor probleme speciale, cu un caracter problematic și m'am mărginit uneori numai la o prezentare sumară a istoriei politice, unde nu era nevoe neapărat de o cercetare teoretică specială" (*Prefață*, p. 6).

Autorul susține că elenismul a apărut în urma crizei societății sclavagiste grecești din secolul al patrulea înaintea erei noastre. Elenismul a încercat să repete desvoltarea orânduirii sclavagiste pe o treaptă mai înaltă și în unități politice mai întinse, însă n'a fost în stare să rezolve contradicțiile sociale și după o scurtă perioadă de înflorire a decăzut în mod treptat și iremediabil, făcând loc ultimei și celei mai înalte etape a desvoltării societății sclavagiste, stăpânirii romane.

In capitolul întâi intitulat „Problemele fundamentale ale istoriei elenismului" (p. 1038) sunt expuse rezultatele obținute până acum și se dau indicații prețioase pentru soluționarea acestor probleme. Ca întindere, elenismul a îmbrățișat întreaga lume civilizată de atunci, din Sicilia până în India, din Nubia până în Bosporul cimerian și Sciția, iar influența lui s'a întins din Spania și Italia până în China. Ca durată, elenismul poate fi plasat între anii 336, suirea pe tron a lui Alexandru și 31 î. e. n., data luptei dela Actium, când Egiptul, ultimul stat elenistic independent, cade sub stăpânirea Romanilor. Istoria elenismului este istoria mondială a acelui

timp. Atunci au luat naştere progrese tehnice şi idei ştiinţifice, filosofice, literare şi religioase care au stăpânit lumea timp de veacuri. Fiind o etapă în istoria societăţii sclavagiste, elenismul a păstrat multe elemente din perioada clasică pe care le-a desvoltat sau le-a combătut. Cauzele apariţiei şi decăderii elenismului trebue căutate în contradicţiile fundamentale ale orânduirii sclavagiste din Grecia veche, unde statele-oraşe nu s'au putut desvolta într'o măsură egală sau au vegetat multă vreme în limite teritoriale prea înguste. La un moment dat forţele de producţie au ajuns în impas şi clasele dominante în propriul lor interes, s'au grăbit să extindă câmpul lor de activitate pentru a face astfel cu putinţă reproducerea vechiului proces de desvoltare pe o treaptă mai înaltă. Din punct de vedere tehnic, ştiinţific, social, politic, cultural şi religios, elenismul a însemnat un progres real. Barierele vechi au căzut, comerţul a luat proporţii extraordinare, legăturile pe mare şi pe uscat au sporit într'o măsură necunoscută până atunci, oraşele au devenit mai prospere şi mai numeroase şi o limbă comună a înlesnit legăturile dintre oameni la distanţe imense. A apărut repede un proces de nivelare care a atras în sfera orânduirii sclavagiste ţinuturi înapoiate, grăbindu-le procesul de desvoltare şi sporindu-le forţele de producţie. Alexandru a realizat o unitate politică foarte întinsă iar urmaşii săi au continuat în esenţă această politică şi în Occident, unde Agathocles şi Pyrrhus fac încercări de a realiza acest lucru în Grecia, Italia şi Sicilia. Chiar şi Roma intră în orbita politicii economice a elenismului şi introduce în anul 268 o unitate monetară nouă aproape egală ca valoare cu drahma grecească. Totuşi elenismul n'a putut merge înainte mult timp. Baza sa economică era prea conservatoare, progresul forţelor **de producţie prea slab.** Munca sclavului rămânea şi mai departe temelia societăţii, contradicţiile sociale se accentuau. Criza s'a ivit repede. Urmarea ei a fost expansiunea romană în răsărit şi nimicirea treptată a elenismului. Această expansiune era expresia brutală a întregului fel de a fi al societăţii sclavagiste, în care o producţie întinsă nu era cu putinţă decât prin război şi cucerire. Grecii au influenţat Orientul şi l-au ridicat pe o treaptă mai înaltă, iar acesta a lăsat urme neşterse asupra culturii greceşti. Schimbul de oameni şi de idei a fost favorabil ambelor părţi, iar avântul provocat de el aminteşte în multe privinţi de Renaştere. Influenţa s'a manifestat mai puternic în filosofie şi religie. Elenismul a fost o epocă de căutări religioase, deşi n'a putut forma o religie mondială tocmai pentru motivul că unitatea politică şi economică a fost de scurtă durată, în comparaţie cu imperiul roman. In concluzie autorul spune: „Esenţa elenismului, ascensiunea şi căderea lui nu pot fi înţelese decât numai din analiza mişcării formaţiei social-economice sclavagiste antice. Va apare clar şi rolul său istoric ca una din etapele în care s'a năruit într'o măsură oarecare mărginirea îngustă social-economică a societăţii sclavagiste şi s'au stabilit premise, deşi nu într'o măsură suficientă, pentru o formaţie social-economică mai progresistă" (p. 38).

In capitolul al doilea sunt urmărite faptele şi realizările lui Alexandru. Procesul de transformare era în plin mers şi el nu putea fi opera unui singur om. Uniunea dela Corint a însemnat sfârşitul autarhiei polis-ului grecesc şi începutul unei lumi noi. Decizia de a ataca Asia fusese luată înainte de moartea lui Filip, încât rolul personalităţii lui Alexandru nu a fost decisiv şi exclusiv. In lipsa lui, oricare alt general din armata macedoneană ar fi putut lua comanda, deşi mersul evenimentelor s'ar fi schimbat într'o măsură oarecare. Războiul a început cu lozinca eliberării oraşelor greceşti din Asia şi a unificării Greciei. In oraşele cucerite, Alexandru a stabilit imediat un regim democratic, acordând autonomie administrativă, deşi

aceasta n'a fost atât de deplină cum cred unii învăţaţi burghezi. Impărţirea pe satrapii a fost menţinută, punându-se în frunte oameni de încredere. Baterea monetei a fost centralizată şi pusă sub controlul direct al lui Alexandru. Noua unitate politică purta un caracter deosebit, reprezentând adaptarea la necesităţi noi. Autorul spune: „Libertatea în sistemul monarhiei elenistice avea alt sens decât în sistemul polis-ului grecesc din epoca clasică. Sarcina monarhiilor elenistice era de a pune capăt particularismului, îngrădirii, fărămiţării polisurilor greceşti, dar ea n'a însemnat despotie sau tiranie, ci o formă politică nouă" (p. 57). Desvoltarea legăturilor între ţinuturi şi oraşe a ridicat economia pe o treaptă mai înaltă, a desvoltat diviziunea muncii, a mărit sfera aplicării muncii sclavilor sau, cu cuvintele autorului, „a repetat pe o bază mai largă, pe o treaptă mai înaltă acel drum de desvoltare care în etapa precedentă dusese în impas atât Elada cât şi Orientul în genere" (p. 76).

Oraşele au devenit centrele unei economii de schimb, comorile ascunse până atunci în palatele regilor şi satrapilor au fost puse în circulaţie, sângele a început să curgă mai viu în acest organism îmbătrânit şi producţia a crescut. Ştiinţa şi tehnica au făcut un salt înainte şi au produs genii universale de talia unui Aristotel sau Arhimede. Cunoştinţele de geografie, etnografie, botanică, zoologie au sporit în mod considerabil. Toate aceste părţi pozitive au fost umbrite de neajunsuri grave: părţile componente ale unităţii politico-economice nu erau desvoltate în aceeaşi măsură, rămăşiţe vechi stăruiau pretutindeni până şi în Macedonia, antagonismul dintre stăpâni şi sclavi, dintre elini şi barbari se accentua, iar procesul era înăsprit şi mai mult de persistenţa unor prejudecăţi religioase, teocratice, care nu puteau fi învinse cu uşurinţă din cauza tehnicii înapoiate. Moartea lui Alexandru a grăbit ruptura şi a dus repede la criza iremediabilă a elenismului.

In capitolul al treilea sunt cercetate războalele diadohilor şi apariţia statelor elenistice. Aceste războaie au încetinit procesul de unificare politică şi economică şi au făcut să scadă nivelul de producţie. Ele au îmbogăţit pe unii şi au sărăcit pe alţii, sporind contradicţiile şi nemulţumirile. Pe la 280 noile unităţi politice erau cristalizate pe deplin: 1. regatul Seleucizilor cu Asia Mică, Siria, Mesopotamia şi Babilonul cuprindea aproximativ 3,5 milioane km² cu 30 milioane de locuitori; 2. Egiptul cu 120.000 km² şi 10 milioane locuitori; 3. Macedonia cu 70.000 km² şi 4 milioane locuitori. Un fenomen nou în vieaţa oraşelor erau sinoichismul: populaţii deosebite se concentrau în acelaşi loc, moravurile, limbile, religiile, oamenii se amestecau şi se influenţau reciproc, iar rezultatele se traduceau printr'un spor de experienţă în producţie, prin idei de toleranţă, de înţelegere reciprocă şi de umanitarism. Filosofii încep să vorbească de *homonoia* „unire, concordie", de *eleutheria* „libertate" şi fraternitate universală, amintind că şi sclavii au dreptul la o vieaţă mai bună şi că sunt egali din naştere cu oamenii liberi. Dar antagonismele sociale n'au putut fi învinse prin cuvinte şi elenismul a ajuns repede la criză, mai întâi în Grecia şi Macedonia şi apoi în celelalte ţinuturi.

In capitolul al patrulea ni se descrie cu multe amănunte regatul Seleucizilor, cel mai întins dintre statele elenistice. Autorul cunoaşte izvoarele în mod nemijlocit şi combate cu succes concluziile istoricilor burghezi, arătând pretutindeni o independenţă de judecată vrednică de toată lauda. In statul Seleucizilor se observă o situaţie analoagă: mai întâi un proces de unificare şi de nivelare, un oarecare progres al forţelor de producţie, apoi neajunsurile şi criza. Nu există nici unitate politică deplină şi nici unitate economică, lingvistică sau culturală. Obiectivele claselor posedante nu pot fi împlinite cu succes şi de aceea sunt căutate măsuri pentru a le salva. Roadele sunt în parte sporirea

legăturilor comerciale şi înflorirea oraşelor.

Capitolul al cincilea se ocupă cu Egiptul elenistic. Prin situaţia geografică specială el a putut păstra multe particularităţi vechi şi n'a ajuns decât o variantă de stat elenistic. Istoria lui este mai bine cunoscută şi documentele s'au păstrat într'un număr mai mare. Armata era formată în special din Macedoneni şi Greci, iar populaţia locală era exploatată de o minoritate străină. Această minoritate a dus o politică de istovire planificată a producătorilor direcţi care a grăbit criza. Această politică „era unul din aspectele specifice, monstruoase, ale modului de producţie sclavagist" (p. 230).

In capitolul al şaselea ne sunt înfăţişate Macedonia şi Grecia. Aici a existat un progres vremelnic la început, iar clasele dominante şi-au întărit poziţiile. Au urmat apoi criza şi pierderea independenţei politice. In Grecia au apărut unităţi politice mai întinse, şi anume uniunile Etolică şi Aheeană, precum şi o limbă comună. Liga Aheeană cuprindea circa 20.000 km² cu 60 oraşe. Evident noua unitate politică putea face faţă mai uşor greutăţilor şi se apăra mai lesne decât vechiul polis minuscul şi slab. S'au făcut încercări de a lichida particularismul local şi de a introduce unele reforme sociale. Era un semn că sistemul sclavagist se găsea în criză şi că trebuia modificat. Soluţia n'a putut veni decât pe calea extinderii, a ridicării lui pe o treaptă mai înaltă, într'o unitate politică mai mare, iar lucrul acesta a fost realizat de către Romani. Intr'adevăr în anul 229 ei pun piciorul în Balcani, iar în 146 Grecia devine provincie romană. Păturile de sus, ameninţate de năruirea sistemului sclavagist, au pactizat cu invadatorii.

Capitolul al şaptelea analizează creaţia acestei epoci în domeniul ideologiei, în special filosofia, literatura şi religia. Noua etapă are posibilităţi materiale mai mari şi cultura se răspândeşte pe un spaţiu mai întins. In literatură apar genuri noi ca epigrama, idila, elegia, mimul, comedia de moravuri, unde măestria formală şi interesul pentru natură sporesc, dar lipsesc în schimb ideile şi sentimentele puternice.

Autorul se ocupă apoi cu filozofia materialistă a lui Epicur, cu stoicismul şi scepticismul. Partea ultimă este consacrată religiei, care este şi ea „o formă dominantă a ideologiei" (p. 318). Deşi se caracterizează prin căutări religioase, prin sincretism, prin apariţia monoteismului iudeu, etapa aceasta n'a putut duce la o religie universală, tocmai pentru faptul că unitatea politico-economică nu era încă deplină. Autorul spune: „Numai în imperiul roman, etapa ultimă a unirii statale a antichităţii, cu o nivelare a populaţiei până în limitele cele mai extreme posibile, a fost cu putinţă o singură religie universală ca un complement firesc a imperiului mondial. Religia aceasta a fost creştinismul şi ea a fost pregătită într'o măsură importantă în perioada elenistică" (p. 326).

In concluzie, autorul spune că elenismul a adus schimbări serioase în vieaţa economică, politică şi socială a societăţilor sclavagiste din Mediterana orientală. El a fost o etapă legală, necesară în desvoltarea societăţii antice şi a creat un tip nou de unitate economică şi politică necunoscut până atunci. Baza producţiei a rămas tot sclavagistă. Clasele posedante au încercat să-şi întărească poziţiile prin ridicarea sistemului la o treaptă mai înaltă, dar ele n'au reuşit decât în parte. Concluzie generală: „Când o orînduire social-economică se află în decadenţă şi descompunere, încercările clasei dominante de a-şi întări stăpânirea prin introducerea unor forme noi de subjugare economică şi politică sunt sortite prăbuşirii" (p. 343).

